

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक
यांचा दिनांक 31 मार्च 2020 रोजी संपलेल्या वर्षाचा
राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

**State Finances Audit Report of the
Comptroller and Auditor General of India
for the year ended 31 March 2020**

लोकहितार्थ सत्यनिष्ठा
Dedicated to Truth in Public Interest

English

Marathi

**महाराष्ट्र शासन
Government of Maharashtra**

वर्ष 2021 चा अहवाल क्रमांक 1
Report No. 1 of the year 2021

सत्यमेव जयते

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांचा

दिनांक 31 मार्च 2020 रोजी संपलेल्या वर्षाचा
राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

लोकहितार्थ सत्यनिष्ठा
Dedicated to Truth in Public Interest

महाराष्ट्र शासन
वर्ष 2021 चा अहवाल क्रमांक 1

**भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक
यांचा
31 मार्च 2020 रोजी संपलेल्या वर्षाचा
राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल**

महाराष्ट्र शासन

वर्ष 2021 चा अहवाल क्रमांक 1

परिच्छेद	अनुक्रमणिका	पृष्ठ
उपोद्घात		ix
प्रकरण I: आढावा		
1.1	राज्याची रूपरेखा	1
	1.1.1 राज्याचे स्थूल राज्य उत्पन्न	1
1.2	राज्य वित्त लेखापरीक्षा अहवालाचा आधार आणि दृष्टिकोण	4
1.3	अहवाल संरचना	4
1.4	राज्य शासन लेखा ढाचा आणि अर्थसंकल्पीय प्रक्रियेचा आढावा	5
	1.4.1 वित्ताचे दृष्टचित्र	9
	1.4.2 शासकीय मालमत्ता आणि दायित्वाचे दृष्टचित्र	10
	1.4.3 राज्य सार्वजनिक उपक्रमाची कार्यशीलता	11
	1.4.3.1 स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या तुलनेत सार्वजनिक उपक्रमाची उलाढाल	12
	1.4.3.2 राज्य सार्वजनिक उपक्रमातील गुंतवणूक	13
	1.4.3.3 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांना अर्थसंकल्पीय आधार	14
1.5	राजकोषीय शिल्लक: तूट आणि एकूण कर्ज लक्ष्याची उपलब्धी	16
1.6	लेखापरीक्षेच्या तपासणीनंतर तूट	19
प्रकरण II: राज्याचे वित्त		
2.1	वर्ष 2018-19 च्या तुलनेत वर्ष 2019-20 दरम्यान महत्वाच्या राजकोषीय आकडेवारीतील एकूणांत प्रमुख बदल	21
2.2	निधीचे स्रोत आणि उपयोगिता	23
2.3	राज्याचे स्रोत	24
	2.3.1 राज्याची जमा	24
	2.3.2 राज्याची महसुली जमा	25
	2.3.2.1 महसुली जमांचा कल आणि वाढ	25
	2.3.2.2 राज्याची स्वतःची साधनसंपत्ती	28
	2.3.2.3 केंद्रीय हस्तांतरणे	33
	2.3.3 भांडवली जमा	37
	2.3.4 साधनसंपत्तीला चालना देण्याची राज्याची कार्यक्षमता	38
2.4	संसाधनांचा वापर	39
	2.4.1 वृद्धी आणि खर्चाचे घटक	39
	2.4.2 महसुली खर्च	41
	2.4.2.1 महसुली खर्चातील प्रमुख बदल	42
	2.4.2.2 वचनबद्ध खर्च	43
	2.4.2.3 राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन प्रणालीमधील अमुक्त दायित्व	45
	2.4.2.4 सबसिडी	46

परिच्छेद	अनुक्रमणिका	पृष्ठ
2.4.2.5	राज्य शासनाद्वारे स्थानिक संस्था आणि इतर संस्थांना वित्तीय सहाय्य	47
2.4.3	भांडवली खर्च	47
2.4.3.1	भांडवली खर्चातील प्रमुख बदल	48
2.4.3.2	भांडवली खर्चाची गुणवत्ता	48
2.4.4	राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये गुंतवणूक	53
2.4.4.1	गुंतवणुकीवरील परतावा	53
2.4.4.2	गुंतवणुकीच्या ऐतिहासिक खर्चाच्या आधारे गुंतवणुकीवर परतावा	55
2.4.4.3	गुंतवणुकीच्या वर्तमान मूल्याच्या आधारे गुंतवणुकीवरील परतावा	57
2.4.4.4	राज्य सरकारच्या गुंतवणुकीची सार्वजनिक उपक्रम-निहाय स्थिती	58
2.4.4.5	निव्वळ संपत्तीचे अपक्षरण	60
2.4.4.6	लाभांश देय	61
2.4.4.7	इक्विटीवरील परतावा	62
2.4.4.8	नियोजित भांडवलावर परतावा	63
2.4.4.9	सार्वजनिक उपक्रमांच्या दीर्घ मुदतीच्या कर्जाचे विश्लेषण	63
2.4.4.10	व्याज व्याप्ति गुणोत्तर	63
2.4.4.11	ऋण उलाढाल गुणोत्तर	64
2.4.4.12	निष्क्रीय राज्य सार्वजनिक उपक्रम बंद करणे	65
2.4.5	खर्चाचा प्राधान्यक्रम	65
2.4.5.1	उद्देश्य शीर्ष निहाय खर्च	66
2.5	लोक लेखे	67
2.5.1	निव्वळ लोक लेखे शिल्लक	67
2.5.2	राखीव निधी	69
2.5.2.1	संचित कर्ज निवारण निधी	69
2.5.2.2	राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी	69
2.5.2.3	हमी विमोचन निधी	71
2.6	कर्ज व्यवस्थापन	71
2.6.1	कर्जाची रूपरेषा - घटक	72
2.6.2	कर्जाची रूपरेषा: परिपक्वता आणि परतफेड	77
2.7	कर्ज प्रमाणस्थापित विश्लेषण	79
2.7.1	कर्ज घेतलेल्या निधीचा उपयोग	82
2.7.2	हमीची स्थिती - आकस्मिक उत्तरदायित्व	83
2.7.3	रोख शिल्लक व्यवस्थापन	86
2.8	निष्कर्ष	88

परिच्छेद	अनुक्रमणिका	पृष्ठ
2.9	शिफारसी	89
प्रकरण III: अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन		
3.1	अर्थसंकल्प प्रक्रिया	91
	3.1.1 आर्थिक वर्षादरम्यान एकूण तरतूद, प्रत्यक्ष संवितरण आणि बचतीचा सारांश	92
	3.1.2 भारत आणि दत्तमत संवितरण	93
3.2	विनियोजन लेखे	93
3.3	अर्थसंकल्पीय आणि लेखा प्रक्रियेच्या अखंडतेवर टिप्पण्या	94
	3.3.1 अनावश्यक किंवा अधिकचे पूरक अनुदान	94
	3.3.2 आकस्मिकता निधी मधून अग्रिम	94
	3.3.3 केलेले पुनर्विनियोजन ज्याला विधानमंडळाची पूर्व अधिकृततेची आवश्यकता असते	96
	3.3.4 अधिकचे अथवा अनावश्यक पुनर्विनियोजन	96
	3.3.5 अखर्चित रक्कम आणि प्रत्यार्पित विनियोजन आणि/अथवा मोठ्या प्रमाणात बचत/समर्पण	97
	3.3.5.1 सतत बचत	99
	3.3.5.2 "निरंक" खर्चासह अनुदान	100
	3.3.6 अधिकचा खर्च आणि त्याचे नियमितीकरण	100
	3.3.6.1 2019-20 वर्षांशी संबंधित अधिकचा खर्च	101
	3.3.6.2 विगत आर्थिक वर्षातील अधिकच्या खर्चाचे नियमितीकरण	102
	3.3.6.3 काही अनुदानांमध्ये सातत्याने अधिकचा खर्च	102
	3.3.7 भांडवली मालमत्तेच्या निर्मितीसाठी सहाय्यता अनुदान	103
3.4	अर्थसंकल्पीय आणि लेखांकन प्रक्रियेच्या पारदर्शकतेवर टिप्पणी	104
	3.4.1 एकमुश्त अर्थसंकल्पातील तरतूदी	104
3.5	अर्थसंकल्पीय आणि लेखा प्रक्रियेच्या परिणामकारकतेवर टिप्पण्या	104
	3.5.1 अर्थसंकल्प प्रक्षेपण अपेक्षा आणि प्रत्यक्षातील दरी	104
	3.5.2 पुनर्विनियोजनाच्या संदर्भात आर्थिक अधिकार उधडले जात आहे	106
	3.5.2.1 खर्चाचा ओघ	106
	3.5.3 निवडक अनुदानाचे पुनर्विलोकन	107
	3.5.3.1 अर्थसंकल्प आणि खर्च	108
	3.5.3.2 उपशीर्षातर्गत भरीव बचत	109
	3.5.3.3 संपूर्ण तरतूदीचे प्रत्यार्पण	110
	3.5.3.4 I-03 अनुदान व्यपगत होण्यापासून टाळण्याकरिता फेब्रुवारी आणि मार्च 2020 दरम्यान मोठ्या प्रमाणात रकमेचे (₹ 50 लाखांच्या वर) आहरण	111

परिच्छेद	अनुक्रमणिका	पृष्ठ
3.5.3.5	निरंतर बचत	112
3.6	निष्कर्ष	113
3.7	शिफारसी	113
प्रकरण IV: लेखे आणि वित्तीय अहवाल सादरीकरण पद्धतीचा गुणवत्ता		
4.1	राज्याचा संचित निधी किंवा लोक लेख्यांबाहेरचा निधी	115
4.2	व्याजधारक ठेवींच्या व्याजाची जबाबदारी न निभावण्याबद्दल	116
4.3	राज्य कार्यान्वयीन अभिकरणाला थेट निधी हस्तांतरित	117
4.4	उपयोगिता प्रमाणपत्र सादर करण्यात विलंब	118
4.4.1	अनुदानित संस्थेचे "इतर" म्हणून नोंद घेणे	120
4.5	संक्षिप्त आकस्मिक देयक	120
4.6	व्यक्तिगत ठेव लेखे	122
4.6.1	अप्रवर्ती व्यक्तिगत ठेव लेखे	122
4.7	गौण शीर्ष 800 चा अव्यवहार्य उपयोग	123
4.8	मुख्य निलंबन आणि ऋण ठेव प्रेषण शीर्षातर्गत प्रलंबित शिल्लक	125
4.9	विभागीय आकड्यांचे ताळमेळ न करण्याबाबत	127
4.9.1	सार्वजनिक उपक्रमांच्या आकड्यांचे वित्त लेख्यांसमवेत ताळमेळ न घेणे	128
4.10	रोख शिल्लकीचे ताळमेळ	128
4.11	लेखा मानकांनुसार अनुपालन	129
4.12	स्वायत्ता संस्थेचे लेखे/स्वतंत्र लेखापरीक्षण प्रतिवेदनाचे सादरीकरण	130
4.13	विभागीय वाणिज्यिक उपक्रम/महामंडळ/कंपनी	132
4.13.1	राज्य सार्वजनिक उपक्रमाद्वारे लेख्यांचे सादरीकरण	133
4.14	प्राधिकरणाला देण्यात आलेल्या अनुदानाचे/कर्जाचे तपशील सादर न करणे	135
4.15	काळसुगंतता आणि लेख्यांची गुणवत्ता	136
4.16	गैर व्यवहार तोटा, चोरी इत्यादि	137
4.17	राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या लेख्यांवर टिप्पण्या	137
4.18	राज्य वित्त लेखापरीक्षा अहवालावरील कारवाईचा पाठपुरावा	138
4.19	निष्कर्ष	138
4.20	शिफारसी	139

	परिशिष्टे	संदर्भित परिच्छेद	पृष्ठ
1.1	राज्य सरकारच्या अर्थसंकल्पीय वेळा पत्रकाची माहिती	1.4.1	141
1.2	आर्थिक मापदंडाचा वार्षिक चक्रवाढ दर	1.4.1	145
1.3	31 मार्च 2020 ला राज्य सार्वजनिक उपक्रमांशी संबंधित इक्विटी आणि प्रलंबित कर्ज	1.4.3.2, 2.4.4, 2.4.4.2	146
2.1	राज्य सार्वजनिक उपक्रमाचे संक्षिप्त वित्तीय परिणितीचे नवीनतम वर्ष ज्या साठी लेख्यांना अंतिम स्वरूप देण्यात आले होते	2.4.4, 2.4.4.1, 2.4.4.5	156
2.2	निष्क्रीय कंपन्यांचे विवरण	2.4.4.12	168
3.1	अर्थसंकल्पाशी संबंधित महत्वाच्या संज्ञांची शब्दावली	3.1	170
3.2	2019-20 दरम्यान अतिरिक्त पूरक तरतूदींसह अनुदान/विनियोजन बंद	3.3.1	172
3.3	2019-20 दरम्यान अनावश्यक निधीचे पुनर्विनियोजन (₹ 10 कोटींच्या वर)	3.3.4	174
3.4	अनुदान/विनियोजन जे ₹ 10 कोटींपेक्षा जास्त प्रत्येकी बचत बंद झाली आणि एकूण तरतूदींपेक्षा 20 टक्के	3.3.5	175
3.5	वर्ष 2019-20 दरम्यान मोठी अनुदाने/विनियोजन (₹ 100 कोटींच्या वरील बचत)	3.3.5	179
3.6	2015-16 ते 2019-20 दरम्यान सातत्याने अनुदाने ₹ 100 कोटींच्या वरील बचतीने बंद झाले	3.3.5.1	182
3.7	अनियमित राहिलेला अतिरिक्त खर्च	3.3.6.2	184
3.8	सातत्याने उपशीर्ष निहाय तरतूदींपेक्षा जास्त	3.3.6.3	185
3.9	2019-20 मध्ये अंतिम तिमाही आणि अंतिम तिमाही दरम्यान तातडीचे खर्च	3.5.2.1	188
4.1	प्रलंबित उपयोगिता प्रमाणपत्रांची विभाग निहाय विभागणी	4.4	190
4.2	2019-20 पर्यंत प्रलंबित सविस्तर आकस्मिक देयकाचा तपशील	4.5	191
4.3	स्वायत्त संस्थांकडून लेखे/लेखापरीक्षा अहवाल प्रस्तुतीकरणात विलंब	4.12	192
4.4	लेखे अंतिम होण्याची स्थिती आणि विभागाद्वारे व्यवस्थापित व्यावसायिक आणि अर्धव्यावसायिक उपक्रमांमध्ये शासकीय गुंतवणूकीची स्थिती	4.13	195
4.5	थकबाकी खाते असलेल्या कार्यरत राज्य सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये राज्य सरकारच्या गुंतवणूकीची स्थिती दर्शविणारे विवरण	4.13.1	197
4.6	चोरी,दुर्विनियोग/हानी इत्यादिमुळे शासकीय सामानांचे नुकसान बाबत विभाग/श्रेणीवार तपशील	4.16	199

उपोद्घात

1. हा अहवाल भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद 151 अंतर्गत महाराष्ट्र राज्याचे राज्यपाल यांना सादर करण्यासाठी तयार करण्यात आला आहे.
2. प्रकरण I हे राजकोषीय मापदंडाची उद्दिष्टे व साध्ये यासह राज्याचा आढावा आहे.
3. या अहवालातील प्रकरण II आणि III मध्ये राज्य सरकारच्या अनुक्रमे वित्त लेखे आणि विनयोजन लेख्यांची तपासणी केल्यावर उद्भवलेल्या बाबींवर लेखापरीक्षा निरीक्षणे आहेत. जिथे आवश्यक आहे तिथे महाराष्ट्र राज्य सरकारकडून माहिती घेण्यात आली आहे.
4. प्रकरण IV 'लेख्यांची गुणवत्ता आणि वित्तीय अहवाल पद्धती', ह्यावरील संक्षिप्त आढावा आणि चालू वर्षादरम्यान वित्तीय अहवालांबाबत विविध नियम, कार्यपद्धती आणि निर्देशांशी संबंधित राज्य सरकारच्या अनुपालनाची स्थिती उपबंधित करते.
5. वैधानिक महामंडळे बोर्डे आणि सरकारी कंपन्यांच्या लेखापरीक्षणाद्वारे विविध विभागातील व्यवहारांचे लेखापरीक्षणे आणि कार्यनिष्पादन लेखापरीक्षा यांचे निष्कर्ष असलेले अहवाल आणि महसूल प्राप्ती संबंधी निरीक्षणे असलेले अहवाल स्वतंत्रपणे सादर केले जातात.

टीप: मूळ इंग्रजी अहवालावरून अनुवादित: शंका समाधानासाठी कृपया इंग्रजी अहवाल पहावा.

**प्रकरण ।
आढावा**

प्रकरण I: आढावा

1.1 राज्याची रूपरेखा

महाराष्ट्र राज्याने देशाचा पश्चिम व मध्यवर्ती विभाग व्यापला असून ह्याला अरबी समुद्राचा विस्तीर्ण किनारा (720 किलोमीटर) लाभला आहे आणि त्याचे भौगोलिक क्षेत्र 3.08 लाख चौरस किलोमीटर आहे. लोकसंख्येच्या तुलनेत हे राज्य दुसऱ्या क्रमांकावर असून भौगोलिक क्षेत्राच्या तुलनेत तिसऱ्या क्रमांकावर आहे. या राज्यात 36 जिल्हे आहेत. हे जिल्हे सहा महसूल विभागांमध्ये जसे अमरावती, औरंगाबाद, कोंकण, नागपूर, नाशिक आणि पुणे मध्ये विभागण्यात आले आहेत.

राज्याचे मुख्य निदर्शक तक्ता 1.1 मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 1.1: राज्याचे मुख्य निदर्शक

निदर्शक	वर्ष	एकक	महाराष्ट्र [#]	भारत [§]
भौगोलिक क्षेत्र	2011	लाख चौरस किलोमीटर	3.08	32.87
लोकसंख्या	2011	कोटी	11.24	121.09
दशांश वाढीचा दर	2001-11	टक्केवारी	16.00	17.70
लोकसंख्येची घनता	2011	प्रति चौरस किलोमीटर लोकसंख्या	365.00	382.00
लिंग प्रमाण	2011	महिला प्रति 1000 पुरुष	929.00	943.00
साक्षरता दर	2011	टक्केवारी	82.30	73.00
दरडोई उत्पन्न [†]	2019-20	रूपया मध्ये	2,07,727.00	1,35,050.00
बाल मृत्यू दर	2017	जिवंत जन्म प्रति 1000	19.00	33.00
जन्माच्या वेळी आर्युमान	2013-17	वर्ष	72.50	69.00
दारिद्र्य रेषे खालील लोकसंख्या	2011-12	टक्केवारी	17.35	21.90

[#] 2019-20चे महाराष्ट्राचे आर्थिक सर्वेक्षण

[§] 2019-20 चे भारताचे आर्थिक सर्वेक्षण

[†] आगाऊ अंदाज

संपूर्ण भारताच्या सरासरी 21.9 टक्क्यांपेक्षा कमी दारिद्र्य रेषेखालील लोकसंख्येची टक्केवारी 17.35 टक्के होती. राज्याच्या साक्षरता दरामध्ये 76.9 टक्क्यांहून (जनगणना 2001) 82.3 (जनगणना 2011) टक्के इतकी वृद्धी झाली जी संपूर्ण भारताच्या 73 टक्के पेक्षा अधिक होती. 2019-20 दरम्यान राज्याचे दरडोई उत्पन्न (आगाऊ अंदाज) ₹ 2,07,727 होते तर भारताचे दरडोई उत्पन्न ₹ 1,35,050 होते.

1.1.1 राज्याचे स्थूल राज्य उत्पन्न

2019-20 मध्ये चालू किंमतीवरील महाराष्ट्राचे स्थूल राज्य उत्पन्न ₹ 28,78,583 कोटी होते (आगाऊ अंदाज). 2019-20 दरम्यान 'शेती आणि संबंधित उपक्रम', 'उद्योग' आणि 'सेवा' क्षेत्रांमध्ये 3.1 टक्के, 3.3 टक्के आणि 7.6 टक्के अनुक्रमे वृद्धी अपेक्षित होती.

2011-12 ते 2019-20 ह्या कालावधीकरिता स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या चक्रवाढीचा वार्षिक दर देशातील सामान्य प्रवर्ग राज्याच्या 11.98 टक्क्यांच्या ऐवजी 10.66 टक्के होता.

2019-20 दरम्यान राज्याच्या स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या प्रति दरडोई, सामान्य प्रवर्ग राज्याच्या सरासरी ₹ 1,53,506 च्या ऐवजी आगाऊ अंदाजानुसार ₹ 2,07,727 होता.

स्थूल राज्य उत्पन्न म्हणजे दिलेल्या कालावधीत राज्याच्या सीमेत उत्पादित केलेल्या सर्व मालांची व सेवांची किंमत. स्थूल राज्य उत्पन्न वाढ हा राज्याच्या अर्थव्यवस्थेचा एक महत्वाचा निदर्शक आहे. कारण तो ठराविक कालावधीत राज्याच्या आर्थिक विकासाच्या पातळीत होणाऱ्या बदलांच्या व्याप्तिचे प्रमाण दर्शवितो.

अर्थव्यवस्थेचे बदललेले स्वरूप समजून घेण्यासाठी स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या क्षेत्रीय योगदानामधील बदल सुद्धा महत्वाचे आहेत. आर्थिक कार्यक्रम हे साधारणपणे प्राथमिक, द्वितीय आणि तृतीय क्षेत्रांमध्ये विभागण्यात आले आहेत जे कृषि, उद्योग आणि सेवा क्षेत्रातील राज्य स्थूल उत्पन्नाशी संबंधित आहे आणि त्याची वाढ **आलेख 1.1** मध्ये दर्शविली आहे.

चालू किंमतीवरील राष्ट्रीय स्थूल उत्पन्नाच्या तुलनेत राज्याच्या स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या वार्षिक वाढीच्या दराचा कल **तक्ता 1.2** मध्ये दर्शविलेला आहे.

तक्ता 1.2: देशांतर्गत स्थूल उत्पन्न व स्थूल राज्य उत्पन्नाचा कल

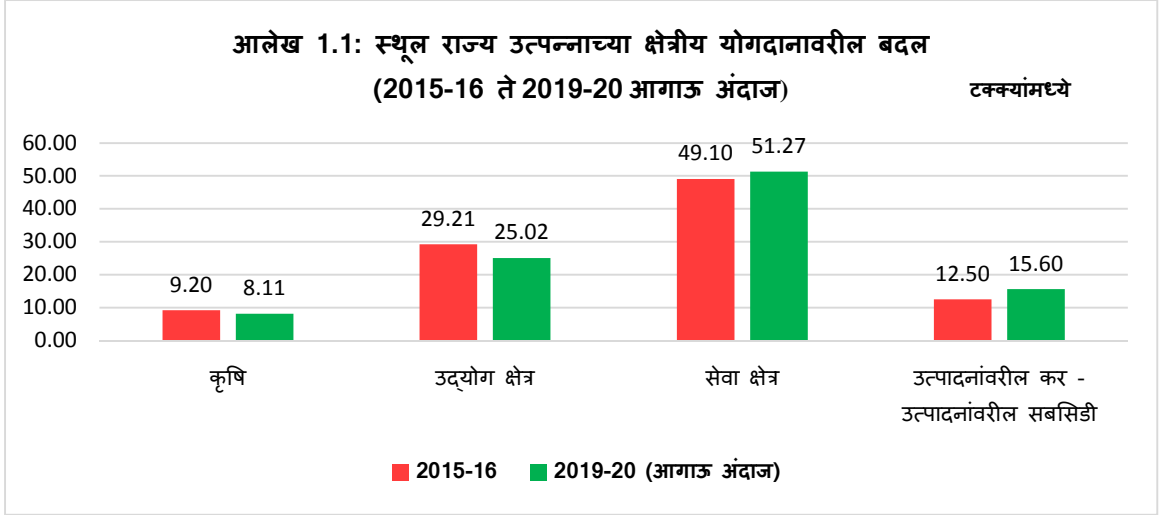
(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	2015-16	2016-17 ⁺⁺⁺	2017-18 ⁺⁺	2018-19 ⁺	2019-20 [§]
राष्ट्रीय स्थूल उत्पन्न (2011-12 मालिका)	13771874	15391669	17098304	18971237	20339849
स्थूल उत्पन्नाचा वृद्धी दर (टक्क्यांमध्ये)	10.46	11.76	11.09	10.95	7.21
राज्याचे स्थूल राज्य उत्पन्न (2011-12 मालिका)	1966225	2198324	2382570	2632792	2878583
स्थूल राज्य उत्पन्नाचा वृद्धी दर (टक्क्यांमध्ये)	10.52	11.80	8.38	10.50	9.34
स्त्रोत: भारत सरकारचे आर्थिक सर्वेक्षण (2019-20) आणि आर्थिक आणि सांख्यिकी विभाग, महाराष्ट्र शासन					
§ आगाऊ अंदाज; + प्रथम सुधारित अंदाज; ++ द्वितीय सुधारित अंदाज; +++ तृतीय सुधारित अंदाज					

2019-20 दरम्यान राष्ट्रीय वृद्धी दराच्या तुलनेत राज्याचे स्थूल राज्य उत्पन्न उच्च दराने वाढले. तथापि स्थूल राज्य उत्पन्नाचा वृद्धी दर मागील वर्षापेक्षा कमी होता.

स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या क्षेत्रीय योगदानावरील बदल (2015-16 ते 2019-20)

स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या क्षेत्रीय योगदानावरील बदल **आलेख 1.1** मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे आहे.

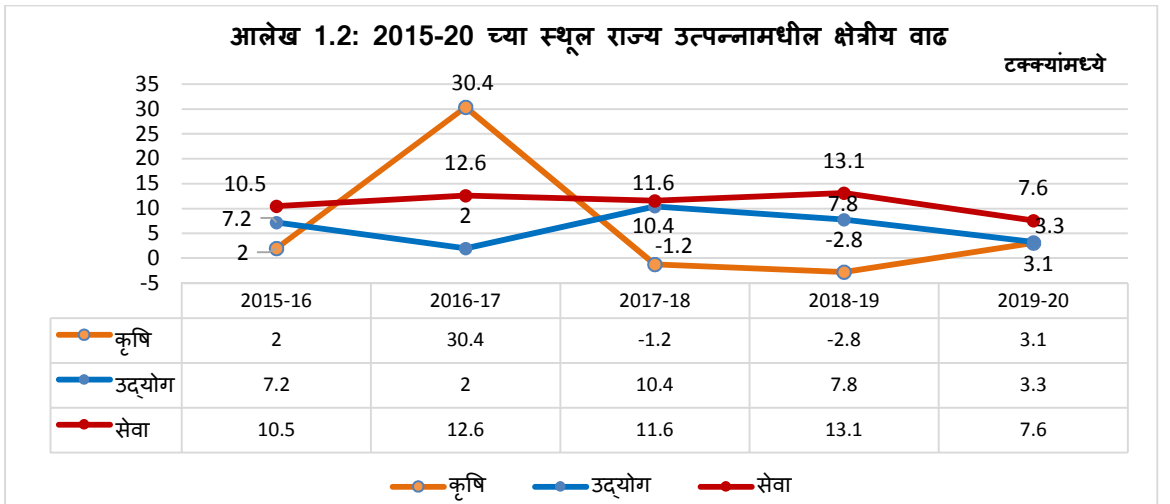

(स्त्रोत: 2019-20 चे महाराष्ट्राचे आर्थिक सर्वेक्षण)

2015-16 च्या तुलनेत 2019-20 दरम्यान स्थूल राज्य उत्पन्नातील क्षेत्रीय योगदान मुख्यत्वे सेवा क्षेत्रामध्ये संबंधित हिश्यात आणि सबसिडीवरील कमीच्या तुलनेत उत्पादनावरील करामध्ये वाढ दर्शविते. तथापि, स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या क्षेत्रीय अंशदानावरून निदर्शनास येते की 2015-16 च्या तुलनेत 2019-20 दरम्यान कृषि क्षेत्र आणि औद्योगिक क्षेत्राच्या अंशदानात घट आहे.

चालू किंमतीवर स्थूल राज्य उत्पन्नामध्ये क्षेत्रीय वृद्धी

आलेख 1.2 वरून असे दिसून येते की स्थूल राज्य उत्पन्नावर सेवा क्षेत्राचे योगदान पाच वर्षाकरिता 10 टक्के आणि वर राहिले आणि 2019-20 मध्ये 7.6 टक्के इतका -ह्रास झाला. उद्योग क्षेत्राने चढउताराचा कल दर्शविला आणि कृषि क्षेत्रातील स्थूल राज्य उत्पन्नावरील योगदानात 2015-16 मधील दोन टक्क्यांवरून 2019-20 मध्ये 3.1 टक्के इतकी वाढ झाली.

(स्त्रोत: 2019-20 चे महाराष्ट्राचे आर्थिक सर्वेक्षण)

(2016-17: तृतीय सुधारित अंदाज; 2017-18: द्वितीय सुधारित अंदाज; 2018-19: प्रथम सुधारित अंदाज; 2019-20: आगाऊ अंदाज)

1.2 राज्य वित्त लेखापरीक्षा अहवालाचा आधार आणि दृष्टिकोण

भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद 151(2) च्या अनुसार राज्याच्या लेख्यांसंबंधित भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांचा अहवाल राज्याच्या राज्यपालांकडे सादर करण्यात यावा, जे तो अहवाल विधिमंडळात सादर करतील. राज्य वित्त व्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद 151(2) अंतर्गत तयार आणि सादर करण्यात येतो.

महालेखाकार (लेखा व हकदारी) राज्य शासनाच्या नियंत्रणातर्गत कार्यरत ठेवण्यासाठी जबाबदार असणारी कोषागारे, कार्यालये आणि विभागाद्वारे सादर करण्यात येणारे पावत्या, चालान्स आणि मूळ/प्रारंभिक आणि सहाय्यक लेखे तसेच भारतीय रिजर्व्ह बँकेकडून प्राप्त विवरण यावरून दरवर्षी राज्याचे वित्त लेखे आणि विनियोजन लेखे तयार करतात. ह्या लेख्यांचे महालेखाकार (लेखापरीक्षा) द्वारे स्वतंत्रपणे लेखापरीक्षण करण्यात येते आणि ते भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांद्वारे प्रमाणित करण्यात येतात.

राज्याचे वित्त लेखे आणि विनियोजन लेखे या अहवालाचा मूळ डेटा गठित करतात, इतर स्त्रोतांमध्ये खालील बाबींचा समावेश आहे.

- राज्याचा अर्थसंकल्प: राजकोषीय मापदंड आणि वाटपाची प्राथमिकता जसे अंदाज निर्धारित करण्यासाठी तसेच त्याच्या अंमलबजावणीच्या परिणामकारकतेचे मूल्यमापन आणि संबंधित नियम आणि विहित कार्यपद्धतींचे अनुपालन;
- महालेखाकार (लेखापरीक्षा) कार्यालयाद्वारे लेखापरीक्षेची परिणती करणे;
- विभागीय प्राधिकारी आणि कोषागारे ह्यांच्या जवळील इतर डेटा (लेखा तसेच व्यवस्थापन माहिती प्रणाली)
- स्थूल राज्य उत्पन्न डेटा आणि इतर राज्याशी संबंधित सांख्यिकी आणि
- भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांचे विविध लेखापरीक्षा अहवाल

चौदाव्या वित्त आयोगाच्या शिफारसी, राज्य राजकोषीय जबाबदाऱ्या आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियम, भारत सरकारची सर्वोत्कृष्ट पद्धती आणि मार्गदर्शक सूचनां संदर्भात विश्लेषण केले जाते.

1.3 अहवाल संरचना

राज्याचा वित्त लेखापरीक्षा अहवाल खालील चार प्रकरणांत संरचित केला आहे:-

<p>प्रकरण - I</p>	<p>आढावा या प्रकरणांत अहलावाचा आधार आणि दृष्टिकोनाचे वर्णन केले आहे आणि खालील डेटा मध्ये शासकीय लेख्यांच्या संरचनेचा आढावा अर्थसंकल्पीय पद्धती/प्रक्रिया मुख्य निर्देशांकाचे मॅक्रो (Macro) राजकोषीय विश्लेषण निर्धारण आणि तूट/अधिशेष यासह राज्याची राजकोषीय स्थिती दर्शविली आहे.</p>
<p>प्रकरण - II</p>	<p>राज्याचे वित्त या प्रकरणांत राज्याच्या वित्त व्यवस्थेचा व्यापक दृष्टिकोन मागील वर्षाच्या तुलनेत मोठ्या राजकोषीय घटकांमध्ये झालेल्या महत्वपूर्ण बदलांचे विश्लेषण 2015-16 ते 2019-20 या कालावधीचा एकंदर कल राज्याच्या वित्त व्यवस्थापनावर आधारित राज्याच्या कर्जाचा आकृतिबंध आणि सार्वजनिक खाते व्यवहार दर्शविण्यात आले आहे.</p>
<p>प्रकरण- III</p>	<p>अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन हे प्रकरण राज्याच्या विनियोजन लेख्यांवर आधारित आहे आणि राज्य शासनाचे विनियोजन आणि वाटप प्राथमिकतेचा आढावा आणि अर्थसंकल्प व्यवस्थापनाशी संबंधित घटनात्मक तरतुदीमधील विचलनावरील अहवाल.</p>
<p>प्रकरण- IV</p>	<p>लेख्यांची गुणवत्ता आणि वित्तीय अहवाल पद्धती या प्रकरणात राज्य शासनाच्या विविध प्राधिकाऱ्यांद्वारे प्रस्तुत करण्यात आलेल्या लेख्यांची गुणवत्ता आणि राज्य शासनाच्या विविध विभागीय कर्मचाऱ्यांद्वारे विविध वित्तीय नियम आणि शिफारसीसह अनुपालन सादर न करण्याच्या मुद्द्यांवर भाष्य करण्यात आले आहे.</p>

1.4 राज्य शासन लेखा ढाचा आणि अर्थसंकल्पीय प्रक्रियेचा आढावा

राज्य शासनाचे लेखे तीन भागांत ठेवण्यात येतात:

1. राज्याचा संचित निधी (भारतीय संविधानाचा अनुच्छेद 266(1))

या निधीमध्ये राज्य शासनाद्वारे प्राप्त सर्व महसूल राज्य शासनाद्वारे उभारण्यात आलेले सर्व कर्ज (बाजार ऋण, बंधपत्र, केंद्र शासनाकडून मिळालेली कर्जे, वित्तीय संस्थांकडून प्राप्त कर्ज, राष्ट्रीय लघु बचत निधीला बहाल करण्यात आलेल्या विशेष सुरक्षा इत्यादि) भारतीय रिजर्व्ह बँकेद्वारे विस्तारित अर्थोपाय अग्रिम आणि कर्जाच्या परतफेडीच्या स्वरूपात राज्य शासनाद्वारे प्राप्त संपूर्ण रक्कम नियमानुसार आणि प्रयोजनासाठी तसेच भारतीय संविधानामध्ये नमूद केलेल्या पद्धती व्यतिरिक्त इतर कोणत्याही कारणासाठी या निधी मधील कोणतीही रक्कम विनियोजित करता येत नाही. खर्चाचे काही प्रवर्ग राज्याच्या संचित निधीवर भारित असतात आणि विधानमंडळ त्या खर्चाना दत्तमत

म्हणून मंजूर करत नाही. बाकी इतर सर्व खर्च विधानमंडळाद्वारे दत्तमत म्हणून दिले जातात.

2. राज्याचा आकस्मिक निधी (भारतीय संविधानाचा अनुच्छेद 267(2))

हा निधी तात्पुरत्या स्वरूपात असतो जो राज्य विधानमंडळाद्वारे नियमानुसार स्थापित केला जातो आणि राज्य विधानमंडळाद्वारे अशा खर्चाच्या अधिकृततेसाठी प्रलंबित असलेल्या आकस्मिक खर्चाच्या पूर्ततेसाठी राज्यपालांच्या ताब्यात ठेवला जातो. राज्याच्या संचित निधीशी संबंधित कार्यात्मक मुख्य शीर्षांतर्गत खर्च नावे करून ह्या निधीमध्ये भरण्यात येते.

3. राज्याचा लोक लेखा (संविधानाचा अनुच्छेद 266(2))

वरील बाबींव्यतिरिक्त जेथे शासन बँकर किंवा विश्वस्त म्हणून कार्य करते शासनाकडून किंवा शासनाच्या वतीने प्राप्त झालेली इतर सर्व सार्वजनिक रक्कम लोक लेख्यामध्ये जमा केली जाते. लोक लेख्यांमध्ये लघु बचत आणि भविष्य निर्वाह निधी ठेवी (व्याज प्रदान करणाऱ्या आणि व्याज न देणाऱ्या), अग्रिम राखीव निधी (व्याज देणारे आणि व्याज न देणारे), वित्त प्रेषण आणि निलंबन शीर्ष (दोन्ही पण अस्थायी स्वरूपाचे शीर्ष आहेत अंतिम नोंदणी प्रलंबित आहे) इत्यादि परतफेड करण्यायोग्य बाबींचा समावेश आहे. शासनाकडे उपलब्ध असलेली निव्वळ रोख शिल्लक सुद्धा लोक लेख्यांतर्गत समाविष्ट आहे. लोक लेखे विधानमंडळाद्वारे दत्तमत म्हणून मंजूर करत नाही.

प्रत्येक आर्थिक वर्षाच्या संदर्भात राज्य शासनाच्या अंदाजित आर्थिक जमा आणि खर्चाचे विवरण सभागृह किंवा राज्याच्या विधानमंडळाच्या सभागृहासमोर सादर करण्याची संविधानात्मक (अनुच्छेद 202) आवश्यकता आहे. हे 'वार्षिक वित्तीय विवरण' मुख्य अर्थसंकल्पीय दस्तावेज तयार करते. तसेच अर्थसंकल्पात महसूल खात्यावरील खर्च आणि इतर खर्च असा स्पष्ट भेद असावयास पाहिजे.

महसूल जमांमध्ये कर महसूल, करेतर महसूल, केंद्रीय कर/शुल्कांचा राज्याचा हिस्सा आणि केंद्र शासनाकडून प्राप्त झालेली अनुदाने अंतर्भूत असतात.

महसुली खर्चामध्ये राज्य शासनाचे अशा प्रकारचे सर्व खर्च जे प्रत्यक्ष किंवा वित्तीय मालमत्ता निर्माण करत नाहीत अंतर्भूत असतात. हे खर्च राज्य शासकीय विभागाच्या सर्वसाधारण प्रक्रिया आणि इतर सेवा यांवर करण्यात आलेला खर्च, राज्य शासनाद्वारे घेण्यात आलेल्या कर्जावरील व्याजाचे प्रदान आणि विविध संस्थांना दिलेले अनुदान (जरी काही अनुदाने मालमत्ता निर्मितीसाठी असतील तरी) यांच्याशी संबंधित असतात.

भांडवली जमा बनलेली असते:

- **कर्ज जमा:** बाजार कर्जे, बंधपत्र, वित्तीय संस्थांकडून कर्जे, अर्थोपाय अग्रिम, केंद्र सरकारकडून कर्जे आणि अग्रिमे इत्यादि;
- **कर्ज नसलेली जमा:** निर्गुतवणूकीपासून उत्पन्न कर्जे आणि अग्रिमांची वसुली;

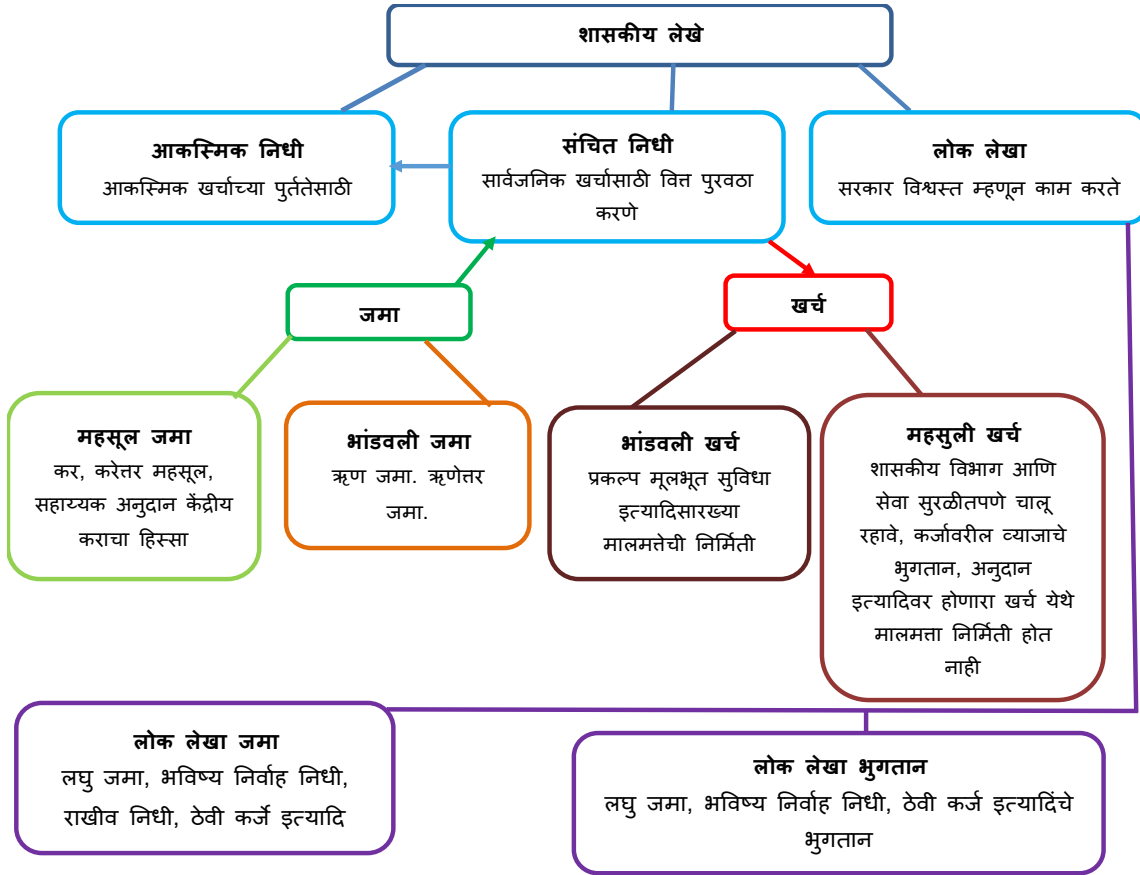
भांडवली खर्चांमध्ये इमारती, संयंत्र, उपकरणे, जमीन अधिग्रहणावरील खर्च, इतर भागीदार आणि सार्वजनिक उपक्रमातील राज्य शासनाची भागांमधील गुंतवणूक आणि कर्जे आणि अग्रिमे अंतर्भूत असतात.

सद्यस्थितीत राज्य शासनाकडे लेखा वर्गीकरण प्रणाली आहे जी कार्यात्मक आणि आर्थिक आहे.

	व्यवहाराचे गुणधर्म	वर्गीकरण
भारताचे महालेखा नियंत्रकाद्वारे मुख्य आणि लघु शीर्षांच्या यादी मध्ये प्रमाणित	कार्ये - शिक्षण, आरोग्य इत्यादि/विभाग	अनुदानांतर्गत मुख्य शीर्ष (4-अंकी)
	उप-कार्ये	उप मुख्य शीर्ष (2-अंकी)
	कार्यक्रम	लघु शीर्ष (3-अंकी)
राज्यासाठी ठेवलेली लवचिकता	योजना	उप शीर्ष (2-अंक)
	उपयोजना	सविस्तर शीर्ष (2-अंक)
	आर्थिक पद्धती/कार्ये	उद्देश्य शीर्ष (2-अंक) वेतन, लघु कामे इत्यादि

कार्यात्मक वर्गीकरणावरून विभाग, कार्ये, योजना किंवा कार्यक्रम आणि खर्चाच्या बाबींची माहिती मिळते. आर्थिक वर्गीकरण महसूल, भांडवल, कर्ज इत्यादि प्रकारचे भुगतान करण्यास मदत करते. आर्थिक वर्गीकरण चार अंकी मुख्य शीर्षांच्या पहिल्या अंकात तर्कशास्त्रानुसार संख्यांकन संनिविष्ट करून साध्य केले जाते. उदाहरणार्थ 0 आणि 1 हे महसूली जमासाठी, 2 आणि 3 महसूली खर्चासाठी इत्यादि. आर्थिक वर्गीकरण हे अंतर्हित व्याख्या आणि काही बाब शीर्षांच्या वितरणावरून सुद्धा साध्य करता येते. उदाहरण “वेतन” चे उद्देश्य शीर्ष महसूल खर्च, “बांधकाम” चे उद्देश्य शीर्ष भांडवली खर्च आहे. अर्थसंकल्प दस्तावेजांमध्ये उद्देश्य शीर्ष हे विनियोजनाचा मूळ घटक आहे.

राज्य शासनाच्या लेखांची संरचना

कार्यात्मक आणि आर्थिक व्यवहारांच्या सुविधांचे वर्गीकरण, शासकीय क्रियाकलाप/व्यवहारांच्या सखोल विश्लेषणासह निधी आधारित लेखांकन सार्वजनिक वित्त व्यवस्थे विषयी वैधानिक पर्यवेक्षण सक्षम करते.

अर्थसंकल्पीय प्रक्रिया

भारतीय संविधानेच्या अनुच्छेद 202 अनुसार राज्याच्या राज्यपालांनी वर्ष 2019-20 साठी चे राज्याच्या अंदाजित जमा आणि खर्चाचे विवरण वार्षिक वित्तीय विवरणाच्या स्वरूपात राज्य विधानमंडळासमक्ष सादर करणे आवश्यक आहे. अनुच्छेद 203 अनुसार अनुदाने/विनियोजनासाठीच्या मागणी स्वरूपात हे विवरण राज्य विधानमंडळासमक्ष सादर करण्यात येते आणि त्यांच्या स्वीकृती नंतर संचित निधी मधून आवश्यक रक्कमेच्या विनियोजनासाठी विधानमंडळाद्वारे अनुच्छेद 204 अंतर्गत विनियोजन विधेयक पारित करण्यात येते.

राज्य संविधानेच्या अनुच्छेद 203 अनुसार वरील माहिती प्रपत्र 55 मध्ये अनुदानाकरिता मागणी/विनियोजन, राज्य विधानमंडळासमक्ष सादर केले जाते आणि अनुमोदनानंतर अनुच्छेद 204 अंतर्गत विधानमंडळाद्वारे विनियोजन विधेयक मंजूर केल्या जाते जेणे करून संचित निधीतून आवश्यक असलेल्या पैशांच्या विनियोगाची तरतूद करता येईल.

जसे परिच्छेद 1.2 मध्ये उल्लेखित आहे की, राज्य वित्त लेखापरीक्षा प्रतिवेदन तयार करण्याकरिता कोर डेटा, वित्त लेखे आणि विनियोजन लेख्यांमधून घेतला जातो. 2019-20 दरम्यान राज्याच्या प्रत्यक्ष जमा आणि खर्चावर आधारित हे लेखे आहेत ज्यात विविध आंतर शासकीय आणि रिझर्व बँक ऑफ इंडिया द्वारे केलेले समायोजन अंतर्भूत आहे. ह्या जमा आणि खर्चाचा अर्थसंकल्पात अंदाज घेतला आहे आणि खर्चाला राज्य विधानमंडळाची मान्यता आहे असे गृहित धरल्या जाते, राज्याचा 2019-20 चा अर्थसंकल्प जवळून अभ्यासणे, महत्वाचे आहे तसेच वर्षादरम्यानचा जमा आणि खर्चाचे विश्लेषण अर्थसंकल्पात अंदाजित केलेल्या संदर्भानुसार आहे.

राज्य बजेट नियमावलीमध्ये अर्थसंकल्प मांडणीच्या प्रक्रियेचे विवरण दिले आहे आणि ते राज्य सरकारला अर्थसंकल्पीय अंदाज आणि खर्चावरील क्रियाकलापाच्या संनियंत्रणाबद्दल मार्गदर्शन करते. लेखापरीक्षेचे अर्थसंकल्पाच्या छाननीचे परिणाम आणि राज्य शासनाच्या इतर अर्थसंकल्पीय उपक्रमांची अंमलबजावणी ह्या अहवालाच्या प्रकरण 3 मध्ये वर्णिले आहे.

1.4.1 वित्ताचे दृष्टचित्र

परिशिष्ट 1.1 जमा आणि संवितरणे तसेच संपूर्ण राजकोषीय स्थिती ह्यांचा 2015-16 ते 2019-20 दरम्यानचा तपशील प्रदान करते. 2010-11 ते 2018-19 आणि 2014-15 ते 2018-19 कालावधीकरीता आर्थिक मापदंडाचा चक्रवाढ वार्षिक वृद्धी दर, सामान्य प्रवर्ग राज्य सरासरीच्या तुलनेत ह्या मापदंडाच्या 2019-20 दरम्यानच्या वृद्धीसह, ज्याची तुलना 2018-19 सोबत केली आहे, परिशिष्ट 1.2 मध्ये दिलेले आहे. 2019-20 वर्षाच्या अर्थसंकल्पीय अंदाजाच्या तुलनेत प्रत्यक्ष आर्थिक परिणाम तसेच 2018-19 चे प्रत्यक्ष ह्याचा तपशील खालील तक्ता प्रदान करतो.

तक्ता 1.3: प्रत्यक्षाच्या तुलनेत अर्थसंकल्पीय अंदाज

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	घटक	2018-19 प्रत्यक्ष	2019-20		प्रत्यक्षाची अर्थसंकल्पीय अंदाजाशी टक्केवारी	प्रत्यक्षाची स्थूल राज्य उत्पन्नाशी टक्केवारी
			अर्थसंकल्पीय अंदाज	प्रत्यक्ष		
1	कर महसूल	187436.37	210824.29	188947.57	89.62	6.56
2	करेतर महसूल	15843.57	16806.72	14297.00	85.07	0.50
3	केंद्रीय कर/शुल्काचा हिस्सा	42054.20	46630.66	36219.64	77.68	1.26
4	सहाय्यक अनुदान आणि अंशदान	33662.13	40227.33	43725.37	108.70	1.52
5	महसूल जमा (1+2+3+4)	278996.27	314489.00	283189.58	90	9.84
6	कर्जे आणि अग्निमांची वसुली	1604.29	2289.61	1614.87	70.53	0.06
7	इतर जमा	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
8	उधारी आणि इतर दायित्व ^(a)	23015.33	59902.48	53886.19	103.31	1.87

अनु क्र.	घटक	2018-19 प्रत्यक्ष	2019-20		प्रत्यक्षाची अर्थसंकल्पीय अंदाजाशी टक्केवारी	प्रत्यक्षाची स्थूल राज्य उत्पन्नाशी टक्केवारी
			अर्थसंकल्पीय अंदाज	प्रत्यक्ष		
9	भांडवली जमा (6+7+8)	24619.62	62192.09	55501.06	102.10	1.93
10	एकूण जमा (5+9)	303615.89	376681.09	338690.64	92.04	11.77
11	ज्याचा महसूली खर्च	267021.67	334273.39	300305.21	89.84	10.43
12	व्याज प्रदाने	34021.25	35207.02	33560.73	95.32	1.17
13	भांडवली मालमत्तेसाठी सहाय्यक अनुदाने	20107.21	22085.28	21264.17	96.28	0.74
14	ज्याचा भांडवली खर्च	36594.22	42739.74	38385.43	89.81	1.33
15	भांडवली गुंतवणूक	35049.05	40732.28	36415.57	89.4	1.27
16	कर्जे आणि अग्रिम	1545.17	2007.45	1969.86	98.13	0.07
17	एकूण खर्च (11+14)	303615.89	377013.13	338690.64	89.84	11.77
18	महसूल तूट (5-11)	11974.60	(-)19784.39	(-)17115.63	86.51	(-)0.59
19	परिणामकारक महसूल तूट(18+13)	32081.81	2300.89	4148.54	180.3	0.14
20	राजकोषीय तूट {(5+6+7)-17}	(-)23015.33	(-)60234.52	(-)53886.19	89.46	(-)1.87
21	मूळ/प्राथमिक तूट (20-12)	11005.92	(-)25027.50	(-)20325.46	81.21	(-)0.71

(a) उधारी आणि इतर दायित्व: लोक ऋणाची निव्वळ (जमा - विवरण) + एकत्रिकृत निधीची निव्वळ + लोक लेख्याची निव्वळ (जमा - वितरण) + सुरुवातीची आणि अखरेची निव्वळ रोख शिल्लक

महसूली जमा, महसूली खर्च, भांडवली खर्चासाठीचे 2019-20 चे प्रत्यक्ष तसेच एकूण खर्च अर्थसंकल्पीय अंदाजाच्या 90 टक्के होते जे तक्ता 1.3 मध्ये दर्शविले आहे.

1.4.2 शासकीय मालमत्ता आणि दायित्वाचे दृष्टिचित्र

शासकीय लेख्यांमध्ये शासनाचे वित्तीय दायित्व आणि केलेल्या खर्चामधून निर्मित मालमत्ता याचा समावेश आहे. दायित्वांमध्ये मुख्यत्वे आंतरिक कर्जे, भारत सरकारकडून घेतलेली कर्जे आणि अग्रिम, लोक लेखे आणि राखीव निधी मधून प्राप्त जमा आणि मालमत्तांमध्ये मुख्यत्वे राज्य शासनाद्वारे देण्यात आलेला भांडवली खर्च आणि कर्जे आणि अग्रिम तसेच रोख शिल्लक यांचा समावेश आहे.

तक्ता 1.4 मध्ये 31 मार्च 2019 च्या स्थितीच्या तुलनेत 31 मार्च 2020 रोजीच्या अशा दायित्व आणि मालमत्तांचा गोषवारा दिलेला आहे. दायित्वांमध्ये मुख्यत्वे आंतरिक कर्जे, भारत सरकार कडून घेतलेली कर्जे आणि अग्रिमे, लोक लेखे आणि राखीव निधी कडून प्राप्ती आणि मालमत्तांमध्ये मुख्यत्वे भांडवली खर्च आणि राज्य शासनाद्वारे देण्यात आलेले कर्जे आणि अग्रिम आणि रोख शिल्लक इत्यादींचा समावेश आहे.

तक्ता 1.4: मालमत्ता आणि दायित्वाचा स्थितीचा सारांश

(₹ कोटी मध्ये)

दायित्व				मालमत्ता					
	2018-19	2019-20	वाढीव टक्का		2018-19	2019-20	वाढीव टक्का		
संचित निधी									
अ	आंतरिक कर्ज	328521.95	361132.26	9.93	अ	एकूण भांडवली खर्च	323116.54	359532.11	11.27
ब	भारत सरकारकडून घेतलेले कर्ज आणि अग्रिम	6498.72 ^१	6415.97	(-).1.27	ब	कर्ज आणि अग्रिम	25745.56	26100.55	1.38
आकस्मिक निधी		2150.00	10150.00	372.02	आकस्मिक निधी		--	9000.00	100
सार्वजनिक लेखे									
अ	लघु बचत, भविष्य निर्वाह निधी इत्यादी	25683.71	27450.40	6.88	अ	अग्रिम	13.06	9.39 [#]	(-)28.1
ब	ठेवी	67989.50	73189.49	7.65	ब	वित्त प्रेषण	--	428.48 [#]	100
क	राखीव निधी	42866.84	53315.20*	24.37	स	निलंबन आणि संकीर्ण	--	--	--
ड	वित्त प्रेषण	1240.28	--	--	रोख शिल्लक	32490.48	14607.35	(-)55.04	
					राखीव निधी मध्ये गुंतवणूक	34778.78	41608.36	19.64	
इ	निलंबन आणि संकीर्ण	9517.89	13073.01	37.35	एकूण रोख	67269.26	56215.71	(-)16.43	
					महसूल लेख्यामध्ये तूट	68858.19 ^१	93973.81	36.47	
					संकीर्ण भांडवली जमा	(-)533.72	(-)533.72	0	
एकूण बेरीज		484468.89^१	544726.33	12.44	एकूण बेरीज		484468.89^१	544726.33	12.44

स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे

* उच्च पूर्णांकित; # निम्न पूर्णांकित; ^१ प्रपत्रातील दुरुस्तीमुळे 2019-20 च्या वित्तीय लेख्यांमध्ये अंकांची सुधारणा

मागील वर्षाच्या तुलनेत 2019-20 दरम्यान मालमत्ता आणि दायित्वांमध्ये 12.44 टक्क्यांची वाढ झाली.

1.4.3 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची कार्यशीलता

31 मार्च 2020 रोजी 107 राज्य सार्वजनिक उपक्रम होते. हे राज्य सार्वजनिक उपक्रम 1957-58 आणि 2019-20 मध्ये समाविष्ट करण्यात आले आणि ज्यात 97 शासकीय कंपन्या आणि 10 वैधानिक महामंडळे अंतर्भूत आहेत. ह्या सरकारी कंपन्यांमध्ये 78 कार्यरत कंपन्या (45 ज्या थेट राज्य शासनाने¹ घेतल्या आहेत आणि 33 इतर शासकीय कंपन्यांच्या सहाय्यक कंपन्या) आणि 19 अकार्यरत कंपन्या (सात ज्या थेट राज्याने

¹ यापैकी महाराष्ट्र बांबू संवर्धन फाऊंडेशन, छत्रपती शाहू महाराज संशोधन प्रशिक्षण आणि मानवी विकास संस्था आणि बाबासाहेब आंबेडकर समता प्रतिष्ठान ह्या हमीद्वारे मर्यादित कंपन्या आहेत आणि भाग भांडवल नाही

घेतल्या आहेत आणि 12 इतर सरकारी कंपन्यांच्या सहाय्यक कंपन्या) समाविष्ट आहेत. ज्या पैकी एकही सरकारी कंपनी स्टॉक एक्सचेंज वर नोंदणीकृत नाही. 2019-20 दरम्यान पाच² सार्वजनिक उपक्रमांचा समावेश करण्यात आला. कॉर्पोरेट व्यवहार मंत्रालयाने एका निष्क्रिय सार्वजनिक उपक्रमाचे (महाराष्ट्र ग्रामीण विकास महामंडळ मर्यादित) रिकॉर्ड बंद केल्या.

राज्य शासन, राज्य सार्वजनिक उपक्रमांना वेळोवेळी इक्विटी, कर्जे आणि अनुदाने/सबसिडीच्या स्वरूपात आर्थिक सहाय्य प्रदान करते. 107 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांपैकी राज्य शासनाने केवळ 59 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये इक्विटी आणि दीर्घकालीन कर्जाच्या स्वरूपात निधीची गुंतवणूक केलेली आहे, तीन सार्वजनिक उपक्रमांजवळ भाग भांडवल नाही कारण कंपन्या हमीद्वारा मर्यादित आहेत आणि राज्य शासनाने 45 सरकारी कंपन्यांमध्ये कोणताही निधी ओतला नाही ज्यांना इतर सरकारी कंपन्यांचे संयुक्त उपक्रम/सहाय्यक कंपनी म्हणून अंतर्भूत केलेले आहे. ह्या 45 संयुक्त उपक्रम सहाय्यक कंपन्यांना इक्विटीचे योगदान संबंधित सह भागीदार/होल्टिंग कंपन्यांनी केले होते.

1.4.3.1 स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या तुलनेत सार्वजनिक उपक्रमांची उलाढाल

स्थूल राज्य उत्पन्नाची, सार्वजनिक उपक्रमांच्या उलाढालीचे प्रमाण राज्याच्या अर्थव्यवस्थेमधील सार्वजनिक उपक्रमांच्या क्रियाकलापांची व्याप्ति दर्शविते. महाराष्ट्राच्या स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या तुलनेत राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या उलाढालीचा, मार्च 2020 ला संपणाऱ्या पाच वर्षांच्या कालावधीचा तपशील तक्ता 1.5 मध्ये दिलेला आहे.

तक्ता 1.5: स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या तुलनेत सार्वजनिक उपक्रमांची उलाढाल

(₹ कोटी मध्ये)

तपशील	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
उलाढाल	91397.69	86377.84	90334.69	102195.78	110256.45
मागील वर्षाच्या उलाढालीच्या तुलनेत उलाढाली मधील टक्केवारी बदल	6.72	(-5.49)	4.58	13.13	7.89
महाराष्ट्राचे स्थूल राज्य उत्पन्न	1966225	2198324	2382570	2632792	2878583
मागील वर्षाच्या स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या तुलनेत स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या टक्केवारीतील बदल	10.52	11.80	8.38	10.50	9.34
महाराष्ट्राच्या स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या उलाढालीची टक्केवारी	4.65	3.93	3.79	3.88	3.83

स्त्रोत: संबंधित सार्वजनिक उपक्रमांच्या अंतिम नवीनतम आर्थिक विवरणांवर आधारित उलाढालीचे आकडे संकलित केले आहेत

² एआयटीएल ऑरिज कौशल्य फाऊंडेशन, खारघर-विक्रोळी पारेषण खाजगी मर्यादित, पुणे (पुरंदर) आंतरराष्ट्रीय विमानतळ मर्यादित, एस.पी.पी.यू. एज्युटेक फाऊंडेशन आणि एस.पी.पी.यू. संशोधन पार्क फाऊंडेशन

हया सार्वजनिक उपक्रमांच्या उलाढालीत 2017-18, 2018-19 आणि 2019-20 दरम्यान वाढीची नोंद झाली तर 2016-17 मध्ये घट झाली. 2015-20 कालावधी दरम्यान उलाढालीतील बदल (-)5.49 टक्के आणि 13.13 टक्के दरम्यान होता तसेच त्याच कालावधीकरिता स्थूल राज्य उत्पन्नातील वाढ 8.38 टक्के आणि 11.80 टक्क्यांदरम्यान होती.

चक्रवाढ वार्षिक वाढ बहुविध कालावधीसाठी वाढीचे दर मापनासाठी उपयुक्त पद्धत आहे. 2015-16 ते 2019-20 कालावधी दरम्यान राज्य स्थूल उत्पन्नाचा चक्रवाढ वार्षिक वाढ³ दर 10 टक्के होता तसेच त्याच कालावधीसाठी राज्य सार्वजनिक उपक्रमांचा चक्रवाढ वार्षिक वाढ दर 4.80 टक्के होता. स्थूल राज्य उत्पन्नाशी, राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या उलाढालीची टक्केवारी 2015-16 मधील 4.65 टक्क्यांवरून 2019-20 मध्ये 3.83 टक्के इतकी घटली.

1.4.3.2 राज्य सार्वजनिक उपक्रमातील गुंतवणूक

महाराष्ट्रामध्ये सार्वजनिक उपक्रमांना त्यांच्या क्रियाकलापांनुसार आणि महाराष्ट्र शासनाचे प्रशासकीय विभाग ज्या अंतर्गत काम करतात त्यांची विविध क्षेत्रांमध्ये विभागणी केलेली आहे. 31 मार्च 2020 पर्यंत 107 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये इक्विटी आणि दीर्घकालीन कर्जाच्या स्वरूपात गुंतवणूक केलेली होती, परिशिष्ट 1.3 मध्ये दर्शविली आहे. हया राज्य सार्वजनिक उपक्रमांमधील 31 मार्च 2020 रोजीची एकूण गुंतवणूकीचा क्षेत्र निहाय सारांश तक्ता 1.6 मध्ये दिलेला आहे.

तक्ता 1.6: राज्य सार्वजनिक उपक्रमातील क्षेत्र निहाय गुंतवणूक

क्षेत्राचे नाव	सरकारी कंपन्या		वैधानिक महामंडळ	एकूण	गुंतवणूक (₹ कोटी मध्ये)			एकूण गुंतवणूकीची टक्केवारी
	कार्यरत	अकार्यरत	कार्यरत		भांडवल	कर्ज	एकूण	
उर्जा	9	0	0	9	170824.29	51446.96	222271.25	59.44
कृषि आणि संबंधित	9	5	7	21	129757.90	186.73	129944.63	34.75
पायाभूत सुविधा	21	5	1	27	4854.63	7247.65	12102.28	3.24
सेवा	3	--	1	4	5253.65	204.43	5458.08	1.46
वित्त	17	--	1	18	2460.37	972.13	3432.50	0.92
उत्पादन	9	7	--	16	305.53	379.51	685.04	0.18
विविध	10	2	0	12	30.44	7.13	37.57	0.01
एकूण	78	19	10	107	313486.81	60444.54	373931.35	100

स्त्रोत: संबंधित सार्वजनिक उपक्रमांच्या नवीनतम अंतिम वित्तीय विवरणावर आधारित

³ चक्रवाढ वार्षिक वाढीचा दर $\left[\left(\frac{2019-20 \text{ चे मूल्य}}{2015-16 \text{ चे मूल्य}} \right)^{(1/4 \text{ वर्षे})} - 1 \right] * 100$

31 मार्च 2020 रोजी, ह्या 107 सार्वजनिक उपक्रमातील एकूण गुंतवणूक (इक्विटी आणि दीर्घकालीन कर्जे) ₹ 3,73,931.34 कोटी होती. इक्विटीमध्ये 83.84 टक्के आणि दीर्घकालीन कर्जे 16.16 टक्के मिळून गुंतवणूक होती. राज्य शासनाने दिलेले दीर्घकालीन कर्जे एकूण दीर्घकालीन कर्जाच्या 2.17 टक्के (₹ 1,314.06 कोटी) होते तसेच एकूण दीर्घकालीन कर्जाच्या 97.83 टक्के (₹ 59,130.48 कोटी) कर्जाचा लाभ केंद्र सरकार आणि इतर वित्तीय संस्थांकडून घेतला होता. 2015-16 मध्ये गुंतवणूकीत 113.28 टक्के, ₹ 1,75,321.42 कोटींवरून, 2019-20 मध्ये ₹ 3,73,931.34 कोटींची वाढ झाली.

1.4.3.3 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांना अर्थसंकल्पीय आधार

सार्वजनिक उपक्रमांना महाराष्ट्र सरकार विविध स्वरूपात आर्थिक आधार देते. 2017-18 ते 2019-20 दरम्यान सार्वजनिक उपक्रमांच्या संबंधात इक्विटी, कर्जे, अनुदाने/ सबसिडी, कर्ज माफी आणि वर्षादरम्यान इक्विटीमध्ये रूपांतरित केलेले कर्ज ह्या बदल अर्थसंकल्पीय खर्चाचा संक्षिप्त तपशील तक्ता 1.7 मध्ये दिलेला आहे.

तक्ता 1.7: वर्षादरम्यान राज्य सार्वजनिक उपक्रमांना अर्थसंकल्पीय आधाराचा तपशील

(₹ कोटी मध्ये)

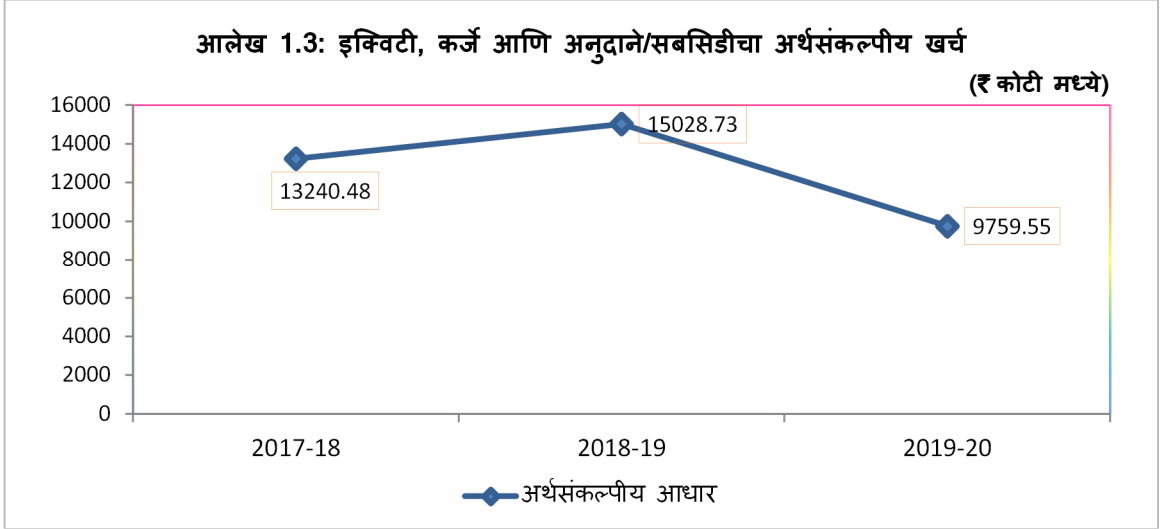
तपशील ⁴	2017-18		2018-19		2019-20	
	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	रक्कम	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	रक्कम	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	रक्कम
इक्विटी भांडवली खर्च (i)	4	3770.33	2	854.38	1	3180.66
दिलेले कर्ज (ii)	-	-	-	-	-	-
अनुदाने/सबसिडीप्रदान (iii)	15	9470.15	13	14174.35	8	6578.89
एकूण खर्च⁵ (i+ii+iii)	17	13240.48	15	15028.73	8	9759.55
कर्ज परतफेड माफी	-	-	-	-	-	-
कर्ज इक्विटीमध्ये रूपांतरित	-	-	1	0.56	-	-
जारी केलेली हमी	2	6.51	1	70	1	11.85
हमी वचनवद्धता	8	1462.60	5	1054.50	2	56.95

स्त्रोत: संबंधित सार्वजनिक उपक्रमांच्या नवीनतम अंतिम वित्तीय विवरणावर आधारित

2017-18 ते 2019-20 दरम्यान इक्विटी, कर्जे आणि अनुदाने/सबसिडी या अर्थसंकल्पीय खर्चाचा तपशील आलेख 1.3 मध्ये दिलेला आहे.

⁴ रक्कम केवळ राज्याच्या अर्थसंकल्पातूनच खर्च दर्शविते

⁵ हा आकडा सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या दर्शवितो ज्यांना एक किंवा अधिक शीर्षाच्या खाली अर्थसंकल्पीय खर्च मिळाला म्हणजेच इक्विटी, कर्जे, अनुदान/सबसिडी

(स्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून प्राप्त माहितीच्या आधारावर संकलित)

2017-18 ते 2019-20 कालावधी दरम्यान सार्वजनिक उपक्रमांना वार्षिक अर्थसंकल्पीय सहाय्य ₹ 9,759.55 कोटी आणि ₹ 15,028.73 कोटी दरम्यान होते. 2019-20 दरम्यान दिलेल्या ₹ 9,759.55 कोटी अर्थसंकल्पीय सहाय्यामध्ये ₹ 3,180.66 कोटी आणि ₹ 6,578.89 कोटी अनुक्रमे इक्विटी आणि अनुदाने/सबसिडी स्वरूपात अंतर्भूत होते. 2019-20 दरम्यान राज्य शासनाने ह्या सार्वजनिक उपक्रमांना कोणतेही कर्ज प्रदान केले नव्हते. राज्य शासनाने गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ (₹ 4,547.99 कोटी) आणि तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ (₹ 1,258.22 कोटी) ह्यांना विविध सिंचन प्रकल्पांकरिता अनुदाने/सबसिडीच्या स्वरूपात लक्षणीय मदत केली तसेच पोलीसांचे निवासस्थान आणि प्रशासकीय इमारतीच्या बांधकामाच्या प्रयोजनाकरिता महाराष्ट्र पोलीस गृहनिर्माण आणि कल्याण महामंडळ मर्यादितला (₹ 301.64 कोटी) मदत केली.

राज्य सार्वजनिक उपक्रमांना दिलेल्या ₹ 9,759.55 कोटींच्या अर्थसंकल्पीय सहाय्यापैकी, ₹ 155 कोटी महाराष्ट्र राज्य मार्ग परीवहन महामंडळ जे तोट्यात चालणारे वैधानिक महामंडळ आहे, ज्यांना समाजाच्या विविध वर्गांना जसे विद्यार्थी, माजी सैनिक, वरिष्ठ नागरिक इत्यादींना वाहतुकीशी संबंधित सबसिडी जी महाराष्ट्र शासनाने घोषित केली आहे त्यांचा लाभ देण्याच्या मोबदल्यात अर्थसंकल्पीय सहाय्य प्राप्त होते.

सार्वजनिक उपक्रमांना बँका आणि वित्तीय संस्थांकडून अर्थसहाय्य प्राप्त करणे शक्य व्हावे म्हणून, राज्य शासनाने हमी दिली ज्या करिता हमी शुल्क आकारले जाते. ऋणको परत्वे तसेच राज्य शासनाने ठरवून दिल्यानुसार हे शुल्क 0.50 टक्के ते दोन टक्के ह्यानुसार बदलते. 2019-20 दरम्यान राज्य शासनाच्या हमी वचनबद्धतेत 2018-19 मधील ₹ 1,054.50 कोटींच्या तुलनेत ₹ 56.95 कोटी घट झाली. तसेच चार सार्वजनिक उपक्रमांनी हमी शुल्क/कमीशन, जे वर्षादरम्यान देय होते भुगतान केले नाही. 31 मार्च 2020 रोजी संचित/शिल्लक हमी शुल्क/कमीशन ₹ 130.35 कोटी होते.

1.5 राजकोषीय शिल्लक: तूट आणि एकूण कर्ज लक्ष्याची उपलब्धी

जेव्हा एखादे सरकार संकलित केलेल्या महसूलापेक्षा जास्त खर्च करते तेव्हा त्यात तूट येते. अशा अनेक उपाययोजना आहेत ज्यात सरकारी तूट म्हणजेच महसूल तूट/ आधिक्य राजकोषीय तूट आणि प्राथमिक तूट/आधिक्य ह्यांचे मापन केल्या जाते.

तूटीचे स्वरूप हे सरकारच्या राजकोषीय व्यवस्थापनाचे सूचक आहे. तसेच तूटीला कशाप्रकारे अर्थसहाय्य दिल्या जाते आणि उभारलेल्या संसाधनांचा वापर हे राज्याच्या राजकोषीय स्थितीचे महत्वाचे संकेतक आहेत. हा विभाग कल, स्वरूप परिमाण, ह्या तूटीला अर्थसहाय्य करण्याचे स्वरूप आणि महसूलाच्या प्रत्यक्ष स्तराचे निर्धारण आणि महाराष्ट्र राजकोषीय उत्तरदायित्व आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियम 2005 अंतर्गत निर्धारित लक्ष्याच्या तुलनेत राजकोषीय तूट सादर करतो.

राजकोषीय व्यवस्थापनात आंतर पीढी इक्विटी आणि दीर्घकालीन मॅक्रो आर्थिक स्थिरतेचे उद्देश्य साध्य करण्याकरिता राज्य सरकारने महाराष्ट्र राजकोषीय उत्तरदायित्व आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियम 2005, अधिनियमित केला आणि वेळोवेळी संशोधित केला. महसूली तूट, राजकोषीय तूटीमध्ये कमी आणि वित्तीय टिकावा सह विवेकी कर्ज व्यवस्थापनाचे पुरोगामी निर्मूलन ह्या अधिनियमांत अपेक्षित आहे.

महाराष्ट्र राजकोषीय उत्तरदायित्व आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन नियमावली फेब्रुवारी 2006 मध्ये तयार करण्यात आली आणि तदनंतर वेळोवेळी संशोधित करण्यात आली. महाराष्ट्र राजकोषीय उत्तरदायित्व आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियम 2005, अनुसार राज्याचे एकूण दायित्व म्हणजे राज्याच्या संचित निधी आणि राज्याच्या लोक लेख्या अंतर्गत दायित्व. अशाप्रकारे, विस्तृत व्याख्येनुसार एकूण बकाया ऋण/ दायित्वात, संचित निधीवरील दायित्व लोक लेख्यावरील दायित्व आणि राज्य सार्वजनिक उपक्रम तसेच सहाय्यक कंपनीद्वारे उधार आणि इतर समतुल्य साधने जेथे भांडवल आणि/अथवा व्याज राज्याच्या अर्थसंकल्पामधून दिले जाते अंतर्भूत असतात.

राज्यातील प्रमुख राजकोषीय लक्ष्यांमध्ये स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या प्रमाणात राजकोषीय तूट तीन टक्क्यांपेक्षा कमी ठेवणे आणि 2011-12 नंतर महसूल आधिक्य राखणे हे होते. **तक्ता 1.8** वरून दिसून आले की, 2015-20 दरम्यान पाच वर्षांसाठी राज्य महसूल आधिक्य 2017-18 आणि 2018-19 दरम्यान साध्य करू शकले. 2019-20 दरम्यान ₹ 17,116 कोटींची प्रचंड महसूल हानि होती. स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या तीन टक्के खाली राजकोषीय तूट संपूर्ण पाच वर्षे राखण्यात राज्य यशस्वी झाले.

वर्ष 2019-20 दरम्यान, स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या प्रमाणात (16.67 टक्के), राजकोषीय उत्तरदायित्व आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन आणि मध्यम मुदतीच्या राजकोषीय धोरणात्मक विवरणाच्या (MTFPS) लक्ष्यापेक्षा (15.83 टक्के) अधिक राजकोषीय दायित्व

(एकूण शिल्लक ऋण) होते, परंतु चौदाव्या वित्त आयोगाने शिफारस केलेल्या मर्यादेपेक्षा (24.4 टक्के) कमी होते.

महसूल आणि राजकोषीय तुटीचे लक्ष्य त्यांच्या प्रत्यक्ष स्तरासोबत तक्ता 1.8 मध्ये दिलेले आहे.

तक्ता 1.8: राजकोषीय उत्तरदायित्व आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियमांच्या प्रावधानांचे अनुपालन

राजकोषीय मापदंड	अधिनियमामध्ये ठेवण्यात आलेले वित्तीय लक्ष्य	साध्य (₹ कोटी मध्ये)				
		2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
महसूल तूट (-)/आधिक्य (+) (₹ कोटी मध्ये)	महसुली आधिक्य	(-)5338 ×	(-)8536 ×	2082 ✓	11975 ✓	(-)17116 ×
राजकोषीय तूट (-)(स्थूल राज्य उत्पन्नाची टक्केवारी)	तीन टक्के	(-)28364 (-1.44) ✓	(-)33657 (-1.53) ✓	(-)23961 (-1.00) ✓	(-)23015 (-0.87) ✓	(-)53886 (-1.87) ✓
स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या प्रमाणात एकूण शिल्लक ऋण (टक्क्यांमध्ये)	लक्ष्य	17.64	16.15	16.26	16.52	15.83
	साध्य	17.87	18.01	18.15	16.59	16.67
		×	×	×	×	×

स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे आणि अर्थसंकल्प दस्तावेज

राजकोषीय उत्तरदायित्व आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन नियमावली, 2006 (2008 मध्ये यथा संशोधित) मध्ये विहित केल्यानुसार, मध्यम मुदतीचे राजकोषीय धोरणात्मक विवरण जे विहित राजकोषीय निदर्शकासाठी लक्ष्य ठरविते, राज्य शासनाला राज्य विधानमंडळासमक्ष प्रस्तुत करावे लागते. तक्ता 1.9, 2019-20 करिता मध्यम मुदतीच्या राजकोषीय धोरणात्मक विवरणाच्या प्रक्षेपणामधील बदल, 2019-20 चा वार्षिक अर्थसंकल्प आणि वर्षाच्या प्रत्यक्षासह जो विधानमंडळासमक्ष सादर केला, दर्शवितो.

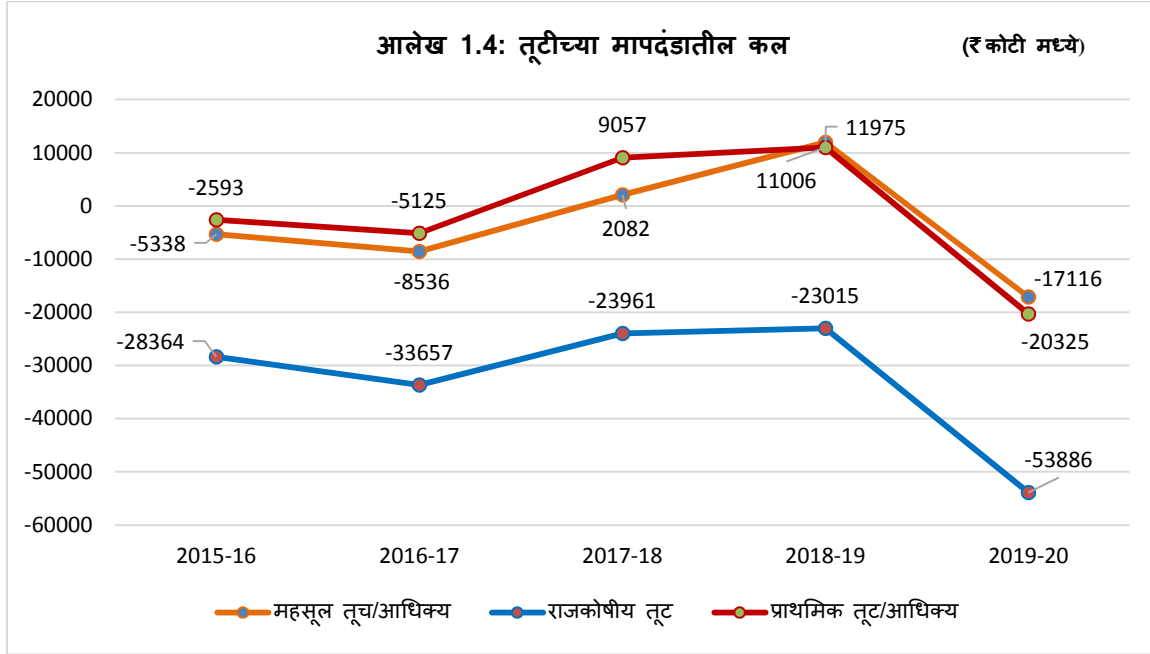
तक्ता 1.9: 2019-20 करिता मध्यम मुदतीच्या राजकोषीय धोरणात्मक विवरणातील प्रक्षेपणाच्या तुलनेत प्रत्यक्ष

अनु क्र.	राजकोषीय अस्थिरता	MTFPS नुसार	प्रत्यक्ष	बदल (टक्क्यांमध्ये)	
		प्रक्षेपण	(₹ कोटी मध्ये)		
1.	स्वतःचा कर महसूल	210824.29	188947.57	(-)10.38	
2.	करेतर महसूल	16806.72	14297.00	(-)14.93	
3.	केंद्रीय करांचा हिस्सा	46630.66	36219.64	(-)22.33	
4.	भारत सरकारकडून सहायता अनुदाने	40227.33	43725.37	8.29	
5.	महसुली जमा (1+2+3+4)	314489.00	283189.58	(-)9.95	
6.	महसुली खर्च	334273.39	300305.21	(-)10.16	
7.	महसुली तूट (-)/आधिक्य (+) (5-6)	(-)19784.39	(-)17115.63	(-)13.49	
8.	राजकोषीय तूट (-)/आधिक्य (+)	(-)60234.52	(-)53886.19	(-)10.54	
9.	प्राथमिक तूट	(-)25027.5	(-)20325.46	(-)81.21	
10.	ऋण- स्थूल राज्य उत्पन्न गुणोत्तर (टक्के)		15.83	16.67	5.31
11.	चालू किंमतीनुसार स्थूल राज्य उत्पन्न वृद्धी (टक्के)		12.00	9.34	(-)22.17

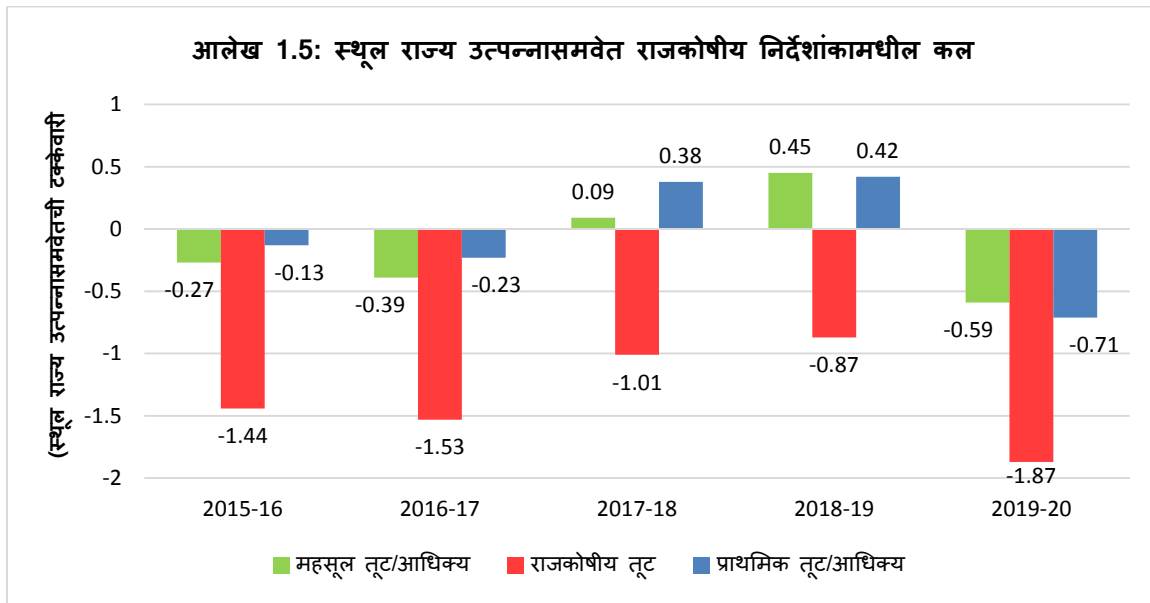
स्रोत: आर्थिक लेखे आणि अर्थसंकल्पीय दस्तावेज 2019-20

वर्ष 2019-20 दरम्यान, अर्थसंकल्पीय अंदाजाच्या तुलनेत महसुली जमा मध्ये 10 टक्क्यांची कमतरता होती. महसुली जमा मधील घट ही कर प्राप्ती मध्ये 10.38 टक्के, करेतर महसूल मध्ये 14.93 टक्के आणि केंद्रीय कराचा राज्य हिस्सा आणि शुल्क यामध्ये 22.33 टक्के घट झाल्याचा परिणाम आहे. अर्थसंकल्पीय अंदाजापेक्षा महसुली खर्च 10.16 टक्क्यांनी कमी होता.

निर्धारणापेक्षा महसुली तूट 13.49 टक्क्यांनी कमी होती तथापि राजकोषीय तूट 10.54 टक्क्यांनी कमी होती.

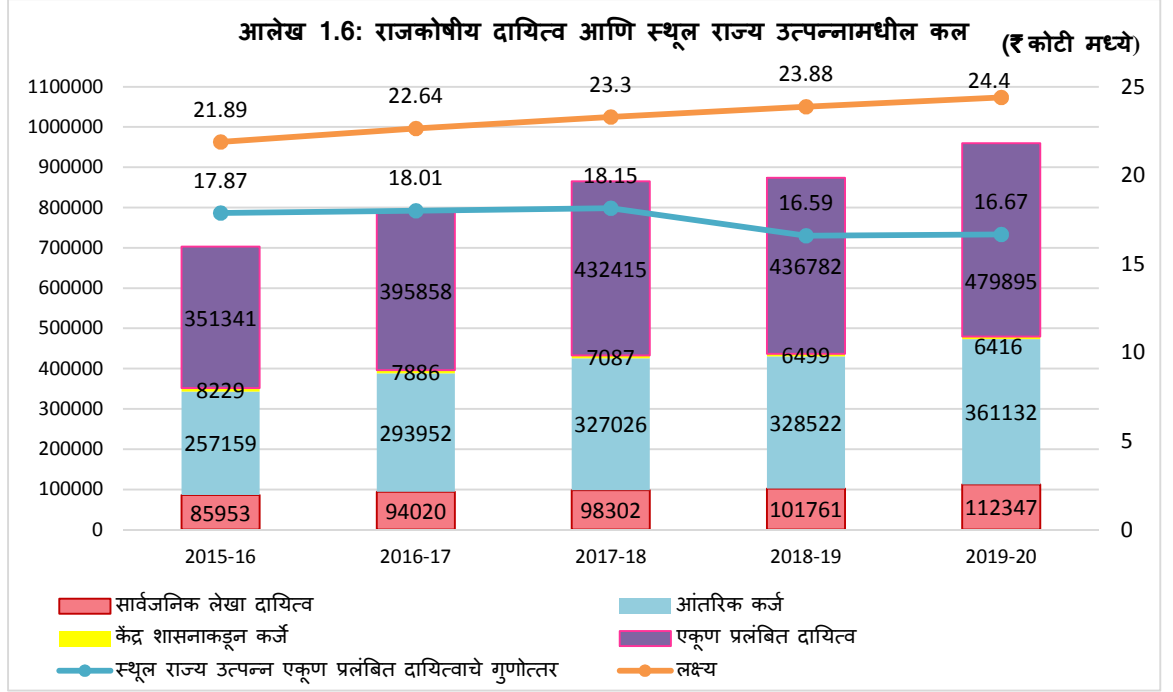

(स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे)

(स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे)

आलेख 1.5 मध्ये दर्शविल्यानुसार 2015-20 दरम्यान राजकोषीय तुटीच्या स्थूल राज्य उत्पन्नासोबत च्या गुणोत्तरात चढउतारी कल होता. 2015-16 च्या उणे 1.44 टक्के गुणोत्तरात वाढ होऊन 2019-20 दरम्यान उणे 1.87 टक्के झाला. 2015-16, 2016-17 आणि 2019-20 दरम्यानचे महसुली तुटीचे स्थूल राज्य उत्पन्नासोबतचे गुणोत्तर उणे होते.

(स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे)

आलेख 1.6 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे लोक लेखे दायित्वांमध्ये 2015-16 मधील ₹ 85,953 कोटीवरून 2019-20 मध्ये ₹ 1,12,347 कोटी असा वाढता कल दिसून आला. आंतरिक कर्जांमध्ये 2015-16 मधील ₹ 2,57,159 कोटीवरून 2019-20 मध्ये ₹ 3,61,132 कोटी (40 टक्के वाढ) अशी वाढ दिसून आली. प्रलंबित दायित्वाचे स्थूल राज्य उत्पन्नासोबतचे गुणोत्तर 2015-18 मध्ये 18 टक्के राहिले आणि 2018-20 मध्ये 17 टक्के झाले. तथापि, 2015-20 दरम्यान चौदाव्या वित्त आयोगाने ठरविलेल्या लक्ष्यापेक्षा (मध्यम मुदतीच्या राजकोषीय धोरण विवरण) गुणोत्तर कमी होते.

1.6 लेखापरीक्षेच्या तपासणीनंतर तूट

तक्ता 1.10 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे, 2019-20 दरम्यानच्या काही व्यवहारांच्या छाननी दरम्यान उघड झाले की महसूल तूट आणि राजकोषीय तूट काही लेखांकन समायोजनेमुळे प्रभावित झाली.

तक्ता 1.10: 2019-20 दरम्यानच्या काही व्यवहारांचा महसूल तूट आणि राजकोषीय तुटीवर प्रभाव

तपशील	महसूल तुटीवर प्रभाव कमी दाखविले (+) जास्त दाखविले (-) (₹ कोटी मध्ये)	राजकोषीय तुटीवर प्रभाव (कमी दाखविले) (₹ कोटी मध्ये)	परिच्छेदाचा संदर्भ
महसूलाऐवजी सहाय्यता अनुदान भांडवली भागांतर्गत नोंदविले	(+)1,580.59	-	3.37
नवीन निवृत्ती वेतन योजने अंतर्गत जमा फंडाचे अहस्तांतरण	(+)429.50	429.50	2.4.2.3
व्याज देयतेचे निर्वहन न करणे	(+)43.15	43.15	4.2
कंपनी, महामंडळे किंवा इतर संस्था ज्या तोट्यात आहे किंवा ज्यांची निव्वळ संपत्ती संपूर्णपणे कमी झालेली आहे अश्यांमधील गंतवणूक/कर्जे	(+)416.45	-	2.4.4.5
एकूण	2469.69	472.65	

अशाप्रकारे, तक्ता 1.10 वरून लक्षात येते की वर्षादरम्यान महसूल तूट ₹ 2,469.69 कोटीने कमी दाखविली आणि राजकोषीय तूट ₹ 472.65 कोटीने कमी दाखविली.

**प्रकरण ॥
राज्याचे वित्त**

प्रकरण II: राज्याचे वित्त

प्रस्तावना

हे प्रकरण राज्याचे वित्त लेखे आणि राज्य शासनाद्वारे सादर केलेल्या माहितीच्या आधारावर राज्याच्या वित्त व्यवस्थेबाबत व्यापक दृष्टिकोण, मागील वर्षाच्या तुलनेत महत्वाच्या राजकोषीय आकडेवारीतील महत्वपूर्ण बदलांचे विश्लेषण, 2015-16 ते 2019-20 या पाच वर्षांच्या कालावधी दरम्यान एकूण कल; राज्याच्या कर्जाची स्थिरता आणि महत्वाचे लोक लेखे व्यवहार उपबंधित करते.

2.1 वर्ष 2018-19 च्या तुलनेत वर्ष 2019-20 दरम्यान महत्वाच्या राजकोषीय आकडेवारीतील एकूणांत प्रमुख बदल

खालील तक्ता 2.1 मध्ये वर्ष 2018-19 च्या तुलनेत वर्ष 2019-20 दरम्यान राज्य शासनाच्या राजकोषीय आकडेवारीतील एकूणांताचा गोषवारा दर्शविला आहे. यामधील प्रत्येक सूचकांचे विश्लेषण पुढील परिच्छेदांमध्ये दिलेले आहे.

तक्ता 2.1: 2018-19 च्या तुलनेत 2019-20 दरम्यान राजकोषीय आकडेवारीतील एकूणांताचा गोषवारा

(₹ कोटी मध्ये)

	जमा		संवितरण		
	2018-19	2019-20		2018-19	2019-20
घटक अ: महसूल लेखा					
कर महसूल	187436.37	188947.57	सामान्य सेवा	84764.50	100050.28
करेतर महसूल	15843.57	14297.00	सामाजिक सेवा	109390.99	122947.33
केंद्रीय कर आणि शुल्काचा हिस्सा	42054.20	36219.64	आर्थिक सेवा	52758.97	56043.43
भारत सरकारचे सहाय्यक अनुदान	33662.13	43725.37	सहाय्यक अनुदान आणि योगदान	20107.21	21264.17
एकूण घटक-अ महसुली जमा	278996.27	283189.58	एकूण घटक-अ महसुली खर्च	267021.67	300305.21
घटक ब: भांडवली लेखे आणि इतर					
संकीर्ण भांडवली जमा	0	0	भांडवली खर्च	35049.05	36415.57
			सामान्य सेवा	1533.27	1250.45
			सामाजिक सेवा	4341.15	4288.07
			आर्थिक सेवा	29174.63	30877.05
कर्जे आणि अग्रिमांची वसुली	1604.29	1614.87	कर्जे आणि अग्रिमांचे संवितरण	1545.17	1969.86
लोक ऋण जमा*	26025.21	55395.80	लोक ऋणाचे परतावे*	25116.50	22868.24
आकस्मिक निधी मधून विनियोजन	1528.00	7350.00	आकस्मिक निधी मधून विनियोजन	3528.00	15350.00

31 मार्च 2020 रोजी संपलेल्या वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

जमा			संवितरण		
	2018-19	2019-20		2018-19	2019-20
आकस्मिक निधी	3528.00	15350.00	आकस्मिक निधी	1528.00	16350.00
लोक लेखा जमा	90664.57	119634.33	लोक लेखा संवितरण	89757.52	100329.25
प्रारंभिक रोख शिल्लक	88468.81	67269.26	अखेरची रोख शिल्लक	67269.26	56215.71
एकूण घटक-ब जमा	211818.88	266614.26	एकूण घटक-ब संवितरण	223793.48	249498.63
एकूण बेरीज (अ+ब)	490815.15	549803.84	एकूण बेरीज (अ+ब)	490815.15	549803.84
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे					
* अर्थापाय अग्रिम आणि अधिकर्ष अंतर्गत निव्वळ व्यवहार वगळून					

2018-19 च्या तुलनेत 2019-20 मधील महत्वाच्या राजकोषीय आकडेवारीतील एकूणांताचा बदल

महसुली जमा	<ul style="list-style-type: none"> राज्याच्या महसुली जमा मध्ये 1.5 टक्क्यांनी वाढ झाली राज्याचा स्वतःचा कर महसूल 0.8 टक्क्यांनी वाढला स्वतःच्या करेतर जमे मध्ये 9.8 टक्क्यांनी घट झाली राज्याच्या केंद्रीय कर आणि शुल्क हिश्यात 13.9 टक्क्यांची घट झाली भारत सरकार कडून प्राप्त होणाऱ्या सहाय्यक अनुदानांत 29.9 टक्क्यांनी वाढ झाली
महसुली खर्च	<ul style="list-style-type: none"> महसुली खर्चामध्ये 12.5 टक्क्यांनी वाढ झाली सर्वसाधारण सेवांवरील महसुली खर्चामध्ये 18 टक्क्यांनी घट झाली सामाजिक सेवांवरील महसुली खर्चात 12.4 टक्क्यांनी वाढ झाली आर्थिक सेवांवरील महसुली खर्चात 6.2 टक्क्यांनी वाढ झाली सहाय्यक अनुदानांवरील खर्चात 5.8 टक्क्यांनी वाढ झाली
भांडवली खर्च	<ul style="list-style-type: none"> भांडवली खर्चामध्ये 3.9 टक्क्यांनी वाढ झाली सर्वसाधारण सेवांवरील भांडवली खर्चामध्ये 18.4 टक्क्यांनी घट झाली सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्चामध्ये 1.2 टक्क्यांनी घट झाली आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्चामध्ये 5.8 टक्क्यांनी वाढ झाली
कर्ज आणि अग्रिम	<ul style="list-style-type: none"> कर्ज आणि अग्रिमांचे वाटपामध्ये 27.5 टक्क्यांनी वाढ झाली कर्ज आणि अग्रिमांच्या वसुलीमध्ये 0.7 टक्क्यांनी वाढ झाली
लोक ऋण	<ul style="list-style-type: none"> लोक ऋण प्राप्तीमध्ये 112.9 टक्क्यांनी वाढ झाली लोक ऋण जमेच्या परतफेडी मध्ये नऊ टक्क्यांनी घट झाली
लोक लेखे	<ul style="list-style-type: none"> लोक लेखा जमा 32 टक्क्यांनी वाढली लोक लेखा वितरण 11.8 टक्क्यांनी वाढले
रोख शिल्लक	<ul style="list-style-type: none"> मागील वर्षाच्या तुलनेत 2019-20 दरम्यान रोख शिल्लकीमध्ये ₹ 11,053.55 कोटी (16.4 टक्के) ने घट झाली

2.2 निधीचे स्रोत आणि उपयोगिता

तक्ता 2.2 मध्ये वर्ष 2018-19 आणि 2019-20 दरम्यानच्या निधीचा स्रोत आणि उपयोगितेच्या आकडेवारीची तुलना केली आहे. आलेख 2.1 आणि 2.2 मध्ये 2019-20 दरम्यान संचित निधीमधील स्रोतांची रचना आणि उपयोगिता यांचे विवरण दिलेले आहे.

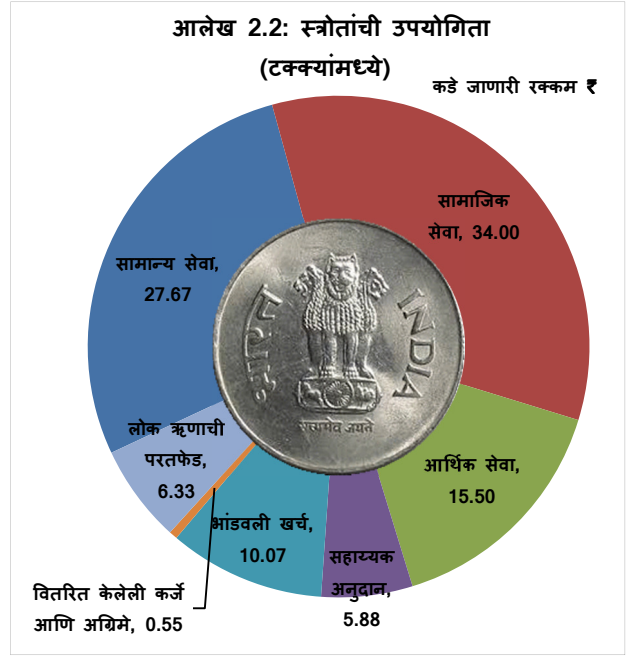
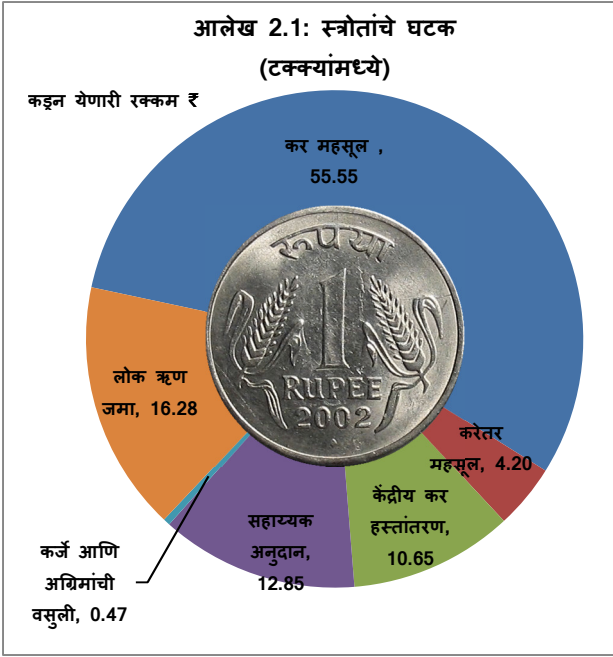
2019-20 दरम्यान राज्य शासनाने ₹ 3,00,305 कोटी महसुली खर्चाच्या तुलनेत ₹ 2,83,190 कोटी महसुली जमा उभे केले. परिणामी, ₹ 17,116 कोटीची महसुली तूट झाली. चालू वर्षादरम्यान ₹ 9,000 कोटींच्या आकस्मिक निधीची परतफेड झाली नाही.

तक्ता 2.2: वर्ष 2018-19 आणि 2019-20 दरम्यान निधीचा स्रोत आणि उपयोगितेचा तपशील

(₹ कोटी मध्ये)

तपशील		2018-19	2019-20	वाढ/घट
स्रोत	भारतीय रिजर्व्ह बँकेमधील सुरुवातीची रोख शिल्लक	88468.81	67269.26	(-)21199.55
	महसुली जमा	278996.27	283189.58	4193.31
	कर्जे आणि अग्रिमांची वसुली	1604.29	1614.87	10.58
	लोक ऋण जमा (निव्वळ)	908.72	32527.56	31618.84
	लोक लेखा जमा (निव्वळ)	907.06	19305.08	18398.02
	एकूण	370885.15	403906.35	
उपयोगिता	महसुली खर्च	267021.67	300305.21	33283.54
	भांडवली खर्च	35049.05	36415.57	1366.52
	आकस्मिक निधी (भरून न निघालेला)	0	9000.00	9000.00
	कर्जे आणि अग्रिमांचे वितरण	1545.17	1969.86	424.69
	भारतीय रिजर्व्ह बँकेकडील अखेरची रोख शिल्लक	67269.26	56215.71	(-)11053.55
	एकूण	370885.15	403906.35	

(स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे)

(स्रोत: वित्त लेखे 2019-20)

2.3 राज्याचे स्रोत

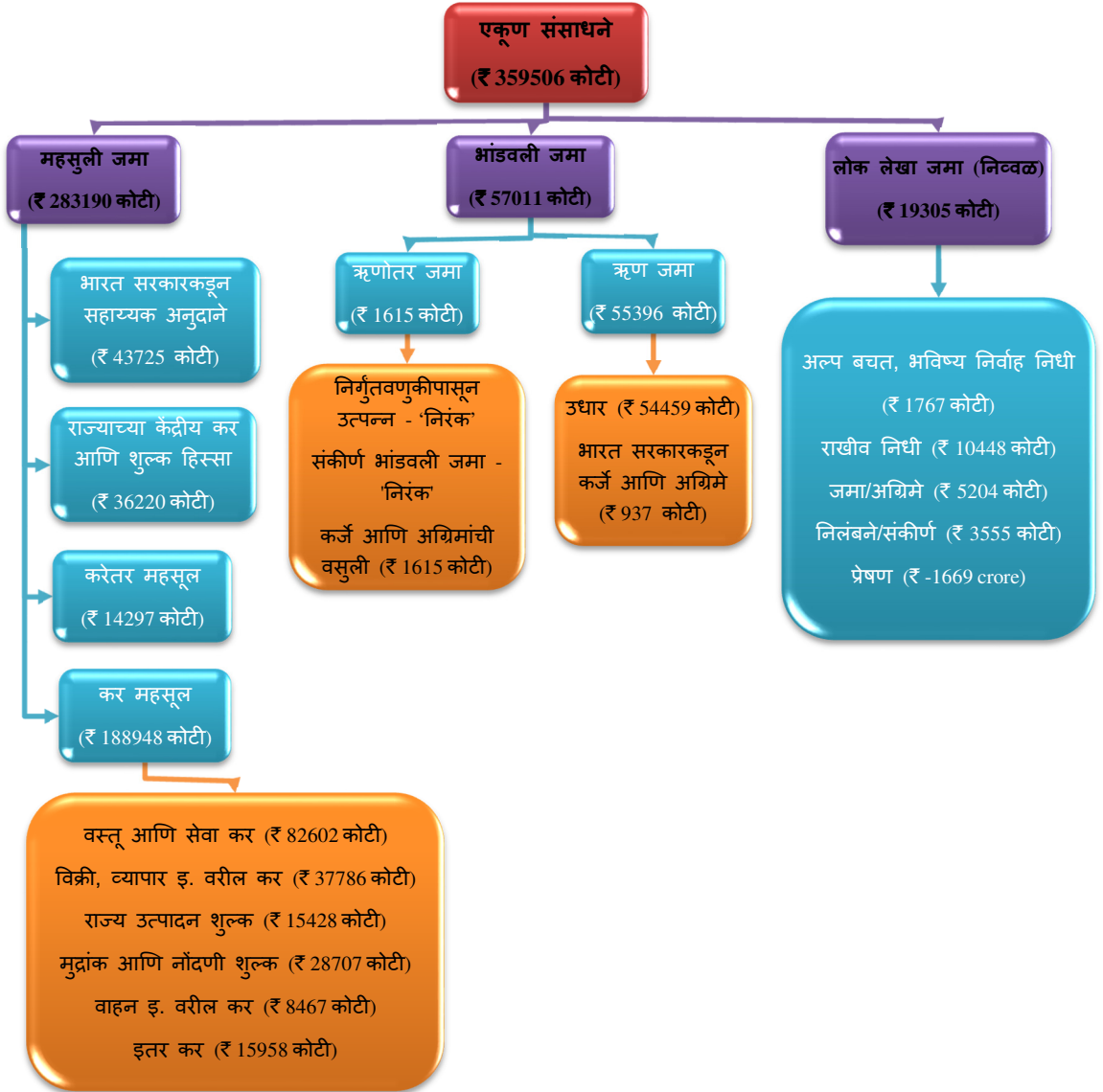
राज्याचे स्रोत खाली दिलेले आहेत.

- महसुली जमांमध्ये** कर महसूल, करेतर महसूल, केंद्रीय कर आणि शुल्कांचा राज्याचा हिस्सा आणि केंद्र शासनाकडून मिळालेली सहाय्यक अनुदाने अंतर्भूत असतात.
- भांडवली जमांमध्ये** संकीर्ण भांडवली जमा जसे की निर्गुतवणूकीवरील उत्पन्न, कर्जे आणि अग्रिमे यांची वसुली, अंतर्गत स्रोतांकडून ऋण प्राप्ती (बाजारातील कर्जे, वित्तीय संस्था/वाणिज्यिक बँकाकडून उधारी) आणि केंद्र शासनाकडून मिळालेली कर्जे आणि अग्रिमे अंतर्भूत असतात. महसूल आणि भांडवली जमा हे दोन्ही संचित निधीचा भाग आहेत.
- निव्वळ लोक लेखा जमा:** अल्पबचती, भविष्य निर्वाह निधी, राखीव निधी, ठेवी निलंबने, वित्त प्रेषणे इत्यादि व्यवहार जे राज्याच्या संचित निधीचा भाग नसतात, च्या संबंधात जमा आणि संवितरणे आहेत. भारतीय संविधानाच्या अनुच्छेद 266(2) अंतर्गत उभारण्यात आलेल्या लोक लेख्यांमध्ये ही ठेवली जातात आणि त्यासाठी राज्य विधानमंडळाची मंजूरी आवश्यक नसते. शासन या ठिकाणी बँक म्हणून कार्य करते. संवितरणानंतरची शिल्लक रक्कम म्हणजे शासनाकडे वापरण्यासाठी उपलब्ध असलेला निधी आहे.

2.3.1 राज्याची जमा

ओघ आलेख 2.1 मध्ये 2019-20 दरम्यान राज्याच्या जमेचे घटक चित्रित केले आहेत.

ओघ आलेख 2.1: 2019-20 दरम्यान राज्याच्या प्राप्तीची रचना

(स्रोत: वित्त लेखे 2019-20)

2.3.2 राज्याची महसुली जमा

या परिच्छेदामध्ये एकूण महसुली जमांचा कल आणि त्यांच्या घटकांचे विवरण दिले आहे. त्या पाठोपाठ केंद्र सरकारच्या जमा आणि राज्याच्या स्वतःच्या जमांमध्ये विभाजित करण्यात आलेल्या जमेचा कल दिलेला आहे. वित्तीय लेख्यांच्या विवरणपत्र 14 मध्ये शासनाच्या महसुली जमांचा तपशील दिलेला असतो. यात शासनाचे स्वतःचे कर व करेतर महसूल, केंद्रीय कर हस्तांतरणे व केंद्र शासनाकडून प्राप्त सहाय्यक अनुदाने यांचा समावेश होतो.

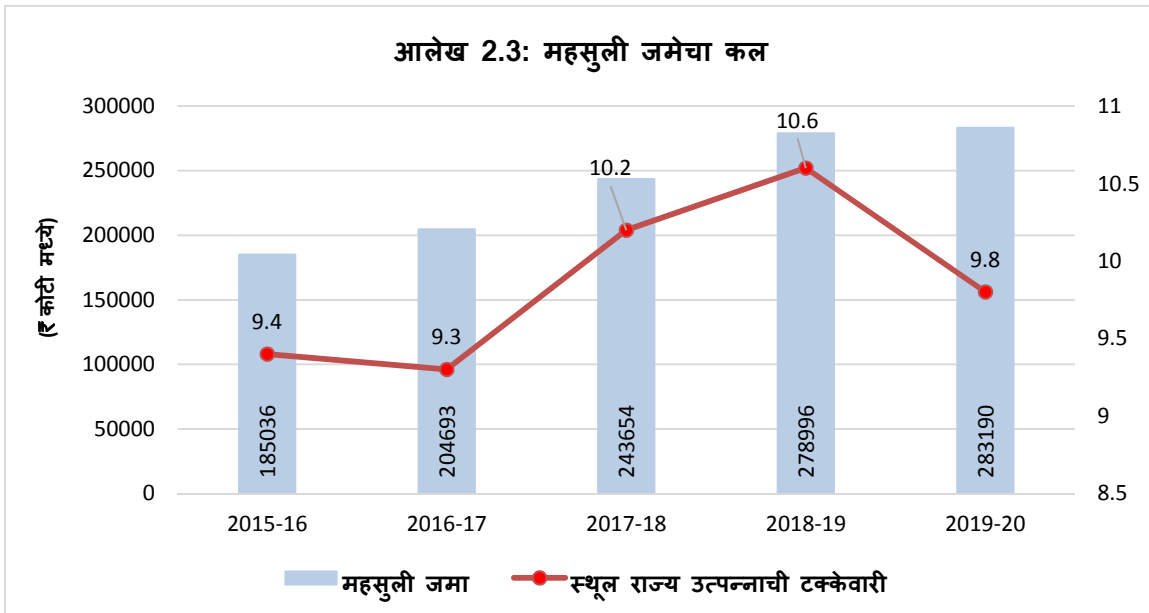
2.3.2.1 महसुली जमांचा कल आणि वाढ

2015-20 दरम्यान स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या संबंधात महसुली जमा तसेच महसूल प्लावकता यांचा कल आणि वाढ तक्ता 2.3 मध्ये दर्शविला आहे. तसेच स्थूल राज्य

उत्पन्नाशी संबंधित महसूल जमा मधील कल आणि महसुली जमाचे घटक आलेख 2.3 आणि 2.4 मध्ये दिलेले आहेत.

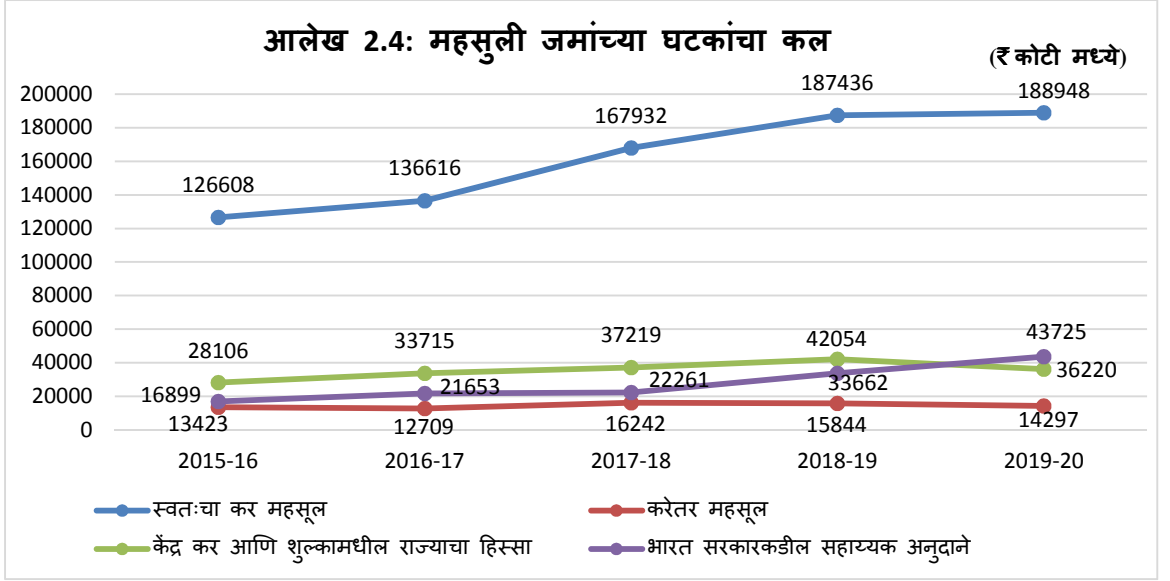
तक्ता 2.3: महसुली जमाचा कल

मापदंड	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
महसुली जमा (₹ कोटी मध्ये)	185035.68	204693.14	243653.56	278996.27	283189.58
महसुली जमांच्या वाढीचा दर (टक्के)	11.90	10.62	19.03	14.51	1.50
स्वतःचा कर महसूल (₹ कोटी मध्ये)	126608.11	136616.32	167931.87	187436.37	188947.57
करेतर महसूल (₹ कोटी मध्ये)	13423.01	12709.34	16241.80	15843.57	14297.00
स्वतःच्या महसूल वाढीचा दर (टक्के) (स्वतःचा कर आणि करेतर महसूल)	9.70	6.64	23.34	10.37	-0.02
स्थूल राज्य उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये) (2011-12सिरीज)	1966225	2198324	2382570	2632792	2878583
स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या वाढीचा दर (टक्के)	10.52	11.80	8.38	10.50	9.34
महसुली जमा/स्थूल राज्य उत्पन्न (टक्के)	9.41	9.31	10.23	10.60	9.84
प्लावकता गुणोत्तर ¹					
स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या तुलनेत महसुली प्लावकता	1.13	0.90	2.26	1.38	0.16
स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या तुलनेत राज्याची स्वतःची महसुली प्लावकता	0.92	0.56	2.79	0.99	0.002
स्थूल राज्य उत्पन्नाचा स्रोत: अर्थशास्त्र व सांख्यिकी संचालनालय, महाराष्ट्र					

(स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे)

¹ पाया परिवर्तनशीलते मध्ये दिलेल्या बदलांच्या संदर्भात प्लावकता गुणोत्तर लवचिकता किंवा राजकोषीय परिवर्तनशीलता प्रतिसादाचे प्रमाण दर्शविते. उदाहरणार्थ स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या संदर्भात महसूल प्लावकता 1.85 इतकी दर्शविते जर स्थूल राज्य उत्पन्न एक टक्क्यांनी वाढले तर महसूल प्राप्तीत 1.85 टक्क्यांनी वाढ होते

(स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्त लेखे)

राज्याच्या महसुली जमाचा सामान्य कल खालील प्रमाणे आहे:

- 8.88 टक्के इतक्या चक्रवाढ वार्षिक वृद्धी दराने 53 टक्के वाढ होऊन 2015-16 मधील ₹ 1,85,035.68 कोटी महसुली जमा 2019-20 मध्ये ₹ 2,83,189.58 कोटी इतकी झाली. मागील वर्षाच्या तुलनेत 2019-20 मधील महसुली जमेची वाढ 1.50 टक्के अशी निराशाजनक होती. अशाप्रकारच्या वृद्धीदराची घसरण ही करेतर महसूल आणि केंद्रीय करांमधील राज्याच्या हिश्यात अनुक्रमे ₹ 1,547 कोटी आणि ₹ 5,834 कोटी घट झाल्या मुळे झाली.
- 2019-20 दरम्यान महसुली जमेचे जवळपास 72 टक्के राज्याच्या स्वतःच्या साधनसंपत्ती पासून आलेले आहे तर केंद्रीय कर हस्तांतरण आणि सहाय्यक अनुदाने दोन्ही मिळून फक्त 28 टक्क्यांचे योगदान आहे. यावरून ही वस्तुस्थिती निदर्शित होते की राज्याच्या राजकोषीय स्थितीवर त्यांच्या स्वतःच्या साधनसंपत्तीचा प्रभाव आहे.
- मूळ चलांमधील प्रत्यक्ष बदलांशी संबंधित राजकोषीय चलांमध्ये होणाऱ्या बदलांची लवचिकता किंवा प्रतिसादाचे प्रमाण प्लावकता गुणोत्तर दर्शविते. एकापेक्षा जास्त दर राजकोषीय चलाचे मूळ चलाशी जास्त प्रतिसाद दर्शविते. जसे स्थूल राज्य उत्पन्न वाढते तशी शासनाच्या महसुलाची गतिशीलता सुद्धा वाढली पाहिजे. 2015-16, 2017-18 आणि 2018-19 दरम्यान महसुली जमेची स्थूल राज्य उत्पन्नासमवेतची प्लावकता एक पेक्षा जास्त आहे. यावरून असे निदर्शित होते की महसुली जमा स्थूल राज्य उत्पन्नापेक्षा जास्त वेगाने वाढत आहे. हे गुणोत्तर 2019-20 दरम्यान अत्यंत खाली येऊन 0.16 झाले. स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या तुलनेत 2017-18 दरम्यान

जवळपास तीन आणि 2015-16 आणि 2018-19 दरम्यान जवळपास एक असलेली राज्याची स्वतःची प्लावकता 2019-20 मध्ये अत्यंत कमी म्हणजे 0.002 होती.

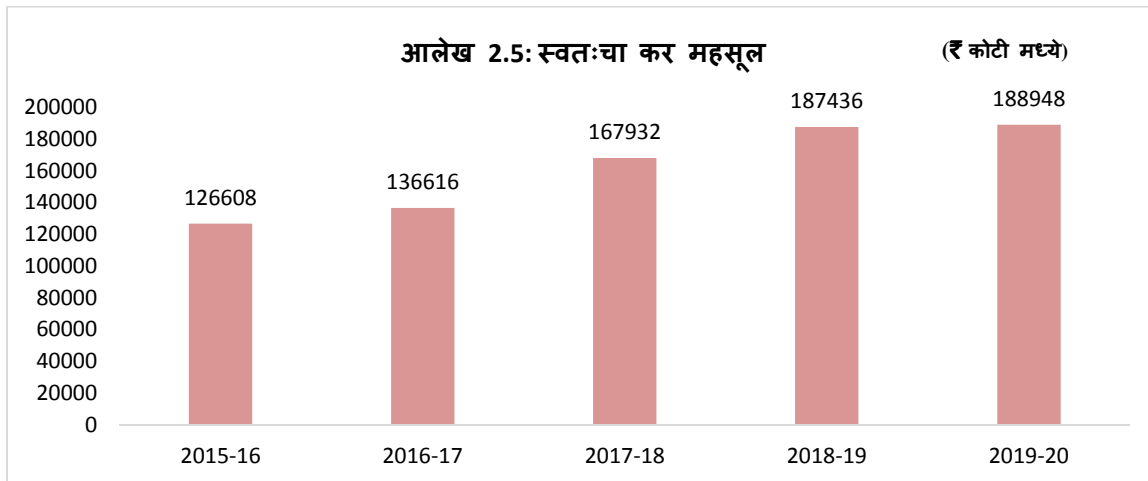
- चालू वर्षादरम्यान महसूल प्राप्तीपेक्षा महसूल खर्च ₹17,115 कोटींनी अधिक झाल्यामुळे महसुलात तूट झाली. 2017-18 आणि 2018-19 या सलग दोन वर्षांमध्ये राज्याद्वारे महसूल आधिक्य नोंदविण्यात आले होते.
- स्थूल राज्य उत्पन्नासमवेतच्या महसूल प्राप्तीच्या गुणोत्तरात 2018-19 मध्ये 10.60 वरून 2019-20 मध्ये 9.84 इतकी घट झाली. 2019-20 दरम्यान स्वतःच्या कर महसुलात ₹1,512 कोटी (0.8 टक्के) वाढ झाली, केंद्र शासनाकडून प्राप्त सहाय्यक अनुदानात ₹10,063 कोटी (29.9 टक्के) ने वाढ झाली. हे करेतर महसुलातील वजावटी मध्ये ₹1,547 कोटी (9.8 टक्के) आणि केंद्रीय कर आणि शुल्कांमधील राज्याच्या हिश्यात ₹5,834 कोटी (13.9 टक्के) घट करून सेट ऑफ करण्यात आले.

2.3.2.2 राज्याची स्वतःची साधनसंपत्ती

केंद्रीय करामधील राज्याचा हिस्सा हा वित्त आयोगाच्या शिफारसीच्या आधारावर ठरविला जातो. केंद्र शासनाकडून प्राप्त होणारे सहाय्यक अनुदान हे केंद्रीय कर जमेच्या संकलनाचे प्रमाण आणि योजनासाठी अपेक्षित अर्थसहाय्य यावरून ठरविण्यात येते. अतिरिक्त साधनसंपत्तीला चालना देण्याची राज्याची कार्यक्षमता ही कर आणि करेतर जमांचा समावेश असलेल्या राज्याच्या स्वतःच्या साधनसंपत्तीच्या अनुषंगाने निर्धारित करावयास पाहिजे.

स्वतःचा कर महसूल

राज्याच्या स्वतःच्या कर महसुलामध्ये राज्याचा वस्तू व सेवा कर, राज्य उत्पादन शुल्क, वाहनांवरील कर, मुद्रांक शुल्क आणि नोंदणी फी, जमीन महसूल, माल व उतारुंवरील कर इत्यादींचा समावेश आहे.

(स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे)

2015-20 दरम्यानचे प्रमुख कर आणि शुल्कांच्या संबंधातील एकूण संकलन तक्ता 2.4 मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 2.4: राज्याच्या स्वतःच्या कर महसुलाचे घटक

(₹ कोटी मध्ये)

महसूल शीर्ष	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	स्पाॅर्कलाईन
विक्री कर	69660.82	81174.17	54893.51	35724.61	37785.54	
राज्याचा वस्तू व सेवा कर	0.00	0.00	50063.00	82352.32	82601.59	
राज्य उत्पादन शुल्क	12469.56	12287.91	13449.65	15320.90	15428.34	
वाहनांवरील कर	6017.19	6741.21	8665.38	8613.19	8467.19	
मुद्रांक शुल्क आणि नोंदणी फी	21766.99	21011.83	26441.82	28545.05	28706.55	
जमीन महसूल	1748.31	1799.39	2309.86	2088.04	2154.55	
माल व उतारुंवरील कर	1582.13	1876.71	984.01	837.05	773.39	
इतर कर	13363.11	11725.10	11124.64	13955.21	13030.41	
एकूण	126608.11	136616.32	167931.87	187436.37	188947.56	

(स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्त लेखे)

राज्याच्या स्वतःच्या कर महसुलात 9.85 टक्के या सरासरी वार्षिक वृद्धी दराने 2015-16 मधील ₹1,26,608 कोटी वरून 2019-20 मध्ये ₹1,88,948 कोटी म्हणजेच ₹62,340 कोटी ने वाढ झाली. चालू वर्षात कर महसुलाचे प्रमुख योगदानकर्ते वस्तू व सेवा कर (43.71 टक्के) विक्री व्यापार इत्यादींवरील कर (20 टक्के) आणि मुद्रांक शुल्क आणि नोंदणी फी (15.19 टक्के) हे आहेत.

राज्याचे वस्तू आणि सेवा कर

वस्तू आणि सेवा कर 1 जुलै 2017 पासून लागू करण्यात आले. वस्तू व सेवा कर (राज्यांना नुकसान भरपाई) अधिनियम 2017 नुसार वस्तू आणि सेवा कराच्या अंमलबजावणीमुळे राज्य सरकारच्या महसुलात झालेली नुकसान भरपाई केंद्र सरकार मूळ वर्षापासून पाच वर्षांच्या कालावधीपर्यंत 14 टक्के वार्षिक वृद्धी गृहित धरून भरपाई करेल. संक्रमण काळात कुठल्याही वित्तीय वर्षात राज्याला नुकसान भरपाई म्हणून मुक्त केलेली अतिरिक्त रक्कम अश्या राज्याला पुढील वित्तीय वर्षात देय नुकसान भरपाई मध्ये समायोजित केली जाईल.

2015-16 हे आधारभूत वर्ष गृहित धरून वस्तू व सेवा कर (राज्यांना नुकसान भरपाई) अधिनियम 2017 अंतर्गत महाराष्ट्र राज्याच्या लेखापरीक्षेने प्रमाणित केलेला महसूल ₹60,504.60 कोटी होता. त्यानुसार संक्रमण काळातील महसुलाचा प्रक्षेपित सर्वसाधारण

वृद्धी दर 14 टक्के प्रति वर्ष लागू करून वर्ष 2019-20 साठीचा प्रक्षेपित महसूल ₹ 1,02,189.858 कोटी होता.

वर्ष 2019-20 दरम्यान राज्य वस्तू व सेवा कर संकलनातील महसूल ₹ 82,602 कोटी होता. भारत सरकारने भरपाई रक्कम म्हणून ₹ 15,018.13 कोटी सहाय्यक अनुदानाच्या स्वरूपात (मुख्य शीर्ष 1601-08-114) संवितरित केले. नुकसान भरपाईची प्रत्यक्ष रक्कम ही 2019-20 मधील राज्य वस्तू व सेवा कर कालावधीतील एकत्रित करांच्या वसूल केलेल्या मागील थकबाकीमधून तयार झालेल्या वस्तू व सेवा कर वसुलीवर अवलंबून असते ज्याची गणना करणे अजून बाकी आहे.

वस्तू व सेवा कर वसुली स्वयंचालित केल्यामुळे भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या लेखे प्रमाणन घटनात्मक आदेशांचे पालन करण्याच्या दृष्टिने लेखापरीक्षेला सर्व व्यवहारांची नमूना तपासणी करण्याऐवजी आता सर्वसमावेशक तपासणी करायला हवी. भारत सरकारचा पॅन-इंडिया डेटा वस्तू व सेवा कर नेटवर्क माध्यमावर उपलब्ध करून देण्याबाबतचा निर्णय 22 जून 2020 रोजी सादर करण्यात आला. राज्य शासनाद्वारे या निर्णयाची अंमलबजावणी करण्याबाबतची प्रशासकीय कारवाई प्रगतीत आहे. त्यामुळे वर्ष 2019-20 चे लेखे चाचणी तपासणीच्या आधारावर प्रमाणित केले आहेत, जसे की अभिलेख मानवी पद्धतीने राखले जात होते. कारण लेखापरीक्षेला वस्तू व सेवा कर नेटवर्क डेटा उपलब्ध करून देण्याबाबतच्या भारत सरकारच्या निर्णयाची संपूर्ण अंमलबजावणी प्रलंबित आहे.

महाराष्ट्र शासनाने “वस्तू व सेवा कराच्या अंमलबजावणीमुळे होत असलेल्या महसुलाच्या हानिसाठी महानगरपालिकांना सहाय्य” म्हणून ₹ 19,147 कोटी दिले.

महसूल थकबाकी आणि निर्धारण थकबाकीचे विश्लेषण

महसुलाच्या थकबाकीवरून असे निदर्शनास येते की शासनाला प्राप्त होणाऱ्या महसुलाची विलंबाने जाणीव झाली. तसेच निर्धारणाची थकबाकी संभाव्य महसूल दर्शवितो जो निर्धारणातील विलंबामुळे अवरोधित झाला. दोन्ही संभाव्य महसूल प्राप्तीपासून वंचित राहिल्यामुळे शेवटी त्याचा महसूल तुटीवर परिणाम झाला.

महाराष्ट्रातील विविध अधिनियमांतर्गत महसूल निर्धारणाची थकबाकी तक्ता 2.5 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 2.5: महसूल निर्धारणातील थकबाकी

(₹ कोटी मध्ये)

महसुलाचे शीर्ष	सुरुवातीची शिल्लक (01 एप्रिल 2019)	वर्ष 2019-20 दरम्यान निर्धारणासाठी नियत असलेली नवीन प्रकरणे	निर्धारणासाठी प्रलंबित असलेली एकूण प्रकरणे	2019-20 दरम्यान निपटारा झालेली प्रकरणे	अखेरची शिल्लक (31 मार्च 2020)	निपटार्याची टक्केवारी (5 ते 4)
1	2	3	4	5	6	7
वस्तू आणि सेवा कर	राज्य वस्तू व सेवा कराचे निर्धारण अजूनपर्यंत करण्यात आले नाही					
महाराष्ट्र मूल्यवर्धित कर	100043	118313	218356	107388	110968	49.18
मुंबई विक्री कर	104	8	112	110	2	98.21
मोटर स्प्रिट टॅक्स	14	0	14	14	0	100
उस खरेदी कर	100	146	246	109	137	44.31
प्रवेश कर	6	17	23	17	6	73.91
भाडेपट्टा कर	0	0	0	0	0	0
लक्झरी कर	1083	527	1610	653	957	40.56
कामाच्या करारावर कर	925	3	928	927	1	99.89
स्त्रोत: सहाय्यक विक्रीकर आयुक्त/मुख्यालय 3 कडून प्राप्त माहिती						

चुकविण्यात आलेल्या करांचा विभागाद्वारे शोध, परतावा प्रकरणांचे विवरण

उत्पादन शुल्क व कर विभागाद्वारे निदर्शनास आणून देण्यात आलेली कर चुकविण्याबाबतची प्रकरणे, अंतिम प्रकरणे आणि उभारण्यात आलेल्या अतिरिक्त कराची मागणी हे राज्य शासनाद्वारे करण्यात आलेल्या महसूल संकलन प्रयत्नाचे महत्वाचे सूचक आहे. परतावा प्रकरणांची तातडीने विल्हेवाट लावणे हे विभागाच्या कामगिरीचे महत्वपूर्ण सूचक आहे. परतावा प्रकरणांची प्रलंबितता रेड टेप, निहित व्याज, प्रिव्हेलन्स ऑफ स्पीड मनी इत्यादि निर्देशित करू शकते.

महाराष्ट्र मूल्यवर्धित कर अधिनियमांतर्गत चुकविण्यात आलेला कर तक्ता 2.6 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 2.6: चुकविलेल्या कराचा शोध

अनु क्र.	महसुलाचे शीर्ष	31 मार्च 2019 रोजी प्रलंबित असलेली प्रकरणे	2019-20 दरम्यान शोध घेतलेली प्रकरणे	एकूण	निर्धारण/तपास पूर्ण झाला आहे आणि शास्तीसह अतिरिक्त मागणी इत्यादि करण्यात आली आहे अशा प्रकरणांची संख्या		31 मार्च 2020 रोजी अंतिमीकरणासाठी प्रलंबित असलेल्या प्रकरणांची संख्या
					प्रकरणांची संख्या	मागणी केलेली रक्कम (₹ कोटी मध्ये)	
1.	विक्री, व्यापार यावरील कर/ मूल्यवर्धित कर	1141	327	1468	1033	1714.01	435
स्त्रोत: सहाय्यक विक्रीकर आयुक्त/मुख्यालय 3 कडून प्राप्त माहिती							

करेतर महसूल

करेतर महसूलांमध्ये व्याज जमा लाभांश आणि नफा खनन प्राप्ती विभागीय जमा इत्यादींचा समावेश आहे. वर्ष 2015-20 दरम्यान करेतर महसूलांचे घटक तक्ता 2.7 मध्ये दर्शविले आहेत.

तक्ता 2.7: राज्याच्या करेतर महसूलाचे घटक

(₹ कोटी मध्ये)

महसूल शीर्ष	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	स्पाॅक लाईन
व्याज प्राप्ती	3079.45	3259.08	4162.53	4191.28	3270.69	
लाभांश आणि नफा	57.28	66.81	64.63	275.48	56.53	
राजकोषीय सेवा	0.01	0.23	0.04	0.04	0.24	
इतर करेतर जमा	10286.26	9383.23	12014.6	11376.77	10969.54	
अ) मुख्य आणि मध्यम सिंचन	616.14	274.82	215.39	284.47	133.95	
ब) रस्ते वाहतूक	0	0	0	0	0	
क) शहरी विकास	913.38	895.83	1272.47	1358.37	1320.13	
ड) शिक्षण	606.65	256.72	449.72	210.86	411.73	
इ) गैर लोहयुक्त खनन	3064.05	3104.79	3556.42	4056.71	3982.45	
फ) इतर अथवा सकीणे	5086.06	4851.29	6520.84	5466.40	5121.52	
एकूण	13423.01	12709.3	16241.80	15843.57	14297.00	

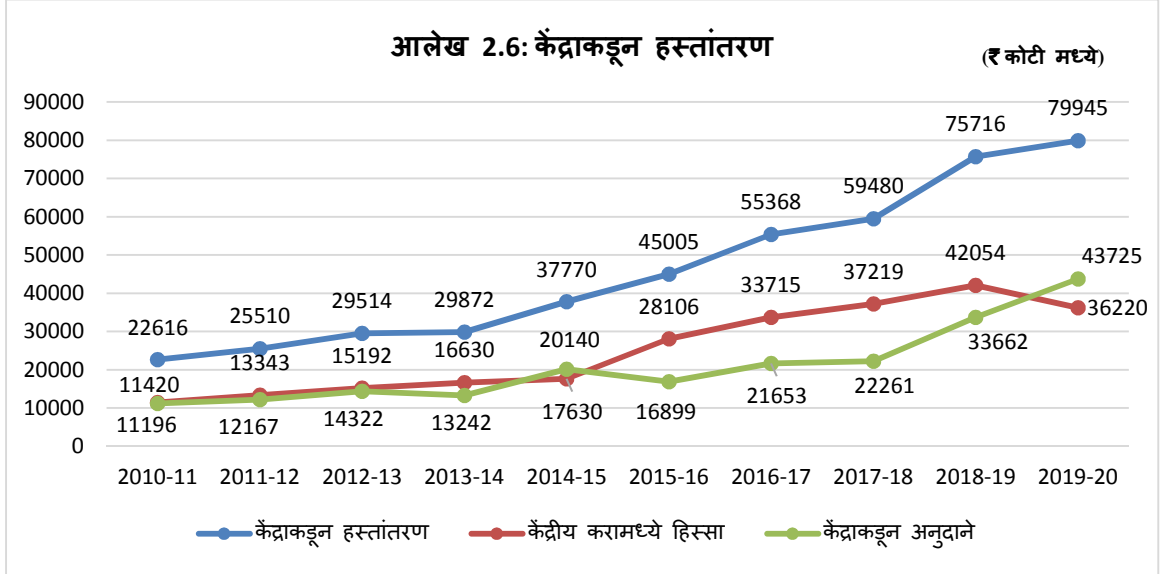
* ₹ 39 कोटी (2016-17); ₹ दोन कोटी (2017-18) आणि ₹ 255 कोटी (2018-19) लाभांशाचा तपशील राज्य सरकार कडून प्रतीक्षित आहे
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे

करेतर महसूल हा वर्ष 2015-20 दरम्यान राज्याच्या एकूण महसूल जमेच्या पाच ते सात टक्क्यांच्या दरम्यान होता जो वर्ष 2017-18 पासून पुढे स्थिर घट दर्शवितो. मागील वर्षाच्या तुलनेत वर्ष 2019-20 दरम्यान त्यामध्ये ₹ 1,546.57 कोटी (9.76 टक्के) ची घट झाली. घट मुख्यत्वे व्याज जमा ₹ 920.59 कोटी आणि लाभांश ₹ 218.95 कोटी अंतर्गत होती.

राज्यातील अतिरिक्त रोख शिल्लक गुंतवणुकीतून मिळणारे व्याज हे व्याज जमाचे एक प्रमुख स्त्रोत आहे. भारतीय रिजर्व्ह बँकेच्या विनियमानुसार राज्याद्वारे जतन करण्यात आलेली रोख शिल्लक भारत सरकारच्या 14 दिवसांच्या कोषागार देयकांमध्ये गुंतवण्यात येते. तत्काळ गरजेपेक्षा जास्त अतिरिक्त रोख शिल्लक ही भारत सरकारच्या 91 दिवस कोषागार देयकांमध्ये गुंतविली जाते. 31 मार्च 2019 रोजी रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया ने गुंतविल्याप्रमाणे राज्य सरकारच्या रोख शिल्लक गुंतवणूक खात्यात ₹ 35,218.99 कोटी पडून होते. 31 मार्च 2020 रोजी रोख शिल्लक गुंतवणूक खात्यात ₹ 14,743.48 कोटी गुंतवणूक होती.

2.3.2.3 केंद्रीय हस्तांतरणे

केंद्र शासनाचे हस्तांतरण मुख्यत्वे वित्त आयोगाच्या शिफारसीवर अवलंबून असते. चौदाव्या वित्त आयोगाने 2015-16 पासून पुढे केंद्रीय करामधील राज्याच्या हिश्यामध्ये 32 टक्क्यांवरून 42 टक्क्यांपर्यंत वाढ करण्याची शिफारस केली (2015-20). केंद्र शासनाच्या हस्तांतरणात केंद्रीय कर आणि शुल्कांचा राज्याचा हिस्सा आणि सहाय्यक अनुदाने यांचा समावेश आहे. वर्ष 2010-11 ते 2019-20 दरम्यानचे केंद्रीय हस्तांतरण आलेख 2.6 मध्ये दिले आहे.

(स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे)

भारत सरकारने 2010-15 दरम्यान तेराव्या वित्त आयोगांतर्गत ₹ 74,215 कोटी (सरासरी ₹ 14,843 कोटी) आणि चौदाव्या वित्त आयोगांतर्गत 2015-20 दरम्यान ₹ 1,77,314 कोटी (सरासरी ₹ 35,463 कोटी) केंद्रीय कर आणि शुल्काचा राज्याचा हिस्सा म्हणून हस्तांतरित केले.

तसेच तेराव्या वित्त आयोगांतर्गत 2010-15 दरम्यान केंद्राकडून ₹ 71,067 कोटी (सरासरी ₹ 14,213 कोटी) आणि चौदाव्या वित्त आयोगांतर्गत 2015-20 दरम्यान ₹ 1,38,200 कोटी (सरासरी ₹ 27,640 कोटी) अनुदान होते.

मागील वर्षाच्या तुलनेत वर्ष 2019-20 मध्ये केंद्रीय करामधील राज्याच्या हिश्यात घट दिसून येते परंतु केंद्राकडील अनुदानात वाढ नोंदविण्यात आली.

केंद्रीय कर हस्तांतरण

केंद्रीय कर हस्तांतरणाच्या प्रत्यक्ष कर हस्तांतरणाच्या तुलनेत वित्त आयोगाची प्रक्षेपणे खालील तक्ता 2.8 मध्ये दर्शविलेली आहेत.

तक्ता 2.8: केंद्रीय कर आणि शुल्कांचा राज्याचा हिस्सा: वित्त आयोगाच्या प्रक्षेपणाच्या तुलनेत प्रत्यक्ष हस्तांतरण
(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	वित्त आयोगाची प्रक्षेपणे	स्वीकारण्यायोग्य कर हस्तांतरण	वास्तविक कर हस्तांतरण	फरक
1	2	3	4	5=(4-3)
2010-11	सेवा कर वगळता सर्व सामायिक करण्यायोग्य	11419.23	11419.78	0.55
2011-12	करांच्या निव्वळ रक्कमेचे एन टक्का आणि	13178.87	13343.34	164.47
2012-13	सामायिक करण्यायोग्य सेवा कराच्या निव्वळ	15321.32	15191.92	(-)129.40
2013-14	रक्कमेचे एन1 टक्के (तेराव्या वित्त आयोगाच्या शिफारसीनुसार)	16903.07	16630.43	(-)272.64
2014-15	रक्कमेचे एन1 टक्के (तेराव्या वित्त आयोगाच्या शिफारसीनुसार) [राज्याचा परस्पर हिस्सा = 5.199 तक्ता 8.2]	18135.84	17630.03	(-)505.81
2015-16	सेवा कर वगळता सर्व सामायिक करण्यायोग्य	28546.00	28105.95	(-)440.05
2016-17	करांच्या निव्वळ रक्कमेचे एन टक्का आणि	32958.64	33714.90	756.26
2017-18	सामायिक करण्यायोग्य सेवा कराच्या निव्वळ	37203.32	37219.20	15.88
2018-19	रक्कमेचे एन1 टक्के (चौदाव्या वित्त आयोगाच्या शिफारसीनुसार)	40688.70	42054.20	1365.50
2019-20	रक्कमेचे एन1 टक्के (चौदाव्या वित्त आयोगाच्या शिफारसीनुसार) [राज्याचा परस्पर हिस्सा = 5.521 तक्ता 8.2]	36219.64	36219.64	0.00

स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे केंद्र शासनाचे जमा अर्थसंकल्प आणि राज्याचे वित्त लेखे

तेराव्या वित्त आयोगा दरम्यान (2010-15) ₹ 74,958.33 कोटी प्राप्ती योग्य कर हस्तांतरणाच्या तुलनेत प्रत्यक्ष ₹ 74,215.50 कोटी प्राप्त झाले. परिणामी, ₹ 742.83 कोटी कमी प्राप्त झाले. चौदाव्या वित्त आयोगादरम्यान (2015-20) ₹ 1,75,616.30 कोटी प्राप्ती योग्य कर हस्तांतरणाच्या तुलनेत प्रत्यक्ष ₹ 1,77,313.89 कोटी कर हस्तांतरण प्राप्त झाले. परिणामी, ₹ 1,697.59 कोटी अतिरिक्त प्राप्त झाले.

चौदाव्या वित्त आयोगाच्या वर्ष 2015-20 दरम्यान केंद्रीय करांतील राज्याच्या हिश्याच्या विविध घटकांच्या हस्तांतरणाबाबतचा तपशील तक्ता 2.9 मध्ये दिला आहे.

तक्ता 2.9: केंद्रीय कर हस्तांतरणे

(₹ कोटी मध्ये)

शीर्ष	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
केंद्रीय वस्तू व सेवा कर (CGST)	0.00	0.00	522.44	10377.52	10277.86
एकात्मिक वस्तू व सेवा कर (IGST)	0.00	0.00	3754.16	828.20	0.00
महानगरपालिका कर	8835.19	10790.20	11387.92	14621.85	12349.52
महानगरपालिका करा व्यतिरिक्त उत्पन्नावरील कर	6144.85	7499.22	9616.28	10768.37	9676.68
सीमा शुल्क	4486.57	4641.53	3753.00	2980.37	2295.84
केंद्रीय उत्पादन शुल्क	3730.37	5300.23	3923.00	1980.63	1596.26
सेवा कर	4887.46	5458.92	4246.87	390.29	0.00
इतर कर ²	21.51	24.80	15.53	106.98	23.48

² संपत्तीवरील कर, उत्पन्न व खर्चावरील इतर कर, विक्रय वस्तू आणि सेवांवरील इतर कर आणि शुल्क यांचा समावेश आहे

शीर्ष	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
केंद्रीय कर हस्तांतरणे	28105.95	33714.90	37219.19	42054.20	36219.64
मागील वर्षाच्या तुलनेत वाढीची टक्केवारी	59.42	19.96	10.39	12.99	(-)13.87
महसुली जमा समवेत केंद्रीय कर हस्तांतरणाची टक्केवारी	15.19	16.47	15.28	15.07	12.79
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे					

मागील वर्षाच्या तुलनेत वर्ष 2019-20 दरम्यान केंद्रीय कर हस्तांतरणामध्ये ₹5,834.56 कोटी (13.87 टक्के) ची तीव्र घसरण झाली. 2015-19 दरम्यान केंद्रीय कर हस्तांतरणाची महसुली जमा सोबतची टक्केवारी 15.07 टक्के ते 16.47 टक्क्यांच्या दरम्यान होती. परंतु 2019-20 दरम्यान त्यामध्ये घट होऊन ती 12.79 टक्के झाली. सर्व शीर्षांतर्गत घट झाली आणि महानगरपालिका कर आणि एकात्मिक वस्तू व सेवा कर अंतर्गत मोठ्या प्रमाणात घट झाली.

भारत सरकारकडून प्राप्त सहाय्यक अनुदाने

वर्ष 2015-20 दरम्यान भारत सरकारकडून प्राप्त सहाय्यक अनुदानांचा तपशील तक्ता 2.10 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 2.10: भारत सरकारकडून प्राप्त सहाय्यक अनुदाने

(₹ कोटी मध्ये)

शीर्ष	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
योजनेतर अनुदाने	6079.57	9072.48	7157.50	7529.62 [@]	13690.19
राज्य योजनांतर्गत योजनांसाठी अनुदाने	790.51	455.15	196.71	1886.54	1723.42
केंद्र योजनांतर्गत योजनांसाठी अनुदाने*	688.07	1656.57	1085.81	1326.17	1369.31
केंद्रीय पुरस्कृत योजनांसाठी अनुदाने	9340.46	10468.38	11894.91	13787.33	8806.56
विशेष योजनांतर्गत योजनांसाठी अनुदाने	0	0	0	0	0
केंद्रीय पुरस्कृत योजनांसाठी अनुदाने (CSS)	0	0	0	22.04	1918.42
वित्त आयोग अनुदाने	0	0	0	0	550.91
इतर हस्तांतरणे/राज्य/विधानमंडळ असलेले केंद्रशासित प्रदेशांसाठी अनुदाने	0	0	1488.00	9110.42 [@]	15666.56
एकूण	16898.61	21652.58	22260.93[§]	33662.12	43725.37
मागील वर्षाच्या तुलनेत वाढीची टक्केवारी	(-)16.1	28.1	2.8	51.2	29.9
सहाय्यक अनुदानांची महसुली जमेशी टक्केवारी	9.1	10.6	9.1	12.1	15.44
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे					
§ ₹ 437.77 कोटी समाविष्ट आहेत, तपशील उपलब्ध नाही					
* वर्ष 2017-18 पासून योजना आणि योजनेतर अनुदानाचे केंद्रीय पुरस्कृत योजनांसाठी अनुदाने, वित्त आयोग अनुदान आणि राज्यासाठी इतर अनुदाने असे नामकरण करण्यात आल्यामुळे आकडेवारी उपलब्ध नव्हती					
@ योजनेतर अनुदानांमधून ₹ 780.42 कोटी रक्कम इतर हस्तांतरणे/राज्य/विधानमंडळ असलेले केंद्रशासित प्रदेशांसाठीची अनुदाने यामध्ये हस्तांतरित करण्यात आल्यामुळे मागील वर्षाच्या तुलनेत त्यात फरक आढळला					

भारत सरकारकडून प्राप्त होणारी सहाय्यक अनुदाने 30 टक्क्यांनी वाढून 2018-19 मधील ₹ 33,662.12 कोटी वरून 2019-20 मध्ये ₹ 43,725.37 कोटी झाली. वर्ष 2019-20 मधील ही वाढ प्रामुख्याने वस्तू व सेवा करावरील भरपाई (₹ 6,688.13 कोटी) आणि योजनेतर

अनुदाने (₹ 6,160.57 कोटी) यातून जारी केलेल्या अनुदानांमुळे झाली होती. महसुली जमांच्या टक्केवारीतील भारत सरकारकडून प्राप्त होणाऱ्या एकूण अनुदानांचा कल 2015-20 दरम्यान 9.1 टक्के ते 15.44 टक्क्यांपर्यंत होता जो तक्ता 2.10 मध्ये दर्शविला आहे.

चौदावे वित्त आयोग अनुदाने

चौदावे वित्त आयोग अनुदाने राज्यांना स्थानिक संस्था आणि राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीसाठी देण्यात आले. वर्ष 2018-19 आणि 2019-20 दरम्यान भारत सरकारद्वारे प्रदान करण्यात आलेल्या अनुदानांचा तपशील तक्ता 2.11 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 2.11: चौदाव्या वित्त आयोगाच्या शिफारसीनुसार भारत सरकारद्वारे संवितरित करण्यात आलेली सहाय्यक अनुदाने

(₹ कोटी मध्ये)

हस्तांतरणे	चौदाव्या वित्त आयोगाच्या शिफारसी 2015-20	चौदाव्या वित्त आयोगाच्या शिफारसी			भारत सरकारद्वारे प्रत्यक्ष संवितरण			राज्य शासनाद्वारे संवितरण		
		2015-16 ते 2018-19	2019-20	एकूण	2015-16 ते 2018-19	2019-20	एकूण	2015-16 ते 2018-19	2019-20	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
स्थानिक संस्था										
(i) पंचायती राज संस्थाना अनुदाने	15035.68	10479.98	4555.70	15035.68	9767.4	4059.55	13826.95	9767.4	4059.55	13826.95
(अ) सामान्य मूलभूत अनुदान	13532.11	9472.56	4059.55	13532.11	9472.56	4059.55	13532.11	9472.56	4059.55	13532.11
(ब) सामान्य कार्यसिद्धी अनुदान	1503.57	1007.42	496.15	1503.57	294.84	0.00	294.84	294.84	0.00	294.84
(ii) शहरी स्थानिक संस्थाना अनुदाने	12412.86	8614.62	3798.24	12412.86	7438.08	2979.02	10417.10	7438.08	2979.02	10417.10
(अ) सामान्य मूलभूत अनुदाने	9930.29	6951.26	2979.03	9930.29	7438.08	2979.02	10417.10	7438.08	2979.02	10417.10
(ब) सामान्य कार्यसिद्धी अनुदान [#]	2482.57	1663.36	819.21	2482.57	0	0	0	0	0	0
स्थानिक संस्थांची एकूण	27448.54	19094.60	8353.94	27448.54	17205.48	7038.57	24244.05	17205.48	7038.57	24244.05
राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी*	8195.00	6392.00	1803.00	8195.00	6063.00	1352.25	7415.25	12542.39	6992.40	19534.79
एकूण बेरीज	35643.54	25486.60	10156.94	35643.54	23268.48	8390.82	31659.30	29747.87	14030.97	43778.84
* एकूण अनुदानाच्या 25 टक्के राज्याच्या हिश्यासह										
# चौदाव्या वित्त आयोग अहवालाच्या परिशिष्ट 9.1 मध्ये दिल्याप्रमाणे 2016-20 या कालावधीसंबंधी										
स्त्रोत: चौदावे वित्त आयोग आणि संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे										

स्थानिक संस्थांना हस्तांतरण (ग्रामीण आणि शहरी)

वर्ष 2015-16 ते 2019-20 दरम्यान राज्य शासनाला शहरी स्थानिक संस्थांकरिता ₹9,930.29 कोटींच्या शिफारसीच्या तुलनेत ₹10,417.10 कोटी मूलभूत अनुदान प्राप्त झाले आणि पंचायत राज संस्थांच्या मूलभूत अनुदानाच्या स्वरूपात शिफारस केलेली संपूर्ण रक्कम ₹13,532.11 कोटी प्राप्त झाली.

चौदाव्या वित्त आयोगाच्या शिफारसीनुसार पंचायत राज संस्थांना कार्यसिद्धी अनुदान अनिवार्य अटींच्या पूर्ततेनंतरच प्राप्त होईल जसे (i) प्राप्ती आणि खर्चाच्या आकडेवारीच्या माहितीसह लेखापरीक्षण केलेल्या विश्वसनीय लेख्यांचे सादरीकरण आणि (ii) स्थानिक संस्थांद्वारे महसुलाच्या स्वतःच्या स्त्रोतांमध्ये सुधारणा. शहरी स्थानिक संस्थांच्या बाबतीत वरील दोन अटीं व्यतिरिक्त शहरी स्थानिक संस्थांनी प्राप्तीच्या कालावधीसाठी दरवर्षी मूलभूत शहरी सेवांशी संबंधित सेवा स्तरावरील मापदंड प्रकाशित करणे आणि ते सार्वजनिक करणे आवश्यक आहे.

असे निदर्शनास आले की अनिवार्य अटी सादर न केल्यामुळे चौदाव्या वित्त आयोगाद्वारे वर्ष 2017-18, 2018-19 आणि 2019-20 साठी शिफारस करण्यात आलेले, अनुक्रमे ₹333.66 कोटी, ₹378.91 कोटी आणि ₹496.15 कोटीचे सामान्य कार्यसिद्धी अनुदान भारत सरकारद्वारे पंचायत राज संस्थांना प्रदान करण्यात आले नाही. तसेच, चौदाव्या वित्त आयोगाद्वारे वर्ष 2016-17, 2017-18, 2018-19 आणि 2019-20 साठी शहरी स्थानिक संस्थांना अनुक्रमे ₹486.62 कोटी, ₹550.91 कोटी, ₹625.63 कोटी आणि ₹819.21 कोटी सामान्य कार्यसिद्धी अनुदानाची शिफारस केली. तथापि, भारत सरकारद्वारे एकाही वर्षासाठी कार्यसिद्धी अनुदान प्रदान करण्यात आले नाही.

ह्या अनुदानासोबत संलग्न शर्तीचे अनुपालन संबंधित विभागाने करणे जरूरी आहे आणि अनुदानाची हानी झाली नाही ह्याबाबतची खात्री करावयास हवी.

2.3.3 भांडवली जमा

भांडवली जमांमध्ये संकीर्ण भांडवली जमा जसे की निर्गुतवणूकीवरील उत्पन्न, कर्जे आणि अग्रिमे यांची वसुली, अंतर्गत स्त्रोताकडून ऋण प्राप्ती (खुल्या बाजारातील कर्जे, वित्तीय संस्था/वाणिज्यिक बँकाकडून उधारी) आणि केंद्र शासनाकडून मिळालेली कर्जे आणि अग्रिमे अंतर्भूत असतात. लोक ऋण अधिक इतर भांडवली खर्च सोडल्यानंतर शिल्लक राहिलेली निव्वळ लोक ऋण जमा म्हणजे राज्याची निव्वळ भांडवली जमा.

भांडवली जमेतील वाढीचा कल आणि त्याचे घटक तक्ता 2.12 मध्ये दर्शविले आहेत.

तक्ता 2.12: भांडवली जमेच्या वाढीचा कल आणि त्याचे घटक

(₹ कोटी मध्ये)

राज्याच्या जमेचे स्रोत	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
भांडवली जमा	28815.31	38195.18	34071.34	2513.01	34142.43
संकीर्ण भांडवली जमा	16.89	0	0	0	0
कर्जे आणि अग्रिमांची वसुली	865.11	1745.58	1778.01	1604.29	1614.87
निव्वळ लोक ऋण जमा	27933.31	36449.60	32293.33	908.72	32527.56
अंतर्गत कर्जे	28253.99	36792.33	33074.10	1496.07	32610.31
वृद्धी दर	35.20	30.22	(-)10.11	(-)95.48	2079.73
भारत सरकारकडून कर्जे आणि अग्रिमे	(-)320.68	(-)342.73	(-)780.77	(-)587.35	(-)82.75
वृद्धी दर	(-)6.8	6.88	127.81	(-)24.77	(-)85.91
ऋण भांडवली जमांचा वृद्धी दर	35.96	30.49	(-)11.4	(-)97.19	3479.49
ऋणेतर भांडवली जमांचा वृद्धी दर	(-)9.50	97.91	1.86	(-)9.77	0.66
स्थूल राज्य उत्पन्नाचा वृद्धी दर	10.52	11.80	8.38	10.50	9.34
भांडवली जमांचा वृद्धी दर (टक्क्यात)	33.90	32.55	(-)10.8	(-)92.62	1258.63
स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे					

राज्याचे निव्वळ भांडवली जमा (निव्वळ लोक ऋण आणि ऋणेतर जमा) वर्ष 2015-16 मध्ये 33.9 टक्के, 2016-17 मध्ये 32.55 टक्के आणि 2019-20 मध्ये 1258.63 टक्के दराने वाढले तसेच 2017-18 मध्ये 10.80 टक्के आणि 2018-19 मध्ये 92.62 टक्के दराने कमी झाले. वर्ष 2018-19 (36.2 टक्के) वगळून वर्ष 2015-20 दरम्यान भांडवली जमांमधील निव्वळ लोक ऋण जमांचा हिस्सा 95 टक्के होता.

2.3.4 साधनसंपत्तीला चालना देण्याची राज्याची कार्यक्षमता

साधनसंपत्तीला चालना देण्याची राज्याची कार्यक्षमता ही स्वतःचा कर आणि करेतर जमांचा समावेश असलेल्या राज्याच्या स्वतःच्या साधनसंपत्तीच्या अनुषंगाने निर्धारित केली जाते. चौदावा वित्त आयोग आणि अर्थसंकल्पीय अंदाज (2019-20) यामधील निर्धारणेच्या प्रक्षेपणाच्या तुलनेत राज्याचा वर्ष 2019-20 चा स्वतःचा प्रत्यक्ष कर आणि करेतर जमा तक्ता 2.13 मध्ये दिले आहे.

तक्ता 2.13: 2019-20 च्या प्रक्षेपणांच्या तुलनेत कर आणि करेतर जमा

(₹ कोटी मध्ये)

	चौदाव्या वित्त आयोगाने केलेली प्रक्षेपणे	अर्थसंकल्पीय अंदाज	प्रत्यक्ष	प्रत्यक्षाच्या तुलनेत टक्केवारीत तफावत	
				अर्थसंकल्पीय अंदाज	चौदाव्या वित्त आयोगाने केलेली प्रक्षेपणे
स्वतःचा कर महसूल	260114	210824	188948	(-)10.4	(-)27.4
करेतर महसूल	27301	16807	14297	(-)14.9	(-)47.6
स्रोत: वित्तीय लेखे, चौदावा वित्त आयोग अहवाल, अर्थसंकल्पीय दस्तावेज					

चौदाव्या वित्त आयोग अहवालाद्वारे तयार केलेले निर्धारण आणि अर्थसंकल्पीय अंदाज यांच्या तुलनेवरून राज्यात संसाधने एकत्रित करण्यात मोठ्या प्रमाणात कमतरता होती.

2.4 संसाधनांचा वापर

राज्य शासनास राजकोषीय जबाबदाऱ्यांच्या नियमांच्या चौकटीत खर्च करण्याची जबाबदारी सोपविण्यात आली आहे परंतु त्याच वेळी चालू असलेल्या राजकोषीय सुधारणा व राज्याची एकत्रीकरण प्रक्रिया या प्रमुख पायाभूत सुविधा आणि सामाजिक क्षेत्रासाठी करावयाच्या खर्चात बचत करून केल्या जात नसल्याचे सुनिश्चित करावे. उप-परिच्छेदांसह हे परिच्छेद राज्यातील खर्चाचे विश्लेषण दर्शविते.

2.4.1 वृद्धी आणि खर्चाचे घटक

भांडवली खर्च: प्रकल्पाच्या पहिल्या बांधकामासाठी लागणारे सर्व शुल्क तसेच सेवेसाठी खुले करण्यापूर्वीच्या मधल्या काळात रखरखावासाठी लागणारे शुल्क तसेच सक्षम अधिकाऱ्यांद्वारे तयार करण्यात आलेल्या नियमांतर्गत मंजूर करण्यात आलेले अतिरिक्त काम आणि सुधारणासाठीचे शुल्क इत्यादि भांडवली खर्च म्हणून वर्गीकृत करण्यात येतात.

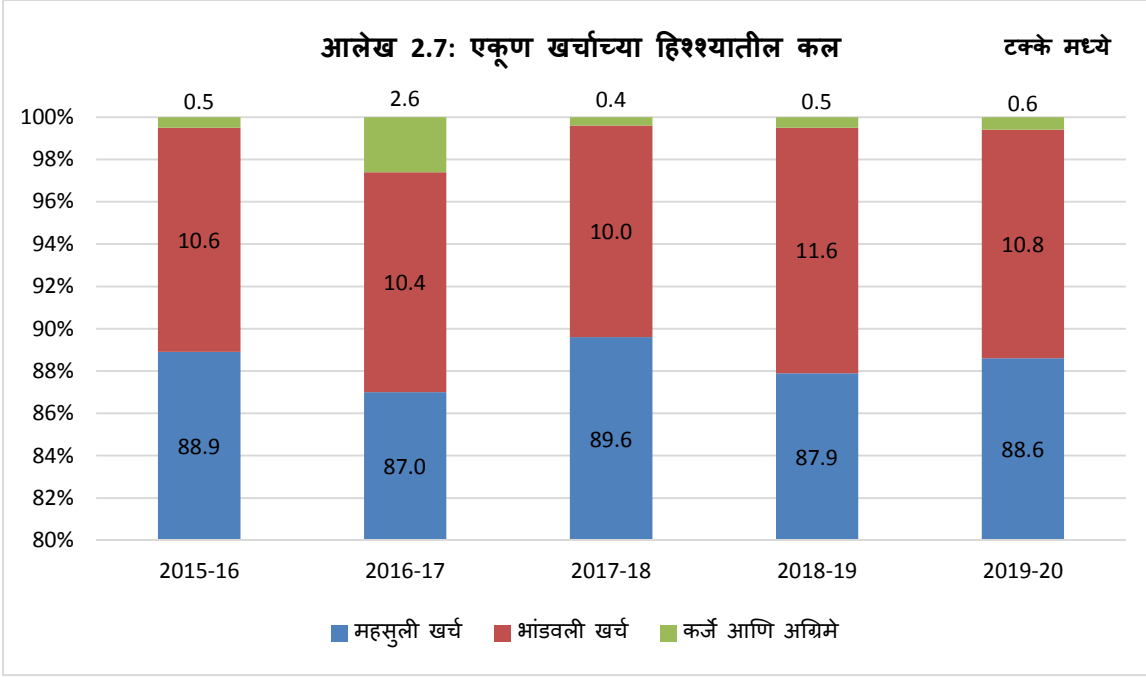
महसुली खर्च: मालमत्ता सुस्थितीत ठेवण्यासाठी आवश्यक असलेले रखरखाव, दुरुस्ती, देखभाल व कामकाजाच्या खर्चावरील शुल्क, तसेच दिवसागणिक संस्था सुरळितपणे सुरू ठेवण्यासाठी आस्थापना आणि प्रशासकीय खर्चासह इतर सर्व खर्च महसूल खर्च म्हणून वर्गीकृत केले जातील.

मागील पाच वर्षातील (2015-20) एकूण खर्चाचे घटक तक्ता 2.14 आणि आलेख 2.7 मध्ये दर्शविले आहेत.

तक्ता 2.14: एकूण खर्च आणि त्याचे घटक

(₹ कोटी मध्ये)

मापदंड	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
एकूण खर्च	214282	245055	269392	303616	338691
महसुली खर्च	190374	213229	241571	267022	300305
भांडवली खर्च	22793	25549	26842	35049	36416
कर्जे आणि अग्रिमे	1115	6277	979	1545	1970
स्थूल राज्य उत्पन्नाची टक्केवारी म्हणून					
एकूण खर्च/स्थूल राज्य उत्पन्न	10.90	11.15	11.31	11.53	11.77
महसुली खर्च/स्थूल राज्य उत्पन्न	9.68	9.70	10.14	10.14	10.43
भांडवली खर्च/स्थूल राज्य उत्पन्न	1.16	1.16	1.13	1.33	1.27
कर्जे आणि अग्रिम/स्थूल राज्य उत्पन्न	0.06	0.29	0.04	0.06	0.07
स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे					

(स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे)

वरून हे स्पष्ट होते की वर्ष 2015-16 मधील ₹ 2,14,282 कोटी एकूण खर्चात लक्षणीय वाढ होऊन 2019-20 मध्ये ₹ 3,38,691 कोटी झाले. स्थूल राज्य उत्पन्नाची टक्केवारी म्हणून एकूण खर्चात वर्ष 2015-16 मधील 10.9 टक्क्यांवरून 2019-20 मधील 11.77 टक्के इतकी वाढ झाली.

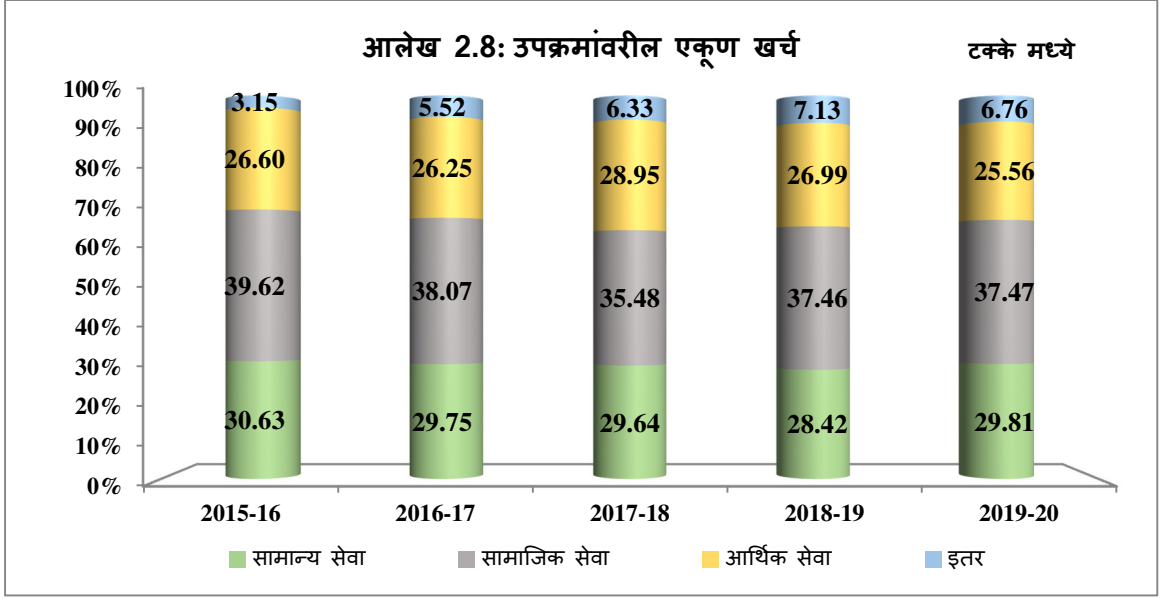
कर्जांनुसार एकूण खर्चाचे विभाजन हे व्याज प्रदानासहित सर्वसाधारण सेवा, सामाजिक व आर्थिक सेवा यावरील खर्च, सहाय्यक अनुदाने आणि कर्जे व अग्रिमे असे करता येईल. एकूण खर्चातील या घटकांचा सापेक्ष हिस्सा तक्ता 2.15 व आलेख 2.8 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 2.15: खर्चाच्या विविध क्षेत्रांचा सापेक्ष हिस्सा

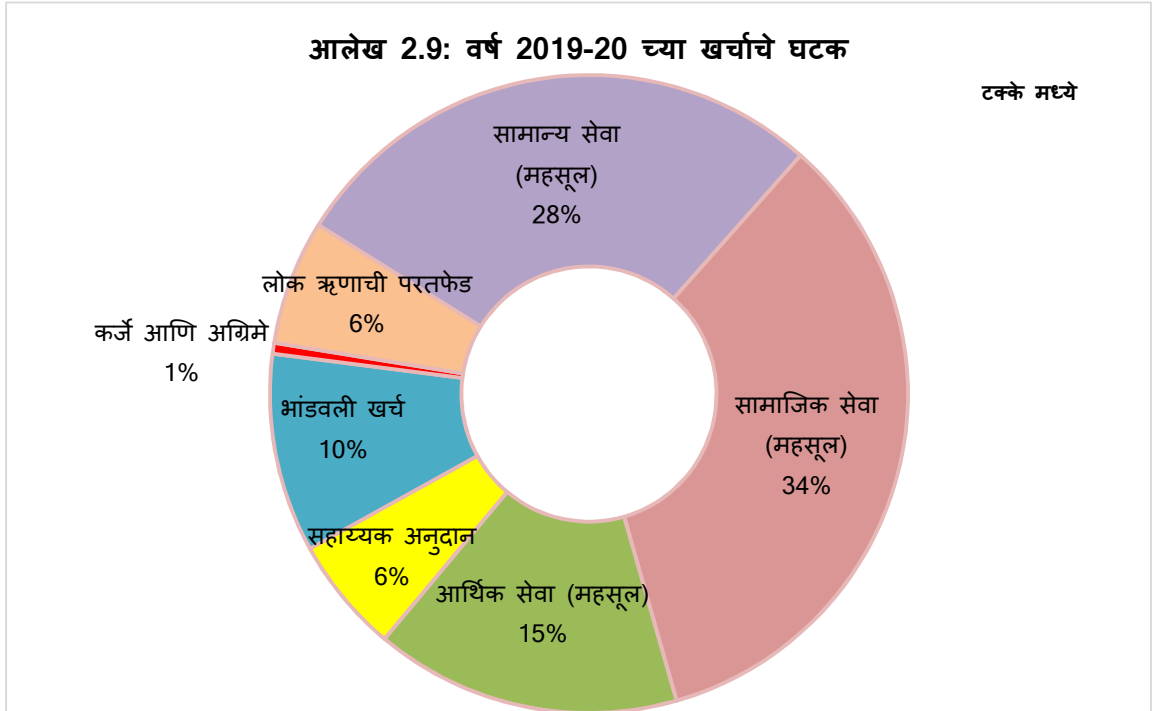
(टक्क्यांमध्ये)

मापदंड	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
सामान्य सेवा	30.63	29.75	29.64	28.42	29.81
सामाजिक सेवा	39.62	38.07	35.48	37.46	37.47
आर्थिक सेवा	26.60	26.25	28.95	26.99	25.56
इतर (स्थानिक संस्थांना दिलेली अनुदाने आणि कर्जे व अग्रिमे)	3.15	5.52	6.33	7.13	6.76

स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे

(स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे)

(स्रोत: वित्तीय लेखे 2019-20)

2.4.2 महसुली खर्च

सेवांचा विद्यमान स्तर कायम राखण्यासाठी व मागील दायित्वाच्या प्रदानाकरिता महसुली खर्च करण्यात येतो. त्यामुळे, राज्याच्या पायाभूत सुविधा आणि सेवांच्या जाळ्यात कोणतीही भर पडत नाही.

मागील पाच वर्षातील एकंदर महसुली खर्च, त्याचा वृद्धी दर, स्थूल राज्य उत्पन्न आणि महसुली जमेशी महसुली खर्चाची प्लावकता तक्ता 2.16 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 2.16: महसुली खर्च - मुलभूत मापदंड

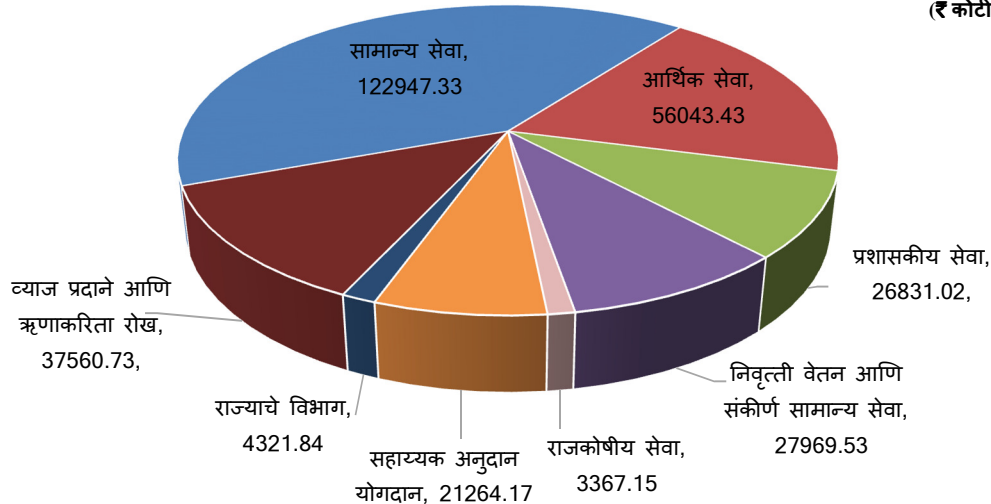
(₹ कोटी मध्ये)

मापदंड	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
एकूण खर्च	214282	245055	269392	303616	338691
महसुली खर्च	190374	213229	241571	267022	300305
महसुली खर्चातील वृद्धी दर (टक्के)	7.20	12.01	13.29	10.54	12.46
एकूण खर्चाच्या टक्केवारीत महसुली खर्च	88.84	87.01	89.67	87.95	88.67
महसुली खर्च/स्थूल राज्य उत्पन्न (टक्के)	9.68	9.70	10.14	10.14	10.43
महसुली जमेच्या टक्केवारीत महसुली खर्च	102.89	104.17	99.15	95.71	106.04
खालील बाबींबरोबर महसुली खर्चाची प्लावकता					
स्थूल राज्य उत्पन्न (गुणोत्तर)	0.68	1.02	1.59	1.00	1.33
महसुली जमा (गुणोत्तर)	0.61	1.13	0.70	0.73	8.31
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे					

- महसुली खर्च वर्ष 2015-16 मधील ₹1,90,374 कोटीवरून 2019-20 मध्ये ₹3,00,305 कोटी पर्यंत सरासरी 11.10 टक्क्यांच्या वृद्धी दराने वाढला.
- एकूण खर्चामध्ये महसूल खर्चाचा मोठा हिस्सा असतो. वर्ष 2019-20 दरम्यान एकूण खर्चाच्या तुलनेत महसुली खर्च 88.67 टक्के होता, अशाप्रकारे भांडवली खर्चासाठी थोडाच वाव होता. स्थूल राज्य उत्पन्न व महसुली जमा या दोघांच्या संदर्भात महसुली खर्चाच्या प्लावकता गुणोत्तरात चढ उतार दिसून येतो. वर्ष 2019-20 मधील महसुली जमांच्या संदर्भात महसुली खर्चाची 8.31 प्लावकता हे दर्शविते की ₹ एक महसुली जमेच्या तुलनेत महसुली खर्च ₹8.31 होता.

आलेख 2.10: वर्ष 2019-20 च्या महसुली खर्चाचे क्षेत्र-निहाय वितरण

(₹ कोटी मध्ये)

(स्त्रोत: वित्तीय लेखे 2019-20)

2.4.2.1 महसुली खर्चातील प्रमुख बदल

वर्ष 2018-19 च्या तुलनेत वर्ष 2019-20 दरम्यानच्या महसुली खर्चातील बदल तक्ता 2.17 मध्ये दिलेले आहेत.

तक्ता 2.17: वर्ष 2018-19 च्या तुलनेत 2019-20 दरम्यान महसुली खर्चातील बदल

(₹ कोटी मध्ये)

लेख्यांचे मुख्य शीर्ष	2018-19	2019-20	आधिक्य(+)/घट(-)
2015-निवडणूक	254.74	1854.70	1599.96
2053-जिल्हा प्रशासन	5564.18	7338.06	1773.88
2055-पोलिस	12037.97	15867.84	3829.87
2071-निवृत्ती वेतन आणि इतर सेवानिवृत्ती लाभ	20489.98	27741.23	7251.25
2202-सर्वसाधारण शिक्षण	47947.00	59073.81	11126.81
2210-वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	11026.88	12454.97	1428.09
2215-पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	3817.82	2177.43	(-)1640.39
2245-नैसर्गिक आपत्तीसाठी मदत	8654.24	10958.47	2304.23
2515-इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रम	4851.45	6101.62	1250.17
3604-स्थानिक संस्था आणि पंचायती राज संस्थांना मोबदला आणि अभिहस्तांकन	20107.21	21264.17	1156.96
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे			

वर्ष 2019-20 दरम्यान सर्वसाधारण शिक्षण आणि निवृत्ती वेतन आणि इतर सेवानिवृत्ती लाभ यावरील महसुली खर्चात लक्षणीय वाढ झाली.

2.4.2.2 वचनबद्ध खर्च

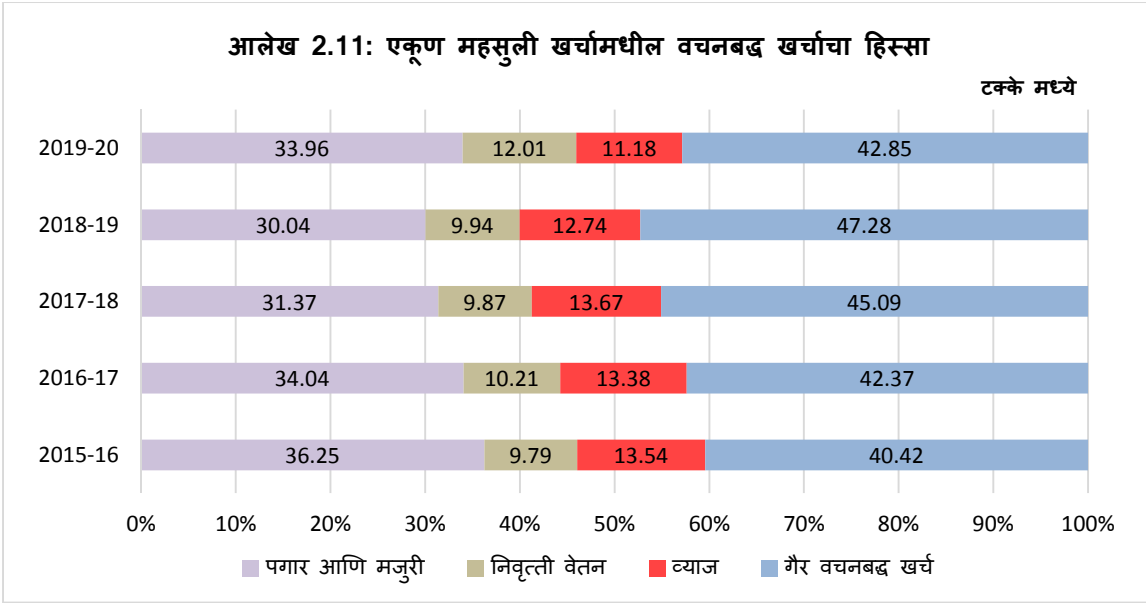
राज्य शासनाच्या महसुली लेख्यावरील वचनबद्ध खर्चात मुख्यत्वे व्याज प्रदाने, वेतन व मजुरी आणि निवृत्ती वेतने यावरील खर्च यांचा समावेश असतो. सर्वप्रथम ते शासकीय साधनसंपत्तीवर आकारले जातात. वचनबद्ध खर्चावरील वाढीचा कल विकास क्षेत्रामध्ये शासनाला कमी लवचिक ठरवतो.

तक्ता 2.18 मध्ये वर्ष 2015-20 दरम्यान वचनबद्ध खर्चाच्या घटकांचा कल आणि महसुली जमा आणि महसुली खर्चाच्या वचनबद्ध खर्चाची टक्केवारी दर्शविली आहे. आलेख 2.11 एकूण महसुली खर्चामध्ये वचनबद्ध खर्चाचा हिस्सा दर्शवितो.

तक्ता 2.18: वचनबद्ध खर्चाचे घटक

(₹ कोटी मध्ये)

वचनबद्ध खर्चाचे घटक	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
वेतन व मजुरी*	69006.99	72582.95	75783.87	80221.59	101981.24
निवृत्ती वेतनावरील खर्च	18642.23	21760.26	23853.33	26544.73	36077.52
व्याज प्रदाने	25771.41	28531.92	33018.43	34021.25	33560.73
एकूण	113420.63	122875.13	132655.63	140787.57	171619.49
महसुली जमेची टक्केवारी म्हणून					
वेतन व मजुरी*	37.29	35.46	31.10	28.75	36.01
निवृत्ती वेतनावरील खर्च	10.07	10.63	9.79	9.51	12.74
व्याज प्रदाने	13.93	13.94	13.55	12.19	11.85
एकूण	61.29	60.03	54.44	50.45	60.60
महसुली खर्चाची टक्केवारी म्हणून					
वेतन व मजुरी*	36.25	34.04	31.37	30.04	33.96
निवृत्ती वेतनावरील खर्च	9.79	10.21	9.87	9.94	12.01
व्याज प्रदाने	13.54	13.38	13.67	12.74	11.18
एकूण	59.58	57.63	54.91	52.72	57.15
*यामध्ये सहाय्यक अनुदानातून प्रदान करण्यात आलेल्या वेतनाचा समावेश आहे					
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे					

(स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे)

वर्ष 2015-20 म्हणजेच पाच वर्षांच्या कालावधी दरम्यान राज्याचा महसुली खर्च आणि महसूल प्राप्तित वचनबद्ध खर्चाचा 50 टक्क्यांपेक्षा अधिक हिस्सा गठित झाला.

वेतन व मजुरी

वर्ष 2015-16 मधील ₹69,006.99 कोटी वेतन व मजुरीवरील खर्च 2019-20 मध्ये ₹1,01,981.24 कोटी झाला. म्हणजे पाच वर्षांमध्ये (2015-20) वेतन व मजुरीवरील खर्चात ₹32,974.25 कोटी (47.78 टक्के) वाढ झाली. मागील वर्षाच्या तुलनेत चालू वर्षात त्यांच्या महसूल खर्चातील हिश्यामध्ये थोडी वाढ झाली आणि 2019-20 दरम्यान महसुली खर्च 33.96 टक्के लेखांकित झाला.

व्याज प्रदान

वर्ष 2019-20 दरम्यान मागील वर्षाच्या तुलनेत व्याज प्रदानात ₹460.52 कोटी (1.35 टक्के) इतकी अल्प प्रमाणात घट झाली. चालू वर्षा अंतर्गत ऋण (₹27,726.54 कोटी), लघु बचत, भविष्य निर्वाह निधी इत्यादि (₹3,213.92 कोटी), केंद्र सरकारकडून कर्जे आणि अग्रिमे (₹397.05 कोटी) ठेवी आणि अग्रिमे (₹2,157.76 कोटी) आणि राखीव निधी (₹5.91 कोटी) इत्यादिवर व्याज प्रदान करण्यात आले.

निवृत्ती वेतन प्रदान

01 नोव्हेंबर 2005 पूर्वी राज्य शासन सेवेत नियुक्त झालेल्या कर्मचाऱ्यांचे निवृत्ती वेतन आणि इतर सेवा निवृत्ती लाभ यावर या वर्षात ₹36,077.52 कोटी (महसुली खर्चाच्या 12 टक्के) खर्च झाला. मागील वर्षाच्या तुलनेत खर्चामध्ये ₹9,532.79 कोटी इतकी लक्षणीय वाढ झाली. 01 नोव्हेंबर 2005 रोजी व त्यानंतर राज्य शासन सेवेत रुजू झालेले

कर्मचारी 'राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन प्रणाली' (NPS) जी परिभाषित अंशदायी निवृत्ती वेतन योजना आहे, साठी पात्र आहेत.

2.4.2.3 राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन प्रणालीमधील अमुक्त दायित्व

शासनाने 1 नोव्हेंबर 2005 रोजी किंवा त्यानंतर राज्य शासन सेवेत रुजू होणाऱ्या सर्व नविन प्रवेशितांसाठी 'राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन प्रणाली' लागू केली. त्यांचे योगदान सुरुवातीला लोक लेखा (मुख्य शीर्ष '8342-117-परिभाषित अंशदायी निवृत्ती वेतन प्रणाली') मध्ये स्थानांतरित करण्यात आले. कर्मचारी आणि नियोक्ता या दोघांचेही अंशदान राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन प्रणालीच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार पुढील गुंतवणुकीसाठी नियुक्त अधिकाऱ्यांकडे म्हणजे नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेड (NSDL)/ विश्वस्त बँकेकडे ठेवण्यात यावे ही राज्य शासनाची जबाबदारी आहे. निधी नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेड कडे हस्तांतरित करण्यापूर्वी तो सुरक्षित ठेवण्यासाठी राज्य शासनाद्वारे बँकेमध्ये चालू खाते उघडण्यात येते.

01 नोव्हेंबर 2005 रोजी व त्यानंतर भरती केलेल्या राज्य शासन, जिल्हा परिषद, अधिकृत व अनुदानित शिक्षण संस्था, कृषी/अकृषक विद्यापीठे आणि संलग्न अशासकीय महाविद्यालये, जलसंपदा विभागातर्गत महामंडळे यामध्ये नियुक्त झालेल्या कर्मचाऱ्यांसाठीही राज्य शासनाने केंद्र शासनाची नविन निवृत्ती वेतन प्रणाली, ऑगस्ट 2014 मध्ये लागू केली. योजना स्तर-I अंतर्गत कर्मचाऱ्यांच्या अंशदानासह (मूळ वेतन आणि महागाई भत्त्याच्या 10 टक्के) व त्याच्या समतुल्य नियोक्ताचे (राज्य शासनाचे) अंशदान आणि स्तर-II अंतर्गत कर्मचाऱ्यांचे 10 टक्क्यांपेक्षा जास्त अंशदान (ज्यासाठी शासनाकडून समतुल्य अंशदान नसते) निर्देशित केलेल्या निवृत्ती वेतन फंडामध्ये नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेड मार्फत हस्तांतरित करावयास पाहिजे.

वर्ष 2019-20 दरम्यान लोक लेख्यातील शासकीय कर्मचाऱ्यांसाठी निवृत्ती वेतन योजना तयार केलेल्या निधीत महाराष्ट्र शासनाने ₹5,048.82 कोटी जमा केले ज्यामध्ये कर्मचाऱ्यांचे अंशदान ₹2,554.42 कोटी होते (₹2,287.75 कोटी-स्तर-I आणि ₹266.67 कोटी-स्तर-II) आणि नियोक्ताचे अंशदान ₹2,494.40 कोटी होते, ज्याचे लोक लेख्यामध्ये शासकीय कर्मचाऱ्यांच्या निवृत्ती वेतन योजनेकरिता उभारलेल्या निधीमध्ये अंतिम हस्तांतरण विहित निधी व्यवस्थापकास करणे बाकी आहे. राज्य शासनाने ₹3,304 कोटी नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेड ला हस्तांतरित केले. 31 मार्च 2020 रोजी आधीच्या वर्षाची एकूण ₹8,727.58 कोटी रक्कम हस्तांतरित करण्यात आली नव्हती. योजनेनुसार लागू असलेल्या व्याजाच्या दराप्रमाणे अहस्तांतरित शिल्लक रक्कमेवरील व्याज दायित्व ₹566.61 कोटी परिगणित करण्यात आले. ज्यापैकी त्या वर्षा दरम्यान ₹137.11 कोटी नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेड ला प्रदान केले. व्याजाचे प्रदान न करण्याचा परिणाम ₹429.50 कोटीची महसूल तूट आणि राजकोषीय तूट अधोरेखित

करण्यात झाला. प्रदान न केलेल्या व्याजाचा राज्य शासनाच्या संपूर्ण दायित्वावर परिणाम झाला. स्तर-1 अंतर्गत कर्मचाऱ्यांचे अंशदान नियोक्त्याचे अंशदान यामधील ₹ 206.65 कोटी (₹ 2,494.40 कोटी वजा ₹ 2,287.75 कोटी) च्या फरकाचा ताळमेळ करणे सुरु आहे.

2.4.2.4 सबसिडी

कल्याणकारी राज्यात समाजातील वंचित घटकांना अनुदान दिले जाते. वर्ष 2015-16 ते 2019-20 या कालावधीत राज्य शासनाने दिलेली सबसिडी तक्ता 2.19 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 2.19: वर्ष 2015-20 दरम्यान सबसिडीवरील खर्च

	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
सबसिडी (₹ कोटी मध्ये)	17766	20984	33894	27398	28386
महसुली जमेच्या टक्केवारीत सबसिडी	9.60	10.25	13.91	9.82	10.02
महसुली खर्चाच्या टक्केवारीत सबसिडी	9.33	9.84	14.03	10.26	9.45
स्त्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे					

तक्ता 2.19 निदर्शित करतो की सबसिडीवरील 2018-19 मधील ₹ 27,398 कोटी खर्चात 3.6 टक्क्यांनी वाढ होऊन वर्ष 2019-20 मध्ये ती ₹ 28,386 कोटी झाली. चालू वर्षात महसुली खर्चातील सबसिडीचे प्रमाण जवळपास 9.45 टक्के आणि महसुली जमेतील सबसिडीचे प्रमाण 10.02 टक्के होते.

वर्ष 2019-20 दरम्यान सबसिडी प्राप्त झालेल्या मुख्य योजनांमध्ये हे समाविष्ट आहेत.

- 'कृषि आणि यंत्रमाग प्रशुल्कामध्ये घट करण्यासाठी वितरण/पारेषण परवाने' या योजने अंतर्गत कृषि व यंत्रमाग ग्राहकांना उर्जा प्रशुल्क कमी केल्यामुळे ₹ 8,966 कोटीची सबसिडी
- 'परवानाधारक पॅकेज योजना' या योजनेंतर्गत कमी विकसित क्षेत्रात उद्योग विखुरण्यासाठी प्रोत्साहित करण्यास देण्यात आलेल्या आर्थिक सहाय्यासाठी (व्याज माफी, मूल्यवर्धित करामध्ये सूट, वीज शुल्कात सूट, मुद्रांक शुल्कात माफी इत्यादि) ₹ 3,390 कोटीची सबसिडी
- महात्मा ज्योतिराव फुले शेतकरी कर्ज माफी योजना (₹ 3,000 कोटी)
- प्रधानमंत्री पीक विमा योजना (₹ 2,346 कोटी)
- छत्रपती शिवाजी महाराज शेतकरी सन्मान योजना - 2017 (₹ 1,490 कोटी)
- महाराष्ट्र राज्य मार्ग परीवहन महामंडळाला झालेल्या नुकसानावर सबसिडी (₹ 1,313 कोटी)

2.4.2.5 राज्य शासनाद्वारे स्थानिक संस्था आणि इतर संस्थांना वित्तीय सहाय्य

राज्य शासनाद्वारे स्थानिक संस्था आणि इतर संस्थांना अनुदाने आणि कर्जाच्या माध्यमातून वित्तीय सहाय्य पुरविण्यात येते. मागील वर्षाच्या तुलनेत वर्ष 2019-20 दरम्यान स्थानिक संस्था आणि इतर संस्थांना अनुदाने आणि कर्जाच्या स्वरूपात पुरविण्यात आलेल्या सबसिडीचे परिमाण तक्ता 2.20 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 2.20: स्थानिक संस्था इत्यादि ना वित्तीय सहाय्य

(₹ कोटी मध्ये)

संस्था	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
(अ) स्थानिक संस्था					
महानगरपालिका आणि नगरपालिका	9187	13850	23192	28959	30803
पंचायती राज संस्था	18240	18627	22113	21124	26620
एकूण (अ)	27427	32477	45305	50083	57423
(ब) इतर					
शैक्षणिक संस्था (अनुदानित शाळा, अनुदानित महाविद्यालये, विद्यापीठ इत्यादि)	27072	29037	29175	31428	36674
विकास प्राधिकारी	252	807	1692	1028	584
रूग्णालये आणि इतर सेवाभावी संस्था	4058	5038	5694	5707	5365
इतर संस्था	23292	29480	19778	34317	34159
एकूण (ब)	54674	64362	56339	72480	76782
एकूण (अ+ब)	82101	96839	101644	122563	134205
महसुली खर्च	190374	213229	241571	267022	300305
महसुली खर्चाच्या टक्केवारीत अर्थसहाय्य	43.1	45.4	42.1	45.9	44.7
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे					

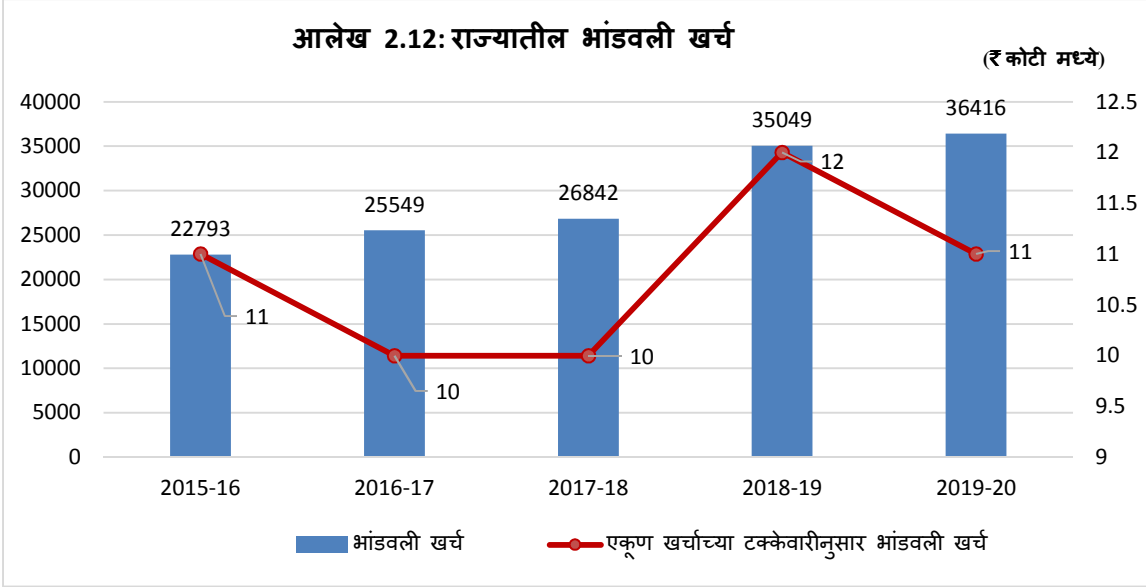
राज्य शासनाद्वारे स्थानिक संस्था आणि इतर संस्थांना वर्ष 2015-16 मध्ये देण्यात आलेल्या ₹ 82,101 कोटी सहाय्य 2019-20 मध्ये ₹ 1,34,205 कोटी इतकी वाढ झाली. मागील वर्षाच्या तुलनेत वर्ष 2019-20 दरम्यानच्या अर्थसहाय्यात नऊ टक्क्यांनी वाढ झाली. तसेच वस्तू आणि सेवा कराच्या अंमलबजावणीमुळे झालेल्या महसुलाच्या हानीसाठी 2018-19 मधील ₹ 17,469 कोटीच्या तुलनेत 2019-20 मध्ये महानगरपालिकेला ₹ 19,147 कोटींची सहाय्य देण्यात आली.

ऑगस्ट 2015 मध्ये घेण्यात आलेल्या स्थानिक संस्था कर रद्द करण्याच्या निर्णयानंतर नागरी स्थानिक संस्थांना स्थानिक संस्था कराच्या स्वरूपात 2015-16 मध्ये ₹ 3,291 कोटी, 2016-17 मधील ₹ 5,180 कोटी, 2017-18 मधील ₹ 4,228 कोटी, 2018-19 मधील ₹ 1,175 कोटी आणि 2019-20 मधील ₹ 869 कोटींच्या देण्यात आलेल्या राज्य शासन सहाय्यामुळे सरकारी तिजोरीवर अतिरिक्त भार होईल.

2.4.3 भांडवली खर्च

भांडवली खर्च हा प्रामुख्याने रस्ते, इमारती यासारख्या निश्चित पायाभूत सुविधांच्या निर्मितीवरील खर्च असतो.

वर्ष 2019-20 दरम्यान भांडवली खर्च (₹ 36,416 कोटी) हा एकूण खर्चाच्या 11 टक्के होता आणि 2018-19 पेक्षा किंचित म्हणजे चार टक्क्यांनी (₹ 1,367 कोटी) वाढला. 2015-20 या पाच वर्षांच्या कालावधीतील भांडवली खर्चाच्या तुलनेत एकूण खर्चाचा कल आलेख 2.12 मध्ये दर्शविला आहे.

(स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे)

2.4.3.1 भांडवली खर्चातील प्रमुख बदल

वर्ष 2019-20 मध्ये भांडवली खर्च (₹ 36,416 कोटी) हा एकूण खर्चाच्या 11 टक्के होता म्हणजे 2018-19 पेक्षा चार टक्क्यांनी वाढला. मागील वर्षाच्या तुलनेत 2019-20 दरम्यान भांडवली खर्चात झालेली प्रमुख वाढ/घट तक्ता 2.21 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 2.21: वर्ष 2018-19 च्या तुलनेत 2019-20 मधील भांडवली खर्च

(₹ कोटी मध्ये)

लेख्यांचे मुख्य शीर्ष	2018-19	2019-20	आधिक्य(+)/घट(-)
4402-मृदा आणि जलसंवर्धनावरील भांडवली खर्च	2235.36	910.25	(-)1325.11
4408-अन्न साठवण आणि गोदामावरील भांडवली खर्च	1199.84	2889.50	1689.66
4701-मोठे आणि मध्यम सिंचनावरील भांडवली खर्च	10307.31	9417.09	(-)890.22
4801-बीज प्रकल्पांवरील भांडवली खर्च	520.92	81.02	(-)439.90
5054-रस्ते आणि पूल यावरील भांडवली खर्च	9513.72	12563.88	3050.16

स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे

वर्ष 2019-20 दरम्यान, अन्नधान्य साठवण व गोदाम (141 टक्के) आणि रस्ते व पुलांवरील (32 टक्के) मुख्यतः भांडवली खर्चात वाढ झाली.

2.4.3.2 भांडवली खर्चाची गुणवत्ता

एकूण ₹ 36,416 कोटी भांडवली खर्चापैकी सरकार ने मुख्यतः सिंचन विकास आणि इतर यांच्याशी संबंधित संवैधानिक महामंडळात (₹ 11,145.23 कोटी) सरकारी कंपन्या

(₹ 514.76 कोटी) व सहकारी बँका/संस्था व स्थानिक संस्थांमध्ये (₹ 42.74 कोटी) ₹ 11,702.73 कोटी (भांडवली खर्चाच्या 32.14 टक्के) गुंतवणूक केलेली आहे.

राज्य सरकारच्या वित्त लेखे विवरणपत्र 19 मध्ये शासनाच्या गुंतवणुकीचा तपशील दिलेला आहे.

राज्य सरकार जर तोट्यात असलेल्या शासकीय कंपन्यांमध्ये गुंतवणूक करित राहिल, ज्यांची निव्वळ संपत्ती पूर्णपणे नष्ट झाली आहे, तर अशा गुंतवणुकीवर परतावा मिळण्याची शक्यता नसते. त्याचप्रमाणे, तोट्यात असलेली महामंडळे आणि साखर कारखाने, वित्तीय महामंडळे यासारख्या इतर संस्थांना दिलेले कर्ज निर्लेखित करण्याची अपरिहार्यता अनुभवाने सिद्ध झाली आहे. अशा आर्थिक कार्यामध्ये पारदर्शिता आणण्यासाठी आवश्यक ती पावले उचलली पाहिजे. सरकारने चालू वर्षात केलेल्या गुंतवणुकीचे व इतर भांडवली खर्चाचे विश्लेषण या विभागात नमूद केले आहे.

कंपन्या, महामंडळे आणि इतर संस्थांमध्ये केलेल्या गुंतवणुकीची गुणवत्ता

ज्या कंपन्या आणि महामंडळे तोट्यात आहेत आणि ज्यांची निव्वळ संपत्ती पूर्णपणे नष्ट झाली आहे, अशा कंपन्या आणि महामंडळांमधील भांडवली खर्च प्रमाण स्थापित नसतो.

तोट्यात असलेल्या कंपन्या, महामंडळे आणि सहकारी संस्था, ज्यांची निव्वळ संपत्ती पूर्णपणे नष्ट झाली आहे, अशा कंपन्या आणि महामंडळात केलेल्या गुंतवणुकीचा आणि दिलेल्या कर्जाचा परिणाम भांडवली खर्चाच्या गुणवत्तेवर होतो. सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये गुंतविलेल्या भाग भांडवलातील गुंतवणुकीवरील परतावा आणि विविध संस्थांना देण्यात आलेल्या कर्जाच्या परतफेडीचा इतिहास हा भांडवली खर्चाच्या गुणवत्तेचा महत्वपूर्ण निर्धारक आहे.

तक्ता 2.22: गुंतवणुकीवरील परतावा

गुंतवणूक/परतावा/ऋणाचे मूल्य	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
वर्षाच्या अखेरीस गुंतवणूक (₹ कोटी मध्ये)	120310.97	129983.79	140203.56	153322.10	165024.85
परतावा (₹ कोटी मध्ये)	57.27	66.81	64.63	275.48 ^{&&}	56.53 ^{&}
परतावा (टक्के)	0.05	0.05	0.05	0.18	0.03
सरकारी कर्जावरील व्याजाचा सरासरी दर (टक्के) ³	7.7	7.6	8.0	7.8	7.3
व्याज दर आणि परतावा यातील फरक (टक्के)	7.69	7.55	7.95	7.62	7.27
सरकारी कर्जावरील व्याज आणि गुंतवणुकवरील परतावा यातील फरक (₹ कोटी मध्ये)	9257.92	9813.77	11146.18	11683.14	11997.31
स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे					
^{&} ₹ 46.93 कोटींचा तपशील राज्य सरकार कडून प्रतिक्षित					
^{&&} ₹ 255.37 कोटींचा तपशील राज्य सरकार कडून प्रतिक्षित					

³ सरकारी कर्जावरील व्याजाचा सरासरी दर = व्याज देय/[(मागील वर्षाचे राजकोषीय उत्तरदायित्व रक्कम + चालू वर्षाचे राजकोषीय उत्तरदायित्व)/2]*100

सहकार आयुक्त आणि सहकारी संस्थांचे निबंधक यांनी दिलेल्या माहितीवरून हे उघड झाले की ₹185.11 कोटीची सरकारी गुंतवणूक असलेल्या 23,092 संस्थांपैकी (इक्विटी: ₹69.74 कोटी आणि कर्ज: ₹115.37 कोटी), 13,425 संस्थांना सुरुवातीच्या गुंतवणुकीपैकी (₹185.11 कोटी), ₹1,227.24 कोटी (31 मार्च 2020) संचयी तोटा झाला आहे.

वितरित कर्जाचे प्रमाण आणि वसूली (2015-20)

या व्यतिरिक्त, सहकारी संस्था, महामंडळे आणि कंपन्यांमधील गुंतवणुकीसोबत राज्य सरकारने अनेक संस्थांना/संघटनांना कर्जे आणि अग्रिमे उपलब्ध करून दिले आहेत. भारत सरकारच्या लेखा मानदंड - 3 अनुसार विशिष्ट अटी व शर्तीशिवाय मंजूर केलेली कर्जे विशेषतः उघड करणे आवश्यक आहे. काम न करणाऱ्या कंपन्यांविरुद्ध थकीत कर्जाची वसूली होण्याची शक्यता सुद्धा आहे. वर्ष 2015-20 दरम्यान दिलेल्या कर्जे व अग्रिमांची सविस्तर स्थिती तक्ता 2.23 मध्ये दिली आहे.

तक्ता 2.23: कर्जे व अग्रिमांची स्थिती

(₹ कोटी मध्ये)

कर्जे/व्याज जमा/ऋणाच्या मूल्यांचे प्रमाण	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
प्रलंबित कर्जाची सुरुवातीची शिल्लक	21822	22072	26603	25805	25746
वर्षभरात दिलेल्या अग्रिमांची रक्कम	1115	6277	980	1545	1970
वर्षभरात वसूल केलेली रक्कम	865	1746	1778	1604	1615
प्रलंबित कर्जाची अंतिम शिल्लक	22072	26603	25805	25746	26101
प्राप्त व्याज	762	407	485	394	322
सरकारने दिलेल्या कर्जा ⁴ आणि अग्रिमावरील व्याज दर	3.5	1.7	1.9	1.5	1.2
सरकारच्या थकित कर्जावर दिले जाणारे व्याज दर	7.7	7.6	8.0	7.8	7.3
भुगतान केलेला व्याज दर आणि प्राप्त व्याज यातील फरक (टक्के)	(-)4.2	(-)5.9	(-)6.1	(-)6.3	(-)6.1
स्त्रोत:संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे					

अपूर्ण प्रकल्पांमध्ये भांडवल अवरोधित

जलसंपदा विभागांतर्गत चार तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ, विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ, कोकण पाटबंधारे विकास महामंडळ आणि गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळात 287 चालू पाटबंधारे प्रकल्प आहेत. पाटबंधारे विकास महामंडळांनी सादर केलेल्या सर्व प्रकल्पांचा डेटा लेखापरीक्षणात विश्लेषण करण्यात आला की हे प्रकल्प किती वर्षापासून राबविण्यात येत आहेत. संक्षिप्त स्थिती तक्ता 2.24 मध्ये दाखविली आहे.

⁴ कर्जे व अग्रिमावर सरकार द्वारा दिलेला व्याज दर = व्याज प्राप्त/{सुरुवातीची जमा + कर्जे व अग्रिमांची अंतिम शिल्लक/2}*100

तक्ता 2.24: जलसंपदा विभागांतर्गत चालू असलेल्या प्रकल्पांची वय रूपरेषा

वय रूपरेषा (मूळ प्रशासकीय अनुमोदनाच्या तारखेपासून)	एकूण प्रकल्प			
	मुख्य	मध्यम	लघु	एकूण
30 वर्षांपेक्षा जास्त	21	24	21	66
20 वर्षांपेक्षा जास्त परंतु 30 वर्षांपर्यंत	11	18	38	67
15 वर्षांपेक्षा जास्त परंतु 20 वर्षांपर्यंत	2	7	46	55
10 वर्षांपेक्षा जास्त परंतु 15 वर्षांपर्यंत	2	24	67	93
5 वर्षांपेक्षा जास्त परंतु 10 वर्षांपर्यंत	0	2	3	5
5 वर्षांपर्यंत	0	0	1	1
काम सुरु झाले नाही	0	0	0	0
एकूण	36	75	176	287

स्त्रोत: पाटबंधारे विकास महामंडळांनी सादर केलेली माहिती; मार्च 2020 पर्यंतची स्थिती
महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळांनी अद्याप माहिती सादर केली नाही

तक्ता 2.24 वरून दिसून येते की 188 प्रकल्प (65 टक्के) 15 वर्षांहून अधिक काळ अंमलबजावणीच्या अधीन होते आणि यापैकी 66 प्रकल्प 30 वर्षांहून अधिक काळ अंमलबजावणीच्या अधीन होते.

तक्ता 2.25: सर्व चालू प्रकल्पांचा मर्यादेबाहेर खर्च व शिल्लक खर्च

(₹ कोटी मध्ये)

पाटबंधारे विकास महामंडळे	287 चालू प्रकल्पांची स्थिती				मर्यादेबाहेर खर्च झालेल्या प्रकल्पांची स्थिती					
	प्रकल्पांची संख्या	खर्च	अद्यावत खर्च	शिल्लक खर्च	प्रकल्पांची संख्या	मूळ प्रशासकीय अनुमोदनाची रक्कम	खर्च	मर्यादेबाहेर खर्च	अद्यावत खर्च	शिल्लक खर्च
1	2	3	4	5=4-3	6	7	8	9=10-7	10	11=10-8
तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ	70	8441.75	23450.12	15008.37	59	3413.55	7936.48	19353.97	22767.52	14831.04
विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ	108	37655.44	82341.19	44685.75	108	9335.85	37655.44	73005.34	82341.19	44685.75
गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ	57	19305.85	39857.52	20551.67	57	3185.24	19305.85	36672.28	39857.52	20551.67
कोंकण पाटबंधारे विकास महामंडळ	52	9741.71	21046.2	11304.49	52	1748.89	9741.71	19297.31	21046.2	11304.49
एकूण	287	75144.75	166695.03	91550.28	276	17683.53	74639.48	148328.90	166012.43	91372.95

(स्त्रोत: संबंधित पाटबंधारे विकास महामंडळांनी सादर केलेली माहिती)

तक्ता 2.25 वरून दिसून येते की 287 प्रगती पथावरील प्रकल्पांची उर्वरित अंदाजे किंमत ₹ 91,550.28 कोटी होती. त्यापैकी ₹ 1,48,328.90 कोटींच्या 276 प्रकल्पांमध्ये मर्यादेबाहेर खर्च झाला, म्हणजेच मूळ किंमतीच्या सात पट वाढ झाली.

उज्ज्वल डिस्कॉम एश्युरन्स योजनेची अंमलबजावणी

उर्जा वितरण कंपन्यांच्या आर्थिक उलाढालीसाठी, उर्जा मंत्रालय, भारत सरकारने उज्ज्वल डिस्कॉम एश्युरन्स योजना सुरू (नोव्हेंबर 2015) केली.

राज्य डिस्कॉम चे परिचालन व आर्थिक कार्यक्षमता वाढविण्याच्या उद्देशाने, उर्जा मंत्रालय (भारत सरकार), संबंधित राज्य सरकार आणि राज्य वीज वितरण कंपन्यांमध्ये त्रिपक्षीय हमीपत्र संलेख निष्पादित करण्यात आला. या योजनेमुळे राज्य सरकारांना दोन वर्षांच्या कालावधीत 75 टक्के डिस्कॉम चे थकित कर्ज घेणे सुकर झाले.

डिस्कॉम चे थकित कर्ज इक्विटी, कर्ज आणि अनुदान/सब्सिडीच्या स्वरूपात घेण्यात आले. उज्ज्वल डिस्कॉम एश्युरन्स योजना अंतर्गत डिस्कॉम वर वाढविलेले कर्ज त्यानंतरच्या तीन वर्षांत अनुदान आणि इक्विटीमध्ये रूपांतरित करावे लागेल. त्यानुसार राज्यांना कर्जाचे रूपांतरण इक्विटी आणि अनुदानात करावे लागेल.

राज्य सरकारला खाली दिलेल्या वर्गवारीनुसार डिस्कॉमचे नुकसान जर काही असेल तर घ्यावे लागेल.

वर्ष	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
राज्याद्वारे नुकसान घेतले गेले	2016-17 च्या तोट्याच्या 5 टक्के	2017-18 च्या तोट्याच्या 10 टक्के	2018-19 च्या तोट्याच्या 25 टक्के	मागील वर्षीच्या तोट्याच्या 50 टक्के

तक्ता 2.26: उज्ज्वल डिस्कॉम एश्युरन्स योजनेच्या अंतर्गत इक्विटी/कर्ज/सब्सिडीची (अनुदानाची) स्थिती

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	इक्विटीची गुंतवणूक	कर्ज	सब्सिडी	एकूण
2015-16	-	-	-	-
2016-17	-	4959.75	-	4959.75
एकूण	-	4959.75	-	4959.75
2017-18	-	-	-	-
2018-19	-	-	-	-
2019-20	-	-	-	-

स्त्रोत:संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे

वर्ष 2016-17 दरम्यान राज्य सरकारने ₹4,959.75 कोटींच्या विशेष बंधपत्रांद्वारे डिस्कॉमची केवळ 75 टक्के मध्यम मुदतीची व अल्प मुदतीची कर्जे (₹6,613 कोटी) घेतली आणि फेब्रुवारी 2017 मध्ये ही रक्कम महावितरणाकडे कर्ज म्हणून हस्तांतरित केली. बंधपत्राद्वारे उभारल्या गेलेल्या निधीची परतफेड, पहिल्या वर्षी (2016-17) ₹991.75 कोटींच्या पाच हप्त्यांमध्ये आणि त्यानंतरच्या (2017-18 ते 2020-21) वर्षांत ₹992 कोटी इतकी महावितरणाद्वारे करायची होती. महावितरणाच्या 2019-20 च्या कर्जाच्या हप्त्यांची

परतफेड करण्यासाठी सरकारने डिस्कॉमचे ₹992 कोटी मुक्त केले आणि ₹992 कोटीचा एक हफता शिल्लक ठेवला.

2.4.4 राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये गुंतवणूक

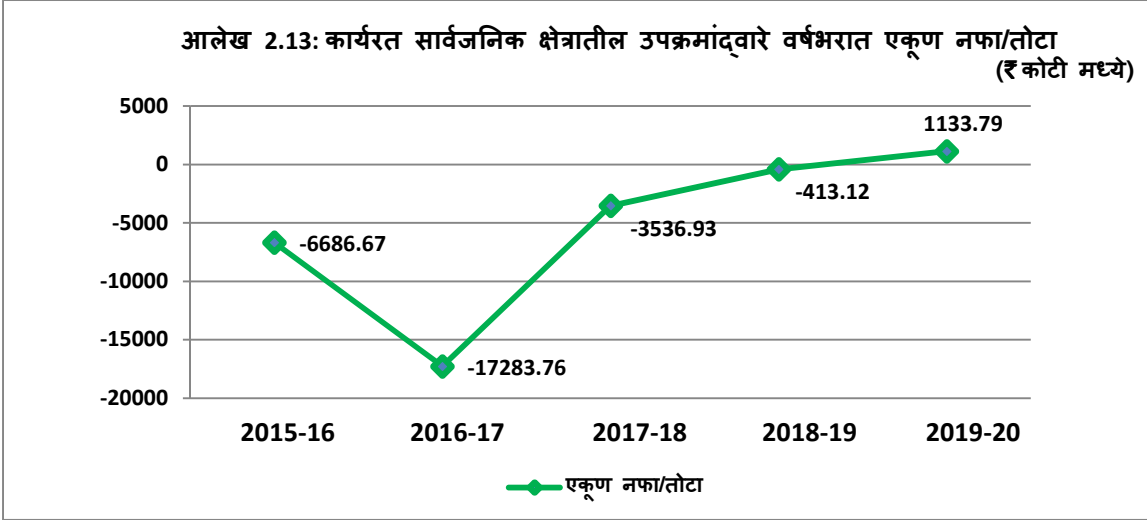
31 मार्च 2020 पर्यंत सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये गुंतवणूकीची रक्कम ₹3,73,931.35 कोटी होती, ज्यात ₹3,13,486.81 कोटी इक्विटी आणि ₹60,444.54 कोटी दीर्घ मुदतीची कर्जे होती. त्यापैकी महाराष्ट्र सरकारने 59 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये ₹2,25,444.06 कोटीची गुंतवणूक केली ज्यात ₹2,24,130 कोटी इक्विटी आणि ₹1,314.06 कोटी दीर्घ मुदतीची कर्जे होती (परिशिष्ट 1.3). 30 सप्टेंबर 2020 पर्यंतच्या त्यांच्या अंतिम खात्यानुसार 107 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची आर्थिक स्थिती आणि कार्यरत परिणाम **परिशिष्ट 2.1** मध्ये तपशीलवार आहेत. सार्वजनिक उपक्रमात सरकारकडून हाती घेतलेल्या गुंतवणुकीवर वाजवी परतावा मिळेल अशी अपेक्षा आहे.

गुंतवणुकीवरील परतावा, इक्विटीवरील परतावा आणि गुंतवलेल्या भांडवलावरील परतावा या पारंपारिक पद्धती द्वारे कंपनीच्या नफ्याचे मूल्यांकन केले जाते. गुंतवणुकीवरील परतावा इक्विटी आणि दीर्घ मुदतीच्या कर्जांच्या रूपात गुंतवलेल्या पैशांच्या प्रमाणात संबंधित वर्षात झालेला नफा किंवा तोटा मोजला जातो आणि एकूण गुंतवणुकीच्या नफ्याच्या टक्केवारीच्या रूपात दर्शविला जातो. नियोजित भांडवलावरील परतावा हे एक आर्थिक गुणोत्तर आहे जो कंपनीचा नफा आणि त्याचे भांडवल वापरले जाते त्या कार्यक्षमतेचे मोजमाप करतो आणि व्याज मिळण्याच्या आधीची कंपनीची कमाई आणि कराला भांडवलाने विभाजित करून मोजले जाते. इक्विटीवरील परतावा म्हणजे भागधारकांच्या निधीद्वारे कराच्या नंतर निव्वळ नफा विभाजित करून मोजली जाणारी कामगिरी.

2.4.4.1 गुंतवणुकीवरील परतावा

गुंतवणुकीवरील परतावा म्हणजे एकूण गुंतवणुकीची नफा/तोटा टक्केवारी वर्ष 2015-16 ते 2019-20 दरम्यान कार्यरत राज्य सार्वजनिक उपक्रमाद्वारे मिळवलेल्या/खर्च केलेल्या एकूण नफा/तोटाची⁵ स्थिती **आलेख 2.13** मध्ये दर्शविली आहे.

⁵ आकडेवारी संबंधित वर्षांच्या नवीनतम अंतिम खात्यानुसार आहे

(स्त्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेल्या माहितीच्या आधारावर संकलित केले)

वर्ष 2019-20 च्या नवीनतम अंतिम खात्यानुसार, 88 कार्यरत राज्य सार्वजनिक उपक्रमांपैकी 42 सार्वजनिक उपक्रमांना ₹ 2,854.14 कोटी नफा झाला आणि 27 सार्वजनिक उपक्रमांना परिशिष्ट 2.1 मध्ये तपशीलवार नमूद केल्यानुसार ₹ 1,720.35 कोटीचे नुकसान झाले. वर्ष 2015-16 ते 2018-19 दरम्यान कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांना नुकसान झाले, जे 2019-20 मध्ये ₹ 1,133.79 कोटी इतक्या नफ्यामध्ये रूपांतरित झाले.

11 कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांना नफा किंवा तोटा झाला नाही, चार कंपन्यांनी अद्याप पर्यंत त्यांचे पहिले वित्तीय विवरणपत्रे प्रस्तुत केले नाहीत आणि चार कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांचे वित्तीय विवरणपत्रे सादर करण्यास देय नव्हते.

महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित (₹ 1,311.70 कोटी) आणि महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारेषण कंपनी मर्यादित (₹ 745.43 कोटी) ह्या प्रमुख नफा कमावणाऱ्या कंपन्या होत्या आणि महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ (₹ 939.87 कोटी) आणि महाराष्ट्र राज्य उर्जा निर्मिती कंपनी मर्यादित (₹ 325.81 कोटी) ह्या कंपन्या तोट्यात होत्या.

2015-16 ते 2019-20 दरम्यान ज्या कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांनी मिळविलेल्या/खर्च केलेल्या नफा/तोट्याची स्थिती तक्ता 2.27 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 2.27: 2015-16 ते 2019-20 दरम्यान कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांनी मिळविलेला/खर्च केलेला नफा/तोट्याची सविस्तर स्थिती

वित्तीय वर्ष	एकूण सार्वजनिक उपक्रम	एकूण सार्वजनिक उपक्रम ज्यांनी वर्षात नफा कमाविला	एकूण सार्वजनिक उपक्रम ज्यांना वर्षात नुकसान झाले	एकूण सार्वजनिक उपक्रम ज्यांनी वर्षात नफा/तोटा नाही कमाविला किंवा ज्यांनी त्यांचे पहिले लेखे सादर केले नाहीत
2015-16	71	37	23	11
2016-17	72	40	17	15
2017-18	74	37	22	15
2018-19	83	38	24	21
2019-20	88	42	27	19

स्त्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेल्या माहितीच्या आधारावर संकलित केले

2.4.4.2 गुंतवणुकीच्या ऐतिहासिक खर्चाच्या आधारे गुंतवणुकीवर परतावा

राज्यातील सार्वजनिक 107 उपक्रमांपैकी राज्य सरकारने 59 सार्वजनिक उपक्रमात इक्विटी आणि दीर्घ मुदतीच्या कर्जाच्या रूपात निधी उभा केला, तर सार्वजनिक तीन हमी मर्यादित कंपन्या असल्यामुळे त्यामध्ये भाग भांडवल नव्हते. ₹ 2,24,130.00 कोटीच्या इक्विटी आणि ₹ 1,314.06 कोटीच्या दीर्घ मुदतीच्या कर्जासह 59 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये सरकारने ₹ 2,25,444.06 कोटीची गुंतवणूक केली होती (परिशिष्ट 1.3).

सार्वजनिक उपक्रमांतून मिळालेल्या गुंतवणुकीवरील परताव्याची मोजणी इक्विटी आणि कर्जाच्या स्वरूपात सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये महाराष्ट्र सरकारने केलेल्या गुंतवणुकीवर केली जाते. कर्जाच्या बाबतीत, केवळ व्याज मुक्त कर्ज ही गुंतवणूक म्हणून मानली जाते कारण सरकारला अशा कर्जात कोणतेही व्याज मिळत नाही आणि म्हणूनच कर्ज फेडणे हे परतफेड करण्याच्या अटी व शर्ती सोडून बाकी मर्यादेपर्यंत सरकारद्वारा इक्विटी गुंतवणुकीचे स्वरूप आहे. अशाप्रकारे, या 59 सार्वजनिक उपक्रमांत राज्य सरकारची गुंतवणूक इक्विटी आणि व्याज मुक्त कर्जाचा विचार करून झाली आहे. सार्वजनिक उपक्रमांनी व्याज मुक्त कर्जाची परतफेड केली किंवा इक्विटीमध्ये रूपांतरित झाली, अशा प्रकरणांत ऐतिहासिक आणि वर्तमान मूल्याच्या आधारावर गुंतवणुकीच्या मूल्याची गणना त्या कालावधीतील व्याज मुक्त कर्जाच्या कमी झालेल्या शिल्लकीवर केले, जे तक्ता 2.28 मध्ये सविस्तरपणे दर्शविले आहे. चार वैधानिक महामंडळांच्या⁶ बाबतीत, जे सरकारच्या भांडवलाचा भाग म्हणून सरकारी अनुदानावर अवलंबून असतात ते सोडून अनुदान/सबसिडीच्या स्वरूपात उपलब्ध करून दिलेला निधी गुंतवणुकीचा मानला जात नाही कारण तो गुंतवणूक म्हणून पात्र ठरत नाही.

31 मार्च 2020 पर्यंत 59 सार्वजनिक उपक्रमांत राज्य सरकारची इक्विटी ₹ 2,24,130.00 कोटी इतकी होती. संवितरित केलेल्या ₹ 1,314.06 कोटी दीर्घ मुदतीच्या कर्जापैकी ₹ 441.64 कोटी व्याज मुक्त कर्जाच्या ह्या कालावधीत कमी झालेल्या शिल्लकीवर आधारित व्याज मुक्त कर्ज होते. अशाप्रकारे, ऐतिहासिक मूल्याच्या आधारे 59 सार्वजनिक उपक्रमांत राज्य सरकारची गुंतवणूक ₹ 2,24,571.64 कोटी होती (₹ 2,24,130.00 कोटी + ₹ 441.64 कोटी)

2015-16 ते 2019-20 या कालावधीतील गुंतवणुकीच्या ऐतिहासिक मूल्याच्या आधारे गुंतवणुकीवरील क्षेत्र-निहाय परतावा तक्ता 2.28 मध्ये दिलेला आहे.

⁶ महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ, कोंकण पाटबंधारे विकास महामंडळ, तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ आणि महाराष्ट्र जल संवर्धन महामंडळ

तक्ता 2.28: ऐतिहासिक गुंतवणुकीच्या किंमतीच्या आधारे राज्य सरकारच्या निधीवर परतावा

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष-निहाय क्षेत्र-निहाय विभागणी	वर्षात एकूण कमाई ⁷	ऐतिहासिक किंमतीवर इन्विटी आणि व्याज मुक्त कर्ज	ऐतिहासिक किंमतीच्या आधारे सरकारच्या गुंतवणुकीवर परतावा (टक्के)
2015-16			
उर्जा क्षेत्र	(6742.41)	86300.22	(7.81)
कृषि आणि संबंधित क्षेत्र	248.33	101277.07	0.25
वित्त क्षेत्र	40.06	2268.53	1.77
पायाभूत क्षेत्र	65.89	1164.26	5.66
उत्पादन क्षेत्र	19.94	282.95	7.05
सेवा क्षेत्र	(387.13)	3364.59	(11.51)
संकीर्ण क्षेत्र	8.77	18.64	47.05
एकूण	(6746.55)	194676.26	(3.47)
2016-17			
उर्जा क्षेत्र	(17462.55)	87393.20	(19.98)
कृषि आणि संबंधित क्षेत्र	263.31	108922.21	0.24
वित्त क्षेत्र	102.62	2307.48	4.45
पायाभूत क्षेत्र	(93.98)	1164.25	(8.07)
उत्पादन क्षेत्र	(45.69)	283.95	(16.09)
सेवा क्षेत्र	(118.03)	3851.57	(3.06)
संकीर्ण क्षेत्र	9.60	28.65	33.51
एकूण	(17344.72)	203951.31	(8.50)
2017-18			
उर्जा क्षेत्र	(3328.13)	88086.99	(3.78)
कृषि आणि संबंधित क्षेत्र	330.55	116239.95	0.28
वित्त क्षेत्र	120.42	2332.48	5.16
पायाभूत क्षेत्र	(170.02)	1164.24	(14.60)
उत्पादन क्षेत्र	(59.69)	284.75	(20.96)
सेवा क्षेत्र	(525.79)	4349.89	(12.09)
संकीर्ण क्षेत्र	9.90	28.86	34.30
एकूण	(3622.76)	212487.16	(1.70)
2018-19			
उर्जा क्षेत्र	870.95	88940.67	0.98
कृषि आणि संबंधित क्षेत्र	374.14	116802.51	0.32
वित्त क्षेत्र	120.74	2336.35	5.17
पायाभूत क्षेत्र	(220.04)	1164.24	(18.90)
उत्पादन क्षेत्र	(71.57)	285.63	(25.06)
सेवा क्षेत्र	(1581.68)	4862.23	(32.53)
संकीर्ण क्षेत्र	9.86	28.86	34.16
एकूण	(497.60)	214420.49	(0.23)
2019-20			
उर्जा क्षेत्र	1738.79	88940.67	1.95
कृषि आणि संबंधित क्षेत्र	357.00	126405.66	0.28

⁷ कमाई कराच्या आधी निव्वळ नफा दर्शविते

वर्ष-निहाय क्षेत्र-निहाय विभागणी	वर्षात एकूण कमाई ⁷	ऐतिहासिक किंमतीवर इक्विटी आणि व्याज मुक्त कर्ज	ऐतिहासिक किंमतीच्या आधारे सरकारच्या गुंतवणुकीवर परतावा (टक्के)
वित्त क्षेत्र	119.79	2346.35	5.11
पायाभूत क्षेत्र	(172.45)	1164.19	(14.81)
उत्पादन क्षेत्र	(67.78)	287.53	(23.57)
सेवा क्षेत्र	(938.82)	5397.84	(17.39)
संकीर्ण क्षेत्र	13.13	29.41	44.64
एकूण	1049.65	224571.64	0.47

स्त्रोत: नवीनतम अंतिम विवरण आणि सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेल्या माहितीच्या आधारे संकलित केले कंसामध्ये - नकारात्मक संख्या

सार्वजनिक उपक्रमांच्या एकूण कमाईला⁸ राज्य सरकारच्या गुंतवणुकीच्या मूल्याने विभाजित करून राज्य सरकारच्या गुंतवणुकीवरील परतावा काढला जातो. राज्य सरकारच्या गुंतवणुकीवरील परतावा 2015-16 ते 2019-20 दरम्यान (-)8.50 टक्के ते 0.47 टक्क्यांच्या दरम्यान होता. 2015-16 ते 2018-19 दरम्यान राज्य सरकारच्या गुंतवणुकीवरील एकूण परतावा नकारात्मक होता, जो 2019-20 मध्ये सकारात्मक झाला (0.47 टक्के).

2.4.4.3 गुंतवणुकीच्या वर्तमान मूल्याच्या आधारे गुंतवणुकीवरील परतावा

ज्या 59 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांवर राज्य सरकारद्वारे निधी उभारला गेला होता, त्यांच्या नफेखोरीचे आकलन करण्यासाठी राज्य सरकारकडून त्यांच्या गुंतवणुकीच्या तुलनेत कमाईचे विश्लेषण केले गेले होते. केवळ गुंतवणुकीच्या ऐतिहासिक मूल्यावर आधारित परताव्याची पारंपारिक गणना ही गुंतवणुकीवरील परताव्याच्या पर्याप्ततेचे योग्य सूचक असू शकत नाही कारण अशी गणना पैशाच्या वर्तमान मूल्याकडे दुर्लक्ष करते. गुंतवणुकीच्या ऐतिहासिक मूल्याच्या तुलनेत महाराष्ट्र सरकारच्या राज्य सार्वजनिक उपक्रमातील गुंतवणुकीच्या वर्तमान मूल्यावरील परताव्याच्या दराचे मूल्यांकन करण्याकरिता सरकारी गुंतवणुकीच्या वर्तमान मूल्याची गणना केली. गुंतवणुकीचे ऐतिहासिक मूल्य, 31 मार्च 2020 वर्षा अखेर पर्यंतच्या प्रत्येक वर्षीचे त्याचे मूल्य वर्तमान मूल्यामध्ये आणण्याकरिता, राज्य सार्वजनिक उपक्रमातील महाराष्ट्र सरकारची मागील गुंतवणूक/वर्ष निहाय उभारलेला निधी हा सरकारी कर्जावरील वर्ष निहाय व्याजाच्या दरावर, जे संबंधित वर्षाच्या सरकारच्या निधीचे कमीत कमी मूल्य म्हणून गृहित धरले होते, संकलित केले. म्हणून 31 मार्च 2020 पर्यंत या कंपन्यांच्या स्थापनेपासून इक्विटी आणि व्याज मुक्त कर्जाच्या स्वरूपात राज्य सरकारकडून सार्वजनिक उपक्रमांच्या बाबतीत राज्य सरकारच्या गुंतवणुकीचे वर्तमान मूल्य मोजल्या गेले. 2015-16 ते 2019-20 च्या दरम्यान ह्या 59 सार्वजनिक उपक्रमांना गुंतवणुकीवरील परतावा केवळ 2019-20 दरम्यान

⁸ यामध्ये सार्वजनिक क्षेत्रातील सर्व उपक्रमांसाठी निव्वळ नफा/तोटा समाविष्ट आहे

सकारात्मक मिळाला. 2019-20 साठीच्या गुंतवणुकीवरील परताव्याची गणना वर्तमान मूल्याच्या आधारे केली गेली नाही. वास्तविक परतावा दर हा वर्तमान मूल्याच्या आधारे गुंतवणुकीच्या दराइतकाच होता कारण सिंचन महामंडळाव्यतिरिक्त सार्वजनिक उपक्रमांद्वारे परिचालन किंवा प्रशासकीय खर्चासाठी अनुदान मिळाले नव्हते.

59 सार्वजनिक उपक्रमात राज्य सरकारच्या गुंतवणुकीचे वर्तमान मूल्य खालील बाबींवरून मोजले गेले:

- व्याज मुक्त कर्ज हा राज्य सरकारकडून मिळालेला निधी मानला जातो. तथापि सार्वजनिक उपक्रमांद्वारे कर्जाची परतफेड किंवा कर्जाचे इक्विटीमध्ये रूपांतर झाल्यास त्या कालावधीत व्याज मुक्त कर्जाच्या कमी झालेल्या शिल्लकीवर वर्तमान मूल्य काढले जाते. चार वैधानिक महामंडळांच्या⁹ बाबतीत, जे सरकारच्या भांडवलाचा भाग म्हणून सरकारी अनुदानावर अवलंबून असतात, ते सोडून, अनुदान/सबसिडीच्या स्वरूपात उपलब्ध करून दिलेला निधी गुंतवणुकीचा मानला जात नाही कारण तो गुंतवणूक म्हणून पात्र ठरत नाही.
- संबंधित आर्थिक वर्षाच्या¹⁰ सरकारी कर्जावरील सरासरी व्याज दर वर्तमान मूल्यावर येण्यासाठी चक्रवाढ दर म्हणून स्वीकारला गेला कारण तो वर्षाच्या निधीच्या गुंतवणुकीसाठी सरकारकडून झालेला खर्च दर्शवितो आणि त्यामुळे सरकारद्वारे गुंतवणुकीवर किमान अपेक्षित दर मानला जातो.
- कंपन्यांच्या निव्वळ संपत्तीची धूप यावर परिच्छेद 2.4.4.5 मध्ये टिप्पणी केली गेली आहे.

2.4.4.4 राज्य सरकारच्या गुंतवणुकीची सार्वजनिक उपक्रम-निहाय स्थिती

2000-01 ते 2019-20 या कालावधीतील सार्वजनिक उपक्रमांशी संबंधित राज्य सरकारच्या गुंतवणुकीच्या वर्तमान मूल्याची एकत्रित स्थिती तक्ता 2.29 मध्ये दर्शविली आहे.

⁹ महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ, कोंकण पाटबंधारे विकास महामंडळ, तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ आणि महाराष्ट्र जल संवर्धन महामंडळ

¹⁰ सरकारी कर्जावरील सरासरी व्याज दर भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या संबंधित वर्षाच्या राज्य वित्त अहवालांवरून स्वीकारण्यात आला, ज्यामध्ये भरणा केलेल्या सरासरी व्याजाचा दर = व्याज भरणा/[(मागील वर्षाच्या राजकोषीय दायित्वाची रक्कम + चालू वर्षातील राजकोषीय दायित्व)/2]*100

तक्ता 2.29: 2000-01 ते 2019-20 या कालावधीतील सार्वजनिक उपक्रमांशी संबंधित राज्य सरकारच्या वर्तमान मूल्याची एकत्रित स्थिती

(₹ कोटी मध्ये)

वित्तीय वर्ष	वर्षाच्या सुरुवातीला एकूण गुंतवणुकीचे वर्तमान मूल्य	वर्षभरात राज्य सरकारने गुंतवलेली इक्विटी	वर्षादरम्यान राज्य सरकारने दिलेली व्याज मुक्त कर्जे	वर्षभरात परतफेड केलेली व्याज मुक्त कर्जे	वर्षभरात रूपांतरित केलेली व्याज मुक्त कर्जे	वर्षभरात केलेली एकूण गुंतवणूक	सरकारी कर्जावरील सरासरी व्याज दर (टक्क्यांमध्ये)	वर्षाच्या शेवटी एकूण गुंतवणूक	वर्षाच्या शेवटी गुंतवणुकीचे वर्तमान मूल्य
i	ii	iii	iv	v	vi	vii=iii+iv-v-vi	viii	ix=ii+vii	X={ix*(100+viii)/100}
स्थापनेपासून वर्ष 2000 पर्यंत	0.00	12323.93	68.98	0.05	0.00	12392.86	10.30	12392.86	13669.32
2000-01	13669.32	728.96	1.50	0.00	0.00	730.46	9.10	14399.78	15710.16
2001-02	15710.16	977.46	1.48	0.00	0.00	978.94	9.40	16689.10	18257.87
2002-03	18257.87	2142.64	2.02	0.00	0.00	2144.66	8.90	20402.54	22218.36
2003-04	22218.36	3723.59	2.62	0.00	0.00	3726.21	8.80	25944.57	28227.69
2004-05	28227.69	4374.55	6.78	0.00	0.40	4380.93	8.00	32608.62	35217.31
2005-06	35217.31	6720.82	5770.60	0.00	0.00	12491.42	7.10	47708.73	51096.05
2006-07	51096.05	6746.37	0.00	0.00	0.00	6746.37	7.80	57842.42	62354.13
2007-08	62354.13	6358.12	0.00	138.60	0.00	6219.52	7.70	68573.65	73853.82
2008-09	73853.82	9722.05	0.00	0.00	0.00	9722.05	7.30	83575.87	89676.91
2009-10	89676.91	7454.87	0.00	0.00	0.00	7454.87	7.40	97131.78	104319.53
2010-11	104319.53	8328.12	0.00	0.68	0.00	8327.44	7.40	112646.97	120982.85
2011-12	120982.84	8110.91	200.00	0.05	0.00	8310.86	7.50	129293.70	138990.73
2012-13	138990.73	7767.94	179.02	0.01	0.00	7946.95	7.40	146937.68	157811.07
2013-14	157811.07	10265.91	0.00	0.01	0.00	10265.90	7.50	168076.97	180682.74
2014-15	180682.75	12758.56	0.00	0.04	0.00	12758.52	7.80	193441.27	208529.69
2015-16	208529.68	85710.32	0.00	0.00	5632.00	80078.32	7.70	288608.00	310830.82
2016-17	310830.82	9275.06	0.00	0.01	0.00	9275.05	7.60	320105.87	344433.92
2017-18	344433.91	8535.64	0.21	0.01	0.00	8535.84	8.00	352969.75	381207.33
2018-19	381207.33	1933.32	0.00	0.00	0.00	1933.32	7.80	383140.65	413025.62
2019-20	413025.62	10170.87	1.90	21.61	0.00	10151.16	7.30	423176.78	454068.68
		224130.00	6235.11	161.07	5632.40	224571.64			

स्त्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेल्या माहितीच्या आधारे संकलित केले

2015-16 ते 2019-20 या कालावधीतील निधीची किंमत वसूल करण्यासाठी किमान अपेक्षित परताव्याच्या तुलनेत या सार्वजनिक उपक्रमांशी संबंधित एकूण कमाईची स्थिती तक्ता 2.30 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 2.30: किमान अपेक्षित परताव्याच्या तुलनेत एकूण कमाईची स्थिती

(₹ कोटी मध्ये)

वित्तीय वर्ष	वर्षाच्या शेवटी एकूण गुंतवणूक	वर्षाच्या शेवटी गुंतवणुकीचे वर्तमान मूल्य	वर्षभरात निधीची किंमत वसूल करण्यासाठी किमान अपेक्षित परतावा	वर्षभरात एकूण कमाई
2015-16	288608.00	310830.82	22222.82	(6,746.55)
2016-17	320105.87	344433.91	24328.05	(17,344.72)
2017-18	352969.75	381207.33	28237.58	(3,622.76)
2018-19	383140.65	413025.62	29884.97	(497.60)
2019-20	423176.78	454068.68	30891.90	1,049.65

स्त्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेल्या माहितीच्या आधारे संकलित केले
कंसामध्ये - नकारात्मक संख्या

राज्य सरकारने या सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये इक्विटी (₹ 2,11,806.07 कोटी) आणि व्याज मुक्त कर्जाच्या (₹ 372.71 कोटी) रूपात आणखी गुंतवणूक केल्यामुळे राज्य सरकारद्वारा या सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये केलेली गुंतवणूक 1999-2000 मधील ₹ 12,392.86 कोटी वरून वाढून 2019-20 च्या अखेरीस ₹ 2,24,571.64 कोटी इतकी झाली. महाराष्ट्र शासनाद्वारे 2000-2001 ते 2019-2020 या कालावधीत उर्जा क्षेत्र कंपन्यांमध्ये केलेल्या गुंतवणुकीत फक्त इक्विटीच्या स्वरूपात ₹ 0.45 कोटी वरून ₹ 88,940.67 कोटी इतकी वाढ झाली. तसेच उर्जा रहित क्षेत्र कंपन्यांमधील कर्जाच्या (₹ 372.71 कोटी) आणि इक्विटीच्या (₹ 1,22,865.85 कोटी) स्वरूपातील गुंतवणुकीत ₹ 12,392.41 कोटी वरून ₹ 1,35,630.97 कोटी इतकी वाढ झाली. 31 मार्च 2020 पर्यंत राज्य सरकारने लावलेल्या निधीचे वर्तमान मूल्य ₹ 4,54,068.68 कोटी होते. 2015-16 ते 2019-20 च्या दरम्यान वर्षातील एकूण उत्पन्न हे सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये गुंतवलेल्या रकमेच्या वसूलीच्या किमान अपेक्षित परताव्यापेक्षा कमी होते, कारण सिंचन विकास महामंडळांमध्ये लक्षणीय भांडवली गुंतवणुकीमुळे संगत नफा मिळत नाही.

2019-20 दरम्यान राज्य सरकारच्या गुंतवणुकीवर (₹ 2,24,571.64 कोटी) ऐतिहासिक किंमतीच्या आधारावर मिळणारा परतावा (0.47 टक्के) गुंतवणुकीचे वर्तमान मूल्य (₹ 4,54,068.68 कोटी) लक्षात घेऊन मिळालेल्या परताव्यापेक्षा जास्त (0.23 टक्के) होते.

2.4.4.5 निव्वळ संपत्तीचे अपक्षरण

निव्वळ संपत्ती म्हणजे देय असलेल्या भांडवलाची एकूण रक्कम आणि साठा आणि अतिरिक्त वजा एकत्रित तोटा आणि स्थगित महसुली खर्च आवश्यकपणे, ती संस्था मालकासाठी काय असते हे मोजण्याच साधन आहे. नकारात्मक निव्वळ संपत्ती दाखवते की मालकांनी केलेली संपूर्ण गुंतवणूक जमा झालेल्या तोट्यांमुळे आणि पुढे ढकललेल्या महसूल खर्चांमुळे पुसली गेली आहे.

30 सप्टेंबर 2020 पर्यंतच्या सार्वजनिक उपक्रमांच्या संदर्भात निव्वळ जमा झालेला तोटा त्यांच्या नवीनतम अंतिम विवरण पत्रानुसार परिशिष्ट 2.1 मध्ये तपशीलवार दर्शविल्यानुसार ₹ 43,071.81 कोटी होता. या सार्वजनिक उपक्रमांपैकी 11 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये¹¹ निव्वळ संपत्ती कमी झाली असून त्यापैकी तीन सार्वजनिक उपक्रमांनी नवीनतम अंतिम लेख्यानुसार नफा कमावला. या 11 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये राज्य सरकारचे देय भाग भांडवल ₹ 416.45 कोटी होते. प्रामुख्याने महाराष्ट्र उर्जा विकास

¹¹ विदर्भ विकास महामंडळ मर्यादित ₹ 7.63 कोटी, महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळ मर्यादित ₹ 47.18 कोटी, महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक्स महामंडळ मर्यादित ₹ 368.38 कोटी, महाराष्ट्र राज्य यंत्रमाग महामंडळ मर्यादित ₹ 2.71 कोटी, महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग महामंडळ मर्यादित ₹ 802.13 कोटी, महाराष्ट्र राज्य वित्तीय महामंडळ मर्यादित ₹ 579.04 कोटी, कोंकण विकास महामंडळ मर्यादित ₹ 2.62 कोटी, महाराष्ट्र राज्य शेती महामंडळ मर्यादित ₹ 191.98 कोटी, मराठवाडा विकास महामंडळ मर्यादित ₹ 1.09 कोटी, महाराष्ट्र भूविकास महामंडळ मर्यादित ₹ 16.01 कोटी आणि महाराष्ट्र उर्जा विकास महामंडळ मर्यादित ₹ 1,013.03 कोटी

महामंडळ मर्यादित (₹ 1,013.03 कोटी), महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग महामंडळ मर्यादित (₹ 837.21 कोटी), महाराष्ट्र राज्य वित्तीय महामंडळ (₹ 579.04 कोटी) आणि महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक महामंडळ मर्यादित (₹ 368.38 कोटी) ह्यांच्या कडे परिशिष्ट 2.1 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे निव्वळ संपत्तीचे अपक्षरण झाले होते.

नुकसान झालेल्या कंपन्यांमध्ये केलेल्या गुंतवणुकीवर परतावा मिळण्याची संधी आणि साठलेल्या तोट्यामुळे निव्वळ संपत्तीचे नुकसान झाले आहे, त्यामुळे राज्य सरकार या कंपन्यांना भांडवलाऐवजी अनुदानाच्या स्वरूपात भुगतान करण्याचा विचार करू शकते, जेणेकरून गुंतवणुकीतील असमानता कमी झाल्यावर ते परत मिळेल.

2.4.4.6 लाभांश देय

राज्य सरकारने लाभांश धोरण आखले होते (ऑक्टोबर 2003) ज्या अंतर्गत नफा मिळवणाऱ्या संपूर्ण सार्वजनिक उपक्रमांनी राज्य सरकारने योगदान दिलेल्या देय भाग भांडवलावर किमान पाच टक्के परतावा भरला पाहिजे.

2015-16 ते 2019-20 या कालावधीत महाराष्ट्र शासनाने इक्विटी दिलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांशी संबंधित लाभांश देय रक्कम तक्ता 2.31 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 2.31: 2015-16 ते 2019-20 दरम्यान सार्वजनिक उपक्रमांची लाभांश देय रक्कम

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	एकूण सार्वजनिक उपक्रम जिथे इक्विटी महाराष्ट्र सरकारने गुंतवली आहे		सार्वजनिक उपक्रम ज्यांनी वर्षात नफा कमावला		सार्वजनिक उपक्रम ज्यांनी वर्षात लाभांश जाहीर/भुगतान केले		लाभांश/ देय गुणोत्तर (टक्के)
	सार्वजनिक उपक्रमाची संख्या	महाराष्ट्र सरकारने गुंतवलेली इक्विटी	सार्वजनिक उपक्रमाची संख्या	महाराष्ट्र सरकारने गुंतवलेली इक्विटी	सार्वजनिक उपक्रमाची संख्या	सार्वजनिक उपक्रमाद्वारे लाभांश जाहीर/ भुगतान	
2015-16	59	194215.11	30	38151.33	6	49.61	0.13
2016-17	61	203490.17	35	128784.67	6	4.53	0.004
2017-18	60	212025.81	33	45251.50	4	2.94	0.006
2018-19	60	213959.13	32	53368.62	5	9.28	0.017
2019-20	59	224130.00	38	147890.97	5	6.09	0.004

स्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेल्या माहितीच्या आधारे संकलित केले

2015-16 ते 2019-20 दरम्यान ज्या सार्वजनिक उपक्रमांनी नफा कमावला त्यांची संख्या 30 ते 38 च्या दरम्यान होती. तथापि, चार ते सहा सार्वजनिक उपक्रमांनी महाराष्ट्र सरकारला लाभांश जाहीर/अदा केला. 2015-16 ते 2019-20 दरम्यान लाभांश देय गुणोत्तर 0.004 टक्के ते 0.13 टक्क्यांच्या दरम्यान होते.

2019-20 च्या दरम्यान ज्या पाच सार्वजनिक उपक्रमांनी लाभांश जाहीर/अदा केला, त्यापैकी चार सार्वजनिक उपक्रमांनी¹² विहित मर्यादेपेक्षा जास्त लाभांश जाहीर केला.

2.4.4.7 इक्विटीवरील परतावा

इक्विटीवरील परतावा हे आर्थिक कामगिरीचे एक माप आहे. जे व्यवस्थापन नफा मिळवण्यासाठी भागधारकांच्या निधीचा किती प्रभावीपणे उपयोग करित आहेत यांचे मूल्यांकन करते आणि निव्वळ उत्पन्ना (करानंतर निव्वळ नफा) ला भागधारकांच्या निधीने विभाजित करून मोजले जाते. ते टक्केवारीत व्यक्त केले जाते आणि निव्वळ उत्पन्न आणि भागधारकांचा निधी या दोन्हीही सकारात्मक संख्या असल्यास कोणत्याही कंपनीसाठी गणना केली जाऊ शकते.

कंपनीच्या भागधारकांच्या निधीची गणना देय भांडवल आणि संचयी तोटा आणि स्थगित महसूल खर्चाच्या निःशुल्क साठ्याची जोड करून केली जाते आणि संपूर्ण संपत्ती विकल्यास आणि संपूर्ण कर्ज भरल्यास कंपनीच्या भागधारकांसाठी किती पैसे शिल्लक राहतील हे उघड होते. सकारात्मक भागधारकांच्या निधीतून असे दिसून येते की कंपनीचे दायित्व पूर्ण करण्यासाठी कंपनीकडे पुरेशी मालमत्ता आहे तर नकारात्मक भागधारक इक्विटी म्हणजे मालमत्तेपेक्षा दायित्व जास्त आहे.

राज्य सरकारने ज्या 59 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये निधी ओतला आहे, त्यांच्या इक्विटीवरील परताव्याची गणना केली आहे. राज्य सरकारतर्फे वर्ष 2016-17 ते 2019-20 या कालावधीत 30 सप्टेंबर 2020 पर्यंतच्या नवीनतम अंतिम खात्यानुसार ज्या सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये निधी जमा करण्यात आला, त्यांच्या इक्विटीवरील परतावा आणि भागधारकांच्या निधीचा सविस्तर तपशील तक्ता 2.32 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 2.32: सार्वजनिक उपक्रमांशी संबंधित इक्विटीवर परतावा जेथे महाराष्ट्र सरकारतर्फे निधी जमा करण्यात आला

वर्ष	निव्वळ उत्पन्न ¹³ (₹ कोटी मध्ये)	भागधारकांचा निधी (₹ कोटी मध्ये)	इक्विटीवरील परतावा (टक्के)
2016-17	2530.72	185284.32	1.37
2017-18	(86.09)	191393.61	(0.04)
2018-19	245.17	200241.43	0.12
2019-20	(459.42)	212948.89	(0.0022)

स्त्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेल्या माहितीच्या आधारे संकलित केले
कंसामध्ये - नकारात्मक संख्या

मार्च 2020 रोजी संपलेल्या मागील चार वर्षांत 2017-18 आणि 2019-20 मध्ये निव्वळ उत्पन्न नकारात्मक होते. या सार्वजनिक उपक्रमांच्या इक्विटीवरील परतावा 2016-17

¹² महाराष्ट्र चित्रपट, रंगभूमि आणि सांस्कृतिक विकास महामंडळ मर्यादित, महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ मर्यादित, पश्चिम महाराष्ट्र विकास महामंडळ आणि महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ

¹³ निव्वळ उत्पन्न कर (-) प्राधान्य लाभांश निव्वळ नफा दर्शविते

मध्ये 1.37 टक्के होता, जो 2017-18 मध्ये नकारात्मक झाला, पुन्हा एकदा 2018-19 मध्ये सकारात्मक झाला (0.12 टक्के) आणि पुन्हा 2019-20 मध्ये नकारात्मक झाला.

2.4.4.8 नियोजित भांडवलावर परतावा

नियोजित भांडवलावर परतावा हे एक गुणोत्तर आहे जे एखाद्या कंपनीचा नफा आणि कार्यक्षमता मोजते ज्यायोगे त्याचे भांडवल वापरले जाते. नियोजित भांडवलावरील परतावाच्या गणना व्याज आणि करांच्या आधी कंपनीच्या उत्पन्नास गुंतवलेल्या भांडवलास¹⁴ विभागून केली जाते. वर्ष 2015-16 ते 2019-20 या कालावधीत राज्य सरकारच्या संपूर्ण 107 सार्वजनिक उपक्रमांच्या एकूण भांडवलावर एकूण परतावाचा तपशील तक्ता 2.33 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 2.33: नियोजित भांडवलावरील परतावा

वर्ष	व्याज आणि कर्जा पूर्वीचे उत्पन्न (₹ कोटी मध्ये)	नियोजित भांडवल (₹ कोटी मध्ये)	नियोजित भांडवलावर परतावा (टक्के)
2015-16	(886.07)	419688.38	(0.21)
2016-17	(10444.56)	296245.62	(3.53)
2017-18	3416.69	293603.38	1.16
2018-19	6283.80	304640.20	2.06
2019-20	10005.87	322971.65	3.10

स्त्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेल्या माहितीच्या आधारे संकलित केले आहे
कंसामध्ये - नकारात्मक संख्या

या राज्य सरकारच्या सार्वजनिक उपक्रमांवरील नियोजित भांडवलावरील परतावा 2017-18 आणि 2019-20 या कालावधीत 1.16 टक्के ते 3.10 टक्क्यांच्या दरम्यान होते. व्याज आणि कर्जाच्या पूर्वीचे उत्पन्न 2015-16 आणि 2016-17 मध्ये नकारात्मक होते.

2.4.4.9 सार्वजनिक उपक्रमांच्या दीर्घ मुदतीच्या कर्जाचे विश्लेषण

सरकार, बँका आणि इतर वित्तीय संस्थांचे देणे भागविण्याच्या कंपनीच्या समर्थतेचे मूल्यमापन करण्याकरिता, ज्यांना 2015-16 ते 2019-20 दरम्यान लाभ झाला अशा सार्वजनिक उपक्रमांच्या दीर्घ मुदतीच्या कर्जाचे विश्लेषण केले जाते. याचे मूल्यांकन व्याज व्याप्ति गुणोत्तर आणि ऋण उलाढाल गुणोत्तराद्वारे केले जाते.

2.4.4.10 व्याज व्याप्ति गुणोत्तर

व्याज व्याप्ति गुणोत्तर सार्वजनिक उपक्रमांच्या थकित कर्जावर व्याज देण्याची क्षमता निश्चित करण्यासाठी वापरले जाते आणि त्याच कालावधीच्या व्याजाच्या खर्चाने सार्वजनिक उपक्रमांचे व्याज आणि करांच्या आधीच्या उत्पन्नाने विभाजित करून मोजले जाते. गुणोत्तराचे प्रमाण जितके कमी, तितके कर्जावर व्याज देण्याची सार्वजनिक

¹⁴ नियोजित भांडवल=देय भाग भांडवल + निःशुल्क साठा आणि अतिरिक्त + दीर्घ मुदतीचे कर्ज - संचित तोटा - पुढे ढकललेला महसूल खर्च. नवीनतम वर्ष ज्यासाठी सार्वजनिक उपक्रमांचे खाते पक्के केले त्याप्रमाणे आकडे आहेत

उपक्रमांची क्षमता कमी असते. एकापेक्षा कमी व्याज व्याप्ति गुणोत्तर असे दर्शविले की सार्वजनिक उपक्रम व्याजावरील खर्च भागविण्यासाठी पुरेशा महसुलाची निर्मिती करत नव्हते. ज्या सार्वजनिक उपक्रमांना 2015-16 ते 2019-20 च्या कालावधी दरम्यान व्याजाचा बोझा होता, त्यांच्याशी संबंधित सकारात्मक आणि नकारात्मक व्याज व्याप्ति गुणोत्तरांचा तपशील तक्ता 2.34 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 2.34: राज्य सार्वजनिक उपक्रमांशी संबंधित व्याज व्याप्ति गुणोत्तर

वर्ष	व्याज (₹ कोटी मध्ये)	व्याज आणि कर्जाच्या पूर्वीची कमाई (₹ कोटी मध्ये)	सरकार आणि बँका आणि अन्य वित्तीय संस्थांकडून कर्ज/व्याजाचे दायित्व असणाऱ्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	व्याज व्याप्ति गुणोत्तर एक पेक्षा जास्त असलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	व्याज व्याप्ति गुणोत्तर एक पेक्षा कमी असलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या
2015-16	5987.42	(885.84)	35	24	11
2016-17	7109.53	(13014.89)	35	22	13
2017-18	7318.70	3453.13	37	23	14
2018-19	6782.40	6213.88	38	25	13
2019-20	8957.19	9842.69	36	27	9

स्त्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेल्या माहितीच्या आधारे संकलित केले
कंसामध्ये - नकारात्मक संख्या

वर्ष 2019-20 दरम्यान 36 राज्य सरकारचे सार्वजनिक उपक्रम असे होते, ज्यांच्यावर सरकार आणि अन्य वित्तीय संस्थांकडून घेतलेल्या कर्जाचे दायित्व होते. यापैकी 27 सार्वजनिक उपक्रमांचे व्याज व्याप्ति गुणोत्तर एक पेक्षा जास्त होते, तर उरलेल्या नऊ सार्वजनिक उपक्रमांचे व्याज व्याप्ति गुणोत्तर एक पेक्षा कमी होते, जे सूचित करतात की या नऊ सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये वर्षात व्याजावरील खर्च भागविण्यासाठी पुरेशा महसुलाची निर्मिती होऊ शकली नाही.

2.4.4.11 ऋण उलाढाल गुणोत्तर

मागील पाच वर्षांमध्ये 107 सार्वजनिक उपक्रमांच्या उलाढालीमध्ये 5.18 टक्क्यांची वार्षिक वाढ नोंदली गेली. ऋण 4.28 टक्क्यांच्या चक्रवाढ वार्षिक दराने वाढले ज्यामुळे कर्ज उलाढाल गुणोत्तर 2015-16 मध्ये 0.60 वरून 2019-20 मध्ये 0.61 इतके वाढले, जे तक्ता 2.35 मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 2.35: राज्य सार्वजनिक उपक्रमांशी संबंधित ऋण उलाढाल गुणोत्तर

तपशील	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
सरकार आणि इतर यांच्याकडून ऋण (बँका आणि वित्तीय संस्था)	55257.14	49628.30	54226.78	51376.22	67167.36
उलाढाल	91397.69	86377.84	90334.69	102195.78	110256.45
ऋण - उलाढाल गुणोत्तर	0.60:1	0.57:1	0.60:1	0.50:1	0.61:1

स्त्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेल्या माहितीच्या आधारे संकलित केले

या कालावधीमध्ये ऋण-उलाढाल गुणोत्तर 0.50 आणि 0.61 च्या दरम्यान होते.

2.4.4.12 निष्क्रीय राज्य सार्वजनिक उपक्रम बंद करणे

एकशे सात राज्य सार्वजनिक उपक्रमांपैकी 19 निष्क्रीय कंपन्या होत्या, ज्या 31 मार्च 2020 पर्यंत भांडवल (₹ 298.12 कोटी) आणि दीर्घकालीन कर्ज (₹ 399.66 कोटी) साठी एकूण ₹ 697.78 कोटींची गुंतवणूक करत होत्या. परिशिष्ट 2.2 मध्ये तपशील दिलेला आहे.

31 मार्च 2020 अखेर संपलेल्या मागील पाच वर्षांच्या दरम्यान प्रत्येक वर्षाच्या शेवटी निष्क्रीय सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या खाली दिली आहे.

तपशील	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
निष्क्रीय कंपन्यांची संख्या	22	22	21	20	19
स्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेल्या माहितीच्या आधारे संकलित केले					

कंपन्यांच्या निबंधकांनी एक सार्वजनिक उपक्रम (महाराष्ट्र ग्रामीण विकास महामंडळ मर्यादित) बंद केला आहे. निष्क्रीय सार्वजनिक उपक्रमांच्या प्रवर्तनाच्या सातत्याकरिता शासनाने त्यांच्या क्रियाकलापांची समीक्षा करावी.

राज्य सार्वजनिक उपक्रमांचे निर्गुतवणूक, पुनर्रचना आणि खाजगीकरण

खारघर विक्रोळी पारिषण प्रकल्पाची, बांधा, वापरा आणि हस्तांतरित करा ह्या आधारावर अंमलबजावणी करण्याकरिता, वर्ष 2019-20 दरम्यान महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारिषण कंपनी मर्यादित ने एका सार्वजनिक उपक्रमाचा (खारघर विक्रोळी पारिषण खाजगी मर्यादित) सहाय्यक कंपनी म्हणून समावेश केला. जून 2020 मध्ये तो सार्वजनिक उपक्रम खाजगी पक्षाने ताब्यात घेतला आहे.

2.4.5 खर्चाचा प्राधान्यक्रम

राज्यात चांगल्या सामाजिक आणि भौतिक पायाभूत सुविधांची उपलब्धता सामान्यतः त्याच्या खर्चाची गुणवत्ता प्रतिबिंबित करते. सामाजिक आणि आर्थिक सेवांवरील खर्च म्हणजेच विकास खर्चावर अधिक लक्ष केंद्रित करून राज्य सरकारने योग्य खर्चाचे सुसूत्रीकरण करणे महत्वाचे आहे. विकास खर्चासाठी वाटप सुधारण्याव्यतिरिक्त, खर्चाच्या वापराची कार्यक्षमता देखील एकूण खर्च आणि भांडवली खर्च यांचे गुणोत्तर आणि शिक्षण आणि आरोग्य क्षेत्रावर खर्च होण्याच्या प्रमाणात देखील दिसून येते. एकूण खर्चाशी या घटकांचे गुणोत्तर जितके जास्त असेल तितके खर्चाची गुणवत्ता अधिक चांगली मानली जाते.

तक्ता 2.36 मध्ये वर्ष 2014-15 हे आधार वर्ष घेऊन वर्ष 2019-20 दरम्यानचा सामाजिक क्षेत्रावरील खर्च, आर्थिक क्षेत्रातील खर्च आणि भांडवली खर्चाच्या संदर्भात सर्वसाधारण प्रवर्गाच्या राज्य सरकारच्या राजकोषीय प्राधान्यांची तुलना केली आहे.

तक्ता 2.36: 2014-15 आणि 2019-20 मध्ये राज्याचे राजकोषीय प्राधान्य

(टक्क्यांमध्ये)

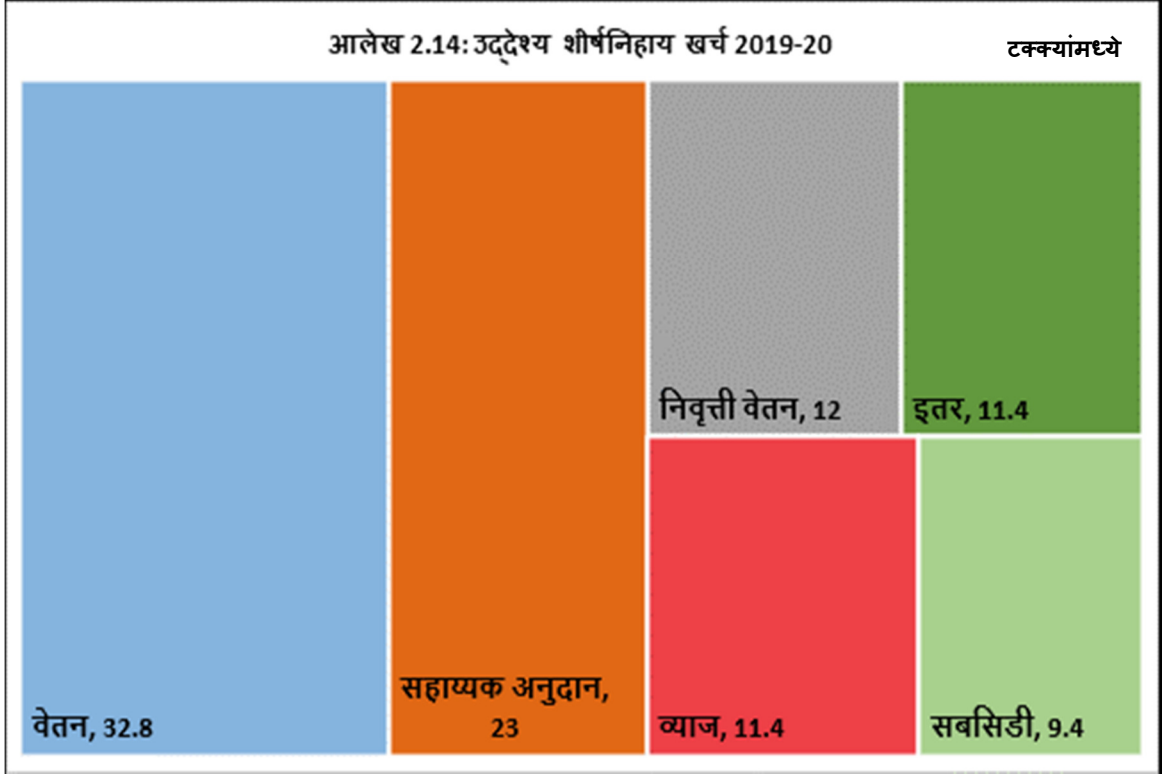
तपशील	एकूण खर्च/ स्थूल राज्य उत्पन्न	सामाजिक क्षेत्रातील खर्च/एकूण खर्च	आर्थिक क्षेत्रातील खर्च/एकूण खर्च	भांडवली खर्च/एकूण खर्च	शिक्षणावरील भांडवली खर्च/ एकूण खर्च	आरोग्यावरील भांडवली खर्च/एकूण खर्च
सर्वसाधारण प्रवर्ग राज्याची सरासरी 2014-15	15.99	36.14	32.36	12.98	16.54	4.92
महाराष्ट्र 2014-15	11.14	39.90	27.77	9.85	20.07	4.52
सर्वसाधारण प्रवर्ग राज्यांची सरासरी 2019-20	15.15	36.73	28.69	12.97	15.91	5.21
महाराष्ट्र 2019-20	11.77	37.99	25.67	10.75	18.47	4.34

तक्ता 2.36 खालील प्रमाणे दर्शवितो:

- 2014-15 आणि 2019-20 या दोन वर्षात स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या प्रमाणानुसार एकूण खर्च महाराष्ट्रातील सर्वसाधारण प्रवर्गाच्या राज्यांच्या तुलनेत कमी होता.
- आर्थिक क्षेत्राचा खर्च, राज्याच्या एकूण खर्चाचे प्रमाण 2014-15 आणि 2019-20 च्या दरम्यान सर्वसाधारण प्रवर्गाच्या राज्यांपेक्षा कमी होता.
- एकूण खर्चाचे गुणोत्तर म्हणून भांडवली खर्च 2014-15 आणि 2019-20 दरम्यान सर्वसाधारण प्रवर्गाच्या राज्यांच्या सरासरीपेक्षा कमी होता. शिक्षणावर भांडवली खर्च आणि सर्वसाधारण प्रवर्गाच्या राज्यांच्या तुलनेत एकूण खर्चाचे गुणोत्तर दोन्ही वर्षात सरासरी जास्त होते तर आरोग्यावरील भांडवली खर्च हा दोन्ही वर्षी सर्वसाधारण प्रवर्गाच्या राज्यांपेक्षा कमी होता.

2.4.5.1 उद्देश्य शीर्ष निहाय खर्च

वित्त लेखे फक्त लघु शीर्ष स्तरापर्यंत चे व्यवहार दर्शवितात. उद्देश्य शीर्ष निहाय खर्च, खर्चाचे प्रयोजन/उद्देश्य ह्या बाबतीत माहिती देतो. वर्ष 2019-20 करिता उद्देश्य शीर्ष निहाय खर्च खालील आलेख 2.14 मध्ये दर्शविला आहे.

(स्रोत: 2019-20 चे वित्तीय लेखे)

महसुली खर्च 33 टक्के वेतन तसेच सहाय्यक अनुदान 23 टक्के, निवृत्ती वेतन 12 टक्के, व्याज 11 टक्के आणि सबसिडी नऊ टक्क्यांनी गठित होतो.

2.5 लोक लेखे

अल्प बचती, भविष्य निर्वाह निधी, राखीव निधी, ठेवी, निलंबने, वित्त प्रेषण इत्यादि विशिष्ट व्यवहाराच्या संदर्भात जमा आणि संवितरणे, जे संचित निधीचा भाग नसतात, ते संविधानाच्या अनुच्छेद 266(2) अंतर्गत स्थापिलेल्या लोक लेख्यात ठेवले जातात ते राज्य विधानमंडळाद्वारे दत्तमत - अधीन नसतात. सरकार यांच्या संदर्भात बँकर म्हणून काम करते. वर्षाच्या वितरणानंतरची उर्वरित रक्कम ही सरकारकडे विविध उद्देश्याकरिता वापरण्यासाठी उपलब्ध असलेला निधी आहे.

2.5.1 निव्वळ लोक लेखे शिल्लक

राज्याच्या लोक लेख्यात घटकवार निव्वळ शिल्लक तक्ता 2.37 आणि आलेख 2.15 मध्ये दिलेली आहे.

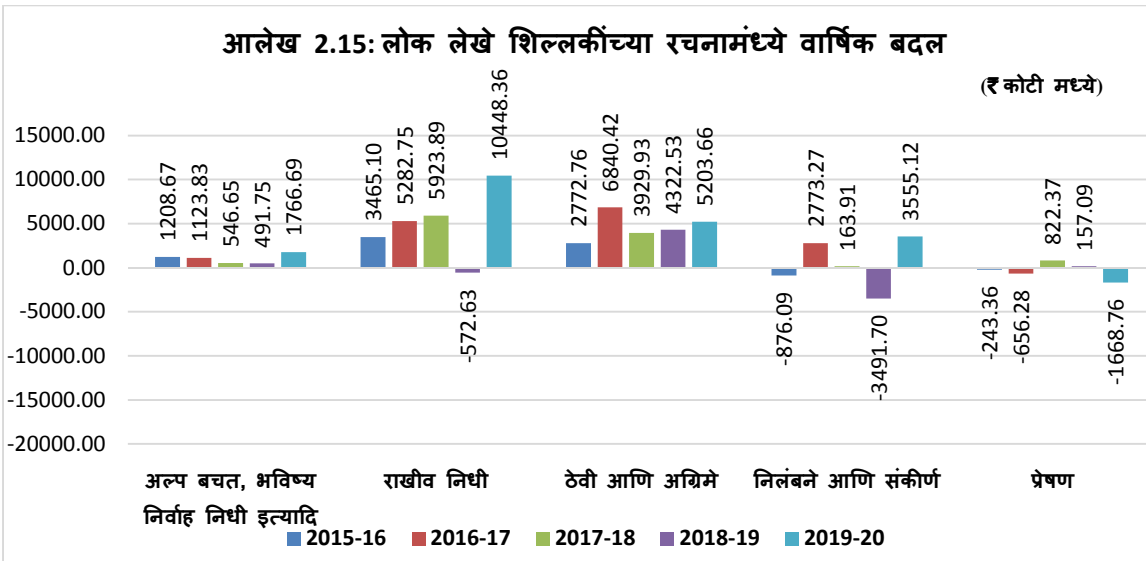
तक्ता 2.37: वर्षाच्या 31 मार्च पर्यंत लोक लेख्यात घटकवार निव्वळ शिल्लक

(₹ कोटी मध्ये)

क्षेत्र	उपक्षेत्र	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
I. अल्प बचती, भविष्य निर्वाह निधी इत्यादि	अल्प बचती, भविष्य निर्वाह निधी इत्यादि	1208.67	1123.83	546.65	491.75	1766.69
J. राखीव निधी	(अ) व्याज असणारा राखीव निधी	9.11	300.95	44.87	500.87	3781.61
	(ब) व्याज नसणारा राखीव निधी	3455.97	4981.80	5879.02	(-)1073.50	6666.75
K. ठेवी आणि अग्रिम	(अ) व्याज असणाऱ्या ठेवी	1251.21	3240.15	4717.07	3630.92	5886.57
	(ब) व्याज नसणाऱ्या ठेवी	1522.72	3600.22	(-)787.09	692.01	(-)686.58
	(क) अग्रिम	(-)1.16	0.05	(-)0.05	(-)0.39 [#]	3.67
L. निलंबने आणि संकीर्ण	(अ) निलंबने	(-)37.54	(-)59.37 [#]	(-)47.37	49.32	289.60
	(ब) अन्य खाते	(-)838.53	2832.64	208.44	(-)3541.01	3265.52
	(क) परदेशी सरकार कडील खाते	0	0	0	0	0
	(ड) संकीर्ण	(-)0.01	0	2.84	0	0.01
M. प्रेषण	(अ) मनीऑर्डर आणि प्रेषण	(-)239.39	(-)656.97	825.76	160.90	(-)1664.09
	(ब) आंतर सरकारी समायोजन खाते	3.99	0.69	(-)3.39	(-)3.81	(-)4.67
एकूण		6335.04	15363.99	11386.75	907.06	19305.08

टीप: अधिक (+ve) डेबिट शिल्लक दर्शविते आणि (-ve) उणे क्रेडिट शिल्लक दर्शविते. #खालचा पूर्णांक स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे

तक्ता 2.37 दर्शविते की निव्वळ लोक लेखे 2018-19 मधील ₹ 907 कोटी वरून 2019-20 मध्ये ₹ 19,305 कोटी झाले आणि ते राज्य सरकारच्या वापरासाठी उपलब्ध होते. मागील वर्षाच्या तुलनेत अल्प बचत, भविष्य निर्वाह निधी इत्यादिमध्ये ₹ 1,275 कोटींनी वाढ झाली.

(स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे)

2.5.2 राखीव निधी

राज्य सरकारच्या लोक लेखांच्या अंतर्गत विशिष्ट निरूपित प्रयोजनासाठी राखीव निधी निर्मित केला जातो. राज्याच्या संचित निधीतील अंशदान किंवा अनुदानाद्वारे राखीव निधी उभारला जातो.

मार्च 2020 पर्यंत राज्यात 21 राखीव निधी होते. यापैकी, 12 निधी सक्रीय व उर्वरित नऊ निधी बरेच वर्षांपर्यंत अप्रवर्ती होते. 31 मार्च 2020 पर्यंत या निधीमधील एकूण जमा शिल्लक ₹ 53,315.19 कोटी (₹ 53,286.18 कोटी सक्रीय निधी आणि ₹ 29.01 कोटी निष्क्रिय निधी) होते, त्यापैकी ₹ 41,608.28 कोटी (78 टक्के) गुंतविले गेले होते.

वर्षादरम्यानच्या राखीव निधीच्या व्यवहारांचा तपशील खालील परिच्छेदांमध्ये दिलेला आहे.

2.5.2.1 संचित कर्ज निवारण निधी

राज्य सरकारने बाजार कर्ज तसेच इतर कर्ज व कर्जांच्या जबाबदाऱ्या प्रमाणित करण्यासाठी बाराव्या वित्त आयोगाच्या शिफारशींच्या अनुषंगाने शोध निधी उभारला आहे. हा निधी भारतीय रिझर्व बँकेद्वारे व्यवस्थापित केला जातो.

वर्ष 2019-20 दरम्यान राज्य सरकारने महसूल खात्यातून संचित कर्ज निवारण निधीमध्ये ₹ 4,000 कोटी हस्तांतरित केले आहेत, जे 31 मार्च 2019 रोजी असलेल्या ₹ 4,36,782 कोटींच्या थकीत दायित्वाच्या (लोक ऋण + लोक लेखे दायित्व) 0.92 टक्के आहे. वर्षादरम्यान निधीमधून कोणताही खर्च झाला नाही. 31 मार्च 2020 रोजी संचित कर्ज निवारण निधीमधील शिल्लक ₹ 41,427 कोटी होती, जी गुंतवली गेली आहे.

2.5.2.2 राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी

भारत सरकारने 1 एप्रिल 2010 पासून पूर्वीच्या आपत्ती निवारण निधीच्या बदल्यात राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी स्थापित केला. निधीच्या मार्गदर्शक तत्वांच्या अनुसार केंद्र आणि राज्य यांनी आवश्यक प्रमाणात निधीमध्ये योगदान देणे आवश्यक आहे. हे योगदान लोक निधीत मुख्य शीर्ष - 8121 मध्ये हस्तांतरित केले जावे. वर्षभरातील खर्च मुख्य शीर्ष - 2245 मधून केला जातो.

आपत्ती व्यवस्थापन अधिनियम 2005 च्या कलम 48(1)(a) च्या तरतूदीनुसार आणि 13व्या वित्त आयोगाच्या शिफारशीनुसार, चक्रीवादळ, दुष्काळ, भूकंप, आग, पूर, त्सुनामी, गारपीट, दरड कोसळणे, हिमस्खलन, ढगफूटी, कीटकांचा हल्ला, दंव आणि शीतलहर पीडितांना त्वरित दिलासा मिळावा यासाठीच्या खर्चाची पूर्तता करण्यासाठी राज्य आपत्ती निवारण निधी गठित करण्यात आला आहे.

रिजर्व बँकेच्या अधिकर्ष नियमांच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार अधिकर्षाला जो व्याज दर लागू आहे, त्यानुसार राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीमध्ये राज्य सरकारला व्याज द्यावे लागेल.

व्याज अर्धवार्षिक तत्वावर जमा केले जाते. राज्य आपत्ती निवारण निधीच्या गुंतवणुकीवर मिळणाऱ्या उत्पन्नासह राज्य आपत्ती निवारण निधीची मिळकत केंद्र सरकारच्या दिनांकित प्रतिभूति, लिलाव केलेले कोषागार देयके आणि शेड्युल्ड वाणिज्यिक बँकेच्या व्याज मिळकत ठेवीमध्ये गुंतवावे.

राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीचा उपयोग केवळ आपत्तीग्रस्तांना तातडीने दिलासा देण्यासाठी खर्च करण्यासाठी केला जाऊ शकतो आणि आपत्ती तयारी, पुनर्संचयित, पुनर्बांधणी आणि शस्त्रयोजनाची तरतूद ही राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीचा भाग असू नये. असा खर्च सामान्य अर्थसंकल्प शीर्ष/राज्य योजना निधी इत्यादिमधून उभारावा लागतो.

तक्ता 2.38: राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीला आकारलेला खर्चाचा तपशील

(₹ कोटी मध्ये)

लेख्याचे मुख्य शीर्ष	लेख्याचे गौण शीर्ष	2019-20 दरम्यान खर्च
2245 - नैसर्गिक आपत्तीकरिता मदत 02 - पूर, चक्रीवादळ इत्यादि	101 - अहेतुक मदत	8006.04
	113 - दुरुस्ती/घरांच्या पुनर्बांधणीला सहाय्य	224.18
	117 - पशुधन खरेदीसाठी शेतकऱ्यांना सहाय्य	15.23
	119 - खराब झालेली साधने आणि उपकरणे दुरुस्ती/ पुनर्स्थापनेसाठी कारागीरांना सहाय्य	130.61
	800 - इतर खर्च	35.78
	911- वजा जादा भरणा वसुली	(-)0.61
	पोट बेरीज	8411.23
2245 - नैसर्गिक आपत्तीकरिता मदत 80 - सामान्य	800 - इतर खर्च	42.21
	911 - वजा-जादा भरणा वसुली	(-)0.10
	पोट बेरीज	42.11
	एकूण बेरीज	8453.34
05 - राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी	901 - वजा - राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीमधून घेतलेली रक्कम	6992.40
राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीच्या मार्गदर्शक सूचनांचे उल्लंघन केल्याने राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीला भारित खर्च (राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी अंतर्गत फक्त 2245-02-101 अंतर्गत बुक केलेली रक्कम मान्य आहे) मुख्य शीर्ष 2245 - एकूण खर्च ₹ 10,958.47 कोटी स्त्रोत: 2019-20 चे वित्तीय लेखे		

वर्ष 2019-20 मध्ये महाराष्ट्राच्या राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीचा पुंजीगत निधी ₹ 1,803 कोटी होता. चौदाव्या वित्त आयोगाच्या शिफारशीनुसार राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीला वार्षिक योगदान भारत सरकार आणि महाराष्ट्र सरकार यांच्यात 75:25 च्या प्रमाणात आहे.

2019-20 दरम्यान राज्याला ₹ 1,352.25 कोटी (75 टक्के) चा केंद्रीय वाटा मिळाला आणि ₹ 5,189.40 कोटी राष्ट्रीय आपत्ती प्रतिसाद निधीकडून सहाय्य मिळाले, तर राज्याचे

योगदान ₹ 450.75 कोटी (25 टक्के) होते. अशाप्रकारे एकूण ₹ 6,992.40 कोटी राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधीमध्ये हस्तांतरित केले गेले.

2.5.2.3 हमी विमोचन निधी

राज्य सार्वजनिक उपक्रम किंवा इतर संस्था आणि लाभार्थ्यांनी विनंती केलेले इतर ऋण तसेच सरकारने जारी केलेल्या बंधपत्रातील हमीच्या संदर्भाने उद्भवणाऱ्या भुगतानाच्या जबाबदाऱ्या पार पाडण्यासाठी राज्य सरकार हमी विमोचन निधी गठित करते. निधीमधील जमेचा उपयोग फक्त सरकार द्वारा जारी हमीच्या भुगतानाकरिता करण्यात यावा परंतु संस्थांनी ज्यांच्या वतीने हमी दिलेली आहे अशाकरिता उपयोग करण्यात येऊ नये.

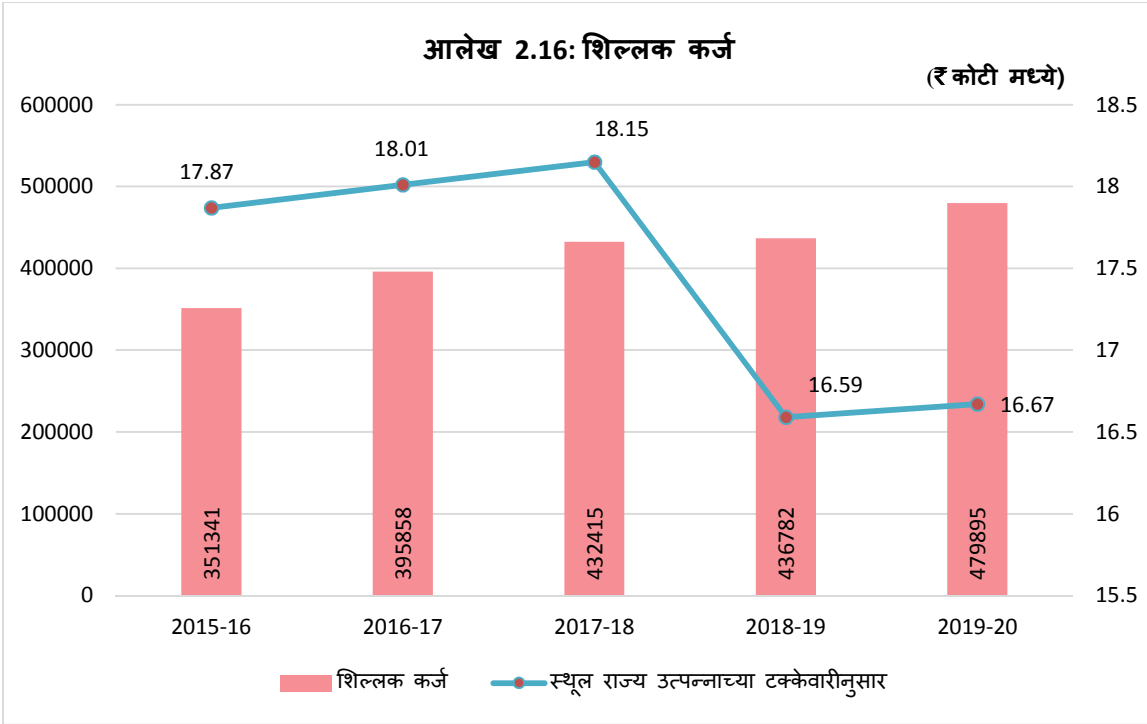
हा निधी रिझर्व बँकेच्या मध्यवर्ती लेखा विभागाद्वारे प्रशासित केल्या जाईल आणि सरकारच्या सामान्य महसुलाच्या लेख्याबाहेर ठेवला पाहिजे. हा निधी रिझर्व बँकेद्वारे गुंतविला जातो.

बाराव्या वित्त आयोगानुसार, महाराष्ट्र सरकारने दिनांक 20 डिसेंबर 2018 च्या अधिसूचनेनुसार राज्य सरकारद्वारे जारी केलेले बंधपत्र आणि इतर कर्जांच्या संदर्भात राज्य सरकारने दिलेल्या हमीमुळे उद्भवलेल्या आकस्मिक दायित्वाची पूर्तता करण्यासाठी किंवा इतर संस्था आणि लाभार्थ्यांनी केलेल्या विनंतीनुसार 2018-19 मध्ये हमी विमोचन निधी स्थापित केला. निधीच्या घटनेनुसार राज्य सरकारद्वारे वर्ष 2018-19 पासून सुरुवातीच्या वर्षाच्या अखेरीस प्रलंबित हमीच्या थकबाकीच्या किमान एक टक्का वाटा देण्यात यावा. त्यानंतर 2027-28 पर्यंत एकूण थकबाकीच्या पाच टक्क्यांची पातळी गाठण्यासाठी अशा थकित रकमेपैकी 0.5 टक्के रक्कम दरवर्षी निधीमध्ये जमा करावी लागेल.

वर्षभरात राज्य सरकारने ₹ 136.58 कोटी (31 मार्च 2019 पर्यंत ₹ 25,134.86 कोटींच्या एकूण थकबाकीच्या 0.54 टक्के) निधी हस्तांतरित केला आहे आणि वर्षाच्या दरम्यान भारतीय रिझर्व बँकेने ₹ 157.18 कोटींची गुंतवणूक केली आहे.

2.6 कर्ज व्यवस्थापन

कर्ज व्यवस्थापन ही सरकारची कर्जे सांभाळण्यासाठी, आवश्यक ती रक्कम वाढविण्यासाठी, त्याची जोखिम व खर्च उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी आणि सरकारने ठरविलेल्या इतर सार्वभौम कर्ज व्यवस्थापनाच्या उद्दिष्टांची पूर्तता करण्यासाठी धोरण राबविण्याची प्रक्रिया आहे, जी सरकारने कराराद्वारे किंवा इतर कोणत्याही वार्षिक अर्थसंकल्पाच्या घोषणेद्वारे केली असेल. शिल्लक कर्ज आणि स्थूल राज्य उत्पन्नाची टक्केवारी आलेख 2.16 मध्ये दर्शविली आहे.

(स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे)

राज्याचे थकीत कर्ज (वित्तीय दायित्व) 2015-16 मध्ये ₹ 3,51,341 कोटीपासून वाढून 2019-20 अखेर ₹ 4,79,895 कोटी झाले आहे. मागील वर्षाच्या तुलनेत थकीत कर्जात 10 टक्क्यांनी वाढ झाली. 2015-20 च्या दरम्यान स्थूल राज्य उत्पन्नावर थकीत कर्ज 16.59 टक्के आणि 18.15 टक्क्यांच्या दरम्यान होते. वर्ष 2019-20 दरम्यान स्थूल राज्य उत्पन्नासमवेतचे प्रलंबित ऋणाचे 16.67 हे गुणोत्तर राजकोषीय उत्तरदायित्व आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन अधिनियमानुसार विहित केलेल्या मर्यादेपेक्षा जास्त होते.

2.6.1 कर्जाची रूपरेषा - घटक

राज्य सरकारच्या एकूण कर्जामध्ये लोक ऋण (आंतरिक कर्जे आणि भारत सरकार कडून कर्जे) आणि लोख लेखा दायित्वाचे गठन आहे. राज्याच्या अंतर्गत कर्जामध्ये बाजार कर्जे, रिझर्व बँकेकडून अर्थोपाय, राष्ट्रीय लघु बचत निधीला दिलेली विशेष प्रतिभूति आणि वित्तीय संस्थांकडून दिलेले कर्ज इत्यादींचा समावेश आहे.

घटक निहाय कर्जाचे कल तक्ता 2.39 मध्ये दर्शविले आहेत.

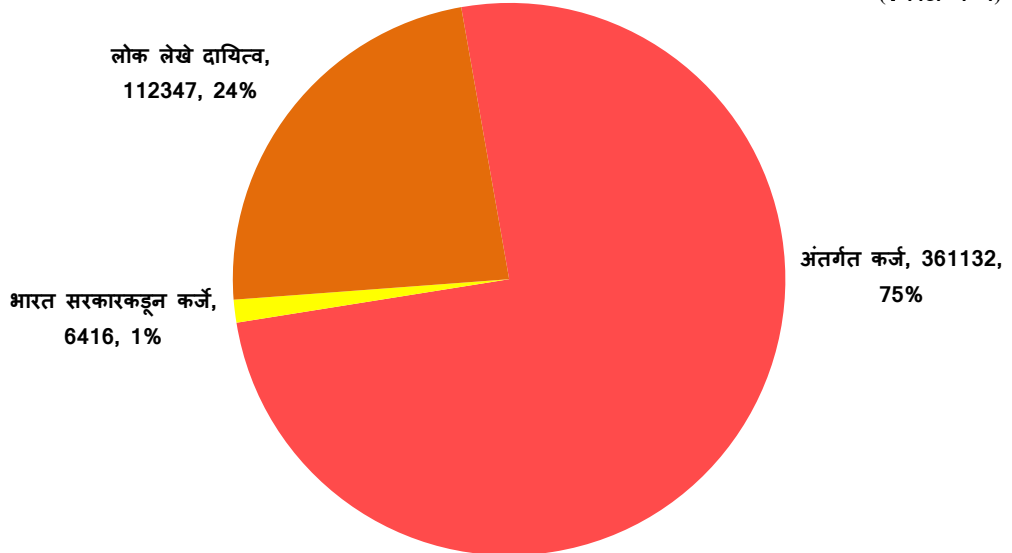
तक्ता 2.39: घटकनिहाय कर्जाचे कल

(₹ कोटी मध्ये)

		2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
प्रलंबित कर्ज		351341	395858	432415	436782 [§]	479895
लोक ऋण	अंतर्गत कर्ज	257159	293952	327026	328522	361132
	भारत सरकारकडून कर्ज	8229	7886	7087	6499 [§]	6416
लोक खाते दायित्व		85953	94020	98302	101761	112347
थकीत कर्जाच्या वाढीचा दर (टक्के)		9.9	12.7	9.2	1.0	9.9
स्थूल राज्य उत्पन्न (जीएसडीपी)		1966225	2198324	2382570	2632792	2878583
कर्ज/स्थूल राज्य उत्पन्न (टक्के)		17.9	18.0	18.1	16.6	16.7
एकूण कर्ज प्राप्त		83914	100118	100511	79506	130325
एकूण कर्ज परतफेड		52319	55602	63936	75138	87212
एकूण कर्ज उपलब्ध		31595	44516	36575	4368	43113
कर्ज परतफेड/कर्ज प्राप्त (टक्के)		62.3	55.5	63.6	94.5	66.9
<p>स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे</p> <p>§ केंद्रीय कर्जाच्या तुलनेत भरलेल्या जादा हप्त्यांवरील माफीमुळे केलेल्या प्रोफार्मा सुधारणेमुळे ₹ 0.86 कोटींनी कमी केले</p>						

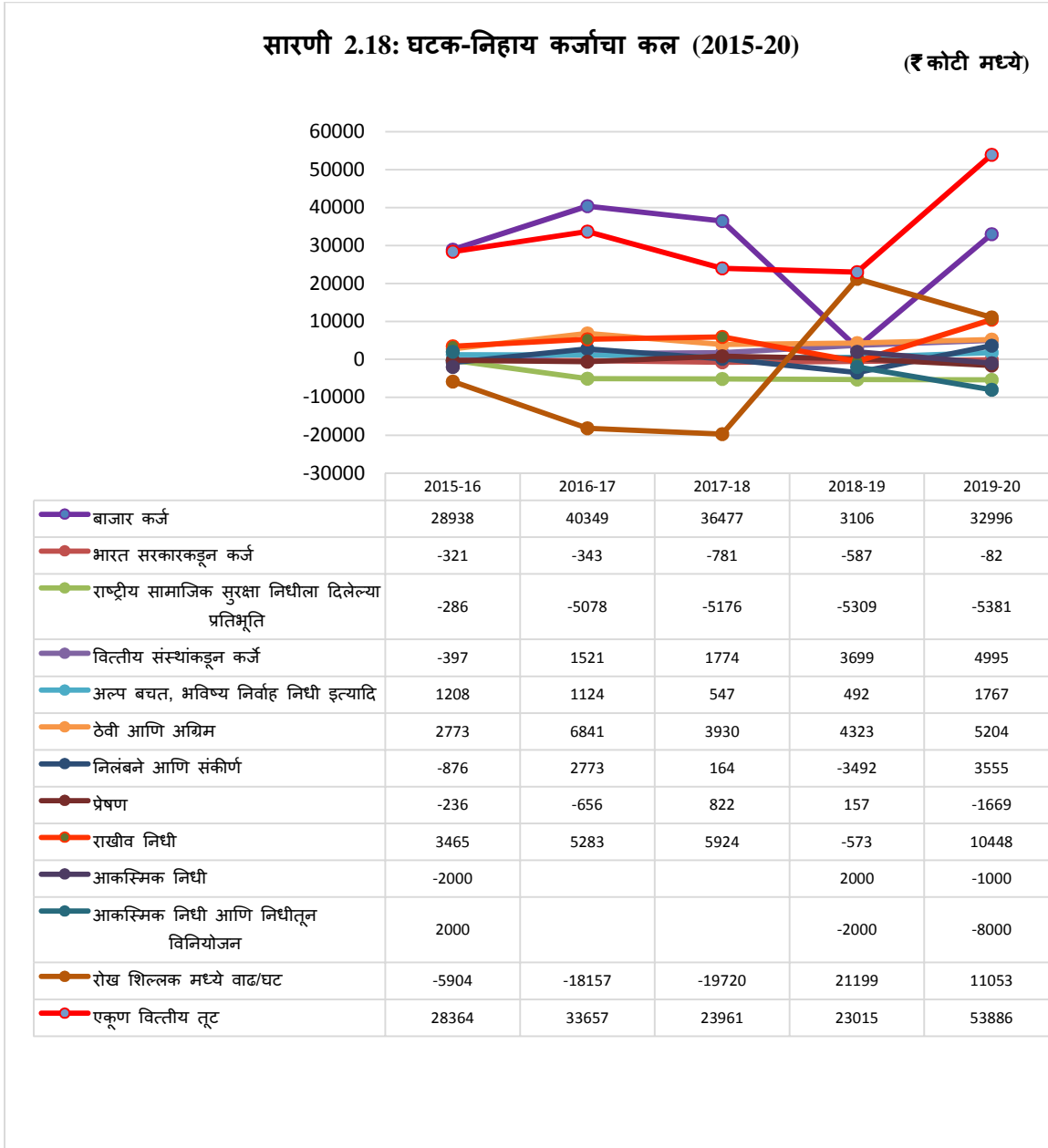
आलेख 2.17: एकूण कर्ज : ₹ 479895 कोटी

(₹ कोटी मध्ये)

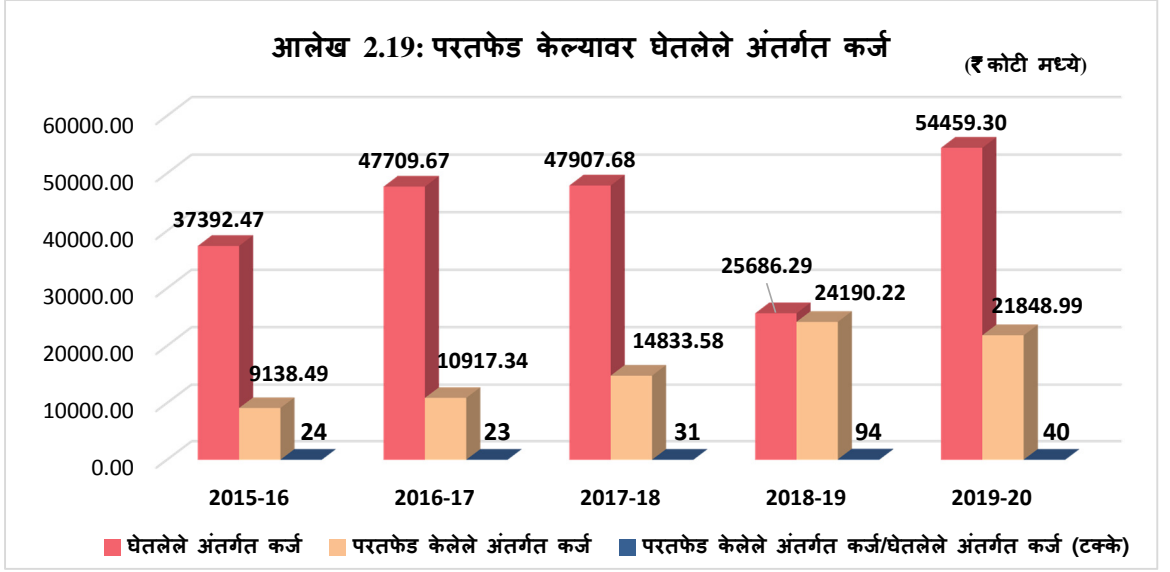
(स्रोत: 2019-20 चे वित्तीय लेखे)

2015-20 दरम्यान घटक निहाय कर्जाचा कल आलेख 2.18 मध्ये दर्शविला आहे.

(स्रोत: संबंधित वर्षातील वित्तीय लेखे)

2015-20 दरम्यान परतफेड केल्यावर घेतलेले अंतर्गत कर्ज आलेख 2.19 मध्ये दर्शविले आहे.

(स्रोत:संबंधित वर्षातील वित्तीय लेखे)

वरील आलेख 2.19 दर्शविते की वर्ष 2018-19 सोडून वर्ष 2015-16 ते 2019-20 दरम्यान कर्ज फेडण्यासाठी उभारण्यात आलेल्या बाजार कर्ज/अंतर्गत कर्जाचे सरासरी 30 टक्के वापरले गेले. वर्ष 2018-19 दरम्यान, पूर्वीच्या कर्जाची परतफेड करण्यासाठी उभारण्यात आलेल्या अंतर्गत कर्जाच्या 94 टक्के वापरण्यात आले.

राजकोषीय तूटीमधील महसूल तूटीचा हिस्सा सध्याच्या वापरासाठी किती प्रमाणात कर्जाचा निधी उपयोगात आणण्यात आला हे निदर्शित करते. राजकोषीय तूट समवेत महसूल तूटीचे सातत्याने उच्च गुणोत्तर हे देखील निदर्शित करते की राज्यातील मालमत्ता आधार निरंतर कमी होत आहे आणि कर्जाच्या काही भागाकडे (राजकोषीय दायित्व) मालमत्ता बँकअप नाही. वित्तीय तूट वित्त पुरवठा करण्याच्या पद्धतीमुळे तक्ता 2.40 मध्ये प्रतिबिंबित झाल्यानुसार रचनात्मक बदल झाला आहे.

तक्ता 2.40: वित्तीय तूट आणि त्याच्या वित्त पद्धतीचा घटक

(₹ कोटी मध्ये)

तपशील	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
वित्तीय तूटीचे घटक	28364	33657	23961	23015	53886
1 महसूल तूट	(-)5338	(-)8536	2082	11975	(-)17116
2 निव्वळ भांडवली खर्च	(-)22776	(-)25549	(-)26842	(-)35049	(-)36415*
3 निव्वळ कर्ज आणि अग्रिम	(-)250	428	799	59	(-)355
वित्तीय तूटीचा वित्तीय नमूना					
1 बाजार कर्ज	28938	40349	36477	3106	32996
2 भारत सरकारकडून कर्ज	(-)321	(-)343	(-)781	(-)587	(-)82
3 राष्ट्रीय सामाजिक सुरक्षा निधीला दिलेली विशेष प्रतिभूति	(-)286	(-)5078	(-)5176	(-)5309	(-)5381

4	वित्तीय संस्थांकडून कर्ज	(-)397	1521	1774	3699	4995
5	अल्प बचत, भविष्य निर्वाह निधी इत्यादि	1208	1124	547	492	1767
6	ठेवी आणि अग्रिम	2773	6841	3930	4323	5204
7	निलंबने आणि संकीर्ण	(-)876	2773	164	(-)3492	3555
8	प्रेषण	(-)236	(-)656	822	157	(-)1669
9	राखीव निधी	3465	5283	5924	(-)573	10448
10	अप्राप्य आकस्मिकता निधी	(-)2000	-	-	2000	(-)1000
11	आकस्मिक निधीत/निधीतून विनियोजन	2000	-	-	(-)2000	(-)8000
12	एकूण तूट	34268	51814	43681	1816	42833
13	रोख शिल्लक मध्ये वाढ/घट	(-)5904	(-)18157	(-)19720	21199	11053
14	एकूण वित्तीय तूट	28364	33657	23961	23015	53886

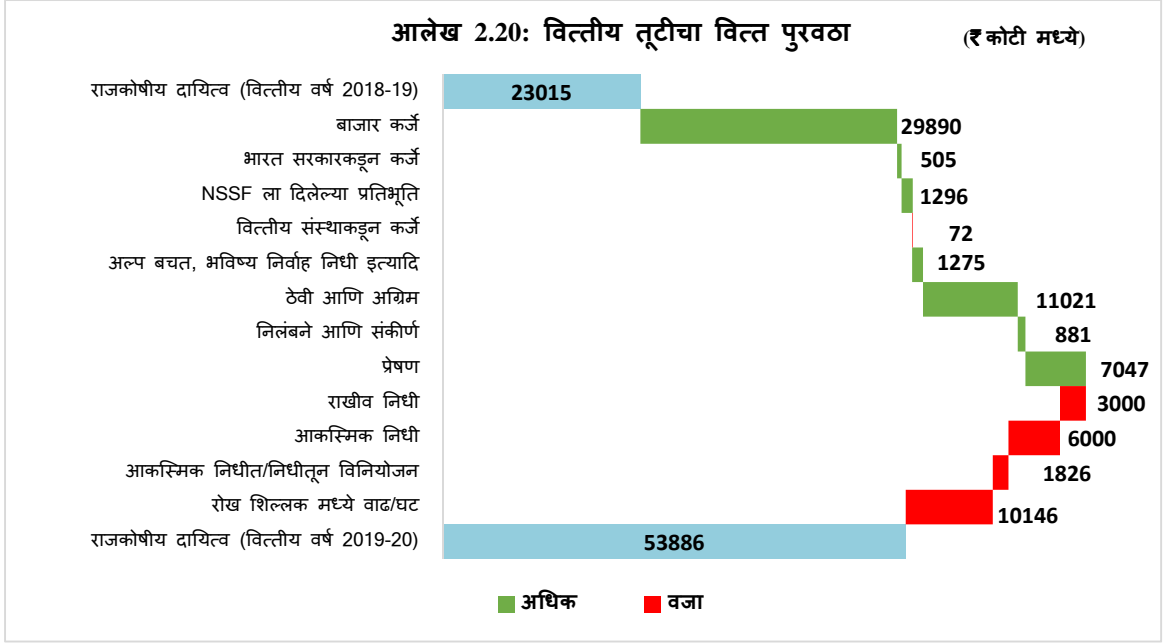
स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे * निम्नस्तर पूर्णांकित

निधीच्या आवश्यकतेच्या पूर्ततेसाठी महसूल आणि गैर ऋण पावत्याहून अधिक, विविध ऋणांचा सहारा घेतल्याचे प्रमाण राजकोषीय तूट अर्थसहाय्य दर्शविते. महसूल तूट, निव्वळ भांडवली खर्च आणि निव्वळ कर्जे आणि अग्रिमे हे राजकोषीय तूटीचे घटक आहेत.

तक्ता 2.40 वरून असे निदर्शनास येते की भांडवली खर्चासाठी महसूल अधिशेषद्वारे वित्त पुरवठा 7.75 टक्के आणि 34 टक्के ह्या प्रमाणात अनुक्रमे 2017-18 आणि 2018-19 मध्ये करता येऊ शकले. तथापि, वर्ष 2019-20 मध्ये राजकोषीय तूटी व्यतिरिक्त प्रचंड महसुली तूट निर्माण झाल्यामुळे बाजार कर्जामध्ये वाढ झाली आणि राजकोषीय तूट वित्त पुरवठ्यात यांचा वाटा 61 टक्के झाला, जो 2018-19 मध्ये 13 टक्के होता. मागील वर्षाच्या तुलनेत राजकोषीय तूटीची पूर्तता करण्याच्या इतर घटकांमध्येही मोठ्या प्रमाणात वाढ झाली आहे.

2019-20 दरम्यान राजकोषीय तूट मागील वर्षाच्या तुलनेत ₹ 30,871 कोटींनी वाढली आहे कारण बाजारातील कर्ज (₹ 35,342 कोटी) वाढले आहे. राजकोषीय तूट टक्केवारीच्या स्वरूपात निव्वळ भांडवली खर्च 2018-19 मध्ये 152 वरून घटून 2019-20 मध्ये 67.6 वर आला आहे.

स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या टक्केवारी स्वरूपात राजकोषीय तूट 2018-19 मध्ये 0.87 पासून वाढून 2019-20 मध्ये 1.87 झाली आहे, जे आर्थिक आणि राजकोषीय आयोग आणि मध्यम मुदतीच्या राजकोषीय धोरणात्मक विवरणामध्ये विहित केलेल्या तीन टक्क्यांच्या लक्ष्यापेक्षा खाली होते. राजकोषीय तूटीचा वित्त पुरवठा **आलेख 2.20** मध्ये दर्शविला आहे.

(स्रोत: 2019-20 चे वित्तीय लेखे)

2019-20 दरम्यान राजकोषीय तूटीमध्ये वित्त पुरवठा केल्यावर एकूण तूट (रोख शिल्लकीमध्ये घट) तक्ता 2.41 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 2.41: वित्तीय तूट वित्त पुरवठा घटकांच्या अंतर्गत प्राप्ती आणि वितरण

(₹ कोटी मध्ये)

तपशील	प्राप्ती	वितरण	निव्वळ
1. बाजार कर्जे	48496.31	15500	32996.31
2. भारत सरकार कडून कर्जे	936.50	1019.25	(-)82.75
3. राष्ट्रीय अल्प बचत निधीला दिलेल्या विशेष प्रतिभूति	0	5380.71	(-)5380.71
4. वित्तीय संस्थांकडून कर्जे	5963.00	968.29	4994.71
5. अल्प बचत, भविष्य निर्वाह निधी इत्यादि	6178.31	4411.62	1766.69
6. ठेवी आणि अग्रिम	50450.38	45246.72	5203.66
7. निलंबने आणि संकीर्ण	3959.98	404.85	3555.13
8. प्रेषण	40670.63	42339.39	(-)1668.76
9. राखीव निधी	18375.03	7926.67	10448.36
10. आकस्मिक निधी	0	1000	(-)1000
11. आकस्मिक निधीत विनियोजन	0	8000	(-)8000
12. एकूण तूट	175030.14	132197.50	42832.64
13. रोख शिल्लकी मध्ये वाढ/घट	67269.26	56215.71	11053.55
14. स्थूल राजकोषीय तूट	242299.40	188413.21	53886.19

स्रोत: 2019-20 चे वित्तीय लेखे

2.6.2 कर्जाची रूपरेषा: परिपक्वता आणि परतफेड

कर्जाची परिपक्वता आणि परतफेड रूपरेषा कर्जे, परतफेड किंवा कर्जे सेवेसाठी सरकारकडून बांधिलकी दर्शविते. परिपक्व कर्जाची वेळेत परतफेड करण्यात आली. बाजार कर्जे साधारणपणे 10 वर्षांच्या कालावधीसाठी घेतले जाते. रिझर्व बँकेच्या सल्ल्यानुसार

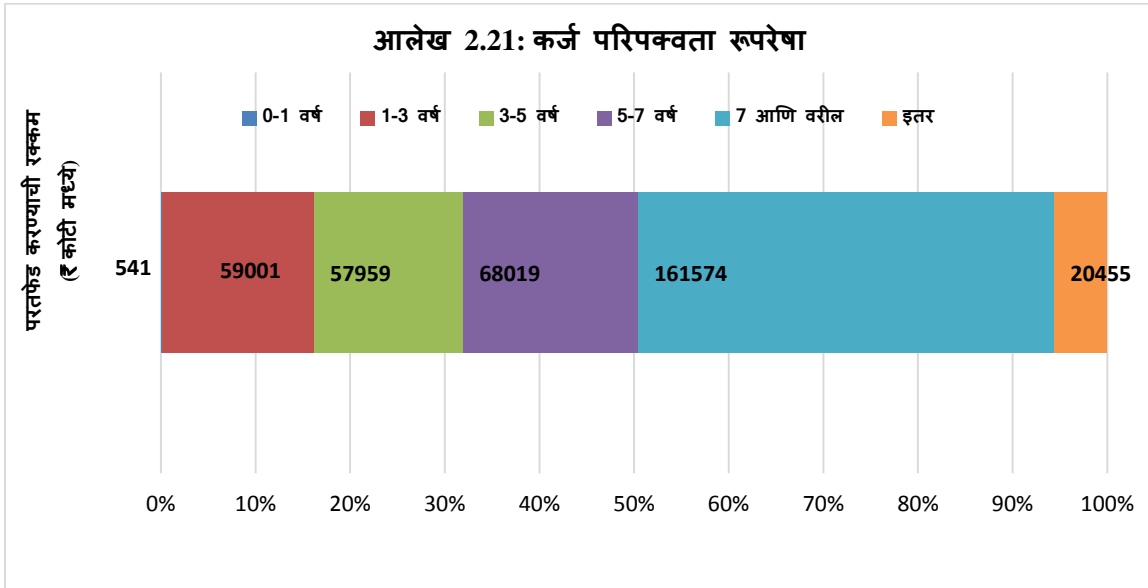
वजनाच्या सरासरी व्याज दरावर नियंत्रण ठेवण्यासाठी कर्ज वाढविण्याकरिता “ग्रीन श्यू” “रिडिश्यू” “बायबॅक” इत्यादि पर्यायांचा उपयोग केला जातो. 31 मार्च 2020 रोजी परिपक्वता रूपरेषा तक्ता 2.42 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 2.42: राज्य कर्जाच्या परतफेडीची कर्ज परिपक्वता रूपरेषा

परतफेडीचा कालावधी (वर्षे)	रक्कम (₹ कोटी मध्ये)	टक्केवारी (लोक कर्जा संबंधित)
0-1	540.52	0.15
1-3	59000.55	16.05
3-5	57959.00	15.77
5-7	68018.81	18.51
7 आणि वरील	161574.16	43.96
इतर ¹⁵	20455.19	5.57
एकूण	367548.23	

स्त्रोत: 2019-20 चे वित्तीय लेखे

आलेख 2.21 मध्ये दाखविल्याप्रमाणे अंतर्गत कर्जाची परिपक्व रूपरेषा दर्शविते की 1-3 वर्षे, 3-5 वर्षे आणि 5-7 वर्षांच्या कालावधीत कर्जाची परतफेड करण्याचे उतरदायित्व अनुक्रमे ₹ 59,001 कोटी, ₹ 57,959 कोटी आणि ₹ 68,019 कोटी असेल.

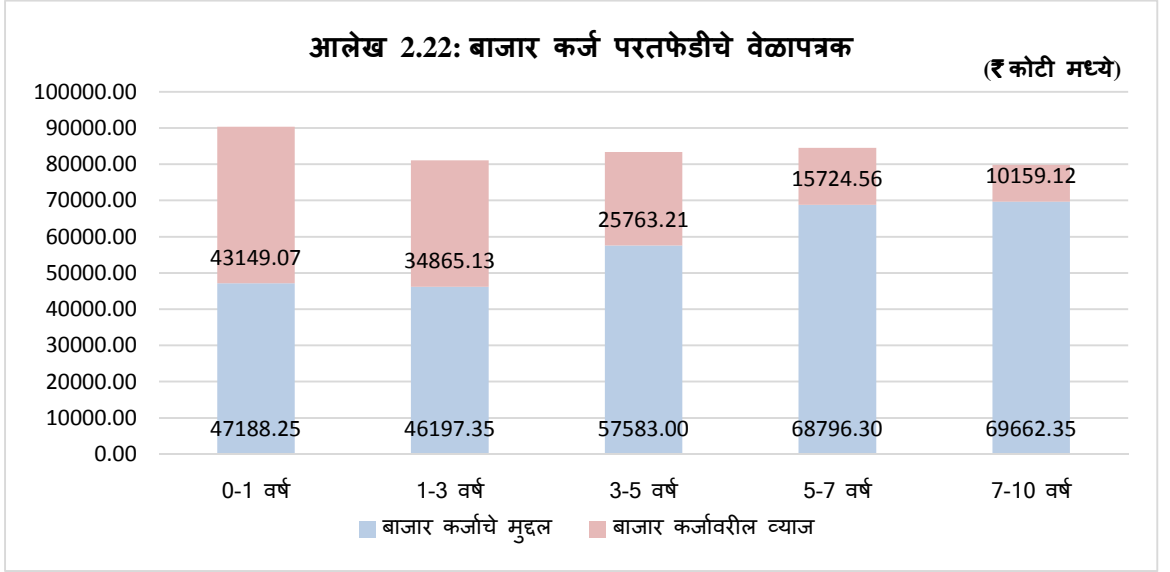

(स्त्रोत:2019-20 चे वित्तीय लेखे)

प्रलंबित सार्वजनिक कर्जाची परिपक्व रूपरेखा दर्शविते की एकूण थकित सार्वजनिक ऋणापैकी (₹ 3,67,548.23 कोटी) 50 टक्के (₹ 1,85,518.88 कोटी) जे पुढील सात वर्षांमध्ये परतफेड करण्यायोग्य असते, त्या कालावधी दरम्यान शासनाच्या अर्थसंकल्पावर भार असतो. उर्वरित 50 टक्के (₹ 1,82,029.35 कोटी) सात वर्षांनंतर देय राहिल. वाढता अनिवार्य खर्च आणि महसुली तूट लक्षात घेता कर्जाच्या सापळ्यात अडकू नये म्हणून राज्य सरकारला कर्ज परतफेडीची योजना आखण्याचा विचार करावा लागेल.

¹⁵ परिपक्वतेचा तपशील उपलब्ध नाही

बाजार कर्जाच्या (मुद्दल आणि व्याज) परतफेडीचे वेळापत्रक आलेख 2.22 मध्ये दर्शविले आहे.

(स्रोत: कार्यालय महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्र, मुंबई कडून प्राप्त माहिती)

0-1 वर्षांच्या बाजार कर्जाची परतफेड ₹ 90,337 कोटी, 1-3 वर्षांची ₹ 81,062 कोटी आणि 3-5 वर्षांची ₹ 83,346 कोटी इतकी होईल, म्हणजे पुढील पाच वर्षात ही रक्कम ₹ 2,54,745 कोटी इतकी होईल, ज्यामुळे ह्या कालावधी दरम्यान सरकारी अर्थसंकल्पावर फार मोठा ताण येण्याची शक्यता असेल.

2.7 कर्ज प्रमाणस्थापित विश्लेषण

सर्वसाधारणपणे राजकोषीय स्पेसचा अर्थ असा होतो की सरकारला कर्जाची प्रमाणस्थापितता किंवा बाजार पेठेतील प्रवेश कमी न करता विद्यमान योजनांशी संबंधित विवेकाधिकार (स्वेच्छाधीन) धोरण स्वीकारावे लागेल. संदर्भाचा बहुपक्षीय विचार, वित्त पुरवठा, राजकोषीय निदर्शक आणि राजकोषीय परिणामाद्वारे राजकोषीय स्पेस मापता येऊ शकते. हे धोरण पॉलिसी मिक्स, राजकोषीय गुणाकार आणि गुंतवकीची कार्यक्षमता याबद्दल चर्चा सुलभ करू शकते आणि राजकोषीय विस्तारासाठी आर्थिक क्षेत्राचे मूल्यांकन करण्यास मदत करते.

कर्जाचा टिकाऊपणा हा काही कालावधीसाठी ऋण-स्थूल राज्य उत्पन्न गुणोत्तर स्थिर राखण्यासाठी राज्याची क्षमता म्हणून परिभाषित केला जातो. तक्ता 2.43 स्थूल राज्य उत्पन्नाच्या टक्केवारीच्या प्रमाणात कर्ज, प्रलंबित कर्जाच्या वाढीचा दर, व्याज प्रदान/महसूल प्राप्तीचे गुणोत्तर आणि वर्ष 2015-16 ते 2019-20 या कालावधीत राज्याकडे किती निव्वळ कर्ज उपलब्ध आहे, याबाबत राज्य शासनाच्या कर्जाच्या टिकाऊपणा बाबत निर्धारित करते.

तक्ता 2.43: कर्ज टिकाऊ निदर्शके आणि कल

(₹ कोटी मध्ये)

कर्ज टिकाऊ निदर्शके	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
प्रलंबित लोक ऋण ¹⁶	265388.02	301837.63	334112.81	335021.53	367548.23
प्रलंबित/थकित लोक ऋण वाढीचा दर	11.76	13.73	10.69	0.27	9.71
थकित लोक ऋणावरील व्याज	21270.31	23976.67	28206.21	28764.07	28123.59
राज्य स्थूल उत्पन्न	1966225	2198324	2382570	2632792	2878583
राज्य स्थूल उत्पन्नाच्या वाढीचा दर	10.52	11.80	8.38	10.50	9.34
ऋण/राज्य स्थूल उत्पन्न	13.50	13.73	14.02	12.72	12.77
थकित लोक ऋणाचा सरासरी व्याज दर (टक्के)	8.46	8.45	8.87	8.60	8.01
महसूल प्राप्ती	185035.68	204693.14	243653.56	278996.27	283189.58
महसूल प्राप्तीवर व्याज देय टक्केवारी	11.5	11.71	11.58	10.31	9.93
ऋण परतफेड	10043.10	11886.89	15782.17	25116.50	22868.24
ऋण प्राप्ती	37976.41	48336.49	48075.50	26025.21	55395.80
ऋण प्राप्तीवर कर्ज परतफेडीची टक्केवारी	26.45	24.59	34.98	96.51	41.28
राज्यासाठी ¹⁷ उपलब्ध निव्वळ कर्ज	6663.00	12472.93	4087.12	(-27855.36)	4403.97
ऋण प्राप्तीच्या टक्केवारीनुसार कर्जाची भरपाई ¹⁸	82.45	74.20	91.77	207.03	92.05
प्राथमिक तूट	(-2592.75)	(-5124.82)	9057.46	11005.92	(-20325.46)
व्याजाचा फैलाव ¹⁹	2.06	3.35	(-)0.49	1.90	1.33
प्रमात्रा फैलाव ²⁰	4891.50	8879.83	(-)1480.72	6356.84	4469.45
कर्ज स्थिरीकरण (प्रमात्रा फैलाव + प्राथमिक तूट)	2298.75	3755.01	7576.74	17362.76	(-)15856.01

आगाऊ भविष्यकाळात जर सरकार या उत्तरदायित्वाची सेवा करण्यास सक्षम असेल आणि ऋण-स्थूल राज्य उत्पन्न प्रमाणअनियंत्रित प्रमाणात वाढत नसेल तर राजकोषीय दायित्व शाश्वत/स्थिर मानले जाते. स्थिरतेसाठी एक आवश्यक अट अशी आहे की जर अर्थव्यवस्थेच्या वाढीचा दर कर्जाच्या किमतीपेक्षा जास्त असेल तर ऋण-स्थूल राज्य उत्पन्न प्रमाण स्थिर राहिल परंतु प्राथमिक शिल्लक सकारात्मक/ शून्य/माफक प्रमाणात

¹⁶ थकित लोक ऋण म्हणजे शीर्ष 6003 - अंतर्गत ऋण आणि शीर्ष 6004- केंद्र सरकारकडून प्राप्त कर्जे आणि अग्रिम या शीर्षांतर्गत प्रलंबित शिल्लकीची/थकबाकीची बेरीज

¹⁷ राज्य सरकारकडे उपलब्ध निव्वळ ऋण हे लोक ऋण परतफेडी आणि लोक ऋणावरील व्याज यापेक्षा लोक ऋण प्राप्ती जितकी जास्त असेल तेवढे गणले/परिगणित केले जाते

¹⁸ कर्ज मुक्ती/भरपाई = मुद्दल + व्याज

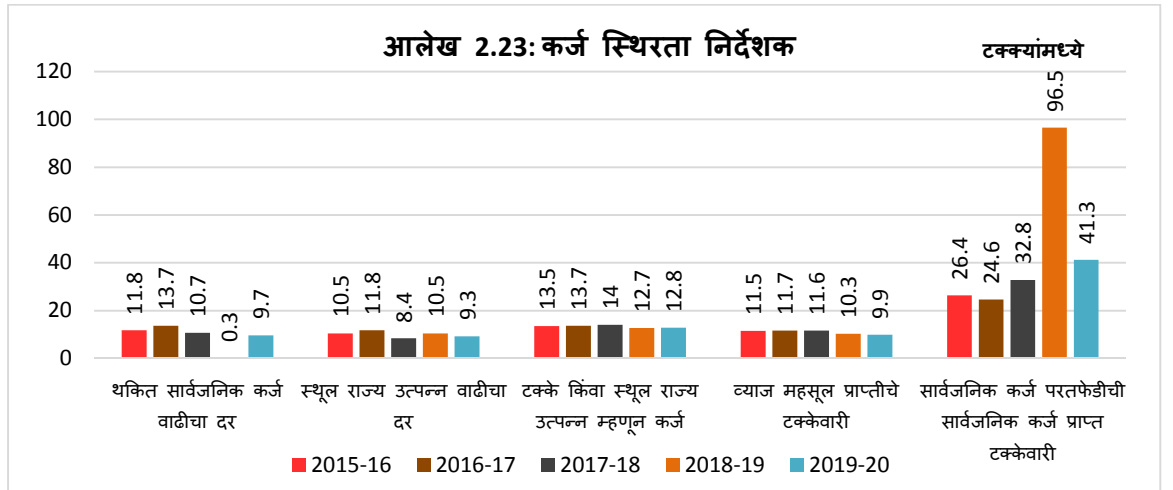
¹⁹ व्याजाचा फैलाव म्हणजे राज्य स्थूल उत्पन्न वाढीचा दर - व्याज दर

²⁰ प्रमात्रा फैलाव हा मागील वर्षाचे प्रलंबित दायित्वाला फैलाव दरासोबत गुणाकार करून प्राप्त होतो

नकारात्मक असावयास पाहिजे. प्राथमिक महसूल शिल्लक म्हणजे महसूल प्राप्त आणि प्राथमिक महसूल खर्च यामधील फरक आहे आणि चालू महसूल खर्चाची पूर्तता केल्यानंतर बाकी असलेल्या महसूल प्राप्तीची शिल्लक व्याज खर्च भागविण्यासाठी पुरेशी आहे की नाही ते दर्शविते. वर्ष 2017-18 ते 2018-19 दरम्यान प्राथमिक महसूल शिल्लक वाढीव व्याज पूर्ण करण्यासाठी सकारात्मक आणि पुरेसे आहे. तथापि, 2019-20 दरम्यान ₹ 20,325.46 कोटीची प्राथमिक तूट होती. ज्यावरून हे निदर्शनास येते की प्राथमिक खर्च कर्ज घेतलेल्या निधीमधून भागवावा लागला.

तसेच, दिलेला फैलाव दर (स्थूल राज्य उत्पन्नाचा वृद्धी दर - व्याज दर) आणि प्रमात्रा फैलाव (ऋण गुणिले फैलावा दर) पाहता कर्जाची स्थिरता अट असे नमूद करते की जर प्राथमिक फैलावा सोबतच प्रमात्रा फैलाव शून्य असेल तर कर्ज - स्थूल राज्य उत्पन्न गुणोत्तर स्थिर राहिल किंवा कर्ज अखेरीस स्थिर होईल. दुसरीकडे प्रमात्रा फैलावासोबत प्राथमिक तूट नकारात्मक ठरल्यास कर्ज - स्थूल राज्य उत्पन्न गुणोत्तर वाढत जाईल आणि जर ते सकारात्मक असेल तर कर्ज - स्थूल राज्य उत्पन्न गुणोत्तर घसरत जाईल. तक्ता 2.43 मध्ये असे दिसून आले की वर्ष 2015-16 ते 2018-19 या कालावधीत प्रमात्रा फैलाव आणि प्राथमिक तूट यांची सकारात्मक बेरीज नकारात्मकते कडे वळली की कर्जाची स्थिरता राखण्यासाठी राज्याने संसाधने एकत्रित करणे तसेच अनुत्पादक खर्चाची छाटणी करणे आवश्यक आहे.

आलेख 2.23 मध्ये विविध कर्ज स्थिरता निर्देशांकाचे वर्णन केले आहे.

(स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे)

कर्ज म्हणून घेतलेल्या निधीची निव्वळ उपलब्धता

कर्जाचा टिकाऊपणा कर्ज विमोचन कर्ज मुक्ती (मुद्दल अधिक व्याज प्रदाने) यांचे एकूण कर्ज प्राप्ती समवेतचे गुणोत्तर आणि कर्ज निधीची उपलब्धता यावर सुद्धा अवलंबून असते. कर्ज विमोचनाचे कर्ज प्राप्ती समवेतचे गुणोत्तर कर्ज विमोचनात कर्ज प्राप्ती किती

प्रमाणात वापरण्यात आली आहे हे दर्शविते. त्याचप्रमाणे भांडवली खर्चासाठी कर्जाच्या निधीची निव्वळ उपलब्धता सुद्धा दर्शविते.

कर्ज प्राप्ती मधील तीव्र घट आणि त्याच्या अनुरूप कर्ज मुक्ती मधील वाढ यामुळे वर्ष 2018-19 साठीचे 207 टक्के वगळता 2015-16 ते 2019-20 दरम्यान कर्ज विमोचना समवेत कर्ज प्राप्ती 74.2 टक्के आणि 92 टक्क्यांच्या दरम्यान होती. वर्ष 2018-19 मध्ये राज्याद्वारे महसूल आधिक्य आणि मूलभूत आधिक्याची नोंद करण्यात आली.

तसेच तक्ता 2.43 वरून लक्षात येते की वर्ष 2018-19 मधील लोक ऋण अंतर्गत प्राप्ती ₹ 26,025.21 कोटी मध्ये वाढ होऊन ती 2019-20 मध्ये ₹ 55,395.80 कोटी झाल्यामुळे राज्याकडे उपलब्ध असलेल्या निव्वळ कर्जात वाढ झाली. 2019-20 दरम्यान ₹ 22,868.24 कोटी परतावा आणि ₹ 28,123.59 कोटी व्याज प्रदाने यामुळे राज्याकडे उपलब्ध असलेले निव्वळ कर्ज ₹ 4,403.97 कोटी होते. 2019-20 या चालू वर्षादरम्यान एकूण कर्जाच्या फक्त 7.95 टक्के निव्वळ कर्ज उपलब्ध होते.

वाढीव ऋणोत्तर जमेची प्रकृता

वाढीव व्याज दायित्व आणि वाढीव प्राथमिक कर्जाची पूर्तता करण्यासाठी राज्याच्या वाढीव ऋणोत्तर जमेची पर्याप्तता हे कर्ज स्थिरतेचे आणखी एक सूचक आहे. जर वाढीव ऋणोत्तर जमा मुळे वाढीव एकूण खर्चाची पूर्तता होत असेल तर कर्जाची स्थिरता सुलभ होते. नकारात्मक स्रोत गॅप कर्जाची अस्थिरता दर्शविते तर सकारात्मक स्रोत गॅप राज्याची कर्ज स्थिर ठेवण्याची क्षमता मजबूत करते. मागील पाच वर्षांचा तपशील तक्ता 2.44 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 2.44: वाढीव ऋणोत्तर जमेची स्थिरता

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
वाढीव ऋणोत्तर जमा (अ)	19527.14	20521.04	38992.85	35168.99	4203.89
वाढीव खर्च (ब)	16064.71	30773.37	24337.33	34223.35	35074.75
स्रोतामधील अंतर (अ)-(ब)	3462.43	(-)10252.33	14655.52	945.64	(-)30870.86

तक्ता 2.44 वरून निदर्शनास येते की 2016-17 दरम्यान नकारात्मक (उणे) असलेले स्रोतामधील अंतर 2017-18 आणि 2018-19 दरम्यान सकारात्मक झाले. यावरून असे निदर्शित होते की मध्यम ते दीर्घ काळासाठी कर्ज टिकवून ठेवण्याच्या राज्याच्या क्षमतेमध्ये वाढ झाली. तथापि चालू वर्षात स्रोतातील अंतर नकारात्मक झाल्यामुळे कर्जाच्या अस्थिरतेच्या जोखिमीत वाढ झाली.

2.7.1 कर्ज घेतलेल्या निधीचा उपयोग

कर्ज घेतलेला निधी आदर्शपणे भांडवल निर्मिती आणि विकासात्मक कार्यासाठी वापरला जावा. चालू खर्चाची पूर्तता करण्यासाठी कर्ज घेतलेल्या निधीचा वापर करणे आणि थकित

कर्जावरील व्याजाची परतफेड करणे प्रमाणित नाही. कर्ज घेतलेल्या निधीचा उपयोग तक्ता 2.45 मध्ये दर्शविला आहे.

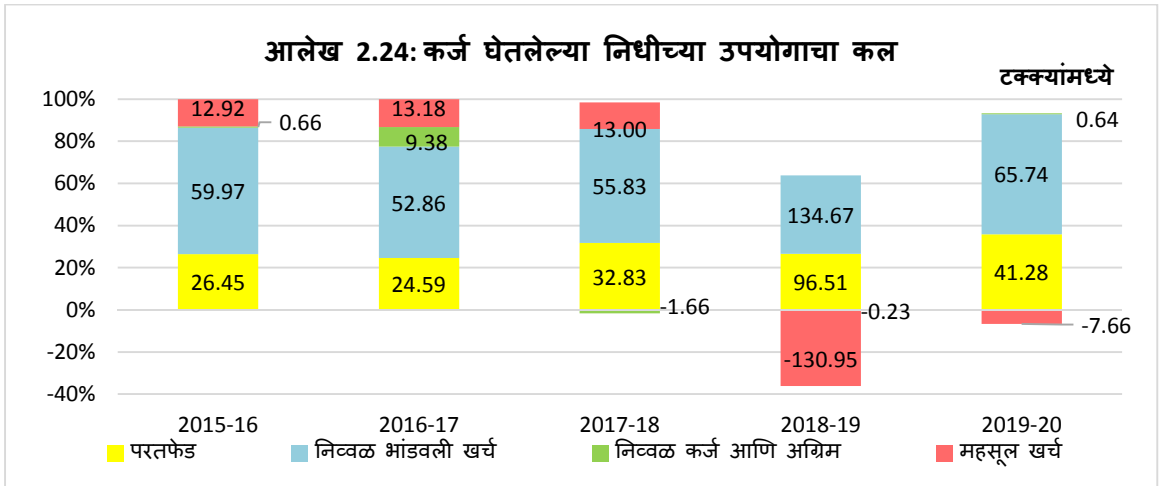
तक्ता 2.45: कर्ज घेतलेल्या निधीचा उपयोग

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष		2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
एकूण कर्जे	1	37976.41	48336.49	48075.50	26025.21	55395.80
पूर्वीच्या कर्जाची परतफेड मुद्दल (टक्के)	2	10043.10 (26.45)	11886.89 (24.59)	15782.17 (32.83)	25116.49 (96.51)	22868.24 (41.28)
निव्वळ भांडवली खर्च (टक्के)	3	22776.27 (59.97)	25549.27 (52.86)	26842.18 (55.83)	35049.05 (134.67)	36415.57 (65.74)
निव्वळ कर्ज आणि अग्रिम	4	249.52	4531.63	(-798.72)	(-59.12)	354.99
निव्वळ उपलब्ध कर्जामधून महसूल खर्च भागविला	5=(1-2-3-4)	4907.11	6368.70	6249.87	(-34081.21)	(-4243.00)

कंसात दिलेले आकडे एकूण कर्जाची टक्केवारी दर्शवितात
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे

कर्ज घेतलेल्या निधीच्या उपयोगाचा कल आलेख 2.24 मध्ये दर्शविला आहे.

(स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे)

वर्ष 2015-16 ते 2016-17 दरम्यान महसूल खर्चासाठी जवळपास कर्जाच्या 13 टक्के वापरण्यात आले. तसेच 2017-18 ते 2018-19 मध्ये कर्जासमवेत महसूल आधिक्याचा वापर भांडवली खर्चकरण्याकरिता करता येऊ शकला असता. 2019-20 दरम्यान भांडवली खर्च पूर्ण करण्यासाठी कर्ज पुरेसे नाही.

2.7.2 हमीची स्थिती - आकस्मिक उत्तरदायित्व

कसूरवार प्रकरणांत, कर्ज घेणारा ज्यासाठी हमी वाढविली आहे, अशा हमी राज्याच्या संचित निधीवर संभाव्य दायित्व असतात.

भारतीय संविधानेच्या अनुच्छेद 293 नुसार राज्य सरकारकडून हमी देण्याची मर्यादा राज्य विधीमंडळाने निश्चित केली पाहिजे. तथापि, राज्य शासनाने कोणत्याही मर्यादा निश्चित केल्या नाहीत. महाराष्ट्र राजकोषीय उत्तरदायित्व आणि अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन

अधिनियम 2005 मध्ये सुद्धा राज्य शासनाद्वारे देण्यात येणाऱ्या हमी वर मर्यादा ठेवण्याबाबत कोणतेही प्रावधान नाही. राज्य शासनाद्वारे देण्यात आलेली एकूण हमी ₹ 41,279.47 कोटी (मुद्दल: ₹ 39,580.73 कोटी; व्याज: ₹ 1,698.74 कोटी) 31 मार्च 2020 पर्यंत प्रलंबित आहे. 2015-20 दरम्यानच्या प्रलंबित थकित हमीचा सारांश तक्ता 2.46 मध्ये दिलेला आहे.

तक्ता 2.46: 2015-20 दरम्यान दिलेल्या हमी

(₹ कोटी मध्ये)

हमी	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
व्याजासह हमी दिलेली जास्तीत जास्त रक्कम ^१	30482.89	22802.04	37287.13	38378.26	58661.22
व्याजासह हमीची थकित रक्कम	7807.05	7305.77	26657.72	25134.86	41279.47
थकित हमी/महसूल जमा (टक्के)	4.2	3.6	10.9	9	14.6
थकित हमी/स्थूल राज्य उत्पन्न	0.4	0.3	1.1	1.0	1.4

₹ टीप: राज्य सरकारच्या हमीसाठी कोणतीही मर्यादा निश्चित केली नाही.

स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे

हमी कायद्याच्या तरतुदीनुसार राज्याने सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग, उद्योग, उर्जा व कामगार विभाग, सार्वजनिक बांधकाम विभाग आणि आदिवासी विकास विभाग यांना हमी दिली आहे. तक्ता 2.47 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे 2019-20 मध्ये राज्य सरकारकडून ₹ 21,955.94 कोटींची हमी दिली गेली.

तक्ता 2.47: 2019-20 दरम्यान राज्य सरकारने दिलेली हमी

अनु क्र.	हमी क्र.	राज्य सरकारच्या हमीवर कर्ज मिळालेल्या संस्थांची नावे	कर्ज देणाऱ्या वित्तीय संस्थांची नावे	एकूण हमी रक्कम (₹ कोटी मध्ये)	अट	अभिप्राय
1	1/2019-20	महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित, मुंबई	बँक ऑफ बडौदा, पंजाब नॅशनल बँक	2800	शासनाच्या ठरावाच्या तारखेपासून दोन वर्षासाठी वैध	हमी शुल्क माफ
2	2/2019-20	नागपूर-मुंबई सुपर कम्युनिकेशन एक्सप्रेसवे मर्यादित	स्टेट बँक ऑफ इंडिया	4000	शासनाच्या ठरावाच्या तारखेपासून एक वर्षासाठी वैध	भाग भांडवल रूपांतरण मंजूर केले आहे
3	3/2019-20	मधुकर सहकारी साखर फॅक्टरी मर्यादित, फैजपूर, जिल्हा जळगाव	जळगाव जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँक	7	शासनाच्या ठरावाच्या तारखेपासून सहा वर्षासाठी वैध	हमी फी ₹ 2 प्रति ₹ 100 वार्षिक
4	4/2019-20	बैद्यनाथ सहकारी साखर कारखाना मर्यादित, पांजरी, तालुका परळी, जिल्हा बीड	एस.डी.एफ.	26.944	शासनाच्या ठरावाच्या तारखेपासून सहा महिन्यांसाठी वैध (कर्ज परतफेड करण्यास असमर्थतेमुळे 2012-13 मध्ये घेण्यात आलेल्या पुनर्गठनासाठी)	हमी फी ₹ 2 प्रति ₹ 100 वार्षिक
5	5/2019-20	नागपूर-मुंबई सुपर कम्युनिकेशन एक्सप्रेसवे मर्यादित	एल.आय.सी., हुडको, कॅनरा बँक, पंजाब नॅशनल बँक, आंध्र बँक	13000	वित्तीय संस्थांना कर्जाची परतफेड होई पर्यंत वैध	हमी फी ₹ 2 प्रति ₹ 100 वार्षिक

6	6/2019-20	शबरी, आदिवासी वित्त व विकास महामंडळ मर्यादित, नाशिक	राष्ट्रीय अनुसूचित जाती आर्थिक सहाय्य विकास महामंडळ, नवी दिल्ली	50	31.03.2024 पर्यंत वैध	हमी फी ₹ 2 प्रति ₹ 100 वार्षिक
7	7/2019-20	विठ्ठल सहकारी साखर कारखाना, सोलापूर	महाराष्ट्र राज्य सहकारी बँक	60	25.12.2020 पर्यंत वैध	हमी फी ₹ 2 प्रति ₹ 100 वार्षिक
8	8/2019-20	रायगड सहकारी साखर कारखाना, भोर, जिल्हा पुणे	महाराष्ट्र राज्य सहकारी बँक	12	28.12.2020 पर्यंत वैध	हमी फी ₹ 2 प्रति ₹ 100 वार्षिक
9	9/2019-20	महाराष्ट्र राज्य सहकारी कापूस उत्पादक विपणन महासंघ	बँक ऑफ इंडिया	1800	शासनाच्या ठरावाच्या तारखेपासून सहा महिने पर्यंत वैध	हमी फी माफ केली
10	10/2019-20	महाराष्ट्र राज्य सहकारी विपणन महासंघ मर्यादित, मुंबई	राष्ट्रीयकृत बँक	200	शासनाच्या ठरावाच्या तारखेपासून चार महिने पर्यंत वैध (08.07.2020 ला रद्द केले)	हमी फी माफ केली
एकूण				21955.944		
स्त्रोत: हमीपत्र 2019-20, महाराष्ट्र सरकार						

हमीसाठी विनंती

सहकारी साखर कारखाना, सहकारी सूत गिरणी आणि कृषि प्रक्रिया सहकारी संस्था, यांनी 1993 पासून घेतलेल्या विविध कर्जासाठी देण्यात आलेल्या हमीच्या विरोधात सर्वोच्च न्यायालयाने (27 मार्च 2019) राज्य सरकारला, महाराष्ट्र राज्य सहकारी बँक मर्यादित, मुंबई ला ₹ 1,049.41 कोटी (हमीची विनंती) देण्याचे आदेश²¹ दिले. राज्य सरकारने 30 मार्च 2019 रोजी ₹ 100 कोटींचे प्रदान केले.

10 मे 2019 रोजी माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने खाली दर्शविल्याप्रमाणे प्रदानाच्या अनुसूचीचे आदेश दिले.

- 31 जुलै 2019 पर्यंत ₹ 225 कोटी
 - 31 डिसेंबर 2019 पर्यंत ₹ 225 कोटी
 - 31 मार्च 2020 पर्यंत ₹ 250 कोटी
 - 31 जुलै 2020 पर्यंत ₹ 249.41 कोटी
- } अजूनपर्यंत प्रदान करायचे आहे

2019-20 दरम्यान ₹ 450 कोटी इतकी हमी मुक्त केली. तथापि, महाराष्ट्र राज्य सहकारी गृह वित्त महामंडळ मर्यादित (2013-14 मध्ये ₹ 20.26 कोटींची विनंती केली) आणि साखर कारखाने (₹ 499.41 कोटी) च्या संदर्भात ₹ 519.67 कोटींची हमी अद्याप मुक्त केली नाही.

²¹ शासन निर्णय क्र ससाका 2016/प्र क्र 175/3-स दिनांक 25.07.2019 (शासन ठराव दिनांक 25.07.2019)

2.7.3 रोख शिल्लक व्यवस्थापन

भारतीय रिझर्व बँकेसोबत झालेल्या करारानुसार राज्य सरकारांना बँकेत किमान दैनंदिन रोख रक्कम ₹ 5.58 कोटी शिल्लक ठेवावी लागते. जर कोणत्याही दिवशी शिल्लक, मान्य, किमान शिल्लकीच्या खाली आली तर कमतरतेची पूर्तता वेळोवेळी सामान्य अर्थोपाय अग्रिम/विशेष अर्थोपाय अग्रिम/अधिकर्ष घेऊन केली जाते. राज्य सरकारच्या सामान्य अर्थोपाय ची मर्यादा 01 एप्रिल 2019 रोजी ₹ 3,385 कोटी होती आणि 31 मार्च 2020 पर्यंत ती बदलली नाही.

वर्ष 2019-20 (ऑक्टोबर 2019) दरम्यान ₹ 1,757.61 कोटी च्या विशेष अर्थोपाय अग्रिमाचा लाभ घेण्यात आला जो दोन हप्त्यांमध्ये परत करण्यात आला. ₹ 0.35 कोटीची रक्कम वर्ष 2019-20 दरम्यान अर्थोपाय अग्रिमावरील व्याज म्हणून समायोजित करण्यात आली.

राज्य सरकार अल्पकालीन आणि दीर्घकालीन मुदतीच्या सरकारच्या प्रतिभूतिमध्ये आणि कोषागार देयकामध्ये त्यांच्या उर्वरित रोख रक्कमेची गुंतवणूक करते. अशा गुंतवणुकीतून प्राप्त झालेला नफा '0049 – व्याज जमा' या शीर्षाखाली जमा म्हणून जमा केला जातो.

रोख शिल्लक आणि त्यांची गुंतवणूक तक्ता 2.48 आणि 2.49 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 2.48: रोख शिल्लक आणि त्यांची गुंतवणूक

(₹ कोटी मध्ये)

	1 एप्रिल 2019 रोजी सुरूवातीची शिल्लक	31 मार्च 2020 रोजी अखेरची शिल्लक
अ. सामान्य रोख शिल्लक		
कोषागार मधील रोख	0.04	0.04
रिझर्व बँकेत ठेवी	(-)3020.51	(-)427.05
इतर बँकांमध्ये ठेवी	-	-
पारगमनातील वित्त प्रेषण - स्थानिक	54.32	53.42
एकूण	(-)2966.15	(-)373.59
रोख शिल्लक गुंतवणूक खात्यात गुंतवणुकी	35218.99	14743.48
एकूण (अ)	32252.84	14369.89
ब. इतर रोख शिल्लकी आणि गुंतवणुकी		
विभागीय अधिकारी उदाहरणार्थ सार्वजनिक बांधकाम, वन अधिकारी यांच्याकडील रोख	236.95	236.76
विभागीय अधिकाऱ्यांकडे आकस्मिक खर्चासाठी स्थायी अग्रिम	0.69	0.70
निश्चित केलेल्या निधीत गुंतवणूक	34778.78	41608.36
एकूण (ब)	35016.42	41845.82
एकूण (अ+ब)	67269.26	56215.71
मिळालेले व्याज	4862.01	5080.21
स्त्रोत: 2019-20 चे वित्तीय लेखे		

तक्ता 2.49: रोख शिल्लक गुंतवणूक खाते (मुख्य शीर्ष - 8673)

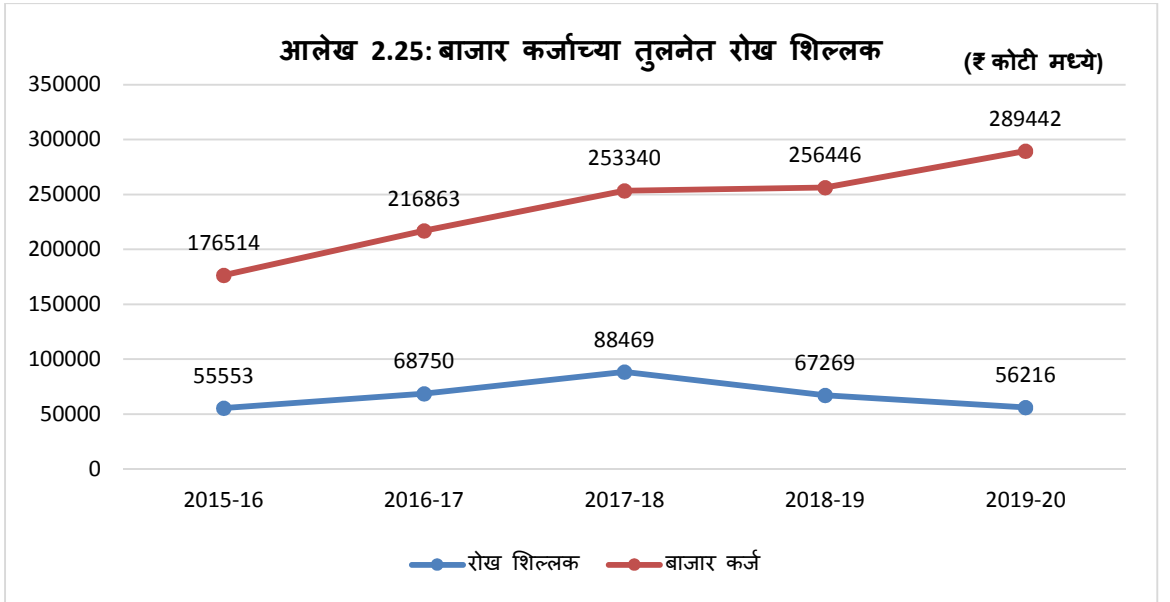
(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	सुरुवातीची शिल्लक	अखेरची शिल्लक	वाढ (+)/घट (-)	मिळालेले व्याज
2015-16	32996.05	36169.84	3173.79	2247.54
2016-17	36169.84	44110.07	7940.23	2214.19
2017-18	44110.07	58373.60	14263.53	2722.44
2018-19	58373.60	35218.99	(-)23154.61	3032.19
2019-20	35218.99	14743.48	(-)20475.51	2065.37

स्त्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे

मागील वर्षाच्या तुलनेत चालू वर्षाच्या अखेरीस असलेल्या राज्य शासनाच्या रोख शिल्लक ₹ 56,215.71 कोटी मध्ये 20 टक्के (₹ 11,053.55 कोटी) घट दिसून येते. वरील पैकी रोख शिल्लक गुंतवणूक लेख्यामधील असलेल्या ₹ 14,743.48 कोटी रक्कमेवर वर्षभरात ₹ 2,065.37 कोटी व्याज प्राप्त झाले. तसेच, कर्ज कमी करणे किंवा टाळणे याबाबतच्या विनियोगासाठी असलेल्या कर्ज निवारण निधी मध्ये ₹ 41,427.12 कोटी गुंतवण्यात आले त्यावर ₹ 3,014.84 कोटी व्याज प्राप्त झाले.

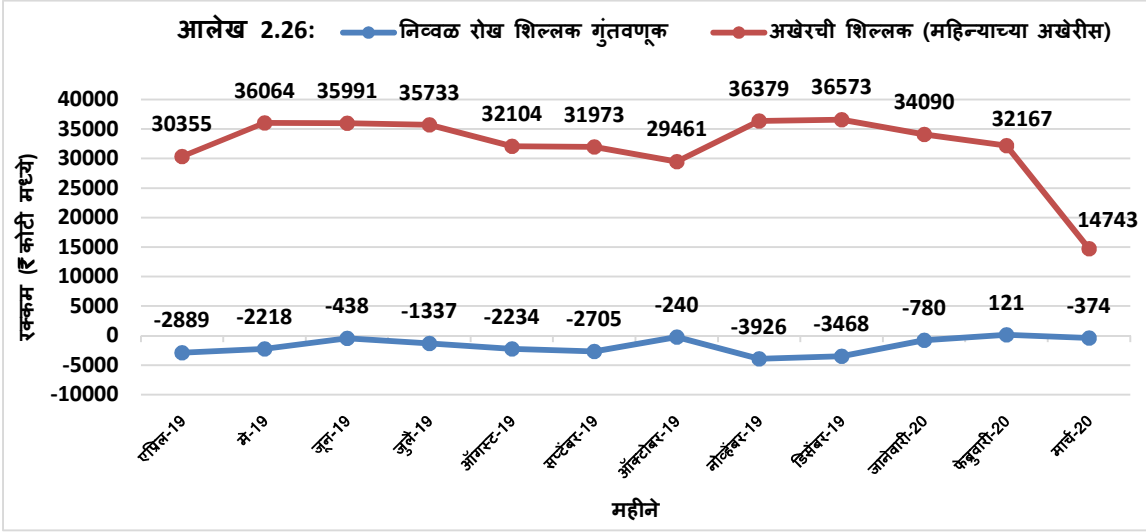
31 मार्च 2020 रोजी राज्य शासनाकडे ₹ 14,369.89 कोटी (कोषागारातील ₹ 0.04 कोटी रोख, रिझर्व बँक ऑफ इंडिया कडील ठेव (-)₹ 427.05 कोटी आणि संक्रमणात असलेली रक्कम ₹ 53.42 कोटी म्हणजे एकूण (-)₹ 373.59 कोटी रोख रक्कम वगळून) सामान्य रोख शिल्लक होती जी राज्य शासनाच्या (₹ 3,38,691 कोटी) वर्षभरातील एकूण खर्चाच्या चार टक्के होती.

(स्त्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे)

आलेख 2.25 मध्ये 2015-20 या कालावधी दरम्यान राज्याची एकूण रोख शिल्लक आणि बाजार ऋणाबाबत तुलना केलेली आहे. बाजार ऋण उच्च व्याज दरावर घेण्यात आले. तथापि कोषागारे देयकांमधील गुंतवणुकीवर कमी दराने व्याज देण्यात आले.

2019-20 मध्ये रोख शिल्लक आणि निव्वळ रोख शिल्लक गुंतवणुकीची महिनानिहाय हालचाल आलेख 2.26 मध्ये दर्शविली आहे.

(स्रोत: संबंधित महिन्याचे मासिक नागरी खाते)

वर्षाच्या अखेरीस निव्वळ रोख शिल्लक गुंतवणूक ₹ 14,743 कोटी होती तर निव्वळ रोख शिल्लक नकारात्मक होती.

2.8 निष्कर्ष

- 2015-16 मधील महसुली जमा ₹ 1,85,035.68 कोटी वरून 2019-20 दरम्यान सरासरी वार्षिक वृद्धी दर 11.5 टक्क्याप्रमाणे म्हणजे ₹ 2,83,189.58 कोटींनी वाढली. 2019-20 दरम्यान मागील वर्षाच्या तुलनेत महसूल जमेत झालेली वाढ निराशाजनक 1.50 टक्के होती. हा कमी झालेला दर अनुक्रमे ₹ 1,547 कोटी आणि ₹ 5,834 कोटींच्या करेतर महसुलामधील घट आणि केंद्रीय करामध्ये राज्याचा वाटा कमी झाल्यामुळे झाला. करेतर महसुलात 2017-18 पासून स्थिर घट दिसून आली आहे. 2019-20 दरम्यान मागील वर्षाच्या तुलनेत त्यामध्ये ₹ 1,547 कोटींची (9.76 टक्के) घट झाली.
- महसूल खर्च 2015-16 मधील ₹ 1,90,374 कोटी वरून वाढून 11.1 टक्के इतक्या सरासरी वृद्धी दराप्रमाणे 2019-20 मध्ये ₹ 3,00,305 कोटी इतका झाला. मागील वर्षाच्या तुलनेत ही वाढ 12.5 टक्के होती. व्याज देयकाचा प्रतिबद्ध खर्च, वेतन आणि मजुरीवरील खर्च आणि निवृत्ती वेतनाचा खर्च एकूण महसुली खर्चाच्या 57 टक्के होता.
- सलग दोन वर्षे महसूल अधिशेष कायम ठेवल्यानंतर राज्यात 2019-20 मध्ये ₹ 17,116 कोटींची मोठी महसूल तूट नोंदली गेली.

- राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन प्रणाली अंतर्गत मागील वर्षाच्या शिलकीचे ₹ 8,727.58 कोटी रकमेचे हस्तांतरण झाले नव्हते. कर्मचाऱ्यांचा निधी वळती करण्याच्या जोखमीने परिपूर्ण आहे, ज्यामुळे कर्मचाऱ्यांना मिळणाऱ्या फायद्याबद्दल आणि भविष्यातील टाळता येण्या सारख्या सरकारच्या दायित्वाबद्दल अनिश्चितता निर्माण करते.
- वर्ष 2019-20 दरम्यान 88 कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांपैकी 42 सार्वजनिक उपक्रमांनी ₹ 2,854.14 कोटी नफा कमावला आणि 27 सार्वजनिक उपक्रमांचे ₹ 1,720.35 कोटीचे नुकसान झाले. 11 सार्वजनिक उपक्रमांनी नफा कमावला नाही किंवा त्यांना नुकसान ही झाले नाही, चार कंपन्यांनी अद्याप त्यांचे पहिले वित्तीय विवरणपत्र प्रस्तुत केले नाहीत आणि चार कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांचे वित्तीय विवरणपत्र प्रस्तुत करण्यास देय नव्हते. महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित (₹ 1,311.70 कोटी) आणि महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारेषण कंपनी मर्यादित (₹ 745.43 कोटी) ह्या प्रमुख नफा कमावणाऱ्या कंपन्या होत्या आणि महाराष्ट्र राज्य मार्ग परीवहन महामंडळ (₹ 939.87 कोटी) आणि महाराष्ट्र राज्य उर्जा निर्मिती कंपनी मर्यादित (₹ 325.81 कोटी) ह्या कंपन्या तोट्यात होत्या.
- या सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये राज्य सरकारच्या गुंतवणुकीची शिल्लक 1999-2000 मधील ₹ 12,392.41 कोटींवरून वाढून 2019-20 मध्ये ₹ 2,24,571 कोटी इतकी झाली. 31 मार्च 2020 पर्यंत राज्य सरकारच्या गुंतवणुकीचे वर्तमान मूल्य ₹ 4,54,068.68 कोटी इतके मोजण्यात आले.
- 30 सप्टेंबर 2020 पर्यंतच्या सार्वजनिक उपक्रमांच्या संदर्भात निव्वळ जमा झालेला तोटा त्यांच्या नवीनतम अंतिम विवरणपत्रानुसार ₹ 8,618.45 कोटी होता. या सार्वजनिक उपक्रमांपैकी 11 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये निव्वळ संपत्ती कमी झाली. या 11 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये राज्य सरकारचे देय भाग भांडवल ₹ 416.45 कोटी होते.
- राज्याचे थकित ऋण (राजकोषीय दायित्व) 2015-16 मधील ₹ 3,51,341 कोटीं पासून वाढून 2019-20 च्या अखेरीस ₹ 4,79,895 कोटी इतके झाले. मागील वर्षाच्या तुलनेत थकित कर्जात 10 टक्के वाढ झाली. 2019-20 दरम्यान स्थूल राज्य उत्पन्नावर थकित कर्ज 16.67 टक्के होते.

2.9 शिफारसी

- (i) महसुलातील तूट भरून काढण्यासाठी आणि अनुत्पादक महसुलावरील खर्च कमी करण्यासाठी सरकार प्रयत्न करू शकते, जेणे करून महसूल आधिक्य स्थितीच्या दिशेने जाऊ शकेल. ह्याकरिता सरकार कर आणि करेतर स्रोतांद्वारे अतिरिक्त स्रोत जमा करण्यावर विचार करू शकते.

- (ii) राष्ट्रीय निवृत्ती वेतन योजनेच्या दायित्वापर्यंत ज्यात अल्प योगदान अंतर्भूत आहे, पोचण्याकरिता राज्य सरकारला कठोर परिश्रमाची गरज आहे तसेच निधीवरील व्याज अद्याप नॅशनल सिक्युरिटीज डिपॉझिटरी लिमिटेडला हस्तांतरित करायचे आहे.
- (iii) नुकसान झालेल्या कंपन्यांच्या बाबतीत गुंतवणूकीवर परतावा मिळण्याची शक्यता फारच कमी आहे, विशेषतः जेथे त्यांच्या जमा झालेल्या नुकसानींमुळे निव्वळ संपत्तीचे अपक्षरण होते. या कंपन्यांना भविष्यातील भुगतानाचा विचार भाग भांडवालाऐवजी अनुदानाच्या स्वरूपात करता येईल, जेणेकरून गुंतवणुकीतील असमानता परताव्याच्या तुलनेत कमी होईल.

प्रकरण III
अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन

प्रकरण III: अर्थसंकल्पीय व्यवस्थापन

राज्य शासनाची वाटप प्राथमिकता, अर्थसंकल्पाच्या मांडणीवरील पारदर्शकतेसंबंधी अभिप्राय आणि त्याच्या कार्यान्वयनाची परिणामकारकता या वरील समीक्षा या प्रकरणामध्ये आहे. तसेच निधीमधील विचलनाविना, धोरणात्मक पातळीवर घेतलेले निर्णय, प्रशासकीय स्तरावर अंमलात आणले गेले ह्याची समीक्षा केली जाईल.

3.1 अर्थसंकल्प प्रक्रिया

अर्थसंकल्पाची वार्षिक कसरत म्हणजे सार्वजनिक स्रोतांच्या कार्यक्षम वापरासाठी पथ नकाशाचे तपशीलवार वर्णन करणे. **परिशिष्ट 3.1** मध्ये अर्थसंकल्पाशी संबंधित शब्दावली दिलेली आहे. साधारणतः प्रत्येक वर्षाच्या ऑगस्ट महिन्यांत अर्थसंकल्प परिपत्रक जारी करून अर्थसंकल्प प्रक्रियेचा प्रारंभ होतो तसेच आगामी आर्थिक वर्षाकरिता विभागांना मार्गदर्शन पण केल्या जाते. राज्यामधील नमुनेदार अर्थसंकल्प तयारीची प्रक्रिया **आलेख 3.1** मध्ये दिलेली आहे.

आलेख 3.1: राज्यामधील अर्थसंकल्प तयारीची प्रक्रिया

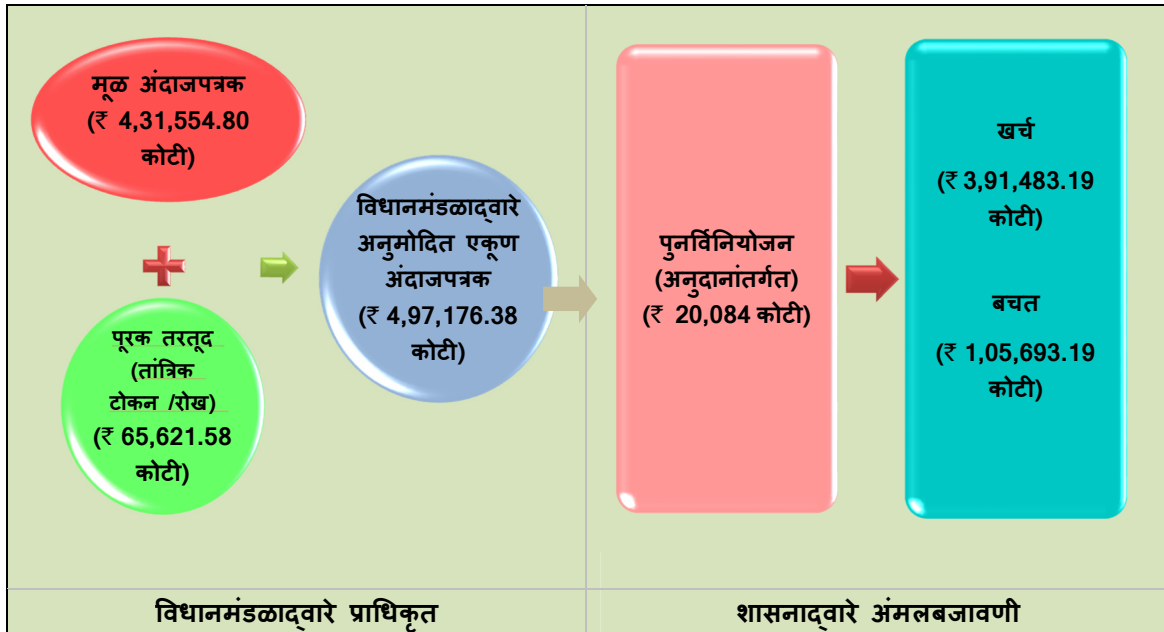

महाराष्ट्र बजेट नियमावली (बजेट नियमावली) (प्रकरण IX) अनुसार विविध विभागांकडून अंदाजपत्रक प्राप्त करून वार्षिक अंदाजपत्रक तयार करण्याची जबाबदारी वित्त विभागावर आहे. जमा आणि खर्चाचे विभागीय अंदाजपत्र विभागाध्यक्षांच्या सल्ल्यानुसार तयार केले जातात आणि निर्धारित तिथीवर वित्त विभागाला प्रस्तुत केले जातात वित्त विभाग अंदाजपत्रकाची छाननी केल्यावर तपशीलवार अंदाजपत्रक ज्याला 'अनुदानाकरिता मागणी' संबोधतात तयार करतात.

प्रत्यक्षात शक्य तितक्या अंदाजाच्या समीप जाण्याचे उद्दिष्ट साध्य करण्याच्या दृष्टिने अंदाजपत्रक तयार करावयास पाहिजे. अंदाजपत्रक प्रक्रियेमध्ये विनिर्दिष्ट आहे की विशिष्ट बाबीवरील खर्चाच्या अंदाजाची रक्कम ही जास्त नको किंवा कमी सुद्धा नको. ती, वर्षामध्ये खर्च करू शकणाऱ्या रकमेएवढी असावयास पाहिजे. अंदाजपत्रकातील बचत ही अधिक प्रमाणातील आर्थिक अनियमिततेमुळे असते. जमेचे अंदाजपत्रक विद्यमान कराचे दरशुल्क इत्यादिच्या आधारावर असावयास पाहिजे.

राज्य विधानमंडळाद्वारे अनुमोदित एकूण रक्कम ज्यात वर्ष 2019-20 दरम्यान मूळ आणि पूरक अंदाजपत्रक खर्च आणि बचत अंतर्भूत आहे, आलेख 3.2 मध्ये दर्शविले आहे.

आलेख 3.2: 2019-20 करिता अंदाजपत्रक आणि खर्चाचा सारांश

(स्रोत: विनियोग लेखे 2019-20)

3.1.1 आर्थिक वर्षादरम्यान एकूण तरतूद, प्रत्यक्ष संवितरण आणि बचतीचा सारांश

296 अनुदान/विनियोजनाची, 2019-20 दरम्यानची एकूण अर्थसंकल्पीय तरतूद प्रत्यक्ष खर्च आणि बचतीचा संक्षिप्त गोषवारा तक्ता 3.1 मध्ये दिलेला आहे.

तक्ता 3.1: आर्थिक वर्षादरम्यान अंदाजपत्रकीय तरतूद, संवितरण आणि बचत

(₹ कोटी मध्ये)

एकूण अंदाजपत्रकीय तरतूद		संवितरण		बचत	
दत्तमत	भारित	दत्तमत	भारित	दत्तमत	भारित
430006.63	67169.75	328039.77	63443.42	101966.86	3726.33

स्त्रोत: 2019-20 चे विनियोजन लेखे

3.1.2 भारित आणि दत्तमत संवितरण

2015-16 ते 2019-20 वर्षादरम्यान एकूण भारित आणि दत्तमत संवितरण तक्ता 3.2 मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 3.2: 2015-20 दरम्यान संवितरण आणि बचत

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	संवितरण		बचत			
	दत्तमत	भारित	दत्तमत	टक्केवारी	भारित	टक्केवारी
2015-16	197072.62	38993.68	47739.18	24.2	5254.85	13.5
2016-17	221967.14	43943.19	46719.78	21.0	2352.32	5.4
2017-18	240582.35	54606.42	76784.27	31.9	1060.84	1.9
2018-19	278697.33	64237.70	69773.31	25.0	4083.05	6.4
2019-20	328039.77	63443.42	101966.86	31.1	3726.33	5.9

स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे विनियोजन लेखे

2015-20 ह्या कालावधी दरम्यान दत्तमत भागाखाली संवितरणाच्या 21 टक्के ते 31.9 टक्के तसेच भारित भागाखाली 1.9 टक्के ते 13.5 टक्के अशी प्रत्येक वर्षी एकूण बचत होती.

3.2 विनियोजन लेखे

विनियोजन लेखे हे प्रत्येक आर्थिक वर्षाकरिता शासनाच्या खर्चाचे लेखे आहे ज्याची तूलना भारतीय संविधानेच्या अनुच्छेद 204 आणि 205 अन्वये मंजूर झालेल्या विनियोजन कायद्याच्या संलग्न अनुसूची मध्ये नमूद दत्तमत अनुदानाची रक्कम आणि भारित विनियोजन जे वेगवेगळ्या उद्देश्यांसाठीचे लेखे आहे, केली आहे. विनियोजन लेखे ढोबळ आधारावर असतात. हे लेखे मूळ अर्थसंकल्पीय तरतूद, पूरक अनुदाने, प्रत्यार्पण आणि पुनर्विनियोजन स्पष्टपणे चित्रित करतात तसेच विविध विनिर्दिष्ट सेवांवरील प्रत्यक्ष भांडवली आणि महसुली खर्च आणि विनियोजन अधिनियमांतर्गत प्राधिकृत अर्थसंकल्पाच्या भारित आणि दत्तमत बाबी दर्शवितात. विनियोजन लेखे, निधीची उपयोगिता, अर्थाचे व्यवस्थापन आणि अर्थसंकल्पीय तरतूदींच्या संनियंत्रणाला सुकर करतात आणि म्हणून हे वित्त लेख्याला संपूर्ण असतात.

विनियोजनाची लेखापरीक्षा करतांना भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक खात्री करतात की, विविध अनुदानांतर्गत प्रत्यक्ष केलेला खर्च हा विनियोजन अधिनियमानुसार प्राधिकृत केलेल्या खर्चाच्या अनुषंगाने आहे आणि संविधानेच्या (अनुच्छेद 202) प्राधान्यांतर्गत जो

खर्च करावा लागतो, केलेला आहे. तसेच, झालेला खर्च हा कायदे, संबंधित नियम, विनियमन आणि सुचनांनुसार आहे.

3.3 अर्थसंकल्पीय आणि लेखा प्रक्रियेच्या अखंडतेवर टिप्पण्या

3.3.1 अनावश्यक किंवा अधिकचे पूरक अनुदान

भारतीय संविधानाचे अनुच्छेद 205 सह महाराष्ट्र बजेट नियमावलीचे परिच्छेद 169 आणि 170 पूरक अर्थसंकल्प किंवा पूरक प्राक्कलनाला कायदेशीर आधार देते. वर्ष 2019-20 दरम्यान मूळ तरतुदीच्या (₹ 4,31,554.80 कोटी) 15 टक्के पूरक तरतुदीचे (₹ 65,621.58 कोटी) प्रावधान केले होते.

परिशिष्ट 3.2 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे 44 प्रकरणांत (प्रत्येक प्रकरणात ₹ 10 कोटी अथवा अधिक) प्राप्त केलेली एकूण पूरक तरतूद ₹ 14,655.38 कोटी अनावश्यक सिद्ध झाली कारण प्रत्यक्ष खर्च ₹ 1,70,763.84 कोटी हा मूळ तरतूदी (₹ 2,13,263.24 कोटी) इतक्या स्तरापर्यंत झाला नव्हता. ₹ 1,000 कोटी पेक्षा अधिक बचत झालेले अनुदान आणि जेथे पूरक तरतूद अनावश्यक सिद्ध झालेली आहे, तक्ता 3.3 मध्ये दिलेले आहे.

तक्ता 3.3: ₹ 1,000 कोटी पेक्षा अधिक बचत झालेले अनुदान आणि जेथे पूरक तरतूद अनावश्यक सिद्ध झाली आहे
(₹ कोटी मध्ये)

अनुदान क्र. आणि तपशील	मूळ तरतूद	पूरक तरतूद	खर्च	मूळ तरतुदीमधून बचत
महसूल विभाग - दत्तमत				
L03 ग्रामीण विकास कार्यक्रम	8537.62	2296.12	6975.92	1561.70
D03 कृषि सेवा	8488.68	709.83	6856.49	1632.19
N03 अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमाती, इतर मागासवर्गीय प्रवर्ग आणि अल्पसंख्यांक ह्यांचे कल्याण	8443.87	1490.27	6559.11	1884.76
W02 सामान्य शिक्षण	8016.71	45.95	5849.87	2166.84
T05 आदिवासी क्षेत्र विकास उपयोजनेवरील महसूली खर्च	7626.80	190.07	5172.26	2454.54
Y02 पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	6408.81	200.00	2046.21	4362.60
F02 शहरी विकास आणि इतर अग्रिम सेवा	14094.48	366.73	8642.30	5452.18
E02 सामान्य शिक्षण	58544.01	22.60	52740.44	5803.57
भांडवली विभाग				
H08 प्रशासकीय सार्वजनिक बांधकाम आणि कार्यात्मक इमारतींवरील भांडवली खर्च	1862.74	73.68	734.34	1128.40
ZH05 सिंचनावरील भांडवली खर्च	2732.36	28.5	823.61	1899.75
O10 इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रमावरील भांडवली खर्च	7643.71	581.09	908.54	6735.17
स्त्रोत: 2019-20 चे विनियोजन लेखे				

3.3.2 आकस्मिकता निधी मधून अग्रिम

भारतीय संविधानेच्या अनुच्छेद 267(2) आणि 283(2) च्या प्रावधानानुसार, बॉम्बे आकस्मिकता निधी अधिनियम 1956 अंतर्गत राज्याच्या आकस्मिकता निधीची स्थापना झाली होती. निधीमधून अग्रिमाचे प्रदान फक्त अकल्पित आणि तत्काल स्वरूपाच्या

बाबींवर होणाऱ्या खर्चासाठी करावयास पाहिजे, ज्यांना विधानमंडळाच्या मंजूरी पर्यंत पुढे ढकलणे अनिष्ट राहिल. हा निधी रोख अग्रिम स्वरूपात असतो आणि ज्याचे कॉर्पस ₹ 150 कोटी होते.

डिसेंबर 2019 मध्ये कॉर्पस निधीत अध्यादेशाद्वारे ₹ 5,500 कोटींची अस्थायी स्वरूपात वाढ करण्यात आली, जी वाढ जानेवारी 2020 ला व्यपगत झाली. तसेच, फेब्रुवारी 2020 मध्ये ₹ 10,150 कोटींची पुनःश्च वाढ करण्यात आली जी वाढ 31 मार्च 2020 पर्यंत पूर्ववत करण्यात आली नव्हती.

2019-20 दरम्यान वित्त विभागाने जारी केलेल्या ₹ 14,771 कोटींच्या नऊ मंजूरीपैकी निधीमधून केलेल्या आठ आहरणामधील रक्कम ₹ 14,708.81 कोटी पैकी ₹ 9,000 कोटींची परतफेड 31 मार्च 2020 पर्यंत केली नव्हती. 2019-20 दरम्यान आकस्मिकता निधीमधून आहरण केलेली तपशीलवार माहिती तक्ता 3.4 मध्ये दिलेली आहे.

तक्ता 3.4: आकस्मिकता निधी मंजूरी आदेश आणि मंजूरी अनुसार उपयोगिता

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	मंजूरी संख्या आणि दिनांक	मुख्य शीर्ष/ अनुदान क्र.	आहरणाचे प्रयोजन	मंजूरी	खर्च	परतफेड
1	CNF-2019/C.R.1/ बजेट-7/ 23.08.2019	2235/N03	अंमली पदार्थांच्या व्यसनाधीनांचे उपचार, प्रतिबंध आणि पुनर्वसनाकरिता स्वयंसेवी संस्थांना अर्थसहाय्य	22.00	0.00	डिसेंबर 2019
2	CNF-2019/C.R.2/ बजेट-6/ 26.11.2019	2245/C06	अकाली पावसामुळे ज्या शेतकऱ्यांचे धान्याचे नुकसान झाले त्यांना त्वरित सहाय्य	4500.00	4459.81	डिसेंबर 2019
3	CNF-2019/C.R.3/ वित्त-13/ 25.11.2019	2425/V02	उच्च न्यायालयाच्या आदेशानुसार राज्य सहकारी बँकांना भुगतान (मे 2019)	225.00	225.00	डिसेंबर 2019
4	CNF-2020/ C.R.1/ वित्त-9/ 15.01.2020	2210/R01	मुफसल दवाखान्यांना आणि इतर वैद्यकीय सेवांना सहाय्य	24.00	24.00	मार्च 2020
5	CNF-2020/C.R.03/ बजेट-13/ 20.02.2020	2435/V02	महात्मा ज्योतिराव फुले शेतकरी ऋण मुक्ती योजना 2019 अंतर्गत शेतकऱ्यांना ऋणमुक्ती	1000.00	1000.00	मार्च 2020
6	CNF-2020/ C.R.03/ बजेट-13/ 26.02.2020	2435/V02		2500.00	2500.00	नुकसान भरपाई नाही
7	CNF-2020/ C.R.03/ बजेट-13/ 27.02.2020	2435/V02		2500.00	2500.00	नुकसान भरपाई नाही

अनु क्र.	मंजूरी संख्या आणि दिनांक	मुख्य शीर्ष/ अनुदान क्र.	आहरणाचे प्रयोजन	मंजूरी	खर्च	परतफेड
8	CNF-2020/ C.R.03/ बजेट- 13/ 03.03.2020	2435/V02		2000.00	2000.00	नुकसान भरपाई नाही
9	CNF-2020/ C.R.03/ बजेट-13/ 04.03.2020	2435/V02		2000.00	2000.00	नुकसान भरपाई नाही
एकूण				14771.00	14708.81	

स्त्रोत: संबंधित विभागाचे आकस्मिकता निधी मंजूरी आदेश आणि कार्यालय महालेखाकार (लेखा व हकदारी) -I, महाराष्ट्र, मुंबई कडून प्राप्त माहिती

3.3.3 केलेले पुनर्विनियोजन ज्याला विधानमंडळाची पूर्व अधिकृततेची आवश्यकता असते

जेथे बचत अपेक्षित आहे अशा परिस्थितीत पुनर्विनियोजन म्हणजे निधीचे एका घटकामधून दुसऱ्या घटकाकडे जेथे अतिरिक्त निधीची आवश्यकता आहे समान अनुदानातर्गत निधीचे हस्तांतरण करणे. महाराष्ट्र बजेट नियमावलीच्या परिच्छेद 162 ते 164 अनुसार वित्त विभाग आणि सचिवालयाचे प्रशासकीय विभाग, एका मुख्य शीर्ष, लघु शीर्ष अथवा उपशीर्षामधून पुनर्विनियोजन दुसऱ्या शीर्षामध्ये परंतु समान अनुदान/ विनियोजन, विनियोजन अधिनियमातर्गत मंजूर करू शकतात.

3.3.4 अधिकचे अथवा अनावश्यक पुनर्विनियोजन

बऱ्याचशा प्रकरणांत पुनर्विनियोजन अधिकचे सिद्ध झाल्यामुळे मोठ्या प्रमाणात बचत झाली. परिशिष्ट 3.3 वरून निदर्शनास आले की 17 प्रकरणांत पुनर्विनियोजन अनावश्यक सिद्ध झाले, ज्यामुळे पुनर्विनियोजित रक्कमेची वरील प्रत्येक प्रकरणात ₹ 10 कोटींची बचत झाली. हयापैकी सात उपशीर्षामध्ये प्रत्येक प्रकरणात बचत ही ₹ 50 कोटींपेक्षा जास्त होती, तक्ता 3.5 मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 3.5: निधीचे अनावश्यक पुनर्विनियोजन

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	अनुदान	उपशीर्ष	तपशील	मूळ	पूरक	पुनर्विनियोजन	एकूण	प्रत्यक्ष	बचत
1	B01	205500108 009	पोलिस प्रशासन	3292.82	35.00	0.78	3328.60	2729.66	598.94
2	V02	285100110 598	सहकार	90.00	100.00	10.00	200.00	53.98	146.02
3	R01	221001110 A014	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	883.14	56.17	7.36	946.67	847.28	99.39
4	B01	205500001 001	पोलीस प्रशासन	189.15	0.50	2.80	192.45	133.26	59.19
5	L03	305404196 241	ग्रामीण विकास कार्यक्रम	433.32	0.00	15.00	448.32	389.44	58.88
6	V02	242500195 251	सहकार	20.00	0.00	49.10	69.10	11.99	57.11
7	E02	220201800 H67	सामान्य शिक्षण	215.00	0.00	20.73	235.73	181.98	53.75

स्त्रोत: 2019-20 चे विनियोजन लेखे

वरील उदाहरणे ह्या वस्तुस्थितीचे निर्देशक आहेत की, आवश्यकतांचे पर्याप्त निर्धारण करण्यात अर्थसंकल्पीय नियंत्रक अधिकारी अपयशी ठरले आणि पुनर्विनियोजनापूर्वीच्या खर्चा संदर्भातील माहिती अद्यावत केली नाही.

3.3.5 अखर्चित रक्कम आणि प्रत्यार्पित विनियोजन आणि/अथवा मोठ्या प्रमाणात बचत/समर्पण

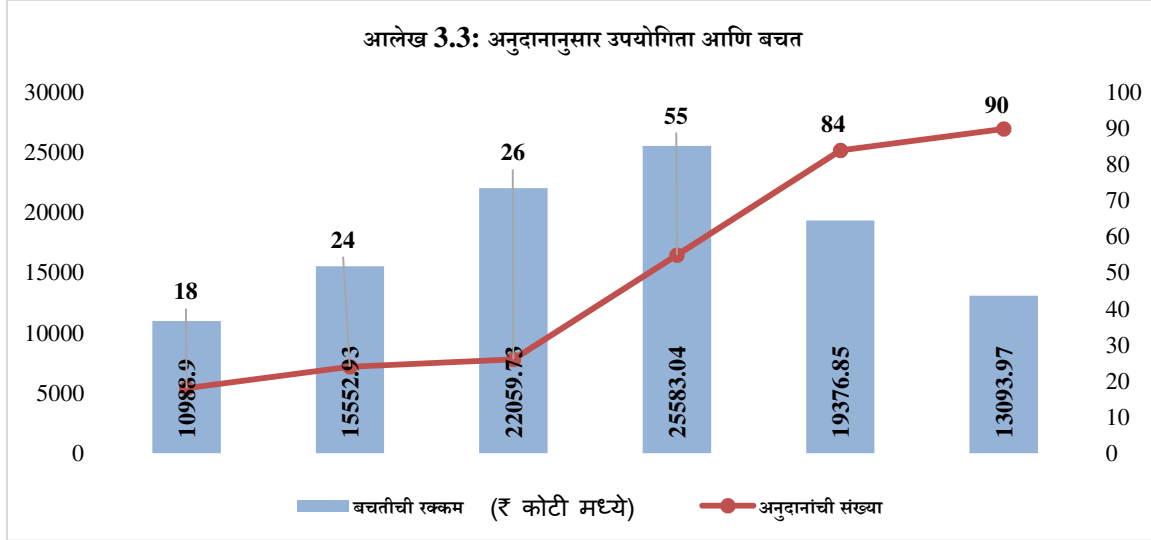
अवास्तव प्रस्ताव, खराब खर्च देखरेख यंत्रणा, कमकुवत योजनेची अंमलबजावणी क्षमता/कमकुवत आंतरिक नियंत्रण ह्या बाबींवर आधारित अंदाजपत्रकीय वाटप हे आर्थिक वर्षाच्या अंताला निधी मुक्त करणे आणि मोठ्या प्रमाणात निधी बँकांमध्ये शासकीय खात्यांच्या बाहेर राखून ठेवण्याच्या विभागाच्या प्रवृत्तीला उद्धृत करतात. अधिकच्या बचतीमुळे, इतर विभाग जे त्या निधीचा उपयोग करू शकले असते, वंचित राहतात.

विनियोजन लेखांच्या लेखापरीक्षे दरम्यान उघड झाले की 2019-20 दरम्यान ₹ 1,05,693.19 कोटींच्या निव्वळ बचतीपैकी ₹ 82,126.59 कोटींच्या (78 टक्के), 100 अनुदानांच्या बाबतीत परिशिष्ट 3.4 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे प्रत्येक प्रकरणांत बचत ₹ 10 कोटींपेक्षा अधिक होती आणि मूळ तरतुदीच्या 20 टक्के अथवा अधिक होती. तसेच 74 अनुदानाच्या प्रकरणांत ₹ 100 कोटींपेक्षा अधिक बचत प्रत्येक प्रकरणांत परिशिष्ट 3.5 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे होती.

महाराष्ट्र बजेट नियमावली, परिच्छेद 173 विदित करते की, इतर प्रमुखांच्या अधीन न येणाऱ्या संभाव्य अधिकचे पुनर्विनियोजन करण्यासाठी अथवा पुढील वर्षाच्या अंदाजानुसार प्रदान करण्यात येणाऱ्या खर्चाची पूर्तता करण्यासाठी वितरित किंवा नियंत्रक अधिकाऱ्यांद्वारे बचत राखीव ठेवली जाऊ नये. संपूर्ण बचत जेव्हा ही ध्यानात येईल, तत्काल प्रत्यार्पित करावयास पाहिजे. ज्या तरतुदी फायदेशीररित्या उपयोगात येऊ शकणार नाही, प्रत्यार्पित करण्यात याव्या.

वर्ष 2019-20 च्या अखेरीस एकूण बचत ₹ 1,05,693.19 कोटीपैकी फक्त ₹ 85,795.48 कोटी प्रत्यार्पित केली, ज्यापैकी ₹ 85,590.73 कोटी मार्च 2020 मध्ये प्रत्यार्पित केली, जे अपूरे आर्थिक नियंत्रण दर्शविते.

एकूण तरतुदीच्या उपयोगितेची, एकूण बचती सह टक्केवारी आलेख 3.3 मध्ये दर्शविली आहे.

(स्रोत: 2019-20 चे विनियोजन लेखे)

ज्या विभागांमध्ये मोठ्या प्रमाणात बचतीची नोंद झाली ते असे होते, शालेय शिक्षण, शहरी विकास, ग्रामीण विकास, सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य, आदिवासी विकास, सहकार पणन आणि वस्त्रोद्योग विभाग आणि पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता विभाग. मोठ्या प्रमाणातील बचतीची विभागाने विनियोजन लेख्यात विशद केलेली कारणे अनुवर्ती परिच्छेदांमध्ये दिलेली आहे.

(I) **अनुदान क्र. V-2 सहकार:** मुख्य शीर्ष 2435-इतर कृषि कार्यक्रम, 101-शेतकरी ऋण मुक्ती योजनेतर्गत महात्मा ज्योतिराव फुले शेतकरी कर्जमाफी योजनेसाठी प्राप्त झालेल्या ₹ 15,000 कोटी पूरक तरतुदीपैकी ₹ 3,000 कोटी खर्च करता येऊ शकले कारण कोविड-19 महामारीमुळे वित्त विभागाने कमी निधी मुक्त केला होता. तथापि, या व्यतिरिक्त विभागाने ₹ 9,000 कोटींचा खर्च आकस्मिकता निधी मधून मिळालेल्या अग्रिम मंजूरी द्वारे केला फेब्रुवारी 2020 (₹ 5,000 कोटी) आणि मार्च 2020 (₹ 4,000 कोटी) ज्याची निधीमध्ये परतफेड 31 मार्च 2020 पर्यंत प्रलंबित होती.

तसेच, छत्रपति शिवाजी महाराज शेतकरी सन्मान योजना 2017, करिता एकूण अंदाजपत्रकीय तरतूद ₹ 2,905.69 कोटीपैकी फक्त ₹ 1,490.51 कोटी खर्च झाले. कोविड-19 महामारीमुळे आणि पात्र लाभार्थ्यांच्या यादी अभावी मार्च 2020 मध्ये ₹ 1,415.10 कोटी काढून घेतले.

- (II) **अनुदान क्र. E-2-सामान्य शिक्षण:** मुख्य शीर्ष 2202-103-02 इतर स्थानीय संस्था अनुदानांतर्गत प्राथमिक शिक्षणाकरिता स्थानीय संस्थांना सहाय्यासाठी ₹ 5,303.77 कोटींची अंदाजपत्रकात तरतूद केली होती, परंतु अंदाजपत्रकीय तरतुदीपैकी रिक्त पदांमुळे वेतनातील बचत ₹ 1,130.99 कोटी मार्च 2020 मध्ये प्रत्यार्पित करण्यात आले.
- (III) **अनुदान क्र. Q-3 गृहनिर्माण:** मुख्य शीर्ष 2216-103 गृहनिर्माण मंडळ, महानगरपालिका इत्यादिंना सहाय्य अंतर्गत प्रधानमंत्री आवास योजना “सर्वाकरिता घर” योजनेसाठी संपूर्ण अंदाजपत्रकीय तरतूद ₹ 6,894.76 कोटी मार्च 2020 मध्ये केंद्र हिस्सा प्राप्त न झाल्यामुळे प्रत्यार्पित करण्यात आली.
- (IV) **अनुदान क्र.N-3- अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागासवर्गीय प्रवर्ग आणि अल्पसंख्यांकाचे कल्याण:** भारत सरकार पोस्ट मॅट्रीक शिष्यवृत्ती योजनेकरिता ₹ 1,867.20 कोटी अंदाजपत्रकीय तरतूद केली होती, यापैकी विभागाने ₹ 813.82 कोटी (43 टक्के) रक्कम विद्यार्थ्यांकडून योजनेतर्गत शिष्यवृत्ती साठी ऑनलाईन आवेदन प्राप्त न झाल्यामुळे मार्च 2020 मध्ये प्रत्यार्पित केली.
- (V) **अनुदान क्र. Y-2-पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता:** मुख्य शीर्ष 2215-102, ग्रामीण जल पुरवठा कार्यक्रमांतर्गत मुख्यमंत्री ग्रामीण पेयजल कार्यक्रम राबविण्याकरिता ₹ 300 कोटींची अंदाजपत्रकीय तरतूद केली होती, त्या पैकी विभागाने मार्च 2020 मध्ये ₹ 148.88 कोटी कोणतेही कारण विशद न करता प्रत्यार्पित केले.

3.3.5.1 सतत बचत

सततची बचत निर्देशित करते की विभागाचे अर्थसंकल्पीय नियंत्रण प्रभावी नाही तसेच पुढील वर्षाकरिता निधीचे वाटप करते वेळी गत वर्षातील कल विचारात घेतले नाही. अनुदान मिसिलांची चाचणी तपासणी दरम्यान लेखापरीक्षेस आढळून आले की गत पाच वर्षात 30 प्रकरणांमध्ये (परिशिष्ट 3.6) सातत्याने ₹ 100 कोटीपेक्षा अधिक बचत झाली होती, जे निर्देशित करते की एकतर जादाची तरतूद करण्यात आली किंवा वैधानिक आकांक्षाच्या कार्यन्वयनात कार्यकारी अयशस्वी झाले.

अनुदान G-02 इतर राजकोषीय आणि संकीर्ण सेवा अंतर्गत 2015-20 आर्थिक वर्षादरम्यान प्रत्येक वर्षी बचत 87 टक्के ते 97 टक्के दरम्यान होती. तसेच, अनुदान N-04 सामाजिक सेवावरील भांडवली खर्च ह्या अंतर्गत बचत 62 टक्के आणि 90 टक्के, अनुदान Q-03 गृहनिर्माण अंतर्गत बचत 51 टक्के आणि 99 टक्के आणि अनुदान Y-02 पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता अंतर्गत एकूण तरतुदींच्या 48 टक्के आणि 70 टक्के एकूण बचत होती. विभागाने बचतीकरिता कोणत्याही प्रकारचे विशिष्ट कारण कोणत्याही वर्षाकरिता विशद केले नव्हते.

3.3.5.2 'निरंक' खर्चासह अनुदान

2019-20 दरम्यान ₹ 10 कोटीपेक्षा अधिकची अंदाजपत्रकीय तरतूद, रक्कम ₹ 371.33 कोटी खालील सहा अनुदानातील तरतूद वर्षा अखेर उपयोगिताविना होती. तक्ता 3.6 मध्ये तपशील दिलेला आहे.

तक्ता 3.6: निरंक खर्चासह अनुदान

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	अनुदान	दत्तमत/भारित	एकूण तरतूद	प्रत्यक्ष खर्च	अभिप्राय
1	C09-इतर प्रशासकीय आणि सामाजिक सेवा वरील भांडवली खर्च	दत्तमत	250.05	0	प्रशासकीय विभागाकडून अधिकृतता/मंजूरी प्राप्त न झाल्यामुळे खर्च झाला नाही
2	G08-इतर प्रशासकीय सेवावरील भांडवली खर्च	दत्तमत	44.82	0	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळाने विक्रीकर इमारतीच्या बांधकामासाठी रक्कमेची तरतूद केली होती. तथापि, विक्रीकर इमारतीसाठी प्रशासकीय अनुमोदन प्राप्त न झाल्यामुळे संपूर्ण रक्कम ₹ 44.82 कोटी मार्च 2020 मध्ये प्रत्यार्पित केली.
3	A08- जनगणना, सर्वेक्षण आणि सांख्यिकी	दत्तमत	26.53	0	संपूर्ण देशामध्ये कोरोना महामारीमुळे लॉकडाऊनच्या परिस्थिती मध्ये जनगणना कार्यक्रम 2021 पुढे ढकलण्यात आला त्यामुळे ₹ 26.53 कोटीची संपूर्ण तरतूद मार्च 2020 मध्ये प्रत्यार्पित केली.
4	C06-नैसर्गिक आपत्तीमुळे दिलासा	भारित	25.35	0	
5	K10-इतर औद्योगिक भांडवली खर्च	दत्तमत	14.38	0	संपूर्ण तरतूद ₹ 14.38 कोटी मार्च 2020 मध्ये प्रत्यार्पित करण्याला कारणीभूत कारणे, उद्योग संचालनालय आणि प्रादेशिक कार्यालयाकडून संशोधित प्रस्तावाला मान्यता न होणे आणि उच्चाधिकार समितीद्वारे प्रस्तावित फेरबदलाला (मार्च 2020) सुद्धा मान्यता प्राप्त न होणे आणि तदनंतर कोविड-19 महामारी
6	W08-शिक्षा, खेळ, कला आणि संस्कृतीवरील भांडवली खर्च	दत्तमत	10.20	0	केंद्र सरकार द्वारा केंद्र हिस्सा मुक्त न केल्यामुळे संपूर्ण तरतूद ₹ 10.20 कोटी मार्च 2020 मध्ये प्रत्यार्पित केली.
एकूण			371.33	0	

स्रोत: 2019-20 चे विनियोजन लेखे

3.3.6 अधिकचा खर्च आणि त्याचे नियमितीकरण

संविधानेच्या अनुच्छेद 205 (1)(b) मध्ये विदित आहे की, आर्थिक वर्षादरम्यान कोणत्याही सेवेवर जर मंजूर केलेल्या रक्कमेपेक्षा त्या वर्षी अधिकचा खर्च झाला असेल तर राज्यपाल विधानमंडळा समक्ष अधिक रकमेची मागणी ठेवू शकतात. ह्याचा अर्थ असा आहे की आर्थिक वर्षाकरिता अनुदान/विनियोजनेपेक्षा अधिकचा केलेला खर्च राज्य विधानमंडळाद्वारे नियमित करणे राज्य शासनाला अनिवार्य आहे. अधिकच्या खर्चाच्या नियमितीकरणाबाबत

जरी कालमर्यादा कलमातंगत निर्धारित केली नसली तरी, अधिकच्या खर्चाचे नियमितकरण हे लोकलेखा समिती मध्ये विनियोजन लेख्यांवर चर्चा पूर्ण झाल्यावर करावयास पाहिजे. असे न करणे म्हणजे घटनात्मक तरतुदींचे उल्लंघन आहे तसेच सार्वजनिक पैशांच्या वापराबद्दल कार्यकारिणीचे विधानमंडळाद्वारे उत्तरदायित्व सुनिश्चित करण्याचे उद्दिष्ट विफल होते.

3.3.6.1 2019-20 वर्षाशी संबंधित अधिकचा खर्च

तरतुदीपेक्षा वर्षातील अधिकचा खर्च ज्याला विधानमंडळाच्या मंजूरीची आवश्यकता असते, फक्त तरतुदींचे उल्लंघन नाही तर चुकीच्या नियोजनाचे दर्शक आहे. जेविशिष्ट हेतुने ठेवलेल्या अंदाजपत्रकासोबत खर्चाच्या प्रगतीचा मागोवा घेऊन टाळता येऊ शकते.

अंदाजपत्रकीय प्राक्कलन ₹ 4,97,176.38 कोटीपैकी, 296 अनुदान/विनियोजनात 2019-20 दरम्यान ₹ 3,91,483.19 कोटीचा खर्च झाला. जरी एकूण बचत ₹ 1,05,693.19 कोटी होती तरी सात अनुदान/विनियोजनात ₹ 978.29 कोटीचा अधिकचा खर्च झाला ज्याला भारतीय संविधानेच्या अनुच्छेद 205 अंतर्गत नियमित करणे आवश्यक आहे.

अनुदान/विनियोजन तरतुदीपेक्षा मोठ्या प्रमाणात अधिक 2019-20 दरम्यान बंद झाले ज्याला नियमित करणे आवश्यक आहे तक्ता 3.7 मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 3.7: अनुदान/विनियोजन तरतुदीपेक्षा मोठ्या प्रमाणात आधिक्याने बंद झाले, ज्याला नियमितीकरणाची आवश्यकता आहे

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	दत्तमत/भारित विनियोजनाचे नाव	एकूण अनुदान	खर्च	अधिक
दत्तमत अनुदान				
1	C06 नैसर्गिक आपत्ती साठी दिलासा	16989.306	17954.676	965.370
2	O28 जिल्हा योजना सातारा	213.013	213.017	0.004
3	S05 शासकीय कर्मचाऱ्यांना ऋण	10.031	21.877	11.846
भारित विनियोजन				
4	G01 विक्रीकर प्रशासन	0.010	0.059	0.049
5	K07 उद्योग	0.000	0.901	0.901
6	N01 व्याज अदायगी	6.314	6.322	0.008
7	U01 व्याज अदायगी	5.656	5.765	0.109
एकूण		17224.33	18202.617	978.287
स्त्रोत: 2019-20 चे विनियोजन लेखे				

27 मार्च 2020 रोजी राष्ट्रीय आपत्ती प्रतिसाद निधी अंतर्गत (100 टक्के केंद्र सहाय्य) सहाय्य प्राप्त झाल्यामुळे, मुख्यत्वे C06 अनुदानात आधिक्य झाले. विभागाने पुढे असेही सांगितले की केंद्र सरकार कडून निधी प्राप्त होण्यापूर्वीच क्यार (Kyar) आणि महा वादळामुळे प्रभावित लोकांना दिलासा देण्याकरिता राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी (SDRF) निकषा नुसार खर्च केला.

3.3.6.2 विगत आर्थिक वर्षातील अधिकच्या खर्चाचे नियमितीकरण

वाढीव कालावधीसाठी उर्वरित अनियमित अधिकचा खर्च कार्यकारीवरील विधानमंडळाचे नियंत्रण सौम्य करते. भारतीय संविधानेच्या अनुच्छेद 205 नुसार अनुदान/ विनियोजनापेक्षा अधिकचा खर्च राज्य विधानमंडळाकडून नियमित करून घेणे राज्य शासनाला अनिवार्य आहे. अधिकच्या खर्चाच्या नियमितीकरणाबाबत जरी कालमर्यादा निर्धारित केली नसली तरी, अधिकच्या खर्चाचे नियमितीकरण हे लोकलेखा समिती मध्ये विनियोजन लेख्यांवर चर्चा पूर्ण झाल्यावर करावयास पाहिजे. 21 अनुदाने आणि आठ विनियोजनांमध्ये वर्ष 2017-18 आणि 2018-19 दरम्यान अधिकचा झालेला खर्च ₹ 993.31 कोटी मार्च 2020 पर्यंत परिशिष्ट 3.7 मधील तपशीलानुसार प्रलंबित होता.

3.3.6.3 काही अनुदानांमध्ये सातत्याने अधिकचा खर्च

परिशिष्ट 3.3 वरून असे दिसून येते की 17 प्रकरणांत पुनर्विनियोजन अनावश्यक सिद्ध झाले कारण प्रत्येक प्रकरणात पुनर्विनियोजित रकमेची ₹ 10 कोटीपेक्षा जास्त बचत झाली.

परिशिष्ट 3.8 मध्ये दर्शविल्यानुसार 2017-18 ते 2019-20 कालावधी दरम्यान, 43 उपशीर्षांमध्ये सातत्याने अधिकचा खर्च दिसून आला. ह्यापैकी पाच उपशीर्षांमध्ये प्रत्येक प्रकरणांत ₹ 10 कोटीपेक्षा अधिकचा खर्च होता. तक्ता 3.8 मध्ये दर्शविल्यानुसार 2017-20 दरम्यान सातत्याने अधिकचा खर्च होता.

तक्ता 3.8: उपशीर्षांतर्गत सातत्याने अधिकचा खर्च झाला

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	अनुदान	मुख्य शीर्ष	उपमुख्य शीर्ष	लघु शीर्ष	उप शीर्ष	उपशीर्ष तपशील	दत्तमत/ भारित	आधिक्य 017-18	आधिक्य 2018-19	आधिक्य 2019-20
1	C07 वन	2406	02	110	236	जंगली प्राण्यांच्या हल्ल्यांमध्ये झालेल्या हानीची भरपाई	दत्तमत	16.66	32.52	29.98
2	F02 शहरी विकास आणि इतर सेवा	2217	80	191	091	महानगरपालिकेच्या क्षेत्रात मुलभूत सुविधांच्या विकासासाठी विशेष तरतूद	दत्तमत	464.36	320.00	282.83
3	O16 जिल्हा योजना मुंबई उपनगर	2216	02	800	149	झोपडपट्टी वासीयांना हटवणे व त्यांचे पुनर्वसन	दत्तमत	12.00	14.00	12.00
4	O16 जिल्हा योजना मुंबई उपनगर	3435	04	103	059	बृहन् मुंबई मध्ये सौंदर्यात्मक सुधारणेकरिता मुंबई महानगरपालिकेला सहाय्यक अनुदान	दत्तमत	29.19	23.77	10.00
5	O35 जिल्हा योजना कोल्हापूर	4515	00	800	079	इतर जिल्हा योजना	दत्तमत	12.48	15.60	17.17

स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे विनियोजन लेखे

हया सर्व प्रकरणात अनुदान स्तरावर अधिकचा खर्च झाला नसल्यामुळे नियमितीकरणाची आवश्यकता वाटत नाही, उपशीर्षांतर्गत होणाऱ्या खर्चाच्या नियंत्रणावर भर द्यावयास पाहिजे.

3.3.7 भांडवली मालमत्तेच्या निर्मितीसाठी सहाय्यता अनुदान

एका सरकारकडून दुसऱ्या सरकारला संस्थांना किंवा व्यक्तिगत योगदानाच्या स्वरूपातील भुगतान म्हणजे सहाय्यता अनुदान असते.

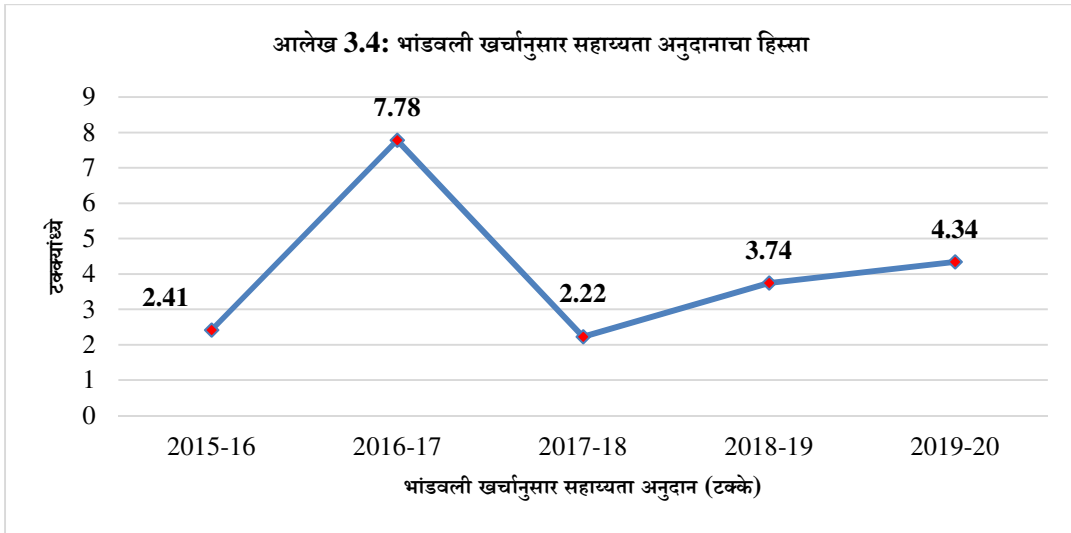
भारत सरकार लेखा मानक 2, नुसार अनुदानकर्त्याने (Grantor) अनुदानग्राहीला (Grantee) संवितरित केलेले सहाय्यता अनुदान महसूली खर्च म्हणून वर्गीकृत आणि लेखांकित करावयास पाहिजे. 2015-20 साठी सहाय्यता अनुदानाचे भांडवली खर्च म्हणून केलेले चुकीचे वर्गीकरण तक्ता 3.9 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 3.9: सहाय्यता अनुदानाचे भांडवली खर्च म्हणून झालेले चुकीचे वर्गीकरण

(₹ कोटी मध्ये)

	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
सहाय्यता अनुदान भांडवली खर्च म्हणून बुक केला	548.25	1988.33	595.01	1311.26	1580.59
एकूण खर्च	214281.84	245055.21	269392.54	303615.89	338690.64
भांडवली खर्च	22793.16	25549.27	26842.18	35049.05	36415.57
भांडवली खर्चामध्ये सहाय्यता अनुदानाचा हिस्सा टक्क्यामध्ये	2.41	7.78	2.22	3.74	4.34
महसुली तूटवर परिणाम (-) महसूल आधिक्य (+) जर सहाय्यता अनुदानामधील खर्च महसुली खर्च म्हणून समजला	548.25	1988.33	595.01	1311.26	1580.59
स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे					

भांडवली खर्चानुसार सहाय्यता अनुदानाचा हिस्सा आलेख 3.4 मध्ये दर्शविला आहे.

(स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे)

3.4 अर्थसंकल्पीय आणि लेखांकन प्रक्रियेच्या पारदर्शकतेवर टिप्पणी

3.4.1 एकमुश्त अर्थसंकल्पातील तरतूदी

महाराष्ट्र बजेट नियमावली, परिशिष्ट X, परिच्छेद 53 आणि परिच्छेद 12 (e) नुसार अर्थसंकल्पातील तरतूद प्राक्कलनातील फरक आणि गत तीन वर्षातील प्रत्यक्ष रकमेच्या संदर्भानुसार तपासले पाहिजे आणि त्या आधारावर रकमेतील घट प्रस्तावित करावयास पाहिजे. एकमुश्त हा नियम आहे असे समजून अर्थसंकल्पात प्रस्तावित करू नये. 2019-20 करिता एकमुश्त अर्थसंकल्पीय तरतूद तक्ता 3.10 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 3.10: एकमुश्त अर्थसंकल्पीय तरतूद

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	अनुदान क्र. आणि लेखांचे शीर्ष	तरतूद	खर्च	अभिप्राय
1	O10-(4515-00-800-010)अर्थसंकल्पात नसलेल्या भांडवली खर्चाकरिता एकमुश्त तरतूद (राज्य योजना)	6500.00	0.00	संपूर्ण रक्कम काढून घेतली आणि अनुदानांतर्गत पुनर्विनियोजित केली
2	N03-(2225-80-800-C97) अर्थसंकल्पात नसलेल्या महसुली खर्चाकरिता एकमुश्त तरतूद	616.59	0.00	
3	O04-(2515-00-800-048)महसुली खर्चाकरिता एकमुश्त तरतूद (राज्य योजना)	2175.25	0.00	
4	G02-(2070-00-800-052) वेतन आणि भत्ते इ. करिता एकमुश्त तरतूद	1500.00	0.00	
5	T05-(2225-02-796-C96) अर्थसंकल्पात नसलेल्या महसुली खर्चाकरिता एकमुश्त तरतूद	141.80	0.00	
6	N04-(4225-01-800-113) अर्थसंकल्पात नसलेल्या भांडवली खर्चाकरिता एकमुश्त तरतूद	100.00	0.00	
स्त्रोत:2019-20 चे विनियोजन लेखे				

3.5 अर्थसंकल्पीय आणि लेखा प्रक्रियेच्या परिणामकारकतेवर टिप्पण्या

3.5.1 अर्थसंकल्प प्रक्षेपण अपेक्षा आणि प्रत्यक्षातील दरी

कर प्रशासन/इतर जमा आणि सार्वजनिक खर्चाचे कार्यक्षम व्यवस्थापन विविध राजकोषीय निर्देशांकाचे समतोल राखते. अवास्तव प्रस्ताव, कमकुवत खर्च देखरेख यंत्रणा, कमकुवत योजनेची अंमलबजावणी करण्याची क्षमता/कमकुवत अंतर्गत नियंत्रणे ह्यावर आधारित अर्थसंकल्पीय वाटपामुळे विभागीय गरजांमध्ये निम्न इष्टतम वाटप होते. काही विभागांमध्ये बचतीचे आधिक्य हे इतर विभागांना निधीपासून वंचित ठेवते, ज्याचा उपयोग ते करू शकले असते.

2019-20 दरम्यान प्रत्यक्ष खर्चाच्या तुलनेत अर्थसंकल्पीय (मूळ/पूरक) तरतूदीची संक्षिप्त स्थिती तक्ता 3.11 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 3.11: 2019-20 दरम्यान प्रत्यक्ष खर्चाच्या तुलनेत अर्थसंकल्पीय (मूळ/पूरक) तरतुदीची संक्षिप्त स्थिती
(₹ कोटी मध्ये)

(1)	खर्चाचे स्वरूप	मूळ अनुदान/ विनियोजन	पूरक अनुदान/ विनियोजन	एकूण	प्रत्यक्ष खर्च	निव्वळ बचत (-)	रक्कम प्रत्यार्पित	
							रक्कम	टक्केवारी
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
दत्तमत	I महसूल	301073.47	50734.11	351807.58	271065.54	(-)80742.04	66640.67	83
	II भांडवल	46148.29	13391.11	59539.4	39654.37	(-)19885.03	14524.39	73
	III कर्जे अग्रिम	2007.45	1302.2	3309.65	1969.86	(-)1339.79	1280.51	96
एकूण दत्तमत		349229.21	65427.42	414656.63	312689.77	101966.86	82445.57	
भारित	IV महसूल	40755.66	180.35	40936.01	38782.05	(-)2153.96	1783.33	83
	V भांडवल	25.4	13.81	39.21	35.52	(-)3.69	0.04	1
	VI सार्वजनिक ऋण	26194.53	0	26194.53	24625.85	(-)1568.68	1566.54	100
एकूण भारत		66975.59	194.16	67169.75	63443.42	(-)3726.33	3349.91	
आकस्मिकता निधीमध्ये विनियोजन		15350		15350	15350	-	0	0
एकूण बेरीज		431554.8	65621.58	497176.38	391483.19	(-)105693.19	85795.48	

स्त्रोत: 2019-20 चे विनियोजन लेखे

मागील वर्षीच्या (2018-19) नऊ टक्क्यांच्या तुलनेत या वर्षादरम्यान मूळ तरतुदीच्या 15 टक्के ₹ 65,621.58 कोटींची पूरक तरतूद केली होती.

कार्यालय महालेखाकार (लेखा व हकदारी) कार्यालयांनी नियंत्रक अधिकाऱ्यांना आधिक्य व बचतीची नियमितपणे खर्चावरील माहवारी अहवालाच्या माध्यमाद्वारे माहिती दिली होती. जुलै 2020 मध्ये प्राथमिक आणि अंतिम लेखे बंद झाल्यानंतर सुद्धा त्यांनी ही बाब उचलून धरली होती आणि नियंत्रक अधिकाऱ्यांना लक्षणीय फरकाच्या कारणांच्या स्पष्टीकरणाबद्दल विनंती पण केली होती परंतु कोणत्याही प्रकारचे स्पष्टीकरण प्राप्त झाले नाही (डिसेंबर 2020).

2015-20 दरम्यान अर्थसंकल्पामधील एकूण स्थितीच्या तुलनेत एकूण बचतीमधील कल तक्ता 3.12 मध्ये दर्शविला आहे.

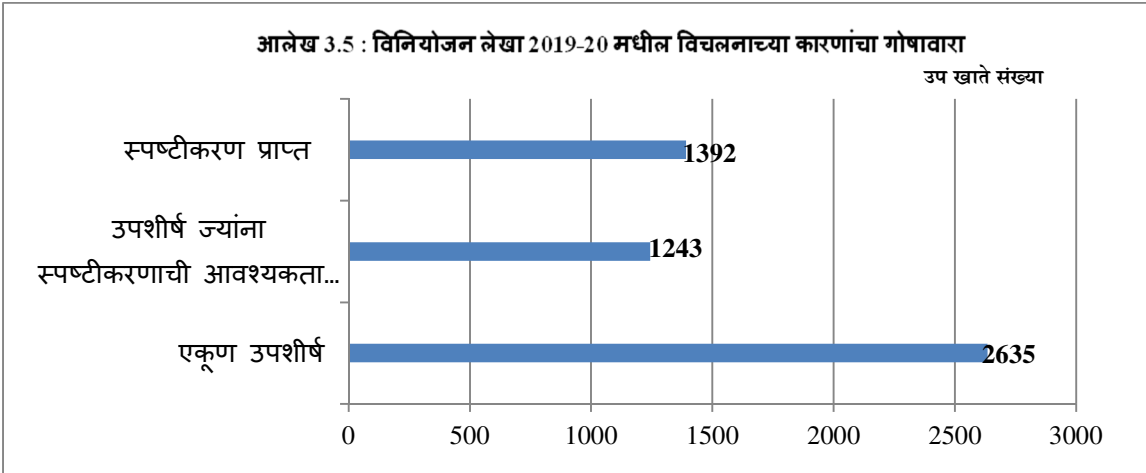
तक्ता 3.12: एकूण स्थितीच्या तुलनेत एकूण बचतीमधील कल

(₹ कोटी मध्ये)

	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
मूळ अर्थसंकल्प	253592.10	281356.13	309226.41	380734.44	431554.81
पूरक अर्थसंकल्प	35468.24	33626.30	63807.47	36056.94	65621.57
एकूण अर्थसंकल्प	289060.34	314982.43	373033.88	416791.38	497176.38
प्रत्यक्ष खर्च	236066.30	265910.32	295188.77	342935.03	391483.19
बचत	52994.04	49072.11	77845.11	70856.35	105693.19
बचतीची टक्केवारी	18.33	15.58	20.86	17.00	21.26

स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे विनियोजन लेखे

विनियोजन लेख्यांमधील विचलनाच्या कारणांचा गोषवारा आलेख 3.5 मध्ये दर्शविला आहे.

(स्रोत: महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्राच्या VLCअनुभागाकडून प्राप्त माहिती)

3.5.2 पुनर्विनियोजनाच्या संदर्भात आर्थिक अधिकार उधळले जात आहे

3.5.2.1 खर्चाचा ओघ

शासन निधी संपूर्ण वर्षादरम्यान समान रितीने खर्च करावयास पाहिजे, आर्थिक वर्षाच्या शेवटी तातडीने खर्च करणे म्हणजे आर्थिक औचित्याचे उल्लंघन आहे.

बॉम्बे वित्तीय नियम, 1959 अनुसार आर्थिक वर्षाच्या शेवटच्या महिन्यात तातडीने खर्च करणे टाळावयास पाहिजे. ह्या विपरीत परिशिष्ट 3.9 मधील यादी प्रमाणे 35 अनुदानांच्या बाबतीत असे निदर्शनास आले की ₹ 100 कोटी पेक्षा अधिकचा खर्च जो एकूण तरतुदीच्या 50 टक्के किंवा त्या पेक्षा जास्त होता वर्ष 2019-20 मध्ये शेवटच्या तिमाही मध्ये केला होता. वर्षाच्या शेवटी तातडीने खर्च करणे कमकुवत खर्चाचे नियंत्रण दर्शविते. एकूण खर्च ₹ 63,274.63 कोटीपैकी, ₹ 39,478.54 कोटीच्या (62 टक्के) खर्च शेवटच्या तिमाही मध्ये केला.

ज्या अनुदानात 100 टक्के खर्च मार्च 2020 मध्ये झाला तक्ता 3.13 मध्ये दिलेला आहे.

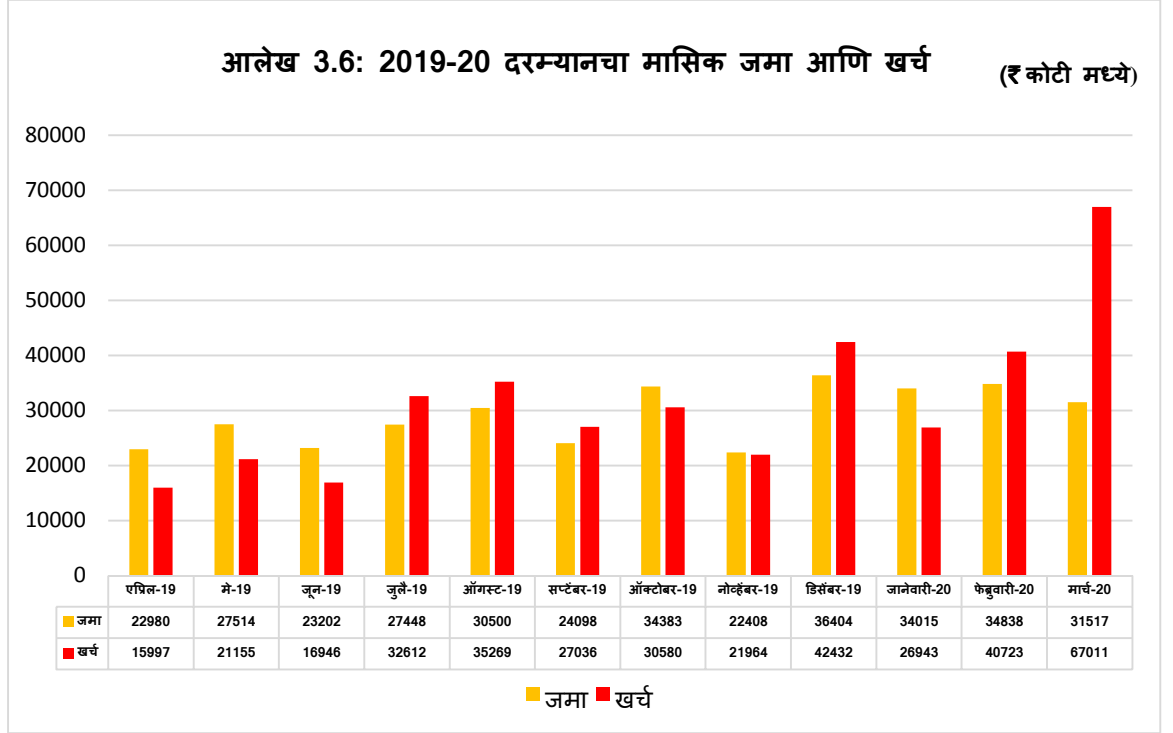
तक्ता 3.13: मार्च 2020 मधील खर्चाचा ओघ

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	अनुदान संख्या	मुख्य शीर्ष	अनुदानाचा तपशील	वर्षादरम्यान एकूण खर्च	मार्च 2020 दरम्यान खर्च	
					रक्कम	एकूण खर्चाची टक्केवारी
1	E01	2049	व्याज अदायगी	1702.04	1702.04	100
2	F07	6217	शहरी विकासाकरिता कर्ज	1416.78	1416.78	100
3	S04	4210	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्यावरील भांडवली खर्च	550.06	543.64	98.83
4	W01	2049	व्याज अदायगी	327.85	327.85	100

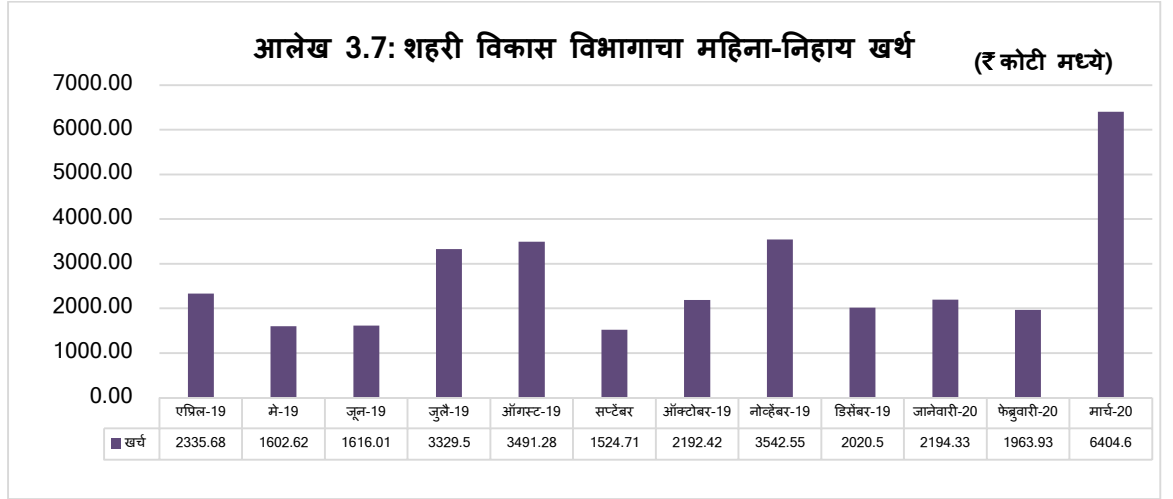
स्रोत: महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्राच्या VLCअनुभागाकडून प्राप्त माहिती

आलेख 3.6 मध्ये मासिक जमा आणि खर्च वर्ष 2019-20 दरम्यानचा दर्शविला आहे.

(स्त्रोत: VLC अनुभागाकडून प्राप्त माहिती)

आलेख 3.7 मध्ये शहरी विकास विभागाचा महिना-निहाय खर्च दर्शविला आहे.

(स्त्रोत: VLC अनुभागाकडून प्राप्त माहिती)

3.5.3 निवडक अनुदानाचे पुनर्विलोकन

महाराष्ट्र बजेट नियमावली उपबंधित करते की, अनुदान प्रशासित करणाऱ्या प्राधिकाऱ्यांवर त्यांच्या नियंत्रणाखालील खर्चाच्या प्रगतीवर निरीक्षण ठेवण्याची तसेच खर्च मंजूर अनुदान किंवा विनियोजनातर्गत राखण्याची जबाबदारी असते. अंदाज वेळेवर आणि अचूकपणे तयार करणे तसेच त्यांच्या ताब्यात असलेले अनुदान त्याच उद्दिष्ट्यांवर खर्च केले ज्यासाठी

त्यांची तरतूद केली होती आणि बचतीची आवश्यकता नसेल तर प्रत्यार्पित केली गेली ह्या बाबी प्राधिकार्यांची कर्तव्ये आणि जबाबदाऱ्यांमध्ये अंतर्भूत असतात.

प्राधिकारी ह्या सूचनांचे पालन कितपत करून राहिले ह्याची खात्री करण्याकरिता लेखापरीक्षेने प्रशासकीय विभागाच्या अभिलेख्यांची चाचणी तपासणी खालील अनुदानासाठी 2016-19 ह्या कालावधीकरिता केली.

- (I) **अनुदान 103- सिंचन, उर्जा आणि इतर आर्थिक सेवा:** ह्या अनुदानांतर्गत मृद आणि जल संधारण, वन आणि वन्यजीव, लघु मध्यम आणि मुख्य सिंचन प्रकल्प, लाभक्षेत्र विकास, पूर नियंत्रण आणि जलनिःस्सारण, उर्जा आणि अवकाश संशोधन जे आठ मुख्य शीर्षाना व्यापते, मृद आणि जल संधारण (2402), वनीकरण आणि वन्य जीवन (2406), मध्यम आणि प्रमुख सिंचन (2702), लघु सिंचन (2701), लाभक्षेत्र विकास (2705), पूर नियंत्रण आणि जल निःस्सारण (2711), उर्जा (2801) आणि अवकाश संशोधनासाठी (3402) तरतूद केली आहे.
- (II) **अनुदान K08 - सचिवालयीन आर्थिक सेवा:** ह्या अनुदानांतर्गत ई-गव्हर्नन्स प्रकल्पाची अंमलबजावणी, शासकीय कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षणा (3451) ची तरतूद केली आहे.
- (III) **अनुदान V03- सामाजिक सेवांवर भांडवली खर्च:** ह्या अनुदानांतर्गत महाराष्ट्र सहकार विकास महामंडळाला भाग भांडवल अंशदान, सहकारी सूत गिरणी, यंत्रमाग महामंडळ, यंत्रमाग सहकारी संस्था (NCDC) कृषि प्रक्रिया संस्था (NCDC) आणि जे तीन मुख्य शीर्षाला व्यापते 4425 - सहकारावरील भांडवली खर्च, 4851 - गाव आणि लघु उद्योग आणि 5475 - इतर सामान्य आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्चासाठी तरतूद केली आहे.

3.5.3.1 अर्थसंकल्प आणि खर्च

अर्थसंकल्पीय तरतूदीची एकूण स्थिती, प्रत्यक्ष संवितरण आणि अनुदानाच्या कार्यात्मक प्रमुखांतर्गत वर्ष 2017-18 ते 2019-20 करीता बचत तक्ता 3.14 मध्ये दिलेली आहे.

तक्ता 3.14: अनुदान क्र. 103, K08 आणि V03 अंतर्गत अर्थसंकल्पीय तरतूद आणि प्रत्यक्ष खर्चाचा तपशील

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	मूळ तरतूद	पूरक तरतूद	एकूण अनुदान अथवा विनियोजन	प्रत्यक्ष खर्च	बचत	बचतीची टक्केवारी
103 - सिंचन, उर्जा आणि इतर आर्थिक सेवांवरील खर्च						
2017-18	1921.46	2.18	1923.65	1600.72	322.92	16.78
2018-19	2008.08	3.01	2011.10	1580.66	430.44	21.40
2019-20	2210.80	0.39	2211.19	1772.54	438.65	19.83

वर्ष	मूळ तरतूद	पूरक तरतूद	एकूण अनुदान अथवा विनियोजन	प्रत्यक्ष खर्च	बचत	बचतीची टक्केवारी
K08 – सचिवालयीन आर्थिक सेवा						
2017-18	27.66	0.00	27.66	13.78	13.88	50.18
2018-19	28.67	0.00	28.67	14.53	14.14	49.31
2019-20	24.65	0.03	24.68	19.69	4.99	20.21
V03 – सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च						
2017-18	143.07	0.00	143.07	90.13	52.94	37.01
2018-19	111.50	501.40	612.90	161.93	450.97	73.58
2019-20	91.49	300.13	391.62	43.54	348.08	88.88
स्त्रोत: संबंधित वर्षांचे विनियोजन लेखे						

तक्ता 3.14 दर्शविते की अनुदान क्र. I-03 अंतर्गत निरंतर बचत 16 टक्के आणि 21 टक्के अनुदान क्र. K-08 अंतर्गत 20 टक्के ते 50 टक्के आणि अनुदान क्र. V-03 अंतर्गत 37 टक्के ते 89 टक्क्यांदरम्यान 2017-18 ते 2019-20 कालावधीकरीता होती.

तसेच तक्ता 3.14 वरून असे लक्षात आले की अनुदान क्र. I-03 आणि V-03 अंतर्गत प्रत्यक्ष खर्च मूळ तरतूदी इतका झालेला नव्हता तरी सुद्धा 2017-18 ते 2019-20 दरम्यान पूरक तरतूद केली गेली जे जादाचे अंदाज आणि सदोष अर्थसंकल्पाचे सूचक आहे.

3.5.3.2 उपशीर्षांतर्गत भरीव बचत

2019-20 दरम्यान अनुदान क्र. K-08 दोन उपशीर्ष आणि अनुदान क्र. V-03 अंतर्गत चार उपशीर्षांमध्ये ₹ 10 कोटीपेक्षा जास्त बचत आणि एकूण तरतूदीच्या 68 टक्के ते 100 टक्क्यांदरम्यान होती, तक्ता 3.15 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 3.15: 2019-20 दरम्यान अनुदान क्र. K-08 आणि V-03 अंतर्गत उपशीर्षनिहाय भरीव बचत

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	क्रॉस रेफरन्स कोड	तपशील	एकूण अनुदान	प्रत्यक्ष खर्च	बचत	बचतीची टक्केवारी	बचतीची कारणे
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
K08 – सचिवालयीन आर्थिक सेवा							
1	3451-090(00)(05)	ई-गव्हर्नन्स प्रकल्पाचे कार्यान्वयन	2.00	0.63	1.37	68.49	ई-गव्हर्नन्स प्रकल्पाच्या काही विशिष्ट बाबींमध्ये "व्यवसाय सुलभतेमुळे बचत"
2	3451-003(00)(01)	शासकीय कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षण	0.19	0.00	0.19	100.00	शासकीय कर्मचाऱ्यांचे प्रशिक्षण देयक, यशदा, पुणे चे भुगतान करण्याकरिता आवश्यक संपूर्ण रक्कम मुक्त केली नाही

अनु क्र.	क्रॉस रेफरन्स कोड	तपशील	एकूण अनुदान	प्रत्यक्ष खर्च	बचत	बचतीची टक्केवारी	बचतीची कारणे
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
V03 – सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च							
1	4425-00-108(02)(08)	कृषि प्रक्रिया संस्थांना भाग भांडवल (कोल्हे समिती) (राज्य योजना)	4.00	0.31	3.69	92.25	मराठवाडा आणि विदर्भ क्षेत्रामधून प्रस्ताव प्राप्त न झाल्यामुळे आणि उर्वरित महाराष्ट्रा मधून दोन प्रस्तावावर कोरोना महामारी स्थितीमुळे कार्रवाई न केल्यामुळे
2	4425-00-190(00)(02)	कृषि प्रक्रिया संस्थांना भाग भांडवल अंशदान (राष्ट्रीय सहकारी विकास महामंडळ)	6.00	1.90	4.10	68.33	
3	4425-00-190(00)(06)	सहकारी सूत गिरणीला भाग भांडवल अंशदान (राष्ट्रीय सहकारी विकास महामंडळ)	0.40	0.00	0.40	100	20 मार्च 2020 नंतर कोणत्याही प्रस्तावावर कोरोना महामारी स्थितीमुळे कार्रवाई न केल्याने
4	4425-00-190(00)(01)	महाराष्ट्र सहकारी विकास महामंडळला भाग भांडवल अंशदान	300.00	0.00	300.00	100	वित्त विभागाने प्रस्तावांना मंजूरी न दिल्यामुळे

स्त्रोत: 2019-20 चे विनियोजन लेखे

3.5.3.3 संपूर्ण तरतुदीचे प्रत्यार्पण

विनियोजन लेखे वर्ष 2019-20 च्या छाननी दरम्यान उघड झाले की, अनुदान क्र. I-03 मधील चार उपशीर्षांतर्गत ₹ 1.56 कोटी, अनुदान क्र. K-08 मधील एका उपशीर्षांतर्गत ₹ 19 कोटी आणि अनुदान क्र. V-03 मधील पाच उपशीर्षांतर्गत ₹ 311.53 कोटींची संपूर्ण तरतूद मार्च 2020 मध्ये पुनर्विनियोजनेद्वारा तक्ता 3.16 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे काढून घेतली/प्रत्यार्पित केली.

तक्ता 3.16: अनुदान क्र. I-03, K-08 आणि V-03 अंतर्गत संपूर्ण तरतुदीच्या प्रत्यार्पणाचा तपशील

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	तपशील	मूळ आणि प्रक अनुदान	पुनर्विनियोजित रक्कम	एकूण अनुदान	प्रत्यक्ष खर्च
I03 – सिंचन, उर्जा आणि इतर आर्थिक सेवांवरील खर्च					
1	2701 मुख्य आणि मध्यम सिंचन 005(04)(02) अधीक्षक अभियंता, ठाणे पाटबंधारे मंडळ ठाणे	0.11	0.11	0.00	0.00
2	2701 मुख्य आणि मध्यम सिंचन 800(15)(01) पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर जल वापरकर्ता संघटना पुरस्कार	0.45	0.45	0.00	0.00

अनु क्र.	तपशील	मूळ आणि पूरक अनुदान	पुनर्विनियोजित रक्कम	एकूण अनुदान	प्रत्यक्ष खर्च
3	2801 उर्जा 800(01)(06) भाटसा जलविद्युत प्रकल्प ठाणे पाटबंधारे प्रकल्प मंडळ, ठाणे	0.50	0.50	0.00	0.00
4	2801 उर्जा 004(050)(05) अधीक्षक अभियंता, कोयना संकल्पचित्र मंडळ, पुणे	0.50	0.50	0.00	0.00
K08 – सचिवालयीन आर्थिक सेवा					
5	3451 सचिवालयीन आर्थिक सेवा 003(00)(01) शासकीय कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षण	0.19	0.19	0.00	0.00
V03 – सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च					
6	4425 सहकारावरील भांडवली खर्च 190(00)(01) महाराष्ट्र सहकारी विकास महामंडळाला भाग भांडवल अंशदान	300.00	300.00	0.00	0.00
7	4425 सहकारावरील भांडवली खर्च 190(00)(04) सह निर्मिती प्रकल्पासाठी सहकारी साखर कारखान्यांना भाग भांडवल अंशदान	9.00	9.00	0.00	0.00
8	4425 सहकारावरील भांडवली खर्च 190(00)(06) सहकारी सूत गिरणीला भाग भांडवल अंशदान (NCDC)	0.40	0.40	0.00	0.00
9	4851 गाव आणि लघु कारखान्यांवरील भांडवली खर्च 190(00)(02) महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळाला भाग भांडवल अंशदान	2.00	2.00	0.00	0.00
10	5475 इतर आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च 102(01)(07) शहरी सहकारी ग्राहक संस्थांना भाग भांडवल अंशदान	0.14	0.14	0.00	0.00
स्त्रोत: 2019-20 चे विनियोजन लेखे					

3.5.3.4 I-03 अनुदान व्यपगत होण्यापासून टाळण्याकरिता फेब्रुवारी आणि मार्च 2020 दरम्यान मोठ्या प्रमाणात रकमेचे (₹ 50 लाखांच्या वर) आहरण

विनियोजन लेखे 2019-20 च्या व्हीएलसी (लेखा) कडून प्राप्त झालेल्या डेटाच्या छाननी दरम्यान उघड झाले की मुख्य शीर्ष 2701 अंतर्गत, अनुदान I-03 मधील 11 प्रकरणांत ₹ 50 लाखापेक्षा अधिक प्रत्येक प्रकरणात मोठ्या प्रमाणात आहरण झाले जे अनुदान व्यपगत होण्यापासून टाळण्याकरिता झाल्याचे सूचक आहे. प्रमाणकनिहाय तपशील तक्ता 3.17 मध्ये दिलेला आहे.

तक्ता 3.17: I03 अनुदान व्यपगत होण्यापासून टाळण्याकरिता फेब्रुवारी आणि मार्च 2020 दरम्यान मोठ्या प्रमाणात रकमेचे (₹ 50 लाखांच्या वर) आहरण

उपशीर्ष	आहरण आणि संवितरण अधिकाऱ्याचे नाव	कोषागार	प्रमाणक संख्या	प्रमाणकाची तिथी	रक्कम (₹ लाख मध्ये)
270180001 D99801	कार्यकारी अभियंता, जालना पाटबंधारे विभाग, जालना	जालना	1	6 मार्च 20	65.11
270180002 A89501	कार्यकारी अभियंता, जलविज्ञान प्रकल्प, औरंगाबाद	औरंगाबाद	3	7 फेब्रुवारी 20	51.71
270180001 C0501	कार्यकारी अभियंता, पाटबंधारे विभाग, यवतमाळ	यवतमाळ	5	3 फेब्रुवारी 20	51.07
270180001 D99501	कार्यकारी अभियंता, कालवा संकल्पचित्र विभाग, नांदेड	नांदेड	11	3 मार्च 20	66.37
270180001 D15801	कार्यकारी अभियंता, सिंचन विभाग, अकोला	अकोला	8	15 फेब्रुवारी 20	54.53
270180001 D99501	कार्यकारी अभियंता, औरंगाबाद पाटबंधारे विभाग, बसमतनगर, हिंगोली	हिंगोली	4	5 फेब्रुवारी 20	65.24
270180001 D99501	कार्यकारी अभियंता, औरंगाबाद पाटबंधारे विभाग, बसमतनगर, हिंगोली	हिंगोली	3	3 मार्च 20	61.37
270180001 D99501	कार्यकारी अभियंता, नांदेड पाटबंधारे विभाग, दक्षिण नांदेड	नांदेड	10	2 मार्च 20	54.07
270180001 D99501	कार्यकारी अभियंता, कालवा संकल्पचित्र विभाग, नांदेड	नांदेड	2	3 फेब्रुवारी 20	89.99
270180001 D99501	कार्यकारी अभियंता, कालवा संकल्पचित्र विभाग, नांदेड	नांदेड	8	7 फेब्रुवारी 20	50.23
270180001 D99501	कार्यकारी अभियंता, नांदेड पाटबंधारे विभाग, दक्षिण नांदेड	नांदेड	11	10 फेब्रुवारी 20	57.07
एकूण					666.76
स्त्रोत: महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-II, महाराष्ट्राच्या VLC(लेखे) कडून प्राप्त माहिती					

3.5.3.5 निरंतर बचत

ई-गव्हर्नन्स प्रकल्प राबविण्याकरिता अनुदान K-8 उद्योग, उर्जा आणि श्रम विभाग, मुख्य शीर्ष 3451 अंतर्गत 2016-17 पासून पुढे अर्थसंकल्पात तरतूद करण्यात आली होती. तथापि, 2017-18 ते 2019-20 दरम्यान 90 टक्क्यांपेक्षा जास्त अर्थसंकल्पीय तरतूद खाली दिल्याप्रमाणे पुनर्विनियोजित केली. सदोष नियोजन आणि चुकीच्या अंदाजाचा परिणाम प्रत्यार्पण/निधीच्या पुनर्विनियोजनात 2017-20 दरम्यान झाला.

तक्ता 3.18: अनुदान K-8 अंतर्गत निरंतर बचत

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	योजनेची घोषणा	नियत रक्कम	प्रत्यक्ष खर्च	पुनर्विनियोजन	पुनर्विनियोजनाची कारणे
2016-17	ई-गव्हर्नन्स प्रकल्पाचे कार्यान्वयन	18.92	--	18.92	ILMS पद्धती राबविण्याकरिता माहिती आणि तंत्रज्ञान विभागाकडून तांत्रिक मान्यता न मिळाल्यामुळे संपूर्ण तरतूद प्रत्यार्पित
2017-18	ई-गव्हर्नन्स प्रकल्पाचे कार्यान्वयन	10.85	--	10.85	ILMS प्रकल्प, उच्च समितीतर्फे रद्द केल्यामुळे संपूर्ण तरतूद प्रत्यार्पित
2018-19	ई-गव्हर्नन्स प्रकल्पाचे कार्यान्वयन	10.85	0.22	10.63	अपेक्षेपेक्षा कमी प्रस्ताव प्राप्त झाल्यामुळे मार्च 2019 मध्ये ₹ 10.63 कोटीची संपूर्ण तरतूद प्रत्यार्पित
2019-20	ई-गव्हर्नन्स प्रकल्पाचे कार्यान्वयन	2.00	0.63	1.37	वित्त विभागाकडून निधी मुक्त न केल्यामुळे तरतूद प्रत्यार्पित

3.6 निष्कर्ष

- 2019-20 दरम्यान एकूण तरतूद ₹ 4,97,176.38 कोटी पैकी ₹ 3,91,483.19 कोटींचा खर्च झाला ज्यामुळे ₹ 1,05,693.19 कोटीची (27 टक्के) बचत झाली. एकूण बचतीपैकी ₹ 85,795.48 कोटी मार्च 2020 मध्ये प्रत्यार्पित केले. आर्थिक वर्षाच्या अखेरच्या भागात प्रत्यार्पित बचत अपर्याप्त आर्थिक शिस्तीचे द्योतक आहे.
- पर्याप्त समर्थनाशिवाय पूरक अनुदान/विनियोजनाची प्राप्ती, बऱ्याचशा प्रकरणात पूरक तरतूद अनावश्यक सिद्ध झाली कारण खर्च मूळ तरतूदी पर्यंत सुद्धा झाला नव्हता, जे स्पष्टपणे निधीच्या चुकीच्या अंदाजाचे द्योतक आहे.

3.7 शिफारसी

- (i) बचतीमधील घट सुनिश्चित करणे, अनुदान/विनियोजनेतील मोठ्या प्रमाणावरील बचती टाळणे आणि अपेक्षित बचती ओळखून निर्धारित समयावधीत प्रत्यार्पित केली आहेत याची खात्री करण्यासाठी शासनाने अर्थसंकल्पाची योग्य अंमलबजावणी आणि संनियंत्रण ठेवले पाहिजे.
- (ii) राज्य शासनाने विभागांच्या गरजांची विश्वासाहता आणि वाटप केलेल्या संसाधनाचा शक्य तितक्या प्रमाणात उपयोग करण्याच्या त्यांच्या क्षमतेवर आधारित वास्तववादी अर्थसंकल्प तयार करण्याची आवश्यकता आहे.

प्रकरण IV
लेखे आणि वित्तीय अहवाल सादरीकरण
पद्धतीचा दर्जा

प्रकरण IV :लेखे आणि वित्तीय अहवाल सादरीकरण पद्धतीचा गुणवत्ता

वाजवी आणि विश्वसनीय माहिती असलेली पोषक आंतरिक वित्तीय सादरीकरण पद्धती खरोखरीच राज्य शासनाच्या कार्यक्षम आणि प्रभावी संचालनासाठी कारणीभूत होते. वित्तीय नियम, पद्धती आणि निर्देशांचे तसेच समयोचित आणि दर्जेदार सादरीकरणाचे अनुपालन हे एक शासकीय संचालनाचे प्रमुख गुण विशेष आहे. हे प्रकरण चालू वर्षात राज्य शासनाच्या विविध विभागाचे वित्तीय नियम, पद्धती आणि निर्देशनाच्या अनुपालनाचा संक्षिप्त आढावा आणि स्थिती दर्शविते.

वित्तीय लेख्यांच्या पूर्णत्वासंबंधी मुद्दे

4.1 राज्याचा संचित निधी किंवा लोक लेख्यांबाहेरचा निधी

भारतीय संविधानाचे अनुच्छेद 266(1), अनुच्छेद 267 च्या तरतूदीच्या अधीन राहून तजविज करते की, राज्य शासनाला मिळालेला सर्व महसूल, राज्य शासनाने कोषागार बिले जारी करून उभे केलेले सर्व कर्ज देशाच्या मध्यवर्ती बँकेने दिलेले कर्ज आणि परतफेडीने शासनाला मिळालेले सर्व कर्ज, मिळून बनलेला निधी राज्य शासनाचा संचित निधी असे संबोधले जाते. अनुच्छेद 266(2) अशी तजविज करते की राज्याने किंवा राज्याच्या वतीने मिळालेला इतर सर्व लोक निधी जशी स्थिती असेल त्याप्रमाणे राज्याच्या लोक लेख्यात जमा करण्यात येईल. एका घटनेत जेथे सार्वजनिक खर्च संचित निधीच्या बाहेर निधी उभारून करण्याचा उल्लेख नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या मागील वित्तीय अहवालात नमूद करण्यात आला आहे.

महाराष्ट्र निवारा निधी

गृह विभाग, महाराष्ट्र शासनाद्वारे (मे 2010) केंद्रीय सहाय्यामार्फत विविध गृह योजना उपक्रमांकरिता, संसाधनांना पूरक होईल हा उद्देश्य ठेऊन महाराष्ट्र निवारा निधीची निर्मिती करण्यात आली. महाराष्ट्र निवारा निधीला, महाराष्ट्र राज्य शासन, महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्र विकास प्राधिकरण (MHADA) आणि झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरणाने मिळविलेल्या 90 टक्के भूमि आवर्ती निधीतून प्राप्त होतो. हा निधी महाराष्ट्र गृह निर्माण आणि क्षेत्रीय विकास प्राधिकरणाच्या कार्यक्षेत्रातर्गत निर्माण करण्यात आला आणि शासन निर्णयानुसार हा निधी महाराष्ट्र गृह निर्माण आणि क्षेत्रीय विकास प्राधिकरणाच्या शर्तीवर लेखापरीक्षित केला जाईल आणि महाराष्ट्र निवारा निधीचे वार्षिक लेखे आणि लेखापरीक्षा अहवाल प्रत्येक वर्षी राज्य विधीमंडळासमक्ष सादर करण्यात येईल.

ह्या निधीच्या निर्मितीपासून मार्च 2019 पर्यंत महाराष्ट्र निवारा निधीला ₹ 26,956.28 कोटी महाराष्ट्र शासन, महाराष्ट्र गृह निर्माण आणि क्षेत्रीय विकास प्राधिकरण आणि पुनरावृत्ती अंशदानाद्वारे मिळविलेल्या 90 टक्के भूमि अधिमूल्यातून प्राप्त झाला आहे. ह्या निधीतून

मार्च 2019 पर्यंत ₹ 4,593.95 कोटी खर्च करून ही महाराष्ट्र निवारा निधीतून केलेल्या जमा आणि खर्चाचे वार्षिक लेखे आणि लेखापरीक्षा अहवाल (डिसेंबर 2020) राज्य विधीमंडळाला सादर करण्यात आलेले नाही.

हा निधी एक स्वायत्त संस्था महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्र विकास प्राधिकरणाच्या अंतर्गत निर्माण करण्यात आल्यामुळे आणि भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांनी डीपीसी अधिनियम 1971 च्या अंतर्गत अनुच्छेद 20(1) नुसार लेखापरीक्षण केल्यामुळे महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्र विकास प्राधिकरण अधिनियम, 1976 ला महाराष्ट्र निवारा निधीच्या निर्मितीची अंतर्भूत केल्याची एक औपचारिक सुधारणा आणि तसेच नंतर निधीच्या लेखापरीक्षणाची तजविज केल्याबद्दल ची सुधारणा आवश्यक आहे. तसेच महाराष्ट्र निवारा निधीला प्रशासकीय आणि वित्तीय स्वायत्तता व ह्या निधीचे लेखापरीक्षण भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक ह्यांच्या कडून करून घेण्यासाठी सुनिश्चित करण्याचे दृष्टिने वित्तीय विभागाने (ऑगस्ट 2017) गृह विभागाला महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्र विकास प्राधिकरण अधिनियम 1976 मध्ये आवश्यक त्या सुधारणा करण्याचे निर्देश देण्यात आले आहेत.

4.2 व्याजधारक ठेवीच्या व्याजाची जबाबदारी न निभावण्याबद्दल

राज्य शासनाला गुंतवणूक न केलेल्या जमा राशि वर जे व्याजधारक ठेवी लेखे ह्या शीर्षांतर्गत पडून असतात त्यावर व्याज द्यावे लागते. वर्ष 2019-20 मध्ये एकंदर ₹ 46,192.77 कोटी जे 31 मार्च 2019 पर्यंत व्याजधारक ठेवी लेख्यांमध्ये पडून होते, त्याचा विनियोग केला नव्हता आणि राज्य शासनाने अविनियोजित भाग ₹ 45,653.45 कोटी वर ₹ 2,157.76 कोटी व्याज दिले. उर्वरित अविनियोजित भाग ₹ 539.32 कोटी वर व्याज देण्यात आले नाही. ह्या अविनियोजित भागावर लागू व्याज दराच्या दराने संबंधित लेख्यावर व्याज दायित्वे ₹ 43.15 कोटी इतके आहे. न देण्यात आलेल्या व्याजधारक ठेवीवरील व्याज दायित्व खालील तक्ता 4.1 मध्ये दर्शविण्यात आले आहे.

तक्ता 4.1: व्याजधारक ठेवीच्या व्याजाची जबाबदारी न निभावणे

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	व्याजधारक ठेवी	1 एप्रिल 2019 ला सुरुवातीची शिल्लक	अविनियोजित भाग ज्याकरिता व्याज देण्यात आले नाही	तरतूद न करण्यात आलेली व्याज रक्कम (8 टक्के दराने परिगणित)
1	8336-नागरी ठेवी	38570.78	0	0
2	8338-स्थानिक निधी वर ठेवी	89.04	89.04	7.13*
3	8342-इतर ठेवी	7532.95	450.28	36.02
	एकूण	46192.77	539.32	43.15

* उच्च पूर्णांकन स्रोत: वित्त लेखे 2019-20

4.3 राज्य कार्यान्वयन अभिकरणाला थेट निधी हस्तांतरित

सामाजिक आणि वित्तीय क्षेत्रात विविध योजना/कार्यक्रम कार्यान्वित करण्यासाठी केंद्र सरकार मोठ्या प्रमाणात निधी राज्य कार्यान्वयन अभिकरणांना¹ हस्तांतरित करते. हा निधी राज्य अर्थसंकल्प/राज्य कोषागार यंत्रणे मार्फत वळता होत नसल्याने राज्याच्या वित्तीय लेख्यात हा निधी संकलित होत नाही आणि काही प्रमाणात त्यांच्या पासून उत्पन्न झालेली इतर राजकोषीय अस्थिरता/मापदंड हे संपूर्ण चित्राचे प्रतिनिधीत्व करीत नाही. म्हणून केंद्र सरकारने असे ठरवले की 2014-15 पासून संपूर्ण केंद्र पुरस्कृत योजने अंतर्गत आराखडा सहाय्य आणि गट अनुदान राज्य आराखड्यात केंद्रीय सहाय्य म्हणून वर्गीकृत करण्यात येईल आणि राज्याच्या संचित निधी मार्फत कार्यान्वयन अभिकरणांना टप्प्या टप्प्याने हस्तांतरित केल्या जाईल.

तथापि, 2019-20 दरम्यान, भारत सरकारने ₹7,851.42 कोटींचा निधी राज्य शासनाच्या मार्फत करण्याऐवजी थेट राज्य कार्यान्वयन अभिकरणांना हस्तांतरित केला.

वित्तीय लेख्यांच्या खंड II मधील परिशिष्ट IV मध्ये हे हस्तांतरण दर्शविण्यात आलेले आहे. मागील पाच वर्षांदरम्यान राज्य कार्यान्वयन अभिकरणांना केलेल्या थेट हस्तांतरणाचा वाढता कल तक्ता 4.2 मध्ये तपशीलवार दर्शविला आहे.

तक्ता 4.2: 2015-20 दरम्यान थेट कार्यान्वयन यंत्रणेला हस्तांतरित निधी

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
राज्य कार्यान्वयन यंत्रणेला थेट हस्तांतरित	450.84	1592.11	1854.82	3004.46	7851.42
स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे					

वर्ष 2019-20 च्या कार्यान्वयन यंत्रणेला मुख्य हस्तांतरण मिळाले ते तक्ता 4.3 मध्ये दर्शविलेले आहेत.

¹ राज्य कार्यान्वयन अभिकरणे अश्या संगठन/संस्था आहेत ज्यामध्ये गैर सरकारी संगठन अंतर्भूत आहेत ज्यांना विनिर्दिष्ट कार्यक्रमाच्या कार्यान्वयनासाठी भारत सरकारकडून निधी प्राप्त करण्याकरिता राज्य सरकारने प्राधिकृत केलेले आहे

तक्ता 4.3: कार्यान्वयन यंत्रणा ज्यांना भारत सरकारकडून थेट हस्तांतरण

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	भारत सरकारच्या योजनेचे नाव	कार्यान्वयन यंत्रणेचे नाव	2019-20 दरम्यान सरकारद्वारा मुक्त
1	प्रधानमंत्री किसान सन्मान निधी	कृषी विभाग, महाराष्ट्र	4720.62
2	महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी कार्यक्रम - राज्य घटक	महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना राज्य निधी संस्था महाराष्ट्र (राज्य घटक)	1150.60
3	आंतरराज्यीय अन्नधान्य चळवळीला सहाय्य आणि राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अधिनियमांतर्गत FPS व्यावसायिकांची सीमा	अन्न व नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण विभाग - महाराष्ट्र शासन	305.83
4	प्रधानमंत्री मातृ वंदना योजना	सार्वजनिक आरोग्य विभाग, महाराष्ट्र	287.88
5	मूल्य सहायता योजने अंतर्गत कापूस महामंडळाद्वारे कापसाची खरेदी	महाराष्ट्र राज्य सहकारी कापूस उत्पादक बाजार समिती मर्यादित [MSCCGMF]	145.60
6	भारताचे राष्ट्रीय महामार्ग प्राधिकरण	जमीन अधिग्रहण सक्षम प्राधिकारी (CALA)/SDO	128.46
7	राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अधिनियमाच्या अंतर्गत अन्न धान्याचे विकेंद्रीत खरेदी साठी अन्न सबसिडी	महाराष्ट्र शासनाचे अन्न व नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण विभाग	107.25
8	जनगणना सर्वेक्षण आणि सांख्यिकी/भारताचे कुल सचिव	महाराष्ट्र शासन जनगणना 2021	98.25
9	पाय आणि तोंड रोग (FMD) व एक दिवसाआड येणारा ताप रोखण्यासाठी राष्ट्रीय पशु रोग नियंत्रण कार्यक्रम	महाराष्ट्र पशुधन विकासमंडळ (MLDB)	29.07
10	बीज व रोपणी साहित्यावर उप-अभियान	महाराष्ट्र राज्य बियाणे मंडळ मर्यादित (MSSCL)	17.42
11	राष्ट्रीय गोकुल मिशन	महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ	14.80
12	विज्ञान आणि तंत्रज्ञान संस्थागत निर्माण आणि मानव कार्यक्षमता	शैक्षणिक विश्वविद्यालय	11.43

स्त्रोत: वित्त लेखे 2019-20; सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन यंत्रणा - PFMS

भारत सरकार कडून राज्य कार्यान्वयन यंत्रणे कडे निधीच्या थेट हस्तांतरणात निधीचा अनुचित उपयोग यंत्रणेकडून केला जाण्याचा धोका नाकारता येत नाही. जो पर्यंत एकरूप लेखा पद्धती योग्य दस्तावेज आणि समयोचित खर्चाच्या अहवालासह संपूर्ण यंत्रणा अनुसरण करत नाही तो पर्यंत थेट हस्तांतरणाच्या अंतिम उपयोगाचे निरीक्षण कठीण आहे.

4.4 उपयोगिता प्रमाणपत्र सादर करण्यात विलंब

मुंबई वित्तीय नियम, 1959 अशी तजवीज करते की वर्षादरम्यान एका विशिष्ट कारणासाठी मिळालेल्या अनुदानाकरिता अनुदान घेणाऱ्या संस्थेकडून उपयोगिता प्रमाणपत्र प्राप्त करून आणि पडताळणी केल्यावर ते प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-1, मुंबई,

महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-II, नागपूर चे संबंधित लेखा अधिकारी आणि वेतन आणि लेखा कार्यालय, मुंबई ला जो पर्यंत अन्यथा स्पष्ट केले नसेल ते मंजूरीच्या दिनांकापासून 12 महिन्यांच्या आत सादर करण्यात यावे.

उपयोगिता प्रमाणपत्राच्या थकित रक्कमेत 2018-19 दरम्यान ₹ 47,483 कोटी वरून 2019-20 मध्ये ₹ 20,775.81 कोटी इतकी घट झाली. थकित उपयोगिता प्रमाणपत्राची रक्कम राज्याच्या एकूण खर्चाच्या (₹ 3,38,690.64 कोटी) 6.13 टक्के आहे.

परिशिष्ट 4.1 मध्ये ₹ 20,775.81 कोटीचे देय 17,510 उपयोगिता प्रमाणपत्रे 2018-19 पर्यंत अनुदान वितरित केल्या बद्दलची सद्य परिस्थिती सखोल पणे उद्घृत केली आहे. वर्ष निहाय शिल्लक उपयोगिता प्रमाणपत्रांची स्थिती **तक्ता 4.4** मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 4.4: वर्ष निहाय शिल्लक उपयोगिता प्रमाणपत्रांची सद्य स्थिती

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष*	सुरुवातीची शिल्लक		अधिक		निपटारा		सादरीकरणास देय	
	संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम
2017-18 पर्यंत	12548	36939.45	8495	33405.22	16990	66810.44	4053	3534.23
2018-19	5859	10543.91	1536	5577.42	3072	11154.84	4323	4966.49
2019-20	32171#	55994.10	23037	43719.01	46074	87438.02	9134	12275.09
एकूण	50578	103477.46	33068	82701.65	66136	165403.30	17510	20775.81

वर्षात झालेली वाढ
* उपयोगिता प्रमाणपत्राचे देय वर्ष म्हणजे अनुदान काढल्या पासून 12 महिन्यात
स्त्रोत: माहिती प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्र मुंबई कार्यालयाद्वारे संकलित केली आहे

वर्ष निहाय प्रलंबित उपयोगिता प्रमाणपत्र आणि रक्कम **तक्ता 4.5** मध्ये देण्यात आली आहे.

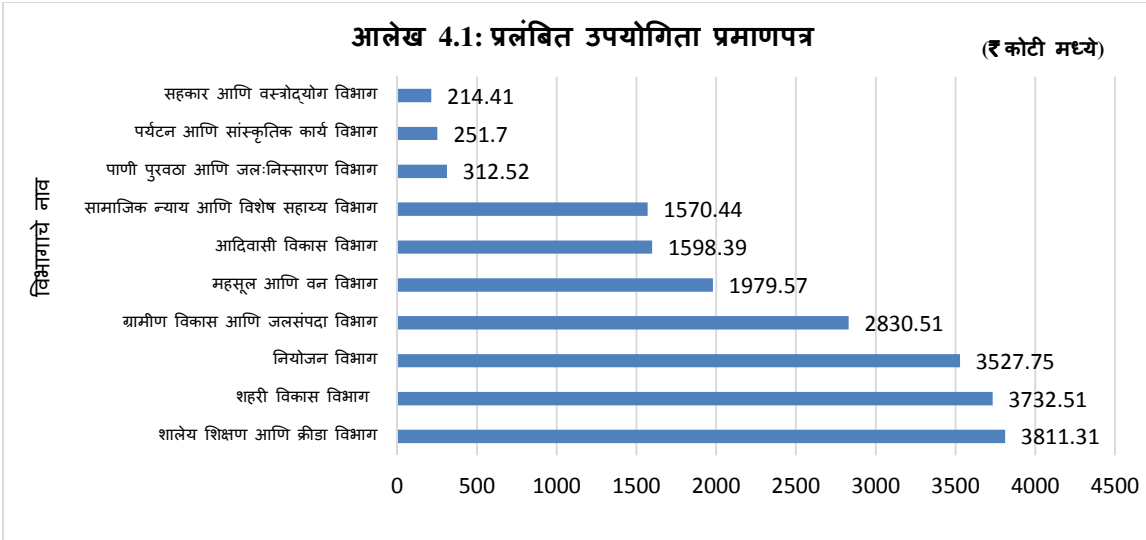
तक्ता 4.5: वर्ष निहाय प्रलंबित उपयोगिता प्रमाणपत्रे

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	उपयोगिता प्रमाणपत्रांची संख्या	रक्कम	टक्केवारी
2013 पर्यंत	1314	650.29	3.1
2013-14	149	144.30	0.7
2014-15	195	148.07	0.7
2015-16	721	861.09	4.1
2016-17	1674	1730.48	8.3
2017-18	4323	4966.49	23.9
2018-19	9134	12275.09	59.2
एकूण	17510	20775.81	100

स्त्रोत: माहिती प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्र, मुंबई कार्यालयाद्वारे संकलित केली आहे

91 टक्के प्रलंबित उपयोगिता प्रमाणपत्रे कालावधी 2016-19 संबंदात आहे. हे **तक्ता 4.5** दर्शवितो. 10 मुख्य विभागांची वर्ष 2018-19 मध्ये अनुदान वितरित केल्यानंतर प्रलंबित उपयोगिता प्रमाणपत्र **आलेख 4.1** मध्ये दर्शविली आहे.

(स्रोत: 2019-20 चे वित्त लेखे)

उपयोगिता प्रमाणपत्र सादर न करणे म्हणजे वर्षानुवर्षे निधी कसा खर्च केला याबद्दल संस्थेने स्पष्टीकरण दिले नाही. निधी प्रदान करण्याचे इच्छित उद्दिष्ट्य साध्य झाले ह्या बद्दल खात्री दिली नाही. उपयोगिता प्रमाणपत्र सादर न करणे हे अनुदानाच्या गैर उपयोगांच्या जोखमीने परिपूर्ण असल्याने राज्य शासनाने ह्या पैलूचे बारकाईने निरीक्षण करावयास पाहिजे आणि समयपूर्वक उपयोगिता प्रमाणपत्रे सादर न करण्याबाबत संबंधित व्यक्तींना जबाबदार धरावयास हवे.

4.4.1 अनुदानित संस्थेचे “इतर” म्हणून नोंद घेणे

वर्ष 2019-20 मध्ये एकूण मूळ खर्चाच्या (₹ 3,38,691 कोटी) 39 टक्के (₹ 1,32,235 कोटी) सहाय्यक अनुदानाचा भाग होता. ₹ 1,32,235 कोटी पैकी इतर संकीर्ण सहाय्यक अनुदान ₹ 45,174 कोटी (34 टक्के) होते. अनुदानित संस्थेला योग्य संस्था कोडच्या अभावामुळे अनुदानित संस्था “इतर” म्हणून नोंदविल्यामुळे अश्या संस्थांच्या नावावर प्रलंबित रकमेचा हिशोब करणे शक्य झाले नाही.

4.5 संक्षिप्त आकस्मिक देयक

महाराष्ट्र कोषागार नियम, 1968 च्या तरतूदी अन्वये जेव्हा पैश्यांची आगाऊ मागणी असते किंवा आहरण आणि संवितरण अधिकारी नेमकी किती रकमेची आवश्यकता आहे. हे ठरवू शकत नसेल तर आहरण आणि संवितरण अधिकाऱ्यांना संबंधित सेवा शीर्षातर्गत संक्षिप्त आकस्मिक देयकाद्वारे रक्कम काढण्याचे प्राधिकार दिले आहेत. अंतिम खर्चाचे तपशीलवार आकस्मिक देयक अंतिम खर्चाचे सहाय्यक वाऊचर समाविष्ट आहेत त्यांचे अश्या पद्धतीने काढलेल्या रक्कमेचे 30 दिवसांच्या आत महालेखाकार (लेखा व हकदारी)- मुंबई/नागपूर आणि लेखा व अधिदान कार्यालय जे लागू असेल त्यांना सादर करावे. पुढे वित्तीय वर्षाच्या समाप्तीला संक्षिप्त आकस्मिक देयकावर वित्त विभागाने (सप्टेंबर 2003) पैसे काढण्यास मनाई केली आहे.

31 मार्च 2020 पर्यंत महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्र, मुंबई, महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-II, महाराष्ट्र, नागपूर आणि लेखा व अधिदान कार्यालय, मुंबई ह्यांना ₹2,427.92 कोटी रूपयांची 2,678 तपशीलवार आकस्मिक देयके प्राप्त झाले नव्हते.

असे आढळून आले की 2019-20 मध्ये 3,327 संक्षिप्त आकस्मिक देयकाद्वारे काढलेले ₹1,062.21 कोटी पैकी ₹370.92 कोटी 139 संक्षिप्त आकस्मिक देयके (35 टक्के) वित्तीय वर्षाच्या शेवटच्या दिवशी काढण्यात आले होते. शेवटच्या दिवशी संक्षिप्त आकस्मिक देयकावर लक्षणीय आहरण दर्शविते की आहरण प्राथमिकता अर्थसंकल्पीय तरतूद संपविण्यासाठी होती व अपूरे अर्थसंकल्पीय नियंत्रण उघडकीस आणते. विभाग निहाय तपशीलवार आकस्मिक देयकांची प्रलंबितावस्था परिशिष्ट 4.2 मध्ये दिली आहे. वर्षनिहाय प्रलंबित तपशीलवार आकस्मिक देयकांचा तपशील तक्ता 4.6 मध्ये दर्शविला आहे.

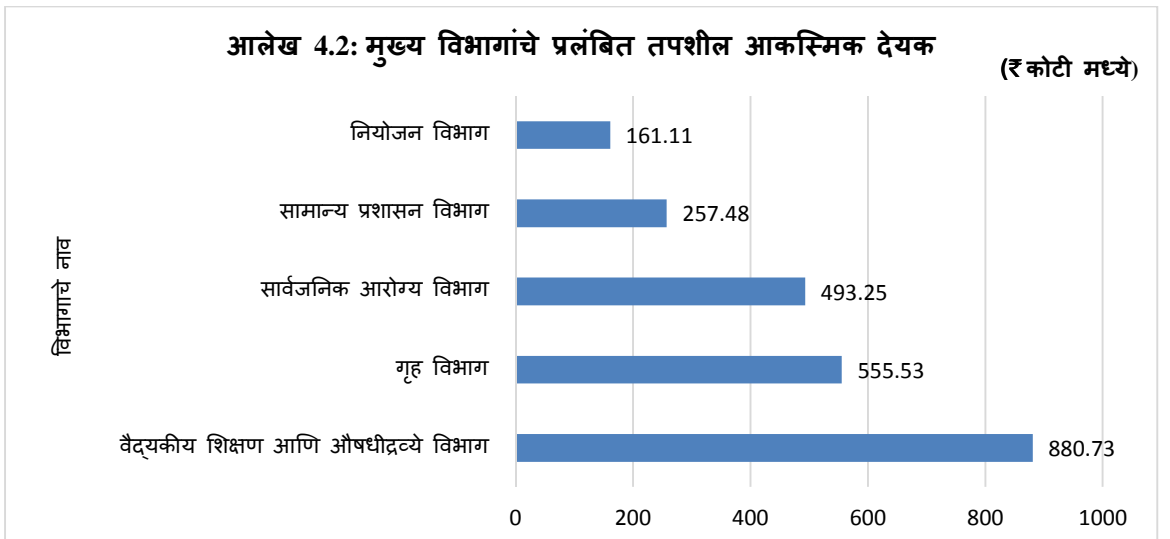
तक्ता 4.6: संक्षिप्त आकस्मिक देयकांनुसार तपशीलवार आकस्मिक देयके सादर करण्याची वर्ष-निहाय प्रगती

(₹ कोटी मध्ये)

वर्ष	सुरुवातीची शिल्लक		तपशीलवार आकस्मिक देयके प्राप्त		प्रलंबित संक्षिप्त आकस्मिक देयके	
	संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम
2017-18 पर्यंत	1558	1135.10	731	319.71	827	815.39
2018-19	1054	829.27	647	178.05	407	651.22
2019-20	3327 [#]	1062.21 [#]	1883	100.90	1444	961.31
एकूण	5939	3026.58	3261	598.66	2678	2427.92[§]

वर्षातील अधिक
 § विभागाने ₹1,368.60 कोटी हाफकिन बायो फार्मास्युटीकल महामंडळ मर्यादितने सेवा प्रदान केल्या बद्दल खात्यातून काढले
 स्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्र, मुंबई कार्यालयाने माहिती संकलित केली.

पाच विभागांच्या प्रलंबित तपशीलवार आकस्मिक देयकांची सद्य परिस्थिती आलेख 4.2 मध्ये दिली आहे.

(स्रोत: वित्त लेखे 2019-20)

4.6 व्यक्तिगत ठेव लेखे

व्यक्तिगत ठेव लेखे, जे स्वीय प्रपंजी लेखे म्हणूनही ओळखले जातात ते बँकिंग लेख्यांच्या स्वरूपात कोषागारात ठेवले जातात. महाराष्ट्र कोषागार नियम, 1968 च्या नियम 494 आणि मुंबई वित्त नियम, 1959 नियम 12 अन्वये व्यक्तिगत ठेव लेखे व स्वीय प्रपंजी लेखे कोषागार अधिकाऱ्याकडे विशिष्ट उद्दिष्टासाठी सरकारच्या शिफारसीने महालेखाकारांच्या सल्ल्याने उघडले जाऊ शकतात.

तसेच महाराष्ट्र कोषागार नियम, चे नियम 495 अन्वये महाराष्ट्र शासन संचित निधीतून निधी हस्तांतरित करून व्यक्तिगत ठेवी लेख्यामध्ये काही विशिष्ट प्रयोजनाकरिता ठेवण्यास प्राधिकारित आहे. व्यक्तिगत ठेवी लेखे जे तीन वर्षापेक्षा जास्त काळ अकार्यान्वित आहेत, ते बंद करून खात्यांत जमा असलेली शिल्लक एकतर व्यक्तिगत ठेव लेख्यांमध्ये भरणा केली पाहिजे किंवा राज्याच्या संचित निधी मध्ये जमा केली पाहिजे. याची काल मर्यादा वित्त विभाग, महाराष्ट्र शासनाने सुधारित करून (जानेवारी 2014) एक वर्ष करण्यात आली². काही प्रकरणात असे असूनही ज्यात व्यक्तिगत ठेव लेखे संचित निधीच्या नावे केले होते ते सर्व बंद करून संचित निधी मध्ये उणे नावे करून शिल्लक संबंधित सेवा शीर्षात टाकावी.

31 मार्च 2020 रोजी 2,084 व्यक्तिगत ठेव लेख्यात ₹ 10,318 कोटींची अखेरची शिल्लक तक्ता 4.7 मध्ये दर्शविल्यानुसार आहे.

तक्ता 4.7: वर्ष 2019-20 दरम्यान व्यक्तिगत ठेव लेख्यांची सद्यस्थिती

(₹ कोटी मध्ये)

सुरुवातीची शिल्लक		वर्षादरम्यान जमा		वर्षादरम्यान बंद केलेले		अखेरची शिल्लक	
संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम
2135	10953.53	6	24,135.37	57	24770.93	2084	10317.97

स्त्रोत: वित्त लेखे 2019-20

31 मार्च 2020 रोजी ₹ 10,317.97 कोटी शिल्लकीच्या ₹ 44 कोटी इतकी रक्कम एक वर्षापासून अखर्चित पडून आहे आणि ₹ 520.50 कोटी तीन वर्षापासून अखर्चित आहे. 2019-20 दरम्यान 2,084 लेख्यांपैकी प्रशासकाने फक्त 33 व्यक्तिगत ठेव लेख्यांचा ताळमेळ महालेखाकारांजवळील (लेखा व हकदारी) शिल्लकीसोबत घेतला. अपूर्ण ताळमेळाचा परिणाम ताळमेळ न झालेल्या व्यक्तिगत ठेव लेख्यांमधील शिल्लकीच्या अचुकतेवर होईल.

4.6.1 अप्रवर्ती व्यक्तिगत ठेव लेखे

महाराष्ट्र कोषागार नियम, 1968 चे नियम 495 व महाराष्ट्र कोषागार नियमावली चे नियम 585(2) अनुसार व्यक्तिगत ठेवी/स्वीय प्रपंजी लेखे जे सलग तीन लेखा वर्षापेक्षा जास्त अप्रवर्ती आहे त्यांना बंद करून त्या लेख्यांमधील शिल्लक इतर महसूल म्हणून शासन

² वित्त विभागाच्या शासन निर्णय संकीर्ण 1014/प्र क्र 5/कोषा प्रशा/5 दिनांक 24 जानेवारी 2014 अनुसार

लेख्याच्या मुख्य शीर्ष 0075 मध्ये जमा करण्यात यावे. ही कालमर्यादा वित्त विभाग, महाराष्ट्र शासनाद्वारे (जानेवारी 2014) सुधारित करून एक वर्ष करण्यात आली.

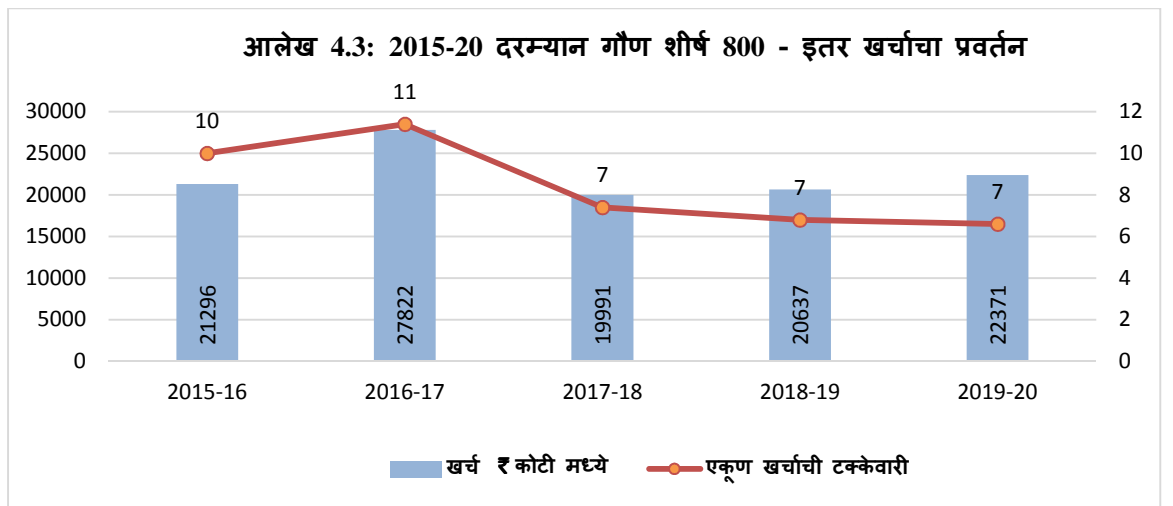
192 लेख्यांमध्ये असे आढळले की, एक वर्ष आणि जास्त कालावधीसाठी स्वीय प्रपंजी लेखे प्रशासनाकडून अप्रवर्ती होते, ह्या मुळे ₹ 93.16 कोटीचा न वापरलेला निधी स्वीय प्रपंजी लेख्यात मार्च 2020 पर्यंत पडून होता. हा अप्रवर्ती स्वीय प्रपंजी लेख्यांचा मुद्दा राज्य शासनासमक्ष वेळोवेळी उचलण्यात आला होता. प्रवर्ती आणि अप्रवर्ती स्वीय प्रपंजी/व्यक्तिगत ठेवी लेख्यांच्या अंतर्गत शिल्लकीची तपासणी मार्च 2021 पर्यंत पूर्ण करण्यात येईल असे शासनाने आश्वासित केले.

4.7 गौण शीर्ष 800 चा अव्यवहार्य उपयोग

इतर प्राप्ती/इतर खर्चाशी संबंधित सर्व समावेशक गौण शीर्ष 800 ला फक्त जेव्हा योग्य गौण शीर्ष जर उद्धृत केले नसेल अशाच प्रकरणात उपयोगात आणायचे असते. गौण शीर्ष 800 अंतर्गत तारतम्यहीन जमा आणि खर्चाच्या नोंदी लेख्यांमध्ये अपारदर्शकता आणतात.

2019-20 दरम्यान ₹ 24,203.97 कोटींची महसुली प्राप्ती महसुली प्राप्ती लेखा शीर्षांतर्गत संपूर्ण महसुली प्राप्तीच्या 8.85 टक्के भाग असणारी (₹ 2,83,189.58 कोटी) गौण शीर्षांतर्गत '800-इतर प्राप्ती' अंतर्गत नोंद करण्यात आली होती. तसेच ₹ 22,371.27 कोटी महसुली आणि भांडवली खर्च लेखा शीर्षांतर्गत महसूल आणि भांडवली खर्चाच्या 6.64 टक्के भाग असणारी (₹ 3,36,720.78 कोटी) '800-इतर खर्च' गौण शीर्षांतर्गत नोंदविण्यात आला होता.

आलेख 4.3 मध्ये वर्ष 2015-20 दरम्यान गौण शीर्ष 800-इतर खर्चाचे प्रवर्तन दर्शविले आहे.

(स्रोत: संबंधित वर्षांचे वित्तीय लेखे)

दिलेल्या मुख्य शीर्षामधील भरीव खर्चाच्या प्रमाणाची (50 टक्के किंवा जास्त) उदाहरणे जे गौण शीर्ष 800-‘इतर खर्च’ अंतर्गत वर्गीकृत केले आहेत, तक्ता 4.8 मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 4.8: 2019-20 दरम्यान महत्वपूर्ण खर्च गौण शीर्ष 800 – इतर खर्च च्या अंतर्गत नोंद करण्यात आलेले

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	मुख्य शीर्ष	विवरण	गौण शीर्ष 800 अंतर्गत खर्च	एकूण खर्च	टक्केवारी
1	2801	वीज	9299.27	11127.00	84
2	2217	गृहनिर्माण	513.05	1016.72	50
3	4070	इतर प्रशासनिक सेवांवर भांडवली खर्च	478.00	478.34	100
4	4055	पोलीसांवर भांडवली खर्च	212.37	279.06	76

स्त्रोत: वित्तीय लेखे 2019-20

सातत्याने ₹ 100 कोटीपेक्षा जास्त मुख्य शीर्ष 2801, 2217, 2515, 2210 मध्ये गौण शीर्ष-800 च्या अंतर्गत गत तीन वर्षांपासून संबंधित विभाग खर्चाच्या नोंदी करीत आहेत. ती विभागे अशी आहेत - उर्जा, शहरी विकास, ग्रामीण विकास आणि सार्वजनिक आरोग्य.

जमेच्या प्रकरणांत गौण शीर्ष 800 चे प्रवर्तन इतर खर्चाच्या तुलनेत कमी आहे. अशी प्रकरणे जेथे 50 टक्क्यांपेक्षा जास्त जमा गौण शीर्ष 800 – 'इतर जमा' अंतर्गत वर्गीकृत केल्या आहेत, त्या तक्ता 4.9 मध्ये दर्शविल्या आहेत.

तक्ता 4.9: 2019-20 दरम्यान गौण शीर्ष 800 – इतर जमामध्ये नोंद केलेले महत्वपूर्ण जमा

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	मुख्य शीर्ष	विवरण	गौण शीर्ष 800 अंतर्गत खर्च	एकूण खर्च	टक्केवारी
1	0029	जमीन महसूल	1526.54	2154.55	71
2	0217	शहरी विकास	1002.59	1320.13	76
3	0070	अन्य प्रशासकीय सेवा	345.75	484.26	71
4	0202	शिक्षण, क्रीडा, कला आणि संस्कृती	208.95	411.73	51
5	0250	इतर सामाजिक सेवा	285.77	379.17	75
6	0075	संकीर्ण सामान्य सेवा	254.41	369.98	69
7	0235	सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण	212.60	238.22	89
8	0425	सहकार	192.86	203.70	95
9	0230	कामगार आणि रोजगार	83.81	167.41	50
10	0515	इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रम	131.29	142.13	92
11	0071	निवृत्ती वेतनाचे अंशदान, परतावा आणि इतर निवृत्ती फायदे	78.65	113.14	70
12	1054	रस्ते आणि पूल	99.36	101.90	98

स्त्रोत: वित्तीय लेखे 2019-20

सर्वसमावेशक गौण शीर्ष 800 अंतर्गत मोठ्या रकमांच्या वर्गीकरणाचे वित्तीय अहवाल पारदर्शकतेवर परिणाम करतात आणि आवंटनात्मक प्राथमिकतेच्या व खर्चाच्या गुणवत्तेच्या योग्य विश्लेषणाचा विपर्यास होतो.

4.8 मुख्य निलंबन आणि ऋण ठेव प्रेषण शीर्षांतर्गत प्रलंबित शिल्लक

शीर्ष जे “निलंबन शीर्ष” म्हणून ओळखले जाणारे काही आंतरिक/समायोजित लेखे शासकीय लेख्यांमध्ये उघडले जातात, ज्यामुळे जमा आणि भुगतानाचे व्यवहार प्रतिबिंबित होतात, परंतु कोषागार/लेखा व अधिदान अधिकाऱ्याद्वारे सेटलमेंटचे वेळापत्रक न पुरवणे, रिजर्व बँकेकडून निपटारा पत्राची अप्राप्ती, प्रमाणकांची अप्राप्ती इत्यादींच्या माहिती अभावी लेख्यांच्या अंतिम शीर्षात नोंद केली जाऊ शकत नाही. ह्या लेख्यांचे शीर्ष उणे नावे अथवा उणे जमा देऊन अंतिमत समायोजित केले जातात तेव्हा त्या अंतर्गतचे लेखे संबंधित अंतिम लेख्यांच्या शीर्षांतर्गत नोंद केले जातात. त्यानंतर जर हे लेखे समायोजित केले नाही तर निलंबन शीर्षांतर्गत शिल्लक जमा होईल आणि शासनाचे जमा आणि खर्च अचूकपणे प्रतिबिंबित होणार नाही.

निलंबन व वित्त प्रेषण शीर्षांतर्गत शिल्लक तक्ता 4.10 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 4.10: निलंबन व वित्त प्रेषण शीर्षांतर्गत शिल्लक

(₹ कोटी मध्ये)

गौण शीर्ष	2017-18		2018-19		2019-20	
	खर्च	जमा	खर्च	जमा	खर्च	जमा
मुख्य शीर्ष 8658 - निलंबन						
101 - लेखा व अधिदान अधिकारी निलंबन	210.03	19.53	179.04	38.16	178.59	22.04
निव्वळ	खर्च 190.50		खर्च 140.88		खर्च 156.55	
102 - निलंबन लेखे - नागरी	5.32	2.56	6.25	3.95	9.78	5.62
निव्वळ	खर्च 2.76		खर्च 2.30		खर्च 4.16	
107 - रोख निराकरण निलंबन लेखे	18.30	0.49	18.30	0.49	18.30	0.49
निव्वळ	खर्च 17.81		खर्च 17.81		खर्च 17.81	
109 - रिजर्व बँक निलंबन-मुख्यालय	(-)5.08	1.10	(-)8.44	(-)0.54	(-)1.45	0.10
निव्वळ	जमा 6.18		जमा 7.90		खर्च 1.55	
110 - रिजर्व बँक निलंबन - सीएओ	(-)1.14	3.69	3.03	2.85	(-)2.00	2.85
निव्वळ	जमा 4.83		खर्च 0.18		जमा 4.85	
112 - रोख स्रोतावर निलंबन वजा	0.09	106.5	0.09	111.28	186.93	607.14
निव्वळ	जमा 106.42		जमा 111.19		जमा 420.21	
123 - आयएस अधिकाऱ्याची गट विमा योजना	3.29	0.35	3.52	0.19	5.65	0.18
निव्वळ	खर्च 2.94		खर्च 3.33		खर्च 5.47	
मुख्य शीर्ष 8782 - वित्त प्रेषण						

गौण शीर्ष	2017-18		2018-19		2019-20	
102 - सार्वजनिक बांधकाम प्रेषण	81834.58	82716.16	115995.17	117146.66	155220.14	154822.30
निव्वळ	जमा 881.58		जमा 1151.49		खर्च 397.84	
103 - वन प्रेषण	6940.51	7176.55	10824.44	10951.47	13934.22	13946.49
निव्वळ	जमा 236.04		जमा 127.03		जमा 12.27	
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे						

हया शीर्षांतर्गत असलेल्या शिलकींचे परिणाम पुढील परिच्छेदात उद्धृत करण्यात आले आहेत.

लेखा व अधिदान कार्यालय निलंबन

हे शीर्ष महालेखाकार तसेच भारत सरकारचे विविध स्वतंत्र लेखा व अधिदान अधिकाऱ्यांमधील व्यवहारांचा निपटारा करण्यासाठी निश्चित केले आहे. मागील वर्षाच्या तुलनेत हया शीर्षाच्या अंतर्गत निव्वळ ऋण शिल्लक हया वर्षी वाढलेली आहे. निपटारा/निराकरण केल्यावर राज्य शासनाच्या रोख शिलकीत वाढ होईल. हे व्यवहार मुख्यतः राज्य शासनाने केंद्रशासित नागरी निवृत्ती वेतन धारकांना देणाऱ्या भुगतानासंबंधित आहेत.

स्त्रोतामधून कर वजा करून निलंबन

हे शीर्ष आयकर लेख्याचा प्राप्ती लेखा इत्यादि संबंधी स्त्रोतावर कर वजा करून केंद्रीय थेट कर अकादमी कडून धनादेशाद्वारा देय आहे. हया शीर्षाखालील जमेने काही वर्षात वाढता कल दर्शविला आहे. निपटारा/निराकरणानंतर राज्य शासनाचा रोख शेष कमी होईल.

सार्वजनिक बांधकाम प्रेषण

2019-20 दरम्यान हया शीर्षात निव्वळ ऋण शिल्लक होती. निपटारा/निराकरण केल्यावर, राज्य शासनाच्या रोख शिलकीत वाढ होईल. हे प्रेषण सार्वजनिक बांधकाम विभागाने कोषागारात जमा केलेल्या धनादेशासंबंधित आहे.

वन प्रेषण

हया शीर्षांतर्गत वर्षापासून निव्वळ जमा शिलकीचा उतरता कल दिसून आला. निपटारा/निराकरण केल्यानंतर शासनाची रोख शिल्लक कमी होईल. हे प्रेषण वन विभागाने पार्टीना जारी केलेल्या धनादेशाशी संबंधित आहे.

ऋण ठेव प्रेषण शीर्षांतर्गत प्रतिकूल शिल्लक

31 मार्च 2020 रोजी, भारतीय जीवन विमा महामंडळ ₹ 1.09 कोटी, राष्ट्रीय सहकारी विकास महामंडळ ₹ 15.63 कोटी, इतर संस्थांचे ₹ 27.04 कोटींच्या कर्ज परतफेडी बाबत

तीन प्रतिकूल शिलकी होत्या. प्रत्यक्ष कर्जदात्याऐवजी इतर संस्थांना कर्जाच्या परतफेडीचे चुकीचे वर्गीकरण हे प्रतिकूल शिलकीचे कारण होते.

4.9 विभागीय आकड्यांचा ताळमेळ न करण्याबाबत

सर्व नियंत्रक अधिकाऱ्यांनी शासनाच्या प्राप्ती आणि खर्चाचे ताळमेळ महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, मुंबई किंवा महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-II, नागपूर किंवा लेखा व अधिदान कार्यालय, मुंबई ह्या कार्यालयांशी त्यांनी नोंदविलेल्या आकड्यांशी प्रकरण परत्वे ताळमेळ घेणे आवश्यक आहे जेणे करून त्यांना अर्थसंकल्प अनुदानाच्या अंतर्गत खर्चावर नियंत्रण ठेवण्याचे प्रभावी संचलन शक्य होईल आणि त्यांच्या लेख्यांची अचूकता सुनिश्चित करता येईल.

हस्तांतरण प्रविष्टी आणि सामायिक समायोजनेद्वारे खर्चाचे समायोजन वगळता शासनाच्या एकूण खर्चाच्या (₹ 2,26,666 कोटी) ऐवजी फक्त ₹ 1,59,364 कोटी (70 टक्के) खर्चाचा ताळमेळ पूर्ण करण्यात आला. मुख्यत्वे कौशल विकास आणि उद्यमशीलता, अन्न व नागरी पुरवठा, शिक्षण, नागरी विकास तसेच वित्त विभाग हे थकबाकीदार विभाग आहेत.

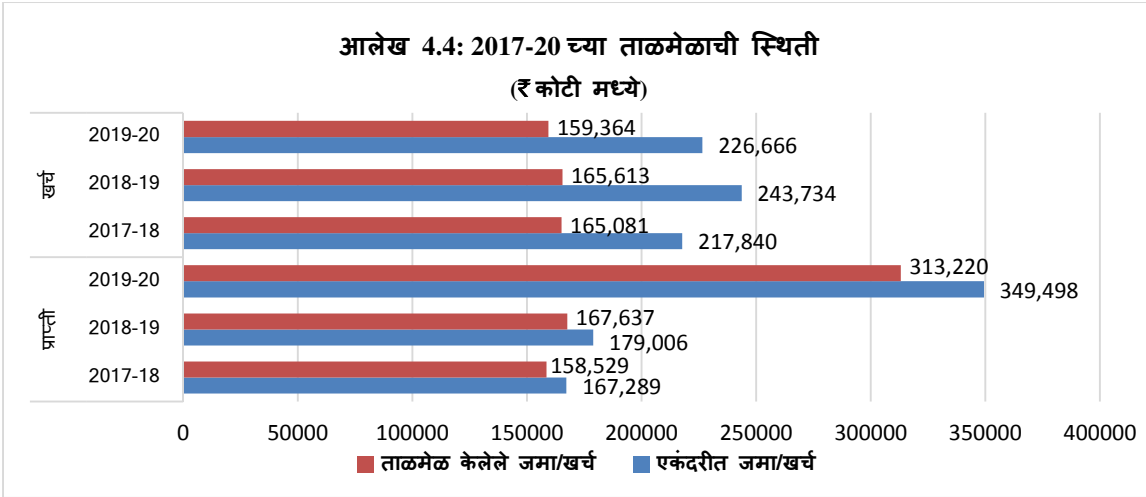
2017-18 ते 2019-20 दरम्यान खर्चाच्या ताळमेळीची सद्यस्थिती तक्ता 4.11 मध्ये दर्शविली आहे.

तक्ता 4.11: खर्चाच्या रकमेचा ताळमेळ दर्शविणारी सद्यस्थिती

वर्ष	नियंत्रण अधिकारी/आहरण व संवितरण अधिकारी			
	एकूण संख्या	पूर्ण ताळमेळ झालेले	अंशतः ताळमेळ झालेले	मुळीच ताळमेळ न झालेले
2017-18	7042	6685	138	219
2018-19	9257	8807	145	305
2019-20	7150	6884	179	87

स्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्र, मुंबई कार्यालयाने संकलित केलेली माहिती

आलेख 4.4 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे हस्तांतरण प्रविष्टी व सामायिक समायोजन वगळता शासनाच्या एकूण प्राप्तीच्या (₹ 3,49,498 कोटी) ऐवजी फक्त ₹ 3,13,220 कोटी (90 टक्के) प्राप्तीचे समायोजन पूर्ण झाले आहे.

(स्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे)

ताळमेळ न करण्याचा परिणाम फक्त चुकीच्या वर्गीकरणात होत नाही तर लेख्यांमध्ये जमा आणि खर्चाची चुकीची नोंद घेतल्या जाते तसेच अर्थसंकल्पीय प्रक्रियेचा उद्देश्य सुद्धा असफल होतो.

4.9.1 सार्वजनिक उपक्रमांच्या आकड्यांचा वित्त लेख्यांसमवेत ताळमेळ न घेणे

राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या अभिलेख्यांनुसार शिल्लक इक्विटी, कर्जे आणि हमीचे आकडे, महाराष्ट्र सरकारच्या वित्त लेख्यांमध्ये दर्शविलेल्या आकड्यांसमवेत जुळावयास पाहिजे. आकडे न जुळणाऱ्या प्रकरणांत संबंधित सार्वजनिक उपक्रमांनी वित्त विभागासमवेत फरकाचा ताळमेळ करावयास हवा. 31 मार्च 2020 रोजीची ह्या बाबतची स्थिती खाली सांगितली आहे:

तक्ता 4.12: राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या अभिलेख्यांनुसार तसेच वित्त लेख्यांनुसार बकाया इक्विटी, कर्जे, हमीमधील फरक

(₹ कोटी मध्ये)

च्या बाबतीत बकाया	वित्त लेखे आणि राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या अभिलेख्यांनुसार परिपूर्ण फरक
इक्विटी	101795.83
कर्जे	1303.12
हमी	13716.83

स्रोत: वित्त लेखे आणि सार्वजनिक उपक्रमांकडून प्राप्त माहितीच्या आधारावर संकलित

लेखापरीक्षेच्या निदर्शनास आले की, 107 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांपैकी, 58 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये असा फरक आढळून आला. ह्या फरकाचा समयबद्ध रितीने ताळमेळ घालण्याकरिता सरकार आणि सार्वजनिक उपक्रमांनी ठोस पावले उचलावयास हवी.

4.10 रोख शिल्लकीचा ताळमेळ

लेख्यांनुसार आणि रिझर्व बँकेनुसार वर्ष 2019-20 दरम्यानच्या वर्षाकरिता रोख शिल्लकीचा ताळमेळ न घेतलेला फरक तक्ता 4.13 मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता 4.13: रोख शिलकीचा ताळमेळ न केलेला फरक

(₹ कोटी मध्ये)

महालेखाकारांच्या नोंदी प्रमाणे	रिझर्व बँकेच्या नोंदीनुसार	फरक
427.05 (जमा)	557.28 (खर्च)	130.23 (खर्च)
स्त्रोत: वित्त लेखे 2019-20		

बँक अभिकरणाद्वारा दंडात्मक व्याज ₹ 0.08 कोटी वर्ष 2019-20 दरम्यान राज्य लेख्यांमध्ये जमा केले.

4.11 लेखा मानकांनुसार अनुपालन

संविधानाच्या अनुच्छेद 150 नुसार भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या सल्यानुसार भारताचे राष्ट्रपती, संघ आणि राज्य शासनाच्या लेख्यांच्या प्रपत्राचा नमूना विहित करू शकतात. तसेच भारताच्या नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांनी शासकीय लेखांकन आणि वित्तीय अहवालाच्या मानकांच्या सुत्रबद्धतेकरिता शासन लेखांकन प्रमाण सल्लागार मंडळ (GASAB) 2002 मध्ये स्थापित केले, जेणे करून उत्तरदायित्व कार्यप्रणाली मध्ये वृद्धी होईल. भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या सल्यानुसार राष्ट्रपतींनी आतापर्यंत तीन भारत शासन लेखांकन प्रमाणक अधिसूचित केले आहेत.

खालील तीन भारत शासन लेखांकन प्रमाणक, वित्त मंत्रालय, भारत सरकारने अधिसूचना जारी केल्याच्या संबंधित तारखेपासून आवश्यक करण्यात आले आहेत.

1. शासनाने दिलेल्या हमी - भारत शासन लेखांकन प्रमाणक 1
2. सहाय्यक अनुदानाचे लेखांकन आणि वर्गीकरण - भारत शासन लेखांकन प्रमाणक 2
3. शासनाने दिलेले कर्ज आणि अग्रिम - भारत शासन लेखांकन प्रमाणक 3

राज्य शासनाकडून पूर्ण माहिती न मिळाल्यामुळे, भारत शासन लेखांकन प्रमाणकाच्या प्रकटीकरण आवश्यकतेचे अनुपालन तक्ता 4.14 नुसार मर्यादेत नमूद केले आहे.

तक्ता 4.14: लेखांकन प्रमाणक अनुपालन तक्ता : लेखांकन प्रमाणकाचे अनुपालन

अनु क्र.	लेखांकन प्रमाणक	भारत शासन लेखांकन प्रमाणकाचे सार	राज्य शासनाचे अनुपालन	अपूर्णतेचा परिणाम
1.	भारत शासन लेखांकन प्रमाणक - 1: शासनाने दिलेली हमी - प्रकटन आवश्यकता	वर्षा अखेर बेरीज, गाळलेले, दावा केलेले, मुक्त केलेले आणि प्रलंबित सह शासनाने आर्थिक विवरण पत्रात वर्षादरम्यान अधिकतम दिलेल्या हमीची राशि उघड करण्याची आवश्यकता प्रमाणकानुसार असते.	राज्य विधानमंडळाने निश्चित केली नसलेली हमी मर्यादेच्या आत शासन देऊ शकते.	मर्यादा ठरविल्या नसल्यामुळे हमी नियंत्रणाबाहेर जाण्याची शक्यता नाकारता येत नाही जर दावा केला तर भविष्यात दायित्व उत्पन्न होऊ शकते.

अनु क्र.	लेखांकन प्रमाणक	भारत शासन लेखांकन प्रमाणकाचे सार	राज्य शासनाचे अनुपालन	अपूर्णतेचा परिणाम
2.	भारत शासन लेखांकन प्रमाणक - 2: लेखांकन आणि सहाय्यक अनुदानाचे वर्गीकरण	सहाय्यक अनुदान हे अनुदान कर्त्याच्या लेख्यामध्ये महसुली खर्च म्हणून वर्गीकृत करायचे आहे आणि अंतिम वापर लक्षात न घेता, अनुदानासाठी च्या लेख्यांमध्ये महसुली जमा म्हणून वर्गीकृत करायचे.	सहाय्यक अनुदान प्रकारच्या प्रकटीकरणाचे तपशील शासना कडून प्राप्त झाले नाही महसुली भागाऐवजी, सहाय्यक अनुदानासंबंधित खर्चाचे चुकीचे वर्गीकरण भांडवली भागात महाराष्ट्र शासनाने केले.	महसुली खर्चाचे, भांडवली खर्चामधील अयोग्य लेखांकनाचे परिणाम महसुली तुटीमध्ये होईल.
3.	भारत शासन लेखांकन प्रमाणक - 3: शासनाने दिलेले कर्ज आणि अग्रिमे	हा मानक परिपूर्ण, अचूक आणि एकसमान लेखापद्धती सुनिश्चित करण्यासाठी शासनाने वित्तीय विवरणपत्रकाद्वारे केलेल्या कर्ज आणि अग्रिम संदर्भात मान्यता, मोजमाप, मूल्यांकन आणि अहवाल देण्या संदर्भात आहे.	कर्ज घेणाऱ्या गटाकडून थकित रकमेची परतफेड, शाश्वत कर्ज, थकबाकीवरील व्याज देयके जर असेल तर, ह्या वरील प्रकटीकरण संकलित केले नव्हते आणि पुरवले नव्हते.	व्याज आणि परतफेडीचे भुगतान न होण्याचा परिणाम महसूल आणि राजकोषीय तुटीवर होतो.

4.12 स्वायत्त संस्थेचे लेखे/स्वतंत्र लेखा परीक्षण प्रतिवेदनाचे सादरीकरण

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांचे कर्तव्ये, अधिकार आणि शर्ते अधिनियमाच्या कलम 19(3) अनुसार राज्यपाल/प्रशासक, जनहितार्थ, संघशासित प्रदेश अथवा विधानमंडळाद्वारे केलेल्या कायद्याद्वारे स्थापित महामंडळांच्या लेख्यांची प्रकरण परतवे लेखापरीक्षा करण्याची विनंती करू शकतात आणि जिथे अशी विनंती केल्या जाते, नियंत्रक व महालेखापरीक्षक अशा महामंडळांच्या लेख्यांची लेखापरीक्षा करतील तसेच लेखापरीक्षण प्रयोजनाकरिता अशा महामंडळांची पुस्तके आणि लेखे प्राप्त करण्याचा अधिकार राहिल.

कलम 19 व्यतिरिक्त जेथे कोणाची अथवा प्राधिकरणाच्या लेख्यांची लेखापरीक्षा, कायद्यांतर्गत अथवा कोणीही नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांना सोपविली नसेल आणि जर राष्ट्रपति, अथवा राज्याचे राज्यपाल अथवा विधानमंडळ असलेल्या संघशासित प्रदेशाच्या प्रशासकांनी प्रकरण परतवे विनंती केली असेल तर अशा संस्था अथवा प्राधिकाऱ्यांच्या लेख्यांची लेखापरीक्षा अशा शर्ती आणि अटींवर करायची सहमती त्यांच्या मध्ये आणि संबंधित शासनासोबत झाली असेल तर लेखापरीक्षेच्या प्रयोजनाकरिता त्या संस्था अथवा प्राधिकाऱ्यांचे पुस्तके आणि लेखे प्राप्त करण्याचा अधिकार असेल (कलम 20).

उपरोक्त उल्लेखित स्वायत्त संस्था आणि प्राधिकाऱ्यांच्या प्रकरणांत लेखापरीक्षा प्रमाणपत्र जारी केले जाते, जेथे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक एकमात्र लेखापरीक्षक म्हणून उपबंधित आहे. अशाप्रकारे ह्या संस्था आणि प्राधिकाऱ्यांनी वार्षिक लेखे तयार करून लेखापरीक्षणासाठी महालेखाकारां (लेखापरीक्षा) कडे सादर करणे आवश्यक आहे. लेखापरीक्षण प्रमाणपत्राव्यतिरिक्त, वित्तीय लेखापरीक्षा पूर्ण झाल्यावर लेखापरीक्षा कार्यालय स्वतंत्र लेखापरीक्षा अहवाल जारी करतात, जो लेख्यांच्या लेखापरीक्षण

प्रमाणपत्राचा भाग असतो. हे स्वतंत्र लेखापरीक्षा अहवाल राज्य विधानमंडळासमक्ष सादर करावे लागतात.

पर्यावरण, गृह निर्माण, उद्योग, पाटबंधारे, नगर विकास, पाणी पुरवठा व स्वच्छता या क्षेत्रांमध्ये महाराष्ट्र शासनाने स्वायत्त संस्था स्थापन केल्या आहेत. नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांचे (कर्तव्य, अधिकार, सेवा शर्ती) अधिनियम, 1971 च्या कलम 19 आणि 20 नुसार राज्यातील 25 स्वायत्त संस्थांच्या लेख्यांचे लेखापरीक्षण भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक ह्यांच्या कडे सोपविण्यात आले आहे. स्वायत्त संस्थाद्वारे, लेखापरीक्षण सोपविण्याची स्थिती, लेखापरीक्षेला लेख्यांचे सादरीकरण, स्वतंत्र लेखापरीक्षा अहवाल जारी करणे तसेच त्यांचे विधानमंडळासमक्ष सादरीकरण **परिशिष्ट 4.3** मध्ये दर्शविलेले आहे.

जून 2020 मध्ये देय असलेल्या वर्ष 2019-20 साठीचे लेखे **तक्ता 4.15** मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे कोणत्याही स्वायत्त संस्थाकडून प्राप्त झाले नाहीत. महाराष्ट्र राज्य अल्पसंख्यांक आयोगाचे वार्षिक लेखे फक्त 2012-13 पर्यंत देण्यात आले आहे. 2017-18 नंतरचे सात³ संस्थांचे वार्षिक लेखे अद्याप अप्राप्त आहेत. 2018-19 च्या नंतरचे सात⁴ संस्थांचे वार्षिक लेखे अद्याप अप्राप्त आहेत. लेख्यांचे सादरीकरण आणि राज्य विधानमंडळासमक्ष प्रस्तुतीकरणातील अमर्याद विलंबाचा परिणाम, विधानमंडळाद्वारे संस्थांच्या कार्यप्रणालीची छाननी विलंबाने करण्यात झाला, जेथे शासनाने गुंतवणूक केली होती.

तक्ता 4.15: प्राधिकारी किंवा संस्थांच्या लेख्यांची थकबाकी

अनु क्र.	प्राधिकारी किंवा संस्थेचे नाव	केव्हापासून लेखे थकित	2019-20 पर्यंत प्रलंबित लेखे
1.	महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्रीय विकास प्राधिकरण (MHADA)	2019-20	1
2.	महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळ (MPCB) मुंबई	2019-20	1
3.	महाराष्ट्र निर्माण आणि इतर बांधकाम कामगार कल्याण मंडळ (MBOCWVB)	2019-20	1
4.	महाराष्ट्र स्थावर मिळकत नियामक प्राधिकरण (MAHA RERA)	2019-20	1
5.	महाराष्ट्र वीज नियामक आयोग (MERC)	2019-20	1
6.	झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरण (SRA) मुंबई	2019-20	1
7.	विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ (VIDC), नागपूर	2019-20	1
8.	राजीव गांधी विज्ञान आणि तंत्रज्ञान आयोग (RGSTC)	2019-20	1
9.	महाराष्ट्र खादी आणि ग्रामोद्योग मंडळ, (MSKVIB), मुंबई	2019-20	1
10.	मुंबई महानगर प्रादेशिक विकास प्राधिकरण (MMRDA), मुंबई	2019-20	1

³ महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण; महाराष्ट्र सागरी महामंडळ; महाराष्ट्र जल नियामक प्राधिकरण; महाराष्ट्र राज्य निधी सेवा आयोग; महाराष्ट्र राज्य महामंडळ बाल अधिकारांचे संरक्षणाकरिता आयोग; झोपडपट्टी पुनर्वसन आयोग, चिंचवड (पुणे) आणि गोदावरी पाटबंधारे विकास महामंडळ

⁴ महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ; कोंकण पाटबंधारे विकास महामंडळ; महाराष्ट्र राज्य महिला आयोग; महाराष्ट्र राज्य मानवाधिकार आयोग; महाराष्ट्र जल संवर्धन महामंडळ; तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ आणि पर्यायी वनीकरण निधी व्यवस्थापन आणि नियोजन प्राधिकरण

अनु क्र.	प्राधिकारी किंवा संस्थेचे नाव	केव्हापासून लेखे थकित	2019-20 पर्यंत प्रलंबित लेखे
11.	पर्यायी वनीकरण निधी व्यवस्थापन आणि नियोजन प्राधिकरण (CAMPA)	2018-19	2
12.	महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ (MKVDC), पुणे	2018-19	2
13.	कोंकण पाटबंधारे विकास महामंडळ (KIDC), ठाणे	2018-19	2
14.	महाराष्ट्र राज्य महिला आयोग (MSCW), मुंबई	2018-19	2
15.	महाराष्ट्र राज्य मानव अधिकार आयोग (MSHRC)	2018-19	2
16.	तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ (TIDC), जळगाव	2018-19	2
17.	महाराष्ट्र जल संवर्धन महामंडळ (MWCC), औरंगाबाद	2018-19	2
18.	महाराष्ट्र राज्य विधी सेवा आयोग (MSLSA), मुंबई	2017-18	3
19.	महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण (MJP), मुंबई	2017-18	3
20.	झोपडपट्टी पुनर्वसन आयोग, पुणे आणि पिंपरी चिंचवड क्षेत्र, पुणे	2017-18	3
21.	महाराष्ट्र राज्य महामंडळ बाल अधिकारांचे संरक्षणाकरिता (MSCPCR)	2017-18	3
22.	महाराष्ट्र सागरी मंडळ (MMB), मुंबई	2017-18	3
23.	महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरण(MWRRA)	2017-18	3
24.	गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ (GMIDC), औरंगाबाद	2017-18	3
25.	महाराष्ट्र राज्य अल्पसंख्यांक आयोग (MSMC)	2013-14	7

स्त्रोत: माहिती प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I, मुंबई व महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II, नागपूर कडून प्राप्त

4.13 विभागीय वाणिज्यिक उपक्रम/महामंडळे/कंपनी

कंपनी अधिनियम, 2013 कलम 394 आणि 395 नुसार कंपनीच्या कामकाजाचा व त्या संबंधी अहवाल त्यांच्या वार्षिक सर्वसाधारण सभेच्या तीन महिन्यांच्या आत तयार केला जाईल. लगेचच किंवा तयार झाल्यानंतर वार्षिक अहवाल लेखापरीक्षा अहवालाच्या प्रति आणि त्यावरील अभिप्रायासह अथवा नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांनी तयार केलेली लेखापरीक्षा अहवालाची पुरवणी विधानमंडळाचे सभागृह किंवा दोन्ही सभागृहांसमक्ष प्रस्तुत करावयास पाहिजे. वैधानिक महामंडळांना (विभागीय उपक्रमासहित) नियमित करणाऱ्या संबंधित अधिनियमांत जवळपास समान तरतुदी उपलब्ध आहेत. विभागीय उपक्रम वाणिज्यिक/अर्धवाणिज्यिक स्वरूपाचे क्रियाकलाप पार पाडतात. त्यांनी निर्धारित प्रपत्रामध्ये प्रवर्तनाचे कार्यरत परिणाम दर्शविणारे वार्षिक प्रोफार्मा लेखे तयार करणे आवश्यक आहे जेणे करून शासन कार्याचे निर्धारण करू शकेल. वरील कार्यतंत्र, कपण्यांमध्ये गुंतवलेला लोक निधी आणि राज्याच्या संचित निधीमधून महामंडळांमध्ये गुंतवलेल्या निधीच्या वापरावर आवश्यक वैधानिक नियंत्रण प्रदान करते.

शासनाच्या विभाग प्रमुखांनी सुनिश्चित करावे की, उपक्रमांनी अशा प्रकारचे लेखे तयार केले आहेत आणि निर्दिष्ट वेळेच्या चौकटीत प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I, महाराष्ट्र, मुंबईला सादर केले आहेत. मार्च 2020 रोजी 49 उपक्रम होते त्यापैकी कोणीही 2019-20 वर्षासाठी लेखे तयार केले नाही, 2018-19 पर्यंत सहा, 2017-18 पर्यंत आठ, 2016-17 पर्यंत 17, 2015-16 पर्यंत सहा आणि 2014-15 पर्यंत सहा उपक्रमांनी लेखे तयार केले होते. पाच उपक्रमांच्या संदर्भात प्रोफार्मा लेख्यांच्या अंतिमीकरणाची मोठी प्रलंबितता आजारी एककांमुळे 21 ते 34 वर्षादरम्यान होती आणि कार्यरत नव्हती तसेच लेखे तयार करणे बंद केले होते. शासकीय दुग्ध योजना, वरळी 2008-09 पासून बंद झाली आहे. विभाग निहाय प्रोफार्मा लेखे बनविण्याच्या थकबाकीची स्थिती आणि शासनाची गुंतवणूक **परिशिष्ट 4.4** मध्ये दिली आहे.

4.13.1 राज्य सार्वजनिक उपक्रमाद्वारे लेख्यांचे सादरीकरण

31 मार्च 2020 रोजी नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या अधीन एकूण 107 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांपैकी, 88 कार्यरत सार्वजनिक उपक्रम म्हणजे 78 शासकीय कंपन्या, 10 वैधानिक महामंडळे आणि 19 अकार्यरत सार्वजनिक उपक्रम होते. लेखे तयार करण्याकरिता राज्य सार्वजनिक उपक्रमांनी अनुसरलेल्या समयबद्धतेची स्थिती तपशीलवार खाली दिलेली आहे:

कार्यरत राज्य सार्वजनिक उपक्रमांचे लेखे तयार करण्याचे वेळापत्रक

30 सप्टेंबर 2020 पूर्वी कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांनी वर्ष 2019-20 चे लेखे सादर करणे आवश्यक होते. तथापि, 78 कार्यरत शासकीय कंपन्यांपैकी चार शासकीय कंपन्यांनी वर्ष 2019-20 चे लेखे 30 सप्टेंबर 2020 रोजी अथवा त्यापूर्वी सादर केले तर 74 शासकीय कंपन्यांचे लेखे थकित⁴ आहेत. 10 वैधानिक महामंडळांपैकी आठ वैधानिक महामंडळां⁵ मध्ये नियंत्रक व महालेखापरीक्षक एकल लेखापरीक्षक आहेत. 10 वैधानिक महामंडळांपैकी एकानेही 2019-20 चे लेखे लेखापरीक्षेसाठी वेळेत सादर केले नाही.

30 सप्टेंबर 2020 रोजी कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांच्या थकित लेख्यांच्या सादरीकरणाचा तपशील खाली दिलेला आहे:

⁴ ह्या पैकी चार नवीनतम अंतर्भूत

⁵ महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ, महाराष्ट्र राज्य मार्ग परीवहन महामंडळ, महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ, कोंकण पाटबंधारे विकास महामंडळ, तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ, विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ, गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ आणि महाराष्ट्र जल संवर्धन महामंडळ

तक्ता 4.16: कार्यरत राज्य सार्वजनिक उपक्रमांद्वारे लेख्यांच्या सादरीकरणाची स्थिती

अनु क्र.	तपशील	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
1	कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	65	66	74*	83	88 ⁶
2	वर्षादरम्यान अंतिम करण्यात आलेल्या लेख्यांची संख्या	57	55	77	65	49
3	थकित लेख्यांची संख्या	129	137	141 ^Δ	150	189
4	थकित लेख्यांसह कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	57	53	61	63	81
5	थकिताची व्याप्ति (वर्षांच्या संख्येमध्ये)	1 ते 17 वर्षे	1 ते 18 वर्षे	1 ते 19 वर्षे	1 ते 20 वर्षे	1 ते 16 वर्षे
स्त्रोत: ऑक्टोबर 2019 ते सप्टेंबर 2020 कालावधी दरम्यान सार्वजनिक उपक्रमांकडून प्राप्त लेख्यांच्या आधारावर संकलित						

88 कार्यरत राज्य सार्वजनिक उपक्रमांपैकी 1 ऑक्टोबर 2019 ते 30 सप्टेंबर 2020 दरम्यान 43 सार्वजनिक उपक्रमांनी 49 वार्षिक लेखे अंतिम केले ज्यात 2019-20 वर्षाचे तीन वार्षिक लेखे आणि मागील वर्षाचे 46 वार्षिक लेखे समाविष्ट होते. तसेच, 189 वार्षिक लेखे थकित होते जे 81 कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांशी संबंधित होते. सार्वजनिक उपक्रमांनी विनिर्दिष्ट समयावधित लेखे अंतिम केले आणि स्वीकारले ह्या बाबतची खात्री करणे आणि ह्या संस्थांच्या क्रियाकलापावर देखरेख ठेवणे ही प्रशासकीय विभागाची जबाबदारी आहे. सार्वजनिक उपक्रम आणि त्यांच्या संबंधित विभागांना नियमितपणे सूचित केले होते आणि लेख्यांच्या थकबाकीला परिसमापन करण्याकरिता बैठका देखील आयोजित केल्या होत्या.

महाराष्ट्र सरकारने ₹ 23,182.86 कोटी (इक्विटी: ₹ 12,484.79 कोटी, कर्ज: ₹ 4,848.13 कोटी, अनुदान: ₹ 5,849.94 कोटी) 25 कार्यरत राज्य सार्वजनिक उपक्रमांना प्रदान केले, ज्यांचे 30 सप्टेंबर 2020 रोजी लेखे थकित होते तसेच उर्वरित 56 कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये ज्यांचे लेखे थकित होते, ह्या कालावधी दरम्यान गुंतवणूक केली नाही. ज्या 25 कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांचे लेखे थकित आहेत, त्यांनी वर्षादरम्यान केलेल्या गुंतवणुकीचा तपशील परिशिष्ट 4.5 मध्ये दर्शविला आहे.

* महाराष्ट्र कृषणा खोरे विकास महामंडळ, कोंकण पाटबंधारे विकास महामंडळ, तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ, विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ, गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ आणि महाराष्ट्र जल संवर्धन महामंडळाशी संबंधित डाटा वर्ष 2017-18 पासून अंतर्भूत करण्यात आला

⁶ च्या पैकी 5 नव्याने अंतर्भूत करण्यात आले

^Δ महाराष्ट्र कृषणा खोरे विकास महामंडळ, कोंकण पाटबंधारे विकास महामंडळ, तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ, विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ, गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ आणि महाराष्ट्र जल संवर्धन महामंडळाचे संबंधित सात लेख्याने अंतर्भूत केल्यावर 01 एप्रिल 2017 ला प्रलंबित होते आणि 2017-18 पासून अंतर्भूत करण्यात आले.

25 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये लेख्यांचे अंतिमीकरण आणि तद्नंतर होणाऱ्या लेखापरीक्षे अभावी गुंतवणूक आणि झालेला खर्च योग्यरित्या लेखांकित केला आहे तसेच ज्या प्रयोजनाकरिता गुंतवणूक केली होती ते साध्य झाले अथवा नाही ह्या बाबतीत खात्री देता येऊ शकली नाही. लेखे तयार करण्याकरिता, जेथे तज्ञांची कमी आहे, महाराष्ट्र सरकार बाह्य सहाय्याच्या लाभाचा विचार करू शकते.

अकार्यरत राज्य सार्वजनिक उपक्रमाद्वारे लेखे तयार करण्याचे वेळापत्रक

वर दिलेल्या व्यतिरिक्त 30 सप्टेंबर 2020 रोजी अकार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांचे लेखे अंतिमीकरणासाठी थकित होते. 19 अकार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांपैकी संपूर्ण सार्वजनिक उपक्रमांचे 27 लेखे थकित होते.

तक्ता 4.17: अकार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांच्या थकित लेख्यांची स्थिती

अकार्यरत कंपन्यांची संख्या	लेखे ज्या कालावधीसाठी थकित होते	वर्षाची संख्या ज्याकरिता लेखे थकित होते
14	2019-20	1
1	2018-19 ते 2019-20	2
1	2017-18 ते 2019-20	3
2	2016-17 ते 2019-20	4
1	प्रथम लेखा प्रतिक्षित आहे	

स्त्रोत: ऑक्टोबर 2019 ते सप्टेंबर 2020 कालावधी दरम्यान सार्वजनिक उपक्रमांकडून प्राप्त लेख्याच्या आधारावर संकलित

2019-20 दरम्यान, 10 सार्वजनिक उपक्रमांनी⁷ एकही लेखा अंतिम केला नाही.

4.14 प्राधिकरणाला देण्यात आलेल्या अनुदानाचे/कर्जाचे तपशील सादर न करणे

नियंत्रक व महालेखापरीक्षक (कर्तव्ये, अधिकार आणि सेवा शर्ती) अधिनियम, 1971 चे कलम 14 आणि 15 शासनाकडून अनुदान प्राप्त करणाऱ्या संस्थांच्या अनुदान प्राप्तीच्या प्रमात्रेच्या आधाराच्या शर्तीवर लेख्यांची लेखापरीक्षा दृष्टीसमोर ठेवतो. कर्तव्ये, अधिकार, सेवा शर्ती अधिनियमातर्गत दरवर्षी लेखापरीक्षा आकर्षित करणाऱ्या संस्था ओळखण्यासाठी, विविध संस्थांना प्रदान करण्यात आलेले वित्तीय सहाय्य, सहाय्याच्या मान्यतेचे प्रयोजन आणि ह्या संस्थांचा एकूण खर्च ही माहिती विभाग प्रमुखांनी लेखापरीक्षेला पुरविणे आवश्यक आहे. वर्षादरम्यान अशा प्रकारचे सहाय्य दिलेल्या संस्थांचा तपशील शासनाच्या विभागाकडून प्रतिक्षित आहे (डिसेंबर 2020).

⁷ विदर्भ गुणवत्ता वीज मर्यादित, विदर्भ विकास महामंडळ मर्यादित, महाराष्ट्र जमीन विकास महामंडळ मर्यादित, महाराष्ट्र औद्योगिक वायू वहन कंपनी मर्यादित, महाराष्ट्र राज्य गृहनिर्माण महामंडळ मर्यादित, महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक्स महामंडळ मर्यादित, महाराष्ट्र वस्त्रोद्योग महामंडळ मर्यादित, गोंडवाना रंग आणि खनिज मर्यादित, प्रताप कताई विणकर आणि उत्पादन कंपनी मर्यादित आणि विदर्भ टॅनरी मर्यादित

डिसेंबर 2020 रोजी 7,734 वार्षिक लेख्यांशी संबंधित 2019-20 पर्यंतचे काल-निहाय थकित वार्षिक लेखे, तक्ता 4.18 दर्शवितो.

तक्ता 4.18: संस्थांकडून देय वार्षिक लेख्यांची काल-निहाय थकबाकी

वर्षाच्या संख्येनुसार विलंब	लेख्यांची संख्या
0-1	2071
1-3	1363
3-5	776
5-7	203
7-9	841
9 आणि वरील	2480
एकूण	7734

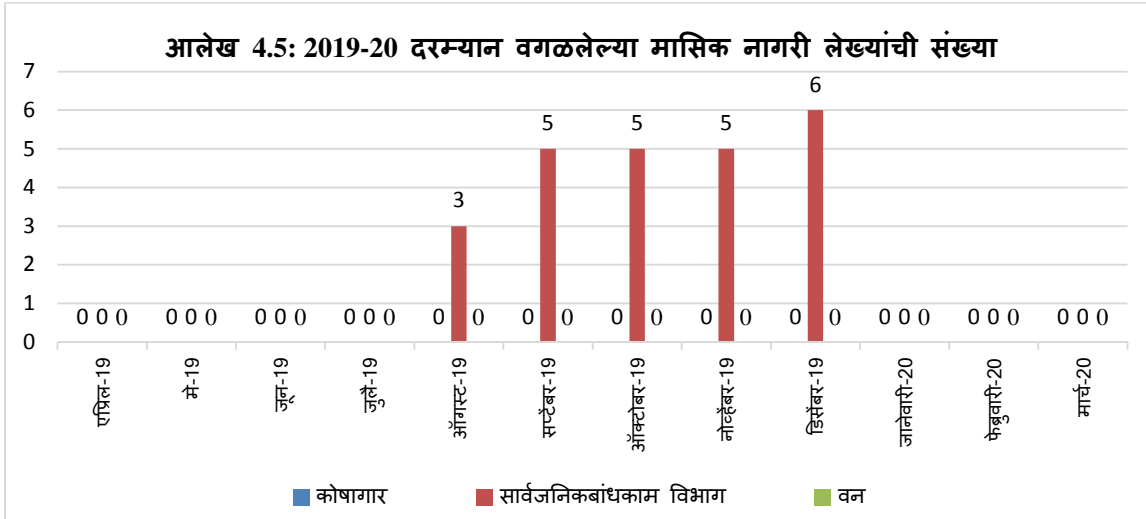
स्त्रोत:प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I, मुंबई आणि महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II, नागपूर कडून प्राप्त माहिती

लेखे सादर करण्याची मुख्य प्रलंबितता उच्च आणि तंत्र शिक्षण, शालेय शिक्षण आणि क्रीडा विभागाची आहे.

विविध संस्थांना प्रदान केलेले अनुदान आणि कर्जाची माहिती सादर न करणे आणि त्यांच्याद्वारे लेखे प्रस्तुत न करणे यामुळे निधीच्या गैर वापराच्या जोखमीत वाढ होते म्हणून सुधारात्मक उपाय योजनेकरिता हे शासनाच्या निदर्शनास आणून देत आहे.

4.15 काळसुगंतता आणि लेख्यांची गुणवत्ता

2019-20 दरम्यान मासिक नागरी लेख्यांमधून वगळलेले लेखे आलेख 4.5 दर्शविते.

(स्त्रोत: महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, मुंबई कोषागार संकीर्ण विभाग)

ऑगस्ट 2019 ते डिसेंबर 2019 दरम्यान सार्वजनिक बांधकाम विभागाकडून लेखे उशिरा मिळाल्यामुळे मासिक नागरी लेख्यातून 24 लेखे वगळण्यात आले. तथापि, मासिक लेखे मार्च 2020 रोजी बंद करण्यापूर्वी, सर्व वगळलेले लेखे प्राप्त झाले व समाविष्ट करण्यात आले.

4.16 गैर व्यवहार तोटा, चोरी इत्यादि

मुंबई वित्त नियम, 1959 मध्ये अशी तरतूद करण्यात आली की गैर व्यवहार, लबाडीचे आहरण/भुगतान अन्यथा कोषागार किंवा इतर कार्यालयात/विभागात आढळल्यास संबंधित कार्यालयाने त्वरित निकटतम उच्च अधिकाऱ्यांना तसेच प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I, महाराष्ट्र, मुंबई आणि महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II, नागपूर ह्यांना कळवावे.

मार्च 2020 पर्यंत ज्यावर अंतिम कारवाई प्रलंबित आहे अशी दुर्विनियोजन, अफरातफरी इत्यादि 263 प्रकरणे ₹ 80.43 कोटीसह राज्य शासनाद्वारे नोंदविली. संपूर्ण 263 प्रकरणांत प्रथम माहिती अहवाल दाखल करण्यात आला. या परिशिष्टामधून उद्भवलेल्या प्रत्येक प्रकरणात प्रलंबित प्रकरणाचा काल आणि प्रकरणांची संख्या याचा सारांश **परिशिष्ट 4.6** मध्ये दिला आहे.

4.17 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या लेख्यांवर टिप्पण्या

1 ऑक्टोबर 2019 ते 30 सप्टेंबर 2020 च्या कालावधीत 40 कार्यरत कंपन्यांनी 46 लेखापरीक्षित लेखे महालेखाकारांना अग्रेषित केले. यापैकी, 24 कंपन्यांचे 24 लेखे पूरक लेखापरीक्षणासाठी निवडण्यात आले होते. वैधानिक लेखापरीक्षकांचे लेखे अहवाल व नियंत्रक व महालेखापरीक्षक ह्यांनी केलेले पूरक लेखापरीक्षण दर्शविते की लेख्यांची गुणवत्ता पूर्णपणे सुधारणे आवश्यक आहे. वैधानिक लेखापरीक्षक आणि नियंत्रक व महालेखापरीक्षक ह्यांच्या टिप्पणीतील पैशाच्या मूल्यांचे एकूणांत **तक्ता 4.19** मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 4.19: लेखापरीक्षा टिप्पण्यांचा कार्यरत कंपन्यांवर प्रभाव

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	तपशील	2017-18		2018-19		2019-20	
		लेख्यांची संख्या	रक्कम	लेख्यांची संख्या	रक्कम	लेख्यांची संख्या	रक्कम
1.	नफ्यात घट	5	881.36	6	511.12	5	227.26
2.	नफ्यात वाढ	3	159.98	3	2236.12	2	7.85
3.	तोट्यात वाढ	6	14005.89	4	380.19	2	2.86
4.	तोट्यात घट	1	5.77	2	113.22	--	--
5.	भौतिक तथ्य न दाखविणे	1	45.24	1	587.71	3	7457.55
6.	वर्गीकरणात चूका	--	--	5	331.78	--	--

स्त्रोत: वैधानिक लेखापरीक्षक व नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या टिप्पण्यावरून संकलित

वर्ष 2019-20 दरम्यान वैधानिक लेखापरीक्षकांनी 14 साठी पात्र प्रमाणपत्र आणि एका लेख्यासाठी प्रतिकूल प्रमाणपत्र/अस्वीकरण (ह्याचा अर्थ असा आहे की जे लेखे खरी आणि उचित स्थिती प्रतिबिंबित करित नाहीत) जारी केले. सार्वजनिक उपक्रमांकडून लेखनिक

मानांकनाचे अनुपालन निकृष्ट राहिले कारण वैधानिक लेखापरीक्षकांनी पाच लेख्यांमध्ये लेखनिक मानांकनाचे अनुपालन न होण्याची 20 उदाहरणे उद्धृत केली होती.

तसेच तीन कार्यरत वैधानिक महामंडळांनी⁸ त्यांचे तीन लेखे 2019-20 दरम्यान महालेखाकारांना पाठविले.

वैधानिक महामंडळांशी संबंधित नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांची पूरक लेखापरीक्षा आणि वैधानिक लेखापरीक्षकांच्या टिप्पणीमधील पैशाच्या मूल्याचा एकूणात तपशील तक्ता 4.20 मध्ये दिलेला आहे.

तक्ता 4.20: वैधानिक महामंडळांवर लेखापरीक्षण टिप्पण्यांचा प्रभाव

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	तपशील	2017-18		2018-19		2019-20	
		लेख्यांची संख्या	रक्कम	लेख्यांची संख्या	रक्कम	लेख्यांची संख्या	रक्कम
1.	नफ्यात घट	1	0.55	1	4.35	1	36.49
2.	नफ्यात वाढ	1	0.4	1	0.17	-	-
3.	तोट्यात वाढ	-	-	-	-	1	820.10
4.	तोट्यात घट	-	-	-	-	-	-
5.	भौतिक तथ्य न दाखविणे	-	-	-	-	-	-
6.	वर्गीकरणात चूका	-	-	-	-	-	-

स्त्रोत: वैधानिक लेखापरीक्षक व नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या टिप्पण्यांवरून संकलित

4.18 राज्य वित्त लेखापरीक्षा अहवालावरील कारवाईचा पाठपुरावा

2008-09 पासून राज्य वित्त लेखापरीक्षण अहवाल राज्य विधानमंडळात सादर केला जात आहे. राज्य लोकलेखा समितीने राज्य वित्त लेखापरीक्षण अहवाल 2016-17 चे प्रकरण-1 (मे 2019) वर चर्चा केली आणि 37 शिफारशी (लोक लेखा समिती अहवाल- 68) दिल्या, शिफारशीवरील कृति केलेल्या टिप्पण्या अद्याप अप्राप्त आहेत. आमच्या लक्षात आले आहे की या शिफारशींच्या अंमलबजावणीद्वारे दुरुस्त करण्याची मागणी केलेल्या त्रुटी गेल्या अनेक वर्षांपासून कायम आहे आणि आमच्या अहवालात नोंदविली जात आहे.

4.19 निष्कर्ष

- उपयोगिता प्रमाणपत्रांची प्रलंबित रक्कम 2018-19 मधील ₹ 47,483 कोटी वरून 2019-20 मध्ये ₹ 20,775 कोटी इतकी कमी झाली आहे. प्रलंबित उपयोगिता प्रमाणपत्राची थकीत रक्कम राज्याच्या एकूण खर्चाच्या (₹ 3,38,690.64 कोटी) 6.13 टक्के आहे.

⁸ महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ, तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ आणि महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ

- आर्थिक वर्षाच्या अंतिम दिवशी 139 संक्षिप्त आकस्मिक देयकांवर (35 टक्के) ₹ 370.92 कोटींचे महत्वपूर्ण आहरण करण्यात आले. ज्यावरून असे सूचित होते की आहरण प्रामुख्याने अर्थसंकल्पातील तरतूद संपविण्याच्या दृष्टीने होते आणि अपर्याप्त अर्थसंकल्पीय नियंत्रण उघड होते.
- स्वीय प्रपंजी लेख्यांमधील प्रचंड प्रमाणात राखलेला निधी फक्त सेवा शीर्षांतर्गत नोंदविल्या जात नाही तर प्रत्यक्ष निर्गमनाशिवाय फुगविल्या जातो. परिणामी कोषागाराचे प्रत्यक्ष खर्चावरील नियंत्रण सौम्य होते.

4.20 शिफारशी

- (i) शासनाने विशिष्ट प्रयोजनाकरिता मुक्त केलेल्या निधीच्या संदर्भाने विभागाद्वारे समयोचित उपयोगिता प्रमाणपत्रांच्या सादरीकरणाची खात्री करावी.
- (ii) शासनाने आवश्यक नियमांतर्गत विनिर्दिष्ट कालावधी मध्ये संक्षिप्त आकस्मिक देयकांच्या समायोजनाचा विचार करावा.
- (iii) ह्या लेख्यात विनाकारण पडून असलेली रक्कम तात्काळ संचित निधीमध्ये प्रेषित केली जाईल हे सुनिश्चित करण्याकरिता वित्त विभागाने संपूर्ण स्वीय प्रपंजी लेख्याचे पुनर्विलोकन करावे. तसेच वित्तीय नियमांमध्ये अंतर्भूत सूचनांचा पुनरुच्चार वित्त विभागाने करावयास हवा आणि सुनिश्चित करावे की, नियमांचे पालन करण्यास अपयशी ठरलेल्या विभागीय अधिकाऱ्यांवर योग्य कारवाई केली गेली.

नागपूर,
दिनांक: 27 ऑगस्ट 2021

रत्न शंभू शिंगी
(ल्हंखोथांग हांगशिंग)

प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II, महाराष्ट्र

प्रतिहस्ताक्षरित

नवी दिल्ली,
दिनांक: 31 ऑगस्ट 2021

(गिरीश चंद्र मुर्मू)

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक

परिशिष्टे

परिशिष्ट 1.1 (संदर्भ: परिच्छेद 1.4.1; पृष्ठ: 9) राज्य सरकारच्या अर्थसंकल्पीय वेळा पत्रकाची माहिती (₹ कोटी मध्ये)										
	2015-16		2016-17		2017-18		2018-19		2019-20	
भाग अ: जमा										
1. महसुली जमा	185035.68		204693.14		243653.56		278996.27		283189.58	
(i) कर महसूल	126608.11	(69)	136616.32	(67)	167931.87	(69)	187436.37	(67)	188947.57	(67)
कृषि उत्पन्नावर कर	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
राज्य वस्तू आणि सेवा कर	-	-	-	-	50063.00	(30)	82352.32	(44)	82601.59	(44)
विक्री, व्यापार इत्यादि वर कर	69660.82	(55)	81174.17	(60)	54893.51	(33)	35724.61	(19)	37785.54	(20)
राज्य उत्पादन शुल्क	12469.56	(10)	12287.91	(9)	13449.65	(8)	15320.90	(8)	15428.34	(8)
वाहनांवरील कर	6017.19	(5)	6741.21	(5)	8665.38	(5)	8613.19	(5)	8467.20	(4)
मुद्रांक व नोंदणी शुल्क	21766.99	(17)	21011.83	(15)	26441.82	(16)	28545.05	(15)	28706.55	(15)
जमीन महसूल	1748.31	(1)	1799.39	(1)	2309.86	(1)	2088.04	(1)	2154.55	(1)
वस्तू आणि प्रवाश्यांवर कर	1582.13	(1)	1876.71	(1)	984.01	(1)	837.05#	-	773.39	(0)
इतर कर	13363.11	(11)	11725.09	(9)	11124.64	(6)	13955.21	(8)	13030.41	(7)
(ii) करेतर महसूल	13423.01	(7)	12709.34	(6)	16241.80	(7)	15843.57	(6)	14297.00	(5)
(iii) केंद्रीय कर व शुल्कात राज्याचा हिस्सा	28105.95	(15)	33714.90	(16)	37219.19	(15)	42054.20#	(15)	36219.64	(13)
(iv) भारत सरकार कडून सहाय्यक अनुदान	16898.61	(9)	21652.58	(11)	22260.70	(9)	33662.13	(12)	43725.37	(15)
2. संकीर्ण भांडवली जमा	16.89		-		-		-		0.00	
03. कर्ज आणि अग्रिमांची वसुली	865.11		1745.58		1778.01		1604.29		1614.87	
4. एकूण महसूल व ऋणोत्तर भांडवली जमा (1+2+3)	185917.68		206438.72		245431.57		280600.56		284804.45	
5. लोक ऋण जमा	37976.41		48336.49		48075.50		26025.21		57153.41	
अंतर्गत ऋण (अर्थोपाय अग्रिमे आणि अधिकर्ष वगळता)	37392.47		47709.67		47907.68		25686.29		54459.30	
अर्थोपाय अग्रिमे व अधिकर्ष अंतर्गत निव्वळ व्यवहार	-		-		-		-		1757.61	
भारत सरकार कडून घेतलेली कर्ज व अग्रिमे ¹	583.94		626.82		167.82		338.92#		936.50	
6. आकस्मिक निधीतून विनियोजन	2962		-		-		1528.00		7350.00	
7. आंतरराज्य निपटारा	-		-		-		-		-	
8. संचित निधीमध्ये एकूण प्राप्ती (4+5+6+7)	226856.09		254775.22		293507.07		308153.77		349307.86	
9. आकस्मिक निधी प्राप्ती	962		-		-		3528.00		15350.00	
10. लोक लेखे प्राप्ती	72747.20		82466.49		81876.99		90664.57		119634.33	
11. राज्यांची एकूण प्राप्ती (8+9+10)	300565.29		337241.70		375384.06		402346.34		484292.19	
कंसा मध्ये - प्रत्येक उपशीर्षाची टक्केवारी (पूर्णाकात) # निम्न पूर्णांकित										

¹ अर्थोपाय अग्रिमे समाविष्ट आहे

31 मार्च 2020 रोजी संपलेल्या वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

परिशिष्ट 1.1 (पुढे..)										
	2015-16		2016-17		2017-18		2018-19		2019-20	
भाग ब: खर्च										
12. महसुली खर्च (15 टक्के)	190374.05		213228.73		241571.07		267021.67		300305.21	
योजना	36056.40	(19)	42088.59	(20)	*					
योजनेतर	154317.65	(81)	171140.14	(80)						
सामान्य सेवा (व्याज देयकासहित)	64369.76	(34)	71609.42	(34)	78534.78	(33)	84764.50	(32)	100050.28	(33)
सामाजिक सेवा	82317.23	(43)	90281.99	(42)	93054.30	(38)	109390.99	(41)	122947.33	(41)
आर्थिक सेवा	38501.97	(20)	43842.54	(21)	54189.03	(22)	52758.97	(20)	56043.43	(19)
सहाय्यक अनुदान व अंशदान	5635.09	(3)	7494.78	(4)	15792.96	(7)	20107.21	(8)	21264.17	(7)
13. भांडवली गुंतवणूक (15 टक्के)	22793.16		25549.27		26842.18		35049.05		36415.57	
योजना	20165.05	(88)	20348.37	(80)	*					
योजनेतर	2628.11	(12)	5200.90	(20)						
सामान्य सेवा	1259.28	(6)	1548.23	(6)	1047.80	(4)	1533.27	(4)	1250.45	(3)
सामाजिक सेवा	2584.22	(11)	3266.51	(13)	2268.45	(8)	4341.15	(12)	4288.07	(12)
आर्थिक सेवा	18949.66	(83)	20734.52	(81)	23525.93	(88)	29174.63	(83)	30877.05	(85)
14. कर्जे व अग्रिमेचे वितरण (15 टक्के)	1114.63		6277.21		979.29		1545.17		1969.86	
15. एकूण (12+13+14)	214281.84		245055.21		269392.54		303615.89		338690.64	
16. लोक ऋण परतफेड	10043.10		11886.89		15782.17		25116.49		24625.85	
अंतर्गत ऋण (अर्थोपाय अग्रिमे व अधिकर्ष वगळता)	9138.49		10917.34		14833.58		24190.22		21848.99	
अर्थोपाय अग्रिमे व अधिकर्ष अंतर्गत निव्वळ व्यवहार	-		-		-		0.00		1757.61	
भारत सरकार कडून कर्जे व अग्रिमे ²	904.61		969.55		948.59		926.27		1019.25	
17. आकस्मिक निधीत विनियोजन	962		-		-		3528.00		15350.00	
18. संचित निधीतून एकूण वितरण (15+16+17)	225286.94		256942.10		285174.71		332260.38		378666.49	
19. आकस्मिक निधीतून वाटप	2962		-		-		1528.00		16350.00	
20. लोक लेखे वाटप	66412.16		67102.50		70490.24		89757.51		100329.25	
21. राज्याकडून एकूण वाटप (18+19+20)	294661.10		324044.60		355664.95		423545.89		486345.74	
भाग क: तूटी										
22. महसुली तूट(-)/आधिक्य(+) (1-12)	(-)5338.37		(-)8535.59		2082.49		11974.60		(-)17115.63	
23. राजकोषीय तूट(-)/आधिक्य(+) (4-15)	(-)28364.16		(-)33656.74		(-)23960.97		(-)23015.33		(-)53886.19	
24. प्राथमिक तूट(-)/आधिक्य(+) (23-15)	(-)2592.75		(-)5124.82		9057.46		11005.92		(-)20325.46	
भाग ड: इतर माहिती										
25. व्याज देयके (महसुली खर्चांमध्ये समाविष्ट)	25771.41		28531.92		33018.43		34021.25		33560.73	
26. स्थानिक संस्थांना वित्तीय सहाय्य	82101		96839		101644		122563		134205	
कंसा मध्ये - प्रत्येक उपशीर्षाची टक्केवारी (पूर्णाकात)										
* योजना व योजनेतर खर्चाशी संबंधित विभाजन वर्ष 2017-18 नंतर विलीन केले गेले.										

² अर्थोपाय अग्रिमे समाविष्ट आहे

परिशिष्ट 1.1 (पुढे..)					
	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
27. अर्थोपाय अग्रिमे/अधिकर्षाचा लाभ घेतला (दिवस)					
अर्थोपायाचा लाभ (दिवस)	निरंक	निरंक	8	निरंक	निरंक
अधिकर्षाचा लाभ (दिवस)	निरंक	निरंक	निरंक	निरंक	91
28. अर्थोपायचा लाभ/अधिकर्ष	-	-	1.13	-	0.35
29. स्थूल राज्य उत्पन्न	1966225	2198324	2382570	2632792	2878583
30. प्रलंबित राजकोषीय दायित्व	351341	395858	432415	436782³	479895
31. प्रलंबित हमी (वर्ष-अखेर)⁴ (व्याजासहित)	7234.57	7305.77	26657.72	25134.86	41279.47
32. जास्तीत जास्त रक्कमेची हमी (वर्ष-अखेर)	32247.11	22802.04	37287.13	38378.26	58661.22
33. चालू प्रकल्पांची संख्या	460⁵	447	420	349	288⁶
34. चालू प्रकल्पांमध्ये भांडवली अडवणूक	49957.03	76840.95	83520.47	92029.58	166695.64⁷
भाग ई: राजकोषीय आरोग्य निर्देशक					
I. स्रोत कामी आणणे					
स्वतःचा कर महसूल/स्थूल राज्य उत्पन्न	6.44	6.21	7.05	7.12	6.56
स्वतःचा करतेर महसूल/स्थूल राज्य उत्पन्न	0.68	0.58	0.68	0.60	0.50
केंद्रीय हस्तांतरण/स्थूल राज्य उत्पन्न	2.29	2.52	2.50	2.88	2.78
II. खर्चाचे व्यवस्थापन					
एकूण खर्च/स्थूल राज्य उत्पन्न	10.90	11.15	11.31	11.53	11.77
एकूण खर्च/महसूल जमा	115.81	119.72	110.56	108.82	119.60
महसुली खर्च/एकूण खर्च	88.84	87.01	89.67	87.95	88.67
सामाजिक सेवांवर खर्च/एकूण खर्च	39.62	38.17	35.38	37.73	37.57
आर्थिक सेवांवर खर्च/एकूण खर्च	26.60	26.35	28.85	27.03	25.6
भांडवली खर्च/एकूण खर्च	10.64	10.43	9.96	11.54	10.75
सामाजिक व आर्थिक सेवांवर भांडवली खर्च/ एकूण खर्च	10.05	9.79	9.58	11.04	10.38
शैक्षणिक, क्रीडा, कला व संस्कृती/एकूण खर्च	20.05	18.53	18.03	16.89	18.47
आरोग्य व कुटुंब कल्याण/एकूण खर्च	4.67	4.38	4.52	4.28	4.34
III. राजकोषीय असमतोल व्यवस्थापन					
महसुली तूट/स्थूल राज्य उत्पन्न	(-)0.27	(-)0.39	0.09	0.45	(-)0.59
राजकोषीय तूट/स्थूल राज्य उत्पन्न	(-)1.44	(-)1.53	(-)1.01	(-)0.87	(-)1.87
प्राथमिक तूट (आधिक्य)/स्थूल राज्य उत्पन्न	(-)0.13	(-)0.23	0.38	0.42	(-)0.71

³ नमूना सुधारणा

⁴ संबंधित वर्षाच्या वित्त लेख्यांनुसार

⁵ महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ आणि कोंकण पाटबंधारे विकास महामंडळ यांनी सादर केले नाही

⁶ महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ यांनी सादर केले नाही

⁷ पुलांशी संबंधित ₹ 0.61 कोटीच्या एका प्रकल्पाचा समावेश आहे

31 मार्च 2020 रोजी संपलेल्या वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

परिशिष्ट 1.1 (पुढे..)					
	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
महसुली तूट (आधिक्य)/ राजकोषीय तूट	18.82	25.36	(-)8.69	(-)52.03	31.76
IV राजकोषीय दायित्व व्यवस्थापन					
राजकोषीय दायित्व/स्थूल राज्य उत्पन्न	17.87	18.01	18.15	16.59	16.67
राजकोषीय दायित्व/महसुली जमा	189.88	193.39	177.48	156.56	169.46
V इतर राजकोषीय आरोग्य निर्देशक					
गुंतवणूकीवर परतावा	0.05	0.05	0.05	0.18	0.03
आर्थिक संपत्ती/दायित्व	0.8	0.8	0.8	0.9	0.8
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे					

परिशिष्ट 1.2							
आर्थिक मापदंडाचा वार्षिक चक्र वाढ दर							
(संदर्भ: परिच्छेद 1.4.1; पृष्ठ: 9)							
तपशील	वार्षिक चक्रवाढ दर ⁸				2018-19 च्या तुलनेत		
	2010-11 ते 2018-19		2014-15 ते 2018-19		2019-20 दरम्यानची वाढ		
	सर्वसाधारण प्रवर्गातील राज्ये	महाराष्ट्र	सर्वसाधारण प्रवर्गातील राज्ये	महाराष्ट्र	सर्वसाधारण प्रवर्गातील राज्ये	महाराष्ट्र	
(टक्क्यांमध्ये)							
A	महसुली जमा	13.65	12.88	12.71	13.96	2.08	1.50
B	स्वतःचा महसुली कर	12.21	12.13	10.42	12.97	2.12	0.81
C	करतेर महसूल	11.19	8.54	9.67	5.93	23.44	(-)9.76
D	केंद्रीय कर व शुल्कात राज्याचा हिस्सा	16.48	17.70	21.81	24.28	(-)13.86	(-)13.87
E	भारत सरकारकडून सहाय्यक अनुदान	15.18	14.75	8.10	13.70	21.24	29.89
F	एकूण प्राप्ती	13.52	12.87	12.72	13.96	4.34	1.50
G	एकूण खर्च	13.87	11.69	12.22	11.25	4.09	11.55
H	भांडवली खर्च	14.64	8.71	12.35	15.75	-3.86	3.90
I	शिक्षणावर महसुली खर्च	11.58	8.28	9.37	6.42	11.81	22.45
J	आरोग्यावर महसुली खर्च	15.43	13.09	13.23	8.94	9.48	13.43
K	वेतन व भत्यावर खर्च	10.78	9.03	10.35	6.98	9.51	29.16
L	निवृत्ती वेतनावर खर्च	14.14	13.16	14.27	11.16	9.74	35.91
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्त लेखे							

⁸ वार्षिक चक्रवाढ दर = $\{(वर्ष अखेर मूल्य/वर्षाच्या सुरुवातीचे मूल्य)^{1/n} - 1\}$

परिशिष्ट 1.3

31 मार्च 2020 ला राज्य सार्वजनिक उपक्रमांशी संबंधित इक्विटी आणि प्रलंबित कर्ज
(परिच्छेद 1.4.3.2, 2.4.4, 2.4.4.2 मध्ये संदर्भित; पृष्ठ: 13,53,55)

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	क्षेत्र आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	विभागाचे नाव	अंतर्भूत केलेले महिना व वर्ष	वर्ष 2019-20 च्या शेवटी इक्विटी				वर्ष 2019-20 च्या शेवटी प्रलंबित दीर्घ मुदती कर्ज			
				महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण	महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
अ. कार्यरत सरकारी कंपनी											
कृषि आणि संबद्ध											
1	महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ मर्यादित	महसूल व वन	फेब्रुवारी 1974	323.12	-	-	323.12	-	-	-	-
2	महाराष्ट्र कृषि औद्योगिक विकास महामंडळ मर्यादित	कृषि, दुग्ध विकास, पशु संवर्धन आणि मत्स्य	डिसेंबर 1965	3.00	2.50	-	5.50	-	-	-	-
3	महाराष्ट्र कीटनाशक मर्यादित	कृषि, दुग्ध विकास, पशु संवर्धन आणि मत्स्य	मे 1984	-	-	1.00	1.00	-	-	-	-
4	महाराष्ट्र राज्य शेती महामंडळ मर्यादित	महसूल व वन	मार्च 1963	2.75	-	-	2.75	-	-	-	-
5	महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ मर्यादित	कृषि	एप्रिल 1976	2.05	1.48	0.65	4.18	-	-	-	-
6	पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास महामंडळ मर्यादित	कृषि, दुग्ध विकास, पशु संवर्धन आणि मत्स्य	ऑगस्ट 1978	3.84	2.13	-	5.97	-	-	-	-
7	महाराष्ट्र मत्स्य विकास महामंडळ मर्यादित	कृषि, दुग्ध विकास, पशु संवर्धन आणि मत्स्य	फेब्रुवारी 1973	4.04	-	-	4.04	1.10	-	-	1.10
8	महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ एस्सेल वर्ल्ड गोरेवाडा प्राणी संग्रहालय खाजगी मर्यादित	महसूल व वन	नोव्हेंबर 2018	-	-	0.10	0.10	-	-	-	-
9	महाराष्ट्र बांबू प्रवर्तन प्रतिष्ठान	महसूल व वन	एप्रिल 2019	-	-	-	-	-	-	-	-
क्षेत्र निहाय एकूण				338.80	6.11	1.75	346.66	1.10	0.00	0.00	1.10

परिशिष्ट 1.3 (पुढे...)											
अनु क्र.	क्षेत्र आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	विभागाचे नाव	अंतर्भूत केलेले महिना व वर्ष	वर्ष 2019-20 च्या शेवटी इन्विवटी				वर्ष 2019-20 च्या शेवटी प्रलंबित दीर्घ मुदती कर्ज			
				महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण	महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
वित्तीय											
10	अण्णासाहेब पाटील आर्थिक मागास विकास महामंडळ मर्यादित	कौशल्य विकास आणि उद्योजकता	नोव्हेंबर 1998	50.00	-	-	50.00	-	-	-	-
11	कोल्हापूर चित्रनगरी महामंडळ मर्यादित	पर्यटन व सांस्कृतिक कार्य	मार्च 1985	3.24	-	-	3.24	-	-	-	-
12	साहित्य रत्न लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे विकास महामंडळ मर्यादित	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य	जुलै 1985	394.26	0.34	-	394.60	0.23	-	155.35	155.58
13	महाराष्ट्र सहकारी विकास महामंडळ मर्यादित	सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग	ऑगस्ट 2001	8.00	-	1.40	9.40	101.70	-	-	101.70
14	महाराष्ट्र चित्रपट, रंगभूमि व सांस्कृतिक विकास महामंडळ मर्यादित	पर्यटन व सांस्कृतिक कार्य	सप्टेंबर 1977	12.30	-	-	12.30	0.56	-	-	0.56
15	महाराष्ट्र पाटबंधारे वित्तीय कंपनी मर्यादित	योजना	डिसेंबर 2002	0.06	-	-	0.06	-	-	50.50	50.50
16	महाराष्ट्र राज्य इतर मागासवर्गीय वित्त आणि विकास महामंडळ मर्यादित	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य	एप्रिल 1999	134.95	-	-	134.95	-	-	15.53	15.53
17	महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळ मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	ऑक्टोबर 1962	14.50	-	-	14.50	-	-	-	-
18	महाराष्ट्र राज्य अपंग वित्त व विकास महामंडळ मर्यादित	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य	मार्च 2002	47.51	-	-	47.51	-	-	37.88	37.88
19	महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळ मर्यादित	सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग	ऑक्टोबर 1971	88.71	1.89	-	90.60	23.29	-	3.63	26.92
20	महाराष्ट्र विक्रीकर रोखे प्राधिकरण मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	जून 2001	0.05	-	-	0.05	-	-	-	-
21	महात्मा फुले मागासवर्गीय विकास महामंडळ मर्यादित	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य	जुलै 1978	568.58	64.07	-	632.65	40.99	178.66	-	219.65

परिशिष्ट 1.3 (पुढे...)											
अनु क्र.	क्षेत्र आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	विभागाचे नाव	अंतर्भूत केलेले महिना व वर्ष	वर्ष 2019-20 च्या शेवटी इन्व्हीटी				वर्ष 2019-20 च्या शेवटी प्रलंबित दीर्घ मुदती कर्ज			
				महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण	महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
22.	मौलाना आझाद अल्पसंख्यांक आर्थिक विकास महामंडळ मर्यादित	अल्पसंख्यांक विकास	ऑक्टोबर 2000	400.70	-	-	400.70	-	-	23.08	23.08
23.	संत रोहिदास चर्मोद्योग आणि चर्मकार विकास महामंडळ मर्यादित	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य	मे 1974	306.21	-	-	306.21	-	-	29.41	29.41
24.	शबरी आदिवासी वित्त व विकास महामंडळ मर्यादित	आदिवासी विकास	जानेवारी 1999	83.59	3.52	--	87.11	--	-	11.68	11.68
25.	शामराव पेजे कोंकण इतर मागासवर्गीय आर्थिक विकास महामंडळ मर्यादित	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य	जून 2010	-	-	15.00	15.00	-	-	1.00	1.00
26.	वंसतराव नाईक विमुक्त जाती आणि भटक्या जमाती विकास महामंडळ मर्यादित	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य	फेब्रुवारी 1984	198.85	-	-	198.85	33.47	17.20	18.37	69.04
क्षेत्र निहाय एकूण				2,311.51	69.82	16.40	2,397.73	200.24	195.86	346.43	742.53
पायाभूत सुविधा											
27.	औरंगाबाद औद्योगिक टाऊनशीप मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	डिसेंबर 2014	-	-	3,576.94	3,576.94	-	-	-	-
28.	शहर आणि औद्योगिक विकास महामंडळ महाराष्ट्र मर्यादित	शहरी विकास	मार्च 1970	3.95	-	-	3.95	4.00	-	2.12	6.12
29.	कोंकण विकास महामंडळ मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	डिसेंबर 1970	8.81	-	-	8.81	5.92	-	-	5.92
30.	महाराष्ट्र विमानतळ विकास कंपनी मर्यादित	सामान्य प्रशासन (नागरी उड्डाण)	ऑगस्ट 2002	-	-	17.05	17.05	-	-	187.40	187.40
31.	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ पायाभूत सुविधा प्रकल्प मर्यादित (महाराष्ट्र सातारा कागल पायाभूत सुविधा मर्यादित)	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	डिसेंबर 2016	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-

परिशिष्ट 1.3 (पुढे...)											
अनु क्र.	क्षेत्र आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	विभागाचे नाव	अंतर्भूत केलेले महिना व वर्ष	वर्ष 2019-20 च्या शेवटी इन्व्हीटी				वर्ष 2019-20 च्या शेवटी प्रलंबित दीर्घ मुदती कर्ज			
				महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण	महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
32	महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित	गृह	मार्च 1974	7.96	-	-	7.96	-	-	892.94	892.94
33	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मर्यादित	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	ऑगस्ट 1996	773.56	-	-	773.56	179.02	-	5,815.08	5,994.10
34	महाराष्ट्र शहरी पायाभूत सुविधा विकास कंपनी मर्यादित	शहरी विकास	ऑगस्ट 2002	0.25	-	0.24	0.49	-	-	-	-
35	महाराष्ट्र शहरी पायाभूत सुविधा निधी विश्वस्त कंपनी मर्यादित	शहरी विकास	ऑगस्ट 2002	0.05	-	0.05	0.10	-	-	-	-
36	मिहान (इंडिया) मर्यादित	सामान्य प्रशासन (शहरी उड्डाण)	जून 2009	-	9.80	10.20	20.00	-	-	36.25	36.25
37	शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प मर्यादित	गृहनिर्माण	सप्टेंबर 1998	115.00	-	-	115.00	-	-	-	-
38	पश्चिम महाराष्ट्र विकास महामंडळ मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	डिसेंबर 1970	3.06	-	-	3.06	21.51	-	-	21.51
39	ठाणे खाडी पूल पायाभूत सुविधा मर्यादित	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	जानेवारी 2018	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
40	नागपूर मुंबई सुपर कम्युनिकेशन एक्सप्रेस वे मर्यादित	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	मे 2017	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
41	मुंबई पुणे एक्सप्रेस वे मर्यादित	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	एप्रिल 2018	-	-	250.05	250.05	-	-	-	-
42	वर्सावा बँद्रा सी लिंक मर्यादित	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	एप्रिल 2018	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
43	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ सी लिंक मर्यादित	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	ऑक्टोबर 2018	-	-	1.00	1.00	-	-	-	-
44	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ बोगदे मर्यादित	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	सप्टेंबर 2018	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-

परिशिष्ट 1.3 (पुढे...)											
अनु क्र.	क्षेत्र आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	विभागाचे नाव	अंतर्भूत केलेले महिना व वर्ष	वर्ष 2019-20 च्या शेवटी इन्व्हीटी				वर्ष 2019-20 च्या शेवटी प्रलंबित दीर्घ मुदती कर्ज			
				महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण	महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
45	महा मुंबई मेट्रो कार्यचालन महामंडळ मर्यादित	शहरी विकास	जून 2019	-	-	5.00	5.00	-	-	-	-
46	पुणे पुरंदर आंतरराष्ट्रीय विमानतळ मर्यादित	सामान्य प्रशासन (शहरी उड्डाण)	सप्टेंबर 2019	-	-	50.00	50.00	-	-	-	-
47	औरंगाबाद औद्योगिक टाऊनशीप मर्यादित ऑरिजिनल स्किम फाउंडेशन	उद्योग, उर्जा व कामगार	जानेवारी 2020	-	-	0.01	0.01	-	-	-	-
क्षेत्र निहाय एकूण				912.64	9.80	3,910.79	4,833.23	210.45	0.00	6,933.79	7,144.24
उत्पादन											
48	हाफकीन अजिठा औषधी मर्यादित	वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधी	एप्रिल 1977	-	-	0.18	0.18	-	-	18.44	18.44
49	हाफकीन बायो औषधी महामंडळ मर्यादित	वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधी	एप्रिल 1974	8.71	-	-	8.71	3.99	-	-	3.99
50	महागुज कॉलरी मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	नोव्हेंबर 2006	-	-	0.05	0.05	-	-	62.58	62.58
51	महाराष्ट्र पेट्रोकेमिकल्स महामंडळ मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	एप्रिल 1981	8.96	-	-	8.96	-	-	-	-
52	महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळ मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	नोव्हेंबर 1973	2.07	-	-	2.07	4.57	-	-	4.57
53	महाराष्ट्र राज्य यंत्रमाग महामंडळ मर्यादित	सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग	फेब्रुवारी 1972	15.27	-	-	15.27	0.20	-	-	0.20
54	महा तामिल कॉलरी मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	ऑगस्ट 2009	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
55	महाराष्ट्र राज्य खाणी महामंडळ अडकोली नैसर्गिक संसाधने मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	फेब्रुवारी 2010	-	-	0.01	0.01	-	-	3.26	3.26
56	महाराष्ट्र राज्य खाणी महामंडळ वरोरा कॉलरी मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	जुलै 2010	-	-	0.01	0.01	-	-	2.98	2.98
क्षेत्र निहाय एकूण				35.01	0.00	0.30	35.31	8.76	0.00	87.26	96.02

परिशिष्ट 1.3 (पुढे...)											
अनु क्र.	क्षेत्र आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	विभागाचे नाव	अंतर्भूत केलेले महिना व वर्ष	वर्ष 2019-20 च्या शेवटी इन्व्हीटी				वर्ष 2019-20 च्या शेवटी प्रलंबित दीर्घ मुदती कर्ज			
				महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण	महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
उर्जा											
57	औरंगाबाद वीज कंपनी मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	जून 2007	-	-	0.05	0.05	-	-	6.29	6.29
58	धोपावे किनारी वीज कंपनी मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	मार्च 2007	-	-	0.05	0.05	-	-	8.24	8.24
59	महाजेनको राख व्यवस्थापन सेवा मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	ऑगस्ट 2007	-	-	0.05	0.05	-	-	1.45	1.45
60	महाराष्ट्र राज्य विद्युत मंडळ होल्डिंग कंपनी मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	मे 2005	88,940.22	-	-	88,940.22	-	-	-	-
61	महाराष्ट्र वीज विकास महामंडळ मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	डिसेंबर 1997	0.45	-	-	0.45	-	-	1,017.82	1,017.82
62	महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	मे 2005	-	-	47,614.32	47,614.32	19.99	-	19,177.95	19,197.94
63	महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारेषण कंपनी मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	मे 2005	-	-	8,984.97	8,984.97	197.59	-	5,538.67	5,736.26
64	महाराष्ट्र राज्य वीज निर्मिती कंपनी मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	मे 2005	-	-	25,284.13	25,284.13	-	-	25,478.96	25,478.96
65	खारघर विक्रोली पारेषण कंपनी मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार		-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
क्षेत्र निहाय एकूण				88,940.67	0.00	81,883.62	1,70,824.29	217.58	0.00	51,229.38	51,446.96
सेवा											
66	महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळ मर्यादित	पर्यटन आणि सांस्कृतिक कार्य	जानेवारी 1975	15.39	-	-	15.39	4.40	-	-	4.40
67	महापर्यटन महामंडळ मर्यादित	पर्यटन आणि सांस्कृतिक कार्य	मे 2009	-	-	0.05	0.05	-	-	0.03	0.03

परिशिष्ट 1.3 (पुढे...)											
अनु क्र.	क्षेत्र आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	विभागाचे नाव	अंतर्भूत केलेले महिना व वर्ष	वर्ष 2019-20 च्या शेवटी इन्व्हीटी				वर्ष 2019-20 च्या शेवटी प्रलंबित दीर्घ मुदती कर्ज			
				महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण	महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
68	नागपूर मास वाहतूक कंपनी खाजगी मर्यादित	वाहतूक	जून 2008	-	-	2.00	2.00	-	-	-	-
क्षेत्र निहाय एकूण				15.39	0.00	2.05	17.44	4.40	0.00	0.03	4.43
संकीर्ण											
69	कृपानिधी मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	डिसेंबर 1964	-	-	0.01	0.01	-	-	-	-
70	महाराष्ट्र माजी सैनिक महामंडळ मर्यादित	सामान्य प्रशासन	मार्च 2002	14.95	-	-	14.95	-	-	-	-
71	महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान महामंडळ मर्यादित	माहिती तंत्रज्ञान	ऑक्टोबर 2017	10.00	-	-	10.00	-	-	-	-
72	महिला आर्थिक विकास महामंडळ	महिला आणि बाल विकास	फेब्रुवारी 1975	3.39	0.46	0.01	3.86	-	-	-	-
73	नागपूर फ्लाइंग क्लब खाजगी मर्यादित	नागरी उड्डयन	मार्च 2007	0.85	-	-	0.85	-	-	-	-
74	गाव सामाजिक परिवर्तन फाउंडेशन	ग्रामीण विकास	जानेवारी 2017	0.01	-	-	0.01	-	-	-	-
75	डॉ बाबासाहेब आंबेडकर समता प्रतिष्ठान	सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य	जुलै 2017	-	-	-	-	-	-	-	-
76	छत्रपती शाहूमहाराज संशोधन, प्रशिक्षण आणि मानव विकास संस्थान	सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य (विमुक्त जाती भटक्या जमाती इतर मागासवर्गीय प्रवर्ग आणि विशेष मागासवर्गीय प्रवर्ग कल्याण विभाग)	जून 2018	-	-	-	-	-	-	-	-
77	सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ संशोधन पार्क फाउंडेशन	सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ	जानेवारी 2019	-	-	0.01	0.01	-	-	-	-

परिशिष्ट 1.3 (पुढे...)											
अनु क्र.	क्षेत्र आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	विभागाचे नाव	अंतर्भूत केलेले महिना व वर्ष	वर्ष 2019-20 च्या शेवटी इन्व्हीटी				वर्ष 2019-20 च्या शेवटी प्रलंबित दीर्घ मुदती कर्ज			
				महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण	महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
78	सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ एज्युटेक फाऊंडेशन	सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ	मार्च 2019	-	-	0.01	0.01	-	-	-	-
क्षेत्र निहाय बेरीज				29.20	0.46	0.04	29.70	-	-	-	-
एकूण 'अ' (सर्व क्षेत्र निहाय कार्यरत सरकारी कंपन्या)				92,583.22	86.19	85,814.95	1,78,484.36	642.53	195.86	58,596.89	59,435.28
ब. कार्यरत वैधानिक महामंडळ											
कृषि व संबद्ध											
1	महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ	सहकार, पणन आणि वस्त्रोद्योग	ऑगस्ट 1957	4.36	4.35	-	8.71	-	-	-	-
2	महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ	जल संसाधने	एप्रिल 1996	35,862.16	3,339.30	-	39,201.46	-	-	180.00	180.00
3	कोंकण पाटबंधारे विकास महामंडळ	जल संसाधने	जानेवारी 1998	8,342.15	-	-	8,342.15	-	-	-	-
4	विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ	जल संसाधने	मे 1997	47,901.02	-	-	47,901.02	-	-	-	-
5	तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ	जल संसाधने	जानेवारी 1998	10,819.17	-	-	10,819.17	-	-	-	-
6	महाराष्ट्र जल संवर्धन महामंडळ	जल संसाधने	ऑगस्ट 2000	2,063.26	-	-	2,063.26	-	-	-	-
7	गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ	जल संसाधने	ऑक्टोबर 1998	21,069.71	-	-	21,069.71	-	-	-	-
क्षेत्र निहाय बेरीज				1,26,061.83	3,343.65	0.00	1,29,405.48	-	-	180.00	180.00
वित्त											
8	महाराष्ट्र राज्य वित्तीय महामंडळ	उद्योग, उर्जा व कामगार	ऑगस्ट 1962	34.28	2.93	25.43	62.64	136.49	-	93.11	229.60
क्षेत्र निहाय बेरीज				34.28	2.93	25.43	62.64	136.49	-	93.11	229.60
पायाभूत सुविधा											
9	महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ	उद्योग, उर्जा व कामगार	ऑगस्ट 1962	-	-	-	-	-	-	-	-
क्षेत्र निहाय बेरीज				-	-	-	-	-	-	-	-

परिशिष्ट 1.3 (पुढे...)											
अनु क्र.	क्षेत्र आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	विभागाचे नाव	अंतर्भूत केलेले महिना व वर्ष	वर्ष 2019-20 च्या शेवटी इक्विटी				वर्ष 2019-20 च्या शेवटी प्रलंबित दीर्घ मुदती कर्ज			
				महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण	महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
सेवा											
10	महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ	वाहतूक	जुलै 1961	5,179.44	56.77	-	5,236.21	200.00	-	-	200.00
क्षेत्र निहाय बेरीज				5,179.44	56.77	-	5,236.21	200.00	-	-	200.00
एकूण 'ब' (सर्व क्षेत्र निहाय कार्यरत वैधानिक महामंडळ)				1,31,275.55	3,403.35	25.43	1,34,704.33	336.49	-	273.11	609.60
एकूण बेरीज (अ+ब)				2,23,858.77	3,489.54	85,840.38	3,13,188.69	979.02	195.86	58,870.00	60,044.88
क. निष्क्रीय सरकारी कंपन्या											
कृषि व संबद्ध											
1	मराठवाडा दुग्ध विकास महामंडळ मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	मार्च 1974	-	-	0.38	0.38	-	-	2.79	2.79
2	एलोरा दुग्ध उत्पादने मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	फेब्रुवारी 1985	-	-	0.05	0.05	-	-	1.44	1.44
3	महाराष्ट्र कृषि व फळ प्रक्रिया महामंडळ (MAFCO)	वित्त	डिसेंबर 1970	5.04	-	-	5.04	-	-	-	-
4	परभणी कृषि गो संवर्धन मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	मार्च 1977	-	-	0.19	0.19	-	-	1.04	1.04
5	विदर्भ गुणवत्ता बियाणे मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	फेब्रुवारी 1973	-	-	0.10	0.10	-	-	0.36	0.36
क्षेत्र निहाय बेरीज				5.04	0.00	0.72	5.76	0.00	0.00	5.63	5.63
मूलभूत सुविधा											
6	विदर्भ विकास महामंडळ मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	डिसेंबर 1970	7.17	-	-	7.17	8.37	-	-	8.37
7	महाराष्ट्र औद्योगिक वायू पारेषण कंपनी मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	जानेवारी 2007	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
8	महाराष्ट्र भू विकास महामंडळ मर्यादित	जल सिंचन (जलसंवर्धन)	जुलै 1973	3.00	1.00	-	4.00	46.88	-	-	46.88
9	महाराष्ट्र राज्य गृहनिर्माण महामंडळ मर्यादित	गृहनिर्माण	ऑक्टोबर 1974	0.01	-	-	0.01	-	-	-	-

परिशिष्ट 1.3 (पुढे...)											
अनु क्र.	क्षेत्र आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	विभागाचे नाव	अंतर्भूत केलेले महिना व वर्ष	वर्ष 2019-20 च्या शेवटी इन्व्हीटी				वर्ष 2019-20 च्या शेवटी प्रलंबित दीर्घ मुदती कर्ज			
				महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण	महाराष्ट्र शासन	भारत सरकार	इतर	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
10	मराठवाडा विकास महामंडळ मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	ऑगस्ट 1967	10.17	-	-	10.17	48.16	-	-	48.16
क्षेत्र निहाय बेरीज				20.35	1.00	0.05	21.40	103.41	0.00	0.00	103.41
उत्पादन											
11	गोदावरी वस्त्र मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	मार्च 1977	-	-	0.24	0.24	-	-	7.73	7.73
12	किनवत रूफिंग टाईल्स मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	मार्च 1977	-	-	0.19	0.19	-	-	0.96	0.96
13	महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक्स महामंडळ मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	जानेवारी 1978	9.69	-	-	9.69	57.72	-	12.19	69.91
14	महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग महामंडळ मर्यादित	सहकार, पणन आणि वस्त्रोद्योग	सप्टेंबर 1966	236.15	-	-	236.15	173.91	-	-	173.91
15	मराठवाडा सिरॅमिक कॉम्प्लेक्स मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	डिसेंबर 1977	-	-	0.68	0.68	-	-	6.55	6.55
16	गोंडवाना पेट्स आणि खनिजे मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	जुलै 1946	-	-	0.10	0.10	-	-	1.31	1.31
17	प्रताप कताई विणकाम आणि उत्पादन कंपनी मर्यादित	सहकार, पणन आणि वस्त्रोद्योग	ऑगस्ट 1966	-	-	23.17	23.17	-	-	23.12	23.12
क्षेत्र निहाय बेरीज				245.84	0.00	24.38	270.22	231.63	0.00	51.86	283.49
संकीर्ण											
18	मराठवाडा चर्मोद्योग महामंडळ मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	मार्च 1974	-	-	0.64	0.64	-	-	6.09	6.09
19	विदर्भ टॅनरिज मर्यादित	उद्योग, उर्जा व कामगार	मे 1979	-	-	0.10	0.10	-	-	1.04	1.04
क्षेत्र निहाय एकूण				0.00	0.00	0.74	0.74	0.00	0.00	7.13	7.13
एकूण 'क' (सर्व क्षेत्रातील निष्क्रीय सरकारी कंपन्या)				271.23	1.00	25.89	298.12	335.04	0.00	64.62	399.66
एकूण (अ+ब+क)				2,24,130.00	3,490.54	85,866.27	3,13,486.81	1,314.06	195.86	58,934.62	60,444.54

* इन्व्हीटीमध्ये भाग अर्जाचे पैसे अंतर्भूत असतात.

نوٹ: महाराष्ट्र राज्याची गुंतवणूक ₹ 88,960.66 कोटी (इन्व्हीटी महाराष्ट्र राज्य विद्युत मंडळ होल्डिंग कंपनी मर्यादित मध्ये ₹ 88,940.22 कोटी आणि महाराष्ट्र वीज विकास महामंडळ मर्यादित दीर्घ मुदती कर्ज मध्ये ₹ 0.45 कोटी, महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित मध्ये ₹ 19.99 कोटी)

परिशिष्ट 2.1

राज्य सार्वजनिक उपक्रमाचे संक्षिप्त वित्तीय परिणीतीचे नवीनतम वर्ष ज्यासाठी लेखांना अंतिम स्वरूप देण्यात आले होते
(परिच्छेद 2.4.4, 2.4.4.1, 2.4.4.5 मध्ये संदर्भित; पृष्ठ: 53,54,61)

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	क्षेत्र, प्रकार आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	खात्याचा अवधी	ज्या वर्षात अद्यावत केले	व्याज व कराच्या पूर्वी प्राप्त	लाभांश व करापूर्वी नफा/तोटा(-)	व्याज आणि करापूर्वी नफा/ तोटा(-)	उलाढाल	पैसे दिलेले भांडवले ¹	वर्षाअखेर प्रलंबित अग्रिम ²	गुंतवलेले भांडवली ³	निव्वळ संपत्ती	जमा झालेला नफा(+)/ तोटा(-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
कार्यरत सरकारी कंपन्या												
अ. कृषि आणि संबद्ध												
1	वन विकास महामंडळ महाराष्ट्र मर्यादित	2018-19	2019-20	139.74	139.74	107.02	216.82	323.12	0.00	1,103.88	1,669.32	780.76
2	महाराष्ट्र कृषि उद्योग विकास महामंडळ मर्यादित	2017-18	2019-20	2.16	0.49	0.03	597.54	5.50	0.00	194.64	195.53	189.14
3	महाराष्ट्र किटकनाशके मर्यादित	2018-19	2019-20	0.56	0.56	0.52	30.65	1.00	0.00	11.81	11.81	10.81
4	महाराष्ट्र राज्य कृषि (शेती) महामंडळ मर्यादित	2017-18	2019-20	40.17	40.17	39.69	18.08	2.75	0.00	(191.98)	(191.98)	(194.73)
5	महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ मर्यादित	2018-19	2019-20	42.10	41.24	26.77	611.13	4.18	0.00	325.66	334.71	321.48
6	पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास महामंडळ मर्यादित	2018-19	2020-21	2.58	2.58	1.86	37.35	5.97	0.00	11.03	11.03	5.06
7	महाराष्ट्र मत्स्य विकास महामंडळ मर्यादित	2015-16	2019-20	2.12	1.98	1.16	6.50	4.04	4.15	6.79	2.64	(1.40)
8	महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ एस्सेल वर्ल्ड गोरेवाडा प्राणी संग्रहालय खाजगी मर्यादित	2018-19	2020-21	-	(0.001)	(0.001)	-	0.10	-	0.10	0.10	-
9	महाराष्ट्र बांबू संवर्धन फाऊंडेशन	प्रलंबित पहिले लेखे	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
क्षेत्र निहाय बेरीज				229.43	226.76	177.05	1,518.07	346.66	4.15	1,461.93	2,033.16	1,111.12

परिशिष्ट 2.1 (पुढे...)

अनु क्र.	क्षेत्र, प्रकार आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	खात्याचा अवधी	ज्या वर्षात अद्यावत केले	व्याज व कराच्या पूर्वी प्राप्ती	लाभांश व करापूर्वी नफा/तोटा(-)	व्याज आणि करापूर्वी नफा/ तोटा(-)	उलाढाल	पैसे दिलेले भांडवले ¹	वर्षाअखेर प्रलंबित अग्रिमे ²	गुंतवलेले भांडवली ³	निव्वळ संपत्ती	जमा झालेले नफा(+)/ तोटा(-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
वित्त												
10	अण्णासाहेब पाटील आर्थिक मागास विकास महामंडळ मर्यादित ϕ	2010-11	2012-13	2.37	2.37	2.37	3.43	50.00	0.00	59.10	58.85	8.85
11	कोल्हापूर चित्रनगरी महामंडळ मर्यादित	2003-04	2019-20	(0.10)	(0.10)	(0.10)	0.09	3.24	0.13	1.07	1.02	(2.30)
12	साहित्य रत्न लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे विकास महामंडळ मर्यादित ϕ	2009-10	2014-15	2.92	2.19	2.19	1.55	118.35	25.94	107.69	81.75	(36.60)
13	महाराष्ट्र सहकारी विकास महामंडळ मर्यादित ϕ	2018-19	2019-20	13.19	1.55	1.12	13.12	9.40	101.70	119.53	17.83	8.43
14	महाराष्ट्र चित्रपट, रंगभूमि आणि सांस्कृतिक विकास महामंडळ मर्यादित ϕ	2018-19	2019-20	40.99	40.99	28.28	70.57	12.30	0.56	185.72	185.16	172.86
15	महाराष्ट्र पाटबंधारे वित्तीय कंपनी मर्यादित(.) ϕ	2011-12	2016-17	82.66	0	0	0	0.06	690.13	690.18	0.01	(0.01)
16	महाराष्ट्र राज्य इतर मागासवर्गीय वित्त आणि विकास महामंडळ मर्यादित	2018-19	2020-21	10.84	9.37	9.37	4.99	85.46	9.40	204.18	194.78	109.32
17	महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळ मर्यादित ϕ	2017-18	2019-20	(1.61)	(1.61)	0.70	13.54	14.50	0.77	51.50	56.92	36.23
18	महाराष्ट्र राज्य विकलांग वित्तीय आणि विकास महामंडळ मर्यादित ϕ	2010-11	2014-15	0.80	(0.11)	(0.11)	1.21	14.23	36.41	54.28	17.87	3.64

परिशिष्ट 2.1 (पुढे...)												
अनु क्र.	क्षेत्र, प्रकार आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	खात्याचा अवधी	ज्या वर्षात अद्यावत केले	व्याज व कराच्या पूर्वी प्राप्ती	लाभांश व करापूर्वी नफा/तोटा(-)	व्याज आणि करापूर्वी नफा/ तोटा(-)	उलाढाल	पैसे दिलेले भांडवले ¹	वर्षाअखेर प्रलंबित अग्रिमे ²	गुंतवलेले भांडवली ³	निव्वळ संपत्ती	जमा झालेले नफा(+)/ तोटा(-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
19	महाराष्ट्र विक्रीकर रोखे प्राधिकरण मर्यादित(.)	2017-18	2019-20	0.44	-	-	0.00	0.05	0.00	0.45	0.45	0.40
20	महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळ मर्यादित φ	2018-19	2019-20	0.96	(1.95)	(1.95)	11.39	90.61	23.29	(23.89)	(47.18)	(137.79)
21	महात्माफुले मागासवर्गीय विकास महामंडळ मर्यादित φ	2015-16	2017-18	46.03	41.55	41.55	14.86	632.64	167.79	871.05	703.26	70.62
22	मौलाना आझाद अल्पसंख्यांक आर्थिक विकास महामंडळ मर्यादित φ	2012-13	2018-19	9.99	9.34	9.34	8.72	206.39	28.13	265.83	237.70	31.31
23	संत रोहिदास चर्मोद्योग आणि चर्मकार विकास महामंडळ मर्यादित φ	2015-16	2017-18	17.79	16.58	9.08	10.97	306.21	22.74	355.36	332.62	26.41
24	शबरी आदिवासी वित्त व विकास महामंडळ मर्यादित φ	2017-18	2018-19	4.76	4.79	3.81	0.38	77.11	24.63	129.71	126.15	27.97
25	श्यामराव पेजे कॉकण इतर मागासवर्गीय आर्थिक विकास महामंडळ मर्यादित	2018-19	2020-21	2.42	2.36	2.36	0.10	15.00	0.65	23.89	23.24	8.24
26	बसंतराव नाईक विमुक्त जाती आणि भटक्या जमाती विकास महामंडळ मर्यादित φ	2013-14	2016-17	7.04	6.25	6.25	6.56	169.01	26.54	164.85	138.31	(30.70)
क्षेत्र निहाय बेरीज				241.49	133.57	114.26	161.48	1,804.56	1,158.81	3,260.50	2,128.74	296.88
मूलभूत सुविधा												
27	औरंगाबाद औद्योगिक टाऊनशीप मर्यादित φ	2018-19	2019-20	74.75	74.75	49.00	120.48	3,576.94	0.00	3,735.84	3,735.84	158.90

परिशिष्ट 2.1 (पुढे...)

अनु क्र.	क्षेत्र, प्रकार आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	खात्याचा अवधी	ज्या वर्षात अद्यावत केले	व्याज व कराच्या पूर्वी प्राप्ती	लाभांश व करापूर्वी नफा/तोटा(-)	व्याज आणि करापूर्वी नफा/तोटा (-)	उलाढाल	पैसे दिलेले भांडवले ¹	वर्षाअखेर प्रलंबित अग्रिमे ²	गुंतवलेले भांडवली ³	निव्वळ संपत्ती	जमा झालेले नफा(+)/ तोटा(-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
28	महाराष्ट्र शहरी व औद्योगिक विकास महामंडळ φ	2016-17	2018-19	0.05	0.05	0.035	0.05	3.95	8.79	15.01	6.22	2.27
29	कोंकण विकास महामंडळ मर्यादित φ	2018-19	2019-20	(0.26)	(0.26)	(0.26)	0.31	8.81	5.92	(0.56)	(2.62)	(15.29)
30	महाराष्ट्र विमानतळ विकास कंपनी मर्यादित φ	2016-17	2019-20	(230.07)	(230.07)	(230.07)	109.24	17.05	279.29	37.05	1,496.35	(259.29)
31	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मूलभूत सुविधा प्रकल्प मर्यादित (महाराष्ट्र सातारा कागल मूलभूत सुविधा मर्यादित)	2018-19	2019-20	(0.01)	(0.01)	(0.0066)	0.00	0.05	0.00	0.01	0.013	(0.04)
32	महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण आणि कल्याण महामंडळ मर्यादित	2018-19	2019-20	21.89	21.89	15.36	31.09	7.96	676.53	719.83	43.30	35.34
33	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मर्यादित φ	2016-17	2018-19	139.90	(141.90)	141.90	618.76	773.56	1,394.85	(1,626.26)	2,524.69	(3,794.67)
34	महाराष्ट्र शहरी मूलभूत विकास कंपनी मर्यादित	2018-19	2019-20	0.66	0.66	0.48	0.75	0.49	0.00	8.46	8.46	7.97
35	महाराष्ट्र शहरी मूलभूत निधी विश्वस्त कंपनी मर्यादित	2018-19	2019-20	0.0003	0.0003	0.00024	0.00	0.10	0.00	0.11	0.11	0.01
36	मिहान (इंडिया) मर्यादित	2018-19	2019-20	53.19	49.00	28.88	125.66	20.00	20.00	12.67	78.89	(27.33)
37	शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प मर्यादित φ	2016-17	2018-19	40.49	40.49	19.01	72.55	115.00	500.00	866.84	366.84	251.84
38	पश्चिम महाराष्ट्र विकास महामंडळ मर्यादित	2018-19	2019-20	13.21	12.75	12.11	1.46	3.06	26.51	70.35	43.88	40.78

परिशिष्ट 2.1 (पुढे...)												
अनु क्र.	क्षेत्र, प्रकार आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	खात्याचा अवधी	ज्या वर्षात अद्यावत केले	व्याज व कराच्या पूर्वी प्राप्ती	लाभांश व करापूर्वी नफा/तोटा(-)	व्याज आणि करापूर्वी नफा/ तोटा(-)	उलाढाल	पैसे दिलेले भांडवले ¹	वर्षाअखेर प्रलंबित अग्रिमे ²	गुंतवलेले भांडवली ³	निव्वळ संपत्ती	जमा झालेले नफा(+)/ तोटा(-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
39	ठाणे खाडी पूल मूलभूत मर्यादित	स्थापनेपासून 31 मार्च 2019 पर्यंत	2019-20	(0.03)	(0.03)	(0.03)	0.00	0.05	0.00	0.02	0.02	(0.03)
40	नागपूर मुंबई सुपर कम्युनिकेशन एक्सप्रेस वे मर्यादित	2018-19	2019-20	(0.14)	(0.14)	(0.14)	0.00	0.05	0.00	(3.07)	(3.07)	(3.12)
41	मुंबई पुणे एक्सप्रेस वे मर्यादित	2018-19	2019-20	(0.04)	(0.04)	(0.03)	-	250.05	4,333.25	4,583.26	250.01	(0.04)
42	वर्सावा बांद्रा सी लिंक मर्यादित	स्थापनेपासून 31 मार्च 2019 पर्यंत	2019-20	(0.03)	(0.03)	(0.03)	-	0.05	-	0.02	8.20	(0.03)
43	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ सी लिंक मर्यादित	स्थापनेपासून 31 मार्च 2019 पर्यंत	2019-20	(0.09)	(0.09)	(0.09)	-	0.05	-	(0.04)	(0.04)	(0.09)
44	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ बोगदे मर्यादित	2018-19	2019-20	(0.03)	(0.03)	(0.03)	-	0.05	-	0.02	0.02	(0.03)
45	महा मुंबई मेट्रो कार्यचालन महामंडळ मर्यादित	प्रलंबित पहिले लेखे	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
46	पुणे पुरंदर आंतरराष्ट्रीय विमानतळ मर्यादित ⁴	प्रलंबित पहिले लेखे	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
47	औरंगाबाद औद्योगिक टाऊनशीप मर्यादित ⁴	प्रलंबित पहिले लेखे	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
क्षेत्र निहाय बेरीज				113.45	(173.00)	36.09	1,080.35	4,777.27	7,245.14	8,419.57	8,557.11	(3,602.84)

परिशिष्ट 2.1 (पुढे...)

अनु क्र.	क्षेत्र, प्रकार आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	खात्याचा अवधी	ज्या वर्षात अद्यावत केले	व्याज व कराच्या पूर्वी प्राप्ती	लाभांश व करापूर्वी नफा/तोटा(-)	व्याज आणि करापूर्वी नफा/ तोटा(-)	उलाढाल	पैसे दिलेले भांडवले ¹	वर्षाअखेर प्रलंबित अग्रिम ²	गुंतवलेले भांडवली ³	निव्वळ संपत्ती	जमा झालेले नफा(+)/ तोटा(-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
उत्पादन												
48	हाफकीन अजिंठा औषधी मर्यादित	2018-19	2019-20	(3.09)	(3.09)	(3.09)	0.92	0.18	21.67	2.21	(19.10)	(19.64)
49	हाफकीन बायो औषधी महामंडळ मर्यादित ϕ	2017-18	2018-19	16.47	16.44	10.48	195.06	8.71	3.99	175.94	172.13	163.24
50	महागुज कॉलरी मर्यादित ϕ	2018-19	2019-20	(2.69)	(2.69)	(2.69)	0.00	0.05	60.68	54.30	(6.38)	(6.43)
51	महाराष्ट्र पेट्रोकेमिकल्स महामंडळ मर्यादित	2018-19	2019-20	0.03	0.03	0.05	0.00	8.96	0.00	21.72	21.72	12.76
52	महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळ मर्यादित	2018-19	2019-20	3.69	3.69	2.67	93.68	2.07	4.57	54.44	49.87	47.80
53	महाराष्ट्र राज्य यंत्रमाग महामंडळ मर्यादित	2018-19	2019-20	(0.57)	(0.59)	(0.59)	9.95	15.27	0.00	(2.71)	(2.71)	(17.98)
54	महा तामिल कॉलरी मर्यादित	2018-19	2019-20	3.10	3.10	2.21	0.00	0.05	0.00	7.95	7.95	7.90
55	महाराष्ट्र राज्य खाणी महामंडळ अडकोली नैसर्गिक संसाधने मर्यादित	2018-19	2019-20	0.00	(0.002)	0.00	0.00	0.01	0.00	0.01	0.0076	0.00
56	महाराष्ट्र राज्य खाणी महामंडळ वरोरा कलोरी मर्यादित ϕ	2010-11	2013-14	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01	2.96	2.97	0.01	0.00
क्षेत्र निहाय बेरीज				16.94	16.89	9.04	299.61	35.31	93.87	316.83	223.50	187.65
उर्जा												
57	औरंगाबाद वीज कंपनी मर्यादित	2018-19	2019-20	(0.00)	0.00	(0.0015)	-	0.05	6.29	0.10	(6.19)	(6.24)
58	धोपावे किनारी वीज कंपनी मर्यादित	2019-20	2020-21	(0.00)	0.00	(0.004)	-	0.05	8.25	0.00	(8.25)	(8.30)

परिशिष्ट 2.1 (पुढे...)												
अनु क्र.	क्षेत्र, प्रकार आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	खात्याचा अवधी	ज्या वर्षात अद्यावत केले	व्याज व कराच्या पूर्वी प्राप्ती	लाभांश व करापूर्वी नफा/तोटा(-)	व्याज आणि करापूर्वी नफा/ तोटा(-)	उलाढाल	पैसे दिलेले भांडवले ¹	वर्षाअखेर प्रलंबित अग्रिम ²	गुंतवलेले भांडवली ³	निव्वळ संपत्ती	जमा झालेले नफा(+)/ तोटा(-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
59	महाजेनको राख व्यवस्थापन सेवा मर्यादित	2019-20	2020-21	(0.07)	(0.07)	(0.07)	-	0.05	1.53	0.11	(1.42)	(1.47)
60	महाराष्ट्र राज्य विद्युत मंडळ होल्डिंग कंपनी मर्यादित	2018-19	2019-20	8.56	8.56	(32.24)	-	88,940.23	-	86,766.29	86,766.29	(2,173.94)
61	महाराष्ट्र वीज विकास महामंडळ मर्यादित ϕ	2018-19	2019-20	(0.23)	(0.23)	(0.23)	-	0.45	1,017.82	4.79	(1,013.03)	(1,013.48)
62	महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित	2018-19	2019-20	6,095.93	1,311.70	1,096.62	73,210.76	47,614.31	28,634.01	50,457.58	22,400.57	(25,790.74)
63	महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारेषण कंपनी मर्यादित ϕ	2018-19	2019-20	1,284.34	745.43	525.06	3,590.33	8,984.97	5,003.59	15,379.09	10,375.50	1,390.53
64	महाराष्ट्र राज्य वीज निर्मिती कंपनी मर्यादित ϕ	2018-19	2019-20	2,839.23	(325.81)	333.50	21,415.82	25,284.13	23,012.11	41,447.31	18,435.20	(6,848.93)
65	खारघर विक्रोली पारेषण कंपनी मर्यादित	2019-20	2020-21	(0.79)	(0.79)	(0.79)	-	0.05	-	(0.74)	(0.74)	(0.79)
क्षेत्र निहाय बेरीज				10,226.97	1,738.79	1,254.84	98,216.91	1,70,824.29	57,683.60	1,94,054.53	1,36,947.93	(34,453.36)
सेवा												
66	महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळ मर्यादित ϕ	2016-17	2019-20	1.09	0.91	0.95	24.88	15.39	10.04	38.68	31.90	13.25
67	महापर्यटन महामंडळ मर्यादित	2017-18	2018-19	(0.01)	(0.01)	(0.01)	0.00	0.05	0.00	(0.02)	(0.02)	(0.07)
68	नागपूर मास वाहतूक कंपनी खाजगी मर्यादित ϕ	2015-16	2016-17	0.15	0.15	0.10	0.00	2.00	0.00	2.23	2.23	0.23
क्षेत्र निहाय बेरीज				1.23	1.05	1.04	24.88	17.44	10.04	40.89	34.11	13.41

परिशिष्ट 2.1 (पुढे...)

अनु क्र.	क्षेत्र, प्रकार आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	खात्याचा अवधी	ज्या वर्षात अद्यावत केले	व्याज व कराच्या पूर्वी प्राप्ती	लाभांश व करापूर्वी नफा/तोटा(-)	व्याज आणि करापूर्वी नफा/ तोटा(-)	उलाढाल	पैसे दिलेले भांडवले ¹	वर्षाअखेर प्रलंबित अग्रिम ²	गुंतवलेले भांडवली ³	निव्वळ संपत्ती	जमा झालेले नफा(+)/ तोटा(-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
संकीर्ण												
69	कृपानिधी मर्यादित ♦	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01	0.00	0.01	0.01	0.00
70	महाराष्ट्र माजी सैनिक महामंडळ मर्यादित	2016-17	2020-21	11.63	10.85	10.85	243.85	14.95	0.82	98.75	97.93	82.98
71	महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान महामंडळ मर्यादित φ	प्रलंबित पहिले लेखे										
72	महिला आर्थिक विकास महामंडळ	2018-19	2019-20	1.93	1.93	1.94	0.00	3.86	0.00	11.39	52.79	7.53
73	नागपूर फ्लाइंग क्लव खाजगी मर्यादित	2018-19	2019-20	0.32	0.32	0.32	0.01	0.85	0.00	3.18	3.18	2.33
74	गाव सामाजिक परिवर्तन फाऊंडेशन φ	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01	0.00	0.01	0.01	0.00
75	डॉ बाबासाहेब आंबेडकर समता प्रतिष्ठान	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	(0.02)	0.07	(0.02)
76	छत्रपती शाहूमहाराज संशोधन, प्रशिक्षण आणि मानव विकास संस्थान φ	प्रलंबित पहिले लेखे		-	-	-	-	-	-	-	-	-
77	सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ संशोधन पार्क फाऊंडेशन φ	प्रलंबित पहिले लेखे		-	-	-	-	-	-	-	-	-
78	सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ एडूटेक फाऊंडेशन φ	प्रलंबित पहिले लेखे		-	-	-	-	-	-	-	-	-
क्षेत्र निहाय बेरीज				13.88	13.10	13.11	243.86	19.68	0.82	113.32	153.99	92.82
एकूण 'अ' (सर्व क्षेत्र निहाय कार्यरत सरकारी कंपन्या)				10,843.39	1,957.16	1,605.43	1,01,545.15	1,77,825.21	66,196.43	2,07,667.57	1,50,078.54	(36,354.32)

परिशिष्ट 2.1 (पुढे...)												
अनु क्र.	क्षेत्र, प्रकार आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	खात्याचा अवधी	ज्या वर्षात अद्यावत केले	व्याज व कराच्या पूर्वी प्राप्ती	लाभांश व करापूर्वी नफा/तोटा(-)	व्याज आणि करापूर्वी नफा/ तोटा(-)	उलाढाल	पैसे दिलेले भांडवले ¹	वर्षाअखेर प्रलंबित अग्रिम ²	गुंतवलेले भांडवली ³	निव्वळ संपत्ती	जमा झालेले नफा(+)/ तोटा(-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
ब. कार्यरत वैधानिक महामंडळ												
कृषि व संबद्ध												
1	महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ	2018-19	2019-20	71.41	70.78	47.78	408.72	8.71	0.00	8.71	448.96	0.00
2	महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ φ	2017-18	2018-19	0.39	0.00	0.00	0.00	36,373.82	236.85	36,610.67	36,373.82	0.00
3	कोंकण पाटबंधारे विकास महामंडळ φ	2017-18	2018-19	29.57	29.57	29.57	50.49	8,342.15	0.00	8,398.16	8,398.16	56.01
4	विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ φ	2017-18	2018-19	86.88	86.88	86.88	35.85	40,924.01	0.00	41,008.96	41,027.26	84.95
5	तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	11,576.37	0.00	11,576.37	11,576.37	0.00
6	गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ φ	2016-17	2018-19	0.00	0.00	0.00	0.00	16,783.30	0.00	16,783.30	24,736.31	0.00
7	महाराष्ट्र जल संवर्धन महामंडळ φ	2017-18	2018-19	(57.06)	(57.06)	(57.06)	0.10	1,931.18	0.00	1,931.18	2,154.89	0.00
क्षेत्र निहाय बेरीज				131.19	130.17	107.17	495.16	1,15,939.54	236.85	1,16,317.35	1,24,715.77	140.96
वित्त												
8	महाराष्ट्र राज्य वित्तीय महामंडळ φ	2014-15	2015-16	(13.78)	(13.78)	(13.78)	9.29	62.24	350.17	(224.76)	(579.04)	(687.90)
क्षेत्र निहाय बेरीज				(13.78)	(13.78)	(13.78)	9.29	62.24	350.17	(224.76)	(579.04)	(687.90)
पायाभूत सुविधा												
9	महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ φ	2017-18	2019-20	6.89	0.11	0.11	366.56	0.00	0.00	38.39	38.94	38.94
क्षेत्र निहाय बेरीज				6.89	0.11	0.11	366.56	0.00	0.00	38.39	38.94	38.94

परिशिष्ट 2.1 (पुढे...)

अनु क्र.	क्षेत्र, प्रकार आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	खात्याचा अवधी	ज्या वर्षात अद्यावत केले	व्याज व कराच्या पूर्वी प्राप्ती	लाभांश व करापूर्वी नफा/तोटा(-)	व्याज आणि करापूर्वी नफा/ तोटा(-)	उलाढाल	पैसे दिलेले भांडवले ¹	वर्षाअखेर प्रलंबित अग्रिमे ²	गुंतवलेले भांडवली ³	निव्वळ संपत्ती	जमा झालेले नफा(+)/ तोटा(-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
सेवा												
10	महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ	2018-19	2020-21	(938.15)	(939.87)	(939.87)	7,840.29	4,700.60	200.00	297.51	97.51	(4,603.09)
क्षेत्र निहाय बेरीज				(938.15)	(939.87)	(939.87)	7,840.29	4,700.60	200.00	297.51	97.51	(4,603.09)
एकूण 'ब' (सर्व क्षेत्र निहाय कार्यरत वैधानिक महामंडळ)				(813.85)	(823.37)	(846.37)	8,711.30	1,20,702.78	787.02	1,16,428.49	1,24,273.18	(5,111.09)
एकूण बेरीज (अ+ब)				10,029.54	1,133.79	759.06	1,10,256.45	2,98,527.99	66,983.45	3,24,096.06	2,74,351.72	(41,465.41)
क. निष्क्रीय सरकारी कंपन्या												
कृषि व संबद्ध												
1	मराठवाडा दुग्ध विकास महामंडळ मर्यादित	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.38	0.00	(2.75)	(2.75)	(3.13)
2	एलोरा दुग्ध उत्पादने मर्यादित	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.05	1.35	(0.13)	(1.48)	(1.53)
3	महाराष्ट्र कृषि व फळ प्रक्रिया महामंडळ (MAFCO)	2018-19	2019-20	0.11	0.11	0.09	0.00	5.04	0.00	5.49	5.49	0.45
4	परभणी कृषि गो संवर्धन मर्यादित	2018-19	2019-20	(0.04)	(0.04)	(0.04)	0.00	0.19	0.00	(0.99)	(0.99)	(1.18)
5	विदर्भ गुणवत्ता बियाणे मर्यादित φ	2018-19	2019-20	(0.01)	(0.01)	(0.0085)	0.00	0.10	0.00	(0.32)	(0.32)	(0.42)
क्षेत्र निहाय बेरीज				0.07	0.07	0.05	0.00	5.76	1.35	1.30	(0.05)	(5.81)
मूलभूत सुविधा												
6	विदर्भ विकास महामंडळ मर्यादित φ	2018-19	2019-20	0.04	0.04	0.04	0.00	7.17	8.37	0.74	(7.63)	(14.80)
7	महाराष्ट्र औद्योगिक वायू पारेषण कंपनी मर्यादित φ	2015-16	2018-19	0.00	0.00	-	0.00	4.00	46.89	30.88	(16.01)	(20.01)

परिशिष्ट 2.1 (पुढे...)												
अनु क्र.	क्षेत्र, प्रकार आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	खात्याचा अवधी	ज्या वर्षात अद्यावत केले	व्याज व कराच्या पूर्वी प्राप्ती	लाभांश व करापूर्वी नफा/तोटा(-)	व्याज आणि करापूर्वी नफा/ तोटा(-)	उलाढाल	पैसे दिलेले भांडवले ¹	वर्षाअखेर प्रलंबित अग्रिम ²	गुंतवलेले भांडवली ³	निव्वळ संपत्ती	जमा झालेले नफा(+)/ तोटा(-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
8	महाराष्ट्र भू विकास महामंडळ मर्यादित	प्रलंबित पहिले लेखे										
9	महाराष्ट्र राज्य गृहनिर्माण महामंडळ मर्यादित φ	2015-16	2016-17	0.02	0.02	0.02	0.00	0.01	0.00	0.54	0.54	0.53
10	मराठवाडा विकास महामंडळ मर्यादित	2018-19	2019-20	0.38	0.38	0.21	0.00	10.17	48.15	47.06	(1.09)	(11.26)
क्षेत्र निहाय बेरीज				0.44	0.44	0.27	0.00	21.35	103.41	79.22	(24.19)	(45.54)
उत्पादन												
11	गोदावरी वस्त्र मर्यादित	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.24	7.73	(0.20)	(7.93)	(8.17)
12	किनवट रूफिंग टाईल्स मर्यादित	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.19	0.97	(0.05)	(1.02)	(1.21)
13	महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक्स महामंडळ मर्यादित φ	2016-17	2017-18	(22.04)	(42.71)	(42.71)	0.00	9.69	56.72	(311.66)	(368.38)	(378.07)
14	महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग महामंडळ मर्यादित φ	2017-18	2018-19	(2.16)	(41.95)	(41.95)	0.00	236.16	0.00	(850.97)	(837.21)	(1,087.13)
15	मराठवाडा सिरेमिक कॉम्प्लेक्स मर्यादित	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.68	6.60	0.05	(6.55)	(7.23)
16	गोंडवाना पेंट्स आणि खनिजे मर्यादित φ	2018-19	2019-20	(0.01)	(0.01)	(0.01)	0.00	0.10	0.00	(1.34)	(1.34)	(1.44)
17	प्रताप कताई विणकाम आणि उत्पादन कंपनी मर्यादित	2018-19	2019-20	(0.01)	(0.01)	(0.01)	0.00	23.17	0.00	(40.73)	(40.73)	(63.90)
क्षेत्र निहाय बेरीज				(24.21)	(84.67)	(84.67)	0.00	270.23	72.02	(1,204.90)	(1,263.16)	(1,547.15)

परिशिष्ट 2.1 (पुढे...)

अनु क्र.	क्षेत्र, प्रकार आणि सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	खात्याचा अवधी	ज्या वर्षात अद्यावत केले	व्याज व कराच्या पूर्वी प्राप्ती	लाभांश व करापूर्वी नफा/तोटा(-)	व्याज आणि करापूर्वी नफा/ तोटा(-)	उलाढाल	पैसे दिलेले भांडवले ¹	वर्षाअखेर प्रलंबित अग्रिम ²	गुंतवलेले भांडवली ³	निव्वळ संपत्ती	जमा झालेले नफा(+)/ तोटा(-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
संकीर्ण												
18	मराठवाडा चर्मद्योग महामंडळ मर्यादित	2018-19	2019-20	0.04	0.04	0.04	0.00	0.64	6.09	0.06	(6.01)	(6.67)
19	विदर्भ टॅनरिज मर्यादित φ	2018-19	2019-20	(0.01)	(0.01)	(0.01)	0.00	0.10	1.04	(0.09)	(1.09)	(1.23)
क्षेत्र निहाय एकूण				0.03	0.03	0.03	0.00	0.74	7.13	(0.03)	(7.10)	(7.90)
एकूण 'क' (सर्व क्षेत्रातील निष्क्रिय सरकारी कंपन्या)				(23.67)	(84.14)	(84.33)	0.00	298.08	183.91	(1,124.41)	(1,294.50)	(1,606.40)
एकूण (अ+ब+क)				10,005.87	1,049.65	674.73	1,10,256.45	2,98,826.07	67,167.36	3,22,971.65	2,73,057.22	(43,071.81)

1. इक्विटीत समभाग अर्ज रक्कम अंतर्भूत आहे
 2. वर्षाच्या शेवटी थकित कर्ज सगळ्या स्रोतांकडून दीर्घ अवधी कर्ज दर्शविते
 3. पूंजी लागत समभाग धारकांची निधी (+) दीर्घ अवधी उसनवारी दर्शविते
- FAA प्रलंबित पहिले लेखे
- (.) अनु क्र. अ-15 आणि अ-20 वरील कंपनी संबंधी खर्च शासनाकडून भरून घेतल्यामुळे नफा/तोटा 'निरंक' आहे
- ♦ टूट समभाग धारकांकडून वसूल योग्य असल्यामुळे तेथे नुकसान नाही आहे/जमा नुकसान (अनु क्र. अ-69)
- ^ नवीन कंपनी अनु क्र. अ-46, अ-47, अ-65, अ-77, अ-78

φ एक ही लेखा सुद्धा पूर्ण झाला नाही

परिशिष्ट 2.2 निष्क्रीय कंपन्यांचे विवरण (संदर्भ: परिच्छेद 2.4.4.12; पृष्ठ: 65)									
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांचे क्षेत्र, प्रकार व नाव	लेख्यांचा कालावधी	अंतिमीकरणाचे वर्ष	प्रलंबित दायित्व (सार्वजनिक उपक्रमाद्वारे सादर केलेल्या माहितीनुसार)				प्रलंबित दायित्व (नवीनतम अंतिम लेख्यानुसार)	पासून निष्क्रीय
				राज्य शासन	केंद्र शासन	इतर	एकूण		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
कृषि आणि संबंद									
1	मराठवाडा दुग्ध विकास महामंडळ मर्यादित	2018-19	2019-20	0.00	0.00	2.79	2.79	0.00	वर्ष 1996 पासून उपक्रम थांबलेले आणि 25.10.2011 रोजी महाराष्ट्र शासनाने उपक्रम बंद करण्याची परवानगी दिली
2	एलोरा दुग्ध उत्पादन मर्यादित	2018-19	2019-20	0.00	0.00	1.44	1.44	1.35	वर्ष 1996 पासून उपक्रम थांबलेले आणि 25.10.2011 रोजी महाराष्ट्र शासनाने उपक्रम बंद करण्याची परवानगी दिली
3	महाराष्ट्र कृषि व फळ प्रक्रिया महामंडळ (MAFCO)	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	माहिती प्रलंबित
4	परभणी कृषि गो संवर्धन मर्यादित	2018-19	2019-20	0.00	0.00	1.04	1.04	0.00	वर्ष 1996 पासून उपक्रम थांबलेले आणि 25.10.2011 रोजी महाराष्ट्र शासनाने उपक्रम बंद करण्याची परवानगी दिली
5	विदर्भ गुणवत्ता बियाणे मर्यादित	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.36	0.36	0.00	1978 पासून निष्क्रीय
पायाभूत सुविधा									
6	विदर्भ विकास महामंडळ मर्यादित	2018-19	2019-20	8.37	0.00	0.00	8.37	8.37	डिसेंबर 2006 पासून निष्क्रीय
7	महाराष्ट्र भूविकास महामंडळ मर्यादित	2015-16	2018-19	0.00	0.00	0.00	0.00	46.89	28 जानेवारी 2004 पासून निष्क्रीय
8	महाराष्ट्र औद्योगिक वायू पारेषण कंपनी मर्यादित	प्रलंबित पहिले लेखे		46.88	0.00	0.00	46.88	0.00	13 ऑगस्ट 2014 पासून निष्क्रीय
9	महाराष्ट्र राज्य गृहनिर्माण महामंडळ मर्यादित	2015-16	2016-17	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	माहिती प्रलंबित
10	मराठवाडा विकास महामंडळ मर्यादित	2018-19	2019-20	48.16	0.00	0.00	48.16	48.16	1993 मध्ये उपक्रम बंद केले आणि 2005 मध्ये सर्व कर्मचाऱ्यांना ऐच्छिक सेवा निवृत्ती देण्यात आली

परिशिष्ट 2.2 (पुढे...)									
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांचे क्षेत्र, प्रकार व नाव	लेख्यांचा कालावधी	अंतिमीकरणाचे वर्ष	प्रलंबित दायित्व (सार्वजनिक उपक्रमाद्वारे सादर केलेल्या माहितीनुसार)				प्रलंबित दायित्व (नवीनतम अंतिम लेख्यानुसार)	पासून निष्क्रीय
				राज्य शासन	केंद्र शासन	इतर	एकूण		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
उत्पादन									
11	गोदावरी वस्त्रे मर्यादित	2018-19	2019-20	0.00	0.00	7.73	7.73	7.73	वर्ष 1996 पासून उपक्रम थांबलेले आणि 25.10.2011 रोजी महाराष्ट्र शासनाने उपक्रम बंद करण्याची परवानगी दिली
12	किनवत रूफिंग टाईल्स मर्यादित	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.96	0.96	0.96	वर्ष 1996 पासून उपक्रम थांबलेले आणि 25.10.2011 रोजी महाराष्ट्र शासनाने उपक्रम बंद करण्याची परवानगी दिली
13	महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक्स महामंडळ मर्यादित	2016-17	2017-18	57.72	0.00	12.19	69.91	56.72	माहिती प्रलंबित
14	महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग महामंडळ मर्यादित	2017-18	2018-19	173.91	0.00	0.00	173.91	0.00	10 जानेवारी 2001 पासून निष्क्रीय
15	मराठवाडा सिरेमिक कॉम्प्लेक्स मर्यादित	2018-19	2019-20	0.00	0.00	6.55	6.55	6.60	वर्ष 1996 पासून उपक्रम थांबलेले आणि 25.10.2011 रोजी महाराष्ट्र शासनाने उपक्रम बंद करण्याची परवानगी दिली
16	गोंडवाना रंग आणि खनिजे मर्यादित	2018-19	2019-20	0.00	0.00	1.31	1.31	0.00	21 सप्टेंबर 1993 पासून निष्क्रीय
17	प्रताप कताई विणकाम आणि उत्पादन कंपनी मर्यादित	2018-19	2019-20	0.00	0.00	23.12	23.12	0.00	माहिती प्रलंबित
18	मराठवाडा चर्मोद्योग महामंडळ मर्यादित	2018-19	2019-20	0.00	0.00	6.09	6.09	6.09	वर्ष 1996 पासून उपक्रम थांबलेले आणि 25.10.2011 रोजी महाराष्ट्र शासनाने उपक्रम बंद करण्याची परवानगी दिली
19	विदर्भ टॅनरिज मर्यादित	2018-19	2019-20	0.00	0.00	1.04	1.04	1.04	30 नोव्हेंबर 1993 पासून निष्क्रीय
एकूण (सर्व क्षेत्रातील निष्क्रीय सरकारी कंपन्या)				335.04	0.00	64.62	399.66	183.91	

परिशिष्ट 3.1 (संदर्भ: परिच्छेद 3.1; पृष्ठ: 91) अर्थसंकल्पाशी संबंधित महत्वाच्या संज्ञाची शब्दावली	
1.	वर्षाचे 'लेखे' किंवा 'प्रत्यक्ष'-1 एप्रिल आणि पुढील वर्षाच्या 31 मार्च रोजी संपणाऱ्या आर्थिक वर्षातील जमा आणि संवितरणाच्या रकमा ज्या अंतिमतः लेखांकन प्राधिकरणाच्या पुस्तकांमध्ये (नियंत्रक महालेखापरीक्षकांद्वारे लेखापरीक्षा केल्याप्रमाणे) तात्पुरत्या लेख्यांचा संदर्भ लेखापरीक्षण न झालेल्या लेख्यांशी आहे.
2.	योजनेचे 'प्रशासकीय अनुमोदन' प्रस्ताव किंवा कार्य- सक्षम प्राधिकारीद्वारे खर्च करण्याच्या प्रयोजनाकरिता औपचारिक स्वीकृती. अर्थसंकल्पात निधीच्या तरतुदीनुसार कार्याकरिता आर्थिक मंजूरी म्हणून त्या विशिष्ट वर्षाकरिता ज्यामध्ये प्रशासकीय अनुमोदन जारी केले आहे उपयोगात आणले जाते.
3.	'वार्षिक आर्थिक विवरणपत्र'- ह्याला अर्थसंकल्प म्हणून पण संबोधल्या जाते, प्रत्येक आर्थिक वर्षाकरिता केंद्र/राज्य शासनाचे अंदाजित जमा आणि खर्चाचे विवरणपत्र, जे संसद/राज्य विधानमंडळा समक्ष ठेवले जाते.
4.	'विनियोजन'- विनियोजनाच्या विविध प्राथमिक घटकांतर्गत संसद/विधानमंडळाद्वारे प्राधिकृत रक्कम अथवा त्याचा काही भाग संवितरण अधिकाऱ्याच्या ताब्यात असतो.
5.	'भारत खर्च'- संविधानेच्या तरतुदी अंतर्गत जो खर्च विधानमंडळासमक्ष दत्तमत म्हणून प्रस्तुत केल्या जात नाही.
6.	'भारत/राज्याचा संचित निधी'- संघ/राज्य शासनाचा संपूर्ण महसूल, त्या अनुषंगाने काढलेले कर्ज आणि कर्जाची परतफेड म्हणून प्राप्त झालेली रक्कम मिळून भारत/राज्याचा संचित निधी बनतो. घटनेमध्ये प्रदान केलेल्या रितीनुसार आणि प्रयोजनाकरिता तसेच कायद्याच्या व्यतिरिक्त कोणतीही रक्कम ह्या निधीमधून विनियोजित करता येऊ शकत नाही.
7.	'आकस्मिक निधी' हा तात्पुरत्या स्वरूपातील रोखीचा अग्रिम आहे. वर्षादरम्यान अकल्पित खर्च भागविण्याकरिता ज्याची अधिकृतता संसद/राज्य विधानमंडळाद्वारे प्रलंबित आहे, कार्यकारी/शासनाला अग्रिमाचे प्रदान करण्याचा उद्देश्य आकस्मिकता निधीचा आहे. संसद/विधानमंडळाद्वारे पूरक मागण्या मंजूरी अनुसार आहारित रक्कम आकस्मिकता निधी मध्ये परतफेड केल्या जाते.
8.	'नियंत्रक अधिकारी (अर्थसंकल्प)- म्हणजे असा अधिकारी ज्याला विभागाने खर्च करण्याच्या किंवा महसुलाच्या संकलनावर नियंत्रण ठेवण्याची जबाबदारी सोपविलेली असते. ह्या संज्ञेमध्ये विभागाचे प्रमुख आणि प्रशासक सुद्धा अंतर्भूत असतात.
9.	'आहरण आणि संवितरण अधिकारी'- म्हणजे कार्यालयाचे प्रमुख किंवा अन्य इतर अधिकारी ज्याला राज्य शासनाच्या वित्त विभागाने देयके आहारित करणे आणि राज्य शासनाच्या वतीने प्रदान करण्याकरिता नियुक्त केले आहे. ह्या संज्ञेमध्ये कार्यालयाचे प्रमुख सुद्धा अंतर्भूत आहे जिथे तो स्वतः असे कार्यकरित असतो.
10.	'अधिकचे अनुदान'- अधिकचे अनुदान म्हणजे खर्चाची अशी रक्कम जी मूळ/पूरक अनुदानाद्वारे तरतुदीला परवानगी दिली जाते, संविधानेच्या 115/205 अनुच्छेद अंतर्गत अधिकच्या अनुदानाला संसद/विधानमंडळाकडून नियमितीकरण प्राप्त करणे आवश्यक आहे.
11.	'नवीन सेवा'- संविधानेच्या अनुच्छेद 115(1)(a)/205(1)(a) मध्ये उपबंधित आहे की, नवीन सेवा म्हणजे नवीन धोरणात्मक निर्णयामुळे उद्भवलेला खर्च, जो पहिले संसद/राज्य विधानमंडळाला सूचित केला नव्हता, ज्यात नवीन क्रियाकलाप अथवा गुंतवणूकीचे नवीन रूप समाविष्ट आहे.
12.	'सेवेचे नवीन साधन'- सेवेच्या नवीन साधनाचा अर्थ म्हणजे विद्यमान क्रियाकलापांच्या महत्वपूर्ण विस्तारामुळे होणारा तुलनेने मोठा खर्च
13.	'लोक लेखा'- म्हणजे संविधानेच्या अनुच्छेद 266(2) नुसार संदर्भित लोक लेखा, जमा आणि संवितरण जसे ठेव, रक्षित निधी, वित्त प्रेषण इत्यादि जे संचित निधीचा भाग होत नाही, लोक लेख्यात अंतर्भूत केले जातात. लोक लेख्यामधून संवितरण हे संसद/विधानमंडळाच्या मतांच्या अधीन नाही कारण पैसा भारताच्या/राज्याच्या संचित निधीमधून काढला जात नाही.

परिशिष्ट 3.1 (पुढे...)	
14.	'पुनर्विनियोजन'- म्हणजे विनियोजनाच्या एका घटकाची बचत ही दुसऱ्या घटकामध्ये समान अनुदान किंवा भारत विनियोजना अंतर्गत अतिरिक्त खर्च भागविण्याकरिता, सक्षम प्राधिकाऱ्याद्वारे हस्तांतरित करणे.
15.	'सुधारित अंदाज'- म्हणजे आर्थिक वर्षाचे संभाव्य जमा किंवा खर्चाचे अंदाज जे अगोदर नोंदणी झालेल्या व्यवहारासंदर्भात आहे तसेच आधीच जारी केलेल्या आदेशांच्या संदर्भात उर्वरित वर्षाच्या अपेक्षेबद्दल असतील, त्या वर्षादरम्यान तयार केले जातात.
16.	'अनुदानाकरिता पूरक मागण्या'- अनुदानाच्या पूरक मागण्या म्हणजे विधानमंडळासमोर ठेवलेल्या पूरक मागण्यांचे निवेदन, त्या वर्षाच्या वार्षिक वित्तीय विवरणपत्रात अधिकृत केलेल्या आर्थिक वर्षाच्या आणि त्याहून अधिक खर्चाच्या आवश्यकतेच्या पुढील खर्चाची अंदाजे रक्कम दर्शविणे. पूरक मागणी टोकन, तांत्रिक किंवा मूलभूत/रोख असू शकते.
	अ) पूरक रोख मूळ अंदाजपत्रकीय तरतुदीपेक्षा जास्त असते, परिणामी मागणी/अनुदानाच्या वाटपामध्ये वाढ होते. तो अंतिम उपाय म्हणून आणि योग्य परिश्रमानंतर प्राप्त केला पाहिजे. सध्या ही पद्धती शासनाने अनुसरली आहे.
	ब) प्रत्येक मागणीमध्ये चार विभाग असतात जसे, महसूल दत्तमत, महसूल भारत, पुंजीगत दत्तमत, पुंजीगत भारत. तांत्रिक पूरक, विधानमंडळाची मान्यता प्राप्त झाल्यानंतर एका विभागाची बचत दुसऱ्या विभागात उपयोग करण्याची परवानगी असते.
	क) टोकन पूरक हे अनुदानातील समान विभागात बचतीच्या उपयोगाची परवानगी देते.
17.	'मुख्य शीर्ष'- म्हणजे राज्याच्या जमा आणि संवितरणाच्या नोंदी आणि वर्गीकरणाच्या प्रयोजनाकरिता लेख्याचे मुख्य शीर्ष. मुख्य शीर्ष विशेषतः संचित निधी अंतर्गत असते, जे सामान्यतः शासनाचे कार्य जसे कृषि, शिक्षा, आरोग्य इत्यादीशी संगत असते.
18.	'उप मुख्य शीर्ष'- उप मुख्य शीर्ष म्हणजे मुख्य शीर्ष आणि त्याखालील लघु शीर्ष यांच्या दरम्यान ओळखले जाणारे एक मध्यम शीर्ष असते जेव्हा लघु शीर्ष असंख्य असतात आणि सहजपणे अशा दरम्यानचे शीर्ष एकत्रितपणे एकत्र केले जाऊ शकतात.
19.	'लघु शीर्ष'- म्हणजे मुख्य शीर्ष किंवा उप मुख्य शीर्षाचे दुय्यम शीर्ष. लघु शीर्ष हे मुख्य शीर्षाचे दुय्यम शीर्ष हे मुख्य शीर्षाचे उद्दिष्ट्य साध्य करण्यासाठी हाती घेतलेल्या कार्यक्रमाला चिन्हांकित करते.
20.	'उप शीर्ष'- म्हणजे लेख्याचे घटक जे लघु शीर्षालगतचे दुय्यम शीर्ष जे साधारणतः लघु शीर्ष किंवा कार्यक्रमांतर्गत योजना किंवा संघटनेला दर्शविते.
21.	'मुख्य काम'- म्हणजे मूळ काम, वेळोवेळी शासनाने सूचित केलेल्या किंमतीपेक्षा जास्त अंदाजित किंमत ज्यामध्ये विभागीय शुल्क अंतर्भूत नाही.
22.	'लघु काम'- म्हणजे मूळ काम, वेळोवेळी शासनाने सूचित केलेल्या किंमतीपेक्षा जास्त नसलेली किंमत ज्यामध्ये विभागीय शुल्क अंतर्भूत नाही.
23.	'सुधारित अनुदान किंवा विनियोजन'- विनियोजनेमधील कोणत्याही उप शीर्षाला आवंटित एकूण रक्कम जी पुनर्विनियोजनानंतर लागू होते किंवा सक्षम प्राधिकारीद्वारे अतिरिक्त किंवा पूरक अनुदानाला मंजुरी.
24.	'पूरक किंवा अतिरिक्त अनुदान किंवा विनियोजन'- म्हणजे आर्थिक वर्षादरम्यान विनियोजन अधिनियमातील अंतर्भूत तरतूद, त्या वर्षाच्या विनियोजन अधिनियमात पूर्वी समाविष्ट केलेल्या रकमेपेक्षा जास्त खर्च भागविण्यासाठी अधिनियमात तरतूद.
25.	'नवीन खर्चाची अनुसूची'- म्हणजे पुढील वर्षाच्या अर्थसंकल्पात समाविष्ट करण्याच्या प्रस्तावित नवीन बाबींचे विवरण
26.	'टोकन मागणी'- म्हणजे नाममात्र किंवा टोकन रकमेसाठी विधानमंडळाकडे केलेली मागणी उदाहरणार्थ, मंजूर अर्थसंकल्प अनुदानाच्या बचतीतून नवीन सेवेचा संपूर्ण खर्च भागविण्याचा प्रस्ताव.

परिशिष्ट 3.2 (संदर्भ: परिच्छेद 3.3.1; पृष्ठ: 94) 2019-20 दरम्यान अतिरिक्त पूरक तरतुदीसह अनुदान/विनियोजन बंद (₹ कोटी मध्ये)						
अनु क्र.	अनुदान क्र.	तपशील	मूळ	पूरक	प्रत्यक्ष खर्च	मूळ तरतुदीपैकी बचत
महसूल भारित						
1	J01	न्याय प्रशासन	400.18	11.62	332.06	68.12
2	M02	अन्न साठवण आणि गोदाम	94.02	61.98	93.91	0.11
3	I01	व्याज अदायगी	673.31	75.00	576.74	96.57
एकूण			1167.51	148.60	1002.71	164.80
महसूल दत्तमत						
4	J01	न्याय प्रशासन	2152.21	13.33	1804.00	348.21
5	G07	सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण	153.42	13.49	124.85	28.57
6	G05	कोषागार आणि लेखा प्रशासन	372.33	14.72	354.04	18.29
7	A06	माहिती आणि प्रसिद्धी	224.91	15.00	122.64	102.27
8	C05	इतर सामाजिक सेवा	46.07	16.84	44.85	1.22
9	E02	सामान्य शिक्षण	58544.01	22.60	52740.44	5803.57
10	E03	सचिवालयीन आणि इतर सामाजिक सेवा	304.24	24.13	180.80	123.44
11	W02	सामान्य शिक्षण	8016.71	45.95	5849.87	2166.84
12	A05	सामाजिक सेवा	245.91	49.03	233.33	12.58
13	ZD02	कला आणि संस्कृती	146.93	51.00	143.04	3.89
14	ZE01	अल्पसंख्यांक विभाग	448.89	83.27	223.08	225.01
15	O01	जिल्हा प्रशासन	354.00	100.00	176.92	177.08
16	F04	स्थानिक संस्था आणि पंचायती राज संस्थांना भरपाई आणि अभिहस्तांकन	20579.45	150.00	20121.62	457.83
17	W03	तांत्रिक शिक्षण	1786.38	160.00	1715.14	71.24
18	ZD04	पर्यटन	408.35	182.27	196.88	211.47
19	T05	आदिवासी क्षेत्र विकास उप योजनेवरील महसुली खर्च	7626.80	190.07	5172.26	2454.54
20	B07	आर्थिक सेवा	299.98	200.00	183.00	116.98
21	Y02	पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	6408.81	200.00	2046.21	4362.60
22	D04	पशु संवर्धन	1264.05	230.51	1178.28	85.77
23	S01	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	3653.42	240.86	3368.34	285.08
24	ZA02	सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण	2319.04	251.26	1726.30	592.74
25	A04	सचिवालयीन आणि संकीर्ण सामान्य सेवा	1008.41	305.36	786.50	221.91
26	F02	शहरी विकास आणि इतर अग्रिम सेवा	14094.48	366.73	8642.30	5452.18
27	B01	पोलिस प्रशासन	17150.82	462.11	16280.63	870.19
28	M02	अन्न साठवण आणि गोदाम	2589.99	463.05	2138.53	451.46
29	C07	वन	2715.09	525.57	2070.31	644.78
30	D03	कृषि सेवा	8488.68	709.83	6856.49	1632.19
31	B03	वाहतुक प्रशासन	1883.91	722.11	1723.95	159.96
32	R01	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	10427.75	1162.51	9449.46	978.29

परिशिष्ट 3.2 (पुढे...)						
अनु क्र.	अनुदान क्र.	तपशील	मूळ	पूरक	प्रत्यक्ष खर्च	मूळ तरतूदीपैकी बचत
33	H05	रस्ते आणि पूल	5909.13	1278.40	5816.20	92.93
34	N03	अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमाती, इतर मागासवर्गीय प्रवर्ग आणि अल्पसंख्याकांचे कल्याण	8443.87	1490.27	6559.11	1884.76
35	L03	ग्रामीण विकास कार्यक्रम	8537.62	2296.12	6975.92	1561.70
एकूण			196605.66	12036.39	165006.09	31599.57
भांडवली दत्तमत						
36	K11	उर्जावरील भांडवली खर्च	414.00	10.69	32.05	381.95
37	ZH05	सिंचनावरील भांडवली खर्च	2723.36	28.50	823.61	1899.75
38	H08	सार्वजनिक बांधकाम प्रशासकीय आणि कार्यात्मक इमारतीवरील भांडवली खर्च	1862.74	73.68	734.34	1128.40
39	D09	पशु संवर्धनावरील भांडवली खर्च	103.52	215.01	90.83	12.69
40	V03	सामाजिक सेवावरील भांडवली खर्च	91.49	300.14	43.55	47.94
41	B10	आर्थिक सेवावरील भांडवली खर्च	1549.67	357.42	1045.95	503.72
42	Y06	आर्थिक आणि सामाजिक सेवावरील भांडवली खर्च	32.33	442.48	22.89	9.44
43	C10	आर्थिक सेवावरील भांडवली खर्च	1069.25	461.38	1053.28	15.97
44	O10	इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रमावरील भांडवली खर्च	7643.71	581.09	908.54	6753.17
एकूण			15490.07	2470.39	4755.04	10735.03
एकूण बेरीज			213263.24	14655.38	170763.84	42499.40
स्त्रोत: महालेखाकार (लेखा व हकदारी)-I, महाराष्ट्र व्हीएलसी कडून प्राप्त माहिती						

31 मार्च 2020 रोजी संपलेल्या वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

परिशिष्ट 3.3 (संदर्भ: परिच्छेद 3.3.4, 3.3.6.3; पृष्ठ: 96,102) 2019-20 दरम्यान अनावश्यक निधीचे पुर्नविनियोजन (₹ 10 कोटींच्या वर) (₹ कोटी मध्ये)									
अनु क्र.	अनुदान	उपशीर्ष	तपशील	मूळ	पूरक	पुन्हा विनियोग	एकूण	प्रत्यक्ष	बचत
1	B01	205500108009	पोलिस प्रशासन	3292.82	35.00	0.78	3328.60	2729.66	598.94
2	V02	285100110598	सहकार	90.00	100.00	10.00	200.00	53.98	146.02
3	R01	221001110A014	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	883.14	56.17	7.36	946.67	847.28	99.39
4	B01	205500001001	पोलिस प्रशासन	189.15	0.50	2.80	192.45	133.26	59.19
5	L03	305404196241	ग्रामीण विकास कार्यक्रम	433.32	0.00	15.00	448.32	389.44	58.88
6	V02	242500195251	सहकार	20.00	0.00	49.10	69.10	11.99	57.11
7	E02	220201800H67	सामान्य शिक्षण	215.00	0.00	20.73	235.73	181.98	53.75
8	D03	240100110442	कृषि सेवा	60.00	39.29	38.06	137.35	98.07	39.28
9	R01	221006101093	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	125.00	0.00	10.07	135.07	105.57	29.50
10	B01	205500101057	पोलिस प्रशासन	74.62	1.00	0.54	76.16	51.85	24.31
11	B01	205500111044	पोलिस प्रशासन	412.90	0.00	9.71	422.61	402.22	20.39
12	ZC01	201102103007	संसद/राज्य/संघ/केंद्रशासित प्रदेश विधानमंडळ	73.04	0.00	0.30	73.34	55.26	18.08
13	F02	221780192951	शहरी विकास आणि इतर अग्रिम सेवा	50.00	0.00	6.15	56.15	41.15	15.00
14	V02	285100110599	सहकार	12.00	0.00	10.00	22.00	7.20	14.80
15	O77	451500800048	जिल्हा योजना - अकोला - पूंजीगत	40.77	0.00	3.86	44.63	31.94	12.69
16	B01	205500101005	पोलिस प्रशासन	100.64	0.00	0.67	101.31	88.88	12.43
17	K07	285280102047	उद्योग	15.00	20.00	6.00	41.00	30.00	11.00

स्रोत: विनियोग लेखे 2019-20

परिशिष्ट 3.4

(संदर्भ: परिच्छेद 3.3.5; पृष्ठ: 97)

अनुदान/विनियोजन जे प्रत्येकीर 10 कोटीपेक्षा जास्त आणि एकूण तरतुदीपेक्षा 20 टक्क्यांपेक्षा जास्तरकमेवर बचत बंद झाली
(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	अनुदान क्र.	तपशील	मूळ	पूरक	एकूण तरतूद	प्रत्यक्ष	बचत	प्रत्यापित रक्कम
महसूल (भारित)								
1	V02	सहकार	1603.89	19494.57	21098.46	6922.04	14176.42	5185.43
2	Q03	गृहनिर्माण	7146.78	0.00	7146.78	117.18	7029.60	7029.21
3	F02	शहरी विकास आणि इतर अग्रिम सेवा	14094.98	366.73	14461.21	8642.30	5818.91	5897.11
4	Y02	पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	6408.81	200.00	6608.81	2046.21	4562.60	4593.82
5	O03	ग्रामीण रोजगार	5139.25	0.00	5139.25	1047.35	4091.90	2419.28
6	L03	ग्रामीण विकास कार्यक्रम	8537.62	2296.12	10833.74	6975.92	3857.82	3856.84
7	N03	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागासवर्गीय प्रवर्ग आणि अल्पसंख्यांकांचे कल्याण	8443.87	1490.27	9934.14	6559.11	3375.03	3360.12
8	T05	आदिवासी क्षेत्र विकास उप योजनेवरील महसुली खर्च	7626.80	190.07	7816.87	5172.26	2644.61	2645.07
9	D03	कृषि सेवा	8488.68	709.83	9198.51	6856.49	2342.02	2320.13
10	W02	सामान्य शिक्षण	8016.71	45.95	8062.66	5849.87	2212.79	2212.81
11	O04	इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रम	2175.47	0.00	2175.47	0.04	2175.43	2175.44
12	K07	उद्योग	2991.84	2170.00	5161.84	3589.24	1572.60	1567.91
13	G02	इतर राजकोषीय आणि संकीर्ण सेवा	1732.93	0.00	1732.93	210.34	1522.59	1522.58
14	C07	वने	2715.09	525.57	3240.67	2070.31	1170.36	0.00
15	M02	अन्न साठवण आणि गोदाम	2589.99	463.05	3053.04	2138.53	914.51	977.97
16	B03	वाहतूक प्रशासन	1883.91	722.11	2606.02	1723.95	882.07	294.75
17	ZA02	सामाजिक सेवा आणि कल्याण	2319.04	251.26	2570.30	1726.30	844.00	856.14
18	C01	महसूल आणि जिल्हा प्रशासन	2765.81	0.75	2766.56	2185.94	580.62	589.84
19	A04	सचिवालयीन आणि संकीर्ण सामान्य सेवा	1008.41	305.36	1313.77	786.50	527.27	525.49
20	A07	नागरी विमान वाहतूक	231.92	485.00	716.92	265.15	451.77	451.77
21	ZD04	पर्यटन	408.35	182.27	590.62	196.88	393.74	388.86
22	B07	आर्थिक सेवा	299.98	200.00	499.98	183.00	316.98	316.98
23	D04	पशु संवर्धन	1264.05	230.51	1494.56	1178.28	316.28	316.59
24	ZE01	अल्पसंख्यांक विकास	448.89	83.27	532.16	223.88	308.28	183.23
25	N02	सचिवालयीन आणि इतर सामाजिक सेवा	744.38	0.00	744.38	464.98	279.40	276.70
26	O01	जिल्हा प्रशासन	354.00	100.00	454.00	176.92	277.08	277.08
27	U04	पर्यावरणशास्त्र आणि पर्यावरण	240.30	0.00	240.30	9.82	230.48	230.48
28	L05	स्थानिक संस्था आणि पंचायती राज संस्थाना भरपाई आणि अभिहस्तांकन	617.31	0.00	617.31	414.93	202.38	200.73

31 मार्च 2020 रोजी संपलेल्या वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

परिशिष्ट 3.4 (पुढे...)								
अनु क्र.	अनुदान क्र.	तपशील	मूळ	पूरक	एकूण तरतूद	प्रत्यक्ष	बचत	प्रत्यार्पित रक्कम
29	D05	दुग्धव्यवसाय विकास	463.02	266.54	729.56	542.71	186.85	235.16
30	I01	व्याज अदायगी	673.31	75.00	748.31	576.74	171.57	0.00
31	L05	स्थानिक संस्था आणि पंचायती राज संस्थाना भरपाई आणि अभिहस्तांकन	760.05	0.00	760.05	599.73	160.32	155.92
32	E03	सचिवालयीन आणि इतर सामाजिक सेवा	304.24	24.13	328.37	180.80	147.57	145.20
33	W04	कला आणि संस्कृती	338.14	7.30	345.44	208.43	137.01	84.46
34	A06	माहिती आणि प्रसिद्धी	224.91	15.00	239.91	122.64	117.27	115.88
35	O07	सचिवालयीन - आर्थिक सेवा	265.77	0.80	266.57	151.88	114.69	114.45
36	D06	मस्त्यव्यवसाय	130.00	132.05	262.05	147.44	114.61	114.57
37	K04	कामगार आणि रोजगार	255.99	0.00	255.99	155.76	100.23	100.00
38	M02	अन्न साठवण आणि गोदाम	94.03	61.98	156.01	93.91	62.10	0.02
39	A05	सामाजिक सेवा	245.91	49.03	294.94	233.33	61.61	64.03
40	ZC01	संसद/राज्य/संघशासित प्रदेश विधानमंडळ	247.86	0.00	247.86	187.31	60.55	42.82
41	ZD02	कला आणि संस्कृती	146.93	51.00	197.93	143.04	54.89	71.04
42	O06	इतर वैज्ञानिक संशोधन	70.40	0.00	70.40	20.71	49.69	49.69
43	J02	सचिवालयीन आणि इतर सामाजिक व आर्थिक सेवा	154.61	0.00	154.61	106.88	47.73	49.13
44	G07	सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण	153.42	13.49	166.91	124.85	42.06	42.03
45	G06	निवृत्तीवेतन आणि इतर निवृत्ती लाभ	90.32	0.00	90.32	50.66	39.66	0.00
46	Q01	व्याज अदायगी	38.65	0.00	38.65	0.71	37.94	38.65
47	M03	सचिवालयीन आणि इतर आर्थिक सेवा	115.47	1.92	117.39	79.99	37.40	37.38
48	D07	सचिवालयीन आणि इतर आर्थिक सेवा	73.47	0.30	73.77	37.73	36.04	36.52
49	A08	जनगणना सर्वेक्षण आणि आकडेवारी	0.00	26.53	26.53	0.00	26.53	26.53
50	H04	सचिवालयीन आणि इतर आर्थिक सेवा	77.25	0.00	77.25	51.35	25.90	0.00
51	C06	नैसर्गिक आपत्तीकरिता दिलासा	0.00	25.35	25.35	0.00	25.35	25.35
52	C04	सचिवालयीन आणि इतर सामाजिक सेवा	66.03	0.00	66.03	43.90	22.13	0.00
53	F03	सचिवालयीन आणि इतर सामाजिक सेवा	39.31	0.18	39.49	18.59	20.90	20.83
54	W07	प्रादेशिक असंतुलन हटविण्यावरील महसुली खर्च	4.14	32.28	36.42	16.13	20.29	20.55
55	B03	वाहतूक प्रशासन	50.00	0.00	50.00	30.00	20.00	10.00
56	O03	ग्रामीण रोजगार	50.00	0.00	50.00	30.03	19.97	19.97

परिशिष्ट 3.4 (पुढे...)								
अनु क्र.	अनुदान क्र.	तपशील	मूळ	पूरक	एकूण तरतूद	प्रत्यक्ष	बचत	प्रत्यापित रक्कम
57	C05	इतर सामाजिक सेवा	46.07	16.85	62.91	44.85	18.06	0.00
58	B04	सचिवालयीन आणि इतर सामान्य सेवा	66.58	3.93	70.50	52.53	17.97	17.69
59	O09	जनगणना सर्वेक्षण आणि आकडेवारी	70.77	4.83	75.60	59.18	16.42	16.27
60	K01	इतर कर आणि वस्तू आणि सेवावरील शुल्क	68.17	0.00	68.17	53.47	14.70	14.67
61	A01	राज्यपाल आणि मंत्रीपरिषद	30.70	0.00	30.70	16.52	14.18	14.45
62	G04	सचिवालयीन - सामान्य सेवा	49.37	0.00	49.37	36.03	13.34	13.34
63	ZF02	कला आणि संस्कृती	22.60	1.00	23.60	10.68	12.92	12.73
64	I04	सचिवालयीन - आर्थिक सेवा	53.01	0.00	53.01	40.28	12.73	0.00
65	L04	सचिवालयीन - आर्थिकसेवा	45.20	0.00	45.20	33.21	11.99	10.80
66	T04	सचिवालयीन - सामाजिक सेवा	23.42	0.00	23.42	12.68	10.74	10.70
67	D01	व्याज अदायगी	42.98	0.00	42.98	32.27	10.71	10.71
एकूण			105950.66	31322.18	137272.83	72080.67	65192.16	52413.90
भांडवली (दत्तमत)								
68	O10	इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रमावरील भांडवली खर्च	7643.71	581.09	8224.80	908.54	7316.26	7314.10
69	ZH05	सिंचनावरील भांडवली खर्च	2723.36	28.50	2751.86	823.61	1928.25	1929.82
70	L07	ग्रामीण विकासावरील भांडवली खर्च	2809.84	0.00	2809.84	1438.38	1371.46	1371.47
71	H08	सार्वजनिक बांधकामाची प्रशासकीय आणि कार्यात्मक ईमारतीवरील भांडवली खर्च	1862.74	73.68	1936.42	734.34	1202.08	0.00
72	B10	आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	1549.67	357.42	1907.10	1045.95	861.15	736.85
73	F05	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	370.01	2373.58	2743.59	2024.10	719.49	718.01
74	C10	आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	1069.25	461.38	1530.63	1053.28	477.35	0.00
75	Y06	आर्थिक आणि सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	32.33	442.48	474.81	22.89	451.92	451.86
76	K11	उर्जावरील भांडवली खर्च	414.00	10.69	424.69	32.05	392.64	360.69
77	V03	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	91.50	300.14	391.64	43.55	348.09	348.08
78	C09	इतर प्रशासकीय आणि सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	150.05	100.00	250.05	0.00	250.05	0.00
79	S04	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्यावरील भांडवली खर्च	300.77	498.22	798.99	550.06	248.93	247.10
80	D09	पशुसंवर्धनावरील भांडवली खर्च	103.52	215.01	318.53	90.83	227.70	227.70
81	T06	आदिवासी क्षेत्र विकास उप योजनेवरील भांडवली खर्च	694.93	0.00	694.93	482.88	212.05	212.13
82	N04	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	330.30	0.00	330.30	124.52	205.78	205.78
83	V05	आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	203.00	0.03	203.03	14.71	188.32	188.32

31 मार्च 2020 रोजी संपलेल्या वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

परिशिष्ट 3.4 (पुढे...)								
अनु क्र.	अनुदान क्र.	तपशील	मूळ	पूरक	एकूण तरतूद	प्रत्यक्ष	बचत	प्रत्यार्पित रक्कम
84	ZC03	शासकीय कर्मचाऱ्यांना कर्जे इत्यादि	0.88	99.62	100.51	1.39	99.12	98.75
85	H09	प्रादेशिक असंतुलन हटविण्याकरिता भांडवली खर्च	68.96	0.00	68.96	15.29	53.67	0.00
86	N07	जिल्हा योजना	84.48	0.00	84.48	33.76	50.72	50.72
87	G08	इतर प्रशासकीय सेवांवरील भांडवली खर्च	44.82	0.00	44.82	0.00	44.82	44.82
88	C12	शासकीय कर्मचाऱ्यांना कर्जे इत्यादि	154.16	0.00	154.16	112.10	42.06	0.00
89	B11	शासकीय कर्मचाऱ्यांना कर्जे इत्यादि	117.28	0.00	117.28	83.54	33.74	33.48
90	ZG04	अनुसूचित जातीच्या कल्याणावरील भांडवली खर्च	13.00	44.32	57.32	26.59	30.73	30.73
91	R04	कुटुंब कल्याणाकरिता कर्ज	64.91	0.00	64.91	38.42	26.49	10.14
92	O19	जिल्हा योजना - ठाणे	83.00	0.00	83.00	57.45	25.55	25.55
93	O11	डोंगराळ भागावरील भांडवली खर्च	95.00	0.00	95.00	73.55	21.45	21.92
94	O77	जिल्हा योजना-अकोला - भांडवली	69.38	0.00	69.38	48.79	20.59	20.59
95	G10	शासकीय कर्मचाऱ्यांना कर्जे इत्यादि	51.12	0.00	51.12	33.89	17.23	16.68
96	ZA03	इतर सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	28.36	0.00	28.36	12.93	15.43	15.16
97	K10	उद्योगांवरील भांडवली खर्च	14.38	0.00	14.38	0.00	14.38	14.38
98	W09	शासकीय कर्मचाऱ्यांना कर्जे इत्यादि	34.55	0.00	34.55	20.72	13.84	13.73
99	J05	शासकीय कर्मचाऱ्यांना कर्जे इत्यादि	27.00	0.00	27.00	14.11	12.89	13.05
100	W08	इतर सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	10.20	0.00	10.20	0.00	10.20	10.20
एकूण			21310.46	5586.16	26896.64	9962.22	16934.42	14731.81
एकूण बेरीज			127261.12	36908.34	164169.48	82042.89	82126.59	67145.71
स्त्रोत: विनियोजन लेखे 2019-20 आणि महालेखाकार (लेखा व हकदारी) - I, महाराष्ट्र, व्हीएलसी कडून प्राप्त माहिती								

परिशिष्ट 3.5

(संदर्भ: परिच्छेद 3.3.5; पृष्ठ: 97)

वर्ष 2019-20 दरम्यान मोठी अनुदाने/विनियोजन (₹ 100 कोटींच्या वरील बचत)

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	अनुदान	तपशील	मूळ	पूरक	एकूण	प्रत्यक्ष	बचत	प्रत्यार्पण	प्रत्यार्पण वगळून बचत
महसूल (दत्तमत)									
1	V02	सहकार	1603.88	19494.57	21098.45	6922.04	14176.41	5185.42	8990.99
2	Q03	गृहनिर्माण	7146.78	0.00	7146.78	117.18	7029.60	7029.20	0.40
3	E02	सामान्य शिक्षण	58544.01	22.60	58566.61	52740.44	5826.17	5740.35	85.82
4	F02	शहरी विकास आणि इतर अग्रिम सेवा	14094.48	366.73	14461.21	8642.30	5818.91	5897.10	(-)78.19
5	Y02	पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	6408.81	200.00	6608.81	2046.21	4562.60	4593.82	(-)31.22
6	O03	ग्रामीण रोजगार	5139.25	0.00	5139.25	1047.35	4091.90	2419.28	1672.62
7	L03	ग्रामीण विकास कार्यक्रम	8537.62	2296.12	10833.74	6975.92	3857.82	3856.84	0.98
8	N03	अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमाती, इतर मागासवर्गीय प्रवर्ग आणि अल्पसंख्याकांचे कल्याण	8443.88	1490.27	9934.15	6559.11	3375.04	3360.11	14.93
9	T05	आदिवासी क्षेत्र विकास उप योजनेवरील महसुली खर्च	7626.80	190.07	7816.87	5172.26	2644.61	2645.07	(-)0.46
10	D03	कृषि सेवा	8488.69	709.83	9198.52	6856.48	2342.04	2320.15	21.89
11	W02	सामान्य शिक्षण	8016.71	45.95	8062.66	5849.87	2212.79	2212.81	(-)0.02
12	O04	इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रम	2175.47	0.00	2175.47	0.04	2175.43	2175.43	0.00
13	R01	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	10427.75	1162.51	11590.26	9449.46	2140.80	2115.32	25.48
14	K07	उद्योग	2991.84	2170.00	5161.84	3589.24	1572.60	1567.91	4.69
15	G02	इतर राजकोषीय आणि संकीर्ण सेवा	1732.93	0.00	1732.93	210.34	1522.59	1522.58	0.01
16	H05	रस्ते आणि पूल	5909.13	1278.40	7187.53	5816.20	1371.33	0.00	1371.33
17	B01	पोलिस प्रशासन	17150.82	462.11	17612.93	16280.63	1332.30	1366.85	(-)34.55
18	G03	व्याज अदायगी आणि कर्ज संधारण	34370.29	0.00	34370.29	33121.40	1248.89	1108.38	140.51
19	C07	वने	2715.10	525.57	3240.67	2070.31	1170.36	1050.14	120.22
20	M02	अन्न साठवण आणि गोदाम	2589.99	463.05	3053.04	2138.53	914.51	977.97	(-)63.46
21	X01	सामाजिक सुरक्षा आणि पोषण	3000.98	2130.84	5131.82	4219.79	912.03	991.57	(-)79.54
22	B03	वाहतूक प्रशासन	1883.91	722.11	2606.02	1723.95	882.07	294.75	587.32
23	K06	उर्जा	7476.73	3967.41	11444.14	10593.70	850.44	850.89	(-)0.45
24	ZA02	सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण	2319.04	251.26	2570.30	1726.30	844.00	856.14	(-)12.14
25	F04	स्थानीय संस्था आणि पंचायत राज संस्थांना भरपाई आणि अभिहस्ताकन	20579.45	150.00	20729.45	20121.62	607.83	607.83	0.00
26	C01	महसूल आणि जिल्हा प्रशासन	2765.81	0.75	2766.56	2185.94	580.62	589.84	(-)9.22
27	A04	सचिवालयीन आणि संकीर्ण सामान्य सेवा	1008.41	305.36	1313.77	786.50	527.27	525.49	1.78
28	S01	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	3653.42	240.86	3894.28	3368.34	525.94	503.86	22.08
29	ZG03	विमुक्त जाती, भटक्या जमाती, इतर मागासवर्गीय प्रवर्ग आणि विशिष्ट मागासवर्गीय प्रवर्ग	2765.43	695.25	3460.68	2940.02	520.66	520.60	0.06

31 मार्च 2020 रोजी संपलेल्या वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

परिशिष्ट 3.5 (पुढे...)

अनु क्र.	अनुदान	तपशील	मूळ	पूरक	एकूण	प्रत्यक्ष	बचत	प्रत्यार्पण	प्रत्यार्पण वगळून बचत
30	H06	सार्वजनिक बांधकाम आणि प्रशासकीय आणि कार्यात्मक इमारती	2923.08	8.00	2931.08	2411.35	519.73	0.00	519.73
31	A07	नागरी विमान वाहतूक	231.92	485.00	716.92	265.15	451.77	451.77	0.00
32	I03	सिंचन, उर्जा आणि इतर आर्थिक सेवा	2210.80	0.40	2211.20	1772.55	438.65	433.79	4.86
33	ZD04	पर्यटन	408.35	182.27	590.62	196.88	393.74	388.86	4.88
34	J01	न्याय प्रशासन	2152.21	13.33	2165.54	1804.00	361.54	394.45	(-)32.91
35	B07	आर्थिक सेवा	299.98	200.00	499.98	183.00	316.98	316.98	0.00
36	D04	पशुसंवर्धन	1264.05	230.51	1494.56	1178.28	316.28	316.59	(-)0.31
37	ZE01	अल्पसंख्यांक विकास	448.89	83.27	532.16	223.88	308.28	183.23	125.05
38	L02	जिल्हा प्रशासन	5334.69	315.17	5649.86	5344.17	305.69	303.79	1.90
39	N02	सचिवालयीन आणि इतर सामाजिक सेवा	744.38	0.00	744.38	464.98	279.40	276.70	2.70
40	O01	जिल्हा प्रशासन	354.00	100.00	454.00	176.92	277.08	277.08	0.00
41	A02	निवडणूका	2088.64	0.00	2088.64	1854.71	233.93	224.38	9.55
42	W03	तांत्रिक शिक्षण	1786.38	160.00	1946.38	1715.14	231.24	231.27	(-)0.03
43	U04	पर्यावरणशास्त्र आणि पर्यावरण	240.30	0.00	240.30	9.82	230.48	230.48	0.00
44	L05	स्थानीय संस्था आणि पंचायत राज संस्थांना भरपाई आणि अभिहस्तांकन	617.31	0.00	617.31	414.93	202.38	200.73	1.65
45	D05	दुग्धव्यवसाय विकास	463.03	266.54	729.57	542.71	186.86	235.16	(-)48.30
46	I01	व्याज अदायगी	673.31	75.00	748.31	576.74	171.57	171.57	0.00
47	N06	सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य विभाग	2686.07	0.00	2686.07	2522.95	163.12	163.11	0.01
48	L05	स्थानीय संस्था आणि पंचायत राज संस्थांना भरपाई आणि अभिहस्तांकन	760.05	0.00	760.05	599.73	160.32	155.92	4.40
49	G01	विक्री कर प्रशासन	950.29	0.00	950.29	792.45	157.84	154.50	3.34
50	E03	सचिवालयीन आणि इतर सामाजिक सेवा	304.25	24.13	328.38	180.80	147.58	145.20	2.38
51	L01	व्याज अदायगी	1448.68	0.00	1448.68	1311.47	137.21	175.31	(-)38.10
52	W04	कला आणि संस्कृती	338.14	7.30	345.44	208.43	137.01	84.46	52.55
53	A06	माहिती आणि प्रसिद्धी	224.91	15.00	239.91	122.64	117.27	115.88	1.39
54	O07	सचिवालयीन - आर्थिक सेवा	265.77	0.80	266.57	151.88	114.69	114.45	0.24
55	D06	मस्त्य व्यवसाय	130.00	132.05	262.05	147.44	114.61	114.57	0.04
एकूण			288916.89	41640.39	330557.28	248444.47	82112.81	68745.93	13366.88
भांडवल (दत्तमत)									
56	O10	इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रमावरील भांडवली खर्च	7643.71	581.09	8224.80	908.54	7316.26	7314.10	2.16
57	ZH05	सिंचनावरील भांडवली खर्च	2723.36	28.5	2751.86	823.61	1928.25	1929.82	(-)1.57
58	I05	सिंचनावरील भांडवली खर्च	10049.86	2838.15	12888.01	11015.68	1872.33	840.38	1031.95
59	H07	सामाजिक सेवा आणि आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	6776.28	5302	12078.28	10612.87	1465.41	1457.95	7.46
60	L07	ग्रामीण विकासावरील भांडवली खर्च	2809.84	0.00	2809.84	1438.38	1371.46	1371.47	(-)0.01

परिशिष्ट 3.5 (पुढे...)

अनु क्र.	अनुदान	तपशील	मूळ	पूरक	एकूण	प्रत्यक्ष	बचत	प्रत्यार्पण	प्रत्यार्पण वगळून बचत
61	H08	सार्वजनिक बांधकाम प्रशासकीय आणि कार्यात्मक इमारतीवरील भांडवली खर्च	1862.74	73.68	1936.42	734.34	1202.08	1195.35	6.73
62	B10	आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	1549.68	357.42	1907.1	1045.94	861.16	736.85	124.31
63	F05	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	370.01	2373.58	2743.59	2024.10	719.49	718.01	1.48
64	M04	अन्नावरील भांडवली खर्च	6530.28	0.00	6530.28	5934.22	596.06	715.49	(-)119.43
65	C10	आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	1069.25	461.38	1530.63	1053.28	477.35	477.85	(-)0.50
66	Y06	आर्थिक आणि सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	32.33	442.48	474.81	22.89	451.92	451.86	0.06
67	K11	उर्जावरील भांडवली खर्च	414	10.69	424.69	32.05	392.64	360.69	31.95
68	V03	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	91.5	300.13	391.63	43.54	348.09	348.07	0.02
69	C09	इतर प्रशासकीय आणि सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	150.05	100	250.05	0.00	250.05	250.05	0.00
70	S04	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्यावरील भांडवली खर्च	300.77	498.22	798.99	550.06	248.93	247.10	1.83
71	D09	पशुसंवर्धनावरील भांडवली खर्च	103.52	215.01	318.53	90.83	227.70	227.70	0.00
72	T06	आदिवासी क्षेत्र विकास उप योजनेवरील भांडवली खर्च	694.93	0	694.93	482.88	212.05	212.13	(-)0.08
73	N04	सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	330.30	0	330.30	124.52	205.78	205.78	0.00
74	V05	आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	203.00	0.03	203.03	14.71	188.32	188.32	0.00
एकूण			43705.41	13582.36	57287.77	36952.44	20335.33	19248.97	1086.36
एकूण बेरीज			332622.30	55222.75	387845.05	285396.91	102448.14	87994.90	14453.24

स्त्रोत: महालेखाकार (लेखा व हकदारी) -I, महाराष्ट्र, मुंबई, व्हीएलसी कडून प्राप्त माहिती

परिशिष्ट 3.6						
(संदर्भ: परिच्छेद 3.3.5.1; पृष्ठ: 99)						
2015-16 ते 2019-20 दरम्यान सातत्याने अनुदाने ₹ 100 कोटींच्या वरील बचतीने बंद झाले						
(₹ कोटी मध्ये)						
अनु क्र.	संख्या आणि अनुदानाचे नाव	बचतीची रक्कम				
		(एकूण अनुदानासोबत टक्केवारी)				
		2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
महसूल दत्तमत						
1	B01- पोलिस प्रशासन	715.89 (14.59)	842.9 (6.89)	940.89 (7.59)	1426.59 (10.43)	1332.30 (7.56)
2	C01- महसूल आणि जिल्हा प्रशासन	317.86 (17.79)	311.8 (16.42)	515.56 (24.1)	638.25 (27.77)	580.62 (20.99)
3	C07- वने	281.87 (13.78)	331.09 (15.1)	566.13 (21.41)	481.3 (17.06)	1170.36 (36.11)
4	D03- कृषि सेवा	723.07 (13.65)	1024.24 (11.59)	1562.01 (22.56)	1790.18 (23.46)	2342.02 (25.46)
5	D04- पशुसंवर्धन	166.09 (16.86)	148.55 (13.85)	204.62 (19.08)	161.51 (14.8)	316.28 (21.16)
6	E02- सामान्य शिक्षण	3317.57 (8.48)	4502.23 (10.78)	6680.38 (14.31)	7318.33 (14.81)	5826.17 (9.95)
7	F02-शहरी विकास आणि इतर अग्रिम सेवा	1151.96 (15.35)	1554.65 (13.43)	4228.31 (34.6)	4016.56 (31.05)	5818.92 (40.24)
8	G01- विक्रीकर प्रशासन	206.77 (29.49)	198.82 (26.65)	242.52 (29.81)	202.18 (25.9)	157.84 (16.61)
9	G02- इतर राजकोषीय आणि संकीर्ण सेवा	3491.79 (96.68)	2191.39 (94.5)	1114.16 (91.85)	9802.7 (96.69)	1522.58 (87.86)
10	H06-सार्वजनिक बांधकाम आणि प्रशासकीय आणि कार्यात्मक इमारती	525.37 (20.06)	526.59 (20.06)	608.48 (22.97)	696.87 (25.83)	519.73 (17.73)
11	I03-सिंचन, उर्जा आणि इतर आर्थिक सेवा	316.9 (13.21)	473.49 (19.84)	322.92 (16.79)	430.43 (21.4)	438.65 (19.84)
12	J01- न्याय प्रशासन	236.17 (17.43)	249.06 (17.14)	377.9 (22.09)	348.81 (19.42)	361.54 (16.7)
13	L02- जिल्हा प्रशासन	135.6 (4.15)	309.92 (8.22)	255.88 (6.67)	592.72 (13.16)	305.69 (5.41)
14	L03-ग्रामीण विकास कार्यक्रम	1308.33 (23.44)	1199.04 (15.99)	1684.76 (24.39)	1807.25 (22.2)	3857.82 (35.61)
15	O03- ग्रामीण रोजगार	476.98 (17.56)	1592.76 (46.11)	3468.9 (67.5)	3960.53 (76.99)	4091.9 (79.62)
16	Q03- गृह निर्माण	335.44 (61.63)	1662.53 (79.84)	1548.93 (90.76)	706.71 (51.29)	7029.6 (98.36)
17	R01- वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	1407.53 (17.27)	1434.53 (16.47)	1956.59 (18.35)	2181.51 (20.18)	2140.79 (18.47)
18	S01- वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	209.93 (9.34)	236.03 (9.29)	267.17 (10.15)	467.12 (14.17)	525.94 (13.51)
19	T05-आदिवासी क्षेत्र विकास उपयोजनेवरील महसुली खर्च	1374.04 (25.7)	1022.55 (18.86)	3258.17 (50.05)	3148.46 (44.69)	2644.61 (33.83)
20	V02- सहकार	395.08 (26.3)	455.81 (26.78)	18554.1 (53.26)	5523.66 (44.97)	14176.42 (67.19)
21	W03- तांत्रिक शिक्षण	223.94 (11.65)	215.03 (11.54)	186.9 (13.39)	155.72 (9.41)	231.25 (11.88)

परिशिष्ट 3.6 (पुढे...) (र कोटी मध्ये)						
अनु क्र.	संख्या आणि अनुदानाचे नाव	बचतीची रक्कम (एकूण अनुदानासोबत टक्केवारी)				
		2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
22	X01- सामाजिक सुरक्षा आणि पोषण	552.26 (15.31)	535.27 (17.95)	395.97 (12.53)	670.22 (14.64)	912.04 (17.77)
23	Y02- पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	1445.3 (48.91)	2021.4 (51.54)	2059.43 (50.05)	2436.6 (48.11)	4562.6 (69.04)
भांडवली दत्तमत						
24	B10- आर्थिक सेवांवरील भांडवली खर्च	488.45 (34.26)	242.46 (14.89)	537.53 (32.83)	595.83 (30.03)	861.15 (45.15)
25	H08-सार्वजनिक बांधकाम प्रशासकीय आणि कार्यात्मक इमारतीवरील भांडवली खर्च	363.33 (23.48)	467.5 (31.59)	939.15 (53.1)	780.94 (41.24)	1202.08 (62.08)
26	I05- सिंचनावरील भांडवली खर्च	651.8 (7.3)	352.01 (3.92)	1731.05 (15.43)	859.41 (6.81)	1872.33 (14.53)
27	L07- ग्रामीण विकासावरील भांडवली खर्च	1664.83 (55.46)	1427.67 (52.23)	2081.61 (34.44)	1020.95 (36.21)	1371.47 (48.81)
28	M04- अन्नावरील भांडवली खर्च	1154.57 (22)	477.65 (10.94)	490.81 (11.68)	245.83 (5.45)	596.06 (9.13)
29	N04-सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	1202.41 (84.11)	1117.18 (88.68)	509.49 (86.44)	917.63 (89.18)	205.78 (62.3)
30	O10-इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रमावरील भांडवली खर्च	5868.95 (89.43)	3004.57 (79.34)	2373.91 (75.19)	3655.18 (80.74)	7316.26 (88.95)
स्त्रोत: महालेखाकार (लेखा व हकदारी) -, महाराष्ट्र मुंबई व्हीएलसी कडून प्राप्त माहिती						

परिशिष्ट 3.7 (संदर्भ: परिच्छेद 3.3.6.2; पृष्ठ: 102) अनियमित राहिलेला अतिरिक्त खर्च (₹ कोटी मध्ये)				
वर्ष	अनुदान क्र./विनियोजन	अनुदान/विनियोजनेचा तपशील	अतिरिक्त रक्कम ज्याला नियमिततेची आवश्यकता आहे	नियमितीकरणाची स्थिती
2017-18	B-01	पोलिस प्रशासन	0.10	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
	C-09	प्रशासकीय सेवा आणि इतर सामाजिक सेवांवरील भांडवली खर्च	0.47	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
	C-11	राज्य सरकारचे अंतर्गत कर्ज	0.005	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
	D-01	व्याज अदायगी	1.83	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
	G-06	निवृत्ती वेतन आणि इतर निवृत्ती लाभ	6.86	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
	L-01	व्याज अदायगी	9.34	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
	O-22	जिल्हा योजना - रत्नागिरी	0.27	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
	O-27	जिल्हा योजना - पुणे	0.03	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
	O-31	जिल्हा योजना - सांगली	0.001	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
	O-43	जिल्हा योजना - अहमदनगर	0.0038	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
	O-46	जिल्हा योजना - औरंगाबाद	0.68	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
	O-47	जिल्हा योजना - औरंगाबाद	0.03	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
	O-48	जिल्हा योजना - जालना	0.21	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
	O-49	जिल्हा योजना - जालना	1.09	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
	O-53	जिल्हा योजना - नांदेड	2.54	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
	O-59	जिल्हा योजना - उस्मानाबाद	0.48	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
	O-74	जिल्हा योजना - अमरावती	0.30	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
	O-81	जिल्हा योजना - बुलढाणा	0.0019	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
	T-02	सहकार	21.88	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
	W-07	प्रादेशिक असमतोल दूर हटविण्याकरिता महसुली खर्च	1.03	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
2018-19	C-06	नैसर्गिक आपत्तीकरिता दिलासा	943.19	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
	C-11	राज्य सरकारचे अंतर्गत कर्ज	0.0007	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
	H-08	सार्वजनिक बांधकाम प्रशासकीय आणि कार्यात्मक इमारतींवरील भांडवली खर्च	0.0001	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
	L-01	व्याज अदायगी	2.71	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
	O-18	जिल्हा योजना - ठाणे	0.0007	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
	O-52	जिल्हा योजना - नांदेड	0.07	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
	O-58	जिल्हा योजना - उस्मानाबाद	0.0022	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
	O-68	जिल्हा योजना - चंद्रपूर	0.16	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
	O-78	जिल्हा योजना - यवतमाळ	0.03	अद्वयाप नियमित करणे बाकी आहे
			993.31	

परिशिष्ट 3.8

(संदर्भ: परिच्छेद 3.3.6.3; पृष्ठ: 102)

सातत्याने उपशीर्ष निहाय तरतुदी पेक्षा जास्त

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र	अनुदान	मुख्य शीर्ष	उप मुख्य शीर्ष	लघु शीर्ष	उप शीर्ष	उपशीर्षाचा तपशील	दत्तमत/ भारत	अतिरिक्त 2017-18	अतिरिक्त 2018-19	अतिरिक्त 2019-20
1	C05- इतर सामाजिक सेवा	2235	02	104	319	ज्या शेतकऱ्यांना आत्महत्या केली त्यांच्या वारसदारांना आर्थिक सहाय्य	दत्तमत	3.72	4.61	1.16
2	C06- नैसर्गिक आपत्तीकरिता दिलासा	2245	02	101	015	रोख बेकारी भत्ता, मृत आणि जखमी व्यक्तींच्या कुटुंबाला सहाय्य	दत्तमत	4.43	9.52	98.27
3	C06-नैसर्गिक आपत्तीकरिता दिलासा	2245	02	117	031	मृत जनावरांच्या बदल्यात पशुधन खरेदीकरिता लघु आणि अल्पभूधारक शेतकऱ्यांना सहाय्य	दत्तमत	2.10	1.73	12.00
4	C07-वने	2406	01	101	857	वन कामगारांकरिता अधिसंख्य पदांची निर्मिती	दत्तमत	7.07	5.32	8.26
5	C07-वने	2406	02	110	236	जंगली प्राण्यांच्या हल्ल्यामुळे झालेल्या हानिची भरपाई	दत्तमत	16.66	32.52	29.98
6	D05-दुग्ध व्यवसाय विकास	2404	00	234	306	शासकीय दुग्ध योजना जालना - खरेदी	दत्तमत	2.84	2.00	2.91
7	F02- शहरी विकास आणि इतर अग्रिम सेवा	2217	80	191	091	महानगरपालिका क्षेत्रामध्ये मूलभूत सुविधांच्या विकासाकरिता विशिष्ट तरतूद	दत्तमत	464.36	320.00	282.83
8	O14-जिल्हा योजना - मुंबई शहर	2217	80	191	833	महाराष्ट्र नगर उत्थान महाअभियानाकरिता महानगरपालिकेला अनुदाने	दत्तमत	2.00	14.88	12.54
9	O16-जिल्हा योजना - मुंबई उपनगर	2216	02	800	149	झोपडपट्टीवासीयांना हटविणे आणि त्यांचे पुनर्वसन	दत्तमत	12.00	14.00	12.00
10	O16-जिल्हा योजना - मुंबई उपनगर	3435	04	103	059	बृहन्मुंबई मध्ये सौंदर्य विषयक सुधारणेकरिता मुंबई महानगरपालिकेला सहाय्यता अनुदान	दत्तमत	29.19	23.77	10.00
11	O22-जिल्हा योजना रत्नागिरी	2515	00	198	157	नागरी सुविधा प्रदान करण्याकरिता ग्राम पंचायतींना अनुदाने	दत्तमत	26.45	15.66	6.81
12	O24-जिल्हा योजना सिंधुदुर्ग	2202	01	196	H25	प्राथमिक शाळा इमारतींच्या विशिष्ट दुरुस्तीकरिता जिल्हा परिषदांना अनुदाने	दत्तमत	3.53	2.70	2.40

31 मार्च 2020 रोजी संपलेल्या वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

परिशिष्ट 3.8 (पुढे...)												
अनु क्र	अनुदान	मुख्य शीर्ष	उप मुख्य शीर्ष	लघु शीर्ष	उप शीर्ष	उपशीर्षाचा तपशील	दत्तमत/ भारत	अतिरिक्त 2017-18	अतिरिक्त 2018-19	अतिरिक्त 2019-20		
13	O24-जिल्हा योजना सिंधुदुर्ग	2515	00	198	136	नागरी सुविधा प्रदान करण्याकरिता ग्राम पंचायतींना अनुदाने	दत्तमत	1.46	3.00	1.89		
14	O34-जिल्हा योजना कोल्हापूर	2515	00	198	165	नागरी सुविधा प्रदान करण्याकरिता ग्राम पंचायतींना अनुदाने	दत्तमत	2.50	1.54	1.27		
15	O36- जिल्हा योजना नाशिक	2515	00	198	202	सार्वजनिक सुविधे करिता ग्राम पंचायतींना अनुदाने	दत्तमत	18.08	6.02	5.25		
16	O44- जिल्हा योजना नंदूरबार	2217	80	192	849	महाराष्ट्र नगर उत्थान महाअभियानाकरिता नगर परिषदांना अनुदाने	दत्तमत	1.46	4.67	1.97		
17	O48- जिल्हा योजना जालना	2515	00	198	182	नागरी सुविधा प्रदान करण्याकरिता ग्राम पंचायतींना अनुदाने	दत्तमत	2.17	4.51	2.95		
18	O50- जिल्हा योजना परभणी	2217	80	192	842	महाराष्ट्र नगर उत्थान महा अभियानांकरिता नगर परिषद/महानगर पालिकांना अनुदाने	दत्तमत	3.75	1.12	3.57		
19	O52- जिल्हा योजना नांदेड	2235	02	200	931	अंत्यसंस्कार आणि दफन भूमिसाठीचे इतर उपक्रम	दत्तमत	2.78	10.18	3.50		
20	O56- जिल्हा योजना लातूर	2406	01	101	428	अवनत जंगलाचे पुर्नवनीकरण	दत्तमत	2.47	3.48	3.97		
21	O56-जिल्हा योजना लातूर	2515	00	198	127	नागरी सुविधा प्रदान करण्याकरिता मोठ्या ग्राम पंचायतींना विशिष्ट अनुदाने	दत्तमत	1.01	10.00	7.00		
22	O58-जिल्हा योजना उस्मानाबाद	2217	80	192	836	शहरी क्षेत्रामध्ये दलित वस्त्यांच्या सुधारणेकरिता नगर परिषदांना अनुदाने	दत्तमत	1.62	3.24	7.06		
23	O64- जिल्हा योजना वर्धा	2515	00	198	173	नागरी सुविधा प्रदान करण्याकरिता ग्राम पंचायतींना अनुदाने	दत्तमत	2.00	1.81	1.82		
24	S01-वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य	2210	01	110	G27	शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय आणि रुग्णालय चंद्रपूर	दत्तमत	6.23	1.79	1.90		
25	W03-तांत्रिक शिक्षण	2203	00	105	276	शासकीय तंत्र निकेतन मध्ये दुहेरी पाळी चा प्रारंभ	दत्तमत	6.40	4.67	3.75		
26	ZE01-अल्पसंख्यांक विकास	2235	02	200	B02	अल्पसंख्यांक विद्यार्थ्यांसाठी विद्यमान शासकीय तंत्र निकेतन मध्ये दुहेरी पाळीचा प्रारंभ	दत्तमत	3.89	2.18	1.98		
27	O19-जिल्हा योजना ठाणे	4406	01	101	313	जंगलातील मृद आणि जल संवर्धन कामे	दत्तमत	8.39	12.55	9.40		

परिशिष्ट 3.8 (पुढे...)										
अनु क्र	अनुदान	मुख्य शीर्ष	उप मुख्य शीर्ष	लघु शीर्ष	उप शीर्ष	उपशीर्षाचा तपशील	दत्तमत/ भारित	अतिरिक्त 2017-18	अतिरिक्त 2018-19	अतिरिक्त 2019-20
28	019-जिल्हा योजना ठाणे	4406	01	101	314	केंद्रीय रोपवाटिका	दत्तमत	3.05	4.83	2.00
29	021-जिल्हा योजना रायगड	4711	01	001	285	पूर नियंत्रण प्रकल्प	दत्तमत	1.26	1.84	1.02
30	023-जिल्हा योजना रत्नागिरी	4515	00	800	073	इतर जिल्हा योजना	दत्तमत	1.47	3.15	4.83
31	025-जिल्हा योजना सिंधुदुर्ग	4515	00	800	056	इतर जिल्हा योजना	दत्तमत	3.36	4.17	6.02
32	027-जिल्हा योजना पुणे	5054	04	800	424	इतर जिल्ह्यांच्या रस्त्यांचा विकास आणि बळकटीकरण	दत्तमत	16.61	1.82	7.24
33	031-जिल्हा योजना सांगली	4515	00	800	065	इतर जिल्हा योजना	दत्तमत	2.61	2.82	2.88
34	035-जिल्हा योजना कोल्हापूर	4515	00	800	079	इतर जिल्हा योजना	दत्तमत	12.48	15.60	17.17
35	037-जिल्हा योजना नाशिक	4406	01	101	337	जंगलातील मृद आणि जल संवर्धनाची कामे	दत्तमत	14.65	4.36	6.23
36	039-जिल्हा योजना धुळे	4711	01	103	292	पूर नियंत्रण कामे	दत्तमत	1.71	3.72	1.01
37	043-जिल्हा योजना अहमदनगर	4406	01	070	322	जंगलातील मृद आणि जल संवर्धनाची कामे	दत्तमत	1.68	1.80	3.02
38	045-जिल्हा योजना नंदूरबार	4059	80	051	269	सार्वजनिक जमिनीवरील अतिक्रमण प्रतिबंधित करण्याकरिता संरक्षक भिंतीचे बांधकाम	दत्तमत	2.18	1.80	1.60
39	053-जिल्हा योजना नांदेड भांडवली	4406	01	101	180	मृद संधारणाकरिता वनीकरण	दत्तमत	1.16	6.35	3.87
40	057-जिल्हा योजना लातूर	4406	01	101	293	मृद संधारणाकरिता वनीकरण	दत्तमत	4.37	6.93	13.07
41	061-जिल्हा योजना हिंगोली भांडवली	5054	04	800	486	इतर जिल्ह्यांच्या रस्त्यांचा विकास आणि बळकटीकरण	दत्तमत	1.22	1.04	3.95
42	075- जिल्हा योजना अमरावती भांडवली	4402	00	102	237	मृद संवर्धन उपायांच्या माध्यमातून भूविकास	दत्तमत	9.05	3.00	3.29
43	085-जिल्हा योजना पालघर	4406	01	101	377	जंगलातील मृद आणि जल संवर्धनाची कामे	दत्तमत	2.07	4.87	2.84

स्त्रोत: 2019-20 चे विनियोजन लेखे

परिशिष्ट 3.9 (संदर्भ: परिच्छेद 3.5.2.1; पृष्ठ: 106) 2019-20 मध्ये अंतिम तिमाही आणि अंतिम तिमाही दरम्यान तातडीचे खर्च (₹ कोटी मध्ये)								
अनु क्र.	अनुदान क्र.	मुख्य शीर्ष	अनुदानाचा तपशील	वर्षादरम्यान चा एकूण खर्च	वर्षाच्या अंतिम तिमाही दरम्यानाचा खर्च		मार्च 2020 दरम्यानचा खर्च	
					रक्कम	एकूण खर्चाची टक्केवारी	रक्कम	एकूण खर्चाची टक्केवारी
1	H07	5054	पूल आणि रस्त्यांवरील भांडवली खर्च	10471.2	5184.59	49.51	3639.25	34.75
2	I05	4701	मुख्य आणि मध्यम सिंचनावरील भांडवली खर्च	9497.1	4885.62	51.44	2887.11	30.4
3	V02	2435	इतर कृषि कार्यक्रम	4940.55	3500.04	70.84	3230.04	65.38
4	H05	3054	रस्ते आणि पूल	5816.2	3002.06	51.62	1765.26	30.35
5	N06	2225	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागासवर्गीय प्रवर्ग आणि अल्पसंख्यांकांचे कल्याण	2522.95	2032.05	80.54	1540.26	61.05
6	G03	2048	कर्ज कमी करण्यासाठी किंवा टाळण्यासाठी विनियोजन	4000	2000	50.00	2000	50
7	M02	2408	अन्न साठवण आणि गोदाम	2232.44	1929.57	86.43	1531.86	68.62
8	E01	2049	व्याज अदायगी	1702.04	1702.04	100.00	1702.04	100
9	N03	2225	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागासवर्गीय प्रवर्ग आणि अल्पसंख्यांकांचे कल्याण	2591.25	1595.56	61.57	1211.6	46.76
10	F05	4217	शहरी विकासावरील भांडवली खर्च	2024.1	1516.57	74.93	1450.44	71.66
11	F07	6217	शहरी विकासाकरिता कर्जे	1416.78	1416.78	100.00	1416.78	100
12	T09	2225	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागासवर्गीय प्रवर्ग आणि अल्पसंख्यांकांचे कल्याण	1802.53	1356.53	75.26	1038.1	57.59
13	L01	2049	व्याज अदायगी	1311.47	1277.1	97.38	1277.04	97.37
14	Y02	2215	पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	2046.21	1158.96	56.64	423.26	20.69
15	I03	2701	मध्यम सिंचन	1655.36	840.09	50.75	682.63	41.24
16	I05	4702	लघु सिंचनावरील भांडवली खर्च	1383.49	767.53	55.48	452.13	32.68
17	S04	4210	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्यावरील भांडवली खर्च	550.06	544.72	99.03	543.64	98.83
18	C10	4406	वनीकरण आणि वन्यजीवनावर भांडवली खर्च	1001	528.36	52.78	470.15	46.97
19	L05	3604	स्थानीय संस्थांना आणि पंचायत राज संस्थांना भरपाई आणि अभिहस्तांकन	1014.65	518.07	51.06	383.35	37.78

परिशिष्ट 3.9 (पुढे...)								
अनु क्र.	अनुदान क्र.	मुख्य शीर्ष	अनुदानाचा तपशील	वर्षादरम्यान चा एकूण खर्च	वर्षाच्या अंतिम तिमाही दरम्यानाचा खर्च		मार्च 2020 दरम्यानचा खर्च	
					रक्कम	एकूण खर्चाची टक्केवारी	रक्कम	एकूण खर्चाची टक्केवारी
20	O10	4515	इतर ग्रामीण विकास कार्यक्रमावरील भांडवली खर्च	814.31	494.11	60.68	393.8	48.36
21	K02	2049	व्याज अदायगी	365.03	365.03	100.00	182.51	50
22	H03	2216	गृह निर्माण	502.19	331.25	65.96	258.56	51.49
23	W01	2049	व्याज अदायगी	327.85	327.85	100.00	327.85	100
24	L03	2501	ग्रामीण विकासाकरिता विशिष्ट कार्यक्रम	564.45	315.11	55.83	247.38	43.83
25	B10	5055	रस्ते वाहतूकीवरील भांडवली खर्च	288.9	288.9	100.00	0	0
26	T10	4225	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागासवर्गीय प्रवर्ग आणि अल्पसंख्यांकांचे कल्याण	301.2	259.43	86.13	238.75	79.27
27	H08	4210	वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्यावरील भांडवली खर्च	360.69	217.19	60.22	142.22	39.43
28	T05	2202	सामान्य शिक्षण	343.46	211.58	61.60	17.96	5.23
29	T05	2501	ग्रामीण विकासाकरिता विशिष्ट कार्यक्रम	249.93	196.53	78.63	160.73	64.31
30	T06	4225	अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, इतर मागासवर्गीय प्रवर्ग आणि अल्पसंख्यांकांचे कल्याण	284.3	181.29	63.77	138.97	48.88
31	W04	2205	कला आणि संस्कृती	208.43	113.64	54.52	105.32	50.53
32	ZE01	2235	सामाजिक सुरक्षा आणि कल्याण	215.92	110.2	51.04	93.01	43.08
33	ZD04	3452	पर्यटन	196.74	107.38	54.58	12.53	6.37
34	O16	3435	पर्यावरणशास्त्र आणि पर्यावरण	155.11	102.35	65.99	102.35	65.99
35	Q03	2216	गृहनिर्माण	116.74	100.46	86.05	67.43	57.76
		एकूण		63274.63	39478.54		30134.31	

स्त्रोत: महालेखाकार (लेखा व हकदारी) -I, महाराष्ट्र, मुंबई व्हीएलसी कडून प्राप्त माहिती

परिशिष्ट 4.1 (संदर्भ: परिच्छेद 4.4; पृष्ठ: 119) प्रलंबित उपयोगिता प्रमाणपत्रांची विभाग निहाय विभागणी			
अनु क्र.	विभाग	प्रमाणपत्रांची संख्या	रक्कम (₹ कोटी मध्ये)
1.	कृषि, पशु संवर्धन, दुग्ध विकास आणि मस्त्यव्यवसाय	853	142.53
2.	सहकार, पणन आणि वस्त्रोद्योग	193	214.41
3.	पर्यावरण	35	1.59
4.	वित्त	4	9.40
5.	अन्न, नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण	50	110.53
6.	सामान्य प्रशासन	55	9.65
7.	उच्च आणि तांत्रिक शिक्षण	28	113.87
8.	गृह	130	12.18
9.	गृहनिर्माण	18	3.14
10.	उद्योग, उर्जा आणि कामगार	54	26.75
11.	कायदा आणि न्याय व्यवस्था	38	8.54
12.	मराठी भाषा	1	0.08
13.	वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधी	37	25.43
14.	अल्पसंख्यांक विकास	135	91.94
15.	नियोजन	4023	3527.75
16.	सार्वजनिक आरोग्य	315	98.48
17.	सार्वजनिक बांधकाम	91	29.14
18.	महसूल आणि वन	1472	1979.57
19.	ग्रामीण विकास आणि जल संवर्धन	945	2830.51
20.	शालेय शिक्षण आणि क्रीडा	1425	3811.31
21.	कौशल्य विकास आणि उद्योजकता	59	30.70
22.	सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य	1800	1570.45
23.	मृद आणि जल संवर्धन विभाग	184	68.62
24.	पर्यटन आणि सांस्कृतिक कार्य	161	251.70
25.	आदिवासी विकास	2684	1598.39
26.	शहरी विकास	1045	3732.51
27.	विमुक्त जाती, भटक्या जमाती, इतर मागासवर्गीय प्रवर्ग आणि एसबीसी कल्याण विभाग	97	58.78
28.	जल संसाधने	2	1.20
29.	पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	161	312.52
30.	महिला आणि बाल विकास	1414	104.14
31.	रोजगार	1	0.00
	एकूण	17510	20775.81
स्त्रोत: 2019-20 चे वित्त लेखे			

परिशिष्ट 4.2 (संदर्भ: परिच्छेद 4.5; पृष्ठ: 121) 2019-20 पर्यंत प्रलंबित सविस्तर आकस्मिक देयकाचा तपशील			
अनु क्र.	विभाग	आकस्मिक देयकांची संख्या	रक्कम (₹ कोटी मध्ये)
1.	कृषि, पशु संवर्धन, दुग्ध विकास आणि मत्स्यव्यवसाय	10	2.30
2.	सहकार, पणन आणि वस्त्रोद्योग	33	4.43
3.	रोजगार आणि स्वयंरोजगार	2	0.00
4.	पर्यावरण	1	0.00
5.	वित्त	45	3.14
6.	अन्न, नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण	29	21.85
7.	सामान्य प्रशासन	784	257.48
8.	उच्च आणि तांत्रिक शिक्षण	25	1.00
9.	गृह	613	555.53
10.	गृहनिर्माण	3	0.01
11.	उद्योग, उर्जा आणि कामगार	14	0.06
12.	कायदा आणि सुव्यवस्था	116	27.86
13.	मराठी भाषा विभाग	5	0.08
14.	वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधी	337	880.73
15.	अल्पसंख्यांक विभाग	5	0.21
16.	सांसदीय कार्य	1	0.00
17.	नियोजन	101	161.11
18.	सार्वजनिक आरोग्य	138	493.25
19.	सार्वजनिक बांधकाम	4	0.04
20.	महसूल आणि वन	63	0.95
21.	ग्रामीण विकास आणि जल संवर्धन	203	2.77
22.	शालेय शिक्षण आणि क्रीडा	42	1.29
23.	सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य	13	0.04
24.	पर्यटन आणि सांस्कृतिक कार्य	13	4.33
25.	आदिवासी विकास	22	3.69
26.	शहरी विकास	8	0.10
27.	जल संसाधने	1	0.00
28.	पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	2	0.01
29.	महिला आणि बाल विकास	15	0.29
30.	कौशल्य विकास आणि उद्योजकता	25	0.38
31.	विधानमंडळ	1	4.78
32.	मृदू आणि जल संवर्धन	1	0.00
33.	विमुक्त जाती, भटक्या जमाती, इतर मागासवर्गीय प्रवर्ग आणि एसबीसी कल्याण विभाग	3	0.21
	एकूण बेरीज	2678	2427.92

स्त्रोत: 2019-20 चे वित्त लेखे

31 मार्च 2020 रोजी संपलेल्या वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

परिशिष्ट 4.3 (संदर्भ: परिच्छेद 4.12; पृष्ठ: 131) स्वायत्त संस्थांकडून लेखे/लेखापरीक्षा अहवाल प्रस्तुती करणात विलंब								
अनु क्र.	संस्थेचे नाव	सीएजी डीपीसी अधिनियम, 1971 अंतर्गत सुपुर्द/लेखापरीक्षण कालावधी	कोणत्या वर्षापर्यंत लेखे प्रस्तुत केले जातात	लेखापरीक्षेला लेखे प्रस्तुत करण्याची नियत तिथी	लेखे प्रस्तुती करणातील विलंब		कोणत्या कालावधी पर्यंत स्वतंत्र लेखापरीक्षण अहवाल जारी केला	विधानमंडळ समक्ष स्वतंत्र लेखापरीक्षण अहवालाची प्रस्तुती
					लेखे प्राप्त झाल्याची तारीख	विलंब कालावधी (महिण्यांमध्ये)		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
1	महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्र विकास प्राधिकरण (MHADA) मुंबई	01.04.2018 ते 31.03.2023 कलम 20(1)	2018-19	जून 2019	09.12.2019	05	2017-18	2017-18 चा एसएआर मार्च 2020 मध्ये प्रस्तुत केला
2	मुंबई महानगर प्रदेश विकास प्राधिकरण (MMRDA)मुंबई	01.04.2014 ते 31.03.2024 कलम 20(1)	2018-19	जून 2019	13.08.2019	01	2018-19	2017-18 चा एसएआर 21.12.2019 रोजी प्रस्तुत केला
3	महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण (MJP) मुंबई	01.04.2017 ते 31.03.2022 कलम 20(1)	2016-17	जून 2017	07.05.2019	23	2016-17	2014-15 चा एसएआर 16.07.2018 रोजी प्रस्तुत केला
4	महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ (MKVDC)पुणे	01.04.2016 ते 31.03.2021 कलम 19(3)	2017-18	जून 2018	27.12.2018	06	2017-18	2017-18 चा एसएआर 21.12.2018 रोजी प्रस्तुत केला
5	कोंकण पाटबंधारे विकास महामंडळ (KIDC) ठाणे	01.04.2018 ते 31.03.2023 कलम 19(3)	2017-18	जून 2018	01.03.2019	08	2017-18	2016-17 चा एसएआर 21.12.2019 रोजी प्रस्तुत केला
6	महाराष्ट्र समुद्री मंडळ (MMB) मुंबई	01.04.2016 ते 31.03.2021 कलम 20(1)	2016-17	जून 2017	29.06.2018	12	2016-17	2015-16 चा एसएआर 27.11.2018 रोजी प्रस्तुत केला
7	महाराष्ट्र राज्य महिला आयोग (MSCW)मुंबई	01.04.2018 पासून पुढे कलम 19(3)	2017-18	जून 2018	27.08.2019	14	2017-18	2016-17 चा एसएआर 21.12.2019 रोजी प्रस्तुत केला
8	महाराष्ट्र प्रदुषण नियंत्रण मंडळ (MPCB) मुंबई	01.04.2018 ते 31.03.2023 कलम 20(1)	2018-19	जून 2018	16.01.2020	07	2017-18	2017-18 चा एसएआर 04.03.2020 रोजी प्रस्तुत केला
9	झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरण, मुंबई (SRA)	01.04.2016 ते 31.03.2021 कलम 20(1)	2018-19	जून 2018	19.03.2019	09	2017-18	2016-17 चा एसएआर 28.02.2019 रोजी प्रस्तुत केला
10	महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियामक प्राधिकरण (MSMC)	01.04.2015 ते 31.03.2020 कलम 20(1)	2016-17	जून 2017	18.01.2017	04	2016-17	2016-17 चा एसएआर 27.03.2018 रोजी प्रस्तुत केला
11	राजीव गांधी विज्ञान आणि तंत्रज्ञान आयोग (RGSTC)	01.04.2010 पासून पुढे अस्तित्वात असे पर्यंत कलम 19(3)	2018-19	जून 2019	03.10.2019	03	2018-19	2015-16 आणि 2016-17 चा एसएआर 30.11.2018 रोजी प्रस्तुत केला
12	महाराष्ट्र राज्य खादी आणि ग्रामोदयोग मंडळ (MSKVIB) मुंबई	01.04.2017 ते 31.03.2022 कलम 20(1)	2018-19	जून 2018	21.11.2019	04	2018-19	2017-18 चा एसएआर 04.03.2020 रोजी प्रस्तुत केला

परिशिष्ट 4.3 (पुढे...)								
अनु क्र.	संस्थेचे नाव	सीएजी डीपीसी अधिनियम 1971, अंतर्गत सुपुर्द/ लेखापरीक्षण कालावधी	कोणत्या वर्षापर्यंत लेखे प्रस्तुत केले जातात	लेखापरीक्षेला लेखे प्रस्तुत करण्याची नियत तिथी	लेखे प्रस्तुती करणातील विलंब		कोणत्या कालावधी पर्यंत स्वतंत्र लेखापरीक्षण अहवाल जारी केला	विधानमंडळ समक्ष स्वतंत्र लेखापरीक्षण अहवालाची प्रस्तुती
					लेखे प्राप्त झाल्याची तारीख	विलंब कालावधी (महिण्यांमध्ये)		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
13	महाराष्ट्र राज्य कायदेशीर सेवा प्राधिकरण (MSLSA) मुंबई	राज्य जिल्हा कायदेशीर सेवा प्राधिकरणाची सीएजी डीपीसी अधिनियम 1971 अंतर्गत कलम 19(2) नुसार केली	2016-17	जून 2017	10.11.2017	04	2016-17	एसएआर अद्याप प्रस्तुत करावयाचा आहे
14	बालकांच्या अधिकारांच्या संरक्षणाकरिता महाराष्ट्र राज्य आयोग (MSCPCR)	सीएजी डीपीसी अधिनियम 1971 अंतर्गत कलम 19(2) नुसार लेखापरीक्षा केली	2016-17	जून 2017	01.09.2017	02	2016-17	2015-16 आणि 2016-17 चा एसएआर 02.07.2019 रोजी प्रस्तुत केला
15	महाराष्ट्र राज्य मानवाधिकार आयोग (MSHRC)	सीएजी डीपीसी अधिनियम 1971 अंतर्गत कलम 19(2) नुसार जे मानवाधिकार अधिनियम 1993 संरक्षणा संदर्भात नियम 35(2) नुसार लेखापरीक्षा केली	2017-18	जून 2018	11.09.2018	02	2017-18	2002-03 चा एसएआर अद्याप प्रस्तुत करावयाचा आहे
16	महाराष्ट्र राज्य अल्पसंख्यांक आयोग (MSMC)	सीएजी डीपीसी अधिनियम 1971 अंतर्गत कलम 19(3) नुसार जे महाराष्ट्र राज्य अल्पसंख्यांक आयोग अधिनियम 2004 संदर्भात नियम 12(3) नुसार लेखापरीक्षा केली	2012-13	जून 2013	22.11.2016	41	2012-13	लेखापरीक्षेच्या प्रथम वर्षापासून 2005-06 एसएआर अद्याप प्रस्तुत करावयाचा आहे
17	महाराष्ट्र इमारत आणि इतर बांधकाम कामगार कल्याण मंडळ (MBOCWVB)	सीएजी डीपीसी अधिनियम 1971 अंतर्गत कलम 19(2)	2018-19	जून 2019	15.09.2020	15	2017-18	वर्ष 2014-15 आणि 2015-16 चा एसएआर 27.06.2019 रोजी प्रस्तुत केला
18	झोपडपट्टी पुनर्वसन प्राधिकरण पुणे आणि पिंपरी चिंचवड क्षेत्र पुणे	01.04.2011 ते 31.03.2017 कलम 20(1)	2016-17	जून 2017	16.09.2019	27	2016-17	2005-06 हे वार्षिक लेखांच्या प्रमाणीकरणाचे प्रथम वर्ष आहे. वर्ष 2005-06 पासून अद्याप प्रस्तुत करावयाचे आहे
19	महाराष्ट्र भूसंपत्ती नियामक प्राधिकरण (MAHA RERA)	सीएजी (डीपीसी) अधिनियम 1971 अंतर्गत कलम 19(2)	2018-19	जून 2019	17.07.2019	01	2018-19	2018-19 चा एसएआर विधानमंडळा समक्ष मार्च 2020 मध्ये प्रस्तुत केला

31 मार्च 2020 रोजी संपलेल्या वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

परिशिष्ट 4.3 (पुढे...)								
अनु क्र.	संस्थेचे नाव	सीएजी डीपीसी अधिनियम 1971, अंतर्गत सुपुर्द/ लेखापरीक्षण कालावधी	कोणत्या वर्षापर्यंत लेखे प्रस्तुत केले जातात	लेखापरीक्षेला लेखे प्रस्तुत करण्याची नियत तिथी	लेखे प्रस्तुती करणातील विलंब		कोणत्या कालावधी पर्यंत स्वतंत्र लेखापरीक्षण अहवाल जारी केला	विधानमंडळ समक्ष स्वतंत्र लेखापरीक्षण अहवालाची प्रस्तुती
					लेखे प्राप्त झाल्याची तारीख	विलंब कालावधी (महिण्यांमध्ये)		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
20	महाराष्ट्र विद्युत नियामक आयोग (MERC)	विद्युत अधिनियम 2003 अंतर्गत कलम 104 जो डीपीसी अधिनियम 1971 नुसार कलम 20(1)	2016-17	जुलै 2017	30.10.2017	03	2016-17	2015-16 चा एसएआर 28.07.2017 रोजी आणि 2016-17 चा एसएआर 13.07.2018 रोजी प्रस्तुत केला
21	तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ (TIDC) जळगाव	01.04.2012 ते 31.03.2023 कलम 19(3)	2018-19	जून 2019	24.07.2020	13	2017-18	2016-17 चा एसएआर 19.12.2019 रोजी प्रस्तुत केला
22	विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ (VIDC) नागपूर	01.04.2012 ते 31.03.2022 कलम 19(3)	2018-19	जून 2019	07.02.2020	07	2016-17 2017-18	2014-15 चा एसएआर 23.03.2018 रोजी प्रस्तुत केला
23	गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ औरंगाबाद (GMIDC)	31.03.2024 पर्यंत डीपीसी अधिनियम अंतर्गत कलम 19(3)	2016-17	जून 2017	14.11.2019	28	2014-15 2015-16 2016-17	2014-15 आणि 2015-16 चा एसएआर 19.12.2019 रोजी प्रस्तुत केला
24	महाराष्ट्र जलसंवर्धन महामंडळ, औरंगाबाद (MWCC)	01.04.2001 पासून डीपीसी अधिनियम अंतर्गत कलम 19(3)	2017-18	जून 2018	02.09.2020	26	2016-17	2014-15 चा एसएआर मार्च 2018 मध्ये प्रस्तुत केला
25	नुकसान भरपाई वनीकरण निधी व्यवस्थापन आणि नियोजन प्राधिकरण	01.04.2011 पासून डीपीसी अधिनियम अंतर्गत कलम 20(1)	2017-18	जून 2018	06.12.2019	17	2011-12 ते 2016-17 कालावधी करिता एसएआर जारी केला	

*शुल्क नियामक प्राधिकरण (FRA) आणि प्रवेश नियामक प्राधिकरण (ARA) ह्यांच्या वार्षिक लेखापरीक्षा ह्या कार्यालयाला सोपविण्याचे प्रलंबित असल्यामुळे वगळले आहे

स्त्रोत: कार्यालय महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I, मुंबई; महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II, नागपूर; आणि महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-III, मंबई कडून प्राप्त माहिती

परिशिष्ट 4.4 (संदर्भ: परिच्छेद 4.13; पृष्ठ: 133)				
लेखे अंतिम होण्याची स्थिती आणि विभागाद्वारे व्यवस्थापित व्यावसायिक आणि अर्ध व्यावसायिक उपक्रमांमध्ये शासकीय गुंतवणूकीची स्थिती				
अनु क्र.	उपक्रमाचे नाव	लेखे कधी पर्यंत अंतिम झाले	अंतिम लेख्यानुसार गुंतवणूक (₹ कोटी मध्ये)	अभिप्राय/विलंबाने लेखे तयार करण्याची कारणे
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
कृषि, पशु संवर्धन, दुग्ध विकास आणि मस्त्यव्यवसाय विभाग				
मुंबई क्षेत्र				
1	बृहन्मुंबई दुग्ध योजना, वरळी	2016-17	(-)11.67	
2	दुग्ध वाहतूक योजना, वरळी	2006-07	2.34	शासन आदेश दिनांक 17.07.2008 नुसार दुग्ध वाहतूक योजना, वरळी बंद झाली.
3	मदर डेअरी, कुर्ला	2016-17	31.47	
4	सेंट्रल डेअरी, गोरेगाव	2015-16	78.73	
5	घटक योजना, मुंबई	2014-15	30.33	
6	कृषि योजना, मुंबई	2014-15	10.45	
7	विद्युत योजना, मुंबई	2014-15	5.16	
8	पाणी पुरवठा योजना, मुंबई	2014-15	15.57	
9	पशुखाद्य योजना, मुंबई	2014-15	(-)3.33	
10	पशुपालन आणि संगोपन शेती, पालघर	2015-16	1.32	
11	दुग्ध प्रकल्प, दापचारी	2016-17	16.25	
12	शासकीय दूध योजना, भिवंडी	2015-16	0.61	
13	शासकीय दूध शीतकरण केंद्र सरळगाव, ठाणे	2015-16	0.21	
14	शासकीय दूध योजना, खोपोली	2016-17	2.69	
15	शासकीय दूध योजना, महाड	2015-16	1.45	
16	शासकीय दूध योजना, चिपळूण	2016-17	2.64	
17	शासकीय दूध योजना, रत्नागिरी	2015-16	7.22	
18	शासकीय दूध योजना, कणकवली	2016-17	2.24	
पुणे क्षेत्र				
19	शासकीय दूध योजना, पुणे	2017-18	(-)7.42	
20	शासकीय दूध योजना, महाबळेश्वर	2016-17	0.96	
21	शासकीय दूध योजना, सातारा	2016-17	5.50	
22	शासकीय दूध योजना, मिरज	2016-17	15.90	
23	शासकीय दूध योजना, सोलापूर	2016-17	2.12	
नागपूर क्षेत्र				
24	शासकीय दूध योजना, नागपूर	2014-15	1.25	
25	शासकीय दूध योजना, वर्धा	2018-19	38.70	
26	शासकीय दूध योजना, चंद्रपूर	2018-19	(-)0.04	
27	शासकीय दूध योजना, गोंदिया	2018-19	38.59	
औरंगाबाद क्षेत्र				
28	शासकीय दूध योजना, औरंगाबाद	2017-18	35.75	
29	शासकीय दूध योजना, उदगीर	2017-18	39.48	

31 मार्च 2020 रोजी संपलेल्या वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

परिशिष्ट 4.4 (पुढे...)				
अनु क्र.	उपक्रमाचे नाव	लेखे कधी पर्यंत अंतिम झाले	अंतिम लेख्यानुसार गुंतवणूक (₹ कोटी मध्ये)	अभिप्राय/विलंबाने लेखे तयार करण्याची कारणे
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
30	शासकीय दूध योजना, बीड	2017-18	31.08	
31	शासकीय दूध योजना, नांदेड	2018-19	9.36	
32	शासकीय दूध योजना, भूम	2018-19	18.79	
33	शासकीय दूध योजना, परभणी	2017-18	54.30	
नाशिक क्षेत्र				
34	शासकीय दूध योजना, नाशिक	2016-17	2.56	
35	शासकीय दूध योजना, धुळे	2016-17	6.41	
36	शासकीय दूध योजना, चाळीसगाव	2017-18	1.82	
37	शासकीय दूध योजना, अहमदनगर	2018-19	10.06	
38	शासकीय दूध योजना, वणी	2016-17	0.49	
अमरावती क्षेत्र				
39	शासकीय दूध योजना, अमरावती	2016-17	18.68	
40	शासकीय दूध योजना, अकोला	2016-17	21.69	
41	शासकीय दूध योजना, यवतमाळ	2017-18	17.41	
42	शासकीय दूध योजना, नांदूरा	2017-18	5.95	
कृषि, पशु संवर्धन, दुग्ध विकास आणि मस्त्यव्यवसाय विभाग				
43	बुलडोझर योजनेद्वारे जमीन विकास, पुणे	1994-95	4.00	हे सगळे आजारी युनिट्स आहेत ज्यांचे प्रवर्तन होत नाही. म्हणून त्यांनी लेखे बनविणे बंद केले आहे.
44	बुलडोझर योजनेद्वारे जमीन विकास, औरंगाबाद	1998-99	21.93	
45	बुलडोझर योजनेद्वारे जमीन विकास, अमरावती	1995-96	0.01	
46	बुलडोझर योजनेद्वारे जमीन विकास, नागपूर	1996-97	2.18	
महसूल आणि वन विभाग				
47	आलापल्ली आणि पेंडीगन धरण वन रेंज ज्यात सॉ मिल आणि इमारती लाकुड आगार	1985-86	0.00	हे सगळे आजारी युनिट्स आहेत ज्यांचे प्रवर्तन होत नाही. म्हणून त्यांनी लेखे बनविणे बंद केले आहे.
अन्न, नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण विभाग				
48	मुंबई व ठाणे रेशनिंग क्षेत्रात खरेदी, वितरण व मूल्य नियंत्रण योजना	2016-17	994.74	
49	मोफसील क्षेत्रात खरेदी, वितरण व मूल्य नियंत्रण योजना	2016-17	1427.16	
एकूण			3018.09	
स्त्रोत: प्रोफार्मा लेखे				

परिशिष्ट 4.5							
थकबाकी खाते असलेल्या कार्यरत राज्य सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये राज्य सरकारच्या गुंतवणूकीची स्थिती दर्शविणारे विवरण							
(परिच्छेद 4.13.1 मध्ये संदर्भित; पृष्ठ: 134)							
(रकाने 4 आणि 6 ते 8 मधील आकडे ₹ कोटींमध्ये)							
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांची नावे	या वर्षापर्यंत लेखे अंतिम झाले	अंतिम खात्यानुसार पूर्ण भरपाई केलेले भांडवल	अंतिमीकरण प्रलंबित असलेल्या खात्यांचा कालावधी	ज्या वर्षात खाते थकित आहेत, त्या वर्षभरात राज्य सरकारने केलेली गुंतवणूक		
					इक्विटी	कर्जे	अनुदान
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
अ	कार्यरत सरकारी कंपन्या						
1	कोल्हापूर चित्रनगरी महामंडळ मर्यादित	2003-04	3.24	2004-05 ते 2019-20	-	-	17.30
2	साहित्य रत्न लोकशाहिर अण्णाभाऊ साठे विकास महामंडळ मर्यादित	2009-10	118.35	2010-11 ते 2019-20	276.25	0.23	50.99
3	महाराष्ट्र पाटबंधारे वित्तीय कंपनी मर्यादित	2011-12	0.06	2012-13 ते 2019-20	-	-	5.37
4	महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळ मर्यादित	2017-18	14.50	2018-19 ते 2019-20	-	-	9.74
5	महाराष्ट्र राज्य अपंग वित्त व विकास महामंडळ मर्यादित	2010-11	14.23	2011-12 ते 2019-20	33.28	-	12.60
6	महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळ मर्यादित	2018-19	90.61	2019-20	-	23.29	-
7	महात्मा फुले मागासवर्गीय विकास महामंडळ मर्यादित	2015-16	632.64	2016-17 ते 2019-20	-	40.99	34.58
8	मौलाना आझाद अल्पसंख्यांक आर्थिक विकास महामंडळ मर्यादित	2012-13	206.39	2013-14 ते 2019-20	194.31	-	-
9	संत रोहिदास चर्मोद्योग आणि चर्मकार विकास महामंडळ मर्यादित	2015-16	306.21	2016-17 ते 2019-20	-	-	8.52
10	शबरी आदिवासी वित्त व विकास महामंडळ मर्यादित	2017-18	77.11	2018-19 ते 2019-20	10	-	-
11	वसंतराव नाईक विमुक्त जाती आणि भटक्या जमाती विकास महामंडळ मर्यादित	2013-14	169.01	2014-15 ते 2019-20	29.84	33.47	32.94
12	महाराष्ट्र विमानतळ विकास कंपनी मर्यादित	2016-17	17.05	2017-18 ते 2019-20	-	-	121.15
13	महाराष्ट्र राज्य पोलीस गृहनिर्माण आणि कल्याण महामंडळ मर्यादित	2018-19	7.96	2019-20	-	-	301.64

31 मार्च 2020 रोजी संपलेल्या वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

परिशिष्ट 4.5 (पुढे...)							
अनु क्र.	सार्वजनिक उपक्रमांची नावे	या वर्षापर्यंत लेखे अंतिम झाले	अंतिम खात्यानुसार पूर्ण भरपाई केलेले भांडवल	अंतिमीकरण प्रलंबित असलेल्या खात्यांचा कालावधी	ज्या वर्षात खाते थकित आहेत, त्या वर्षभरात राज्य सरकारने केलेली गुंतवणूक		
					इक्विटी	कर्ज	अनुदान
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
14	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मर्यादित	2016-17	773.56	2017-18 ते 2019-20	-	-	648.36
15	महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळ मर्यादित	2018-19	2.07	2019-20	-	4.57	-
16	महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारेषण कंपनी मर्यादित	2018-19	8,984.97	2019-20	-	197.59	5.34
17	महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळ मर्यादित	2016-17	15.39	2017-18 ते 2019-20	-	-	548.15
18	महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान मर्यादित	प्रथम प्रशासकीय मान्यता	10.00	स्थापनेपासून	10.00	-	-
19	महिला आर्थिक विकास महामंडळ	2018-19	3.86	2019-20	-	-	19.20
एकूण अ (कार्यरत सरकारी कंपन्या)			11,437.21		553.68	300.14	1,815.88
ब	कार्यरत वैधानिक महामंडळ						
1	महाराष्ट्र राज्य मार्ग परीवहन महामंडळ	2018-19	4,700.60	2019-20	535.61	-	155.00
2	महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ	2017-18	36,373.82	2018-19 ते 2019-20	-	-	2,331.42
3	विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ	2017-18	40,924.01	2018-19 ते 2019-20	6,977.01	-	289.44
4	तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ	2018-19	11,576.37	2019-20	-	-	1,258.22
5	गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ	2016-17	16,783.30	2017-18 ते 2019-20	4,286.41	4,547.99	-
6	महाराष्ट्र जल संवर्धन महामंडळ	2017-18	1,931.18	2018-19 ते 2019-20	132.08	-	-
एकूण ब (कार्यरत वैधानिक महामंडळ)			1,12,289.28		11,931.11	4,547.99	4,034.06
एकूण बेरीज (अ+ब)			1,23,736.49		12,484.79	4,848.13	5,849.94
स्त्रोत: ऑक्टोबर 2019 ते सप्टेंबर 2020 कालावधी दरम्यान मिळालेल्या सार्वजनिक उपक्रमांच्या खात्यांच्या आधारे संकलित							

परिशिष्ट 4.6

(संदर्भ: परिच्छेद 4.16; पृष्ठ: 137)

चोरी, दुर्विनियोग/हानी इत्यादिमुळे शासकीय सामानांचे नुकसान बाबत विभाग/श्रेणीवार तपशील

(₹ लाख मध्ये)

विभागाचे नाव	शासकीय सामग्रीचा दुर्विनियोग/हानी/चोरीची प्रकरणे		दुर्विनियोग, हानी, चोरी इत्यादिच्या प्रलंबित प्रकरणांचा अंतिम निपटारा करण्यास विलंबाची कारणे											
	संख्या	रक्कम	विभागीय आणि फौजदारी तपासणीची प्रतीक्षा		विभागीय कारवाई सुरू केली परंतु अंतिम नाही		फौजदारी कार्यवाही अंतिम झाली परंतु रकमेची वसुली प्रलंबित		न्यायालयीन चौकशी		निर्लेखन/वसुली		इतर कारणे	
			संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम
कृषी, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास आणि मस्त्य व्यवसाय	45	38.72	6	1.24	25	31.68	1	0.73	6	0.96	7	4.11	0	0.00
सहकार, पणन आणि वस्त्रोद्योग	1	0.53	0	0.00	0	0.00	0	0.00	1	0.53	0	0.00	0	0.00
वित्त	25	426.28	1	0.16	4	119.83	19	305.87	1	0.42	0	0.00	0	0.00
अन्न, नागरी पुरवठा आणि ग्राहक संरक्षण	8	28.24	1	6.47	0	0.00	0	0.00	2	13.28	5	8.49	0	0.00
सामान्य प्रशासन	2	2.58	0	0.00	0	0.00	1	1.29	1	1.29	0	0.00	0	0.00
उच्च आणि तांत्रिक शिक्षण	4	321.90	1	0.49	0	0.00	2	320.02	1	1.39	0	0.00	0	0.00
गृह	24	570.26	1	56.40	8	476.47	4	9.29	4	10.23	6	17.15	1	0.72
गृहनिर्माण	1	0.07	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00	1	0.07	0	0.00
उद्योग, उर्जा आणि कामगार	2	27.68	0	0.00	2	27.68	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00
कायदा आणि न्याय व्यवस्था	8	7.57	2	0.25	3	2.43	2	4.85	1	0.04	0	0.00	0	0.00
मराठी भाषा	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00
वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधी	4	18.50	3	14.97	0	0.00	1	3.53	0	0.00	0	0.00	0	0.00
नियोजन	11	1.02	6	0.36	3	0.40	1	0.13	1	0.13	0	0.00	0	0.00
सार्वजनिक आरोग्य	16	6191.26	0	0.00	10	6022.42	1	4.27	3	161.58	2	2.99	0	0.00
सार्वजनिक बांधकाम	18	5.48	0	0.00	14	4.60	3	0.88	0	0.00	1	0.00	0	0.00
महसूल आणि वन	28	82.75	1	0.14	11	8.24	0	0.00	4	64.68	12	9.69	0	0.00

31 मार्च 2020 रोजी संपलेल्या वर्षाचा राज्य वित्तव्यवस्थेवरील लेखापरीक्षा अहवाल

परिशिष्ट 4.6 (पुढे...)														
विभागाचे नाव	शासकीय सामग्रीचा दुर्विनियोग/हानि/चोरीची प्रकरणे		दुर्विनियोग, हानि, चोरी इत्यादिच्या प्रलंबित प्रकरणांचा अंतिम निपटारा करण्यास विलंबाची कारणे											
			विभागीय आणि फौजदारी तपासणीची प्रतीक्षा		विभागीय कारवाई सुरु केली परंतु अंतिम नाही		फौजदारी कार्यवाही अंतिम झाली परंतु रकमेची वसुली प्रलंबित		न्यायालयीन चौकशी		निर्लेखन/वसुली		इतर कारणे	
			संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम	संख्या	रक्कम
ग्रामीण विकास आणि जलसंवर्धन	11	132.42	0	0.00	6	61.44	0	0.00	1	63.97	4	7.01	0	0.00
शाळ्य शिक्षण आणि क्रीडा	1	2.02	0	0.00	0	0.00	0	0.00	1	2.02	0	0.00	0	0.00
सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य	6	136.04	1	48.00	3	77.12	0	0.00	1	11.34	1	0.18	0	0.00
आदिवासी विकास	7	12.94	0	0.00	7	12.94	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00
जलसंसाधने	40	32.29	3	0.38	35	31.16	0	0.00	0	0.00	2	0.75	0	0.00
पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता	1	3.39	0	0.00	0	0.00	0	0.00	1	3.39	0	0.00	0	0.00
एकूण	263	8042.54	26	128.86	131	6876.41	35	650.86	29	335.25	41	50.44	1	0.72

स्त्रोत: प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I, मुंबई, महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II, नागपूर आणि लेखा कार्यालय, मुंबई कडून प्राप्त माहिती

©
भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक
www.cag.gov.in

www.agmaha.nic.in

सत्यमेव जयते

**State Finances Audit Report
of the
Comptroller and Auditor General of India
for the year ended 31 March 2020**

लोकहितार्थं सत्यनिष्ठा
Dedicated to Truth in Public Interest

**Government of Maharashtra
Report No. 1 of the year 2021**

State Finances Audit Report
of the
Comptroller and Auditor General
of India

for the year ended 31 March 2020

Government of Maharashtra
Report No. 1 of the year 2021

Paragraph	Table of Contents		Page
Preface			vii
CHAPTER I: OVERVIEW			
1.1		Profile of the State	1
	1.1.1	Gross State Domestic Product of the State	1
1.2		Basis and Approach to State Finances Audit Report	3
1.3		Report Structure	4
1.4		Overview of State Government Account Structure and Budgetary Processes	5
	1.4.1	Snapshot of Finances	8
	1.4.2	Snapshot of Assets and Liabilities of the Government	9
	1.4.3	Functioning of State Public Sector Undertakings	10
	1.4.3.1	Turnover of PSUs vis-à-vis GSDP	10
	1.4.3.2	Investment in State PSUs	11
	1.4.3.3	Budgetary Support to State PSUs	11
1.5		Fiscal Balance: Achievement of deficit and total debt targets	13
1.6		Deficits after examination of audit	16
CHAPTER II: FINANCES OF THE STATE			
2.1		Major changes in Key fiscal aggregates during 2019-20 vis-à-vis 2018-19	17
2.2		Sources and Application of Funds	18
2.3		Resources of the State	19
	2.3.1	Receipts of the State	20
	2.3.2	State's Revenue Receipts	20
	2.3.2.1	Trends and growth of Revenue Receipts	21
	2.3.2.2	State's Own Resources	23
	2.3.2.3	Transfers from the Centre	26
	2.3.3	Capital receipts	31
	2.3.4	State's performance in mobilization of resources	31
2.4		Application of resources	32
	2.4.1	Growth and composition of expenditure	32
	2.4.2	Revenue Expenditure	34
	2.4.2.1	Major changes in Revenue Expenditure	35
	2.4.2.2	Committed expenditure	35
	2.4.2.3	Undischarged liabilities in National Pension System	36
	2.4.2.4	Subsidies	37
	2.4.2.5	Financial Assistance by the State Government to Local Bodies and Other Institutions	38
	2.4.3	Capital Expenditure	39
	2.4.3.1	Major changes in Capital Expenditure	39
	2.4.3.2	Quality of capital expenditure	40
	2.4.4	Investment of State PSUs	43
	2.4.4.1	Return on Investment	43
	2.4.4.2	Return on Investment on the basis of historical cost of investment	45
	2.4.4.3	Return on Investment on the basis of Present Value of Investment	46
	2.4.4.4	PSU wise position of State Government investment	47
	2.4.4.5	Erosion of Net worth	49

Table of Contents

Paragraph	Table of Contents	Page
	2.4.4.6 Dividend Payout	50
	2.4.4.7 Return on Equity	50
	2.4.4.8 Return on Capital Employed	51
	2.4.4.9 Analysis of Long Term Loans of the PSUs	51
	2.4.4.10 Interest Coverage Ratio	51
	2.4.4.11 Debt Turnover Ratio	52
	2.4.4.12 Winding up of inactive State PSUs	52
	2.4.5 Expenditure priorities	53
	2.4.5.1 Object head-wise expenditure	54
2.5	Public Account	54
	2.5.1 Net Public Account Balances	54
	2.5.2 Reserve Funds	55
	2.5.2.1 Consolidated Sinking Fund	56
	2.5.2.2 State Disaster Response Fund	56
	2.5.2.3 Guarantee Redemption Fund	57
2.6	Debt Management	58
	2.6.1 Debt profile: Components	58
	2.6.2 Debt profile: Maturity and Repayment	63
2.7	Debt Sustainability Analysis	64
	2.7.1 Utilisation of borrowed funds	67
	2.7.2 Status of Guarantees – Contingent Liabilities	68
	2.7.3 Management of Cash Balances	70
2.8	Conclusion	72
2.9	Recommendations	73
CHAPTER III: BUDGETARY MANAGEMENT		
3.1	Budget Process	75
	3.1.1 Summary of total provisions, actual disbursements and savings during financial year	76
	3.1.2 Charged and voted disbursement	77
3.2	Appropriation Accounts	77
3.3	Comments on integrity of budgetary and accounting process	78
	3.3.1 Unnecessary or Excessive Supplementary Grants	78
	3.3.2 Advances from Contingency Fund	78
	3.3.3 Re-appropriations undertaken require prior Legislative authorisation	79
	3.3.4 Excessive or Unnecessary Re-appropriation	80
	3.3.5 Unspent amount and surrendered appropriations and/or huge Savings/Surrenders	80
	3.3.5.1 Persistent Savings	82
	3.3.5.2 Grants with “Nil” expenditure	82
	3.3.6 Excess expenditure and its regularization	83
	3.3.6.1 Excess expenditure relating to 2019-20	83
	3.3.6.2 Regularisation of excess expenditure of previous financial years	84
	3.3.6.3 Persistent Excess in certain Grants	85
	3.3.7 Grant-in-aid for creation of capital assets	85
3.4	Comments on transparency of Budgetary and Accounting process	86

Paragraph	Table of Contents	Page
3.4.1	Lump Sum Budgetary provisions	86
3.5	Comments on effectiveness of Budgetary and Accounting process	87
3.5.1	Budget projection and gap between expectation and actual	87
3.5.2	Financial power being flouted –in relation to re-appropriation	89
3.5.2.1	Flow of expenditure	89
3.5.3	Review of selected grants	90
3.5.3.1	Budget and Expenditure	91
3.5.3.2	Substantial savings under Sub-heads	92
3.5.3.3	Surrender of entire provision	93
3.5.3.4	Drawals of huge amounts (above ₹ 50 lakhs) during February and March 2020 to avoid lapse of Grant I-03	94
3.5.3.5	Persistent savings	95
3.6	Conclusion	95
3.7	Recommendations	95
CHAPTER IV: QUALITY OF ACCOUNTS AND FINANCIAL REPORTING PRACTICES		
4.1	Funds outside Consolidated Fund or Public Account of the State	97
4.2	Non-discharge of liability in respect of interest towards interest bearing deposits	98
4.3	Funds transferred directly to State implementing agencies	98
4.4	Delay in submission of Utilisation Certificates	100
4.4.1	Recording of Grantee Institution as “Others”	101
4.5	Abstract Contingent bills	101
4.6	Personal Deposit Accounts	102
4.6.1	Inoperative Personal Deposit Accounts	103
4.7	Indiscriminate use of Minor head 800	103
4.8	Outstanding balance under major Suspense and DDR heads	105
4.9	Non-reconciliation of Departmental figures	107
4.9.1	Non –reconciliation of PSU figures with Finance Accounts	108
4.10	Reconciliation of Cash Balances	108
4.11	Compliance with Accounting Standards	108
4.12	Submission of Accounts/Separate Audit Reports of Autonomous Bodies	109
4.13	Departmental Commercial Undertakings/Corporations/Companies	111
4.13.1	Submission of accounts by State PSUs	112
4.14	Non-submission of details of grants/loans given to bodies and authorities	113
4.15	Timeliness and Quality of Accounts	114
4.16	Misappropriations, losses, thefts, etc	115
4.17	Comment on Accounts of State PSUs	115
4.18	Follow up action on State Finances Audit Report	116
4.19	Conclusions	116
4.20	Recommendations	117

Table of Contents

	Appendices	Reference to Paragraph	Page
1.1	Time Series Data on State Government Finances	1.4.1	119
1.2	Compounded Annual Growth rate of Financial Parameters	1.4.1	122
1.3	Position of equity and outstanding loans relating to State Public Sector Undertakings as on 31 March 2020	1.4.3.2, 2.4.4, 2.4.4.2	123
2.1	Summarized financial results of State Public Sector Undertakings for the latest year for which accounts were finalized	2.4.4, 2.4.4.1, 2.4.4.5	129
2.2	Details of Inactive Companies	2.4.4.12	134
3.1	Glossary of important Budget related terms	3.1	135
3.2	Grants/Appropriations closed with excess supplementary provisions during 2019-20	3.3.1	137
3.3	Unnecessary re-appropriation of Funds above ₹ 10 crore during 2019-20	3.3.4, 3.3.6.3	139
3.4	Grants/Appropriations which closed with savings of more than ₹ 10 crore each and more than 20 per cent of the total provisions	3.3.5	140
3.5	Grants/Appropriations having large savings (above ₹ 100 crore) during the year 2019-20	3.3.5	143
3.6	Grants which closed with savings of more than ₹ 100 crore persistently during 2015-16 to 2019-20	3.3.5.1	146
3.7	Excess expenditure remaining un-regularized	3.3.6.2	148
3.8	Sub-head wise persistent excess over provision	3.3.6.3	149
3.9	Rush of expenditure during the last quarter and last month of 2019-20	3.5.2.1	152
4.1	Department-wise breakup of outstanding utilisation certificates	4.4	154
4.2	Details of pending Detailed Contingent Bills up to 2019-20	4.5	155
4.3	Delay in submission of Accounts/Audit Reports by Autonomous Bodies	4.12	156
4.4	Status of finalisation of Accounts and Government investments in Departmentally managed Commercial and Quasi-Commercial Undertakings	4.13	160
4.5	Statement showing position of State Government investments in working State PSUs, Accounts of which are in arrears	4.13.1	162
4.6	Department-wise/category-wise details of losses to Government due to theft, misappropriation/loss of Government material	4.16	164

PREFACE

1. This Report has been prepared for submission to the Governor of Maharashtra under Article 151 of the Constitution of India.
2. Chapter I is an overview of the State alongwith the targets and achievements of the Fiscal parameters.
3. Chapters II and III of this Report contain audit observations on matters arising from examination of Finance Accounts and Appropriation Accounts respectively of the State Government for the year ended 31 March 2020. Information has also been obtained from the Government of Maharashtra, wherever necessary.
4. Chapter IV on 'Quality of Accounts and Financial Reporting Practices' provides an overview and status of the State Government's compliance with various rules, procedures and directives relating to financial reporting during the current year.
5. The Reports containing the findings of Performance Audits and audit of transactions in various Departments and observations arising out of audit of Statutory Corporations, Boards and Government Companies and the Report containing observations on Revenue Receipts are presented separately.

CHAPTER – I
OVERVIEW

Chapter I

Overview

1.1 Profile of the State

Maharashtra occupies the western and central part of the country and has a long coastline (720 Km) along the Arabian Sea and has geographical area of 3.08 lakh sq. km. The State ranks second by population and third in terms of geographical area. The State has 36 districts. These districts are divided into six revenue divisions viz. Amravati, Aurangabad, Konkan, Nagpur, Nashik and Pune.

The key indicators of the State are given in **Table 1.1**.

Table 1.1: Key indicators of the State

Indicators	Year	Unit	Maharashtra [#]	India [§]
Geographical Area	2011	Lakh Sq. Km.	3.08	32.87
Population	2011	Crore	11.24	121.09
Decadal Growth Rate	2001-11	Percentage	16.00	17.70
Population Density	2011	Population per Sq. Km.	365.00	382.00
Sex Ratio	2011	Females per 1,000 Males	929.00	943.00
Literacy Rate	2011	Percentage	82.30	73.00
Per Capita Income ⁺	2019-20	in ₹	2,07,727.00	1,35,050.00
Infant Mortality Rate	2017	Per 1,000 live births	19.00	33.00
Life Expectancy at birth	2013-17	Years	72.50	69.00
Population Below Poverty Line (BPL)	2011-12	Percentage	17.35	21.90

[#] Economic Survey of Maharashtra 2019-20

[§] Economic Survey of India 2019-20

⁺ Advance Estimate

The percentage of population below the poverty line at 17.35 *per cent* was lower than the All India average of 21.9 *per cent*. The State's literacy rate has increased from 76.9 *per cent* (Census 2001) to 82.3 *per cent* (Census 2011), which was higher than the All India average of 73 *per cent*. The per capita income (advanced estimate) of the State during 2019-20 was ₹ 2,07,727 as against the per capita income of India at ₹ 1,35,050.

1.1.1 Gross State Domestic Product of the State

Maharashtra Gross State Domestic Product (GSDP) in 2019-20 at current prices was ₹ 28,78,583 crore (advance estimates). During 2019-20, the 'Agriculture and allied activities', 'Industry' and 'Service' sectors are expected to grow by 3.1 *per cent*, 3.3 *per cent* and 7.6 *per cent* respectively. The Compounded Annual Growth Rate (CAGR) of GSDP for the period 2011-12 to 2019-20 has been 10.66 *per cent* as against 11.98 *per cent* in the General Category States (GCS) of the country.

The per capita GSDP of the State during 2019-20, as per advance estimates stood at ₹ 2,07,727 as against the GCS average of ₹ 1,53,506.

GSDP is the value of all the goods and services produced within the boundaries of the State in a given period of time. Growth of GSDP is an important indicator of the State's economy, as it denotes the extent of changes in the level of economic development of the State over a period of time.

Changes in sectoral contribution to the GSDP are also important to understand the changing structure of economy. The economic activity is generally divided into Primary, Secondary and Tertiary sectors, which correspond to the Agriculture, Industry and Service sectors GSDP and its growth is shown in **Chart 1.1**.

The trends in the annual growth rate of the State's GSDP as compared to National Gross Domestic Product (GDP) at current prices are indicated in **Table 1.2**.

Table 1.2: Trends in GSDP compared to the National GDP

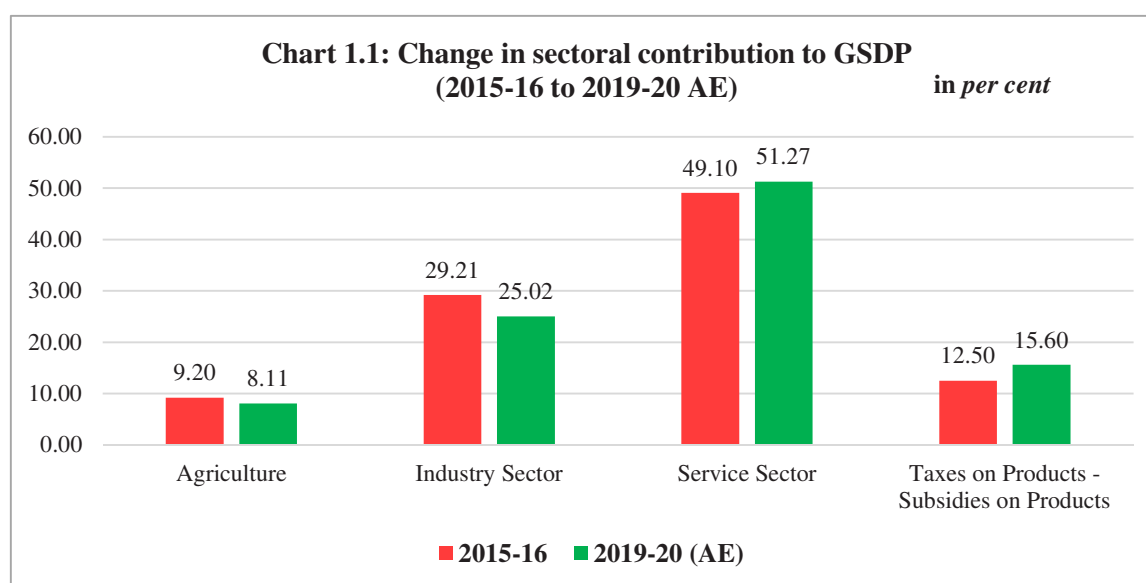
Year	2015-16	2016-17 ⁺⁺⁺	2017-18 ⁺⁺	2018-19 ⁺	2019-20 [§]
National GDP (2011-12 series)	13771874	15391669	17098304	18971237	20339849
Growth rate of GDP (in per cent)	10.46	11.76	11.09	10.95	7.21
State's GSDP (2011-12 series)	1966225	2198324	2382570	2632792	2878583
Growth rate of GSDP (in per cent)	10.52	11.80	8.38	10.50	9.34

Source: GoI's Economic Survey (2019-20) and Department of Economics and Statistics, Government of Maharashtra
[§] Advance Estimate; + first revised estimate; ++second revised estimate; +++Third revised estimate

The GSDP of the State grew at a higher rate during 2019-20 as compared to the National growth rate. However, the growth rate of GSDP was lower than the previous year.

Change in sectoral contribution to GSDP (2015-16 to 2019-20)

The change in sectoral contribution to GSDP is shown in **Chart 1.1**.

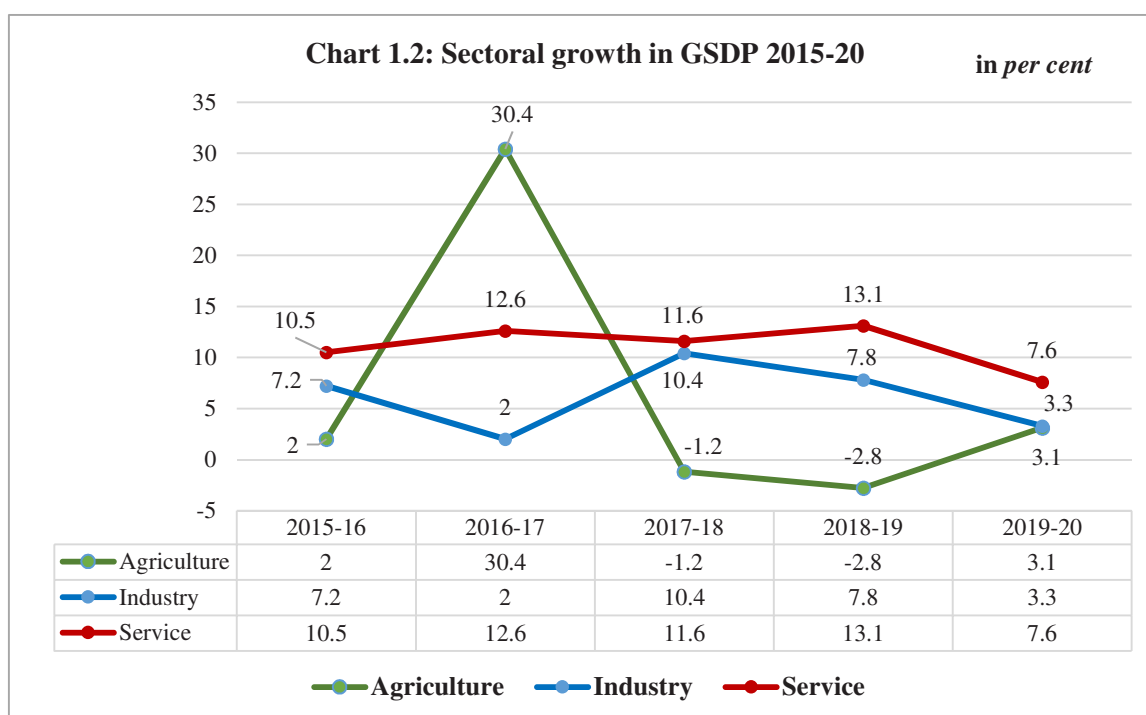

(Source: Economic Survey of Maharashtra 2019-20)

The sectoral contribution to GSDP during 2019-20, as compared to 2015-16 shows the increase in relative share mainly in the Service sector and taxes on Products *vis-a-vis* lowering in subsidies. Though, there was increase in Agriculture Sector and Industry Sectors during 2019-20, however their relative contribution to the GSDP was lower in 2019-20.

Sectoral growth in GSDP at current prices

As can be seen from **Chart 1.2**, Service Sector contribution to GSDP over the five years remained 10 *per cent* and above and declined to 7.6 *per cent* in 2019-20. The Industry sector has shown a fluctuating trend and Agriculture sector's contribution to GSDP increased from two *per cent* in 2015-16 to 3.1 *per cent* in 2019-20.

(Source: Economic Survey of Maharashtra 2019-20)

(2016-17: Third RE; 2017-18: Second RE; 2018-19: First RE; 2019-20: Advance Estimates)

1.2 Basis and Approach to State Finances Audit Report

In terms of Article 151 (2) of the Constitution of India, the Reports of the Comptroller and Auditor General of India (CAG) relating to the accounts of a State are to be submitted to the Governor of the State, who shall cause them to be laid before the Legislature of the State. The State Finances Audit Report (SFAR) is prepared and submitted under Article 151 (2) of the Constitution of India.

Accountant General (Accounts & Entitlements) prepares the Finance Accounts and Appropriation Accounts of the State annually, from the vouchers, challans and initial and subsidiary accounts rendered by the treasuries, offices and departments responsible for keeping of such accounts functioning under the control of the State Government and the statements received from the Reserve Bank of India. These accounts are audited independently by the Accountant General (Audit) and certified by the CAG.

Finance Accounts and Appropriation Accounts of the State constitute the core data for this report. Other sources include the following:

- Budget of the State- for assessing the fiscal parameters and allocative priorities *vis-à-vis* projections, as well as for evaluating the effectiveness of its implementation and compliance with the relevant rules and prescribed procedures;
- Results of audit carried out by the Office of the Accountant General (Audit);
- Other data with Departmental Authorities and Treasuries (accounting as well as Management Information System);
- GSDP data and other State related statistics and
- Various Audit Reports of the CAG of India.

The analysis is also carried out in the context of recommendations of the XIV Finance Commission (FC), State Fiscal Responsibility and Budgetary Management Act, best practices and guidelines of the Government of India.

1.3 Report Structure

The State Finances Audit Report is structured into the following four Chapters as shown below: -

Chapter - I	Overview This Chapter describes the basis and approach to the Report and the underlying data, provides an overview of structure of Government accounts, budgetary processes, macro-fiscal analysis of key indices and State's fiscal position including the deficits/ surplus.
Chapter - II	Finances of the State This chapter provides a broad perspective of the finances of the State, analyses the critical changes in major fiscal aggregates relative to the previous year, overall trends during the period from 2015-16 to 2019-20, debt profile of the State and key Public Account transactions, based on the Finance Accounts of the State.
Chapter - III	Budgetary Management This chapter is based on the Appropriation Accounts of the State and reviews the appropriations and allocative priorities of the State Government and reports on deviations from Constitutional provisions relating to budgetary management.
Chapter - IV	Quality of Accounts & Financial Reporting Practices This chapter comments on the quality of accounts rendered by various authorities of the State Government and issues of non-compliance with prescribed financial rules and regulations by various departmental officials of the State Government.

1.4 Overview of State Government Account Structure and Budgetary Processes

The Accounts of the State Government are kept in three parts:

1. Consolidated Fund of the State (Article 266(1) of the Constitution of India)

This Fund comprises all revenues received by the State Government, all loans raised by the State Government (market loans, bonds, loans from the Central Government, loans from Financial Institutions, Special Securities issued to National Small Savings Fund, etc), Ways and Means advances extended by the Reserve Bank of India and all moneys received by the State Government in repayment of loans. No moneys can be appropriated from this Fund except in accordance with law and for the purposes and in the manner provided by the Constitution of India. Certain categories of expenditure (*e.g.*, salaries of Constitutional authorities, loan repayments *etc*), constitute a charge on the Consolidated Fund of the State (Charged expenditure) and are not subject to vote by the Legislature. All other expenditure (Voted expenditure) is voted by the Legislature.

2. Contingency Fund of the State (Article 267(2) of the Constitution of India)

This Fund is in the nature of an imprest which is established by the State Legislature by law, and is placed at the disposal of the Governor to enable advances to be made for meeting unforeseen expenditure pending authorisation of such expenditure by the State Legislature. The fund is recouped by debiting the expenditure to the concerned functional major head relating to the Consolidated Fund of the State.

3. Public Accounts of the State (Article 266(2) of the Constitution)

Apart from above, all other public moneys received by or on behalf of the Government, where the Government acts as a banker or trustee, are credited to the Public Account. The Public Account includes repayable like Small Savings and Provident Funds, Deposits (bearing interest and not bearing interest), Advances, Reserve Funds (bearing interest and not bearing interest), Remittances and Suspense heads (both of which are transitory heads, pending final booking). The net cash balance available with the Government is also included under the Public Account. The Public Account is not subject to the vote of the Legislature.

There is a constitutional requirement in India (Article 202) to present before the House or Houses of the Legislature of the State, a statement of estimated receipts and expenditures of the State Government in respect of every financial year. This 'Annual Financial Statement' constitutes the main budget document. Further, the budget must distinguish expenditure on the revenue account from other expenditures.

Revenue receipts consist of Tax Revenue, Non-tax Revenue, share of Union Taxes/Duties and grants from GoI.

Revenue expenditure consists of all those expenditures of the State Government which do not result in creation of physical or financial assets. It relates to those expenses incurred for the normal functioning of the State Government Departments and various

services, interest payments on debt incurred by the State Government, and grants given to various institutions (even though some of the grants may be meant for creation of assets).

The capital receipts consist of:

- **Debt receipts:** Market Loans, Bonds, Loans from financial institutions, Net transaction under Ways and Means Advances, Loans and Advances from Central Government, *etc*;
- **Non-debt receipts:** Proceeds from disinvestment, Recoveries of loans and advances;

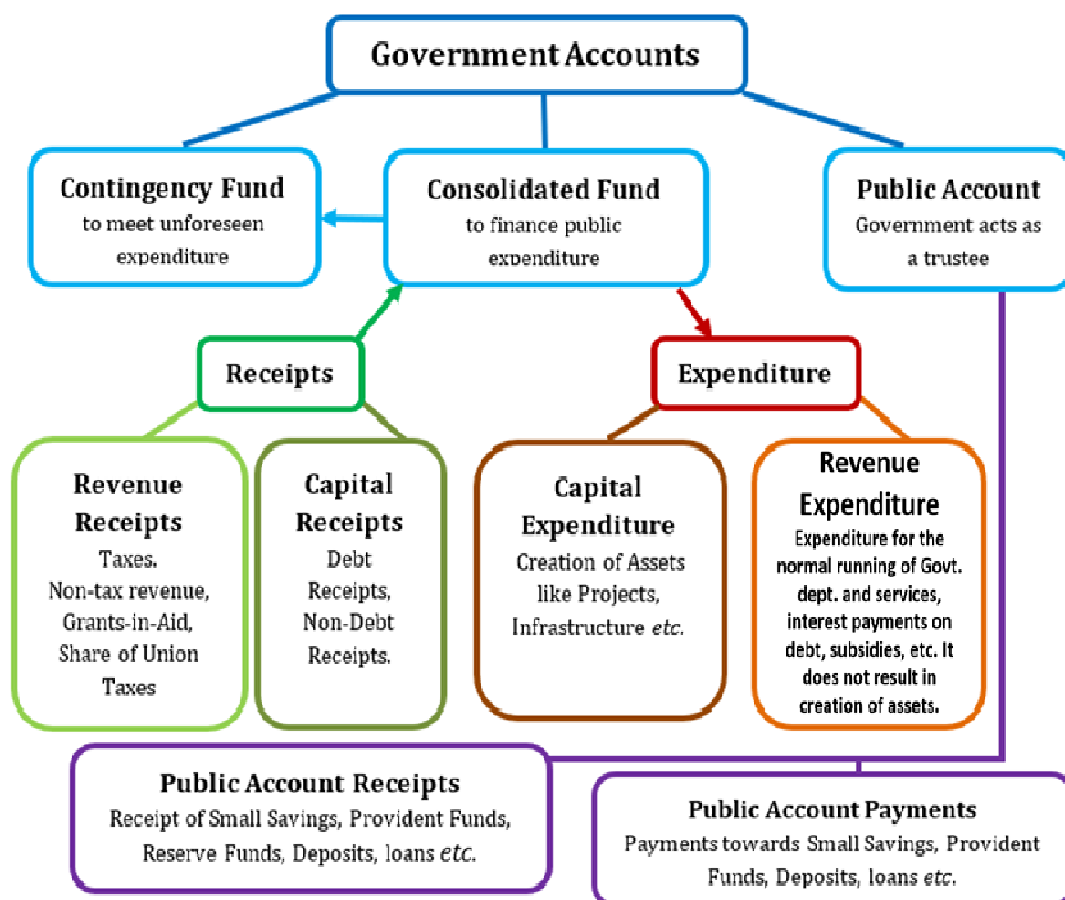
Capital Expenditure includes expenditure on the acquisition of land, building, machinery, equipment, investment in shares and loans and advances by the State Government to Public Sector Undertakings (PSUs) and other parties.

At present, we have an accounting classification system in State Government that is both functional and economic.

	Attribute of transaction	Classification
Standardized in List of Major and Minor Heads by Controller General of Accounts	Function- Education, Health, <i>etc</i> / Department	Major Head under Grants (4-digit)
	Sub-Function	Sub Major head (2-digit)
	Programme	Minor Head (3-digit)
Flexibility left for States	Scheme	Sub-Head (2-digit)
	Sub-scheme	Detailed Head (2-digit)
	Economic nature/Activity	Object Head (2-digit) <i>salary, minor works, etc.</i>

The functional classification lets us know the department, function, scheme or programme, and object of the expenditure. Economic classification helps organize these payments as revenue, capital, debt, *etc*. Economic classification is achieved by the numbering logic embedded in the first digit of four-digit Major Heads. For instance, 0 and 1 is for revenue receipts, 2 and 3 for revenue expenditure, *etc*. Economic classification is also achieved by an inherent definition and distribution of some object heads. For instance, while “salary” object head is revenue expenditure, “construction” object head is capital expenditure. Object head is the primary unit of appropriation in the budget documents.

Structure of State Government Accounts

Fund based accounting coupled with functional and economic classification of transactions facilitates in-depth analysis of Government activities/transactions and enables Legislative oversight over public finances.

Budgetary Processes

In terms of Article 202 of the Constitution of India, the Governor of State cause to be laid before the State Legislature, a statement of the estimated receipts and expenditure of the State for the year 2019-20, in the form of an **Annual Financial Statement**. In terms of Article 203, the statement is submitted to the State Legislature in the form of Demands for Grants/Appropriations and after approval of these, the Appropriation Bill is passed by the Legislature under Article 204 to provide for appropriation of the required money out of the Consolidated Fund.

In terms of Article 203, the above was submitted to the State Legislature in Form 55 - Demands for Grants/Appropriations and after approval of these, the Appropriation Bill was passed by the Legislature under Article 204 to provide for appropriation of the required money out of the Consolidated Fund.

As mentioned in Paragraph 1.2, Finance Accounts and Appropriation Accounts encompass the core data for preparation of the SFAR. These Accounts are based on actual

receipts and expenditure of the State during the year 2019-20 including various inter-governmental and other adjustments carried out by the Reserve Bank of India (RBI). Considering that these receipts and expenditure are estimated in the budget and the expenditure has been approved by the State Legislature, it is important to study the budget of the State for 2019-20 closely and analyse the actual receipts and expenditure during the year with reference to the projections made in the budget.

The State Budget Manual details the budget formulation process and guides the State Government in preparing its budgetary estimates and monitoring its expenditure activities. Results of audit scrutiny of budget and implementation of other budgetary initiatives of the State Government are detailed in **Chapter 3** of this Report.

1.4.1 Snapshot of Finances

Appendix 1.1 provides the details of receipts and disbursements as well as the overall fiscal position during 2015-16 to 2019-20. The Compound Annual growth rate (CAGR) of the financial parameters of the State for the period 2010-11 to 2018-19 and 2014-15 to 2018-19 as compared with the General Category States (GCS) average along with the growth of these parameters during 2019-20 as compared with 2018-19 is given in **Appendix 1.2**. The following table provides the details of actual financial results *vis-à-vis* Budget Estimates for the year 2019-20 *vis-à-vis* actual of 2018-19.

Table 1.3: Actual *vis-à-vis* Budget Estimates

Sl. No.	Components	2018-19 Actual	2019-20		Per cent of Actual to B.E.	Per cent of Actual to GSDP
			BE	Actual		
1	Tax revenue	187436.37	210824.29	188947.57	89.62	6.56
2	Non-tax revenue	15843.57	16806.72	14297.00	85.07	0.50
3	Share of Union Taxes/Duties	42054.20	46630.66	36219.64	77.68	1.26
4	Grants-in-aid and Contributions	33662.13	40227.33	43725.37	108.70	1.52
5	Revenue Receipts (1+2+3+4)	278996.27	314489.00	283189.58	90	9.84
6	Recoveries of Loans and Advances	1604.29	2289.61	1614.87	70.53	0.06
7	Other Receipts	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
8	Borrowings and other Liabilities ^(a)	23015.33	59902.48	53886.19	103.31	1.87
9	Capital Receipts (6+7+8)	24619.62	62192.09	55501.06	102.10	1.93
10	Total Receipts (5+9)	303615.89	376681.09	338690.64	92.04	11.77
11	Revenue Expenditure of which	267021.67	334273.39	300305.21	89.84	10.43
12	Interest payments	34021.25	35207.02	33560.73	95.32	1.17
13	Grants-in-Aid for creation of Capital assets	20107.21	22085.28	21264.17	96.28	0.74
14	Capital Expenditure of which	36594.22	42739.74	38385.43	89.81	1.33
15	Capital outlay	35049.05	40732.28	36415.57	89.4	1.27
16	Loans and advances	1545.17	2007.45	1969.86	98.13	0.07
17	Total Expenditure (11+ 14)	303615.89	377013.13	338690.64	89.84	11.77
18	Revenue Deficit/Surplus (5-11)	11974.60	(-)19784.39	(-)17115.63	86.51	(-)0.59

Sl. No.	Components	2018-19 Actual	2019-20		Per cent of Actual to B.E.	Per cent of Actual to GSDP
			BE	Actual		
19	Effective Revenue Deficit/Surplus (18+13)	32081.81	2300.89	4148.54	180.30	0.14
20	Fiscal Deficit {(5+6+7)-17}	(-)23015.33	(-)60234.52	(-)53886.19	89.46	(-)1.87
21	Primary Deficit(20-12)	11005.92	(-)25027.50	(-)20325.46	81.21	(-)0.71
^(a) Borrowings and other Liabilities: Net (Receipts - Disbursements) of Public Debt + Net of Contingency Fund + Net (Receipts - Disbursements) of Public Account + Net of Opening and Closing Cash Balance.						

The actuals during 2019-20 for Revenue Receipts, Revenue Expenditure, Capital Expenditure as well as Total Expenditure was 90 per cent of the Budget Estimates as shown in **Table 1.3**.

1.4.2 Snapshot of Assets and Liabilities of the Government

Government accounts capture the financial liabilities of the Government and the assets created out of the expenditure incurred. The liabilities consist mainly of internal borrowings, loans and advances from GoI, receipts from public account and reserve funds, and the assets comprise mainly the capital outlay and loans and advances given by the State Government and cash balances.

Table 1.4 gives an abstract of such liabilities and the assets as on 31 March 2020, compared with the corresponding position on 31 March 2019. The liabilities consist mainly of internal borrowings, loans and advances from the GoI, receipts from the Public Account and Reserve Funds. Similarly, the assets mainly comprise the capital outlay and loans and advances given by the State Government and cash balances.

Table 1.4: Summarised position of Assets and Liabilities

(₹ in crore)

Liabilities					Assets				
	2018-19	2019-20	Per cent increase		2018-19	2019-20	Per cent increase		
Consolidated Fund									
A	Internal Debt	328521.95	361132.26	9.93	a	Gross Capital Outlay	323116.54	359532.11	11.27
B	Loans and Advances from GoI	6498.72 [§]	6415.97	(-)1.27	b	Loans and Advances	25745.56	26100.55	1.38
Contingency Fund		2150.00	10150.00	372.09	Contingency Fund		-	9000.00	100
Public Account									
A	Small Savings, Provident Funds etc	25683.71	27450.40	6.88	a	Advances	13.06	9.39 [#]	(-)28.1
B	Deposits	67989.50	73189.49	7.65	b	Remittances	-	428.48 [#]	100
C	Reserve Funds	42866.84	53315.20*	24.37	c	Suspense and Miscellaneous	-	-	
D	Remittances	1240.28	-			Cash balance	32490.48	14607.35	(-)55.04
						Investment in Earmarked Fund	34778.78	41608.36	19.64
E	Suspense and Miscellaneous	9517.89	13073.01	37.35	Cash Total		67269.26	56215.71	(-)16.43
						Deficit in Revenue Account	68858.19 [§]	93973.81	36.47
						Misc. Capital Receipt	(-) 533.72	(-)533.72	0.00
Grand Total		484468.89[§]	544726.33	12.44	Grand Total		484468.89[§]	544726.33	12.44

Source: Finance Accounts of respective years

*Higher rounding; # Lower rounding; § Figures revised in Finance Accounts 2019-20 due to Proforma correction

During 2019-20, the assets and liabilities increased by 12.44 *per cent* over the previous year.

1.4.3 Functioning of State Public Sector Undertakings

There were 107 State Public Sector Undertakings (PSUs) as on 31 March 2020. These State PSUs were incorporated between 1957-58 and 2019-20 and included 97 Government Companies and 10 Statutory Corporations. These Government Companies further included 78 working companies (45 held directly by State Government¹ and 33 subsidiaries of other Government Companies) and 19 inactive companies (seven held directly by State Government and 12 subsidiaries of other Government Companies). None of these Government Companies were listed on the stock exchange. During the year 2019-20, five² PSUs were incorporated. One inactive PSU (Maharashtra Rural Development Corporation Limited) was struck off the records by the Ministry of Corporate Affairs.

The State Government provides financial support to the State PSUs in the form of equity, loans and grants/subsidy from time to time. Of the 107 State PSUs, the State Government invested funds in the form of equity and long term loans in 59 State PSUs only while three PSUs did not have a share capital, being companies limited by guarantee and the State Government did not infuse any funds in 45 Government Companies which were incorporated as joint venture/subsidiary of other Government Companies. Equity of these 45 joint venture/subsidiary companies was contributed by the respective Co-partner/Holding Companies.

1.4.3.1 Turnover of PSUs *vis-à-vis* GSDP

A ratio of turnover of the PSUs to the Gross State Domestic Product (GSDP) shows the extent of activities of the PSUs in the economy of the State. The details of turnover of State PSUs *vis-à-vis* GSDP of Maharashtra for a period of five years ending March 2020 is given in **Table 1.5**

Table 1.5: Turnover of PSUs *vis-à-vis* GSDP

(₹ in crore)

Particulars	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Turnover	91397.69	86377.84	90334.69	102195.78	110256.45
<i>Per cent</i> change in turnover as compared to turnover of preceding year	6.72	(-) 5.49	4.58	13.13	7.89
GSDP of Maharashtra	1966225	2198324	2382570	2632792	2878583
<i>Per cent</i> change in GSDP as compared to the GSDP of the preceding year	10.52	11.80	8.38	10.50	9.34
<i>Per cent</i> of Turnover to GDP of Maharashtra	4.65	3.93	3.79	3.88	3.83
Source: The figures of turnover have been compiled based on the latest finalized financial statements of the respective PSUs					

¹ Of these, Maharashtra Bamboo Promotion Foundation, Chhatrapati Shahu Maharaj Research, Training and Human Development Institute (SARTHI) and Babasaheb Ambedkar Samata Pratishthan are companies limited by guarantee and not having share capital

² AITL Auric Skill Foundation, Kharghar Vikhroli Transmission Private Limited, Pune (Purandar) International Airport Limited, SPPU Edutech Foundation and SPPU Research Park Foundation

The turnover of these PSUs recorded increase during 2017-18, 2018-19 and 2019-20, whereas it decreased in 2016-17. The change in turnover ranged between (-) 5.49 *per cent* and 13.13 *per cent* during the period 2015-20 while the increase in GSDP ranged between 8.38 *per cent* and 11.80 *per cent* during the same period.

The compounded annual growth is a useful method to measure growth rate over multiple time periods. The compounded annual growth³ rate (CAGR) of the GSDP was 10 *per cent* during the period 2015-16 to 2019-20 whereas the CAGR of the State Public Sector Undertakings was 4.80 *per cent* during the same period. The turnover of the State PSUs as percentage to GSDP decreased from 4.65 *per cent* in 2015-16 to 3.83 *per cent* in 2019-20.

1.4.3.2 Investment in State PSUs

In Maharashtra, the PSUs are classified in different sectors according to their activities and the administrative department of the Government of Maharashtra (GoM) under which they function. The details of investment made in the 107 State PSUs in the form of equity and long-term loans up to 31 March 2020 are shown in **Appendix 1.3**.

The sector-wise summary of total investment in these State PSUs as on 31 March 2020 is given in **Table 1.6**.

Table 1.6: Sector-wise investment in State PSUs

Name of sector	Government Companies		Statutory Corporations	Total	Investment (₹ in crore)			Per cent to total investment
	Working	Inactive	Working		Capital	Loans	Total	
Power	9	0	0	9	170824.29	51446.96	222271.25	59.44
Agriculture and Allied	9	5	7	21	129757.90	186.73	129944.63	34.75
Infrastructure	21	5	1	27	4854.63	7247.65	12102.28	3.24
Service	3	--	1	4	5253.65	204.43	5458.08	1.46
Finance	17	--	1	18	2460.37	972.13	3432.50	0.92
Manufacturing	9	7	--	16	305.53	379.51	685.04	0.18
Miscellaneous	10	2	0	12	30.44	7.13	37.57	0.01
Total	78	19	10	107	313486.81	60444.54	373931.35	100

Source: Based on the latest finalized financial statements of the respective PSUs

As on 31 March 2020, the total investment (equity and long-term loans) in these 107 PSUs was ₹ 3,73,931.34 crore. The investment consisted of 83.84 *per cent* towards equity and 16.16 *per cent* in long-term loans. The long-term loans advanced by the State Government constituted 2.17 *per cent* (₹ 1,314.06 crore) of the total long-term loans whereas 97.83 *per cent* (₹ 59,130.48 crore) of the total long-term loans were availed from Central Government and other financial institutions. The investment has grown by 113.28 *per cent* from ₹ 1,75,321.42 crore in 2015-16 to ₹ 3,73,931.34 crore in 2019-20.

1.4.3.3 Budgetary Support to State PSUs

The Government of Maharashtra provides financial support to PSUs in various forms through annual budget. The summarised details of budgetary outgo towards equity, loans,

³ Rate of Compounded Annual Growth $\left[\left\{ \frac{\text{Value of 2019-20}}{\text{Value of 2015-16}} \right\}^{(1/4 \text{ years})} - 1 \right] * 100$

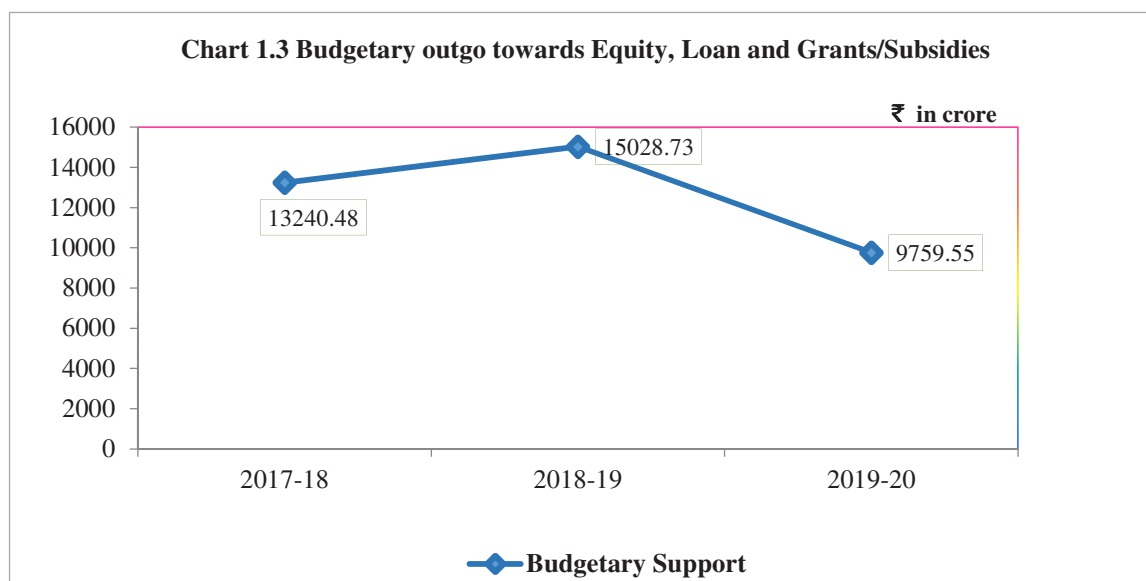
grants/subsidies, loans written off and loans converted into equity during the year in respect of PSUs during 2017-18 to 2019-20 is given in **Table 1.7**.

Table 1.7: Details regarding budgetary support to State PSUs during the years
(₹ in crore)

Particulars ⁴	2017-18		2018-19		2019-20	
	No. of PSUs	Amount	No. of PSUs	Amount	No. of PSUs	Amount
Equity Capital outgo (i)	4	3770.33	2	854.38	1	3180.66
Loans given (ii)	-	-	-	-	-	-
Grants/Subsidy provided (iii)	15	9470.15	13	14174.35	8	6578.89
Total Outgo⁵ (i+ii+iii)	17	13240.48	15	15028.73	8	9759.55
Loan repayment written off	-	-	-	-	-	-
Loans converted into equity	-	-	1	0.56	-	-
Guarantees issued	2	6.51	1	70	1	11.85
Guarantee Commitment	8	1462.60	5	1054.50	2	56.95

Source: Based on the latest Financial Statement received from respective PSUs

Chart 1.3 gives the details of budgetary outgo towards equity, loans and grants/subsidies during 2017-18 to 2019-20.

(Source: Compiled based on information received from PSUs)

The annual budgetary assistance to these PSUs ranged between ₹ 9,759.55 crore and ₹ 15,028.73 crore during the period 2017-18 to 2019-20. The budgetary assistance of ₹ 9,759.55 crore given during the year 2019-20 included ₹ 3,180.66 crore and ₹ 6,578.89 crore in the form of equity and grants/subsidy respectively. The State Government did not provide any loans to these PSUs during 2019-20. The State Government provided significant assistance to Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation (₹ 4,547.99 crore) and Tapi Irrigation Development Corporation (₹ 1,258.22 crore) in the form of Grants/Subsidy for different irrigation projects and to Maharashtra Police

⁴ Amount represents outgo from State Budget only

⁵ The figure represents number of PSUs which have received outgo from budget under one or more heads *i.e.* equity, loans, grants/subsidy

Housing and Welfare Corporation Limited (₹ 301.64 crore) for the purpose of construction of police quarters and administrative buildings.

Out of the budgetary assistance of ₹ 9,759.55 crore given to State PSUs, an amount of ₹ 155 crore was given to Maharashtra State Road Transport Corporation Limited (MSRTC), a loss making Statutory Corporation, which receives budgetary support in lieu of transport related subsidies announced by GoM to benefit various sections of the society such as students, ex-servicemen, senior citizens *etc.*

In order to enable PSUs to obtain financial assistance from banks and financial institutions, State Government gives guarantee for which the guarantee fee is being charged. This fee varies from 0.50 *per cent* to two *per cent*, as decided by the State Government, depending upon the loanees. The guarantee commitment of State Government decreased to ₹ 56.95 crore during 2019-20 from ₹ 1,054.50 crore in 2018-19. Further, four PSUs did not pay guarantee fees/commission which was payable during the year. The accumulated/outstanding guarantee fees/commission there against was ₹ 130.35 crore as on 31 March 2020.

1.5 Fiscal Balance: Achievement of deficit and total debt targets

When a Government spends more than it collects by way of revenue, it incurs a deficit. There are various measures that capture government deficit *i.e.* Revenue deficit/surplus, Fiscal deficit and Primary deficit/surplus.

Nature of deficit is an indicator of the prudence of the fiscal management of the Government. Further, the ways in which the deficits are financed, and the application of the resources raised is important pointers to the fiscal health of the state. This Section presents trends, nature, magnitude and the manner of financing these deficits and also the assessment of actual levels of revenue and fiscal deficits *vis-à-vis* targets set under Maharashtra Fiscal Responsibility and Budgetary Management (FRBM) Act 2005.

The State Government has enacted the Maharashtra FRBM Act 2005, amended from time to time, with the objective of achieving inter-generational equity in fiscal management and long-term macro-economic stability. The Act envisages progressive elimination of revenue deficit, reduction in fiscal deficit and prudent debt management consistent with fiscal sustainability.

The Maharashtra FRBM Rules were framed in February 2006 and subsequently amended from time to time. According to the MFRBM Act, 2005, the total liability of the State means the liabilities under the Consolidated Fund of the State and the Public Account of the State. Thus, in broader definition of 'total outstanding debt/liabilities, it includes the liabilities upon the Consolidated Fund, liabilities upon Public Account and the borrowings by State Public Sector Companies and by Special Purpose Vehicles (SPVs) and other equivalent instruments where the principal and/or interest are to be serviced out of the State budgets'.

The major fiscal targets for the State were to contain the fiscal deficit as a ratio of GSDP below three *per cent* and maintaining revenue surplus from 2011-12 onwards. As seen from **Table 1.8**, the State during the five-year period 2015-20, could achieve Revenue

Surplus only during 2017-18 and 2018-19. During 2019-20, there was a huge revenue deficit of ₹ 17,116 crore. The State was successful in containing the Fiscal Deficit below three *per cent* of GSDP in all the five years.

During 2019-20, the fiscal liability (total outstanding debt) to GSDP ratio (16.67 *per cent*) was higher than the FRBM and MTFPS target (15.83 *per cent*) but lower than the limit (24.4 *per cent*) recommended by the XIV-Finance Commission.

The targets for revenue and fiscal deficits along with their actual levels are given in **Table 1.8**.

Table 1.8: Compliance with provisions of State FRBM Act

Fiscal Parameters	Fiscal targets set in the Act	Achievement (₹ in crore)				
		2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Revenue Deficit (-) / Surplus (+) (₹ in crore)	Revenue Surplus	(-)53338	(-)8536	2082	11975	(-)17116
		X	X	✓	✓	X
Fiscal Deficit (-)(as percentage of GSDP)	Three <i>per cent</i>	(-)28364 (-1.44)	(-)33657 (-1.53)	(-)23961 (-1.00)	(-)23015 (-0.87)	(-)53886 (-1.87)
		✓	✓	✓	✓	✓
Ratio of total outstanding debt to GSDP (in <i>per cent</i>)	Target	17.64	16.15	16.26	16.52	15.83
	Achievement	17.87	18.01	18.15	16.59	16.67
		X	X	X	X	X

Source: Finance Accounts and Budget documents for respective years

As prescribed in the FRBM Rules, 2006 (as amended in 2008), the State Government has to lay before the State Legislature the Medium Term Fiscal Policy Statement (MTFPS) setting forth the target for the prescribed fiscal indicators. **Table 1.9** indicates the variation between the projections made for 2019-20 in MTFPS presented to the State Legislature along with the Annual Budget for 2019-20 and actuals of the year.

Table 1.9: Actuals vis-à-vis projection in MTFPS for 2019-20

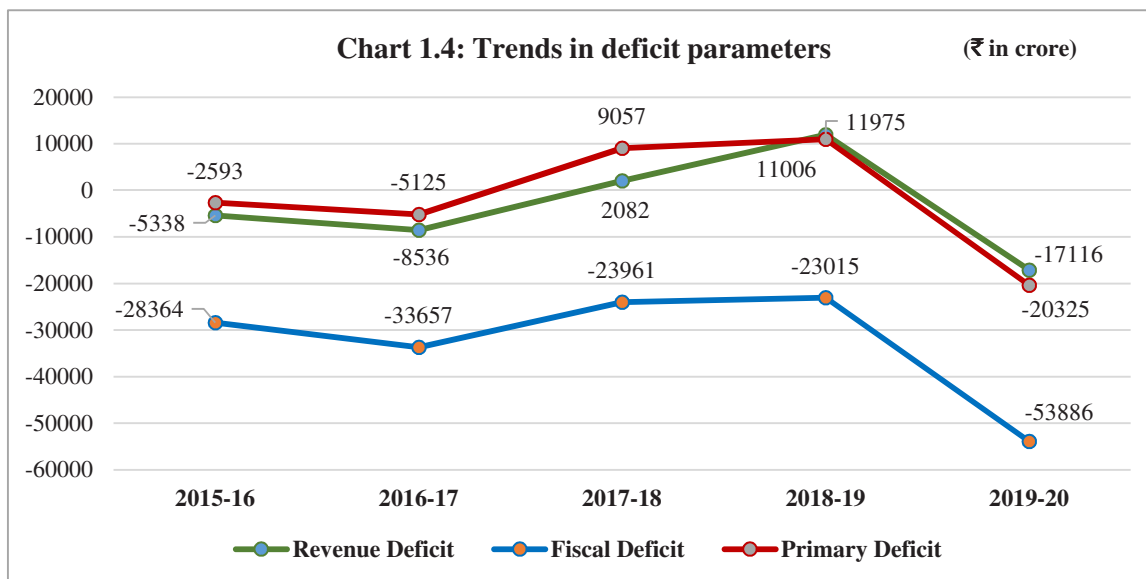
Sl. No.	Fiscal Variables	Projection as per MTFPS	Actuals	Variation (in <i>per cent</i>)
		(₹ in crore)		
1	Own Tax Revenue	210824.29	188947.57	(-)10.38
2	Non-Tax Revenue	16806.72	14297.00	(-)14.93
3	Share of Central Taxes	46630.66	36219.64	(-)22.33
4	Grants-in-aid from GoI	40227.33	43725.37	8.29
5	Revenue Receipts (1+2+3+4)	314489.00	283189.58	(-) 9.95
6	Revenue Expenditure	334273.39	300305.21	(-)10.16
7	Revenue Deficit (-)/ Surplus (+) (5-6)	(-)19784.39	(-)17115.63	(-)13.49
8	Fiscal Deficit (-)/ Surplus (+)	(-)60234.52	(-)53886.19	(-)10.54
9.	Primary Deficit	(-)25027.5	(-) 20325.46	(-)81.21
10	Debt-GSDP ratio (<i>per cent</i>)	15.83	16.67	5.31
11	GSDP growth rate at current prices (<i>per cent</i>)	12.00	9.34	(-)22.17

Source: Finance Accounts and Budget documents 2019-20

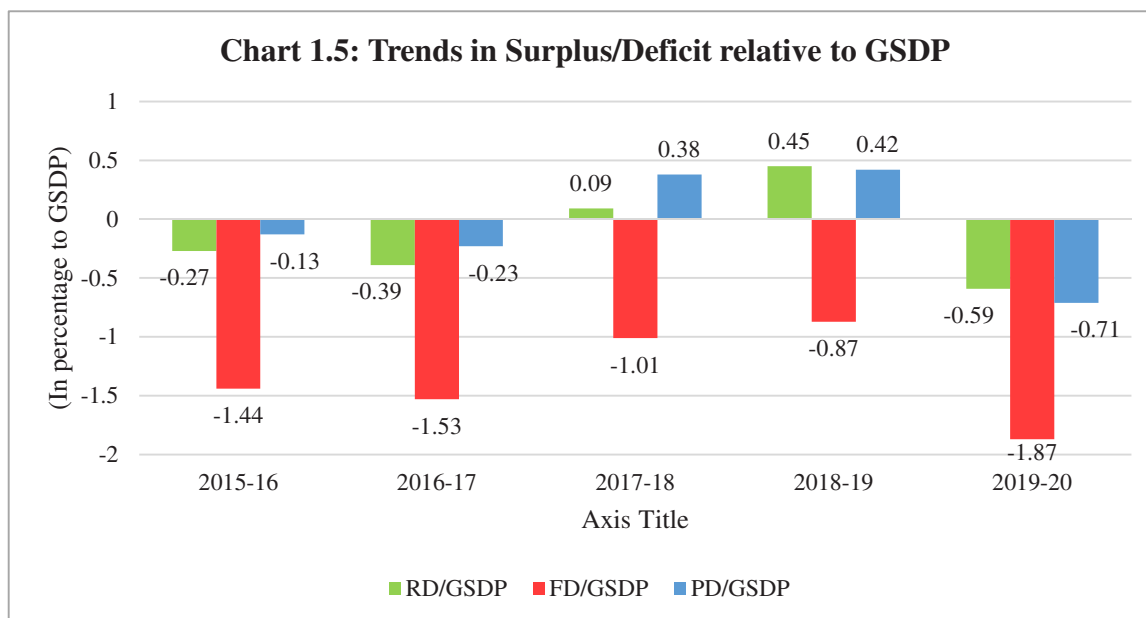
During the year 2019-20, Revenue receipts had a shortfall by 10 *per cent* against budget estimates. The decrease in revenue receipts was the result of decrease in tax revenue by

10.38 per cent, non-tax revenue by 14.93 per cent and State's share of Union Taxes and Duties by 22.33 per cent. Thus, the revenue expenditure was lower by 10.16 per cent over the budget estimates.

Revenue deficit was lower than the assessment by 13.49 per cent whereas Fiscal deficit by 10.54 per cent.

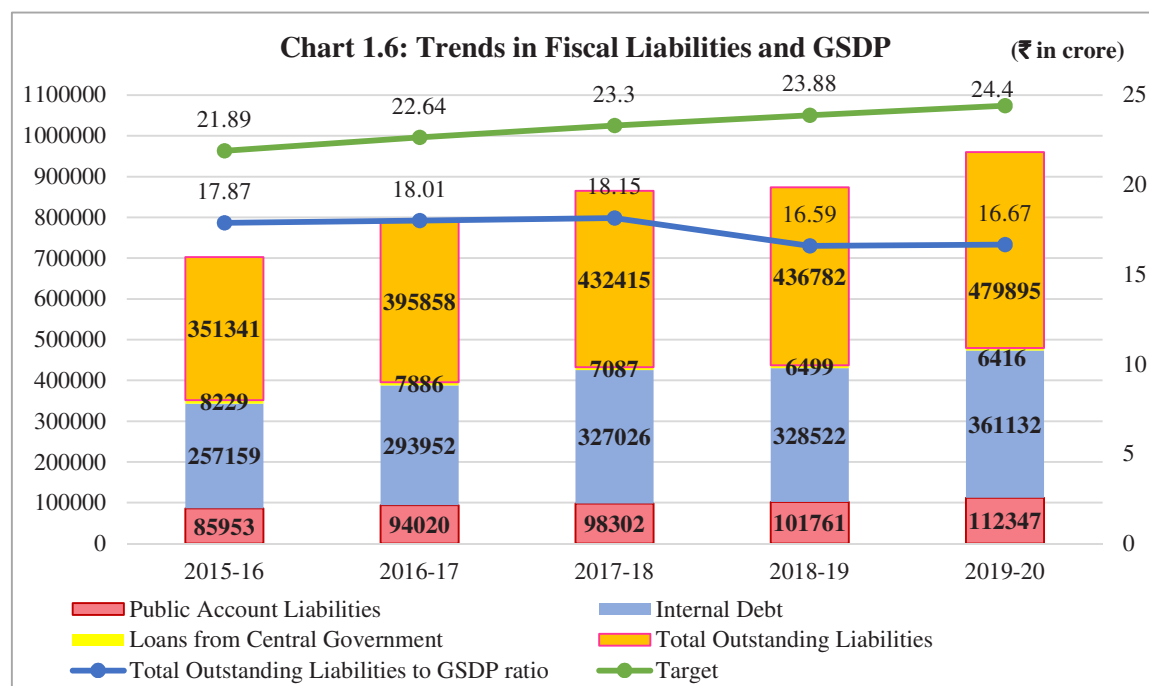

(Source: Finance Accounts of respective years)

(Source: Finance Accounts of respective years)

As shown in **Chart 1.5**, the Fiscal Deficit to GSDP ratio had a fluctuating trend during 2015-20. The ratio increased from negative 1.44 per cent in 2015-16 to negative 1.87 per cent in 2019-20. The Revenue Deficit to GSDP ratio was negative during 2015-16, 2016-17 and 2019-20.

(Source: Finance Accounts of respective years)

The Public Account liabilities increased from ₹ 85,953 crore in 2015-16 to ₹ 1,12,347 crore in 2019-20 as shown in **Chart 1.6**. The Internal Debt increased from ₹ 2,57,159 crore in 2015-16 to ₹ 3,61,132 crore (40 per cent) in 2019-20. The outstanding liabilities to GDP ratio remained 18 per cent during 2015-18 and were 17 per cent during 2018-20. However, the ratio was lower than the targets fixed by the XIV Finance Commission during 2015-20.

1.6 Deficits after examination by Audit

Scrutiny of certain transactions during 2019-20 revealed that the level of Revenue Deficit and Fiscal Deficit were affected by certain accounting adjustments as brought out in **Table 1.10**.

Table 1.10: Impact of certain transactions on revenue deficit and fiscal deficit during 2019-20

Particulars	Impact on revenue deficit (understatement (+)/ overstatement (-)) (₹ in crore)	Impact on Fiscal deficit understatement (₹ in crore)	Para reference
Grants-in-Aid booked under Capital section instead of Revenue	(+) 1580.59	-	3.37
Non-transfer of Funds accumulated under New Pension Scheme	(+) 429.50	429.50	2.4.2.3
Non discharge of Interest liability	(+) 43.15	43.15	4.2
Investment/Loans made in Companies, Corporations or other bodies, which are loss making or whose net worth is completely eroded	(+) 416.45	-	2.4.4.5
Total	2469.69	472.65	

As can be seen from **Table 1.10**, there was an understatement of Revenue Deficit by ₹ 2,469.69 crore and understatement of Fiscal Deficit by ₹ 472.65 crore during the year.

CHAPTER – II

FINANCES OF THE STATE

Chapter II

Finances of the State

Introduction

This chapter provides a broad perspective of the finances of the State, analyses the critical changes in major fiscal aggregates relative to the previous year, overall trends during the five-year period from 2015-16 to 2019-20, debt sustainability of the State and key Public Account transactions, based on the Finance Accounts of the State and the information provided by the State Government.

2.1 Major changes in Key Fiscal aggregates during 2019-20 vis-à-vis 2018-19

Table 2.1 below presents the summary of the State Government's fiscal aggregate during 2019-20 vis-à-vis 2018-19. Each of these indicators are analysed in the succeeding paragraphs.

Table 2.1: Summary of Fiscal aggregates in 2019-20 compared to 2018-19

(₹ in crore)

Receipts			Disbursements		
	2018-19	2019-20		2018-19	2019-20
Section-A: Revenue Account					
Tax Revenue	187436.37	188947.57	General Services	84764.50	100050.28
Non-Tax Revenue	15843.57	14297.00	Social Services	109390.99	122947.33
Share of Union Taxes/ Duties	42054.20	36219.64	Economic Services	52758.97	56043.43
Grants-in-aid from Government of India	33662.13	43725.37	Grants-in-aid and Contributions	20107.21	21264.17
Total Section-A Revenue Receipts	278996.27	283189.58	Total Section-A Revenue Expenditure	267021.67	300305.21
Section-B: Capital Account and others					
Miscellaneous Capital Receipts	0	0	Capital Outlay	35049.05	36415.57
			General Services	1533.27	1250.45
			Social Services	4341.15	4288.07
			Economic Services	29174.63	30877.05
Recoveries of Loans and Advances	1604.29	1614.87	Loans and Advances disbursed	1545.17	1969.86
Public Debt Receipts*	26025.21	55395.80	Repayment of Public Debt*	25116.50	22868.24
Appropriation from Contingency Fund	1528.00	7350.00	Appropriation from Contingency Fund	3528.00	15350.00
Contingency Fund	3528.00	15350.00	Contingency Fund	1528.00	16350.00
Public Account Receipts	90664.57	119634.33	Public Account Disbursements	89757.52	100329.25
Opening Cash Balance	88468.81	67269.26	Closing Cash Balance	67269.26	56215.71
Total Section-B Receipts	211818.88	266614.26	Total Section-B Disbursements	223793.48	249498.63
Grand Total (A+B)	490815.15	549803.84	Grand Total (A+B)	490815.15	549803.84
Source: Finance Accounts of the respective years					
* Excluding net transaction under Ways and Means advances and overdraft					

Variation in key fiscal aggregates in 2019-20 as compared to 2018-19

Revenue Receipts	<ul style="list-style-type: none"> Revenue receipts of the State increased by 1.5 per cent Own Tax receipts of the State increased by 0.8 per cent Own Non-tax receipts decreased by 9.8 per cent State's Share of Union Taxes and Duties decreased by 13.9 per cent Grants-in-Aid from Government of India increased by 29.9 per cent
Revenue Expenditure	<ul style="list-style-type: none"> Revenue expenditure increased by 12.5 per cent Revenue expenditure on General Services decreased by 18 per cent Revenue expenditure on Social Services increased by 12.4 per cent Revenue expenditure on Economic Services increased by 6.2 per cent Expenditure on Grants-in-Aid increased by 5.8 per cent
Capital Outlay	<ul style="list-style-type: none"> Capital outlay increased by 3.9 per cent Capital outlay on General Services decreased by 18.4 per cent Capital outlay on Social Services decreased by 1.2 per cent Capital outlay on Economic Services increased by 5.8 per cent
Loans and Advances	<ul style="list-style-type: none"> Disbursement of Loans and Advances increased by 27.5 per cent Recoveries of Loans and Advances increased by 0.7 per cent
Public Debt	<ul style="list-style-type: none"> Public Debt Receipts increased by 112.9 per cent Repayment of Public Debt decreased by nine per cent
Public Account	<ul style="list-style-type: none"> Public Account Receipts increased by 32 per cent Disbursement of Public Account increased by 11.8 per cent
Cash Balance	<ul style="list-style-type: none"> Cash balance decreased by ₹ 11,053.55 crore (16.4 per cent) during 2019-20 compared to previous year

2.2 Sources and Application of Funds

Table 2.2 compares the figures of sources and application of funds of the State during 2019-20 with 2018-19. The **Charts 2.1** and **2.2** present the details of the composition of resources and application of resources from the Consolidated Fund during 2019-20.

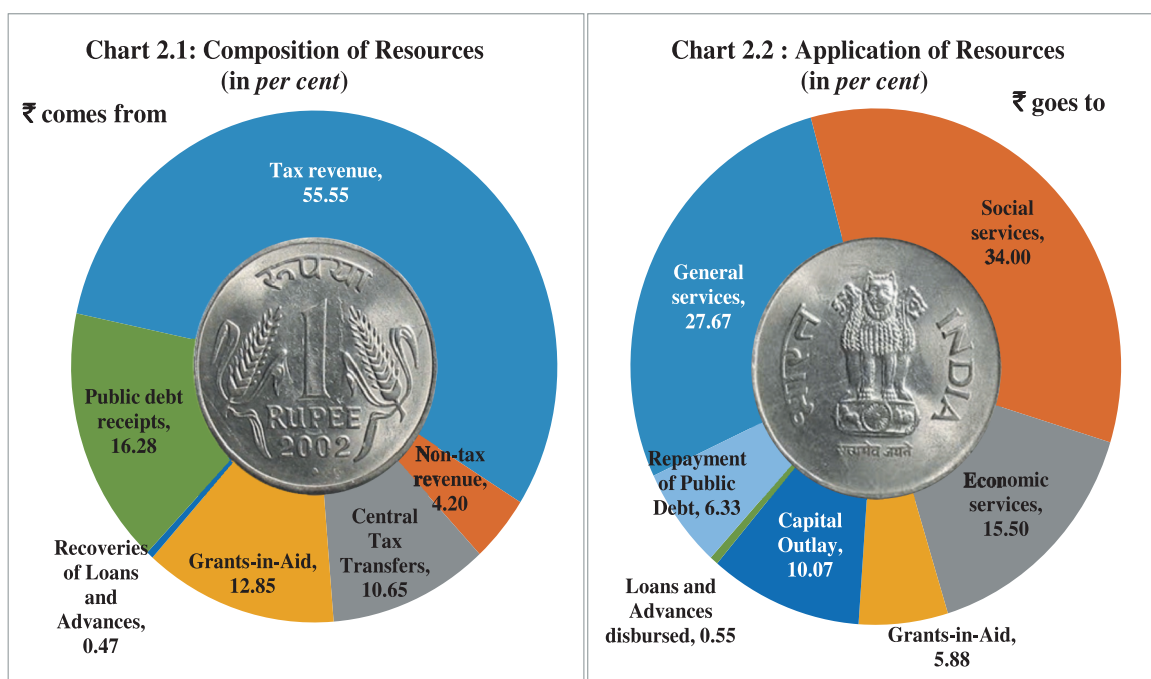
During 2019-20, the State Government raised Revenue receipt of ₹ 2,83,190 crore against Revenue expenditure of ₹ 3,00,305 crore resulting into Revenue Deficit of ₹ 17,116 crore. Contingency Fund of ₹ 9,000 crore remained unrecouped during the current year.

Table 2.2: Details of Sources and Application of Funds during 2018-19 and 2019-20

Particulars		2018-19	2019-20	(₹ in crore) Increase/ Decrease
Sources	Opening Cash Balance with RBI	88468.81	67269.26	(-)21199.55
	Revenue Receipts	278996.27	283189.58	4193.31
	Recoveries of Loans and Advances	1604.29	1614.87	10.58
	Public Debt Receipts (Net)	908.72	32527.56	31618.84
	Public Account Receipts (Net)	907.06	19305.08	18398.02
	Total	370885.15	403906.35	

Particulars		2018-19	2019-20	Increase/ Decrease
Application	Revenue Expenditure	267021.67	300305.21	33283.54
	Capital Expenditure	35049.05	36415.57	1366.52
	Contingency Fund (unrecouped)	0	9000.00	9000.00
	Disbursement of Loans and Advances	1545.17	1969.86	424.69
	Closing Cash Balance with RBI	67269.26	56215.71	(-)11053.55
	Total	370885.15	403906.35	

Source: Finance Account of respective years

2.3 Resources of the State

The resources of the State are described below:

- Revenue Receipts** consist of Tax Revenue, Non-tax Revenue, State's share of Union Taxes and Duties and Grants-in-Aid from the GoI.
- Capital Receipts** comprise miscellaneous Capital receipts such as proceeds from disinvestments, recoveries of Loans and Advances, Debt receipts from internal sources (market loans, borrowings from financial institutions/commercial banks) and Loans and Advances from GoI. Both Revenue and Capital receipts form part of the Consolidated Fund of the State.
- Net Public Accounts Receipts** There are receipts and disbursements in respect of certain transactions such as Small Savings, Provident Fund, Reserve Funds, Deposits, Suspense, Remittances, *etc* which do not form part of the Consolidated Fund.

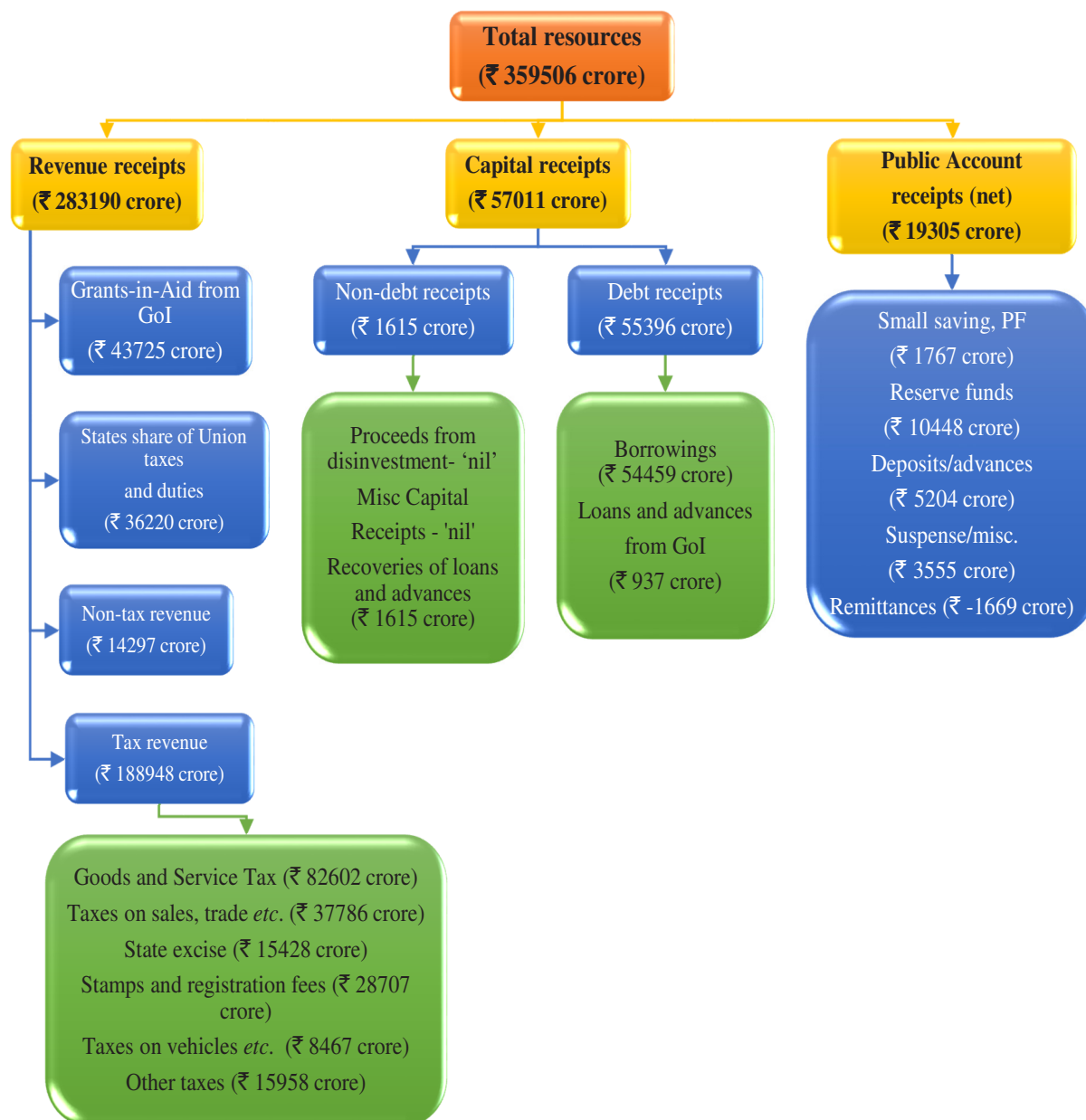
These are kept in the Public Account set up under Article 266 (2) of the Constitution and are not subject to vote by the State Legislature. Here, the Government acts as a

banker. The balance after disbursements is the fund available with the Government for use.

2.3.1 Receipts of the State

Flow Chart 2.1 depicts the composition of the receipts of the State during 2019-20.

Flow Chart 2.1: Composition of receipts of the State during 2019-20

(Source: Finance Accounts 2019-20)

2.3.2 State's Revenue Receipts

This paragraph gives the trends in total revenue receipts and its components. It is followed by trends in the receipts bifurcated into receipts from the Central Government and State's own receipts. Statement 14 of the Finance Accounts details the Revenue receipts of the Government. These consist of the State's Own Tax and Non-tax Revenues, Central Tax Transfers and Grants-in-Aid from Government of India.

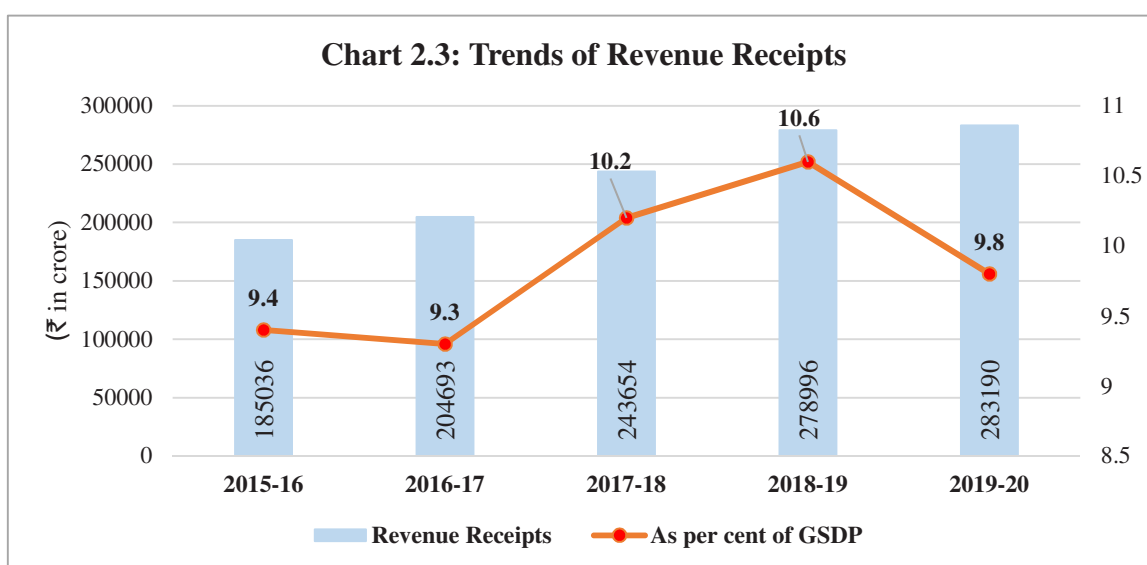
2.3.2.1 Trends and growth of Revenue Receipts

Table 2.3 provides the trends and growth of Revenue receipts as well as revenue buoyancy with respect to GSDP during 2015-20. Further, trends in revenue receipts relative to GSDP and composition of revenue receipt are given in **Charts 2.3** and **2.4**.

Table 2.3: Trend in Revenue Receipts

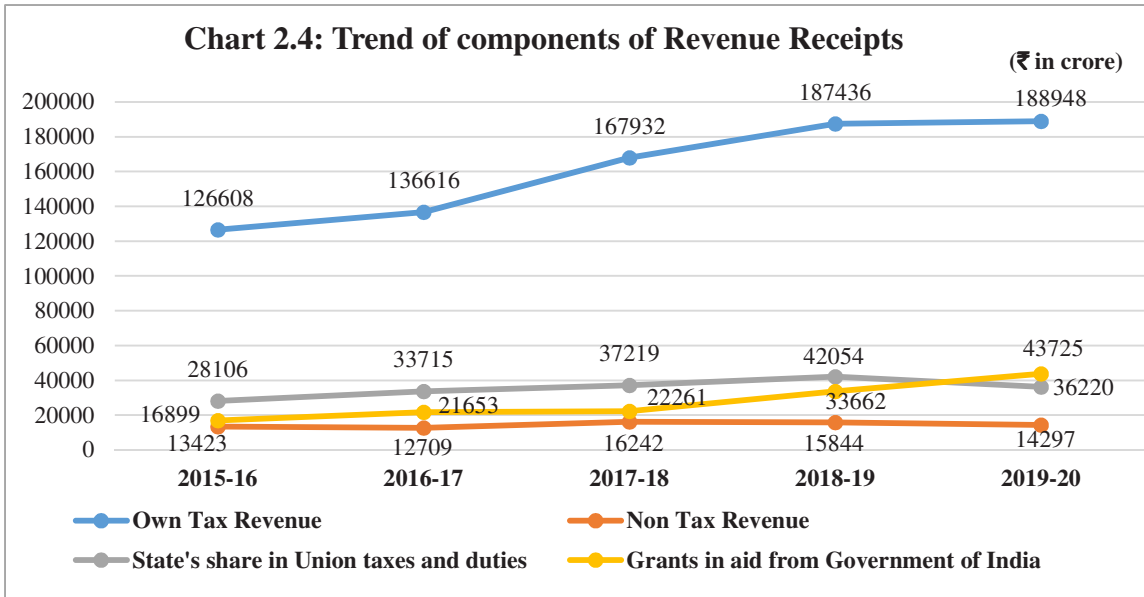
Parameters	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Revenue Receipts (RR) (₹ in crore)	185035.68	204693.14	243653.56	278996.27	283189.58
Rate of growth of RR (per cent)	11.90	10.62	19.03	14.51	1.50
Own Tax Revenue (₹ in crore)	126608.11	136616.32	167931.87	187436.37	188947.57
Non-tax Revenue (₹ in crore)	13423.01	12709.34	16241.80	15843.57	14297.00
Rate of growth of Own Revenue (per cent) (Own Tax and Non-tax Revenue)	9.70	6.64	23.34	10.37	-0.02
Gross State Domestic Product (₹ in crore) (2011-12 Series)	1966225	2198324	2382570	2632792	2878583
Rate of growth of GSDP (per cent)	10.52	11.80	8.38	10.50	9.34
RR/GSDP (per cent)	9.41	9.31	10.23	10.60	9.84
Buoyancy Ratios ¹					
Revenue Buoyancy w.r.t. GSDP	1.13	0.90	2.26	1.38	0.16
State's Own Revenue Buoyancy w.r.t GSDP	0.92	0.56	2.79	0.99	0.002

Source of GSDP figures: Directorate of Economics and Statistics, Maharashtra

(Source: Finance Accounts of respective years)

¹ Buoyancy ratio indicates the elasticity or degree of responsiveness of a fiscal variable with respect to a given change in the base variable. For instance, revenue buoyancy with respect to GSDP at 1.85 implies that Revenue Receipts tend to increase by 1.85 percentage points, if the GSDP increases by one per cent

(Source: Finance Accounts of respective years)

General trends of Revenue Receipts of the State are as follows;

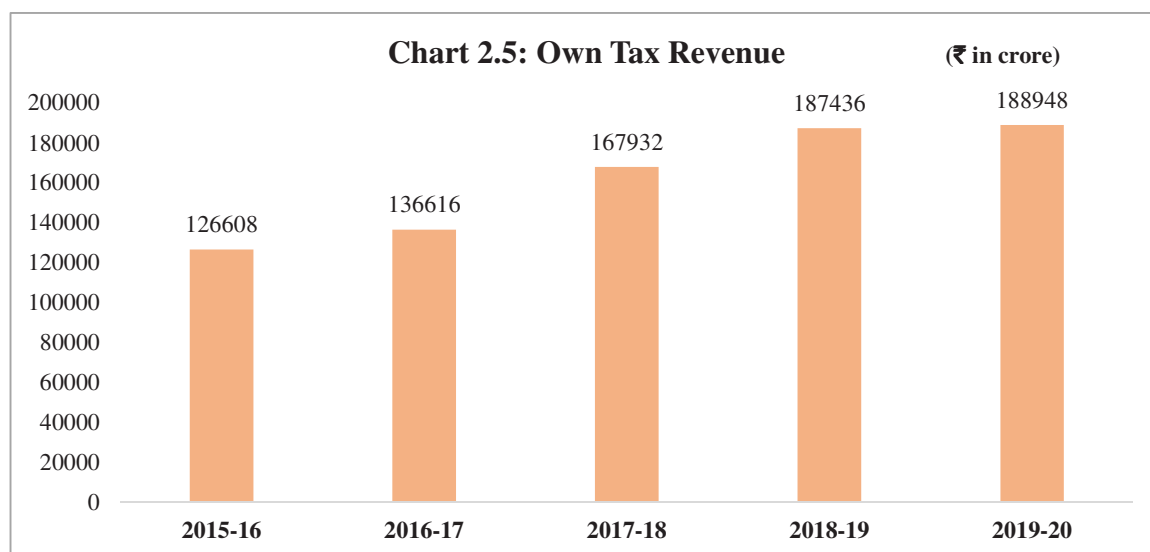
- Revenue Receipts increased by 53 per cent from ₹1,85,035.68 crore in 2015-16 to ₹ 2,83,189.58 crore in 2019-20 at compound annual growth rate (CAGR) of 8.88 per cent . During 2019-20, the growth of revenue receipts over the previous year was a dismal 1.50 per cent. This decreased growth rate was due to decrease in non-tax revenue and State's share in Union taxes by ₹ 1,547 crore and ₹ 5,834 crore respectively.
- About 72 per cent of the revenue receipts during 2019-20 came from the State's own resources, while Central Tax Transfers and Grants-in-Aid together contributed only 28 per cent. This is indicative of the fact that State's fiscal position is largely influenced by its own resources.
- Buoyancy ratio indicates the elasticity or degree of responsiveness of a fiscal variable with respect to a given change in the base variable. A value more than one, indicates high degree of responsiveness of the fiscal variable to the base variable. As GSDP grows, the ability of the Government to mobilize revenue should also increase. The buoyancy of revenue receipts to GSDP was greater than one during 2015-16, 2017-18 and 2018-19 indicating that revenue receipts grew at a faster rate than GSDP. This ratio fell drastically to 0.16 in 2019-20. The State's own revenue buoyancy to GSDP was a meagre 0.002 in 2019-20 as compared to three in 2017-18 and one during 2015-16 and 2018-19.
- During the current year, revenue expenditure exceeded the revenue receipt by ₹17,115 crore resulting in a revenue deficit. The State had registered Revenue surplus for two consecutive years during 2017-18 and 2018-19.
- Ratio of revenue receipts to GSDP decreased from 10.60 in 2018-19 to 9.84 in 2019-20. During 2019-20, Own Tax Revenue increased by ₹ 1,512 crore (0.8 per cent), Grants-in-Aid from the GoI by ₹ 10,063 crore (29.9 per cent). This was set-off by decrease in Non-Tax Revenue by ₹ 1,547 crore (9.8 per cent) and State's share of Union Taxes and Duties by ₹ 5,834 crore (13.9 per cent).

2.3.2.2 State's Own Resources

State's share in Central taxes is determined on the basis of recommendations of the Finance Commission. Grants-in-Aid from the Central Government is determined by the quantum of collection of Central tax receipts and anticipated Central Assistance for schemes. State's performance in mobilization of additional resources should be assessed in terms of its own resources comprising revenue from its Own tax and Non-tax sources.

Own Tax Revenue

Own Tax Revenues of the State consist of State GST, State Excise, Taxes on Vehicles, Stamp Duty and Registration Fees, Land Revenue, Taxes on Goods and Passengers, *etc.*

(Source: Finance Accounts of respective years)

The gross collection in respect of major taxes and duties during 2015-20 is given in **Table 2.4**.

Table 2.4: Components of State's Own Tax Revenue

(₹ in crore)

Revenue Head	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	Sparkline
Sales Tax	69660.82	81174.17	54893.51	35724.61	37785.54	
SGST	0.00	0.00	50063.00	82352.32	82601.59	
State excise	12469.56	12287.91	13449.65	15320.90	15428.34	
Taxes on vehicles	6017.19	6741.21	8665.38	8613.19	8467.19	
Stamp duty and Registration fees	21766.99	21011.83	26441.82	28545.05	28706.55	
Land Revenue	1748.31	1799.39	2309.86	2088.04	2154.55	
Taxes on Goods and Passengers	1582.13	1876.71	984.01	837.05	773.39	
Other Taxes	13363.11	11725.10	11124.64	13955.21	13030.41	
Total	126608.11	136616.32	167931.87	187436.37	188947.56	

Source: Finance Accounts of respective years

Own Tax Revenue of the State increased by ₹ 62,340 crore, from ₹ 1,26,608 crore in 2015-16 to ₹ 1,88,948 crore in 2019-20, at an average annual growth rate of 9.85 per cent. During the current year, major contributors of tax revenue were Goods and

Service Tax (43.71 *per cent*), Taxes on Sales, Trades, *etc* (20 *per cent*) and Stamp Duty and Registration Fees (15.19 *per cent*).

State Goods and Services Tax

Goods and Service Tax (GST) was implemented *w.e.f* 1 July 2017. According to GST (Compensation to States) Act 2017, Central Government will compensate the States for loss of revenue on account of implementation of GST considering an annual growth of 14 *per cent* from the base year for a period of five years. Any excess amount released as compensation to a State in any financial year during the transition period shall be adjusted against the compensation amount payable to such State in the subsequent financial year.

Considering the base year 2015-16, the revenue certified by Audit under GST (Compensation to States) Act, 2017 for Maharashtra State was ₹ 60,504.60 crore. Accordingly, the projected revenue for Maharashtra for the year 2019-20 was ₹ 1,02,189.858 crore applying the projected growth at the rate of 14 *per cent* per annum over the base year.

The revenue from SGST during 2019-20 was ₹ 82,602 crore. Government of India released the compensation amount of ₹ 15,018.13 crore in the form of Grants-in-Aid (MH 1601-08-114). The actual amount of compensation is dependent on adjustments to the GST collection emanating from recovery of past arrears of subsumed taxes during SGST period of 2019-20 and is yet to be worked out.

With automation of the collection of Goods and Services Tax (GST) having taken place, it is essential for Audit to transition from sample checks to a comprehensive check of all transactions, to fulfil the CAG's Constitutional mandate of certifying the Accounts. The GoI's decision to provide access to Pan-India data at GSTN premises was conveyed on 22 June 2020. Administrative action to implement the decision by the State Government is in progress. The Accounts for the year 2019-20 have, therefore, been certified on the basis of test audit, as was being done when records were being maintained manually, pending full implementation of the GoI's decision to provide Audit access to GSTN data.

State Government gave an amount of ₹ 19,147 crore as 'Assistance to Municipal Corporations for loss of revenue arising due to Implementation of GST'.

Analysis of Arrears of Revenue and Arrears of Assessment

The arrears of revenue indicate delayed realization of revenue due to the Government. Similarly, arrear of assessment indicates potential revenue which is blocked due to delayed assessment. Both deprive the State of potential revenue receipts and affect ultimately the revenue deficit.

The arrears in revenue assessment under various Acts in Maharashtra is given in **Table 2.5**.

Table 2.5: Arrears in Revenue assessment

(₹ in crore)						
Head of Revenue	Opening Balance (01 Apr 2019)	New cases due for assessment during 2019-20	Total cases due for assessments	Cases disposed off during 2019-20	Closing Balance (31 Mar 2020)	Disposal percentage (5 to 4)
1	2	3	4	5	6	7
Goods and Services Tax	Assessment of SGST not yet carried out					
Maharashtra Value Added Tax	100043	118313	218356	107388	110968	49.18
Bombay Sales Tax	104	8	112	110	2	98.21
Motor Spirit Tax	14	0	14	14	0	100
Purchase Tax on Sugarcane	100	146	246	109	137	44.31
Entry Tax	6	17	23	17	6	73.91
Lease Tax	0	0	0	0	0	0
Luxury Tax	1083	527	1610	653	957	40.56
Tax on Works Contract	925	3	928	927	1	99.89
Source: Information received from Joint Commissioner of Sales Tax/HQ3						

Details of evasion of tax detected by Department, refund cases, etc.

The cases of evasion of tax detected by the Excise & Taxation Department, cases finalised and the demands for additional tax raised are important indicators of revenue collection efforts of the State Government. Promptness in disposal of refund cases is important indicator of performance of the Department. High pendency of refund cases may indicate red tape, vested interests, prevalence of speed money, etc.

The evasion under Maharashtra Value Added Tax Act is shown in **Table 2.6**.

Table 2.6: Evasion of Tax detected

Sl. No.	Head of Revenue	Cases pending as on 31 March 2019	Cases detected during 2019-20	Total	No. of cases in which assessment / investigation completed and additional demand with penalty etc. raised		No. of cases pending for finalization as on 31 March 2020
					No. of cases	Amount of demand (₹ in crore)	
1.	Taxes/VAT on Sales, Trade	1141	327	1468	1033	1714.01	435
Source: Information received from Joint Commissioner of Sales Tax/HQ3							

Non-tax Revenue

Non-tax Revenue consists of interest receipts, dividends and profits, mining receipts, departmental receipts, etc. The components of Non-tax Revenue during 2015-20 are shown in **Table 2.7**.

Table 2.7: Components of State's non-tax revenue

Revenue Head	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	(₹ in crore)
						Sparkline
Interest receipts	3079.45	3259.08	4162.53	4191.28	3270.69	
Dividend and Profits*	57.28	66.81	64.63	275.48	56.53	
Fiscal services	0.01	0.23	0.04	0.04	0.24	
Other non-tax receipts	10286.26	9383.23	12014.60	11376.77	10969.54	
a) Major and medium Irrigation	616.14	274.82	215.39	284.47	133.95	
b) Road Transport	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
c) Urban Development	913.38	895.83	1272.47	1358.37	1320.13	
d) Education	606.65	256.72	449.72	210.86	411.73	
e) Non-ferrous mining	3064.05	3104.79	3556.42	4056.71	3982.45	
f) other or mis.	5086.06	4851.29	6520.84	5466.40	5121.52	
Total	13423.01	12709.34	16242.00	15843.57	14297.00	

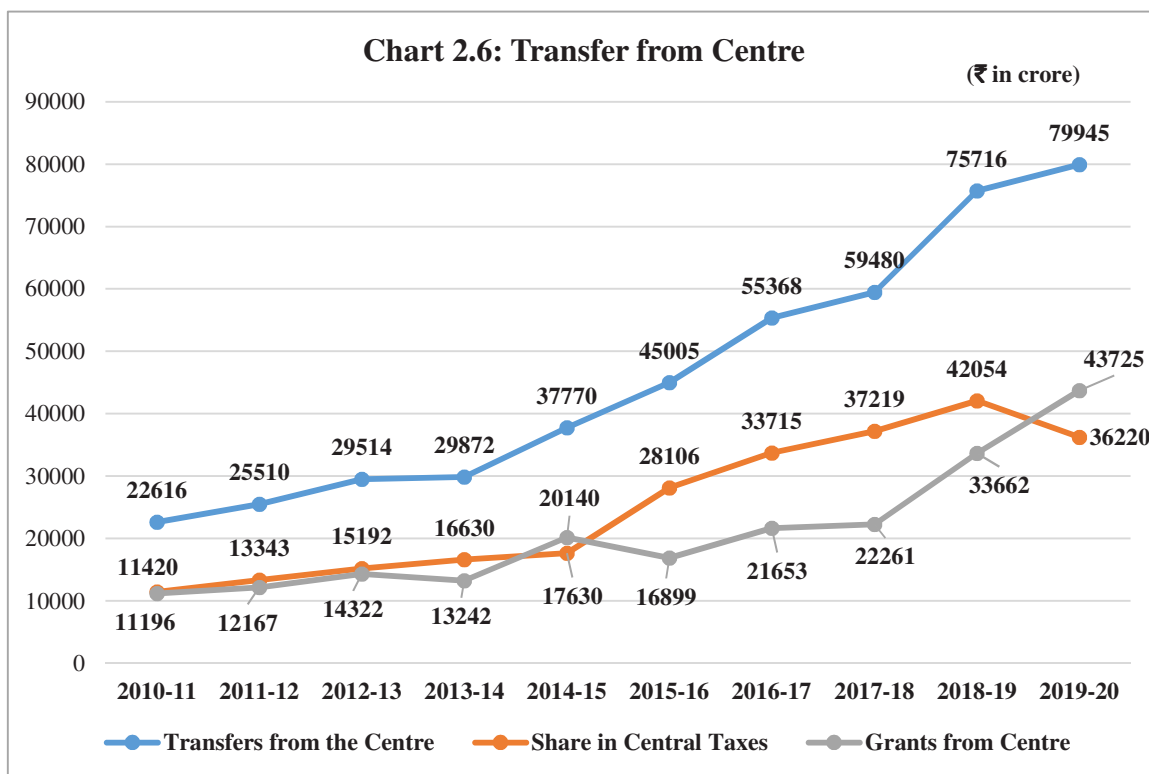
* Dividend of ₹ 39 crore (2016-17), ₹ two crore (2017-18) and ₹ 225 crore (2018-19) for which details are awaited from Source: Finance Accounts of the respective years

Non-tax Revenue ranged between five and seven *per cent* of the total Revenue receipts of the State during 2015-20, have shown a steady decline from 2017-18 onwards. During 2019-20, it decreased by ₹ 1,546.57 crore (9.76 *per cent*) over the previous year. The decrease was mainly under Interest Receipts ₹ 920.59 crore and Dividend by ₹ 218.95 crore.

One of the major sources of Interest Receipts is interest proceeds out of investment of surplus cash balances of the State. As per Reserve Bank of India's Regulations, the cash balance maintained by the State is invested in Government of India's 14 days Treasury Bills. Excess cash balance, beyond the immediate requirement is invested in Government of India's 91 days Treasury Bills. As on 31 March 2019, ₹ 35,218.99 crore was lying under Cash Balance Investment Account of the State Government as invested by the RBI. As on 31 March 2020, the investment held in Cash Balance Investment Account was ₹ 14,743.48 crore.

2.3.2.3 Transfers from the Centre

The transfers from Central Government are mainly dependent on the recommendations of the Finance Commission. 14th Finance Commission (2015-20) recommended an increase in the share of States in Central Taxes from 32 *per cent* to 42 *per cent* with effect from 2015-16 onwards. Transfers from the Union Government includes State's share of Union Taxes and Duties and Grants-in-Aid. The transfers from Centre during 2010-11 to 2019-20 are given in **Chart 2.6**.

(Source: Finance Accounts of respective years)

Government of India transferred ₹ 74,215 crore (average ₹ 14,843 crore) during 2010-15 under 13th Finance Commission and ₹ 1,77,314 crore (average ₹ 35,463 crore) during 2015-20 under 14th FC as Share in Central Taxes and duties.

Further, grants from Centre were ₹ 71,067 crore (average ₹ 14,213 crore) during 2010-15 under 13th FC and ₹ 1,38,200 crore (average ₹ 27,640 crore) during 2015-20 under 14th FC.

As compared to previous year, the State's share in Central Taxes declined in 2019-20, whereas, the Grants from Centre registered an increase.

Central Tax Transfer

The Finance Commission projections *vis-à-vis* actual tax devolution of Central Tax Transfer is as given in **Table 2.8**.

Table 2.8: State's share in Union taxes and duties: Actual devolution *vis-à-vis* Finance Commission projections

(₹ in crore)

Year	Finance Commission projections	Tax Devolution receivable	Actual tax devolution received	Difference
1	2	3	4	5=(4-3)
2010-11	n per cent of net proceeds of all shareable taxes excluding service tax and n1 per cent of net proceeds of sharable service tax (As per recommendations of 13 th FC) [Inter-se Share of States =5.199 Table 8.2)]	11419.23	11419.78	0.55
2011-12		13178.87	13343.34	164.47
2012-13		15321.32	15191.92	(-)129.40
2013-14		16903.07	16630.43	(-)272.64
2014-15		18135.84	17630.03	(-)505.81

Year	Finance Commission projections	Tax Devolution receivable	Actual tax devolution received	Difference
1	2	3	4	5=(4-3)
2015-16	n per cent of net proceeds of all shareable taxes excluding service tax and n1 per cent of net proceeds of sharable service tax (As per recommendations of 14 th FC) [Inter-se Share of States =5.521 Table 8.2)]	28546.00	28105.95	(-)440.05
2016-17		32958.64	33714.90	756.26
2017-18		37203.32	37219.20	15.88
2018-19		40688.70	42054.20	1365.50
2019-20		36219.64	36219.64	0.00

Source: Receipt Budget of Union Government and Finance Accounts of the State for the respective years

During 13th FC (2010-15), the tax devolution received was ₹ 74,215.50 crore as against receivable amount of ₹ 74,958.33 crore resulting in short receipt of ₹ 742.83 crore. During the 14th FC, (2015-20) the tax devolution received was ₹ 1,77,313.89 crore as against the receivable amount of ₹ 1,75,616.30 crore resulting in excess receipt of ₹ 1,697.59 crore.

The transfer of different components of States share of Union Taxes during 2015-20 of 14th FC is shown in **Table 2.9**.

Table 2.9: Central Tax Transfers

Head	(₹ in crore)				
	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Central Goods and Services Tax (CGST)	0.00	0.00	522.44	10377.52	10277.86
Integrated Goods and Services Tax (IGST)	0.00	0.00	3754.16	828.20	0.00
Corporation Tax	8835.19	10790.20	11387.92	14621.85	12349.52
Taxes on Income other than Corporation Tax	6144.85	7499.22	9616.28	10768.37	9676.68
Customs	4486.57	4641.53	3753.00	2980.37	2295.84
Union Excise Duties	3730.37	5300.23	3923.00	1980.63	1596.26
Service Tax	4887.46	5458.92	4246.87	390.29	0.00
Other Taxes ²	21.51	24.80	15.53	106.98	23.48
Central Tax transfers	28105.95	33714.90	37219.19	42054.20	36219.64
Percentage of increase over previous year	59.42	19.96	10.39	12.99	(-)13.87
Percentage of Central Tax Transfers to Revenue Receipts	15.19	16.47	15.28	15.07	12.79

Source: Finance Accounts of respective years

During 2019-20, there was a drastic decrease in Central Tax Transfer by ₹ 5,834.56 crore (13.87 per cent) over the previous year. The percentage of Central Tax Transfers to Revenue Receipts ranged between 15.07 per cent and 16.47 per cent during 2015-19, but in 2019-20 it decreased to 12.79 per cent. There was decrease under all the Heads, with major decrease under Corporation Tax and IGST.

² Include Taxes on Wealth, Other Taxes on Income and Expenditure, Other Taxes and Duties on commodities and Services

Grants-in-aid from Government of India

The Grants-in-Aid received from GoI during 2015-20 are detailed in **Table 2.10**.

Table 2.10: Grants-in-Aid from Government of India

(₹ in crore)					
Head	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Non-Plan Grants	6079.57	9072.48	7157.50	7529.62 [@]	13690.19
Grants for State Plan Schemes	790.51	455.15	196.71	1886.54	1723.42
Grants for Central Plan Schemes*	688.07	1656.57	1085.81	1326.17	1369.31
Grants for Centrally Sponsored Schemes	9340.46	10468.38	11894.91	13787.33	8806.56
Grants for Special Plan Schemes	0	0	0	0	0
Grants for Centrally Sponsored Schemes (CSS)	0	0	0	22.04	1918.42
Finance Commission Grants	0	0	0	0	550.91
Other Transfers/Grants to States/Union Territories with Legislature	0	0	1488.00	9110.42 [@]	15666.56
Total	16898.61	21652.58	22260.93[§]	33662.12	43725.37
Percentage of increase over the previous year	(-)16.1	28.1	2.8	51.2	29.9
Percentage of Grants-in-Aid to Revenue Receipts	9.1	10.6	9.1	12.1	15.44
Source: Finance Accounts of respective years					
[§] Includes ₹ 437.77 crore, details are not available					
*There are no figures since the nomenclature of Plan and Non-Plan Grants was removed with effect from the year 2017-18 and replaced by Grants for CSS, Finance Commission Grants and Other Grants to States					
[@] Differs from previous year due to transfer of ₹ 780.42 crore from 'Non-Plan Grants' to 'Other transfers/Grants to States/Union Territories with Legislature'					

Grants-in-Aid from GoI increased by 30 *per cent* from ₹ 33,662.12 crore in 2018-19 to ₹ 43,725.37 crore in 2019-20. The increase in 2019-20 was mainly due to significant grants released under GST Compensation (₹ 6,688.13 crore) and Non-plan grants (₹ 6,160.57 crore). The trend of total grants from GoI as a percentage of Revenue receipts ranged between 9.1 *per cent* and 15.44 *per cent* during 2015-20 as shown in **Table 2.10**.

Fourteenth Finance Commission Grants

14th FC grants were provided to the States for Local bodies and State Disaster Response Fund. Details of grants provided during 2018-19 and 2019-20 by the GoI is given in **Table 2.11**.

Table 2.11: Grants-in-aid released by GoI as per recommendation of 14 FC

(₹ in crore)

Transfers	Recommendation of the XIV-FC 2015-20	Recommendation of the XIV-FC			Actual release by GoI			Release by State Government		
		2015-16 to 2018-19	2019-20	Total	2015-16 to 2018-19	2019-20	Total	2015-16 to 2018-19	2019-20	Total
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
Local Bodies										
(i) Grants to PRIs	15035.68	10479.98	4555.70	15035.68	9767.4	4059.55	13826.95	9767.4	4059.55	13826.95
(a) General Basic Grant	13532.11	9472.56	4059.55	13532.11	9472.56	4059.55	13532.11	9472.56	4059.55	13532.11
(b) General Performance Grants [#]	1503.57	1007.42	496.15	1503.57	294.84	0.00	294.84	294.84	0.00	294.84
(ii) Grants to ULBs	12412.86	8614.62	3798.24	12412.86	7438.08	2979.02	10417.10	7438.08	2979.02	10417.10
(a) General Basic Grant	9930.29	6951.26	2979.03	9930.29	7438.08	2979.02	10417.10	7438.08	2979.02	10417.10
(b) General Performance Grants [#]	2482.57	1663.36	819.21	2482.57	0	0	0	0	0	0
Total for Local Bodies	27448.54	19094.60	8353.94	27448.54	17205.48	7038.57	24244.05	17205.48	7038.57	24244.05
State Disaster Response Fund*	8195.00	6392.00	1803.00	8195.00	6063.00	1352.25	7415.25	12542.39	6992.40	19534.79
Grand Total	35643.54	25486.60	10156.94	35643.54	23268.48	8390.82	31659.30	29747.87	14030.97	43778.84

* Including State share of 25 per cent of total grant

[#]Pertains to the period 2016-20 as given in Annexure 9.1 of XIV-FC Report

Source: XIV-FC Report and Finance Accounts of respective years

Transfer to Local Bodies (Rural and Urban)

During 2015-16 to 2019-20, the State Government received ₹ 10,417.10 crore of Basic Grants for ULBs against the recommendation of ₹ 9,930.29 crore and received the entire recommended amount of ₹ 13,532.11 crore towards Basic Grants to PRIs

As per recommendations of the XIV-FC, the Performance Grant is admissible to the PRIs after fulfilment of the mandatory conditions, namely (i) submission of reliable audited accounts along with data of receipts and expenditure, and (ii) improvement in own sources of revenue by the local bodies. In case of Urban local bodies (ULBs), in addition to the above two conditions, the ULBs must publish the service level benchmarks relating to basic urban services each year for the period of the award and make it public.

It was observed that due to non-submission of the mandatory conditions, the General Performance Grants of ₹ 333.66 crore, ₹ 378.91 crore and ₹ 496.15 crore to PRIs as recommended by the XIV-FC for the years 2017-18, 2018-19 and 2019-20 had not been released by GoI. Similarly, XIV-FC recommended General Performance Grants of ₹ 486.82 crore, ₹ 550.91 crore, ₹ 625.63 crore and ₹ 819.21 crore to Urban Local Bodies (ULBs) for the years 2016-17, 2017-18, 2018-19 and 2019-20 respectively. However, Performance grants for any of the year was not released by GoI.

The concerned Departments need to comply with the conditions attached with these grants and make sure that there is no loss of grants on this account.

2.3.3 Capital Receipts

Capital receipts comprise miscellaneous Capital receipts such as proceeds from Disinvestments, recoveries of Loans and Advances, Debt receipts from internal sources (market loans, borrowings from financial institutions/ commercial banks) and Loans and Advances from the GoI. The net Public Debt receipt after discharging of public debt plus other capital receipt is the net capital receipt of the State.

The trends in growth and composition of Capital receipts are given in **Table 2.12**.

Table 2.12: Trends in growth and composition of Capital Receipts

(₹ in crore)					
Sources of State's Receipts	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Capital Receipts	28815.31	38195.18	34071.34	2513.01	34142.43
Miscellaneous Capital Receipts	16.89	0	0	0	0
Recovery of Loans and Advances	865.11	1745.58	1778.01	1604.29	1614.87
Net Public Debt Receipts	27933.31	36449.60	32293.33	908.72	32527.56
<i>Internal Debt</i>	<i>28253.99</i>	<i>36792.33</i>	<i>33074.10</i>	<i>1496.07</i>	<i>32610.31</i>
<i>Growth rate</i>	<i>35.20</i>	<i>30.22</i>	<i>(-)10.11</i>	<i>(-)95.48</i>	<i>2079.73</i>
<i>Loans and Advances from GoI</i>	<i>(-)320.68</i>	<i>(-)342.73</i>	<i>(-)780.77</i>	<i>(-)587.35</i>	<i>(-)82.75</i>
<i>Growth rate</i>	<i>(-)6.8</i>	<i>6.88</i>	<i>127.81</i>	<i>(-)24.77</i>	<i>(-)85.91</i>
Rate of growth of Debt Capital Receipts	35.96	30.49	(-)11.4	(-)97.19	3479.49
Rate of growth of Non-debt Capital Receipts	(-)9.50	97.91	1.86	(-)9.77	0.66
Rate of growth of GSDP	10.52	11.80	8.38	10.50	9.34
Rate of growth of Capital Receipts (<i>per cent</i>)	33.90	32.55	(-)10.8	(-)92.62	1258.63
Source: Finance Accounts of respective years					

Net Capital Receipts (Net Public Debt and Non-debt Receipts) of the State increased by 33.9 *per cent* in 2015-16, 32.55 *per cent* in 2016-17 and 1258.63 *per cent* in 2019-20 whereas it decreased by 10.80 *per cent* in 2017-18 and 92.62 *per cent* in 2018-19. The share of Net Public Debt Receipts in Capital Receipts was around 95 *per cent* during 2015-20 except in 2018-19 (36.2 *per cent*).

2.3.4 State's performance in mobilization of resources

State's performance in mobilization of resources is assessed in terms of its own resources comprising Own Tax and Non-tax sources. The State's actual Own tax and Non-tax Receipts for the year 2019-20 *vis-à-vis* projections given in the 14th FC Report and Budget Estimates (2019-20) are given in **Table 2.13**.

Table 2.13: Tax and Non-tax Receipts *vis-à-vis* Projections 2019-20

(₹ in crore)					
	14 th FC Projections	Budget Estimates	Actual	Percentage variation of actual over	
				Budget estimates	14 th FC Projections
Own Tax Revenue	260114	210824	188948	(-)10.4	(-)27.4
Non-tax Revenue	27301	16807	14297	(-)14.9	(-)47.6
Source: Finance Accounts, FFC Report, Budget documents					

In comparison to the assessment made by 14th FC and Budget estimates there was substantial shortfall in mobilisation of resources by the State.

2.4 Application of Resources

The State Government is vested with the responsibility of incurring expenditure within the framework of fiscal responsibility legislations, while at the same time ensuring that the ongoing fiscal correction and consolidation process of the State is not at the cost of expenditure directed towards development of capital infrastructure and social sector. These paragraphs along with sub-paragraphs give the analysis of expenditure in the State.

2.4.1 Growth and Composition of Expenditure

Capital Expenditure: All charges for the first construction of a project as well as charges for intermediate maintenance of the work while not opened for service and also bears charges for such further additions and improvements as may be sanctioned under the rules made by competent authority shall be classified as Capital expenditure.

Revenue Expenditure: Charges on maintenance, repair, upkeep and working expenses which are required to maintain the assets in a running order as also all other expenses incurred for the day to day running of the organisation, including establishment and administrative expenses shall be classified as Revenue expenditure.

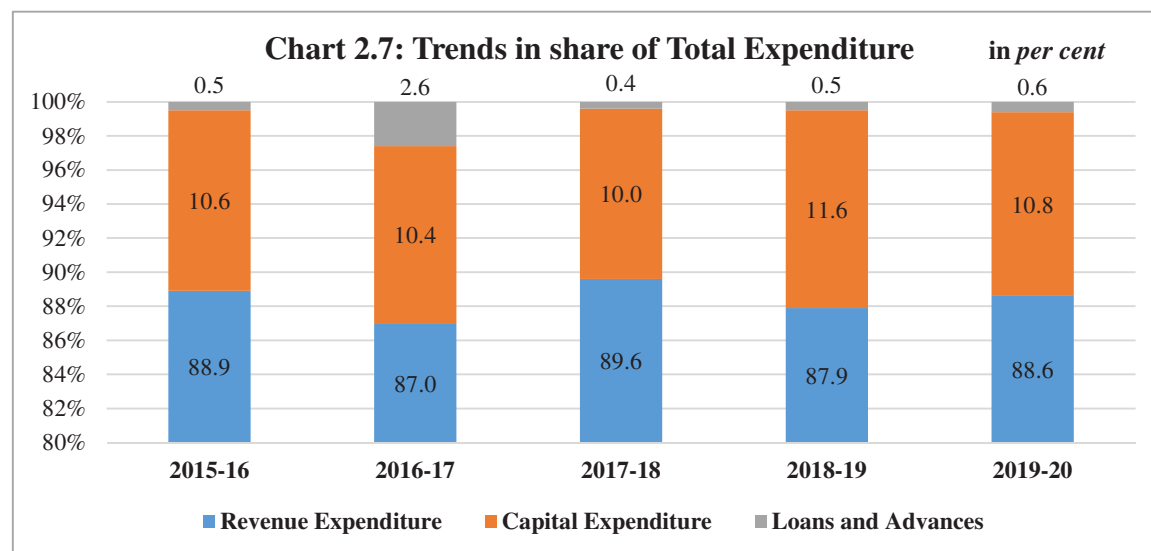
The composition of total expenditure over the period of last five years (2015-20) is given in **Table 2.14** and **Chart 2.7**.

Table 2.14: Total expenditure and its composition

Parameters	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Total Expenditure (TE)	214282	245055	269392	303616	338691
Revenue Expenditure (RE)	190374	213229	241571	267022	300305
Capital Expenditure (CE)	22793	25549	26842	35049	36416
Loans and Advances	1115	6277	979	1545	1970
As a percentage of GSDP					
TE/GSDP	10.90	11.15	11.31	11.53	11.77
RE/GSDP	9.68	9.70	10.14	10.14	10.43
CE/GSDP	1.16	1.16	1.13	1.33	1.27
Loans and Advances/GSDP	0.06	0.29	0.04	0.06	0.07

(₹ in crore)

Source: Finance Accounts of respective years

(Source: Finance Accounts of respective years)

It is evident from the above that the total expenditure increased significantly from ₹ 2,14,282 crore in 2015-16 to ₹ 3,38,691 crore in 2019-20. Total expenditure as a percentage of GSDP grew from 10.9 per cent in 2015-16 to 11.77 per cent in 2019-20.

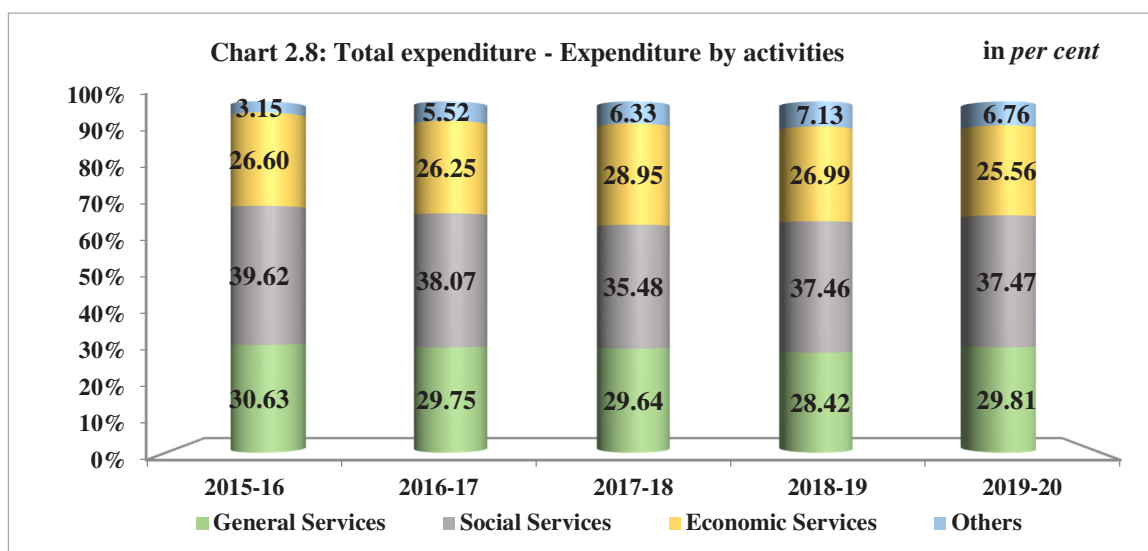
In terms of activities, total expenditure could be considered as being composed of expenditure on General Services including Interest Payments, Social Services, Economic Services, Grants-in-Aid and Loans and Advances. Relative shares of these components in the total expenditure are indicated in **Table 2.15** and **Chart 2.8**.

Table 2.15: Relative share of various sectors of expenditure

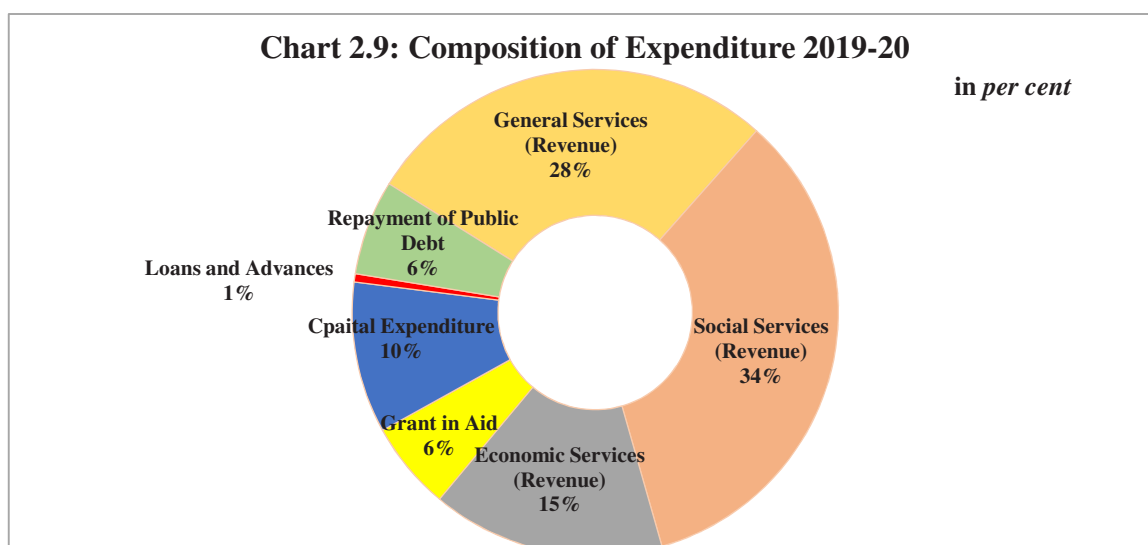
Parameters	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
General Services	30.63	29.75	29.64	28.42	29.81
Social Services	39.62	38.07	35.48	37.46	37.47
Economic Services	26.60	26.25	28.95	26.99	25.56
Others (Grants to Local Bodies and Loans and Advances)	3.15	5.52	6.33	7.13	6.76

(in per cent)

Source: Finance Accounts of respective years

(Source: Finance Accounts of respective years)

(Source: Finance Accounts 2019-20)

2.4.2 Revenue Expenditure

Revenue expenditure is incurred to maintain the current level of services and payment for the past obligation. As such, it does not result in any addition to the State's infrastructure and service network.

The Revenue expenditure, its rate of growth and buoyancy of Revenue expenditure with GSDP and Revenue receipts during the last five years are indicated in **Table 2.16**.

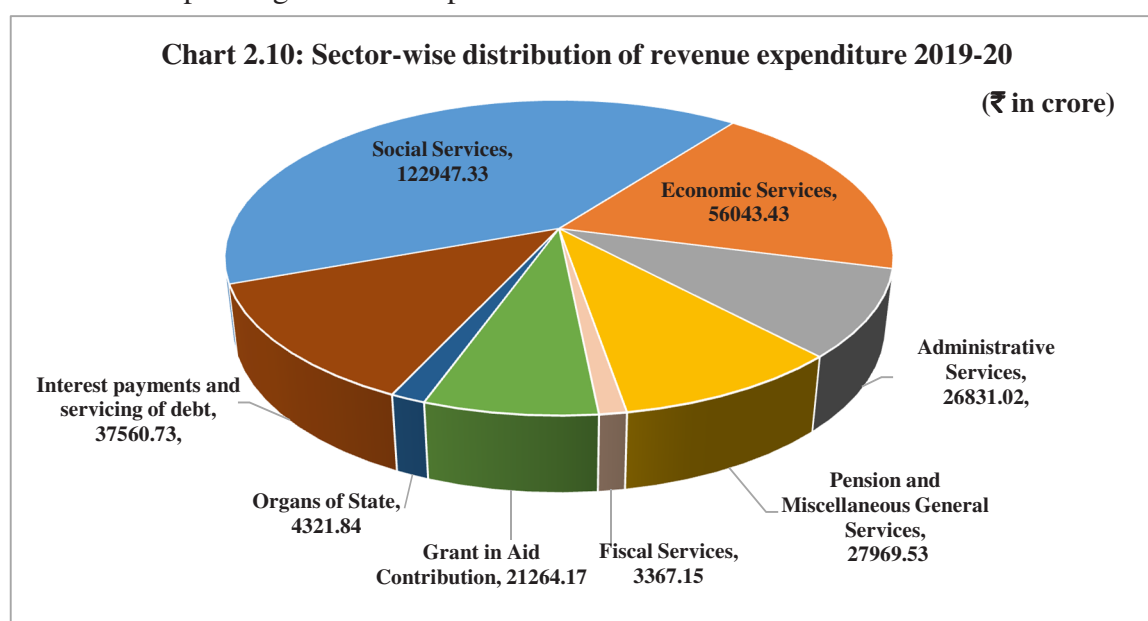
Table 2.16: Revenue Expenditure – Basic Parameters

Parameters	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Total Expenditure (TE)	214282	245055	269392	303616	338691
Revenue Expenditure (RE)	190374	213229	241571	267022	300305
Rate of Growth of RE (per cent)	7.20	12.01	13.29	10.54	12.46
Revenue Expenditure as percentage of TE	88.84	87.01	89.67	87.95	88.67
RE/GSDP (per cent)	9.68	9.70	10.14	10.14	10.43
RE as percentage of RR	102.89	104.17	99.15	95.71	106.04
Buoyancy of Revenue Expenditure with					
GSDP (ratio)	0.68	1.02	1.59	1.00	1.33
Revenue Receipts (ratio)	0.61	1.13	0.70	0.73	8.31

Source: Finance Accounts of respective years

- Revenue expenditure increased from ₹ 1,90,374 crore in 2015-16 to ₹ 3,00,305 crore in 2019-20, at an average growth rate of 11.10 per cent .
- Revenue expenditure had a predominant share in total expenditure. During 2019-20, Revenue expenditure constituted 88.67 per cent of total expenditure thus leaving little scope for capital expenditure. The buoyancy ratio of Revenue expenditure with reference to both GSDP and Revenue receipts showed a fluctuating trend. The buoyancy of Revenue expenditure with Revenue receipts at 8.31 during 2019-20 indicated that as against the Revenue receipt of ₹ one, corresponding Revenue expenditure was ₹ 8.31.

Chart 2.10: Sector-wise distribution of revenue expenditure 2019-20

(Source: Finance Accounts 2019-20)

2.4.2.1 Major changes in Revenue Expenditure

The variations in Revenue expenditure during 2019-20 as compared to 2018-19 are given in **Table 2.17**.

Table 2.17: Variations in Revenue Expenditure during 2019-20 compared to 2018-19

Major Heads of Account	(₹ in crore)		
	2018-19	2019-20	Increase (+)/ Decrease (-)
2015-Election	254.74	1854.70	1599.96
2053- District Administration	5564.18	7338.06	1773.88
2055- Police	12037.97	15867.84	3829.87
2071- Pensions and Other Retirement Benefits	20489.98	27741.23	7251.25
2202- General Education	47947.00	59073.81	11126.81
2210-Medical and Public Health	11026.88	12454.97	1428.09
2215-Water Supply and Sanitation	3817.82	2177.43	(-)1640.39
2245- Relief on account of Natural Calamities	8654.24	10958.47	2304.23
2515- Other Rural Development Programme	4851.45	6101.62	1250.17
3604-Compensation and Assignments to Local Bodies and Panchayati Raj Institutions	20107.21	21264.17	1156.96

Source: Finance Accounts of the respective years.

During the year 2019-20, there was significant increase in Revenue Expenditure on General Education and pension and other retirement benefits.

2.4.2.2 Committed Expenditure

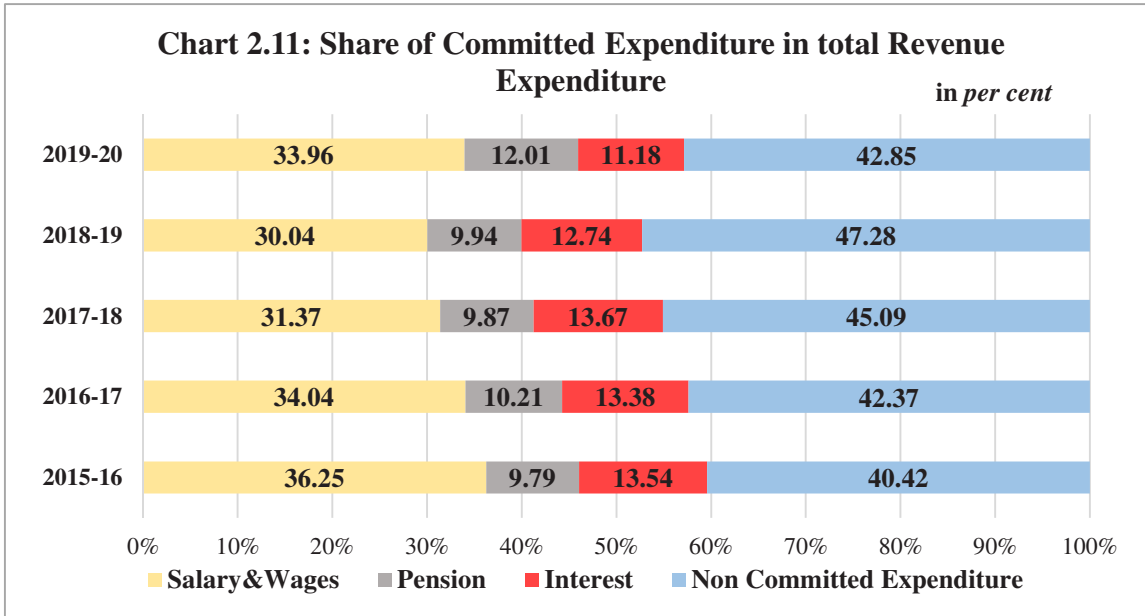
The committed expenditure of the State Government on revenue account consists of interest payments; expenditure on salaries and wages; and pensions. It has first charge on Government resources. Upward trend on committed expenditure leaves the Government with lesser flexibility for development sector.

Table 2.18 presents the trends in the components of committed expenditure and the percentage of committed expenditure to Revenue receipts and Revenue expenditure during 2015-20 and **Chart 2.11** shows the share of committed expenditure in the total Revenue expenditure.

Table 2.18: Components of Committed Expenditure

Components of Committed Expenditure	(₹ in crore)				
	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Salaries & Wages *	69006.99	72582.95	75783.87	80221.59	101981.24
Expenditure on Pensions	18642.23	21760.26	23853.33	26544.73	36077.52
Interest Payments	25771.41	28531.92	33018.43	34021.25	33560.73
Total	113420.63	122875.13	132655.63	140787.57	171619.49
As a percentage of Revenue Receipts (RR)					
Salaries & Wages*	37.29	35.46	31.10	28.75	36.01
Expenditure on Pensions	10.07	10.63	9.79	9.51	12.74
Interest Payments	13.93	13.94	13.55	12.19	11.85
Total	61.29	60.03	54.44	50.45	60.60
As a percentage of Revenue Expenditure (RE)					
Salaries & Wages*	36.25	34.04	31.37	30.04	33.96
Expenditure on Pensions	9.79	10.21	9.87	9.94	12.01
Interest Payments	13.54	13.38	13.67	12.74	11.18
Total	59.58	57.63	54.91	52.72	57.15

* Includes salaries paid out of grants-in-aid
Source: Finance Accounts of respective years

(Source: Finance Accounts of respective years)

The share of the committed expenditure constituted over 50 per cent of Revenue expenditure and Revenue receipts of the State during the five year period i.e. 2015-20.

Salaries and Wages

Expenditure on salaries and wages over the five year period (2015-20), increased by ₹ 32,974.25 crore (47.78 per cent) from ₹ 69,006.99 crore in 2015-16 to ₹ 1,01,981.24 crore in 2019-20. Its share in the Revenue expenditure increased during the current year relative to the previous year and accounted for 33.96 per cent of Revenue expenditure during 2019-20.

Interest Payments

During 2019-20, Interest Payments decreased slightly by ₹ 460.52 crore (1.35 per cent) over the previous year. During the current year, the Interest Payments were made on Internal Debt (₹ 27,726.54 crore), Small Savings, Provident Fund, etc., (₹ 3,213.92 crore), Loans and Advances from Central Government (₹ 397.05 crore), Deposits and Advances (₹ 2,157.76 crore) and Reserve Funds (₹ 5.91 crore).

Pensions payments

The expenditure during the year on pension and other retirement benefits to State Government employees recruited prior to 01 November 2005, was ₹ 36,077.52 crore (12 per cent of Revenue expenditure). There was a substantive increase of ₹ 9,532.79 crore in expenditure over the previous year. State Government employees recruited on or after 01 November 2005 are eligible for the National Pension System (NPS), which is a Defined Contributory Pension Scheme.

2.4.2.3 Undischarged liabilities in National Pension System

Government introduced the ‘National Pension System’ (NPS) applicable to all new entrants joining State Government Service on or after 01 November 2005. The contributions are initially transferred to the Public Account (Major Head ‘8342-117-

Defined Contributory Pension Scheme'). The State Government has the responsibility to deposit both employee's and employer's share with the designated authority *i.e.*, National Securities Depository Limited (NSDL)/trustee bank for further investment as per the guidelines of NPS. The State Government opens a current account with the Bank for parking the funds before transfer to NSDL.

The State Government joined the NPS of the Central Government in August 2014 for employees in the State Government, Zilla Parishad, Recognised and Aided Educational Institutions, Agricultural/Non-Agricultural Universities and affiliated Non-Government Colleges, Corporations under Water Resources Department recruited on or after 01 November 2005. The contribution of employees (10 *per cent* of basic pay plus dearness allowance) along with matching contribution of employer (State Government) under Tier I of the Scheme and the employees' contribution above 10 *per cent* under Tier II (for which there would be no matching contribution by Government) is to be transferred to the designated pension fund, through NSDL.

During the year 2019-20, the Government of Maharashtra deposited ₹ 5,048.82 crore towards employees' contribution of ₹ 2,554.42 crore (₹ 2,287.75 crore - Tier I and ₹ 266.67 crore - Tier II) and employers' contribution of ₹ 2,494.40 crore into a Fund created for Pension Scheme for Government employees in the Public Account, pending final transfer to the designated Fund Manager. The State Government has transferred ₹ 3,304 crore to the NSDL. As on 31 March 2020, the total un-transferred balance of earlier years were ₹ 8,727.58 crore. The interest liability on the un-transferred balance works out to ₹ 566.61 crore at the rate of interest applicable to the Scheme, of which ₹ 137.11 crore was paid to NSDL during the year. Non-payment of interest has resulted in understatement of Revenue Deficit and Fiscal Deficit of ₹ 429.50 crore. The unpaid interest has impact on the overall liability of the State Government. The difference of ₹ 206.65 crore between Employees' contribution under Tier-I and Employer's contribution (₹ 2,494.40 crore *minus* ₹ 2,287.75 crore) was under reconciliation.

2.4.2.4 Subsidies

In a welfare State, subsidies are provided to the disadvantaged sections of the society. Subsidies given by the State Government during 2015-16 to 2019-20 are shown in **Table 2.19**.

Table 2.19: Expenditure on subsidies during 2015-20

	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Subsidies (₹ in crore)	17766	20984	33894	27398	28386
Subsidies as a percentage of Revenue Receipts	9.60	10.25	13.91	9.82	10.02
Subsidies as a percentage of Revenue Expenditure	9.33	9.84	14.03	10.26	9.45
Source: Finance Accounts of respective years					

Table 2.19 indicates that expenditure under subsidies increased by 3.6 *per cent* from ₹ 27,398 crore in 2018-19 to ₹ 28,386 crore in 2019-20. During the current year, subsidies constituted 9.45 *per cent* of the Revenue expenditure and 10.02 *per cent* of Revenue receipts.

The major schemes which received subsidies during 2019-20 included:

- Subsidy of ₹ 8,966 crore on account of reduced power tariff to agricultural and powerloom consumers under the Scheme 'Distribution/Transmission Licenses for reduction in Agriculture and Powerloom tariff'
- Subsidy of ₹ 3,390 crore on account of financial assistance (interest waiver, rebate in VAT, exemption of electricity duty, waiver of stamp duty etc) given to encourage the dispersal of industries to less developed areas under the scheme 'Package scheme of incentives'
- Mahatma Jyotirao Phule Farmer's Loan waiver scheme (₹ 3,000 crore)
- Pradhan Mantri Crop Insurance Scheme (₹ 2,346 crore)
- Chhatrapati Shivaji Maharaj Shetkari Sanman Yojana-2017 (₹ 1,490 crore)
- Subsidy on loss to Maharashtra State Road Transport Corporation (₹ 1,313 crore)

2.4.2.5 Financial Assistance by the State Government to Local Bodies and Other Institutions

Financial assistance is provided by the State Government to Local bodies and other institution by way of Grants and Loans. The quantum of assistance provided by way of Grants and Loans to Local Bodies and Other institutions during 2019-20 relative to previous years is shown in **Table 2.20**.

Table 2.20: Financial Assistance to Local Bodies, etc.

	(₹ in crore)				
Institutions	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
(A) Local Bodies					
Municipal Corporations and Municipalities	9187	13850	23192	28959	30803
Panchayati Raj Institutions	18240	18627	22113	21124	26620
Total (A)	27427	32477	45305	50083	57423
(B) Others					
Educational Institutions (Aided Schools, Aided Colleges, Universities, etc.)	27072	29037	29175	31428	36674
Development Authorities	252	807	1692	1028	584
Hospitals and Other Charitable Institutions	4058	5038	5694	5707	5365
Other Institutions	23292	29480	19778	34317	34159
Total (B)	54674	64362	56339	72480	76782
Total (A+B)	82101	96839	101644	122563	134205
Revenue Expenditure	190374	213229	241571	267022	300305
Assistance as percentage of Revenue Expenditure	43.1	45.4	42.1	45.9	44.7
Source: Finance Accounts of respective years					

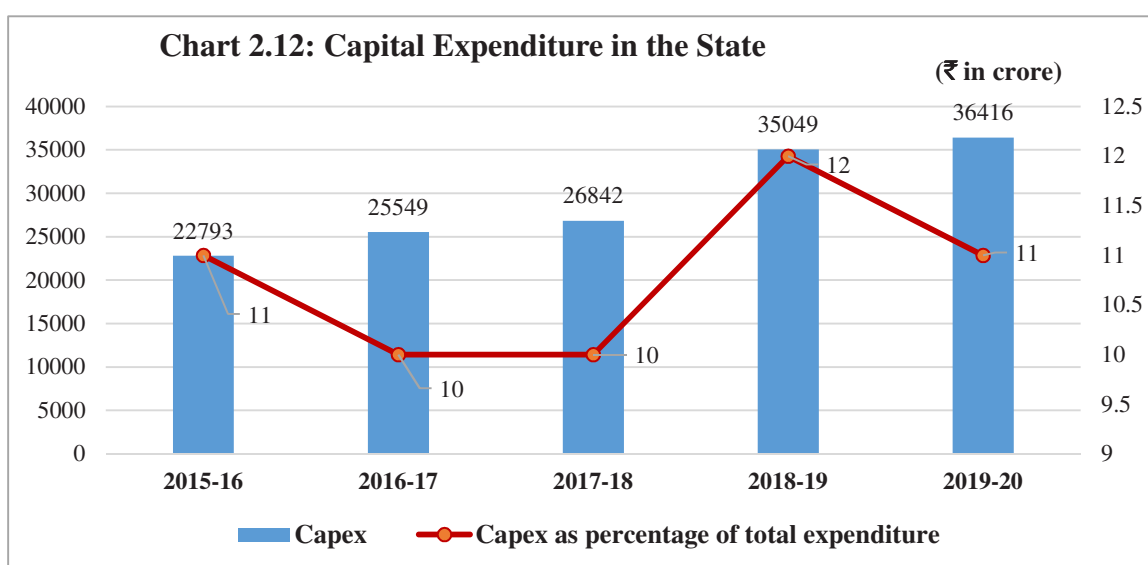
The financial assistance to Local Bodies and other institutions by the State Government increased from ₹ 82,101 crore in 2015-16 to ₹ 1,34,205 crore in 2019-20. As compared to the previous year, the assistance during 2019-20 increased by nine *per cent*. Further, the assistance to Municipal Corporations for loss of revenue arising due to Implementation of Goods and Services Tax during 2019-20 was ₹ 19,147 crore as compared to ₹ 17,469 crore in 2018-19.

After the decision to abolish the Local Body Tax in August 2015, the State Government's assistance to Urban Local Bodies, in lieu of Local Body Tax was ₹ 3,291 crore in 2015-16, ₹ 5,180 crore in 2016-17, ₹ 4,228 crore in 2017-18, ₹ 1,175 crore in 2018-19 and ₹ 869 crore in 2019-20, which may be an additional burden to the State exchequer.

2.4.3 Capital Expenditure

Capital Expenditure (capex) is primarily expenditure on creation of fixed infrastructure assets such as roads, buildings *etc.*

During 2019-20, Capital Outlay (₹ 36,416 crore) constituted 11 *per cent* of the total expenditure, a slight increase of four *per cent* (₹ 1,367 crore) over 2018-19. Trend of Capital expenditure *vis-à-vis* total expenditure during the five-year period (2015-20) are given in **Chart 2.12**.

(Source: Finance Accounts of respective years)

2.4.3.1 Major changes in Capital Expenditure

During 2019-20, Capital Outlay (₹ 36,416 crore) constituted 11 *per cent* of the total expenditure, an increase by four *per cent* over 2018-19. The significant increase/decrease in capital outlay during 2019-20 over the previous year is shown in **Table 2.21**.

Table 2.21: Capital expenditure during 2019-20 compared to 2018-19

(₹ in crore)

Major Heads of Accounts	2018-19	2019-20	Increase (+)/ Decrease (-)
4402-Capital Outlay on Soil and Water Conservation	2235.36	910.25	(-)1325.11
4408-Capital Outlay on Food Storage and Warehousing	1199.84	2889.50	1689.66
4701-Capital Outlay on Major and Medium Irrigation	10307.31	9417.09	(-)890.22
4801-Capital Outlay on Power Projects	520.92	81.02	(-)439.90
5054-Capital Outlay on Roads and Bridges	9513.72	12563.88	3050.16

Source: Finance Accounts of respective years

During 2019-20, there was mainly increase in capital outlay on Food Storage and Warehousing (141 *per cent*) and Roads and Bridges (32 *per cent*).

2.4.3.2 Quality of Capital Expenditure

Out of the total Capital expenditure of ₹ 36,416 crore, Government had invested ₹ 11,702.73 crore (32.14 per cent of Capital expenditure) in Statutory Corporations (₹ 11,145.23 crore) mainly related to Irrigation Development and others, Government Companies (₹ 514.76 crore) and in Co-operative banks/Societies and Local bodies (₹ 42.74 crore).

Statement 19 of Finance Accounts of the State Government contains the details of investments of the Government.

If the State Government keeps on making investments in loss making government companies whose net worth is completely eroded, then there are no chances of returns on investment made. Similarly, experience has shown the inevitability of write-off of the loans given to loss making Corporations and other bodies, financial corporations, etc. Requisite steps have to be taken to infuse transparency in such financial operations. This section presents an analysis of investments and other Capital expenditure undertaken by the Government during the current year.

Quality of investments in the companies, corporations and other bodies

Capital expenditure in the Companies and Corporations, which are loss making and that where net worth is completely eroded is not sustainable.

Investments made and loans given to Companies, Corporations and Co-operatives, which are loss making and that where net worth is completely eroded, affect quality of Capital expenditure. Return on Investment in share capital invested in PSUs and history of repayment of loans given to various bodies are important determinants of quality of Capital expenditure.

Table 2.22: Return on Investment

Investment/Return/ Cost of borrowings	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Investment at the end of the year (₹ in crore)	120310.97	129983.79	140203.56	153322.10	165024.85
Return (₹ in crore)	57.27	66.81	64.63	275.48&&	56.53&
Return (per cent)	0.05	0.05	0.05	0.18	0.03
Average rate ³ of interest on Government Borrowings (per cent)	7.7	7.6	8.0	7.8	7.3
Difference between interest rate and return (per cent)	7.69	7.55	7.95	7.62	7.27
Difference between interest on Government borrowings and return on investment (₹ in crore)	9257.92	9813.77	11146.18	11683.14	11997.31
Source: Finance Accounts of respective years					
* Details of ₹ 46.93 crore awaited from State Government					
** Details of ₹ 255.37 crore awaited from State Government					

Information furnished by the Commissioner for Co-operation and Registrar of Co-operative Societies revealed that of the 23,092 societies with an aggregate Government investment of ₹ 185.11 crore (equity: ₹ 69.74 crore and loan: ₹ 115.37

³ Average rate of interest on Government borrowings = Interest payment/[(Amount of previous year's Fiscal Liabilities + Current year's Fiscal Liabilities)/2]*100

crore), 13,425 societies had incurred accumulated losses of ₹ 1,227.24 crore (31 March 2020) against initial investments (₹ 185.11 crore) made in these societies.

Quantum of loans disbursed and recovered (2015-20)

In addition to investments in Co-operative Societies, Corporations and Companies, the State Government has also provided Loans and Advances to many institutions/organisations. The Indian Government Accounting Standards-3 (IGAS-3) requires that loans sanctioned without specific terms and conditions should be specifically disclosed. The likelihood of recovery of loans outstanding against non-working companies is remote. The detailed position of Loans and Advances for 2015-20 is given in **Table 2.23**.

Table 2.23: Position of Loans and Advances

Quantum of Loans/Interest receipts/Cost of borrowings	₹ in crore)				
	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Opening balance of Loans outstanding	21822	22072	26603	25805	25746
Amount advanced during the year	1115	6277	980	1545	1970
Amount recovered during the year	865	1746	1778	1604	1615
Closing balance of the Loans outstanding	22072	26603	25805	25746	26101
Interest received	762	407	485	394	322
Interest rate ⁴ on Loans and Advances given by the Government	3.5	1.7	1.9	1.5	1.2
Rate of Interest paid on the outstanding borrowings of the Government	7.7	7.6	8.0	7.8	7.3
Difference between the rate of interest paid and interest received (<i>per cent</i>)	(-4.2)	(-5.9)	(-6.1)	(-6.3)	(-6.1)

Source: Finance Accounts of respective years

Capital locked in incomplete projects

There were 287 ongoing irrigation projects in four Irrigation Development Corporations (Tapi Irrigation Development Corporation (TIDC), Vidarbha Irrigation Development Corporation (VIDC), Konkan Irrigation Development Corporation (KIDC) and Godavari-Marathwada Irrigation Development Corporation (GMIDC)) under Water Resources Department. Data of all the ongoing projects furnished by the IDCs were analysed in audit to assess the number of years these projects have been under execution. The summarized position is given in **Table 2.24**.

Table 2.24: Age profile of ongoing projects under Water Resources Department

Age Profile (Since the date of original AA)	Total projects			
	Major	Medium	Minor	Total
More than 30 years	21	24	21	66
More than 20 years but up to 30 years	11	18	38	67
More than 15 years but up to 20 years	2	7	46	55
More than 10 years but up to 15 years	2	24	67	93

⁴ Interest rate on Loans and Advances given by the Government = Interest received/((Opening balance + closing balance of loan and advances)/2)*100

Age Profile	Total projects			
(Since the date of original AA)	Major	Medium	Minor	Total
More than 5 years but up to 10 years	0	2	3	5
Up to 5 years	0	0	1	1
Work not started	0	0	0	0
Total	36	75	176	287

Source: Information furnished by IDCs; Status as of March 2020
Maharashtra Krishna Valley Development Corporation (MKVDC) were yet to furnish the information

Table 2.24 shows that 188 projects (65 per cent) were under execution for more than 15 years and of these 66 projects were under execution for more than 30 years.

Table 2.25 Cost overrun and balance cost in respect of all ongoing projects (₹ in crore)

IDC	Status of 287 ongoing projects				Status of projects with cost overrun					
	Number of Projects	Expenditure	Updated Cost	Balance cost	Number of projects	Amount of original AA	Expenditure	Cost overrun	Updated Cost	Balance cost
1	2	3	4	5=4-3	6	7	8	9=10-7	10	11=10-8
TIDC	70	8441.75	23450.12	15008.37	59	3413.55	7936.48	19353.97	22767.52	14831.04
VIDC	108	37655.44	82341.19	44685.75	108	9335.85	37655.44	73005.34	82341.19	44685.75
GMIDC	57	19305.85	39857.52	20551.67	57	3185.24	19305.85	36672.28	39857.52	20551.67
KIDC	52	9741.71	21046.2	11304.49	52	1748.89	9741.71	19297.31	21046.2	11304.49
Total	287	75144.75	166695.03	91550.28	276	17683.53	74639.48	148328.90	166012.43	91372.95

Source: Information furnished from respective IDCs

Table 2.25 shows that the balance estimated cost of 287 ongoing projects was ₹ 91,550.28 crore. Of these, there was cost overrun in 276 projects amounting to ₹ 1,48,328.90 crore *i.e* an increase of more than seven times the original cost.

Implementation of Ujwal Discom Assurance Yojana

The Ministry of Power, Government of India had launched (November 2015) the Ujwal Discom Assurance Yojana (UDAY) Scheme for the financial turnaround of Power Distribution Companies (DISCOMs).

With an objective to improve the operational and financial efficiency of the State DISCOMs, a tripartite Memorandum of Undertaking (MoU) was executed between Ministry of Power (GoI), concerned State Government and State Power Distribution Companies. This Scheme facilitated the State Governments to take over 75 per cent of DISCOM's outstanding debt over a period of two years.

The outstanding debt of the DISCOMs was taken over in the form of equity, loan and grant/subsidy. The loan extended to DISCOMs under UDAY has to be converted into grant and equity in the subsequent three years. Accordingly, the State has to convert loan into equity and subsidy.

Further, the State Government will have to takeover losses, if any, of the DISCOMs in a graded manner as below:

Year	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21
Loss to be taken over by State	5 per cent of loss of 2016-17	10 per cent of loss of 2017-18	25 per cent of loss of 2018-19	50 per cent of loss of previous year

Table 2.26: Position of Equity/Loan/ Subsidy under UDAY

Year	Equity Investment	Loan	Subsidy	Total
2015-16	-	-	-	-
2016-17	-	4959.75	-	4959.75
Total	-	4959.75	-	4959.75
2017-18	-	-	-	-
2018-19	-	-	-	-
2019-20	-	-	-	-

Source: Finance Accounts of respective years

During 2016-17, the State Government took over only 75 per cent of medium-term and short-term debts (₹ 6,613 crore) of the DISCOM by issuing Special Bonds for ₹ 4,959.75 crore and transferred the amount to the MSEDCL in February 2017 as loan. The amount raised by way of bonds was to be repaid by MSEDCL in five instalments i.e. ₹ 991.75 crore in the first year (2016-17) and ₹ 992 crore in subsequent years (2017-18 to 2020-21). Towards the repayment of instalment of loan for 2019-20 by the MSEDCL, the Government released a grant of ₹ 992 crore to the DISCOM leaving a balance of one instalment of ₹ 992 crore.

2.4.4 Investment in State PSUs

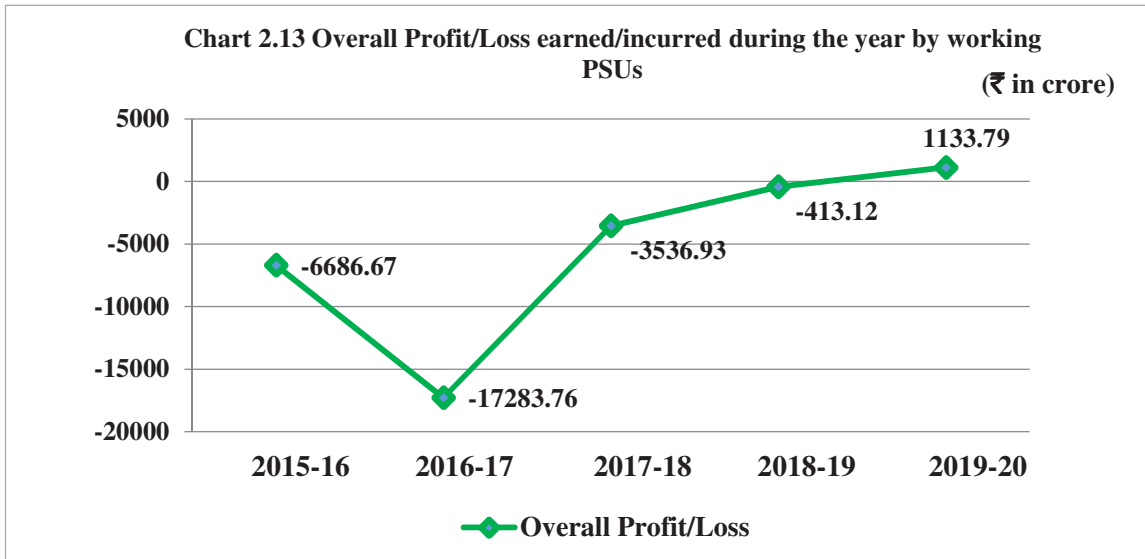
As on 31 March 2020, the amount of investment in the PSUs was ₹ 3,73,931.35 crore consisting of ₹ 3,13,486.81 crore as equity and ₹ 60,444.54 crore as long-term loans. Out of this, Government of Maharashtra had investment of ₹ 2,25,444.06 crore in the 59 PSUs consisting of equity of ₹ 2,24,130 crore and long-term loans of ₹ 1,314.06 crore (**Appendix 1.3**). The financial position and working results of the 107 State Public Sector Undertakings (PSU) as per their latest finalized accounts as of 30 September 2020 are detailed in **Appendix 2.1**. The PSUs are expected to yield reasonable Return on Investment (RoI) made by Government in the undertakings.

The profitability of a company is traditionally assessed through Return on Investment, Return on Equity and Return on Capital employed. Return on Investment measures the profit or loss made in a fixed year relating to the amount of money invested in the form of equity and long-term loans and is expressed as a percentage of profit to total investment. Return on Capital employed is a financial ratio that measures the company's profitability and the efficiency with which its capital is used and is calculated by dividing company's earnings before interest and taxes by capital employed. Return on Equity is a measure of performance calculated by dividing net profit after tax by shareholders' fund.

2.4.4.1 Return on Investment

The Return on Investment is the percentage of profit/loss to the total investment. The overall position of profit/loss⁵ earned/incurred by the working State PSUs during 2015-16 to 2019-20 is depicted in **Chart 2.13**.

⁵ Figures are as per the latest finalised accounts of the respective years

(Source: Compiled based on information received from PSUs)

As per latest finalized accounts for the year 2019-20, out of 88 working State PSUs, 42 PSUs earned profit of ₹ 2,854.14 crore and 27 PSUs incurred losses of ₹ 1,720.35 crore as detailed in **Appendix 2.1**. These working PSUs incurred losses during 2015-16 to 2018-19 which transformed into profits of ₹ 1,133.79 crore in 2019-20.

11 working PSUs did not incur either profit or loss, four companies had not yet submitted their first financial statements and financial statements of four working PSUs were not due for submission.

The major profit making companies were Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited (MSEDCL) (₹ 1,311.70 crore) and Maharashtra State Electricity Transmission Company Limited (MSETCL) (₹ 745.43 crore) whereas losses were incurred by MSRTC (₹ 939.87 crore) and Maharashtra State Power Generation Company Limited (MSPGCL) (₹ 325.81 crore).

Number of working PSUs which earned/incurred profit/loss during 2015-16 to 2019-20 is given in **Table 2.27**.

Table 2.27: Details of working Public Sector Undertakings which earned/incurred profit/ loss during 2015-16 to 2019-20

Financial year	Total number of PSUs	Number of PSUs which earned profits during the year	Number of PSUs which incurred loss during the year	Number of PSUs which either did not incur profit/loss during the year or had not submitted their first accounts
2015-16	71	37	23	11
2016-17	72	40	17	15
2017-18	74	37	22	15
2018-19	83	38	24	21
2019-20	88	42	27	19

Source: Compiled based on information received from PSUs

2.4.4.2 Return on Investment on the basis of historical cost of investment

Out of 107 Public Sector Undertakings of the State, the State Government infused funds in the form of equity and long term loans in 59 PSUs only while three PSUs did not have a share capital, being companies limited by guarantee. The Government had invested ₹ 2,25,444.06 crore in these 59 PSUs including equity of ₹ 2,24,130.00 crore and long term loans of ₹ 1,314.06 crore (**Appendix 1.3**).

The Return on Investment from the PSUs has been calculated on the investment made by the Government of Maharashtra in the PSUs in the form of equity and loans. In the case of loans, only interest free loans are considered as investment since the Government does not receive any interest on such loans and are therefore of the nature of equity investment by Government except to the extent that the loans are liable to be repaid as per terms and conditions of repayment. Thus, investment of State Government in these 59 PSUs has been arrived at by considering the equity and the interest free loans. In cases where interest free loans have been repaid by the PSUs or have been converted into equity, the value of investment based on historic cost and present value (PV) was calculated on the reduced balances of interest free loans over the period as detailed in **Table 2.28**. The funds made available in the forms of the grants/subsidy have not been reckoned as investment since they do not qualify to be considered as investment except in the case of four Statutory Corporations⁶ which account for Government grants as a part of Capital Contribution of the Government.

As on 31 March 2020, the equity of the State Government in these 59 PSUs was ₹ 2,24,130.00 crore. Out of the released long term loans of ₹ 1,314.06 crore, ₹ 441.64 crore were interest free loans based on the reduced balances of interest free loans over the period. Thus, the investment of the State Government in these 59 PSUs on the basis of historical cost stood at ₹ 2,24,571.64 crore (₹ 2,24,130.00 crore + ₹ 441.64 crore).

The sector-wise Return on Investment on the basis of historical cost of investment for the period 2015-16 to 2019-20 is as given in **Table 2.28**.

Table 2.28: Return on State Government Funds on the basis of historical cost of investment
(₹ in crore)

Year wise Sector-wise break-up	Total Earnings ⁷ for the year	Equity and Interest Free Loans on historical cost	Return on State Government investment on historical cost basis (Per cent)
2015-16			
Power Sector	(6742.41)	86300.22	(7.81)
Agriculture & Allied Sector	248.33	101277.07	0.25
Finance Sector	40.06	2268.53	1.77
Infrastructure Sector	65.89	1164.26	5.66
Manufacturing Sector	19.94	282.95	7.05
Service Sector	(387.13)	3364.59	(11.51)
Miscellaneous Sector	8.77	18.64	47.05
Total	(6746.55)	194676.26	(3.47)

⁶ MKVDC, KIDC, TIDC and MWCC.

⁷ Earnings represents Net profit before tax.

Year wise Sector-wise break-up	Total Earnings ⁷ for the year	Equity and Interest Free Loans on historical cost	Return on State Government investment on historical cost basis (Per cent)
2016-17			
Power Sector	(17462.55)	87393.20	(19.98)
Agriculture & Allied Sector	263.31	108922.21	0.24
Finance Sector	102.62	2307.48	4.45
Infrastructure Sector	(93.98)	1164.25	(8.07)
Manufacturing Sector	(45.69)	283.95	(16.09)
Service Sector	(118.03)	3851.57	(3.06)
Miscellaneous Sector	9.60	28.65	33.51
Total	(17344.72)	203951.31	(8.50)
2017-18			
Power Sector	(3328.13)	88086.99	(3.78)
Agriculture & Allied Sector	330.55	116239.95	0.28
Finance Sector	120.42	2332.48	5.16
Infrastructure Sector	(170.02)	1164.24	(14.60)
Manufacturing Sector	(59.69)	284.75	(20.96)
Service Sector	(525.79)	4349.89	(12.09)
Miscellaneous Sector	9.90	28.86	34.30
Total	(3622.76)	212487.16	(1.70)
2018-19			
Power Sector	870.95	88940.67	0.98
Agriculture & Allied Sector	374.14	116802.51	0.32
Finance Sector	120.74	2,336.35	5.17
Infrastructure Sector	(220.04)	1164.24	(18.90)
Manufacturing Sector	(71.57)	285.63	(25.06)
Service Sector	(1581.68)	4862.23	(32.53)
Miscellaneous Sector	9.86	28.86	34.16
Total	(497.60)	214420.49	(0.23)
2019-20			
Power Sector	1738.79	88940.67	1.95
Agriculture & Allied Sector	357.00	126405.66	0.28
Finance Sector	119.79	2346.35	5.11
Infrastructure Sector	(172.45)	1164.19	(14.81)
Manufacturing Sector	(67.78)	287.53	(23.57)
Service Sector	(938.82)	5397.84	(17.39)
Miscellaneous Sector	13.13	29.41	44.64
Total	1049.65	224571.64	0.47
Source: Compiled based on latest finalised Financial Statements and information received from PSUs. Figures in parenthesis indicate negative balance.			

The return on State Government investment is worked out by dividing the total earnings⁸ of these PSUs by the cost of the State Government investment. The return earned on State Government investment ranged between (-) 8.50 per cent and 0.47 per cent during the period 2015-16 to 2019-20. The overall return on State Government investment was negative during the years 2015-16 to 2018-19 which turned positive (0.47 per cent) in 2019-20.

2.4.4.3 Return on Investment on the basis of Present Value of Investment

An analysis of the earnings *vis-à-vis* investments in respect of those 59 State PSUs where funds had been infused by the State Government was carried out to assess the profitability

⁸ This includes net profit/losses for all State PSUs

of these PSUs. Traditional calculation of return based only on the historical cost of investment may not be a correct indicator of the adequacy of the Return on the Investment since such calculations ignore the present value of money. The present value of the Government investments has been computed to assess the rate of return on the present value of investments of GoM in the State PSUs as compared to historical value of investments. In order to bring the historical cost of investments to its present value at the end of each year up to 31 March 2020, the past investments/year-wise funds infused by the GoM in the State PSUs have been compounded at the year-wise average rate of interest on Government borrowings which is considered as the minimum cost of funds to the Government for the concerned year. Therefore, Present Value (PV) of the State Government investment was computed in respect of those 59 State PSUs where funds had been infused by the State Government in the form of equity and interest free loan since inception of these companies till 31 March 2020. During the period from 2015-16 to 2019-20, these 59 PSUs had a positive return on investment only during the year 2019-20. The return on investment for 2019-20 has therefore not been calculated and depicted on the basis of PV. The Rate of Real Return (RORR) was same as ROI based on PV since no grants were received for operational or administrative expenditure by PSUs other than Irrigation Corporations.

The PV of the State Government investment in the 59 PSUs was computed on the following assumptions:

- Interest free loans have been considered as fund infusion by the State Government. However, in case of repayment of loans by the PSUs or conversion of loan into equity, the PV was calculated on the reduced balances of interest free loans over the period. The funds made available in the form of grant/subsidy have not been reckoned as investment since they do not qualify to be considered as investment as indicated by the nature of subsidy, except in the case of four Statutory Corporations⁹ which account for Government grants as a part of Capital Contribution of the Government.
- The average rate of interest on Government borrowings for the financial year¹⁰ concerned was adopted as compounded rate for arriving at present value since it represents the cost incurred by the Government towards investment of funds for the year and therefore considered as the minimum expected rate of return on investments made by the Government.
- The erosion of net worth of the Companies is commented upon in paragraph 2.4.4.5.

2.4.4.4 PSU wise position of State Government investment

Consolidated position of present value of the State Government investment relating to the 59 PSUs for the period 2000-01 to 2019-20 is indicated in **Table 2.29**.

⁹ MKVDC, KIDC, TIDC and MWCC

¹⁰ The average rate of interest on Government borrowings was adopted from the Reports of the C&AG of India on State Finances (Government of Maharashtra) for the concerned year wherein the average rate for interest paid = $\text{Interest Payment} / [(\text{Amount of previous year's Fiscal Liabilities} + \text{Current year's Fiscal Liabilities})/2] * 100$

Table 2.29: Consolidated position of present value of the State government investment in PSU during 2000-01 to 2019-20

(₹ in crore)

Financial year	Present value of total investment at the beginning of the year	Equity infused by the State Government during the year	Interest free loans given by the State Government during the year	Interest free loans repaid during the year	Interest free loans converted during the year	Total investment during the year	Average rate of interest on Government borrowing (in per cent)	Total investment at the end of the year	Present value of total investment at the end of the year
i	ii	iii	iv	v	vi	vii=iii+iv-v-vi	viii	ix=ii + vii	x={ix*(100+viii)/100}
Since inception to 2000	0.00	12323.93	68.98	0.05	0.00	12392.86	10.30	12392.86	13669.32
2000-01	13669.32	728.96	1.50	0.00	0.00	730.46	9.10	14399.78	15710.16
2001-02	15710.16	977.46	1.48	0.00	0.00	978.94	9.40	16689.10	18257.87
2002-03	18257.87	2142.64	2.02	0.00	0.00	2144.66	8.90	20402.54	22218.36
2003-04	22218.36	3723.59	2.62	0.00	0.00	3726.21	8.80	25944.57	28227.69
2004-05	28227.69	4374.55	6.78	0.00	0.40	4380.93	8.00	32608.62	35217.31
2005-06	35217.31	6720.82	5770.60	0.00	0.00	12491.42	7.10	47708.73	51096.05
2006-07	51096.05	6746.37	0.00	0.00	0.00	6746.37	7.80	57842.42	62354.13
2007-08	62354.13	6358.12	0.00	138.60	0.00	6219.52	7.70	68573.65	73853.82
2008-09	73853.82	9722.05	0.00	0.00	0.00	9722.05	7.30	83575.87	89676.91
2009-10	89676.91	7454.87	0.00	0.00	0.00	7454.87	7.40	97131.78	104319.53
2010-11	104319.53	8328.12	0.00	0.68	0.00	8327.44	7.40	112646.97	120982.84
2011-12	120982.84	8110.91	200.00	0.05	0.00	8310.86	7.50	129293.70	138990.73
2012-13	138990.73	7767.94	179.02	0.01	0.00	7946.95	7.40	146937.68	157811.07
2013-14	157811.07	10265.91	0.00	0.01	0.00	10265.90	7.50	168076.97	180682.75
2014-15	180682.75	12758.56	0.00	0.04	0.00	12758.52	7.80	193441.26	208529.68
2015-16	208529.68	85710.32	0.00	0.00	5632.00	80078.32	7.70	288608.00	310830.82
2016-17	310830.82	9275.06	0.00	0.01	0.00	9275.05	7.60	320105.87	344433.91
2017-18	344433.91	8535.64	0.21	0.01	0.00	8535.84	8.00	352969.75	381207.33
2018-19	381207.33	1933.32	0.00	0.00	0.00	1933.32	7.80	383140.65	413025.62
2019-20	413025.62	10170.87	1.90	21.61	0.00	10151.16	7.30	423176.78	454068.68
		224130.00	6235.11	161.07	5632.40	224571.64			

Source: Compiled based on information received from PSUs

Further, the position of total earnings relating to these PSUs as against the minimum expected return to recover the cost of funds for the years 2015-16 to 2019-20 is indicated in **Table 2.30**.

Table 2.30: Position of total earnings as against the minimum expected return

(₹ in crore)

Financial year	Total investment at the end of the year	Present value of total investment at the end of the year	Minimum expected return to recover the cost of funds for the year	Total earnings for the year
2015-16	288608.00	310830.82	22222.82	(6746.55)
2016-17	320105.87	344433.91	24328.05	(17344.72)
2017-18	352969.75	381207.33	28237.58	(3622.76)
2018-19	383140.65	413025.62	29884.97	(497.60)
2019-20	423176.78	454068.68	30891.90	1049.65

Source: Compiled based on information received from PSUs.
Figures in parenthesis indicate negative balance.

The investment by the State Government in these PSUs at the end of the year 2019-20 increased to ₹ 2,24,571.64 crore from ₹ 12,392.86 crore in 1999-2000), since the State

Government made further investments in these PSUs in the shape of equity (₹ 2,11,806.07 crore) and interest free loans (₹ 372.71 crore). During the period 2000-2001 to 2019-2020, investment in the power sector companies by GoM increased from ₹ 0.45 crore to ₹ 88,940.67 crore in the form of equity only whereas investment in the non-power sector companies increased from ₹ 12,392.41 crore to ₹ 1,35,630.97 crore in the form of Loan (₹ 372.71 crore) and Equity (₹ 1,22,865.85 crore). The present value of funds infused by the State Government upto 31 March 2020 amounted to ₹ 4,54,068.68 crore. During 2015-16 to 2019-20, total earnings for the year remained below the minimum expected return to recover cost of funds infused in these PSUs due to substantial capital investment in Irrigation Development Corporations which do not earn corresponding profit.

The return earned (0.47 per cent) on State Government investment (₹ 2,24,571.64 crore) on historical cost basis was higher than the return earned (0.23 per cent) considering the present value of the investments (₹ 4,54,068.68 crore) during the year 2019-20.

2.4.4.5 Erosion of Net worth

Net worth means the sum total of the paid-up capital and reserves and surplus minus accumulated losses and deferred revenue expenditure. Essentially, it is a measure of what an entity is worth to the owners. A negative net worth indicates that the entire investment by the owners has been wiped out by accumulated losses and deferred revenue expenditure.

The net accumulated losses in respect of the PSUs as per their latest finalised financial statements as of 30 September 2020 were ₹ 43,071.81 crore as detailed in **Appendix 2.1**. Of these PSUs, net worth was eroded in 11 PSUs¹¹ of which three PSUs had made profit as per their latest finalised accounts. The paid-up share capital of the State Government in these 11 PSUs was ₹ 416.45 crore. The net worth was eroded primarily in Maharashtra Power Development Corporation Limited (₹ 1,013.03 crore), Maharashtra State Textiles Corporation Limited (₹ 837.21 crore), Maharashtra State Financial Corporation (₹ 579.04 crore) and Maharashtra Electronics Corporation Limited (₹ 368.38 crore) as detailed in **Appendix 2.1**.

As the chance of earning Return on Investment made in Companies incurring losses, and where their accumulated losses have resulted in erosion of the net-worth, is remote, the State Government may consider future payments to these Companies in the form of Grants instead of Share Capital, so as to reduce the disparity in investment *vis-à-vis* return.

¹¹ Development Corporation of Vidarbha Limited ₹ 7.63 crore, Maharashtra State Handlooms Corporation Limited ₹ 47.18 crore, Maharashtra Electronics Corporation Limited ₹ 368.38 crore, Maharashtra State Power looms Corporation Limited ₹ 2.71 crore, Maharashtra State Textiles Corporation Limited ₹ 802.13 crore, Maharashtra State Financial Corporation ₹ 579.04 crore, Development Corporation of Konkan Limited ₹ 2.62 crore, Maharashtra State Farming Corporation Limited ₹ 191.98 crore, Marathwada Development Corporation Limited ₹ 1.09 crore, Maharashtra Land Development Corporation Limited ₹ 16.01 crore and Maharashtra Power Development Corporation Limited ₹ 1013.03 crore.

2.4.4.6 Dividend Payout

The State Government had formulated (October 2003) a dividend policy under which all profit-making PSUs are required to pay a minimum return of five *per cent* on the paid up share capital contributed by the State Government.

Dividend Payout relating to PSUs where equity was infused by GoM during the period 2015-16 to 2019-20 is shown in **Table 2.31**.

Table 2.31: Dividend Payout of PSUs during 2015-16 to 2019-20

(₹ in crore)

Year	Total PSUs where equity infused by GoM		PSUs which earned profit during the year		PSUs which declared/paid dividend during the year		Dividend Payout Ratio (per cent)
	Number of PSUs	Equity infused by GoM	Number of PSUs	Equity infused by GoM	Number of PSUs	Dividend declared/paid by PSUs	
2015-16	59	194215.11	30	38151.33	6	49.61	0.13
2016-17	61	203490.17	35	128784.67	6	4.53	0.004
2017-18	60	212025.81	33	45251.50	4	2.94	0.006
2018-19	60	213959.13	32	53368.62	5	9.28	0.017
2019-20	59	224130.00	38	147890.97	5	6.09	0.004

Source: Compiled based on information received from PSUs

During the period 2015-16 to 2019-20, the number of PSUs which earned profits ranged between 30 and 38 PSUs, however, four to six PSUs declared/paid dividend to GoM. The Dividend Payout Ratio during 2015-16 to 2019-20 ranged between 0.004 *per cent* and 0.13 *per cent* only.

Of the five PSUs which declared/paid dividend during 2019-20, four PSUs¹² declared dividend higher than the prescribed limit.

2.4.4.7 Return on Equity

Return on Equity (ROE) is a measure of financial performance to assess how effectively management is using shareholders' fund to create profits and is calculated by dividing net income (*i.e.* net profit after taxes) by shareholders' fund. It is expressed as a percentage and can be calculated for any company if net income and shareholders' fund are both positive numbers.

Shareholders' fund of a Company is calculated by adding Paid up Capital and Free Reserves net of Accumulated Losses and Deferred Revenue Expenditure and reveals how much would be left for a Company's stakeholders if all assets were sold and all debts paid. A positive shareholders' fund reveals that the company has enough assets to cover its liabilities while negative shareholder equity means that liabilities exceed assets.

Return on Equity has been computed in respect of 59 PSUs where funds had been infused by the State Government. The details of Shareholders' fund and ROE relating to PSUs where funds had been infused by the State Government during the period from 2016-17 to 2019-20 as per their latest finalised accounts as of 30 September 2020 are given in **Table 2.32**.

¹² Maharashtra Film, Stage and Cultural Development Corporation Limited, Maharashtra State Seeds Corporation Limited, Western Maharashtra Development Corporation and Maharashtra State Warehousing Corporation

Table 2.32: Return on Equity relating to PSUs where funds were infused by the GoM

Year	Net Income ¹³ (₹ in crore)	Shareholders' Fund (₹ in crore)	ROE (per cent)
2016-17	2530.72	185284.32	1.37
2017-18	(86.09)	191393.61	(0.04)
2018-19	245.17	200241.43	0.12
2019-20	(459.42)	212948.89	(0.0022)

Source: Compiled based on information received from PSUs.
Figures in parenthesis indicate negative balance.

During the last four years ended March 2020, the Net Income was negative in 2017-18 and 2019-20. The ROE of these PSUs for 2016-17 was 1.37 *per cent* which turned negative in 2017-18, turned positive once again in 2018-19 (0.12 *per cent*) and turned negative again in 2019-20.

2.4.4.8 Return on Capital Employed

Return on Capital Employed (ROCE) is a *ratio* that measures a Company's profitability and the efficiency with which its capital is employed. ROCE is calculated by dividing a Company's earnings before interest and taxes (EBIT) by the capital employed¹⁴. The details of total ROCE of all the 107 State PSUs together during the period from 2015-16 to 2019-20 are given in **Table 2.33**.

Table 2.33: Return on Capital Employed

Year	EBIT (₹ in crore)	Capital Employed (₹ in crore)	ROCE (per cent)
2015-16	(886.07)	4,19,688.38	(0.21)
2016-17	(10,444.56)	2,96,245.62	(3.53)
2017-18	3,416.69	2,93,603.38	1.16
2018-19	6,283.80	3,04,640.20	2.06
2019-20	10005.87	3,22,971.65	3.10

Source: Compiled based on information received from PSUs.
Figures in parenthesis indicate negative balance.

The ROCE of these State PSUs ranged between 1.16 *per cent* and 3.10 *per cent* during 2017-18 and 2019-20. The EBIT for 2015-16 and 2016-17 was negative.

2.4.4.9 Analysis of Long Term Loans of the PSUs

Analysis of the Long Term Loans of the PSUs which had leverage during 2015-16 to 2019-20 was carried out to assess the ability of the companies to serve the debt owed by the Companies to the Government, banks and other financial institutions. This is assessed through the interest coverage ratio and debt turnover ratio.

2.4.4.10 Interest Coverage Ratio

Interest coverage ratio is used to determine the ability of a PSU to pay interest on outstanding debt and is calculated by dividing earnings before interest and taxes (EBIT) of a PSU by interest expenses of the same period. The lower the ratio, the lesser the ability of the PSU to pay interest on debt. An interest coverage ratio below one indicated

¹³ Net Income refers to Net Profit after tax (-) Preference dividend

¹⁴ Capital employed = Paid up share capital + free reserves and surplus + long term loans - accumulated losses - deferred revenue expenditure. Figures are as per the latest year for which accounts of the PSUs are finalised

that the PSU was not generating sufficient revenues to meet its expenses on interest. The details of positive and negative interest coverage ratio in respect of PSUs which had interest burden during the period from 2015-16 to 2019-20 are given in **Table 2.34**.

Table 2.34: Interest Coverage Ratio relating to State PSUs

Year	Interest (₹ in crore)	Earnings before interest and tax (EBIT) (₹ in crore)	Number of PSUs having liability of loan/interest from Government and Banks and other financial institutions	Number of PSUs having interest coverage ratio more than 1	Number of PSUs having interest coverage ratio less than one
2015-16	5,987.42	(885.84)	35	24	11
2016-17	7,109.53	(13,014.89)	35	22	13
2017-18	7,318.70	3,453.13	37	23	14
2018-19	6,782.40	6,213.88	38	25	13
2019-20	8,957.19	9,842.69	36	27	9

Source: Compiled based on information received from PSUs
Figures in parenthesis indicate negative balance.

There were 36 State PSUs having liability of loans from Government as well as banks and other financial institutions during 2019-20. Of these, 27 PSUs had interest coverage ratio of more than one whereas remaining nine PSUs had interest coverage ratio below one which indicates that these nine PSUs could not generate sufficient revenues to meet their expenses on interest during the year.

2.4.4.11 Debt Turnover Ratio

During the last five years, the turnover of the 107 PSUs recorded compounded annual growth of 5.18 *per cent*. The debt increased at a compounded annual rate of 4.28 *per cent* due to which the Debt turnover ratio increased from 0.60 in 2015-16 to 0.61 in 2019-20 as given in **Table 2.35**.

Table 2.35: Debt Turnover Ratio relating to the State PSUs

Particulars	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Debt from Government and others (Banks and Financial Institutions)	55257.14	49628.30	54226.78	51376.22	67167.36
Turnover	91397.69	86377.84	90334.69	102195.78	110256.45
Debt-Turnover Ratio	0.60:1	0.57:1	0.60:1	0.50:1	0.61:1

Source: Compiled based on information received from PSUs

The debt-turnover ratio ranged between 0.50 and 0.61 during this period.

2.4.4.12 Winding up of inactive State PSUs

Nineteen of the 107 State PSUs were inactive companies having a total investment of ₹ 697.78 crore towards capital (₹ 298.12 crore) and long term loans (₹ 399.66 crore) as on 31 March 2020. Details are given in **Appendix 2.2**.

The number of inactive PSUs at the end of each year during last five years ended 31 March 2020 is given below:

Particulars	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
No. of inactive companies	22	22	21	20	19

Source: Compiled based on information received from PSUs

One PSU (Maharashtra Rural Development Corporation Limited) has been struck off by the Registrar of Companies. The Government may review the working of these inactive PSUs for continuance of their operations.

Disinvestment, Restructuring and Privatisation of State PSUs

During the year 2019-20, one PSU (Kharghar Vikhroli Transmission Private Limited) was incorporated by MSETCL as a Special Purpose Vehicle for the execution of the Kharghar Vikhroli Transmission Project on BoT basis. The PSU has been taken over by a private party in June 2020.

2.4.5 Expenditure priorities

Availability of better social and physical infrastructure in the State generally reflects the quality of its expenditure. It is important for the State Government to take appropriate expenditure rationalisation by focusing more on Development Expenditure – which is expenditure on Social and Economic Services. Apart from improving the allocation towards development expenditure, the efficiency of expenditure use is also reflected by the ratio of Capital Expenditure (CE) to aggregate expenditure (AE) and the proportion of expenditure being spent on Education and Health Sectors. The higher the ratio of these components to aggregate expenditure, the quality of expenditure is considered to be better.

Table 2.36 compares the fiscal priority of the State Government with that of General Category States (GCS) with regard to Social Sector expenditure (SSE) Economic Sector expenditure (ESE) and Capital Expenditure during 2019-20, taking 2014-15 as the base year.

Table 2.36: Fiscal Priority of the State in 2014-15 and 2019-20

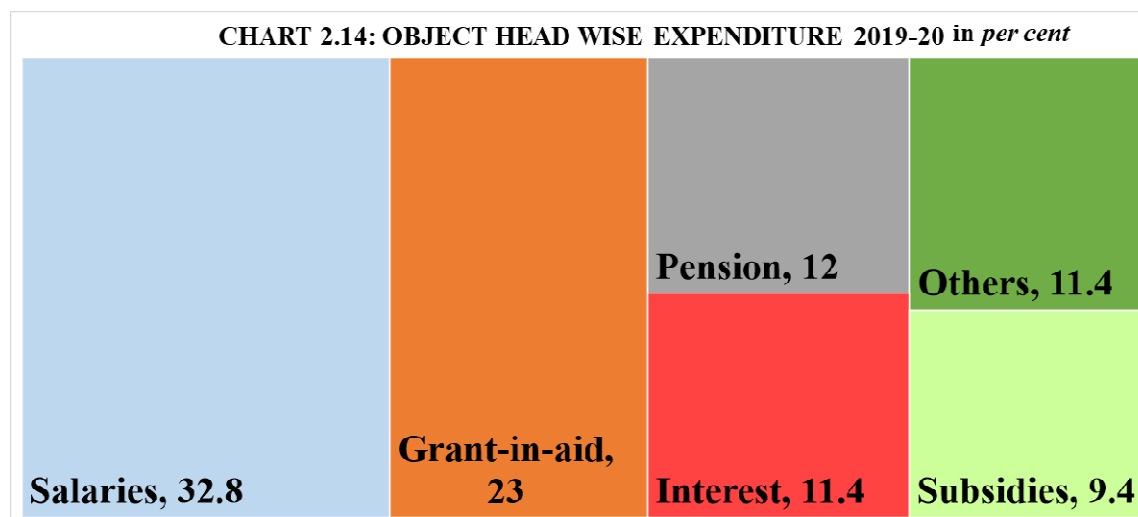
Particulars	(in per cent)					
	AE/ GSDP	SSE/ AE	ESE/ AE	CE/ AE	CE on Education/ AE	CE on Health/ AE
General Category States Average 2014-15	15.99	36.14	32.36	12.98	16.54	4.92
Maharashtra 2014-15	11.14	39.90	27.77	9.85	20.07	4.52
General Category States Average 2019-20	15.15	36.73	28.69	12.97	15.91	5.21
Maharashtra 2019-20	11.77	37.99	25.67	10.75	18.47	4.34

Table 2.36 indicates the following:

- The aggregate expenditure as a ratio of GSDP was lower than that of GCS in Maharashtra during both the years *i.e.* 2014-15 and 2019-20.
- Economic Sector expenditure, as a ratio of Aggregate expenditure of the State was lower than the GCS during 2014-15 and 2019-20.
- Capital Expenditure as ratio of Aggregate expenditure was lower than the GCS average during 2014-15 and 2019-20. Capital expenditure on education as a ratio of aggregate expenditure compared with GCS average was higher during both the years whereas capital expenditure on Health was lower than GCS during both the years.

2.4.5.1 Object head-wise expenditure

Finance Accounts depict transactions only up to the Minor Head level. Object head wise expenditure gives information about the object/ purpose of the expenditure. The object head wise expenditure for 2019-20 is shown in **Chart 2.14**.

(Source: Finance Accounts 2019-20)

Salaries constituted 33 *per cent* of the revenue expenditure followed by GIA 23 *per cent*, Pension 12 *per cent*, Interest 11 *per cent* and subsidies nine *per cent*.

2.5 Public Account

Receipts and Disbursements in respect of certain transactions such as Small Savings, Provident Funds, Reserve Funds, Deposits, Suspense, Remittances *etc.* which do not form part of the Consolidated Fund, are kept in the Public Account set up under Article 266(2) of the Constitution and are not subject to vote by the State Legislature. The Government acts as a banker in respect of these. The balance after disbursements during the year is the fund available with the Government for use for various purposes.

2.5.1 Net Public Account Balances

The component-wise net balances in Public Account of the State are given in **Table 2.37** and **Chart 2.15**.

Table 2.37: Component-wise net balances in Public Account as of 31 March of the year

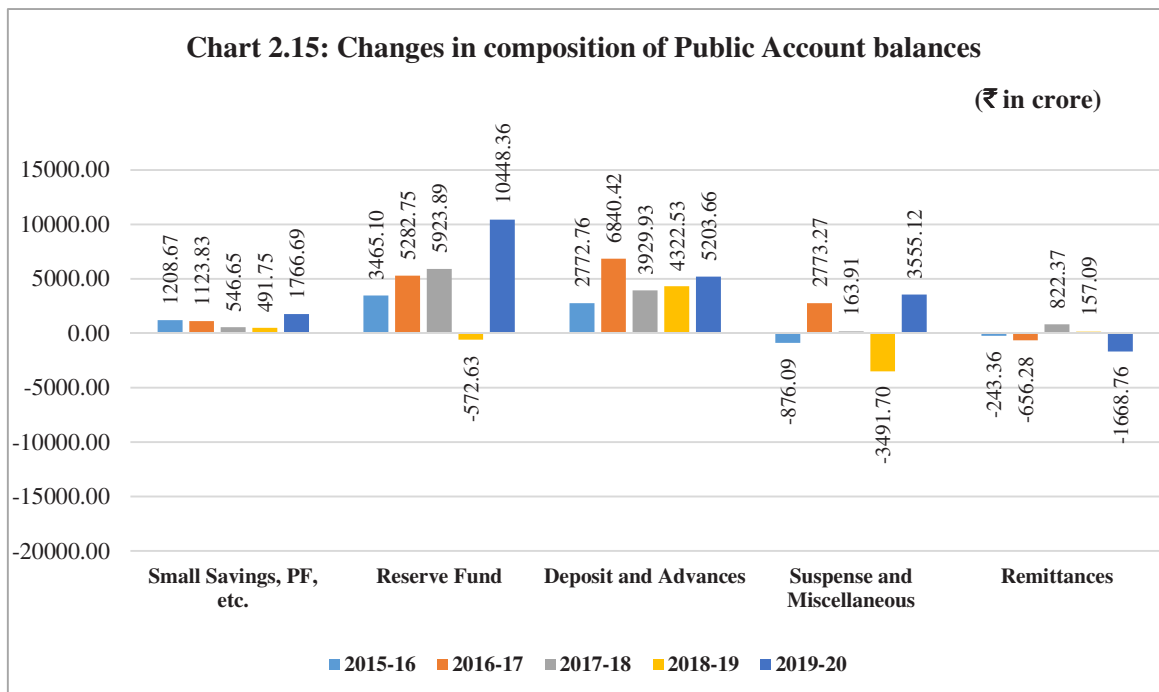
(₹ in crore)

Sector	Sub Sector	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
I. Small Savings, Provident Funds, <i>etc</i>	Small Savings, Provident Funds, <i>etc</i>	1208.67	1123.83	546.65	491.75	1766.69
J. Reserve Funds	(a) Reserve Funds bearing Interest	9.11	300.95	44.87	500.87	3781.61
	(b) Reserve Funds not bearing Interest	3455.97	4981.80	5879.02	(-)1073.50	6666.75
K. Deposits and Advances	(a) Deposits bearing Interest	1251.21	3240.15	4717.07	3630.92	5886.57
	(b) Deposits not bearing Interest	1522.72	3600.22	(-)787.09	692.01	(-)686.58
	(c) Advances	(-)1.16	0.05	(-)0.05	(-)0.39 [#]	3.67

Sector	Sub Sector	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
L. Suspense and Miscellaneous	(a) Suspense	(-)37.54	(-)59.37 [#]	(-)47.37	49.32	289.60
	(b) Other Accounts	(-)838.53	2832.64	208.44	(-)3541.01	3265.52
	(c)Accounts with Governments of Foreign Countries	0	0	0	0	0
	(d) Miscellaneous	(-)0.01	0	2.84	0	0.01
M. Remittances	(a) Money Orders, and Other Remittances	(-)239.39	(-)656.97	825.76	160.90	(-)1664.09
	(b) Inter- Governmental Adjustment Account	3.99	0.69	(-)3.39	(-)3.81	(-)4.67
TOTAL		6335.04	15363.99	11386.75	907.06	19305.08

Note: +ve denotes debit balance and -ve denotes credit balances; [#]Lower rounding
Source: Finance Accounts of respective years

Table 2.37 shows that net Public Account increased from ₹ 907 crore in 2018-19 to ₹ 19,305 crore in 2019-20 and was available for use to the State Government. There was increase in receipts under Small Savings, PF, etc. by ₹ 1,275 crore over the previous year.

(Source: Finance Accounts of respective years)

2.5.2 Reserve Funds

Reserve Funds are created for specific and defined purposes under the Public Account of the State Government. These funds are met from contributions or grants from the Consolidated Fund of the State.

As on March 2020, there were 21 Reserve Funds in the State. Out of these, 12 funds were operative and the remaining nine were inoperative for several years. The total accumulated balance in these funds as on 31 March 2020 was ₹ 53,315.19 crore (₹ 53,286.18 crore in active funds and ₹ 29.01 crore in inactive funds), of which ₹ 41,608.28 crore (78 per cent) was invested.

Details of major Reserve Fund transactions during the year are described in the subsequent paragraphs.

2.5.2.1 Consolidated Sinking Fund

The State Governments have set up the Sinking Fund in line with the recommendations of the Twelfth Finance Commission (12th FC) for amortization of market borrowings as well as other loans and debt obligations. The fund is managed by the Reserve Bank of India.

During 2019-20, the State Government transferred ₹ 4,000 crore to the Consolidated Sinking Fund from the Revenue Account which works out to 0.92 *per cent* of outstanding liability (Public Debt *plus* Public Account liabilities) of ₹ 4,36,782 crore as on 31 March 2019. There was no expenditure from the fund during the year. The balance in the Consolidated Sinking Fund as on 31 March 2020 was ₹ 41,427 crore, which has been invested.

2.5.2.2 State Disaster Response Fund

Government of India (GoI) replaced the erstwhile Calamity Relief Fund with the State Disaster Response Fund (SDRF) with effect from 01 April 2010. In terms of the guidelines of the Fund, the Centre and States are required to contribute to the Fund in the required proportion. The contributions are to be transferred to the Public Account to Major Head – 8121. Expenditure during the year is incurred by operating Major Head – 2245.

SDRF is constituted for meeting the expenditure for providing immediate relief to the victims of cyclone, drought, earthquake, fire, flood, tsunami, hailstorm, landslide, avalanche, cloud burst, pest attack and frost and cold wave under the provision of Disaster Management Act, 2005 and as per recommendations of the 13th FC, the GoI under Section 48(1)(a) of the Disaster Management Act, 2005.

The State Governments are required to pay interest to the SDRF at the rate applicable to overdrafts under Overdraft Regulation Guidelines of the RBI. The interest is to be credited on a half yearly basis. The accretions to the SDRF together with the income earned on the investment of SDRF is to be invested in Central Government dated securities, auctioned treasury bills and other interest earning deposits with Scheduled Commercial Banks.

The SDRF is to be used only for meeting the expenditure for providing immediate relief to the victims of a disaster and the provision for disaster preparedness, restoration, reconstruction and mitigation should not be a part of SDRF. Such expenditure has to be built into the normal budgetary heads/ State Plan Funds, *etc.*

Table 2.38: Details of expenditure charged to SDRF

(₹ in crore)

Major Head of Account	Minor Head of Account	Expenditure during 2019-20
2245- Relief on Account of Natural Calamities 02- Floods, Cyclones etc.	101-Gratuitous Relief	8006.04
	113-Assistance for repairs/reconstruction houses	224.18
	117-Assistance to farmers for purchase of live stock	15.23
	119-Assistance to artisans for repairs/replacement of damaged tools and equipments	130.61
	800-Other expenditure	35.78
	911- Deduct-Recoveries of Overpayments	(-0.61)
	Sub-Total	8411.23
2245- Relief on Account of Natural Calamities	800-Other Expenditure	42.21
	911- Deduct-Recoveries of Overpayments	(-0.10)
80- General	Sub-Total	42.11
	Grand Total	8453.34
05-State Disaster Response Fund	901- Deduct - Amount met from State Disaster Response Fund	6992.40
Expenditure charged to SDRF in violation of SDRF guidelines (Only the amount booked under 2245-02-101 is admissible expenditure under SDRF) MH 2245-Total expenditure ₹ 10,958.47 crore Source: Finance Accounts 2019-20		

The corpus of the SDRF of Maharashtra for the year 2019-20 was ₹ 1,803 crore. As per the recommendations of the 14th FC, the annual contribution to the SDRF is in the ratio of 75:25 between GoI and GoM.

During 2019-20, the State received Central Share of ₹ 1,352.25 crore (75 per cent) and assistance from National Disaster Response Fund of ₹ 5,189.40 crore whereas State's contribution was ₹ 450.75 crore (25 per cent) totalling to ₹ 6,992.40 crore transferred into SDRF.

2.5.2.3 Guarantee Redemption Fund

State Government constitutes 'Guarantee Redemption Fund' for meeting the payment obligations arising out of the guarantees issued by the Government in respect of bonds issued and other borrowings by the State Public Sector Undertakings or other Bodies and invoked by the beneficiaries. The accumulations in the Fund are to be utilised only towards payment of the guarantees issued by the Government and not paid by the institutions on whose behalf guarantee was issued.

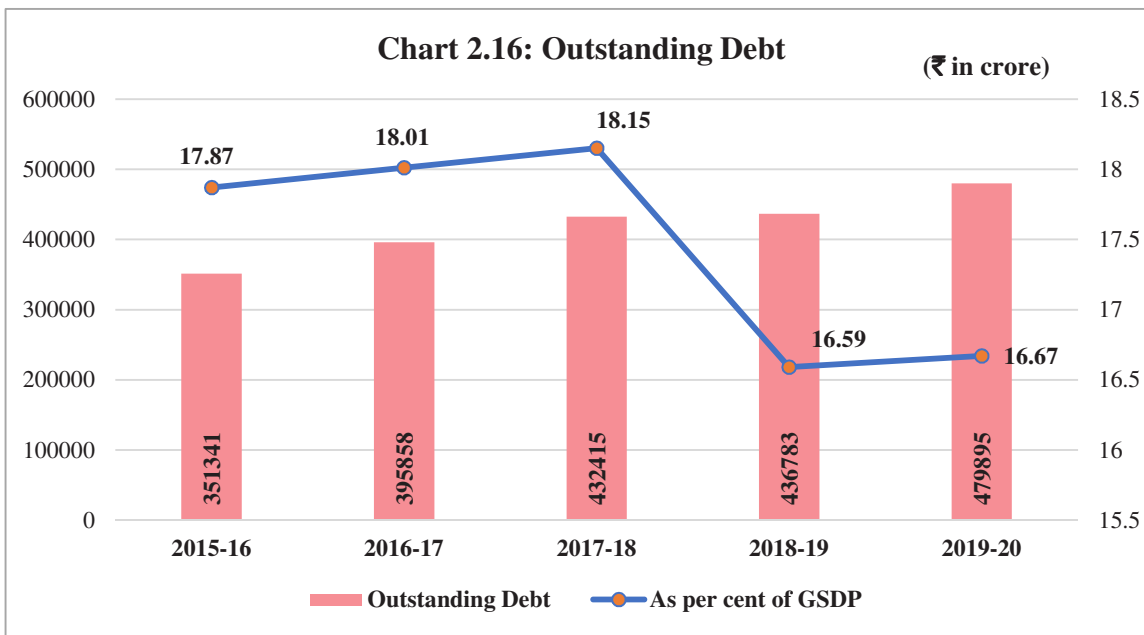
The fund shall be administered by Central Accounts Section of the Reserve Bank of India and should be kept outside the General Revenues of the Government. The funds are invested by the RBI.

In terms of the 12th Finance Commission, GoM vide notification dated 20 December 2018, created Guarantee Redemption Fund in 2018-19 to meet contingent liabilities arising from the Guarantees given by the State Government in respect of bonds issued and other borrowings by the State Level Undertakings or other bodies and invoked by the 'beneficiaries'. As per the constitution of the Fund, the State Government is to contribute minimum one per cent of outstanding guarantees at the end of the previous year from 2018-19 initially. Thereafter 0.5 per cent of such outstanding amount shall be deposited in the fund every year to achieve the level of five per cent of total outstanding by 2027-28.

During the year, the State Government has transferred ₹ 136.58 crore (0.54 per cent of total outstanding Guarantees of ₹ 25,134.86 crore as on 31 March 2019) to the Fund and ₹ 157.18 crore has been invested by the Reserve Bank of India during the year.

2.6 Debt Management

Debt management is the process of establishing and executing a strategy for managing the Government’s debt in order to raise the required amount of funding, achieve its risk and cost objectives and to meet any other sovereign debt management goals that the Government may have set through enactment or any other annual budget announcements. The outstanding debt and percentage to GSDP is shown in **Chart 2.16**.

(Source: Finance Accounts of respective years)

The outstanding debt (Fiscal Liabilities) of the State increased from ₹ 3,51,341 crore in 2015-16 to ₹ 4,79,895 crore at the end of 2019-20. Compared to the previous year, the outstanding debt grew by 10 per cent . Outstanding debt to GSDP was between 16.59 per cent and 18.15 per cent during 2015-20. The outstanding debt to GSDP ratio of 16.67 during 2019-20 was higher than the limits prescribed by the FRBM Act.

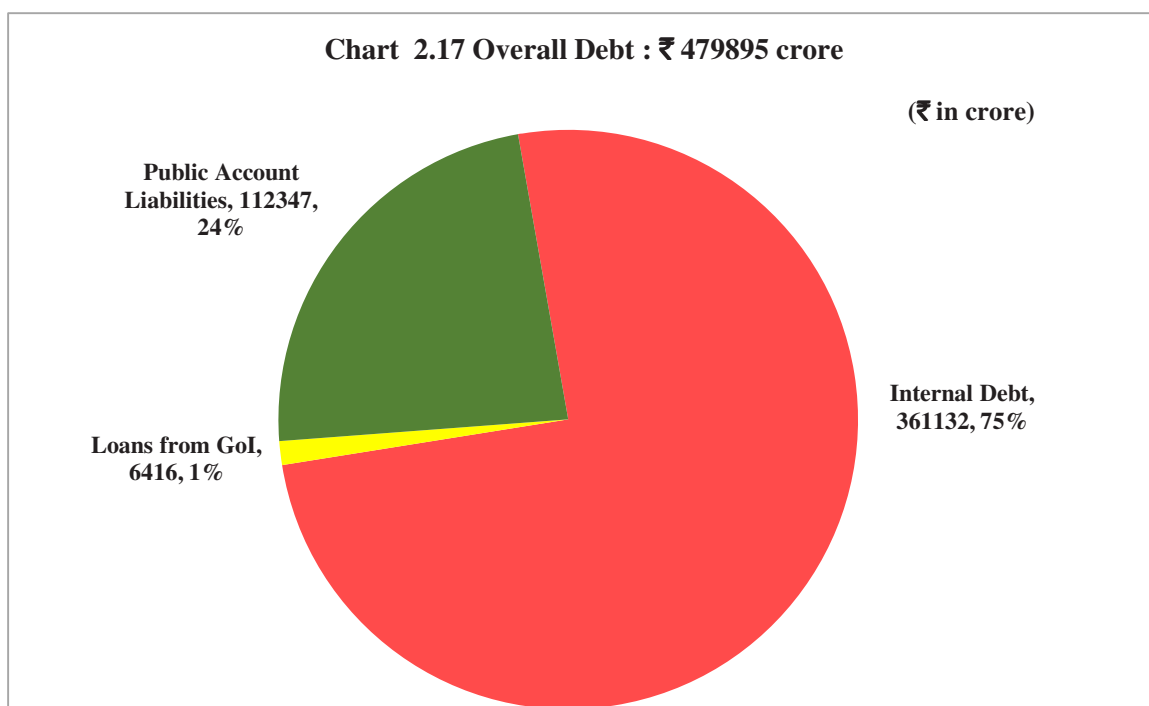
2.6.1 Debt Profile: Components

Total Debt of the State Government constitutes of Public Debt (Internal Debt and Loans from GoI) and Public Account Liabilities. Internal debt of the State includes market loans, ways and means advances from RBI, special securities issued to National Small Savings Fund and loans from financial institutions, etc.

The component wise Debt trends are shown in **Table 2.39**.

Table 2.39: Component wise debt trends

		(₹ in crore)				
		2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Outstanding Debt		351341	395858	432415	436782 [§]	479895
Public Debt	Internal Debt	257159	293952	327026	328522	361132
	Loans from GoI	8229	7886	7087	6499 [§]	6416
Public Account Liabilities		85953	94020	98302	101761	112347
Rate of growth of outstanding debt (percentage)		9.9	12.7	9.2	1.0	9.9
Gross State Domestic Product (GSDP)		1966225	2198324	2382570	2632792	2878583
Debt/GSDP (per cent)		17.9	18.0	18.1	16.6	16.7
Total Debt Receipts		83914	100118	100511	79506	130325
Total Debt Repayments		52319	55602	63936	75138	87212
Total Debt Available		31595	44516	36575	4368	43113
Debt Repayments/Debt Receipts (per cent)		62.3	55.5	63.6	94.5	66.9
Source: Finance Accounts of respective years						
[§] Decreased by ₹ 0.86 crore due to proforma correction owing to waiver on excess instalment paid against Central Loans-information received from Ministry of Finance, Department of Expenditure						

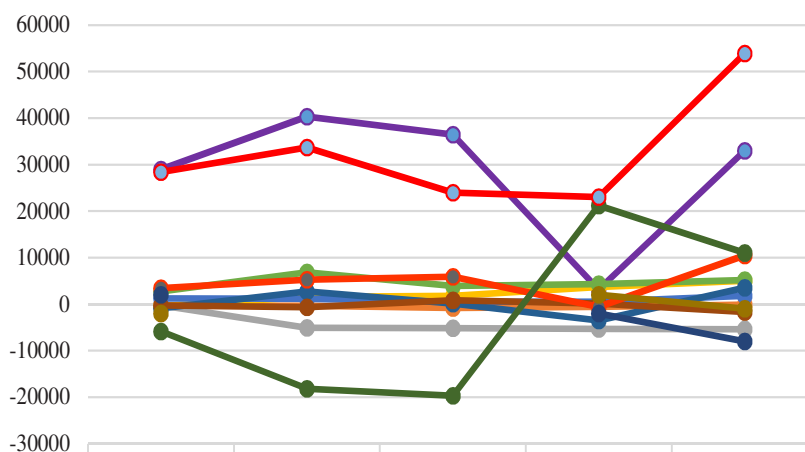

(Source: Finance Accounts 2019-20)

The component-wise debt trends for 2015-20 are shown in **Chart 2.18**.

Chart 2.18: Component-wise Debt trends (2015-20)

(₹ in crore)

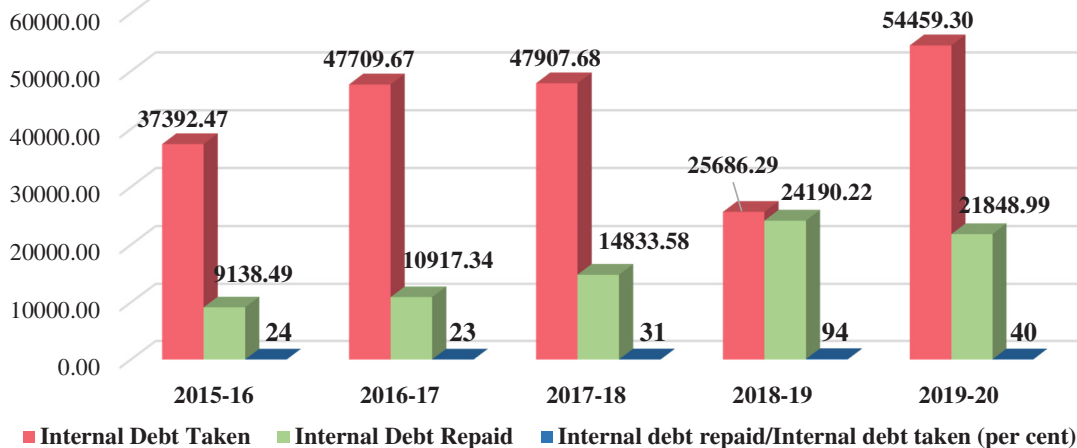
	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Market Borrowings	28938	40349	36477	3106	32996
Loans from GOI	-321	-343	-781	-587	-82
Special Securities issued to NSSF	-286	-5078	-5176	-5309	-5381
Loans from Financial Institutions	-397	1521	1774	3699	4995
Small Savings, PF, etc.	1208	1124	547	492	1767
Deposits and Advances	2773	6841	3930	4323	5204
Suspense and Miscellaneous	-876	2773	164	-3492	3555
Remittances	-236	-656	822	157	-1669
Reserve Fund	3465	5283	5924	-573	10448
Contingency Fund	-2000			2000	-1000
Appropriation to/from Contingency Fund	2000			-2000	-8000
Increase/Decrease in Cash Balance*	-5904	-18157	-19720	21199	11053
Gross Fiscal Deficit	28364	33657	23961	23015	53886

(Source: Finance Accounts of respective years)

The internal debt taken *vis-à-vis* repaid during 2015-20 is shown in Chart 2.19.

Chart 2.19: Internal Debt taken *vis-a-vis* repaid

(₹ in crore)

(Source: Finance Accounts of respective years)

Chart 2.19 above indicates that during 2015-16 to 2019-20, except in 2018-19, on an average of 30 *per cent* of the market borrowings/internal debt raised was utilized for repayment of debts. During 2018-19, 94 *per cent* of internal debt raised was utilized for repayment of earlier debts.

The share of Revenue Deficit in Fiscal Deficit indicates the extent to which borrowed funds were used for current consumption. Persistently high ratio of Revenue Deficit to Fiscal Deficit also indicates that the asset base of the State is continuously being eroded and a part of borrowings (Fiscal Liabilities) does not have any asset backup. The financing pattern of the Fiscal Deficit has undergone a compositional shift as reflected in **Table 2.40**.

Table 2.40: Components of Fiscal deficit and its financing pattern

		(₹ in crore)				
Particulars		2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Composition of Fiscal Deficit		28364	33657	23961	23015	53886
1	Revenue Deficit	(-)5338	(-)8536	2082	11975	(-) 17116
2	Net Capital Expenditure	(-)22776	(-)25549	(-)26842	(-)35049	(-) 36415*
3	Net Loans and Advances	(-)250	428	799	59	(-)355
Financing Pattern of Fiscal Deficit						
1	Market Borrowings	28938	40349	36477	3106	32996
2	Loans from GoI	(-)321	(-)343	(-)781	(-)587	(-)82
3	Special Securities issued to NSSF	(-)286	(-)5078	(-)5176	(-)5309	(-)5381
4	Loans from Financial Institutions	(-)397	1521	1774	3699	4995
5	Small Savings, PF, etc.	1208	1124	547	492	1767
6	Deposits and Advances	2773	6841	3930	4323	5204
7	Suspense and Miscellaneous	(-)876	2773	164	(-)3492	3555
8	Remittances	(-)236	(-)656	822	157	(-)1669
9	Reserve Fund	3465	5283	5924	(-)573	10448
10	Contingency Fund unrecouped	(-)2000	-	-	2000	(-)1000
11	Appropriation to/from Contingency Fund	2000	-	-	(-)2000	(-)8000
12	Overall Deficit	34268	51814	43681	1816	42833
13	Increase(-)/Decrease in cash balance(+)	(-)5904	(-)18157	(-)19720	21199	11053
14	Gross Fiscal Deficit	28364	33657	23961	23015	53886

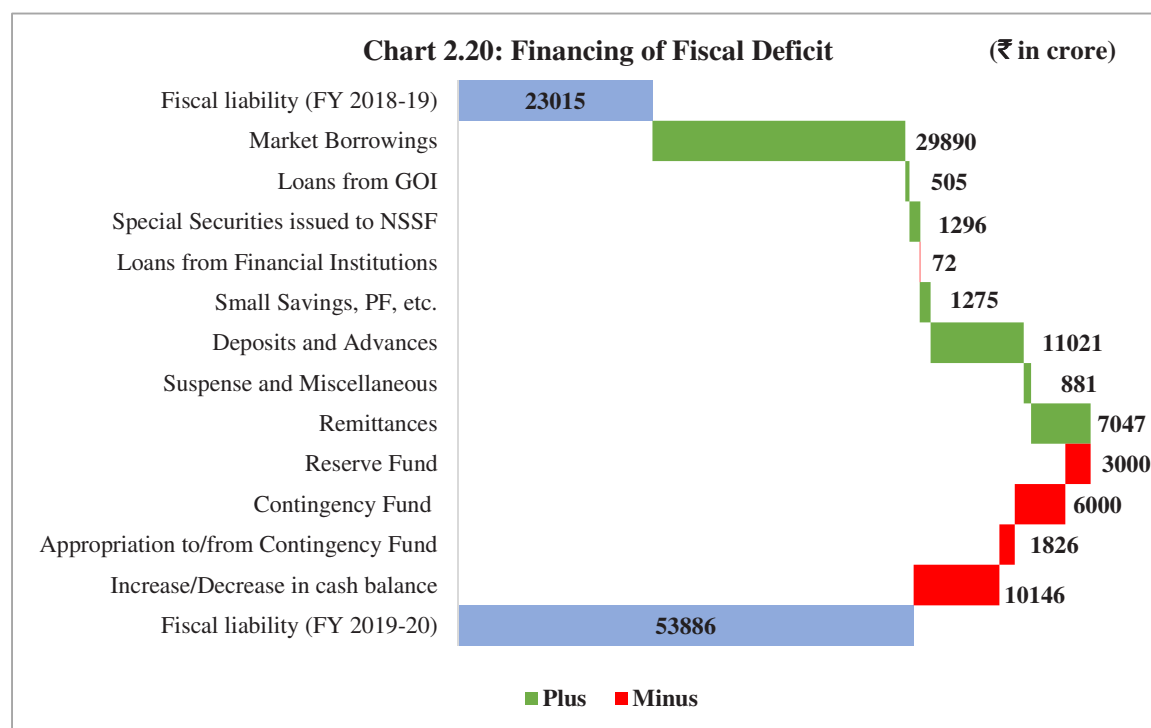
Source: Finance Accounts of respective years * lower rounding

Financing of Fiscal Deficit reveals the extent of various borrowings resorted to by the State to meet its requirement of funds over and above Revenue and Non-debt receipts. The components of Fiscal Deficit are Revenue deficit, Net Capital Expenditure and Net Loans and Advances.

As seen from the **Table 2.40**, the Capital expenditure could be financed by Revenue Surplus to the extent 7.75 *per cent* and 34 *per cent* in 2017-18 and 2018-19 respectively. However, in 2019-20, due to huge Revenue Deficit, there was much increase in market borrowings and their share in financing of Fiscal Deficit increased to 61 *per cent* as compared to 13 *per cent* in 2018-19, besides considerable increase in other components of meeting fiscal deficit over the previous year.

During 2019-20, the Fiscal Deficit increased by ₹ 30,871 crore over the previous year due to increased market borrowings (₹ 35,342 crore). The net Capital expenditure as a percentage of Fiscal Deficit decreased from 152 in 2018-19 to 67.6 in 2019-20.

The Fiscal Deficit as a percentage of GSDP increased from 0.87 in 2018-19 to 1.87 in 2019-20, which was well below the target of three *per cent* as prescribed by FFC and MTFPS. The financing of Fiscal Deficit is shown in **Chart 2.20**.

(Source: Finance Accounts 2019-20)

Table 2.41 shows an overall deficit (decrease in cash balance) after financing the Fiscal Deficit during 2019-20.

Table 2.41: Receipts and Disbursements under components financing the Fiscal Deficit

(₹ in crore)

Particulars		Receipt	Disbursement	Net
1	Market Borrowings	48496.31	15500.00	32996.31
2	Loans from GOI	936.50	1019.25	(-)82.75
3	Special Securities issued to National Small Savings Fund (NSSF)	0	5380.71	(-)5380.71
4	Loans from Financial Institutions	5963.00	968.29	4994.71
5	Small Savings, PF, etc.	6178.31	4411.62	1766.69
6	Deposits and Advances	50450.38	45246.72	5203.66
7	Suspense and Miscellaneous	3959.98	404.85	3555.13
8	Remittances	40670.63	42339.39	(-)1668.76
9	Reserve Fund	18375.03	7926.67	10448.36
10	Contingency Fund	0	1000	(-)1000
11	Appropriation to Contingency Fund	0	8000	(-)8000
12	Overall Deficit	175030.14	132197.50	42832.64
13	Increase(-)/Decrease (+) in cash balance	67269.26	56215.71	11053.55
14	Gross Fiscal Deficit	242299.40	188413.21	53886.19

Source: Finance Accounts 2019-20

2.6.2 Debt Profile: Maturity and Repayment

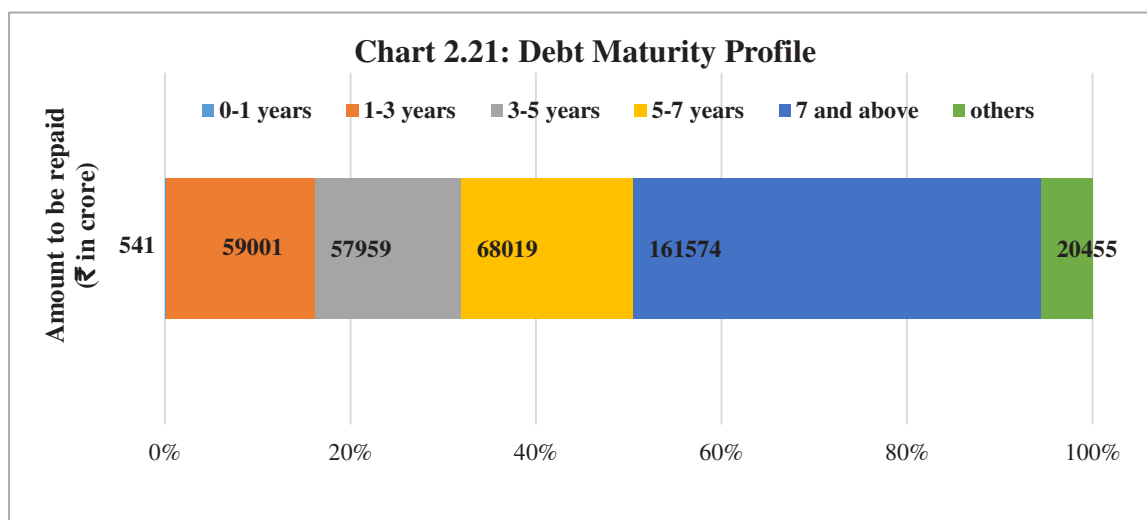
Debt Maturity and repayment profile indicates commitment on the part of the Government for Debt repayment or Debt servicing. The Matured Debts were repaid on time. Market loans are generally taken for 10 years duration. The options like “Green Shoe”, “re-issue”, “Buyback”, *etc* are availed for raising loans to control weighted average rate of interest, with the advice of the RBI. The Maturity Profile as on 31 March 2020 is depicted in **Table 2.42**.

Table 2.42: Debt Maturity Profile of repayment of State Debt

Period of repayment (Years)	Amount (₹ in crore)	Percentage (w.r.t. Public debt)
0 – 1	540.52	0.15
1 – 3	59000.55	16.05
3 – 5	57959.00	15.77
5 – 7	68018.81	18.51
7 and above	161574.16	43.96
Others ¹⁵	20455.19	5.57
Total	367548.23	

Source: Finance Accounts 2019-20

The Maturity Profile of the State Debt indicates that the liability of the State to repay the debt during the periods 1-3 years, 3-5 years and 5-7 years would be ₹ 59,001 crore, ₹ 57,959 crore and ₹ 68,019 crore respectively as shown in **Chart 2.21**.

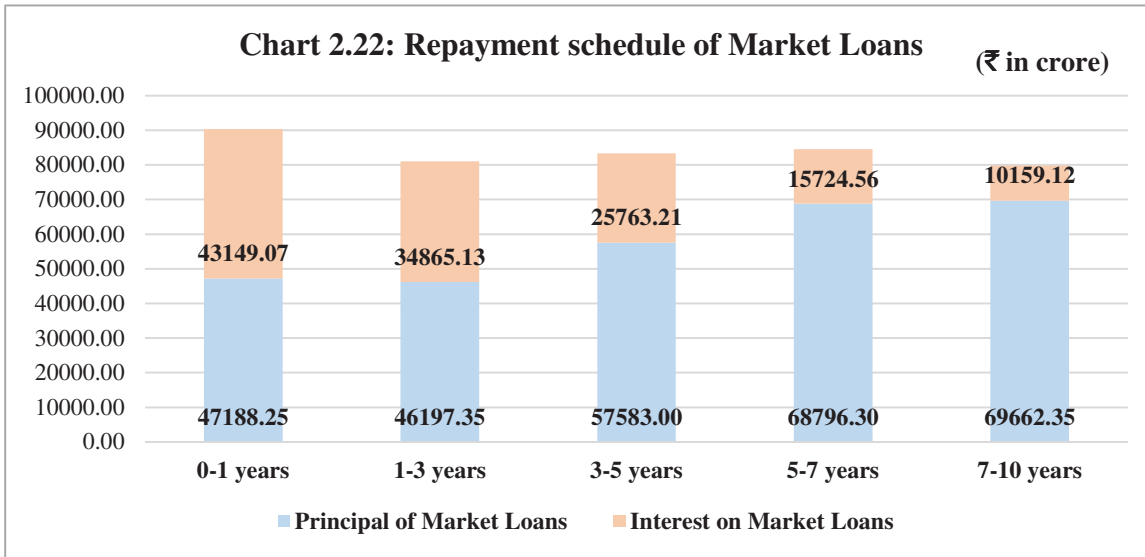

(Source: Finance Accounts 2019-20)

The maturity profile of the outstanding public debt indicates that 50 *per cent* (₹ 1,85,518.88 crore) of the total outstanding public debts (₹ 3,67,548.23 crore) are repayable within the next seven years which may put strain on the Government budget during that period. Remaining 50 *per cent* (₹ 1,82,029.35 crore) would become due for servicing after seven years. In view of the increasing committed expenditure and revenue deficit the State government would have to work out a well thought out borrowing repayment strategy to avoid falling into a debt trap.

¹⁵ Details of *maturity* not available

The Repayment Schedule of Market Loans (principal and interest) is shown in **Chart 2.22**.

(Source: Information received from Accountant General (A&E)-I, Maharashtra)

The repayment of Market loans for 0-1 year works out to ₹ 90,337 crore, 1-3 years ₹ 81,062 crore and 3-5 years ₹ 83,346 crore means the outgo in next five years comes out to ₹ 2,54,745 crore, which may put a huge strain on the Government budget during that period.

2.7 Debt Sustainability Analysis

Fiscal space in general refers to the room a Government has to undertake discretionary policy relative to existing plans without undermining debt sustainability or market access. Fiscal space can be gauged through a multi-faceted consideration of context, financing, fiscal indicators, and fiscal impacts. It can facilitate a discussion about policy mix, fiscal multipliers and investment efficiency, and help assess the macroeconomic space for fiscal expansion.

Debt sustainability is defined as the ability of the State to maintain a constant Debt-GDP ratio over a period of time. **Table 2.43** assesses the sustainability of debt of the State Government in terms of debt as a percentage of GSDP, rate of growth of outstanding debt, interest payments/revenue receipts ratio and net debt available to the State for the period from 2015-16 to 2019-20.

Table 2.43: Debt Sustainability Indicators and Trends

(₹ in crore)

Debt Sustainability Indicators	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Outstanding Public Debt ¹⁶	265388.02	301837.63	334112.81	335021.53	367548.23
Rate of Growth of Outstanding Public Debt	11.76	13.73	10.69	0.27	9.71
Interest on Outstanding Public Debt	21270.31	23976.67	28206.21	28764.07	28123.59
GSDP	1966225	2198324	2382570	2632792	2878583
Rate of Growth of GSDP	10.52	11.80	8.38	10.50	9.34
Debt/GSDP	13.50	13.73	14.02	12.72	12.77
Average Interest Rate of Outstanding Public Debt (per cent)	8.46	8.45	8.87	8.60	8.01
Revenue Receipts	185035.68	204693.14	243653.56	278996.27	283189.58
Percentage of Interest Payment to Revenue Receipt	11.5	11.71	11.58	10.31	9.93
Debt Repayment	10043.10	11886.89	15782.17	25116.50	22868.24
Debt Receipt	37976.41	48336.49	48075.50	26025.21	55395.80
Percentage of Debt Repayment to Debt Receipt	26.45	24.59	34.98	96.51	41.28
Net Debt available to the State ¹⁷	6663.00	12472.93	4087.12	(-)27855.36	4403.97
Debt Redemption ¹⁸ as per cent to Debt Receipts	82.45	74.20	91.77	207.03	92.05
Primary Deficit	(-)2592.75	(-)5124.82	9057.46	11005.92	(-) 20325.46
Interest Spread ¹⁹	2.06	3.35	(-) 0.49	1.90	1.33
Quantum Spread ²⁰	4891.50	8879.83	(-)1480.72	6356.84	4469.45
Debt Stabilisation (Quantum spread + Primary Deficit)	2298.75	3755.01	7576.74	17362.76	(-) 15856.01

Fiscal Liabilities are considered sustainable if the Government is able to service these liabilities over the foreseeable future and the Debt-GSDP ratio does not grow to unmanageable proportions. A necessary condition for stability is that if the rate of growth of economy exceeds the cost of borrowings, the Debt-GSDP ratio is likely to be stable provided primary balances are positive/zero/moderately negative. Primary revenue balance is the difference between revenue receipts and primary revenue expenditure and indicates whether the balance of revenue receipts left out after meeting current revenue expenditure is sufficient for meeting the interest expenditure. During 2017-18 and 2018-19, the primary revenue balance was positive and sufficient to meet incremental interest expenditure. However, during 2019-20, there was a Primary deficit of

¹⁶ Outstanding Public Debt is the sum of outstanding balances under the heads 6003-Internal Debt and 6004- Loans and Advances from the Central Government

¹⁷ Net debt available to the State Government is calculated as excess of Public debt receipts over Public debt repayment and interest payment on Public Debt

¹⁸ Debt Redemption= Principal + Interest

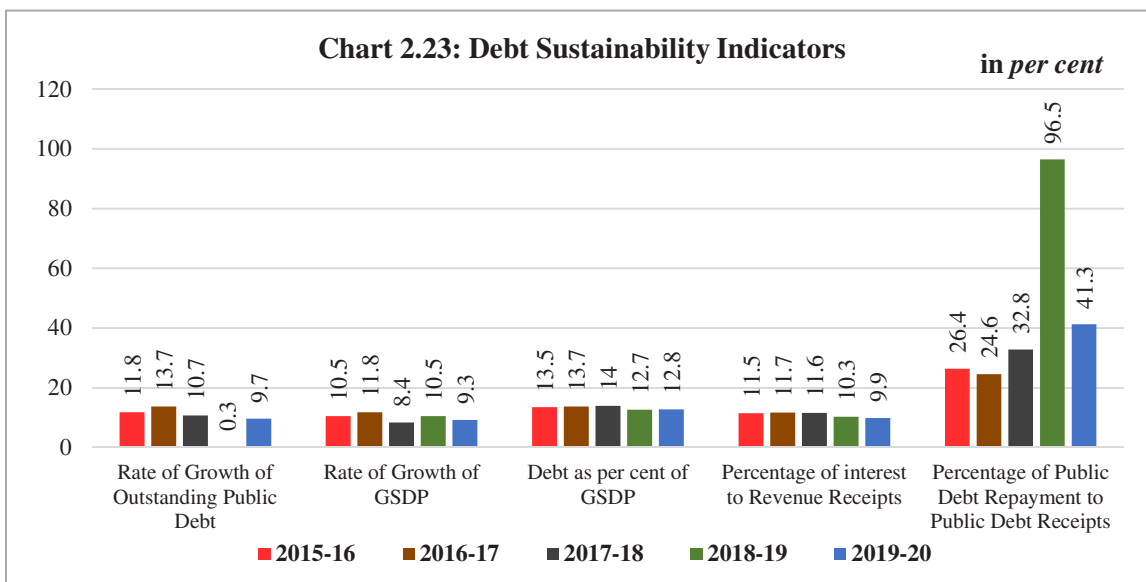
¹⁹ Interest spread is GSDP growth rate- interest rate.

²⁰ Quantum spread is arrived at by multiplying Outstanding liabilities of previous year with the rate spread

₹ 20,325.46 crore, indicating the primary expenditure too had to be met from borrowed funds.

Further, given the rate spread (GSDP growth rate – interest rate) and quantum spread (debt multiplied by rate spread), the debt sustainability condition states that if the quantum spread together with primary deficit is zero, the Debt-GSDP ratio would be constant or debt would stabilize eventually. On the other hand, if primary deficit together with quantum spread turns out to be negative, the Debt-GSDP ratio would be rising and in case it is positive, the Debt-GSDP ratio would eventually be falling. **Table 2.43** reveals that the positive sum of quantum spread and primary deficit from 2015-16 to 2018-19 turned to negative implying that the State needs to step up its resources mobilization as well as prune unproductive expenditure to maintain debt stability.

Chart 2.23 describes the various debt sustainability indicators.

(Source: Finance Accounts of respective years)

Net availability of Borrowed Funds

Debt sustainability also depends on the ratio of debt redemption (principal plus interest payments) to total debt receipts and application of available borrowed funds. The ratio of debt redemption to debt receipts indicates the extent to which the debt receipts are used in debt redemption indicating the net availability of borrowed funds for capital spending.

The debt redemption to debt receipts ranged between 74.2 per cent and 92 per cent during 2015-16 to 2019-20, except for 2018-19, when it was 207 per cent, due to drastic decrease in debt receipt and corresponding increase in debt redemption. In 2018-19, the State had registered revenue surplus and primary surplus.

Further, as seen from **Table 2.43** the net debt available to the State increased due to increase in receipt under public debt from ₹ 26,025.21 crore in 2018-19 to ₹ 55,395.80 crore in 2019-20. The net debt available for the State during 2019-20 was ₹ 4,403.97 crore due to repayment of ₹ 22,868.24 crore and interest payments of

₹ 28,123.59 crore. The net debt available was only 7.95 per cent of the total borrowings during the current year 2019-20.

Sufficiency of Incremental Non-debt Receipts

Another indicator of debt sustainability is the adequacy of incremental non-debt receipts of the State to cover the incremental interest liabilities and incremental primary expenditure. Debt sustainability is facilitated if the incremental non-debt receipts meet the incremental total expenditure. Negative resource gap indicates non-sustainability of debt while positive resource gap strengthens the capacity of the State to sustain the debt. The details for the last five years have been indicated in **Table 2.44**.

Table 2.44: Sufficiency of Incremental Non- debt Receipt

(₹ in crore)					
Year	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Incremental Non-debt Receipt (a)	19527.14	20521.04	38992.85	35168.99	4203.89
Incremental Expenditure(b)	16064.71	30773.37	24337.33	34223.35	35074.75
Resource Gap (a)-(b)	3462.43	(-) 10252.33	14655.52	945.64	(-)30870.86

Table 2.44 reveals that the resource gap which was negative during 2016-17 turned positive during 2017-18 and 2018-19, indicating the increasing capacity of the State to sustain the debt in medium to long run. However, during the current year, the resource gap turned negative leading to risk of un-sustainable debt.

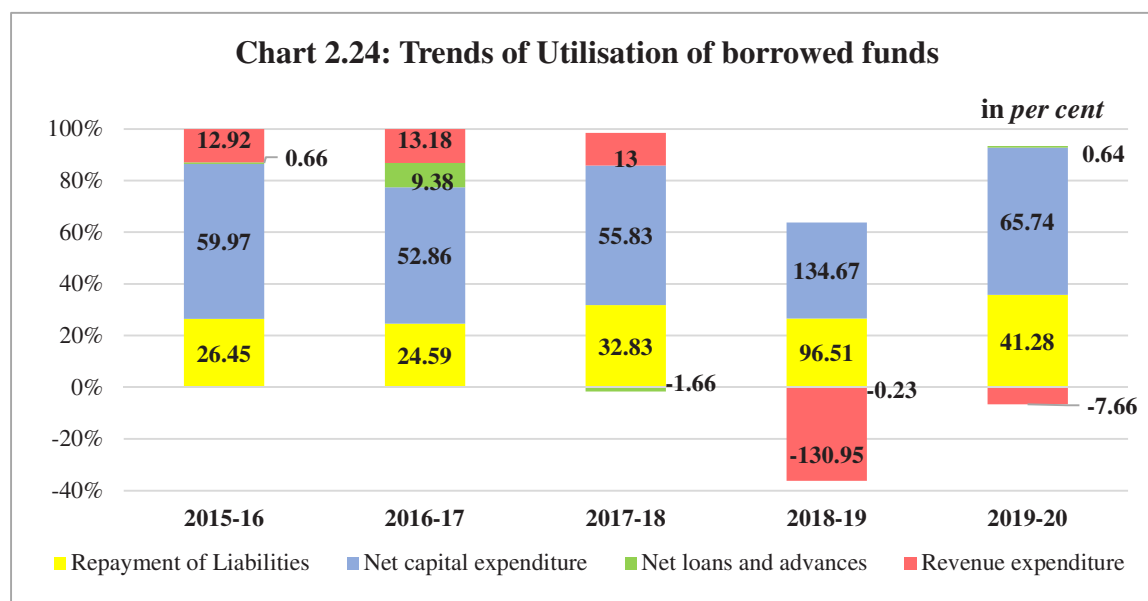
2.7.1 Utilisation of borrowed funds

Borrowed funds should ideally be used to fund capital creation and developmental activities. Using borrowed funds for meeting current consumption and repayment of interest on outstanding loans is not sustainable. The utilisation of borrowed funds is shown in **Table 2.45**.

Table 2.45: Utilisation of borrowed funds

(₹ in crore)						
Year		2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Total Borrowings	1	37976.41	48336.49	48075.50	26025.21	55395.80
Repayment of earlier borrowings –Principal (percentage)	2	10043.10 (26.45)	11886.89 (24.59)	15782.17 (32.83)	25116.49 (96.51)	22868.24 (41.28)
Net Capital Expenditure (percentage)	3	22776.27 (59.97)	25549.27 (52.86)	26842.18 (55.83)	35049.05 (134.67)	36415.57 (65.74)
Net Loans and Advances	4	249.52	4531.63	(-)798.72	(-)59.12	354.99
Portion of Revenue Expenditure met out of net available Borrowings	5 = (1-2-3-4)	4907.11	6368.70	6249.87	(-)34081.21	(-) 4243.00
Figures in the parenthesis indicate percentage of Total borrowings						
Source: Finance Accounts of respective years						

The trends of Utilisation of borrowed funds are shown in **Chart 2.24**.

(Source: Finance Accounts of respective years)

During 2015-16 and 2016-17, nearly 13 *per cent* of the borrowings were utilised for incurring revenue expenditure, whereas in 2017-18 and 2018-19, in addition to the borrowings the revenue surplus could be utilised for incurring capital expenditure. During 2019-20 the borrowings were not sufficient to meet the capital expenditure.

2.7.2 Status of Guarantees – Contingent Liabilities

Guarantees are liabilities contingent on the Consolidated Fund of the State in case of default by the borrower for whom the guarantee has been extended.

As per Article 293 of the Constitution of India, limits for giving guarantees by the State Government have to be fixed by the State Legislature, however, State Government has not fixed any limits so far. The Maharashtra FRBM Act, 2005, also does not contain any provisions laying down the limits for giving guarantees by the State. The total guarantees given by State which were outstanding as on 31 March 2020 amounted to ₹ 41,279.47 crore (Principal: ₹ 39,580.73 crore; Interest: ₹ 1,698.74 crore). The outstanding guarantees during 2015-20 are summarized in **Table 2.46**.

Table 2.46: Guarantees given during 2015-20

Guarantees	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Maximum amount guaranteed including interest ^s	30482.89	22802.04	37287.13	38378.26	58661.22
Outstanding amount of guarantees including interest	7807.05	7305.77	26657.72	25134.86	41279.47
Outstanding guarantees/Revenue Receipts (<i>per cent</i>)	4.2	3.6	10.9	9	14.6
Outstanding guarantees/GSDP (<i>per cent</i>)	0.4	0.3	1.1	1.0	1.4

^sNote: No ceiling fixed for guarantees by the State Government
Source: Finance Accounts of respective years

Under the provisions of the Guarantee Act, the State has offered guarantees to the departments of Co-operation, Marketing and Textiles, Industries Energy and Labour Department, Public Works Department and Tribal Development Department. During 2019-20, guarantees of ₹ 21,955.94 crore were given by the State Government as shown in **Table 2.47**.

Table 2.47: Guarantees given by the State Government during 2019-20

Sr. No.	Guarantee Number	Name of the Institutions that got loans on State Govt guarantee	Name of the Financial Institution providing loan	Total guarantee amount (₹ in crore)	Term	Remarks
1	1/2019-20	Maharashtra State Electricity Distribution Company Ltd., Mumbai	Bank of Baroda, Punjab National Bank	2800	Valid for two years from the date of GR	Guarantee fee waived
2	2/2019-20	Nagpur Mumbai Super Communication Expressway Ltd	State Bank of India	4000	Valid for one year from the date of GR	Conversion to share capital has been approved
3	3/2019-20	Madhukar Co-operative Sugar Factory Ltd., Faizpur, Jalgaon Dist	Jalgaon District Central Co-operative Bank	7	Valid for six months from the date of GR	Guarantee fee @ ₹ 2/- per ₹ 100/- per annum
4	4/2019-20	Vaidynath Co-operative Sugar Factory Ltd. Pangari, Tal. Parli, Beed Dist	S.D.F	26,944	Valid for six months from the date of GR (Reorganization of the loan taken in 2012-13 due to inability to repay)	Guarantee fee @ ₹ 2/- per ₹ 100/- per annum
5	5/2019-20	Nagpur Mumbai Super Communication Expressway Ltd	LIC, HUDCO, Canara Bank, Punjab National Bank, Andhra Bank	13000	Valid till the loan is repaid to the financial institutions	Guarantee fee @ ₹ 2/- per ₹ 100/- per annum
6	6/2019-20	Shabari Tribal Finance and Development Corporation Limited, Nasik	National SC Financial and Development Corporation, New Delhi	50	Valid till 31/03/2024	Guarantee fee @ ₹ 2/- per ₹ 100/- per annum
7	7/2019-20	Vitthal Co-operative Sugar Factory, Solapur	Maharashtra State Co-operative Bank	60	Valid till 25/12/2020	Guarantee fee @ ₹ 2/- per ₹ 100/- per annum
8	8/2019-20	Rajgarh Co-operative Sugar Factory, Bhor, Pune Dist	Maharashtra State Co-operative Bank	12	Valid till 28/12/2020	Guarantee fee @ ₹ 2/- per ₹ 100/- per annum
9	9/2019-20	Maharashtra State Co-operative Cotton Growers Marketing Federation	Bank of India	1800	Valid for six months from the date of GR	Guarantee fee waived
10	10/2019-20	Maharashtra State Co-operative Marketing Federation Ltd., Mumbai	Nationalised Bank	200	Valid for four months from the date of GR (Cancelled on 08/07/2020)	Guarantee fee waived
Total				21955.944		

Source: Guarantee Book 2019-20, Government of Maharashtra

Invocation of Guarantee

Hon'ble Supreme Court ordered²¹ (27 March 2019) State Government to pay ₹ 1,049.41 crore (Invocation of Guarantee) to Maharashtra State Co-operative Bank Ltd, Mumbai against invocation of guarantee given for Co-operative Sugar factories, Co-operative Spinning Mills and Agricultural Processing Co-operative Societies for various loans taken from 1993. State Government paid ₹ 100 crore on 30 March 2019.

On 10 May 2019, Hon'ble Supreme Court ordered payment schedule as shown below:-

- Up to 31 July 2019 ₹ 225 crore
- Up to 31 December 2019 ₹ 225 crore
- Up to 31 March 2020 ₹ 250 crore
- Up to 31 July 2020 ₹ 249.41 crore } yet to be paid

During the year 2019-20, guarantee of ₹ 450 crore was discharged. However, the State Government has yet to discharge invoked guarantee of ₹ 519.67 crore in respect of Maharashtra State Co-operative House Finance Corporation Limited (₹ 20.26 crore invoked in 2013-14) and Sugar factories (₹ 499.41 crore).

2.7.3 Management of Cash Balances

As per an agreement with the Reserve Bank of India, State Governments have to maintain a minimum daily cash balance of ₹ 5.58 crore with the Bank. If the balance falls below the agreed minimum on any day, the deficiency is made good by taking ordinary Ways and Means Advances (WMA)/Special Ways and Means Advances (SWMA)/Overdrafts (OD) from time to time. The limit for ordinary WMA to the State Government was ₹ 3,385 crore as on 01 April 2019 and remained unchanged till 31 March 2020.

Special Ways and Means Advance of ₹ 1,757.61 crore was availed during 2019-20 (October 2019) which was repaid in two instalments. An amount of ₹ 0.35 crore has been adjusted during the year 2019-20 towards interest on Ways and Means advance .

The State Government invested its surplus cash balance in short and long-term GoI Securities and Treasury Bills. The profits derived from such investments are credited as receipts under the head '0049-Interest Receipts'.

The Cash balance and their investment are shown in **Table 2.48** and **Table 2.49**.

Table 2.48: Cash Balances and their investment

	(₹ in crore)	
	Opening Balance on 01 April 2019	Closing Balance on 31 March 2020
A. General Cash Balance		
Cash in Treasuries	0.04	0.04
Deposits with Reserve Bank of India	(-)3020.51	(-)427.05
Deposits with other Banks		
Remittances in transit – Local	54.32	53.42
Total	(-)2966.15	(-)373.59
Investments held in Cash Balance investment account	35218.99	14743.48

²¹ शासन निर्णय क्र ससाका २०१६/प्र क्र १७५/३-स दिनांक २५/०७/२०१९ (GR dated 25/07/2019)

	Opening Balance on 01 April 2019	Closing Balance on 31 March 2020
Total (A)	32252.84	14369.89
B. Other Cash Balances and Investments		
Cash with departmental officers <i>viz.</i> , Public Works, Forest Officers	236.95	236.76
Permanent Advances for contingent expenditure with department officers	0.69	0.70
Investment in earmarked funds	34778.78	41608.36
Total (B)	35016.42	41845.82
Total (A + B)	67269.26	56215.71
Interest realized	4862.01	5080.21

Source: Finance Accounts 2019-20

Table 2.49: Cash Balance Investment Account (Major Head-8673)

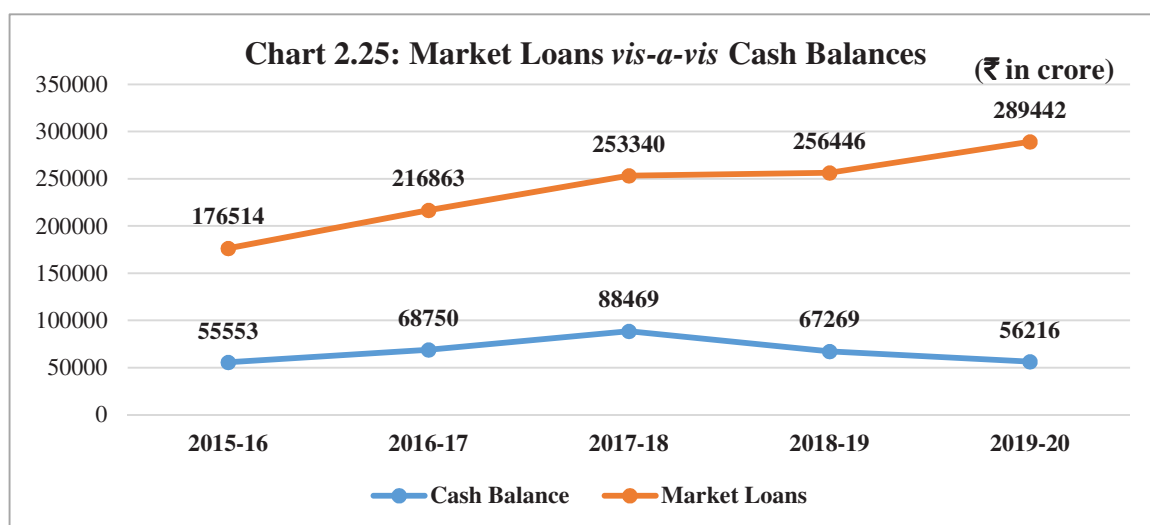
(₹ in crore)

Year	Opening Balance	Closing Balance	Increase (+) / decrease (-)	Interest earned
2015-16	32996.05	36169.84	3173.79	2247.54
2016-17	36169.84	44110.07	7940.23	2214.19
2017-18	44110.07	58373.60	14263.53	2722.44
2018-19	58373.60	35218.99	(-)23154.61	3032.19
2019-20	35218.99	14743.48	(-)20475.51	2065.37

Source: Finance Accounts of respective years

The State Government's cash balances of ₹ 56,215.71 crore at the end of the current year showed a decrease of 20 *per cent* (₹ 11,053.55 crore) over the previous year. Of the above, ₹ 14,743.48 crore held in cash balance investment account, earned an interest of ₹ 2,065.37 crore during the year. Further, ₹ 41,427.12 crore was invested in Sinking Fund meant for appropriation for reduction or avoidance of debt, which earned an interest of ₹ 3,014.84 crore.

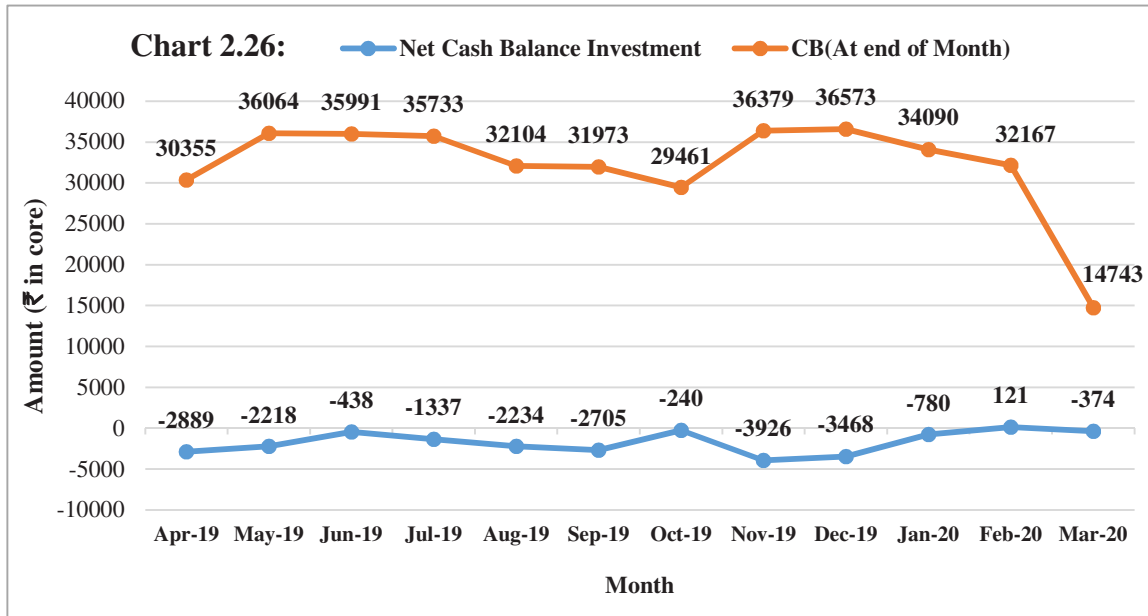
The General cash balance of the State Government as on 31 March 2020 was ₹ 14,369.89 crore (excluding cash in treasuries ₹ 0.04 crore, deposits with RBI (-)₹ 427.05 crore and remittances in transit ₹ 53.42 crore totaling to (-)₹ 373.59 crore) which is four *per cent* of the total expenditure of the State Government (₹ 3,38,691 crore) during the year.

(Source: Finance Accounts of respective years)

Chart 2.25 compares the total Cash Balance and the Market Loans of the State during the period 2015-20. Market Loans were taken at higher interest rates whereas investment in Treasury Bills yielded interest at lower rates.

Month-wise movement of Cash Balances and net cash balance investments during 2019-20 is shown in **Chart 2.26**.

(Source: Monthly Civil Accounts of the respective months)

The net cash balance investment at the end of the year was ₹ 14,743 crore whereas the net cash balance was negative.

2.8 Conclusion

- Revenue Receipts increased from ₹ 1,85,035.68 crore in 2015-16 to ₹ 2,83,189.58 crore in 2019-20 at an average annual growth rate of 11.5 *per cent*. During 2019-20, the growth of Revenue Receipts over the previous year was a dismal 1.50 *per cent*. This decreased growth rate was due to decrease in Non-tax Revenue and State's share in Union Taxes by ₹ 1,547 crore and ₹ 5,834 crore respectively. Non-tax Revenue has shown a steady decline from 2017-18 onwards. During 2019-20, it decreased by ₹ 1,547 crore (9.76 *per cent*) over the previous year.
- Revenue expenditure increased from ₹ 1,90,374 crore in 2015-16 to ₹ 3,00,305 crore in 2019-20, at an average growth rate of 11.1 *per cent*. Compared to the previous year, the increase was 12.5 *per cent*. The committed expenditure of Interest Payments; expenditure on Salaries and Wages; and Pensions constituted 57 *per cent* of the total Revenue expenditure.
- After maintaining Revenue surplus for two continuous years, the State registered a huge Revenue deficit of ₹ 17,116 crore in 2019-20.
- Under the National Pension System (NPS), there was non-transfer of balances of the earlier years amounting to ₹ 8,727.58 crore. This is fraught with the risk of diversion of funds belonging to the employees, thereby creating uncertainty in respect of the benefits due to the employees and avoidable future liability to the Government.

- During 2019-20, out of 88 working PSUs, 42 PSUs earned profit of ₹ 2,854.14 crore and 27 PSUs incurred losses of ₹ 1,720.35 crore. 11 working PSUs did not incur either profit or loss, four companies had not yet submitted their first financial statements and financial statements of four working PSUs were not due for submission. The major profit making companies were Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited (MSEDCL) (₹ 1,311.70 crore) and Maharashtra State Electricity Transmission Company Limited (MSETCL) (₹ 745.43 crore) whereas losses were incurred by Maharashtra State Road Transport Corporation (MSRTC) (₹ 939.87 crore) and Maharashtra State Power Generation Company Limited (MSPGCL) (₹ 325.81 crore).
- The balance of investment of the State Government in these PSUs increased to ₹ 2,24,571 crore in 2019-20 from ₹ 12,392.41 crore in 1999-2000. The present value of investments of the State Government up to 31 March 2020 worked out to ₹ 4,54,068.68 crore.
- The net accumulated losses in respect of the PSUs as per their latest finalised financial statements as of 30 September 2020 were ₹ 8,618.45 crore. Of these PSUs, net worth was eroded in 11 PSUs. The paid-up share capital of the State Government in these 11 PSUs was ₹ 416.45 crore.
- The Outstanding Debt (Fiscal Liabilities) of the State increased from ₹ 3,51,341 crore in 2015-16 to ₹ 4,79,895 crore at the end of 2019-20. Compared to the previous year, the Outstanding Debt grew by 10 *per cent*. Outstanding Debt to GSDP during 2019-20 was 16.67 *per cent*.

2.9 Recommendations

- (i) The Government may make efforts to bridge the revenue gap and reduce its non-productive revenue expenditure so as to move towards Revenue Surplus status. For this, the Government may consider mobilizing additional resources through Tax and Non-tax sources.
- (ii) The State Government needs to undertake a rigorous exercise to arrive at its liability for NPS including short contribution and interest on the funds yet to be transferred to NSDL.
- (iii) The chances of earning return on investment are remote in respect of Companies incurring losses, especially where their accumulated losses have resulted in erosion of the net worth. The State Government may consider future payments to these Companies in the form of Grants instead of Share Capital, so as to reduce the disparity in investment *vis-a-vis* return.

CHAPTER - III

BUDGETARY MANAGEMENT

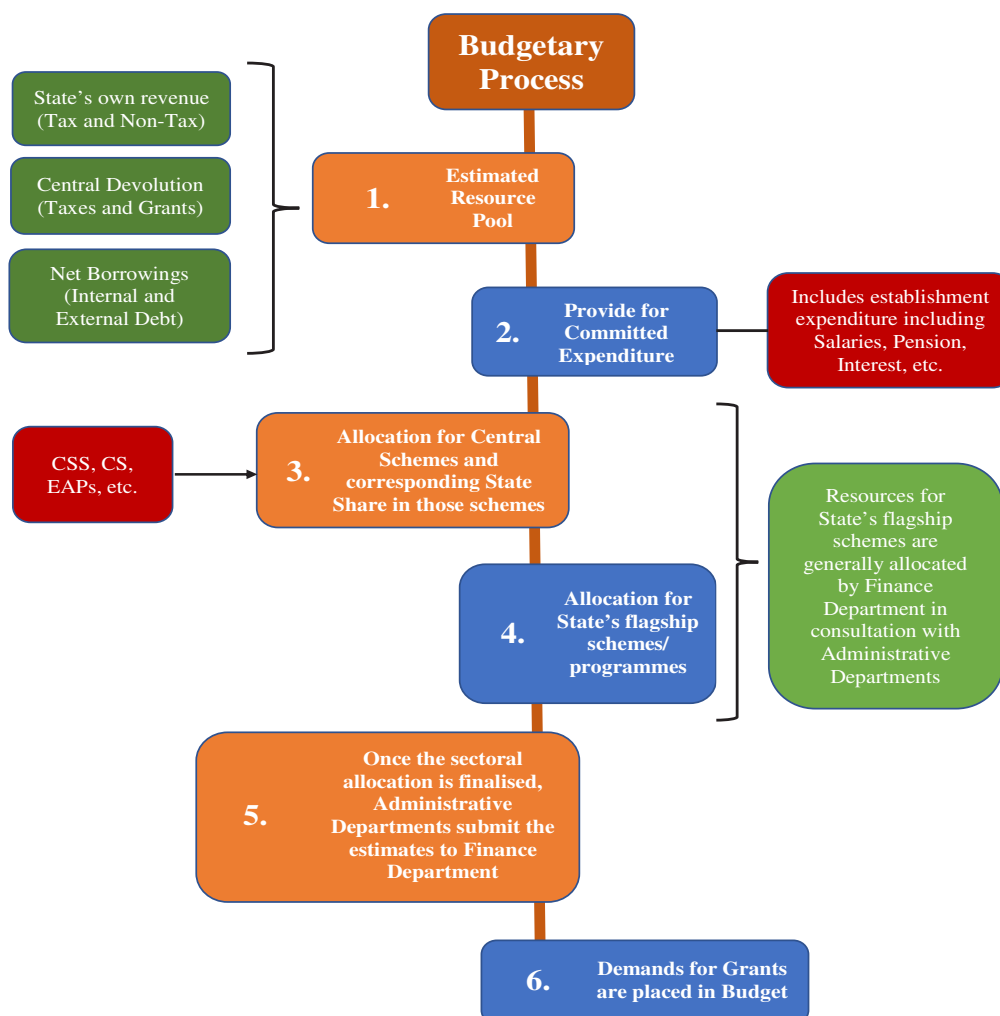
Chapter III Budgetary Management

This Chapter reviews the allocative priorities of the State Government and comments on the transparency of budget formulation and effectiveness of its implementation. It will further review whether the decisions taken at the policy level are implemented at the administrative level without diversion of funds.

3.1 Budget Process

The annual exercise of budgeting is a means for detailing the roadmap for efficient use of public resources. The glossary of Budget related terms is given in **Appendix 3.1**. The Budget process commences with the issue of the Budget Circular, normally in August each year, providing guidance to the Departments in framing their estimates, for the next financial year. A typical budget preparation process in a State is given in **Chart 3.1**.

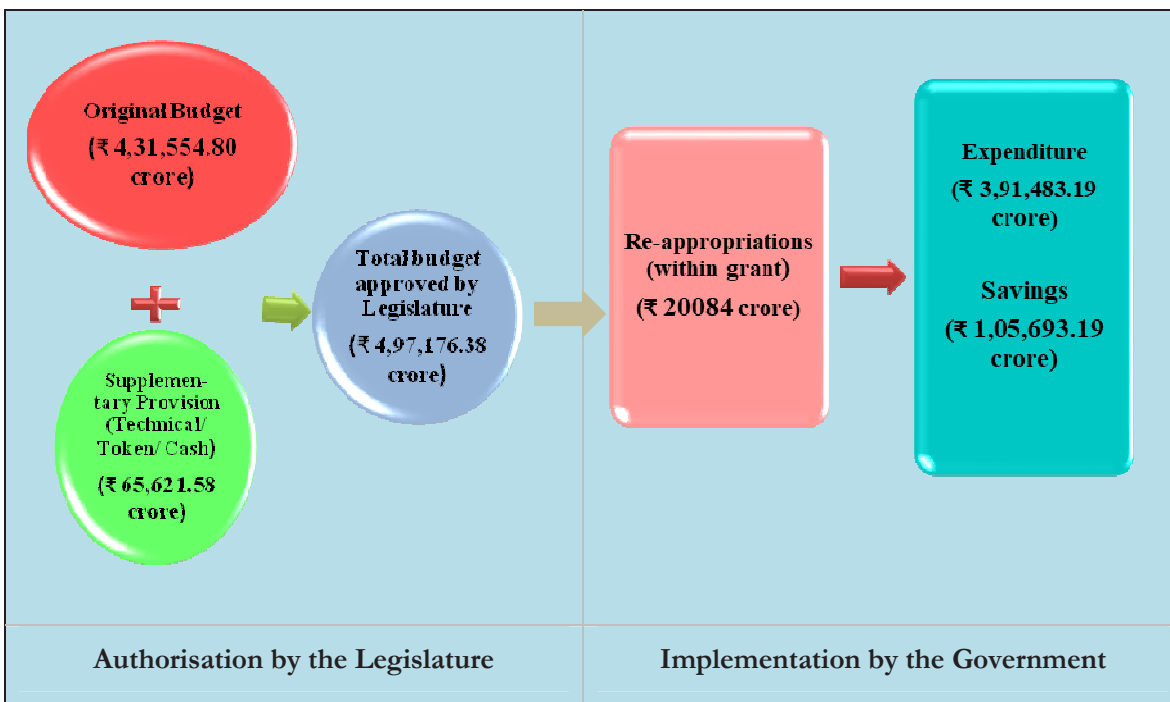
Chart 3.1: Budget preparation process in a State

As per the Maharashtra Budget Manual (Chapter IX), the Finance Department (FD) is responsible for preparation of the Annual Budget by obtaining estimates from various departments. The departmental estimates of receipts and expenditure are prepared by the Controlling Officers on the advice of the Heads of Departments and submitted to the FD by prescribed dates. The FD scrutinizes the estimates and prepares the Detailed Estimates called ‘Demand for Grants’. In the preparation of the Budget, the aim should be to achieve as close an approximation to the actuals as possible. The budget procedure envisages that the sum provided in an estimate of expenditure on a particular item must be that sum which can be expended in the year and neither larger nor smaller. A saving in an estimate constitutes as much of a financial irregularity as an excess in it. The budget estimates of receipts should be based on the existing rates of taxes, duties, fees etc.

The total amount approved by the State Legislature including the original and supplementary budgets, expenditure and savings during the year 2019-20 is depicted in **Chart 3.2**.

Chart 3.2: Summary of Budget and Expenditure for 2019-20

(Source: Appropriation Accounts 2019-20)

3.1.1 Summary of total provisions, actual disbursements and savings during the financial year

The summarized position of total budget provision, actual expenditure and savings during 2019-20 against 296 grants/ appropriations is given in **Table 3.1**.

Table 3.1: Budget provision, disbursement and Savings during the financial year

(₹ in crore)					
Total budget provision		Disbursement		Saving	
Voted	Charged	Voted	Charged	Voted	Charged
430006.63	67169.75	328039.77	63443.42	101966.86	3726.33
Source: Appropriation Accounts 2019-20					

3.1.2 Charged and Voted Disbursement

The total charged and voted disbursements during the year 2015-16 to 2019-20 are shown in **Table 3.2**.

Table 3.2: Disbursement and Savings during 2015-20

Year	Disbursement			Saving		
	Voted	Charged	Voted	Percentage	Charged	Percentage
2015-16	197072.62	38993.68	47739.18	24.2	5254.85	13.5
2016-17	221967.14	43943.19	46719.78	21.0	2352.32	5.4
2017-18	240582.35	54606.42	76784.27	31.9	1060.84	1.9
2018-19	278697.33	64237.70	69773.31	25.0	4083.05	6.4
2019-20	328039.77	63443.42	101966.86	31.1	3726.33	5.9
Source: Appropriation Accounts of respective years						

During the period 2015-20 there was an overall saving in each year, with savings ranging between 21 *per cent* and 31.9 *per cent* of the disbursement under the Voted portion and 1.9 *per cent* to 13.5 *per cent* under charged portion.

3.2 Appropriation Accounts

Appropriation Accounts are accounts of the expenditure of the Government for each financial year, compared with the amounts of grants voted and appropriations charged for different purposes as specified in the schedules appended to the Appropriation Act passed under Articles 204 and 205 of the Constitution of India. Appropriation Accounts are on Gross basis. These Accounts depict the original budget provision, supplementary grants, surrenders and re-appropriations distinctly and indicate actual capital and revenue expenditure on various specified services *vis-à-vis* those authorised by the Appropriation Act in respect of both Charged and Voted items of budget. Appropriation Accounts thus facilitate understanding of utilisation of funds, the management of finances and monitoring of budgetary provisions and are, therefore, complementary to the Finance Accounts.

The CAG of India conducts the audit of appropriations to ascertain whether the expenditure actually incurred under various grants is in accordance with the authorization given under the Appropriation Act and that the expenditure required to be charged under the provisions of the Constitution (Article 202) is so charged. It also ascertains whether the expenditure incurred is in conformity with the laws, relevant rules, regulations and instructions.

3.3 Comments on integrity of budgetary and accounting process

3.3.1 Unnecessary or Excessive Supplementary Grants

Article 205 of the Constitution of India read with Paras 169 and 170 of the Maharashtra Budget Manual, provides a legal basis for Supplementary Budget or Supplementary Estimates (SE). During 2019-20, the Supplementary provisions (₹ 65,621.58 crore) constituted 15 per cent of the original provisions (₹ 4,31,554.80 crore).

Supplementary provisions aggregating to ₹ 14,655.38 crore obtained in 44 cases (₹ 10 crore or more in each case) during the year proved unnecessary as the actual expenditure ₹ 1,70,763.84 crore did not reach the levels of the original provision (₹ 2,13,263.24 crore) as detailed in **Appendix 3.2**. Grants having saving of more than ₹ 1,000 crore and where supplementary provision proved unnecessary are given in **Table 3.3**. This indicated injudicious budgetary exercise.

Table 3.3: Grants having saving of more than ₹ 1,000 crore where Supplementary provision proved unnecessary

(₹ in crore)				
Grant Number and Description	Original provision	Supplementary provision	Expenditure	Saving out of the original provisions
Revenue Section Voted				
L03 Rural Development Programmes	8537.62	2296.12	6975.92	1561.70
D03 Agriculture Services	8488.68	709.83	6856.49	1632.19
N03 Welfare of Scheduled Caste and Scheduled Tribes, Other Backward Classes and Minorities	8443.87	1490.27	6559.11	1884.76
W02 General Education	8016.71	45.95	5849.87	2166.84
T05 Revenue Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	7626.80	190.07	5172.26	2454.54
Y02 Water Supply and Sanitation	6408.81	200.00	2046.21	4362.60
F02 Urban Development and Other Advance Services	14094.48	366.73	8642.30	5452.18
E02 General Education	58544.01	22.60	52740.44	5803.57
Capital Section				
H08 Capital Expenditure On Public Works Administrative and Functional Buildings	1862.74	73.68	734.34	1128.40
ZH05 Capital Expenditure on Irrigation	2723.36	28.5	823.61	1899.75
O10 Capital Outlay on Other Rural Development Programmes	7643.71	581.09	908.54	6735.17

Source: Appropriation Accounts of 2019-20

3.3.2 Advances from Contingency Fund

In terms of provisions of Article 267(2) and 283(2) of the Constitution of India the Contingency Fund of the State has been established under the Bombay Contingency Fund Act 1956. Advances from the fund are to be made only for meeting expenditure of an

unforeseen and emergent character postponement of which till its authorization by the Legislature would be undesirable. The Fund is in the nature of an Imprest and its corpus is ₹ 150 crore.

In December 2019 the corpus of the Fund was temporarily increased to ₹ 5,500 crore through an ordinance which lapsed in January 2020. Further in February 2020 the corpus was again increased to ₹ 10,150 crore which was not restored till 31 March 2020.

During 2019-20, of the nine sanctions issued by FD for ₹ 14,771 crore, eight withdrawals amounting to ₹ 14,708.81 crore were made from the Fund of which ₹ 9,000 crore was not recouped till 31 March 2020. The details of withdrawals from the Contingency Fund during 2019-20 is given in **Table 3.4**.

Table 3.4: Contingency Fund Sanction orders and Utilisation against Sanctions

(₹ in crore)

Sr. No.	Sanction No. and Date	Major head /Grant No.	Purpose for which drawn	Sanction	Expenditure	Recoupment
1	CNF-2019/C.R.1/ BUDGET- 7/23.08.2019	2235/N03	Financial Assistance to Voluntary Organisations for Prevention, Treatment and Rehabilitation of Drug Addicts	22.00	0.00	December 2019
2	CNF-2019/C.R.2/ BUDGET-6/ 26.11.2019	2245/C06	Immediate help to farmers whose crops were destroyed due to untimely rainfall	4500.00	4459.81	December 2019
3	CNF-2019/C.R.3/ FINANCE- 13/25.11.2019	2425/V02	Payment to State Co-operative Banks as per High Court order (May 2019)	225.00	225.00	December 2019
4	CNF-2020/C.R.1/ FINANCE- 9/15.01.2020	2210/R01	Assistance to Mofussil Hospitals and other Medical Services	24.00	24.00	March 2020
5	CNF-2020/C.R.03/ BUDGET- 13/20.02.2020	2435/V02	Debt relief for farmers under the Mahatma Jyotirao Phule Farmers debt relief Scheme 2019	1000.00	1000.00	March 2020
6	CNF-2020/C.R.03/ BUDGET- 13/26.02.2020	2435/V02		2500.00	2500.00	Un-recouped
7	CNF-2020/C.R.03/ BUDGET- 13/27.02.2020	2435/V02		2500.00	2500.00	Un-recouped
8	CNF-2020/C.R.03/ BUDGET- 13/03.03.2020	2435/V02		2000.00	2000.00	Un-recouped
9	CNF-2020/C.R.03/ BUDGET- 13/04.03.2020	2435/V02		2000.00	2000.00	Un-recouped
Total				14771.00	14708.81	

Source: Contingency fund sanction order from respective departments and information from Accountant General (Accounts and Entitlement)-I, Maharashtra, Mumbai

3.3.3 Re-appropriations undertaken require prior Legislative authorisation

Re-appropriation is transfer of funds within a grant from one unit of appropriation, where savings are anticipated, to another unit where need for additional funds is identified. As per Paragraphs 162 to 164 of the Maharashtra Budget Manual, the Finance Department

and the Administrative Department of the Secretariat can sanction re-appropriation from one major, minor or sub head to another such head within the same Grant/Appropriation in the Appropriation Act.

3.3.4 Excessive or Unnecessary Re-appropriation

In several cases, re-appropriation proved excessive and resulted in huge savings. As seen from **Appendix 3.3** re-appropriation proved unnecessary in 17 cases, as the re-appropriated amount ultimately resulted in savings of ₹ 10 crore and above in every case. Of these, in seven Sub-heads, the savings were more than ₹ 50 crore in each case as shown in **Table 3.5**.

Table 3.5: Unnecessary re-appropriation of funds

Sr. No.	Grant	Sub-head	Description	Original	Supplementary	Re-appropriation	Total	₹ in crore)	
								Actual	Saving
1	B01	205500108 009	Police Administration	3292.82	35.00	0.78	3328.60	2729.66	598.94
2	V02	285100110 598	Co-operation	90.00	100.00	10.00	200.00	53.98	146.02
3	R01	221001110 A014	Medical and Public Health	883.14	56.17	7.36	946.67	847.28	99.39
4	B01	205500001 001	Police Administration	189.15	0.50	2.80	192.45	133.26	59.19
5	L03	305404196 241	Rural Development Programmes	433.32	0.00	15.00	448.32	389.44	58.88
6	V02	242500195 251	Co-operation	20.00	0.00	49.10	69.10	11.99	57.11
7	E02	220201800 H67	General Education	215.00	0.00	20.73	235.73	181.98	53.75

Source: Appropriation Accounts of 2019-20

The above instances are indicative of the fact that the budget controlling officers failed to adequately assess the requirements and did not have updated information regarding expenditure before re-appropriations.

3.3.5 Unspent amount and surrendered appropriation and/or huge Savings/ Surrenders

Budgetary allocations based on unrealistic proposals, poor expenditure monitoring mechanism, weak scheme implementation capacities/weak internal controls promote release of funds towards the end of the financial year, and increase the propensity of the Departments to retain huge balances outside the Government account in Bank Accounts. Excessive savings also deprives other Departments of the funds which they could have utilized.

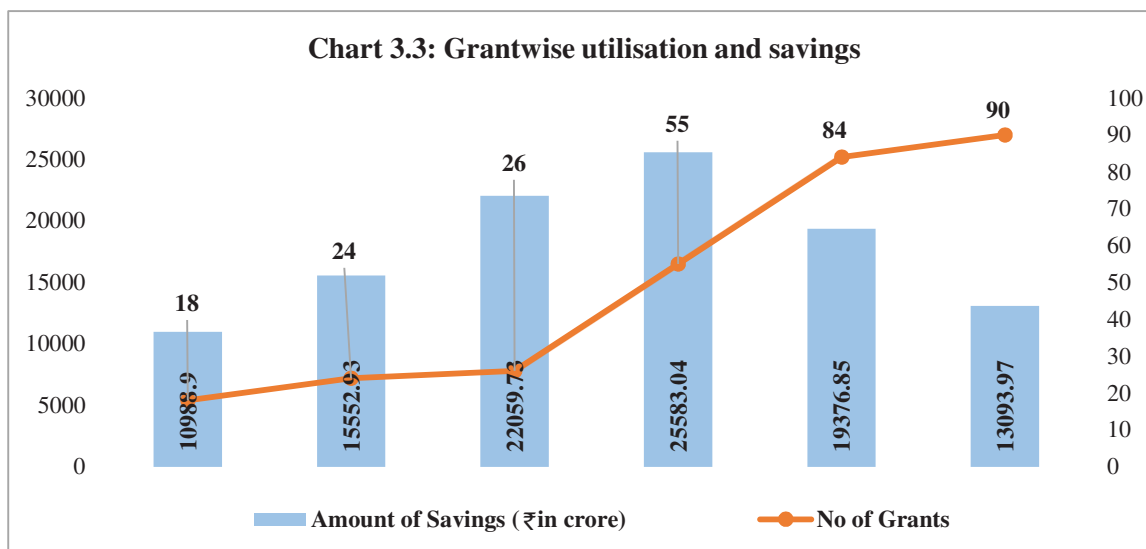
Audit of Appropriation Accounts revealed that out of the net saving of ₹ 1,05,693.19 crore during 2019-20, in case of 100 grants amounting to ₹ 82,126.59 crore (78 per cent), savings exceeded ₹ 10 crore and was 20 per cent or more of the total provision in each case as indicated in **Appendix 3.4**. Further, in case of 74 grants the savings exceeded ₹ 100 crore in each case as shown in **Appendix 3.5**.

Para 173 of the Maharashtra Budget Manual states that Savings should not be kept in reserve by the Disbursing or Controlling Officers to meet possible unforeseen excess

under other heads or to cover new expenditure which would normally be provided for in the next year's estimates. All savings should, when they come to notice, be immediately surrendered. Provision that cannot be profitably utilized should be surrendered.

At the close of the year 2019-20, out of the total saving of ₹ 1,05,693.19 crore, only ₹ 85,795.48 crore was surrendered, of which ₹ 85,590.73 crore was surrendered in March 2020 indicating inadequate financial control.

The percentage of utilization of the total provision along with the total savings is shown in **Chart 3.3**.

(Source: Appropriation Accounts 2019-20)

The Departments which registered major savings were School Education, Urban Development, Rural Development, Social Justice and Special Assistance, Tribal Development, Co-operation Marketing and Textile Department and Water Supply and Sanitation Department. Reasons furnished by the departments for the major savings, as reported in the Appropriation Accounts are given in the succeeding paragraph.

(I) Grant No V-2 Co-operation: The Mahatma Jyotirao Phule Farmer Loan Waiver Scheme under Major Head 2435-Other Agricultural Programme, 101-Scheme for debt relief to Farmers, funds of ₹ 15,000 crore was obtained through supplementary provision, of which only ₹ 3,000 crore could be expended due to short release of funds by Finance Department due to COVID 19 pandemic. However, in addition to the above amount the department had incurred an expenditure of ₹ 9,000 crore met out of advance from the Contingency Fund sanction in February 2020 (₹ 5,000 crore) and March 2020 (₹ 4,000 crore), which was pending recoupment to the fund as on 31 March 2020.

Similarly, for the Chhatrapati Shivaji Maharaj Shetkari Sanman Yojana 2017, out of the total budgeted provision of ₹ 2,905.69 crore, expenditure of ₹ 1,490.51 crore only was incurred. Withdrawal of provision of ₹ 1,415.10 crore in March 2020 was attributed to COVID 19 and non-issue of the list of eligible beneficiaries.

- (II) **Grant No E-2-General Education:** An amount of ₹ 5,303.77 crore was budgeted for Assistance to Local Bodies for Primary Education under Major Head 2202-103 02- Grants to other local bodies. Out of the budgeted provision an amount of ₹ 1,130.99 crore was surrendered in March 2020 due to savings in salaries of vacant posts.
- (III) **Grant No Q-3 Housing:** The entire budgeted provision of ₹ 6,894.76 crore for the Pradhan Mantri Awas Yojana- “Housing for all” under Major Head 2216-103 Assistance to Housing Board, Corporation etc., was surrendered in March 2020 due to non-receipt of Central Share for the scheme.
- (IV) **Grant No N-3 Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes, Other Backward Castes and minorities:** The budgeted provision for the Government of India Post Matric Scholarship scheme was ₹ 1,867.20 crore, of which, the department surrendered ₹ 813.82 crore (43 *per cent*) in March 2020 due to non-receipt of online applications from the students for scholarship under the scheme.
- (V) **Grant No Y-2 Water supply and Sanitation:** For implementing the Mukhya Mantri Rural Drinking Water Programme under Major Head 2215-102 Rural Water Supply Programme, out of the budgeted provision of ₹ 300 crore, the department surrendered ₹ 148.88 crore in March 2020. The department has not furnished any reasons for surrendering the amount.

3.3.5.1 Persistent Savings

The persistent savings indicated that the budgetary controls in the Departments were not effective and previous years’ trends were not taken into account while allocating the funds for the year. On test check of Grants audit observed that there were savings of more than ₹ 100 crore consistently for the last five years in 30 cases (**Appendix 3.6**) indicating that either the provisions were excessive or the executive was not successful in implementing the legislative aspirations.

Savings in each financial year 2015-20 ranged between 87 *per cent* and 97 *per cent* of the total provision under Grant G-02 ‘Other Fiscal and Miscellaneous Services’. Similarly, savings under Grant N-04 ‘Capital expenditure on Social Services’ ranged between 62 *per cent* and 90 *per cent*, Grant Q-03 ‘Housing’ ranged between 51 *per cent* and 99 *per cent* and under Grant Y-02 ‘Water Supply and Sanitation’ the savings ranged between 48 *per cent* and 70 *per cent* of the total provision. The department did not assign specific reasons for savings during any of the years.

3.3.5.2 Grants with ‘Nil’ expenditure

During 2019-20, budget provision of more than ₹ 10 crore amounting to ₹ 371.33 crore made under the following six Grants remained un-utilised at the end of the year. Details are given in **Table 3.6**.

Table 3.6: Grants with 'Nil' expenditure

(₹ in crore)

Sr. No.	Grant	V/C	Total Provision	Actual Expdr.	Remarks
1	C09 - Capital Outlay on other Administrative and Social Service	V	250.05	0	Expenditure could not be incurred due to non-receipt of authorization/sanction from the Administrative Department.
2	G08 - Capital Outlay on other Administrative Services	V	44.82	0	The amount was provisioned for Construction of Sales Tax buildings by Maharashtra State Road Development Corporation. However, as administrative approval for construction of Sales tax building was not received, the entire amount of ₹ 44.82 crore was surrendered in March 2020.
3	A08 - Census, Surveys and Statistics	V	26.53	0	Surrender of entire provision of ₹ 26.53 crore in March 2020 was due to postponement of Census programme for 2021 owing to enforcement of lockdown in entire nation due to Corona Pandemic.
4	C06 - Relief on account of Natural Calamities	C	25.35	0	
5	K10 - Capital Outlay on Other Industries	V	14.38	0	Surrender of entire provision of ₹ 14.38 crore in March 2020 was attributed to non receipt of revised proposals from Directorate of Industries and Regional Office after making changes proposed by the High Power Committee (March 2020) and the subsequent Covid 19 Pandemic.
6	W08 - Capital Outlay on Education, Sports, Art and Culture	V	10.20	0	Surrender of entire provision of ₹ 10.20 crore in March 2020 was attributed to non-release of Central Share by the Central Government
Total			371.33	0	

Source: Appropriation Accounts 2019-20

3.3.6 Excess expenditure and its regularization

Article 205(1)(b) of the Constitution provides that if any money has been spent on any service during a financial year in excess of the amount granted for that service and for that year, the Governor shall cause to be presented to the Legislative Assembly of the State, a demand for such excess. This implies that, it is mandatory for a State Government to get excesses over grants/appropriations regularised by the State Legislature for the Financial Year. Although, no time limit for regularisation of excess expenditure has been prescribed under the Article, the regularisation of excess expenditure is done after the completion of discussion of the Appropriation Accounts by the Public Accounts Committee. Failure to do so, is in contravention of constitutional provisions and defeats the objective of ensuring accountability by the Legislature of the Executive over utilisation of public money.

3.3.6.1 Excess expenditure relating to 2019-20

Excess expenditure over the provision for the year is not only in contravention of the

provisions requiring Legislative sanction but also indicative of bad planning, which could be avoided by keeping track of expenditure progression with budget made for the purpose.

During the year 2019-20, against the Budget Estimates of ₹ 4,97,176.38 crore, expenditure of ₹ 3,91,483.19 crore has been done in 296 Grants/ Appropriations. Though there were overall savings of ₹ 1,05,693.19 crore, there was excess expenditure in seven Grants/Appropriations amounting to ₹ 978.29 crore which requires regularization as per Article 205 of the Constitution of India.

The Grants/appropriations closed with huge excess over provisions during 2019-20 requiring regularisation is shown in **Table 3.7**.

Table 3.7: Grants/appropriations closed with excess over provisions during 2019-20 requiring regularisation

(₹ in crore)

Sr. No.	Name and the title of the Voted grant/ Charged appropriation	Total grant	Expenditure	Excess
Voted Grant				
1	C06 Relief on account of Natural Calamities	16989.306	17954.676	965.370
2	O28 District Plan, Satara	213.013	213.017	0.004
3	S05 Loans to Govt Servants	10.031	21.877	11.846
Charged Appropriation				
4	G01 Sales Tax Administration	0.010	0.059	0.049
5	K07 Industries	0.000	0.901	0.901
6	N01 Interest payment	6.314	6.322	0.008
7	U01 Interest Payment	5.656	5.765	0.109
TOTAL		17224.33	18202.617	978.287

Source: Appropriation Accounts 2019-20

The excess under Grant C 06 was mainly due to the receipt of the assistance from National Disaster Response Fund (100 per cent Central Assistance) on 27 March 2020. As a result, shadow provision of the amount could not be placed in the Legislature. The department further stated that even before the receipt of funds from Central Government, expenditure for providing relief to the affected people by Kyar and Maha cyclones was incurred as per the norms of SDRF.

3.3.6.2 Regularisation of excess expenditure of previous financial years

Excess expenditure remaining un-regularised for extended periods dilutes legislative control over the executive. As per Article 205 of the Constitution of India, it is mandatory for a State Government to get the excess over a grant/appropriation regularised by the State Legislature. Although, no time limit for regularisation of expenditure has been prescribed, the regularization of excess expenditure is done after completion of discussion on Appropriation Accounts by the Public Accounts Committee. Excess expenditure amounting to ₹ 993.31 crore for the year 2017-18 and 2018-19 in respect of 21 grants and eight appropriations was pending for regularization as on March 2020 as detailed in **Appendix 3.7**.

3.3.6.3 Persistent excess in certain grants

As seen from **Appendix 3.3** re-appropriation proved unnecessary in 17 cases, as the re-appropriated amount ultimately resulted in savings of ₹ 10 crore and above in every case.

During the period from 2017-18 to 2019-20, persistent excess expenditure occurred under 43 sub-heads as shown in **Appendix 3.8**. Of these, in five sub-heads, the excess expenditure was more than ₹ 10 crore in each case. Persistent excess expenditure during 2017-20 is shown in **Table 3.8**.

Table 3.8: Persistent excess expenditure occurred under subheads

(₹ in crore)

Sr. No.	Grant	MJH	SMH	MNH	SBH	SBH Description	V/C	Excess 2017-18	Excess 2018-19	Excess 2019-20
1	C07-Forest	2406	02	110	236	Compensation for the Losses due to Wild Animals Attack	V	16.66	32.52	29.98
2	F02-Urban Development and Other Advance Services	2217	80	191	091	Special provision for Development of Basic Amenities in area of the Municipal Corporations	V	464.36	320.00	282.83
3	O16-District Plan - Mumbai Suburban	2216	02	800	149	Removal and Rehabilitation of Slum Dwellers	V	12.00	14.00	12.00
4	O16-District Plan - Mumbai Suburban	3435	04	103	059	Grant-in-aid to Mumbai Municipal Corporation for aesthetic improvements in Greater Mumbai	V	29.19	23.77	10.00
5	O35-District Plan - Kolhapur	4515	00	800	079	Other District Schemes	V	12.48	15.60	17.17

Source: Appropriation Accounts of respective year

Though all of these may not have resulted in excess at Grant Level and hence, may not require regularization, special emphasis needs to be given while monitoring the expenditure under these sub heads.

3.3.7 Grants-in-Aid for creation of capital assets

Grants-in-Aid are payments in the nature of assistance, or contributions made by one government to another government, body, institution or individual.

As per IGAS-2, Grants-in-Aid disbursed by a grantor to a grantee shall be classified and accounted for as Revenue expenditure. The misclassification of Grants-in-Aid as Capital expenditure for 2015-20 is shown in **Table 3.9**.

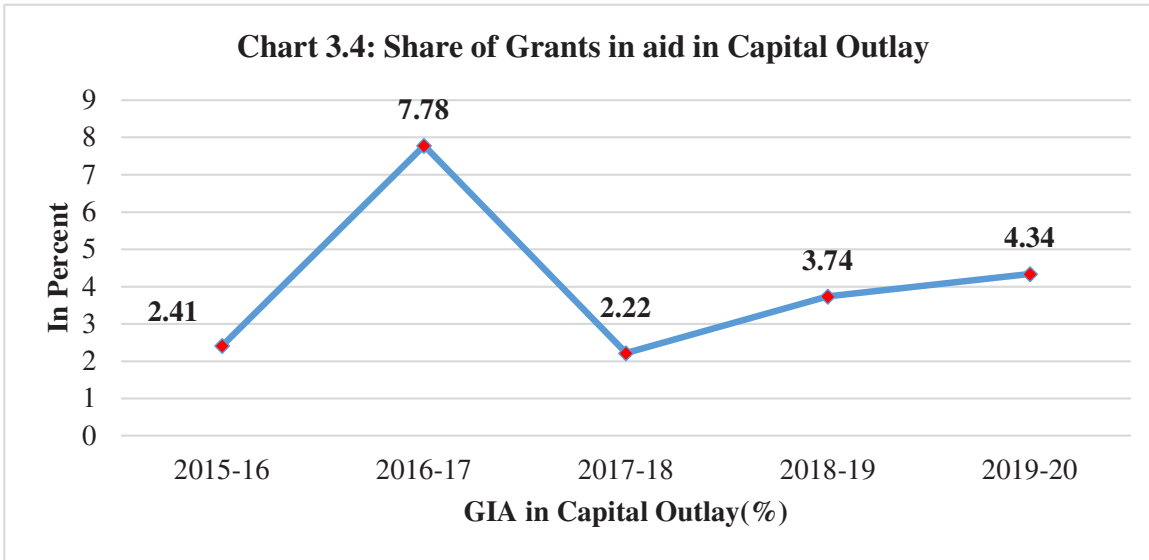
Table 3.9: Misclassification of Grants-in-Aid as Capital expenditure

(₹ in crore)

	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
GIA booked as Capital Expenditure	548.25	1988.33	595.01	1311.26	1580.59
Total Expenditure	214281.84	245055.21	269392.54	303615.89	338690.64
Capital Outlay	22793.16	25549.27	26842.18	35049.05	36415.57
Share of GIA in Capital Outlay in <i>per cent</i>	2.41	7.78	2.22	3.74	4.34
Impact on Revenue Deficit (-) /revenue Surplus (+) if expenditure from GIA is treated as Revenue Expenditure	548.25	1988.33	595.01	1311.26	1580.59

Source: Finance Accounts of respective years

The share of Grants-in-Aid in Capital Outlay is shown in **Chart 3.4**.

Source: Finance Accounts of respective years

3.4 Comments on transparency of budgetary and Accounting Process

3.4.1 Lumpsum Budgetary Provisions

As per para 53 and para 12(e) of Appendix X of Maharashtra Budget Manual, budget provision should be examined *w.r.t.* the difference between the estimates and actuals in the past three years and the proposed amount should be reduced on that basis. Lumpsum should not as a rule, be proposed to be made in the budget estimates. The lumpsum budgetary provisions for 2019-20 are shown in **Table 3.10**.

Table 3.10: Lumpsum Budgetary Provisions

(₹ in crore)

Sr. No.	Grant No and Head of Account	Provision	Expenditure	Remarks
1	O10-(4515-00-800-010)- Lumpsum Provision for unbudgeted capital outlay (State Plan)	6500.00	0.00	The entire amount was withdrawn and re-appropriated within the grant
2	N03-(2225-80-800-C97)- Lumpsum Provision for Unbudgeted Revenue Outlay	616.59	0.00	
3	O04-(2515-00-800-048)- Lumpsum Provision for Unbudgeted Revenue Outlay (State Plan)	2175.25	0.00	
4	G02-(2070-00-800-052)- Lumpsum Provision for Salaries and Allowances, etc.	1500.00	0.00	
5	T05-(2225-02-796-C96)- Lumpsum Provision for Unbudgeted Revenue Outlay	141.80	0.00	
6	N04-(4225-01-800-113)- Lumpsum Provision for Unbudgeted Capital Outlay	100.00	0.00	

Source: Appropriation Accounts 2019-20

3.5 Comments on effectiveness of budgetary and accounting process

3.5.1 Budget projection and gap between expectation and actual

Efficient management of tax administration/other receipts and public expenditure holds the balance for achievement of various fiscal indicators. Budgetary allocations based on unrealistic proposals, poor expenditure monitoring mechanism, weak scheme implementation capacities/ weak internal controls lead to sub-optimal allocation among various developmental needs. Excessive savings in some departments deprives other departments of the funds which they could have utilized.

The summarised position of actual Expenditure *vis-à-vis* Budget (original/supplementary) provisions during 2019-20 is given in **Table 3.11**.

Table 3.11: Summarised position of actual Expenditure vis-à-vis Budget (Original/Supplementary) provisions during 2019-20

(₹ in crore)

(1)	Nature of expenditure	Original grant/appropriation	Supplementary grant/appropriation	Total	Actual expenditure	Net savings (-)	Amount Surrendered	
							Amount	percentage
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Voted	I Revenue	301073.47	50734.11	351807.58	271065.54	(-)80742.04	66640.67	83
	II Capital	46148.29	13391.11	59539.4	39654.37	(-)19885.03	14524.39	73
	III Loans Advances	2007.45	1302.2	3309.65	1969.86	(-)1339.79	1280.51	96
Total Voted		349229.21	65427.42	414656.63	312689.77	101966.86	82445.57	
Charged	IV Revenue	40755.66	180.35	40936.01	38782.05	(-)2153.96	1783.33	83
	V Capital	25.4	13.81	39.21	35.52	(-)3.69	0.04	1
	VI Public Debt	26194.53	0	26194.53	24625.85	(-)1568.68	1566.54	100
Total Charged		66975.59	194.16	67169.75	63443.42	(-)3726.33	3349.91	
Appropriation to Contingency fund		15350		15350	15350		0	0
Grand Total		431554.8	65621.58	497176.38	391483.19	(-)105693.19	85795.48	

Source: Appropriation Accounts 2019-20

The supplementary provision amounting to ₹ 65,621.58 crore during the year constituted 15 per cent of the original provision as against nine per cent in the previous year (2018-19).

The savings and excesses were intimated by the offices of the Accountant General (Accounts and Entitlement) regularly to the Controlling Officers through Monthly Reports on expenditure. They also took up the matter with Departments concerned after closure of the preliminary and final accounts in July 2020, requesting the Controlling Officers to explain the reasons for the significant variations, but no explanation was received (December 2020).

The trend in overall savings against the overall provision in the budget during 2015-20 is shown in **Table 3.12**.

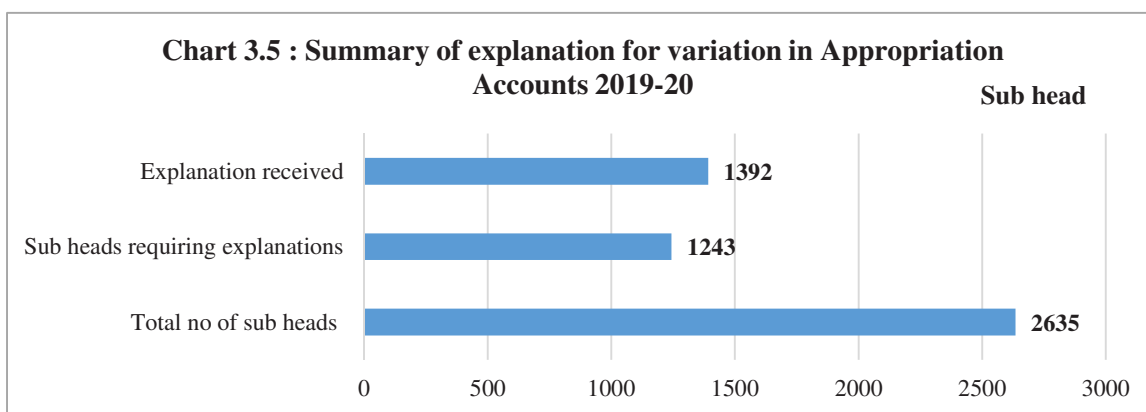
Table 3.12: Trends in overall savings against overall provision

(₹ in crore)

	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Original Budget	253592.10	281356.13	309226.41	380734.44	431554.81
Supplementary Budget	35468.24	33626.30	63807.47	36056.94	65621.57
Total Budget	289060.34	314982.43	373033.88	416791.38	497176.38
Actual Expenditure	236066.30	265910.32	295188.77	342935.03	391483.19
Saving	52994.04	49072.11	77845.11	70856.35	105693.19
Percentage of Saving	18.33	15.58	20.86	17.00	21.26

Source: Appropriation Accounts of respective years.

The summary of explanation of Variation in Appropriation Accounts is shown in **Chart 3.5**.

Source: Information obtained from VLC Section of Accountant General (A&E)-I Maharashtra

3.5.2 Financial power being flouted in relation to re-appropriation

3.5.2.1 Flow of Expenditure

Government Funds should be spent evenly throughout the year. The rush of expenditure towards the end of the financial year is regarded as a breach of financial propriety.

According to the Bombay Financial Rules 1959, flow of expenditure in the closing month of the financial year should be avoided. Contrary to this, in 35 Grants as listed in **Appendix 3.9**, it was noticed that expenditure in excess of ₹ 100 crore and consisting of 50 *per cent* or more of the total provision was incurred during the last quarter of the year 2019-20. Flow of expenditure at the end of the year shows poor expenditure control. Of the total expenditure of ₹ 63,274.63 crore, expenditure to the extent of ₹ 39,478.54 crore (62 *per cent*) was incurred during the last quarter.

The Grants which incurred 100 *per cent* expenditure in March 2020 is given in **Table 3.13**.

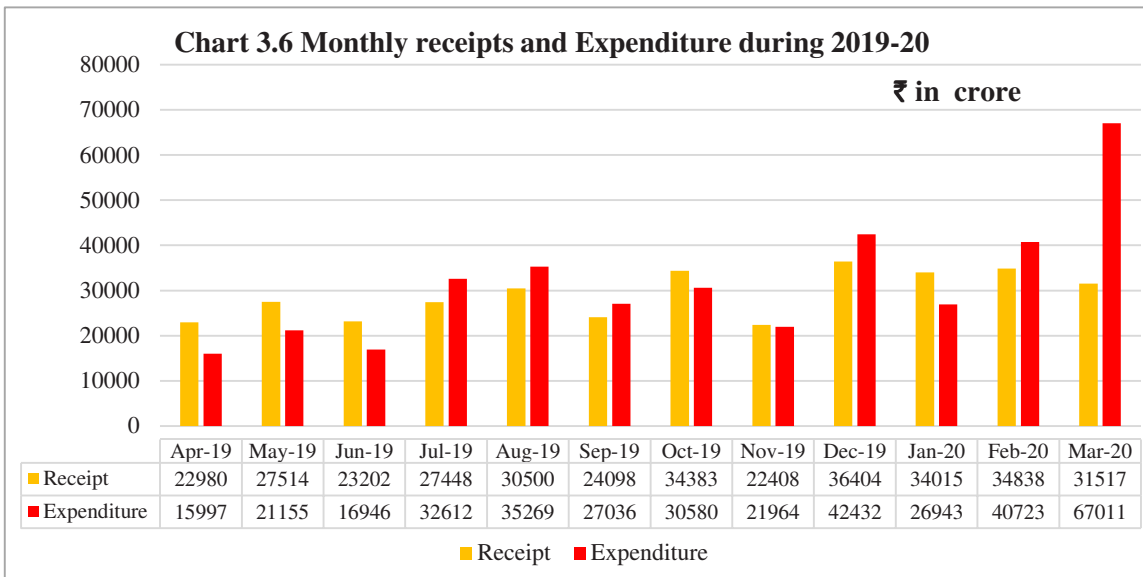
Table 3.13: Flow of expenditure in March 2020

(₹ in crore)

Sr. No.	Grant No.	Major Head	Grant Description	Total Expenditure during the year	Expenditure during March 2020	
					Amount	Percentage of total expenditure
1	E01	2049	Interest Payments	1702.04	1702.04	100
2	F07	6217	Loans for Urban Development	1416.78	1416.78	100
3	S04	4210	Capital Outlay on Medical and Public Health	550.06	543.64	98.83
4	W01	2049	Interest Payments	327.85	327.85	100

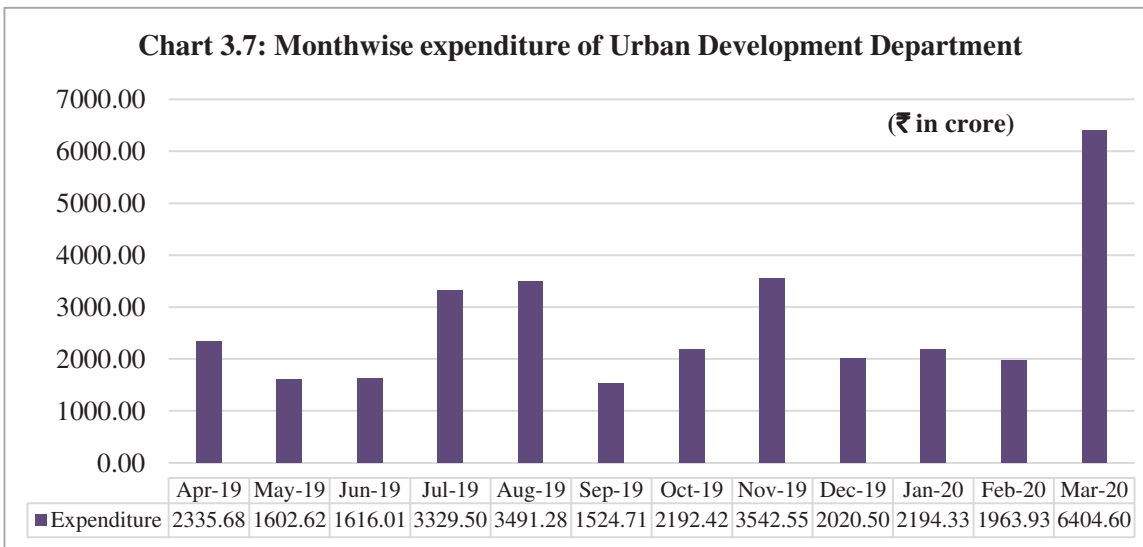
Source: information obtained from VLC Section of Accountant General (A&E)-I Maharashtra.

The monthly receipts and expenditure during 2019-20, is shown in **Chart 3.6**.

Source: Information obtained from VLC Section of Accountant General (A&E)-I Maharashtra

The month-wise expenditure of Urban Development Department is shown in **Chart 3.7**.

(Source: Information obtained from VLC section)

3.5.3 Review of selected Grants

The Maharashtra Budget Manual provides that the authority administering a Grant is responsible for watching the progress of expenditure under its control and for keeping it within the sanctioned grant or appropriation. The duties and responsibilities of the authorities include preparing the estimates timely and accurately and also to ensure that the Grant placed at their disposal is spent only on the objects for which it has been provided and to surrender savings if no longer required.

With a view to ascertaining how far the authorities were adhering to these instructions, audit test checked records of the Administrative Department for the period 2016-19 of the following Grants.

- (I) **Grant I03-Expenditure on Irrigation, Power and Other Economic Services:** Under this Grant provision is made for Soil and Water Conservation, Forestry & Wild Life, Minor, Medium and Major Irrigation Projects, Command Area Development, Flood Control and Drainage, Power and Space Research which covers eight Major Heads namely Soil and Water Conservation (2402), Forestry & Wild Life (2406), Medium and Major Irrigation (2702), Minor Irrigation (2701), Command Area Development (2705), Flood Control and Drainage (2711), Power (2801) and Space Research (3402)
- (II) **Grant K08 – Secretariat Economic Service:** Under this Grant provision is made for Implementation of E-governance project, Training to Government Employees (3451)
- (III) **Grant V03 – Capital Expenditure on Social Services:** Under this Grant provision is made for Share Capital Contribution to Maharashtra Co-operative Development Corporation, Co-operative Spinning Mills, Powerloom Corporation, Powerloom Co-operative Societies (NCDC), Agriculture Processing Societies (NCDC) and covers three major heads namely 4425-Capital outlay on Co-operation, 4851 – Capital outlay on Village and Small Industries and 5475 – Capital outlay on Other General Economic Services.

3.5.3.1 Budget and Expenditure

The overall position of budget provision, actual disbursement and savings under the functional Heads of the Grant for the years 2017-18 to 2019-20 is given in **Table 3.14**.

Table 3.14: Details of budgetary provisions and actual expenditure under Grant No: I03, K08 and V03

(₹ in crore)

Year	Original provision	Supplementary provision	Total Grant or Appropriation	Actual Expenditure	Saving	Percentage of saving
I03-Expenditure on Irrigation, Power and Other Economic Services						
2017-18	1921.46	2.18	1923.65	1600.72	322.92	16.78
2018-19	2008.08	3.01	2011.10	1580.66	430.44	21.40
2019-20	2210.80	0.39	2211.19	1772.54	438.65	19.83
K08 – Secretariat Economic Service						
2017-18	27.66	0.00	27.66	13.78	13.88	50.18
2018-19	28.67	0.00	28.67	14.53	14.14	49.31
2019-20	24.65	0.03	24.68	19.69	4.99	20.21
V03 – Capital Expenditure on Social Services						
2017-18	143.07	0.00	143.07	90.13	52.94	37.01
2018-19	111.50	501.40	612.90	161.93	450.97	73.58
2019-20	91.49	300.13	391.62	43.54	348.08	88.88

Source: Appropriation Accounts of respective years

Table 3.14 shows persistent savings between 16 per cent and 21 per cent under Grant No. I-03, between 20 per cent and 50 per cent under Grant No. K-08 and between 37 per cent and 89 per cent under Grant No. V-03, during the period 2017-18 to 2019-20.

Further, it can be seen from **Table 3.14** that the actual expenditure under Grant No. I-03 and V-03 did not come up even to the original provisions even then supplementary provisions were made during the years 2017-18 to 2019-20 indicating over estimation and defective budgeting.

3.5.3.2 Substantial Savings under sub-heads

During 2019-20, in two sub-heads under Grant No.K-08 and four sub-heads under Grant No.V-03 savings of ₹ 10 crore and above and also between 68 per cent and 100 per cent of the total provision were noticed as shown in **Table 3.15**.

Table 3.15: Sub-head wise substantial saving under Grant No.K-08 and V-03 during 2019-20
(₹ in crore)

Sr No	Cross Reference Code	Description	Total Grant	Actual Expenditure	Savings	Percentage of savings	Reasons for savings
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
K08 – Secretariat Economic Service							
1	3451-090(00)(05)	Implementation of e-Governance Project	2.00	0.63	1.37	68.49	Due to Saving in certain special items of e-governance project due to “Ease of doing business
2	3451-003(00)(01)	Training to Government Employees	0.19	0.00	0.19	100.00	Due to non-release of entire amount required for payment of Government employees training bill of Yashada Pune
V03 – Capital Expenditure on Social Services							
1	4425-00-108(02)(08)	Share Capital to Agro Processing Societies (Kolhe Committee) (State Plan)	4.00	0.31	3.69	92..25	Due to non receipt of proposals from Marathwada and Vidharbha region and due to corona pandemic situation no action was taken for 2 proposals received from rest of Maharashtra
2	4425-00-190(00)(02)	Share Capital Contribution to the Agriculture Processing Societies (National Co-operative Development Corp)	6.00	1.90	4.10	68.33	
3	4425-00-190(00)(06)	Share Capital Contribution to Co-operative Spinning Mills (National Co-operative Development Corporation.	0.40	0.00	0.40	100	Due to no action taken on any proposals after 20 March 2020 due to corona pandemic situation.
4	4425-00-190(00)(01)	Share Capital Contribution to Maharashtra Co-operative Development Corporation.	300.00	0.00	300.00	100	Due to non-approval of proposals by the Finance Department.

Source: Appropriation Accounts 2019-20

3.5.3.3 Surrender of entire provision

Scrutiny of Appropriation Accounts for the year 2019-20 revealed that the entire provision under four sub-heads amounting to ₹ 1.56 crore under Grant I-03, one sub-head amounting to ₹ 19 crore under Grant No. K-08 and five sub-heads under Grant No. V-03 amounting to ₹ 311.53 crore were withdrawn/surrendered in the month of March 2020 through re-appropriation as detailed in **Table 3.16**.

Table 3.16: Details showing surrender of entire provision under Grant no. I-03, K-08 and V-03

(₹ in crore)

Sr. No.	Description	Original and Supplementary Grant	Amount Re-appropriated	Total Grant	Actual Expenditure
I03-Expenditure on Irrigation, Power and Other Economic Services					
1	2701 Major and Medium Irrigation 005(04)(02) Superintending Engineer, Thane Irrigation Circle, Thane	0.11	0.11	0.00	0.00
2	2701 Major and Medium Irrigation 800(15)(01) Punyashlok Ahilyadevi Holkar Water Users Association Awards	0.45	0.45	0.00	0.00
3	2801 Power 800(01)(06) Bhatsa Hydro Electric Project Thane Irrigation Project Circle, Thane	0.50	0.50	0.00	0.00
4	2801 Power 004(05)(05) Superintending Engineer, Koyana Design Circle, Pune	0.50	0.50	0.00	0.00
K08 – Secretariat Economic Service					
5	3451 Secretariat Economic Service 003(00)(01) Training to Government Employees	0.19	0.19	0.00	0.00
V03 – Capital Expenditure on Social Services					
6	4425 Capital outlay on Co-operation 190(00)(01) Share Capital Contribution to Maharashtra Co-operative Development Corporation.	300.00	300.00	0.00	0.00
7	4425 Capital outlay on Co-operation 190(00)(04) Share Capital Contribution to the Co-operative Sugar Factories for Co-generation Project.	9.00	9.00	0.00	0.00
8	4425 Capital outlay on Co-operation 190(00)(06) Share Capital Contribution to Co-operative Spinning mills (NCDC).	0.40	0.40	0.00	0.00

Sr. No.	Description	Original and Supplementary Grant	Amount Re-appropriated	Total Grant	Actual Expenditure
9	4851 Capital outlay on Village and Small Industries. 190(00)(02) Share Capital Contribution to the Maharashtra State Handloom Corporation.	2.00	2.00	0.00	0.00
10	5475 Capital outlay on other General Economic Services 102(01)(07) Share Capital Contribution to the Urban Co-operative Consumer's Societies	0.14	0.14	0.00	0.00

Source: Appropriation Accounts 2019-20

3.5.3.4 Drawals of huge amount (above ₹ 50 lakh) during February and March 2020 to avoid lapse of Grant No. I-03

Scrutiny of Data from VLC (Accounts) of Appropriation Accounts 2019-20 of Grant I-03 revealed that in eleven cases under Major Head 2701, there was huge withdrawal of amount exceeding ₹ 50 lakh in each case indicating that these drawals were necessarily made to avoid lapse of grants. The voucher wise details are given in **Table 3.17**.

Table 3.17: Drawal of huge amount (above ₹ 50 lakh) during February and March 2020 to avoid lapse of Grant No. I-03

Sub Head	DDO Name	Treasury	Voucher No.	Voucher Dt	Amount (₹ in lakh)
270180001 D99801	Executive Engineer, Jalna Irrigation Division, Jalna	Jalna	1	6-Mar-20	65.11
270180002 A89501	Executive Engineer, Hydrology Project Division, Aurangabad	Aurangabad	3	7-Feb-20	51.71
270180001 C0501	Executive Engineer, Irrigation Division, Yavatmal	Yavatmal	5	3-Feb-20	51.07
270180001 D99501	Executive Engineer, Canal Design Division, Nanded	Nanded	11	3-Mar-20	66.37
270180001 D15801	Executive Engineer, Irrigation Division, Akola	Akola	8	15-Feb-20	54.53
270180001 D99501	Executive Engineer, Aurangabad Irrigation Division, Basmatnagar, Hingoli	Hingoli	4	5-Feb-20	65.24
270180001 D99501	Executive Engineer, Aurangabad Irrigation Division, Basmatnagar, Hingoli	Hingoli	3	3-Mar-20	61.37
270180001 D99501	Executive Engineer, Nanded Irrigation Division (South), Nanded	Nanded	10	2-Mar-20	54.07
270180001 D99501	Executive Engineer, Canal Design Division, Nanded	Nanded	2	3-Feb-20	89.99
270180001 D99501	Executive Engineer, Canal Design Division, Nanded	Nanded	8	7-Feb-20	50.23
270180001 D99501	Executive Engineer, Nanded Irrigation Division (South), Nanded	Nanded	11	10-Feb-20	57.07
Total					666.76

Source: Data from VLC (Accounts) Accountant General (A&E)-II, Maharashtra.

3.5.3.5 Persistent Savings

For Implementation of e-governance project, budget provisions were made under Grant K-8 Industry, Energy and Labour Department Major Head 3451 from 2016-17 onwards. However, during 2017-18 to 2019-20 more than 90 *per cent* of the budget provision was re-appropriated for various reasons as detailed below. Faulty planning and inaccurate estimation resulted in surrender/re-appropriation of funds during 2017-20.

Table 3.18: Persistent savings under Grant K-8

(₹ in crore)

Year	Scheme announced	Amount allotted	Actual expenditure	Re-appropriation	Reasons for re-appropriation
2016-17	Implementation of E-governance project	18.92	-	18.92	Entire provision has been surrendered due to non-receipt of technical approval from Information and Technology department for implementing ILMS system.
2017-18	Implementation of E-governance project	10.85	-	10.85	Entire provision has been surrendered due to cancellation of ILMS project by Apex Committee
2018-19	Implementation of E-governance project	10.85	0.22	10.63	Surrender of provision of ₹ 10.63 crore in March 2019 was due to receipt of fewer proposals than anticipated
2019-20	Implementation of E-governance project	2.00	0.63	1.37	Surrender of provision was due to non-release of fund from Finance Department

3.6 Conclusion

- Against the total provision of ₹ 4,97,176.38 crore during 2019-20, an expenditure of ₹ 3,91,483.19 crore was incurred leading to a saving of ₹ 1,05,693.19 crore (27 *per cent*). Out of the savings, ₹ 85,795.48 crore was surrendered in March 2020. Surrender of savings in the fag end of the financial year indicated inadequate financial discipline.
- Supplementary Grants/ Appropriations were obtained without adequate justification, in many cases supplementary provision proved unnecessary, since the expenditure did not even come up to the original provision which clearly indicates inaccurate estimation of funds.

3.7 Recommendations

- (i) Government should enforce proper implementation and monitoring of budget to ensure that savings are curtailed, large savings within the Grant/ Appropriation may be avoided, and anticipated savings should be identified and surrendered within the specified timeframe.
- (ii) State Government assess and formulate to the extent possible a realistic budget based on reliable assumptions of the needs of the Departments and their capacity to utilise the allocated resources.

CHAPTER – IV

**QUALITY OF ACCOUNTS AND FINANCIAL
REPORTING PRACTICES**

Chapter IV

Quality of Accounts and Financial Reporting Practices

A sound internal financial reporting system with relevant and reliable information significantly contributes to efficient and effective governance by the State Government. Compliance with financial rules, procedures and directives as well as the timeliness and quality of reporting on the status of such compliance is, thus, one of the attributes of good governance. This chapter provides an overview and status of compliance of the departments of the State Government with various financial rules, procedures and directives during the current year.

Issues related to completeness of Accounts

4.1 Funds outside Consolidated Fund or Public Account of the State

Article 266 (1) of the Constitution of India subject to the provisions of Article 267, provides that all revenues received by the Government of a State, all loans raised by that Government by the issue of treasury bills, loans or ways and means advances and all moneys received by that Government in repayment of loans shall form one Consolidated Fund to be entitled the “Consolidated Fund of the State”. Article 266 (2) provides that all other public moneys received by or on behalf of the Government of a State shall be credited to the public account of the State, as the case may be. An instance wherein public expenditure was met through creation of fund outside the Consolidated Fund is mentioned below:

Maharashtra Nivara Nidhi

The Housing Department, Government of Maharashtra (GoM) created (May 2010) the Maharashtra Nivara Nidhi (MNN) with the objective of supplementing the resources of the Government for undertaking various housing schemes through Central assistance. The MNN would receive funds from GoM, MHADA and a recurring contribution from Slum Rehabilitation Authority by way of 90 *per cent* of the land premium collected by the Authority. This fund was created under the jurisdiction of Maharashtra Housing and Area Development Authority (MHADA) and as per the GR the fund would be audited on the lines of MHADA and the Annual Accounts and Audit Report of MNN would be placed in the State Legislature every year.

Since its inception till March 2019, MNN received ₹ 26,956.28 crore from GoM, MHADA and a recurring contribution from Slum Rehabilitation Authority by way of 90 *per cent* of the land premium collected by the Authority. The Annual Accounts and the Audit Report of the receipts and expenditure incurred out of MNN were not submitted (December 2020) to the State Legislature, despite the fact that ₹ 4,593.95 crore were spent from this fund till March 2019.

As the Fund was created under the MHADA, an autonomous Body, audited by the Comptroller and Auditor General of India under Section 20(1) of the CAG’s DPC (Act)

1971, a formal amendment to the MHADA Act, 1976, incorporating the creation of the MNN and the subsequent audit arrangement of the Fund was required. Further, Finance Department have directed (August 2017) Housing Department to make necessary amendments in the MHADA Act, 1976 ensuring administrative and financial independence for MNN and to ensure audit of this fund by the CAG.

4.2 Non-discharge of liability in respect of interest towards interest bearing deposits

The State Government has to pay interest on the un-invested balances lying under the head “Deposit Account bearing interest”. During 2019-20, the entire balance of ₹ 46,192.77 crore lying in interest bearing Deposit Accounts as on 31 March 2019 was not invested. The State Government paid an interest of ₹ 2,157.76 crore on the un-invested portion of ₹ 45,653.45 crore. Interest was not paid on the remaining un-invested portion of ₹ 539.32 crore. The interest liability on this un-invested portion works out to ₹ 43.15 crore, at the rates of interest applicable to the deposit account concerned. The details of non-discharge of liability in respect of interest towards interest bearing deposits are given in **Table 4.1**.

Table 4.1: Non-discharge of liability in respect of interest towards interest bearing deposits

(₹ in crore)

Sl. No.	Name of the Interest-bearing deposit	Opening Balance as on 1st April 2019	Un-invested portion for which interest has not been paid	Amount of Interest not provisioned (Calculated @ 8%)
1	8336 Civil Deposits	38570.78	0	0
2	8338 Deposit on Local Funds	89.04	89.04	7.13*
3	8342 Other Deposits	7532.95	450.28	36.02
Total		46192.77	539.32	43.15
* Higher rounding; Source: Finance Accounts 2019-20				

4.3 Funds transferred directly to State implementing agencies

The Central Government transfers a sizeable quantum of funds directly to the State Implementing Agencies (IAs)¹ for the implementation of various schemes/programmes in the social and economic sectors. As the funds are not routed through the State Budget/State Treasury System, the Finance Accounts of the state do not capture these funds and to that extent, the state's receipts and expenditure as well as other fiscal variables/parameters derived from them, do not represent the complete picture. Therefore, it was decided by the Central Government that from 2014-15, plan assistance under all Centrally Sponsored Schemes (CSS) and block grants would be classified as Central Assistance to State Plan and transferred to IAs through the Consolidated Fund of the State in a phased manner.

¹ State IAs are organisations/institutions including non-governmental organisations which are authorised by the State Government to receive funds from the GoI, for implementing the specific programmes.

However, during 2019-20, the GoI, however transferred funds of ₹ 7,851.42 crore directly to the State Implementing Agencies instead of routing through State Government.

These transfers are exhibited in Appendix VI of Volume II of the Finance Accounts. The direct transfers to State Implementing Agencies have shown an increasing trend during the last five years as detailed in **Table 4.2**.

Table 4.2: Funds transferred directly to Implementing Agencies during 2015-20

(₹ in crore)					
Years	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Direct transfers to State implementing agencies	450.84	1592.11	1854.82	3004.46	7851.42
Source: Finance Accounts of respective years					

Some of the implementing agencies which received major transfers during 2019-20 are shown in **Table 4.3**.

Table 4.3: Implementing agencies which received direct transfer from GoI

(₹ in crore)			
Sl. No.	Name of the Schemes of Government of India	Name of the Implementing Agencies	GoI releases during 2019-20
1	Pradhan Mantri Kisan Samman Nidhi	Department of Agriculture Maharashtra	4720.62
2	Mahatma Gandhi National Rural Employment Guarantee Program-State Component	Mahatma Gandhi National Rural Employment Guarantee Scheme State Fund Association Maharashtra (State Component)	1150.60
3	Assistance to State Agencies for intra-state movement of foodgrains and FPS dealers' margin under NFSA	Food & Civil Supplies & Consumers Protection Department Government of Maharashtra	305.83
4	Pradhan Mantri Matru Vandana Yojna	Public Health Department Maharashtra	287.88
5	Procurement of cotton, by Cotton Corporation under Price Support Scheme	The Maharashtra State Co-operative Cotton Growers Marketing Federation Limited-[MSCCGMF] Ltd.	145.60
6	National Highway Authority of India	Competent Authority Land Acquisition (CALA)/SDO	128.46
7	Food Subsidy for decentralized procurement of food grains under NFSA	Food & Civil Supplies & Consumers Protection Department Government of Maharashtra	107.25
8	Census Survey and Statistics/Registrar General of India	Government of Maharashtra Census 2021	98.25
9	National Animal Disease Control Programme for Foot and Mouth Disease (FMD) and Brucellosis	Maharashtra Livestock Development Board – [MLDB]	29.07
10	Sub-Mission on Seed and Planting Material	Maharashtra State Seeds Corporation Limited - [MSSCL]	17.42
11	Rashtriya Gokul Mission	Maharashtra Livestock Development Board	14.80
12	Science and Technology Institutional and Human Capacity Building	Educational Universities	11.43
Source: Finance Accounts 2019-20; Public Financial Management System-PFMS			

Direct transfer of funds from GoI to the State implementing agencies entails the risk of improper utilisation of funds by these agencies. Unless uniform accounting practices are followed by all these agencies, with proper documentation and timely reporting of expenditure, it would be difficult to monitor the end use of these direct transfers.

4.4 Delay in submission of Utilisation Certificates

The Bombay Financial Rules, 1959 provide that for the grants received during a year for specific purposes, Utilisation Certificates (UCs) should be obtained by the departmental officers from the grantee institutions and after verification, the UCs should be forwarded to the Accounting Offices concerned *i.e.* Accountant General (Accounts and Entitlement)-I, Mumbai, Accountant General (Accounts and Entitlement) - II, Nagpur and Pay and Accounts Office, Mumbai within 12 months from the dates of their sanction unless specified otherwise.

The pending amount of Utilisation Certificates has reduced from ₹ 47,483 crore in 2018-19 to ₹ 20,775.81 crore in 2019-20. The outstanding amount of pending Utilisation Certificates constituted 6.13 *per cent* of the total expenditure (₹ 3,38,690.64 crore) of the State.

The status of 17,510 UCs aggregating to ₹ 20,775.81 crore due in respect of grants released up to 2018-19 is detailed in **Appendix 4.1**. The age-wise position of outstanding UCs is summarised in **Table 4.4**.

Table 4.4: Age-wise arrears in submission of Utilisation Certificates

(₹ in crore)

Year*	Opening Balance		Addition		Clearance		Due for submission	
	No.	Amount	No.	Amount	No.	Amount	No.	Amount
Up to 2017-18	12,548	36,939.45	8,495	33,405.22	16,990	66,810.44	4,053	3,534.23
2018-19	5,859	10,543.91	1,536	5,577.42	3,072	11,154.84	4,323	4,966.49
2019-20	32,171 [#]	55,994.10	23,037	43,719.01	46,074	87,438.02	9,134	12,275.09
Total	50,578	103,477.46	33,068	82,701.65	66,136	165,403.30	17,510	20,775.81

[#] Additions during the year
 *Due year for submission of UCs *i.e.* 12 months from the drawal of GIA
 Source: Information compiled by O/o the Accountant General (A&E)-I, Maharashtra, Mumbai

The year-wise details of pending UCs and the amounts involved are given in **Table 4.5**.

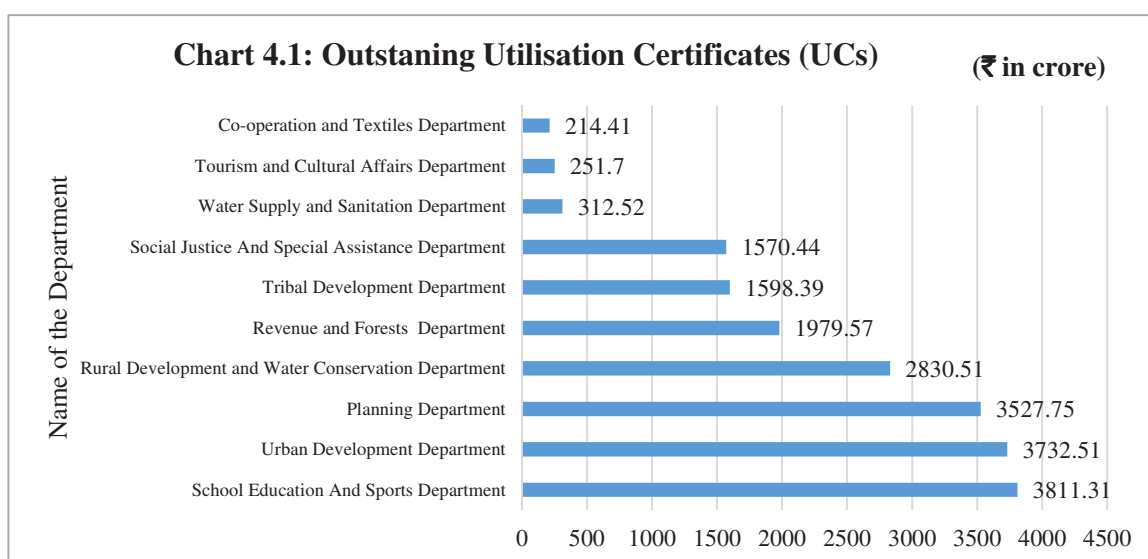
Table 4.5: Year wise break up of outstanding UCs

(₹ in crore)

Year	Number of UCs	Amount	Percentage
Upto 2013	1314	650.29	3.1
2013-14	149	144.30	0.7
2014-15	195	148.07	0.7
2015-16	721	861.09	4.1
2016-17	1674	1730.48	8.3
2017-18	4323	4966.49	23.9
2018-19	9134	12275.09	59.2
Total	17510	20775.81	100

Source: Information compiled by O/o the Accountant General (A&E)-I, Maharashtra, Mumbai

Table 4.5 shows that 91 *per cent* of the outstanding UCs pertain to the period 2016-19. Outstanding UCs in respect of 10 major Departments for the grants paid up to 2018-19 is shown in **Chart 4.1**.

(Source: Finance Accounts 2019-20)

Non-submission of the UCs meant that the institutions have not explained as to how funds were spent over the years. There is also no assurance that the intended objectives of providing these funds have been achieved. Since non-submission of UCs is fraught with the risk of mis-utilisation of grants, it is imperative that the State Government should monitor this aspect closely and hold the persons concerned accountable for submission of UCs in a timely manner.

4.4.1 Recording of Grantee institutions as “others”

During 2019-20, Grant-in-Aid (₹ 1,32,235 crore) constituted 39 *per cent* of total expenditure (₹ 3,38,691 crore). Out of ₹ 1,32,235 crore, GIA for others/miscellaneous was ₹ 45,174 crore (34 *per cent*). In absence of proper institution code for recording of Grantee Institutions as “others”, the outstanding amounts against such institutes could not be worked out.

4.5 Abstract Contingent Bills

As per the provisions of Maharashtra Treasury Rules, 1968, when money is required in advance or the Drawing and Disbursing Officers (DDOs) are not able to arrive at the exact expenditure, DDOs are authorised to draw money through Abstract Contingent (AC) bills by booking the expenditure under service heads concerned. The Detailed Contingent (DC) bills containing vouchers in support of final expenditure towards the amount so drawn are to be submitted within 30 days to the Offices of the Accountant General (A&E)-Mumbai/Nagpur or Pay and Accounts Office, Mumbai, as the case may be. Further, Finance Department (September 2003) has prohibited withdrawal of money on AC Bill at the end of the financial year.

As on 31 March 2020, 2,678 DC bills amounting to ₹ 2,427.92 crore were not received in the Offices of the Accountant General (Accounts and Entitlement)-I, Maharashtra,

Mumbai, Accountant General (Accounts and Entitlement)-II, Maharashtra, Nagpur and Pay and Accounts Office, Mumbai.

It was seen that of ₹ 1,062.21 crore drawn through 3,327 AC bills during 2019-20, ₹ 370.92 crore through 139 AC bills (35 per cent) was drawn on the last day of the financial year. Significant drawal through AC bills on the last day indicates that the drawal was primarily to exhaust the budget provision and reveals inadequate budgetary control. The department wise pendency of detailed contingent bills is given in **Appendix 4.2**. Year-wise details of pending detailed contingent bills are given in **Table 4.6**.

Table 4.6: Year wise progress in submission of DC bills against the AC bills

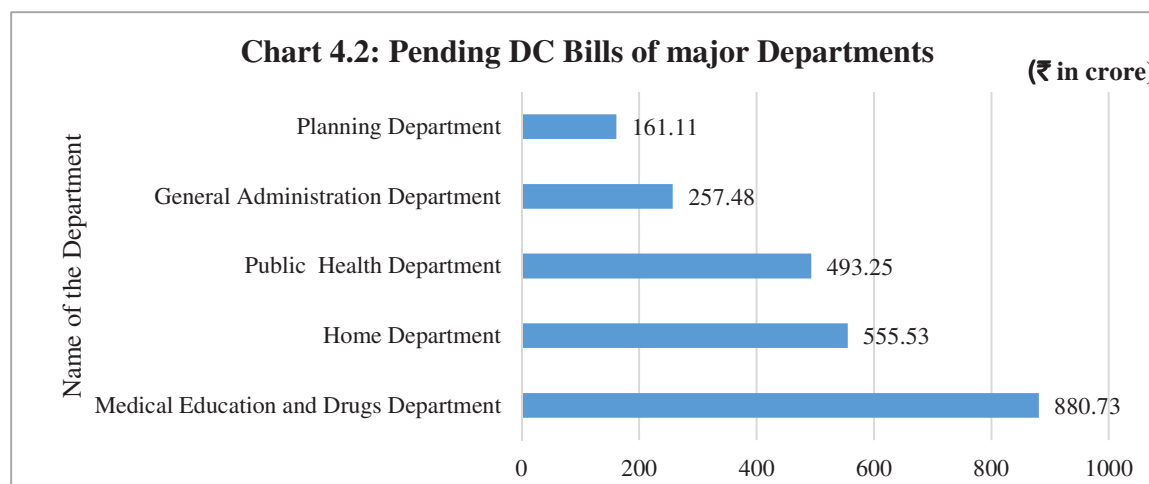
Year	Opening Balance		DCC bills received		Outstanding AC bills	
	Number	Amount	Number	Amount	Number	Amount
Upto 2017-18	1558	1135.10	731	319.71	827	815.39
2018-19	1054	829.27	647	178.05	407	651.22
2019-20	3327 [#]	1062.21 [#]	1883	100.90	1444	961.31
Total	5939	3026.58	3261	598.66	2678	2427.92[§]

(₹ in crore)

[#] Additions during the year
[§] 1,368.60 crore drawn by the department in respect of service provided by Haffkine Bio- Pharmaceutical Corporation Ltd

Source: Information compiled by O/o the Accountant General (A&E)-I, Maharashtra, Mumbai

Status of pending DC bills in respect of five major departments is given in **Chart 4.2**.

(Source: Finance Accounts 2019-20)

4.6 Personal Deposit Accounts

The PD accounts, also known as PLA are in the nature of a banking account kept in the Treasuries. According to Rule 494 of Maharashtra Treasury Rules, 1968 and Rule 12 of the Bombay Financial Rules 1959, Personal Deposit Accounts/Personal Ledger Accounts (PLA) can be opened with Treasury Officer for specified purpose on the basis of approval of Government in consultation with the Accountant General of the State.

Further as per Rule 495 of Maharashtra Treasury Rules, Government of Maharashtra (GoM) is authorised to keep funds required for specific purposes in the PD Accounts by transfer of funds from the Consolidated Fund. PD Accounts which are inoperative for

more than three consecutive accounting years should be closed and the balances at the credit of such accounts should either be paid to the PD Account holder or credited to the Consolidated Fund of the State. The time limit was revised² (January 2014) by FD, GoM to one year. In cases, however, in which the PD Accounts are debited to the Consolidated Funds, the same should be closed at the end of the financial year by minus debit of the balance to the relevant service heads in the Consolidated Fund.

As on 31st March 2020, 2,084 PD Accounts showed a closing balance of ₹ 10,318 crore as indicated in **Table 4.7**.

Table 4.7: Status of Personal Deposit Accounts during 2019-20

(₹ in crore)

Opening Balance		Addition during the year		Closed during the Year		Closing Balance	
Number	Amount	Number	Amount	Number	Amount	Number	Amount
2135	10953.53	6	24135.37	57	24770.93	2084	10317.97

Source: Finance Accounts 2019-20

Out of balance of ₹ 10,317.97 crore as on 31 March 2020, an amount of ₹ 44 crore is lying unspent for more than one year and ₹ 520.50 crore remained unspent for more than three years. During 2019-20 only in respect of 33 PD Accounts out of 2,084 accounts, the Administrators had reconciled the balances with Accountant General (A&E). Incomplete reconciliation would affect the correctness of the balances in the un-reconciled PD account.

4.6.1 Inoperative Personal Deposit Accounts

As per Rule 495 of Maharashtra Treasury Rules (MTR), 1968 and 585(2) of Maharashtra Treasury Manual (MTM), Personal Deposits (PDs)/Personal Ledger Account (PLA) which are inoperative for more than three consecutive accounting years should be closed and the balances in such accounts are to be credited to the Government Account as Miscellaneous revenue under Major Head 0075. The time limit was revised (January 2014) by FD, GoM to one year.

It was observed that in 192 accounts, PLAs were not operated by the Administrators for a period of one year and more, resulting in unutilized balance of ₹ 93.16 crore lying idle in the PLAs as of March 2020. This issue of inoperative Personal Ledger Account is being taken up regularly with the State Government. It was assured by the State Government that verification of balances under both operative and inoperative PD/PLA would be undertaken and completed by March 2021.

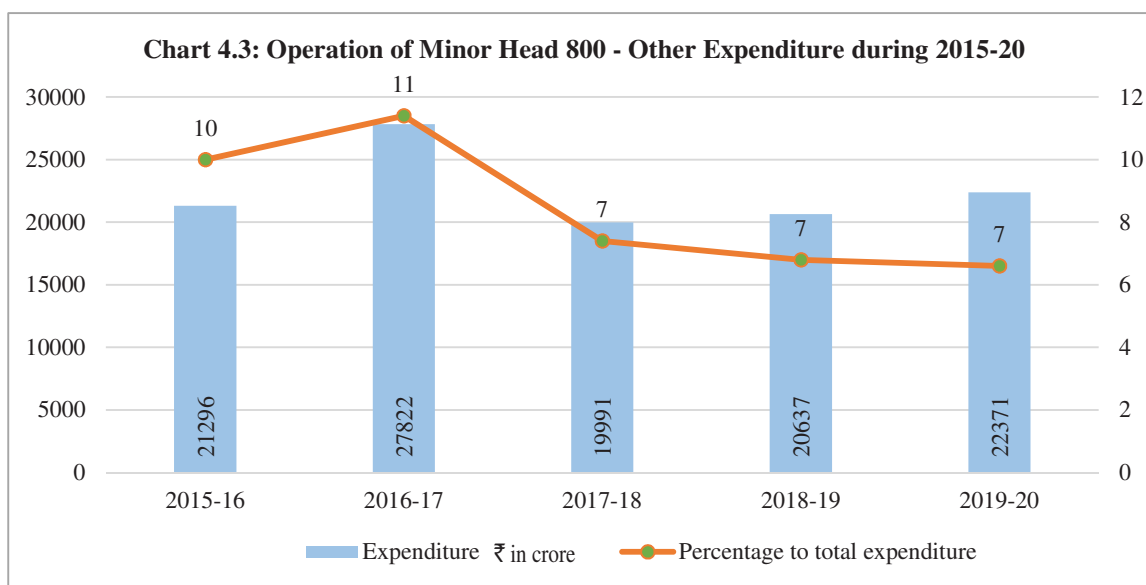
4.7 Indiscriminate use of Minor Head 800

The omnibus Minor Head 800 relating to ‘Other Receipts/Other Expenditure’ is to be operated only in cases when the appropriate Minor head has not been provided in the Account. Indiscriminate booking of receipts and expenditure under Minor Head 800 results in opaqueness in accounts.

² Vide Finance Department’s Government Resolution संकीर्ण 1014/प्र क्र 5/कोषा प्रशा/5 dated 24 January 2014

During 2019-20, Revenue Receipts of ₹ 24,203.97 crore under Revenue Receipts heads of accounts constituting 8.85 per cent of the total Revenue Receipts (₹ 2,83,189.58 crore) was booked under Minor head '800-Other Receipts'. Similarly, expenditure of ₹ 22,371.27 crore under Revenue and Capital expenditure heads of accounts constituting 6.64 per cent of total Revenue and Capital expenditure (₹ 3,36,720.78 crore) was booked under the Minor Head '800-Other Expenditure'.

The operation of Minor head 800- other expenditure during 2015-20 are shown in **Chart 4.3**.

(Source: Finance Accounts of respective year)

Instances of substantial proportion (50 per cent or more) of the expenditure within a given Major Head, classified under the Minor Head 800 – 'Other Expenditure', are given in **Table 4.8**.

Table 4.8: Significant expenditure booked under Minor Head 800 – Other Expenditure during 2019-20

(₹ in crore)

Sr. No.	Major Head	Description	Expenditure under Minor Head 800	Total Expenditure	Percentage
1	2801	Power	9299.27	11127.00	84
2	2217	Housing	513.05	1016.72	50
3	4070	Capital Outlay on other Administrative Services	478.00	478.34	100
4	4055	Capital Outlay on Police	212.37	279.06	76

Source: Finance Accounts 2019-20

In Major Heads 2801, 2217, 2515, 2210, the concerned Departments had been consistently booking expenditure of more than ₹ 100 crore under Minor Head-800 for the last three years. The Departments were: Power, Urban Development, Rural Development and Public Health.

In the case of receipts, the operation of Minor Head 800- other receipts was lower compared to 'other expenditure'. Cases where over 50 per cent of receipts were classified under Minor Head 800 – 'Other Receipts', are given in **Table 4.9**.

Table 4.9: Significant receipts booked under Minor Head 800 – Other Receipts during 2019-20

(₹ in crore)

Sr. No.	Major Head	Description	Expenditure under Minor Head 800	Total Expenditure	Percentage
1	0029	Land Revenue	1526.54	2154.55	71
2	0217	Urban Development	1002.59	1320.13	76
3	0070	Other Administrative Services	345.75	484.26	71
4	0202	Education, Sports, Art and Culture	208.95	411.73	51
5	0250	Other Social Services	285.77	379.17	75
6	0075	Miscellaneous General Services	254.41	369.98	69
7	0235	Social Security and Welfare	212.60	238.22	89
8	0425	Co-operation	192.86	203.70	95
9	0230	Labour and Employment	83.81	167.41	50
10	0515	Other Rural Development Programmes	131.29	142.13	92
11	0071	Contributions and Recoveries towards Pension and Other Retirement benefits	78.65	113.14	70
12	1054	Roads and Bridges	99.36	101.90	98

Source: Finance Accounts 2019-20

Classification of large amounts under the omnibus Minor Head 800 affects transparency in financial reporting and distorts proper analysis of allocative priorities and quality of expenditure.

4.8 Outstanding balance under major Suspense and Debt Deposit Remittances heads

Certain intermediary/adjusting heads of accounts known as “Suspense heads” are opened in Government accounts to reflect transactions of receipt and payments which cannot be booked to a final head of account due to lack of information such as non-furnishing of Schedule of Settlement by the Treasuries/PAOs, non-receipt of clearance memos from RBI, non-receipt of vouchers *etc.* These heads of accounts are finally cleared by minus debit or minus credit when the accounts under them are booked to their respective final heads of accounts. If these amounts are not cleared subsequently, the balance under the suspense heads would accumulate and would not reflect Government’s receipt and expenditure accurately.

The balances under Suspense and Remittance Heads are shown in **Table 4.10**.

Table 4.10: Balances under Suspense and Remittance Heads

(₹ in crore)

Minor Head	2017-18		2018-19		2019-20	
	Dr.	Cr.	Dr.	Cr.	Dr.	Cr.
Major Head 8658 – Suspense						
101 - PAO suspense	210.03	19.53	179.04	38.16	178.59	22.04
Net	Dr. 190.50		Dr. 140.88		Dr. 156.55	
102 - Suspense Account-Civil	5.32	2.56	6.25	3.95	9.78	5.62
Net	Dr. 2.76		Dr. 2.30		Dr. 4.16	
107 - Cash Settlement Suspense Account	18.30	0.49	18.30	0.49	18.30	0.49

Minor Head	2017-18		2018-19		2019-20	
	Dr.	Cr.	Dr.	Cr.	Dr.	Cr.
Major Head 8658 – Suspense						
Net	Dr. 17.81		Dr. 17.81		Dr. 17.81	
109 - Reserve Bank Suspense –Headquarters	(-)5.08	1.10	(-)8.44	(-)0.54	(-)1.45	0.10
Net	Cr. 6.18		Cr. 7.90		Cr. 1.55	
110 - Reserve Bank Suspense – CAO	(-)1.14	3.69	3.03	2.85	(-)2.00	2.85
Net	Cr. 4.83		Dr. 0.18		Cr. 4.85	
112 - Tax Deducted at Source (TDS) Suspense	0.09	106.5	0.09	111.28	186.93	607.14
Net	Cr. 106.42		Cr. 111.19		Cr. 420.21	
123 - A.I.S Officers' Group Insurance Scheme	3.29	0.35	3.52	0.19	5.65	0.18
Net	Dr. 2.94		Dr. 3.33		Dr. 5.47	
Major Head 8782-Cash Remittances						
102 - P.W. Remittances	81834.58	82716.16	115995.17	117146.66	155220.14	154822.30
Net	Cr. 881.58		Cr. 1151.49		Dr. 397.84	
103 - Forest Remittances	6940.51	7176.55	10824.44	10951.47	13934.22	13946.49
Net	Cr. 236.04		Cr. 127.03		Cr. 12.27	

Source: Finance Accounts of respective years

The implications of the balances under these heads are discussed in the succeeding paragraphs:

Pay and Accounts Office (PAO) Suspense

This head is intended for settlement of transactions between the Accountant General and the various separate Pay and Accounts Officers of GoI. The net debit balance under this head has increased over the previous year. On clearance/settlement, the cash balance of the State Government will increase. The transactions mainly related to payments made by the State Government to Central Government Civil Pensioners.

Tax Deducted at Source (TDS) Suspense

This head pertains to Receipts on account of income tax, etc. deducted at source to be payable to C.B.D.T by means of Cheques. The net credit balance under this head has shown an increasing trend over the years. On clearance/settlement, the cash balance of the State Government will decrease.

P.W. Remittances

There was net debit balance under this head during 2019-20. On clearance/settlement, the cash balances of the State Government will increase. The remittances relate to cheques deposited by PWD into Treasury.

Forest Remittances

The net credit balance under this head has shown a decreasing trend over the years. On clearance/settlement, the cash balance of the State Government will decrease. The remittances relate to cheques issued by Forest Division to the parties.

Adverse Balances under DDR Heads

As on 31 March 2020, there were three adverse balances pertaining to loan repayments of ₹ 1.09 crore to LIC of India, ₹ 15.63 crore to National Co-operative Development

Corporation and ₹ 27.04 crore to other Institutions. The cause of the adverse balances was due to misclassification of repayments of loans to other institutions instead of to the actual lender.

4.9 Non-reconciliation of departmental figures

All Controlling Officers are required to reconcile the receipts and expenditure of the Government with the figures accounted for by the Offices of the Accountant General (Accounts and Entitlement)-I, Maharashtra, Mumbai or Accountant General (Accounts and Entitlement)-II, Maharashtra, Nagpur or the Pay and Accounts Office, Mumbai, as the case may be, so as to enable them to exercise effective control over spending to keep it within the budget grants and to ensure accuracy of their accounts.

Such reconciliation had been completed only for an expenditure of ₹ 1,59,364 crore (70 per cent) against the total expenditure of the Government (₹ 2,26,666 crore) excluding the expenditure adjusted through Transfer Entry and Periodical Adjustment. Major defaulting departments are Skill Development and Entrepreneurship; Food and Civil Supplies; School and Education; Urban Development and Finance.

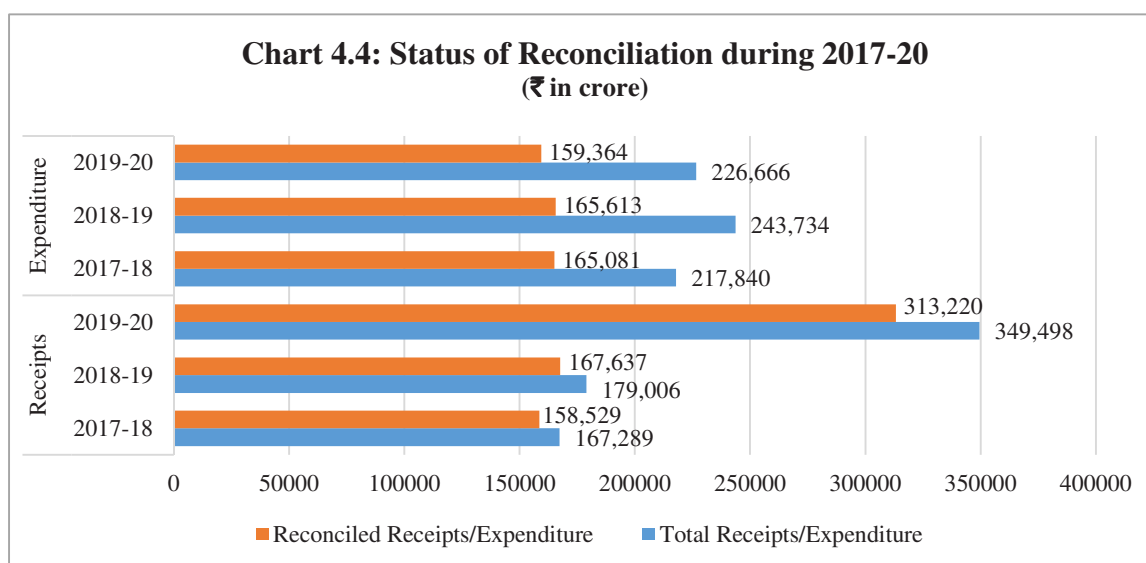
The status of reconciliation of expenditure during 2017-18 to 2019-20 is given in Table 4.11.

Table 4.11: Status of Reconciliation of Expenditure figures

Year	Controlling Officers/DDOs			
	Total No.	Fully Reconciled	Partially Reconciled	Not reconciled at all
2017-18	7042	6685	138	219
2018-19	9257	8807	145	305
2019-20	7150	6884	179	87

Source: Information compiled by O/o the Principal Accountant General (A&E)-I, Maharashtra, Mumbai

Reconciliation of receipts has been completed for ₹ 3,13,220 crore (90 per cent) against the total receipts of the Government (₹ 3,49,498 crore) excluding expenditure and receipt adjusted through Transfer Entries and periodical adjustment as shown in Chart 4.4.

(Source: Finance Accounts of respective years)

Non-reconciliation not only results in misclassification and incorrect booking of receipts and expenditure in the accounts, but also defeats the very objective of budgetary process.

4.9.1 Non reconciliation of PSU figures with Finance Accounts

The figures in respect of equity, loans and guarantees outstanding as per records of State PSUs should agree with that of the figures appearing in the Finance Accounts of the Government of Maharashtra. In case the figures do not agree, the concerned PSUs and the Finance Department should carry out reconciliation of the differences. The position in this regard as on 31 March 2020 is stated below:

Table 4.12: Difference in Equity, loans, guarantees outstanding as per Finance Accounts vis-à-vis records of State PSUs

(₹ in crore)

Outstanding in respect of	Absolute difference between Finance Accounts and records of State PSUs
Equity	1,01,795.83
Loans	1,303.12
Guarantees	13,716.83
Source: Compiled based on information received from PSUs and Finance Accounts	

Audit observed that out of 107 State PSUs, such differences occurred in respect of 58 PSUs. The Government and the PSUs should take concrete steps to reconcile the differences in a time-bound manner.

4.10 Reconciliation of Cash balances

The Cash Balance of the year 2019-20 as per Accounts and as per RBI indicating the unreconciled difference for the year is shown in **Table 4.13**.

Table 4.13: Unreconciled difference of Cash Balance

(₹ in crore)

As per Accountant General's Books	As reported by RBI	Difference
427.05 (Credit)	557.28 (Debit)	130.23(Debit)
Source: Finance Accounts 2019-20		

Penal Interest amounting to ₹ 0.08 crore were credited during the year 2019-20 to the State Account by the Agency Banks.

4.11 Compliance with Accounting Standards

As per Article 150 of the Constitution of India the President of India may on the advice of the Comptroller and Auditor General of India, prescribe the form of accounts of the Union and of the States. Further, the Comptroller and Auditor General of India has set up a Government Accounting Standards Advisory Board (GASAB) in 2002 for formulating standards for Government accounting and financial reporting, to enhance accountability mechanisms. On the advice of the Comptroller and Auditor General of India, the President of India has so far notified three Indian Government Accounting Standards (IGAS).

The following three IGAS became mandatory from the effective date after their notification by the Ministry of Finance Government of India.

1. Guarantees Given by the Government - **IGAS 1**
2. Accounting and Classification of Grants-in-Aid - **IGAS 2**
3. Loans and Advances made by Government - **IGAS 3**

Due to non-receipt of complete information from the State Government, the disclosure requirements of IGAS were not complied to the extent enumerated in **Table 4.14**.

Table 4.14: Compliance with Accounting Standards Table: Compliance to Accounting Standards

Sl. No.	Accounting Standards	Essence of IGAS	Compliance by State Government	Impact of deficiency
1.	IGAS-1: <i>Guarantees Given by the Government – Disclosure requirements</i>	This standard requires the government to disclose the maximum amount of guarantees given during the year in its financial statements along with additions, deletions, invoked, discharged and outstanding at the end of the year	Limit within which the Government may give Guarantee not fixed by the State Legislature	As limits are not fixed, chances of guarantees going beyond control cannot be ruled out, which could create future liability, if invoked.
2.	IGAS-2: <i>Accounting and Classification of Grants-in- Aid</i>	Grants-in-Aid are to be classified as revenue expenditure in the accounts of the grantor and as revenue receipts in the accounts of the grantee, irrespective of the end use	Disclosure on details of Grant in aid in kind is not received from the Government. Government of Maharashtra incorrectly classify expenditure towards Grants in aid under the Capital section instead of the Revenue section	Due to improper accounting of revenue expenditure into Capital expenditure would result in understatement of Revenue Deficit
3.	IGAS-3: <i>Loans and Advances made by Government</i>	This Standard relates to recognition, measurement, valuation and reporting in respect of loans and advances made by the Government in its Financial Statements to ensure complete, accurate and uniform accounting practices	Not complied (Statement 7 and 18 of Finance Accounts) Disclosure on repayments in arrears from Loanees group, loans in perpetuity, Interest payment in arrears if any were not furnished by Government.	Non-payment of interest and repayments may have an impact on the revenue and fiscal deficit

4.12 Submission of Accounts/Separate Audit Reports of Autonomous Bodies

As per Section 19(3) of the CAG's DPC Act, the Governor/ Administrator may, in the public interest, request the CAG to audit the accounts of a corporation established by law made by the legislature of the State or of the Union Territory, as the case may be, and where such request has been made, the CAG shall audit the accounts of such corporation and shall have, for the purposes of such audit, right of access to the books and accounts of such corporation.

Apart from Section 19, where the audit of the accounts of anybody or authority has not been entrusted to the CAG by or under any law, he shall, if requested so to do by the President, or the Governor of a State or the Administrator of a Union Territory having a Legislative Assembly, as the case may be, undertake the audit of the accounts of such body or authority on such terms and conditions as may be agreed upon between him and the Government concerned and shall have, for the purposes of such audit, right of access to the books and accounts of that body or authority (Section 20).

Audit certificate is issued in case of above-mentioned autonomous bodies and authorities provided, CAG is the sole auditor. Thus, these bodies and authorities are required to prepare annual accounts and submit to AG (Audit) for audit. Apart from Audit certificate, on the completion of financial audit, the audit office issues Separate Audit Report (SAR) that is part of the audit certificate on the accounts. These SARs are to be placed before the State legislature.

Autonomous Bodies have been set up by the Government of Maharashtra in the fields of Environment, Housing, Industries, Irrigation, Urban Development, Water Supply and Sanitation. The audit of Accounts of 25 autonomous bodies in the State has been entrusted to the Comptroller and Auditor General of India (CAG) under Sections 19 and 20 of CAG's (DPC) Act, 1971. The status of entrustment of audit, rendering of Accounts to audit, issuance of Separate Audit Reports and their placement in the Legislature by the Autonomous Bodies are indicated in **Appendix.4.3**.

The Accounts for the year 2019-20 due in June 2020, have not been received from any of the Autonomous Bodies as shown in **Table 4.15**. The Annual Accounts of Maharashtra State Minorities Commission have been rendered only up to 2012-13. The Annual Accounts from 2017-18 onwards of seven³ bodies are yet to be received. Annual Accounts from 2018-19 onwards of seven⁴ bodies are yet to be received. The inordinate delays in submission of Accounts and their presentation to the State Legislature resulted in delayed scrutiny of the functioning of these bodies by the Legislature where Government investments were made.

Table 4.15: Arrears of accounts of Bodies or Authorities

Sl. No.	Name of Body or Authority	Accounts pending since	No. of Accounts pending up to 2019-20
1	Maharashtra Housing and Area Development Authority (MHADA)	2019-20	1
2	Maharashtra Pollution Control Board (MPCB), Mumbai	2019-20	1
3	Maharashtra Building and other construction Workers Welfare Board (MBOCWFB)	2019-20	1
4	Maharashtra Real Estate Regulatory Authority (MAHA RERA)	2019-20	1

³ Maharashtra Jeevan Pradhikaran; Maharashtra Maritime Board; Maharashtra Water Resources Regulatory Authority; Maharashtra State Legal Services Authority; Maharashtra State Commission for Protection of Child Rights; Slum Rehabilitation Authority Chinchwad (Pune) and Godavari Irrigation Development Corporation;

⁴ Maharashtra Krishna Valley Development Corporation; Konkan Irrigation Development Corporation; Maharashtra State Commission for Women; Maharashtra State Human Rights Commission; Maharashtra Water Conservation Corporation; Tapi Irrigation Development Corporation and Compensatory Afforestation Fund Management and Planning Authority

Sl. No.	Name of Body or Authority	Accounts pending since	No. of Accounts pending up to 2019-20
5	Maharashtra Electricity Regulatory Commission (MERC)	2019-20	1
6	Slum Rehabilitation Authority, Mumbai (SRA)	2019-20	1
7	Vidharba Irrigation Development Corporation (VIDC), Nagpur	2019-20	1
8	Rajiv Gandhi Science and Technology Commission (RGSTC)	2019-20	1
9	Maharashtra Khadi and Village Industries Board (MSKVIB), Mumbai	2019-20	1
10	Mumbai Metropolitan Region Development Authority (MMRDA), Mumbai	2019-20	1
11	Compensatory Afforestation Fund Management and Planning Authority (CAMPA)	2018-19	2
12	Maharashtra Krishna Valley Development Corporation (MKVDC), Pune	2018-19	2
13	Konkan Irrigation Development Corporation (KIDC), Thane	2018-19	2
14	Maharashtra State Commission for Women (MSCW), Mumbai	2018-19	2
15	Maharashtra State Human rights commission (MSHRC)	2018-19	2
16	Tapi Irrigation Development Corporation (TIDC), Jalgaon	2018-19	2
17	Maharashtra Water Conservation Corporation (MWCC), Aurangabad	2018-19	2
18	Maharashtra State Legal Services Authority (MSLSA) Mumbai	2017-18	3
19	Maharashtra Jeevan Pradhikaran (MJP), Mumbai	2017-18	3
20	Slum Rehabilitation Authority Pune & Pimpri Chinchwad Area, Pune	2017-18	3
21	Maharashtra State Commission for Protection of Child Rights (MSCPCR)	2017-18	3
22	Maharashtra Maritime Board (MMB), Mumbai	2017-18	3
23	Maharashtra Water Resources Regulatory authority (MWRRA)	2017-18	3
24	Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation (GMIDC), Aurangabad	2017-18	3
25	Maharashtra State Minorities Commission (MSMC)	2013-14	7

Source: Information obtained from Pr Accountant General (Audit)-I, Mumbai and Accountant General (Audit)-II, Nagpur

4.13 Departmental Commercial Undertakings/Corporations/Companies

According to Sections 394 and 395 of the Companies Act, 2013, Annual Report on the working and affairs of a Government Company is to be prepared within three months of its Annual General Meeting (AGM). As soon as may be after such preparation, the Annual Report should be laid before the Houses or both the Houses of State Legislature together with a copy of the Audit Report and any comments upon or supplement to the Audit Report, made by the CAG. Almost similar provisions exist in the respective Acts regulating Statutory Corporations (including Departmental undertakings). Departmental undertakings perform activities of commercial/quasi-commercial nature. They are required to prepare *proforma* accounts in the prescribed format annually, showing the working results of operations so that the Government can assess their working. The above mechanism provides the necessary legislative control over the utilisation of public funds invested in the companies and corporations from the Consolidated Fund of the State.

Heads of Government Departments have to ensure that the Undertakings prepare such Accounts and submit the same to the Principal Accountant General (Audit)-I, Maharashtra, Mumbai for audit within a specified time frame. As of March 2020, there were 49 such Undertakings of which, none of the Undertakings had prepared accounts for 2019-20, six had prepared Accounts up to 2018-19, eight up to 2017-18, 17 up to 2016-17, six up to 2015-16 and six up to 2014-15. In respect of five Undertakings, there was large pendency in finalisation of *Proforma* Accounts ranging from 21 to 34 years as these were sick units and not operational and had stopped preparing Accounts. Government Milk Scheme, Mumbai, Worli has been closed since 2008-09. The Department-wise position of arrears in preparation of *Proforma* Accounts and investments made by the Government are given in **Appendix 4.4**.

4.13.1 Submission of accounts by State PSUs

Of the total 107 State PSUs, there were 88 working PSUs *i.e.* 78 Government Companies and 10 Statutory Corporations and 19 inactive PSUs under the purview of CAG as of 31 March 2020. The status of timelines followed by the State PSUs in preparation of accounts is as detailed under:

Timeliness in preparation of accounts by the working State PSUs

Accounts for the year 2019-20 were required to be submitted by all the working PSUs by 30 September 2020. However, out of 78 working Government Companies, four Government Companies submitted their accounts for the year 2019-20 for audit by CAG on or before 30 September 2020 whereas accounts of 74 Government Companies were in arrears⁴. Out of 10 Statutory Corporations, the CAG is the sole auditor in eight Statutory Corporations⁵. None of the 10 Statutory Corporations presented their accounts for the year 2019-20 for audit in time.

Details of arrears in submission of accounts of working PSUs as on 30 September 2020 are given below:

Table 4.16: Position relating to submission of accounts by the working State PSUs

Sl. No.	Particulars	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
1	Number of working PSUs	65	66	74 ⁴	83	88 ⁶
2	Number of accounts finalised during the year	57	55	77	65	49
3	Number of accounts in arrears	129	137	141 ^Δ	150	189
4	Number of working PSUs with arrears in accounts	57	53	61	63	81
5	Extent of arrears (numbers in years)	1 to 17 years	1 to 18 years	1 to 19 years	1 to 20 years	1 to 16 years

Source: Compiled based on accounts of PSUs received during the period October 2019 to September 2020

⁴ of these, four were newly incorporated

⁵ Maharashtra Industrial Development Corporation (MIDC), Maharashtra State Road Transport Corporation (MSRTC), Maharashtra Krishna Valley Development Corporation (MKVDC), Konkan Irrigation Development Corporation (KIDC), Tapi Irrigation Development Corporation (TIDC), Vidarbha Irrigation Development Corporation (VIDC), Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation (GMIDC) and Maharashtra Water Conservation Corporation (MWCC)

⁶ The data pertaining to MKVDC, KIDC, TIDC, VIDC, GMIDC and MWCC is included from the year 2017-18

^Δ of these 5 were newly incorporated

^Δ After including seven accounts pertaining to MKVDC, KIDC, TIDC, VIDC, GMIDC and MWCC which were in arrears as on 01 April 2017 and included from the year 2017-18

Of these 88 working State PSUs, 43 PSUs had finalised 49 annual accounts during the period 1 October 2019 to 30 September 2020 which included three annual accounts for the year 2019-20 and 46 annual accounts for previous years. Further, 189 annual accounts were in arrears which pertain to 81 working PSUs. The Administrative Departments have the responsibility to oversee the activities of these entities and to ensure that the accounts are finalised and adopted by these PSUs within the stipulated period. The PSUs and their concerned Departments were informed regularly and meetings were also held for liquidating the arrears of accounts.

The GoM had provided ₹ 23,182.86 crore (Equity: ₹ 12484.79 crore, Loan: ₹ 4848.13 crore, Grant: ₹ 5849.94 crore) to 25 working State PSUs, accounts of which were in arrears as on 30 September 2020 whereas no investment was made in the remaining 56 working PSUs during the period for which accounts were in arrears. Details of investment made by State Government in 25 working State PSUs during the years for which accounts were in arrears are shown in **Appendix 4.5**.

In the absence of finalization of accounts and their subsequent audit in 25 PSUs, it could not be ensured whether the investment and expenditure incurred had been properly accounted for and the purpose for which the amount was invested was achieved. The GoM may also consider availing external assistance relating to preparation of accounts wherever there is lack of expertise.

Timeliness in preparation of accounts by inactive State PSUs

In addition to above, as on 30 September 2020, there were arrears in finalisation of accounts by inactive PSUs. Out of 19 inactive PSUs, all PSUs had arrears of 27 accounts.

Table 4.17: Position relating to arrears of accounts in respect of inactive PSUs

No. of inactive companies	Period for which accounts were in arrears	No. of years for which accounts were in arrears
14	2019-20	1
1	2018-19 to 2019-20	2
1	2017-18 to 2019-20	3
2	2016-17 to 2019-20	4
1	First Accounts awaited.	

Source: Compiled based on accounts of PSUs received during the period October 2019 to September 2020

10 PSUs⁷ did not finalise even one account during 2019-20.

4.14 Non-submission of details of grants/loans given to bodies and authorities

Sections 14 and 15 of the Comptroller and Auditor General's (Duties, Powers and Conditions of Service) Act, 1971 (DPC Act) envisages audit of accounts of institutions

⁷ Vidarbha Quality Seeds Limited, Development Corporation of Vidarbha Limited, Maharashtra Land Development Corporation Limited, Maharashtra Industrial Gas Transmission Company Limited, Maharashtra State Housing Corporation Limited, Maharashtra Electronics Corporation Limited, Maharashtra State Textile Corporation Limited, The Gondwana Paints and Minerals Limited, The Pratap Spinning, Weaving and Manufacturing Company Limited and Vidarbha Tanneries Limited

receiving Government grants, subject to conditions stipulated based on the quantum of the grants received, etc. In order to identify the institutions which attract audit under the DPC Act, every year, the heads of department were required to furnish to Audit the information about the financial assistance given to various institutions, the purposes for which the assistance was granted and the total expenditure of these institutions/bodies. The details of such assistance released to the institutions during the year were awaited from Government Departments (December 2020).

Table 4.18 shows age-wise arrears of Annual Accounts due up to 2019-20 in respect of 7,734 Annual Accounts as of December 2020.

Table 4.18: Age-wise arrears of Annual Accounts due from Institutions

Delay in number of years	Number of Accounts
0-1	2071
1-3	1363
3-5	776
5-7	203
7-9	841
9 and above	2480
Total	7734

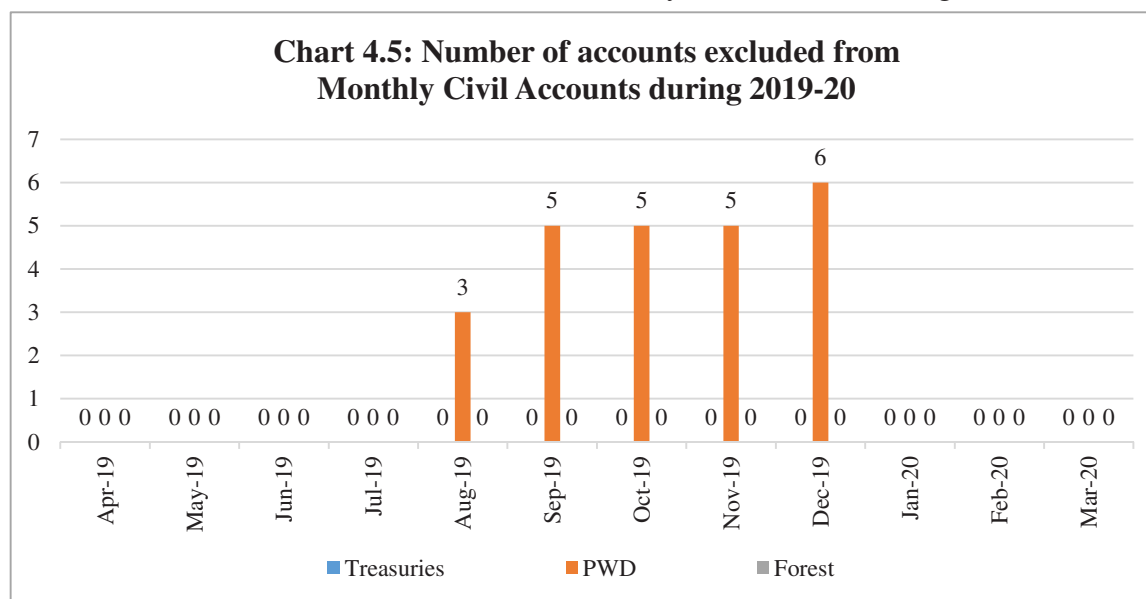
Source: Information obtained from Pr Accountant General (Audit)-I, Mumbai and Accountant General (Audit)-II, Nagpur

Major pendency in submission of Accounts pertained to Higher and Technical Education Department, School Education and Sports Department.

Non-submission of information regarding Grants and loans paid to various institutions and non-furnishing of Accounts by them, increases the risk of mis-utilisation of the funds and the same is brought to the notice of the Government for remedial action.

4.15 Timeliness and Quality of Accounts

Chart 4.5 shows the excluded accounts from Monthly Civil Account during 2019-20.

(Source: O/o the Accountant General (A&E)-I, Mumbai, TM Section)

During August 2019 to December 2019, 24 accounts were excluded from Monthly Civil Accounts due to late receipt of Accounts from PWD. However, before closure of March 2020 Monthly Civil Account, all excluded accounts were received and included.

4.16 Misappropriations, losses, thefts etc.

The Bombay Financial Rules, 1959 provide that misappropriation, fraudulent drawal/payment or otherwise discovered in a treasury or any other office/department should be reported immediately by the office concerned to the next higher authority as well as to the Principal Accountant General (Audit)-I, Maharashtra, Mumbai and Accountant General (Audit)-II, Maharashtra, Nagpur.

The State Government reported 263 cases of misappropriations, defalcations etc., involving ₹ 80.43 crore up to March 2020 on which final action was pending. First Information Reports were lodged in all the 263 cases. The age-profile of the pending cases and the number of cases pending in each category as emerged from these appendices are summarised in **Appendix 4.6**.

4.17 Comments on Accounts of State PSUs

Forty working companies forwarded their 46 audited accounts to the Accountant General during the period 1 October 2019 to 30 September 2020. Of these, 24 accounts of 24 companies were selected for supplementary audit. The Audit Reports of Statutory Auditors and supplementary audit conducted by the CAG indicated that the quality of accounts needs to be improved substantially. The details of aggregate money value of the comments of Statutory Auditors and the CAG are shown in **Table 4.19**.

Table 4.19: Impact of audit comments on Working Companies

Sl. No.	Particulars	2017-18		2018-19		2019-20	
		No. of account	Amount	No. of account	Amount	No. of account	Amount
1.	Decrease in profit	5	881.36	6	511.12	5	227.26
2.	Increase in profit	3	159.98	3	2,236.12	2	7.85
3.	Increase in loss	6	14,005.89	4	380.19	2	2.86
4.	Decrease in loss	1	5.77	2	113.22	--	--
5.	Non-disclosure of material facts	1	45.24	1	587.71	3	7,457.55
6.	Errors of classification	--	--	5	331.78	--	--

Source: Compiled from comments of the Statutory Auditors/C&AG

During the year 2019-20, the Statutory Auditors had issued qualified certificates on 14 and adverse certificate / disclaimer (which means that accounts do not reflect a true and fair position) for one account. Compliance to the Accounting Standards by the PSUs remained poor as the Statutory Auditors pointed out 20 instances of non-compliance to the Accounting Standards in five accounts.

Similarly, three working Statutory Corporations⁸ forwarded their three accounts to AG during the year 2019-20.

The details of aggregate money value of the comments of Statutory Auditors and supplementary audit by the CAG in respect of Statutory Corporations are given in **Table 4.20**.

Table 4.20: Impact of audit comments on Statutory Corporations

(₹ in crore)

Sl. No.	Particulars	2017-18		2018-19		2019-20	
		Number of accounts	Amount	Number of accounts	Amount	Number of accounts	Amount
1.	Decrease in profit	1	0.55	1	4.35	1	36.49
2.	Increase in profit	1	0.4	1	0.17	-	-
3.	Increase in loss	-	-	-	-	1	820.10
4.	Decrease in loss	-	-	-	-	-	-
5.	Non-disclosure of material facts	-	-	-	-	-	-
6.	Errors of classification	-	-	-	-	-	-

Source: Compiled from comments of the Statutory Auditors/C&AG in respect of Statutory Corporations

4.18 Follow up action on State Finances Audit Report

The State Finance Audit Report is being presented to the State Legislature from 2008-09 onwards. The State Public Accounts Committee discussed Chapter I (May 2019) of the State Finance Audit Report 2016-17 and gave 37 recommendations (PAC Report No. 68). The Action Taken Notes on the recommendations are yet to be received. We have noticed that deficiencies sought to be remedied by implementation of these recommendations have been persisting over the years and are being reported in our reports.

4.19 Conclusions

- The pending amount of Utilisation Certificates has reduced from ₹ 47,483 crore in 2018-19 to ₹ 20,775 crore in 2019-20. The outstanding amount of pending Utilisation Certificates constituted 6.13 *per cent* of the total expenditure (₹ 3,38,690.64 crore) of the State.
- There was significant drawal, through AC bills on the last day of the financial year of ₹ 370.92 crore through 139 AC bills (35 *per cent*), which indicated that the drawal was primarily to exhaust the budget provision and reveals inadequate budgetary control.
- Retention of huge amount of funds in PLAs not only led to expenditure booked under the service heads being inflated without actual outgo, but also resulted in dilution of treasury control over actual expenditure.

⁸ Maharashtra State Warehousing Corporation (MSWC), TIDC and MSRTC.

4.20 Recommendations

- (i) The Government may ensure timely submission of utilisation certificates by the departments in respect of the grants released for specific purposes.
- (ii) The Government may consider carrying out adjustment of Abstract Contingent bills within stipulated period, as required under the Rules.
- (iii) The Finance Department should review all PD accounts to ensure that all amounts unnecessarily lying in these PD accounts are immediately remitted to the Consolidated Fund. Further, the Finance Department should reiterate the instructions contained in the financial rules and ensure that appropriate action is taken against departmental officers who fail to follow the rules.

Nagpur
The 27 August 2021

(LHUNKHOTHANG HANGSING)
Principal Accountant General (Audit)-II,
Maharashtra

Countersigned

New Delhi
The 31 August 2021

(GIRISH CHANDRA MURMU)
Comptroller and Auditor General of India

APPENDICES

Appendix - 1.1
(Reference: Paragraph 1.4.1; Page 8)
Time series data on State Government Finances

(₹ in crore)

	2015-16		2016-17		2017-18		2018-19		2019-20	
Part A: Receipts										
1. Revenue Receipts	185035.68		204693.14		243653.56		278996.27		283189.58	
(i) Tax Revenue	126608.11	(69)	136616.32	(67)	167931.87	(69)	187436.37	(67)	188947.57	(67)
Taxes on Agricultural Income	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
State Goods and Service Tax	-	-	-	-	50063.00	(30)	82352.32	(44)	82601.59	(44)
Taxes on Sales, Trade, etc.	69660.82	(55)	81174.17	(60)	54893.51	(33)	35724.61	(19)	37785.54	(20)
State Excise	12469.56	(10)	12287.91	(9)	13449.65	(8)	15320.90	(8)	15428.34	(8)
Taxes on Vehicles	6017.19	(5)	6741.21	(5)	8665.38	(5)	8613.19	(5)	8467.20	(4)
Stamps and Registration fees	21766.99	(17)	21011.83	(15)	26441.82	(16)	28545.05	(15)	28706.55	(15)
Land Revenue	1748.31	(1)	1799.39	(1)	2309.86	(1)	2088.04	(1)	2154.55	(1)
Taxes on Goods and Passengers	1582.13	(1)	1876.71	(1)	984.01	(1)	837.05 [#]	-	773.39	(0)
Other Taxes	13363.11	(11)	11725.09	(9)	11124.64	(6)	13955.21	(8)	13030.41	(7)
(ii) Non-tax Revenue	13423.01	(7)	12709.34	(6)	16241.80	(7)	15843.57	(6)	14297.00	(5)
(iii) State's share of Union taxes and duties	28105.95	(15)	33714.90	(16)	37219.19	(15)	42054.20 [#]	(15)	36219.64	(13)
(iv) Grants-in-aid from GoI	16898.61	(9)	21652.58	(11)	22260.70	(9)	33662.13	(12)	43725.37	(15)
2. Miscellaneous Capital Receipts	16.89		-		-		-		0.00	
3. Recoveries of Loans and Advances	865.11		1745.58		1778.01		1604.29		1614.87	
4. Total revenue and non-debt capital receipts (1 + 2 + 3)	185917.68		206438.72		245431.57		280600.56		284804.45	
5. Public Debt Receipts	37976.41		48336.49		48075.50		26025.21		57153.41	
Internal Debt (excluding Ways and Means Advances and Overdrafts)	37392.47		47709.67		47907.68		25686.29		54459.30	
Net transactions under Ways and Means Advances and Overdrafts	-		-		-		-		1757.61	
Loans and Advances from Government of India ¹	583.94		626.82		167.82		338.92 [#]		936.50	
6. Appropriation from Contingency Fund	2962		-		-		1528.00		7350.00	
7. Inter-State settlement	-		-		-		-		-	
8. Total receipts in the Consolidated Fund (4+5+6+7)	226856.09		254775.22		293507.07		308153.77		349307.86	
9. Contingency Fund Receipts	962		-		-		3528.00		15350.00	
10. Public Accounts receipts	72747.20		82466.49		81876.99		90664.57		119634.33	
11. Total receipts of the State (8+9+10)	300565.29		337241.70		375384.06		402346.34		484292.19	
Part B: Expenditure										
12. Revenue expenditure (per cent of 15)	190374.05		213228.73		241571.07		267021.67		300305.21	
Plan	36056.40	(19)	42088.59	(20)	*					
Non-Plan	154317.65	(81)	171140.14	(80)						
General Services (incl. Interests payments)	64369.76	(34)	71609.42	(34)	78534.78	(33)	84764.50	(32)	100050.28	(33)
Social Services	82317.23	(43)	90281.99	(42)	93054.30	(38)	109390.99	(41)	122947.33	(41)
Economic Services	38051.97	(20)	43842.54	(21)	54189.03	(22)	52758.97	(20)	56043.43	(19)
Grants-in-Aid and Contribution	5635.09	(3)	7494.78	(4)	15792.96	(7)	20107.21	(8)	21264.17	(7)
13. Capital outlay (per cent of 15)	22793.16		25549.27		26842.18		35049.05		36415.57	
Plan	20165.05	(88)	20348.37	(80)	*					
Non-Plan	2628.11	(12)	5200.90	(20)						
General Services	1259.28	(6)	1548.23	(6)	1047.80	(4)	1533.27	(4)	1250.45	(3)
Social Services	2584.22	(11)	3266.51	(13)	2268.45	(8)	4341.15	(12)	4288.07	(12)
Economic Services	18949.66	(83)	20734.52	(81)	23525.93	(88)	29174.63	(83)	30877.05	(85)
Figures in parenthesis represent percentages (rounded) to total of each sub-heading * From 2017-18 onwards bifurcation related to Plan and Non-plan expenditure has been merged # Lower rounding										

¹ includes Ways and Means Advances

Appendix - 1.1 (contd...)					
	(₹ in crore)				
	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
14. Disbursement of Loans and Advances (per cent of 15)	1114.63	6277.21	979.29	1545.17	1969.86
15. Total (12+13+14)	214281.84	245055.21	269392.54	303615.89	338690.64
16. Repayments of Public Debt	10043.10	11886.89	15782.17	25116.49	24625.85
Internal Debt (excluding Ways and Means Advances and Overdrafts)	9138.49	10917.34	14833.58	24190.22	21848.99
Net transactions under Ways and Means Advances and Overdrafts	-	-	-	0.00	1757.61
Loans and Advances from Government of India ²	904.61	969.55	948.59	926.27	1019.25
17. Appropriation to Contingency Fund	962	-	-	3528.00	15350.00
18. Total disbursement out of Consolidated Fund (15+16+17)	225286.94	256942.10	285174.71	332260.38	378666.49
19. Contingency Fund disbursements	2962	-	-	1528.00	16350.00
20. Public Account disbursements	66412.16	67102.50	70490.24	89757.51	100329.25
21. Total disbursement by the State (18+19+20)	294661.10	324044.60	355664.95	423545.89	486345.74
Part C: Deficits					
22. Revenue Deficit (-)/Surplus (+) (1-12)	(-) 5338.37	(-)8535.59	2082.49	11974.60	(-)17115.63
23. Fiscal Deficit (-)/Surplus (+) (4-15)	(-) 28364.16	(-)33656.74	(-)23960.97	(-)23015.33	(-)53886.19
24. Primary Deficit (-)/Surplus (+) (23-25)	(-) 2592.75	(-)5124.82	9057.46	11005.92	(-)20325.46
Part D: Other Data					
25. Interest Payments (included in revenue expenditure)	25771.41	28531.92	33018.43	34021.25	33560.73
26. Financial Assistance to local bodies etc.	82101	96839	101644	122563	134205
27. Ways and Means Advances/Overdraft availed (days)					
Ways and Means availed (days)	nil	Nil	8	Nil	nil
Overdraft availed (days)	nil	Nil	nil	Nil	91
28. Interest on WMA/Overdraft	-	-	1.13	-	0.35
29. Gross State Domestic Product (GSDP)	1966225	2198324	2382570	2632792	2878583
30. Outstanding Fiscal liabilities (year-end)	351341	395858	432415	436782 ³	479895
31. Outstanding guarantees (year-end) ⁴ (including interest)	7234.57	7305.77	26657.72	25134.86	41279.47
32. Maximum amount guaranteed (year-end)	32247.11	22802.04	37287.13	38378.26	58661.22
33. Number of ongoing projects	460 ⁵	447	420	349	288 ⁶
34. Capital blocked in ongoing projects	49957.03	76840.95	83520.47	92029.58	166695.64 ⁷

² Includes Ways and Means Advances

³ Proforma correction

⁴ As per Finance Accounts of respective years

⁵ Maharashtra Krishna Valley Development Corporation and Konkan Irrigation development Corporation did not furnish the information

⁶ Maharashtra Krishna Valley Development Corporation did not furnish the information

⁷ Includes one project amounting to ₹ 0.61 crore related to bridges

Appendix - 1.1 (concl...)					
	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Part E: Fiscal Health Indicators					
I Resource Mobilization					
Own Tax revenue/GSDP	6.44	6.21	7.05	7.12	6.56
Own Non-Tax Revenue/GSDP	0.68	0.58	0.68	0.60	0.50
Central Transfers/GSDP	2.29	2.52	2.50	2.88	2.78
II Expenditure Management					
Total Expenditure/GSDP	10.90	11.15	11.31	11.53	11.77
Total Expenditure/Revenue Receipts	115.81	119.72	110.56	108.82	119.60
Revenue Expenditure/Total Expenditure	88.84	87.01	89.67	87.95	88.67
Expenditure on Social Services/Total Expenditure	39.62	38.17	35.38	37.73	37.57
Expenditure on Economic Services/Total Expenditure	26.60	26.35	28.85	27.03	25.6
Capital Expenditure/Total Expenditure	10.64	10.43	9.96	11.54	10.75
Capital Expenditure on Social and Economic Services/Total Expenditure.	10.05	9.79	9.58	11.04	10.38
Education, Sports, Art and Culture /Total Expenditure	20.05	18.53	18.03	16.89	18.47
Health & Family Welfare/Total Expenditure	4.67	4.38	4.52	4.28	4.34
III Management of Fiscal Imbalances					
Revenue deficit /GSDP	(-)0.27	(-)0.39	0.09	0.45	-0.59
Fiscal deficit/GSDP	(-)1.44	(-)1.53	(-)1.01	(-)0.87	-1.87
Primary Deficit (surplus) /GSDP	(-)0.13	(-)0.23	0.38	0.42	-0.71
Revenue Deficit (surplus)/Fiscal Deficit	18.82	25.36	(-)8.69	(-)52.03	31.76
IV Management of Fiscal Liabilities					
Fiscal Liabilities/GSDP	17.87	18.01	18.15	16.59	16.67
Fiscal Liabilities/RR	189.88	193.39	177.48	156.56	169.46
V Other Fiscal Health Indicators					
Return on Investment	0.05	0.05	0.05	0.18	0.03
Financial Assets/Liabilities	0.8	0.8	0.8	0.9	0.8
Source: Finance Accounts of the respective years					

Appendix - 1.2							
Compounded Annual Growth rate of Financial parameters							
<i>(Reference: Para 1.4.1; Page 8)</i>							
Particulars		CAGR				Growth during 2019-20 over 2018-19	
		2010-11 to 2018-19		2014-15 to 2018-19			
		GCS	Maharashtra	GCS	Maharashtra	GCS	Maharashtra
(in per cent)							
A	Revenue Receipts	13.65	12.88	12.71	13.96	2.08	1.50
B	Own Tax Revenue	12.21	12.13	10.42	12.97	2.12	0.81
C	Non-Tax Revenue	11.19	8.54	9.67	5.93	23.44	(-)9.76
D	State's share in Union Taxes & Duties	16.48	17.70	21.81	24.28	(-)13.86	(-)13.87
E	Grants-in-Aid from Govt. of India	15.18	14.75	8.10	13.70	21.24	29.89
F	Total Receipts	13.52	12.87	12.72	13.96	4.34	1.50
G	Total Expenditure	13.87	11.69	12.22	11.25	4.09	11.55
H	Capital Outlay	14.64	8.71	12.35	15.75	(-)3.86	3.90
I	Revenue Expenditure on Education	11.58	8.28	9.37	6.42	11.81	22.45
J	Revenue Expenditure on Health	15.43	13.09	13.23	8.94	9.48	13.43
K	Expenditure on Salary and Wages	10.78	9.03	10.35	6.98	9.51	29.16
L	Expenditure on Pension	14.14	13.16	14.27	11.16	9.74	35.91

Source: Finance Account of respective years

Appendix 1.3
Position of equity and outstanding loans relating to State Public Sector Undertakings as on 31 March 2020
(Reference: Paragraph 1.4.3.2, 2.4.4, 2.4.4.2; Page 11, 43, 45)

(₹ in crore)

Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Name of the Department	Month and year of incorporation	Equity* at close of the year 2019-20				Long term loans outstanding at close of the year 2019-20			
				GoM	GoI	Others	Total	GoM	GoI	Others	Total
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
A- WORKING GOVERNMENT COMPANIES											
AGRICULTURE AND ALLIED											
1	Forest Development Corporation of Maharashtra Limited	Revenue and Forest	February 1974	323.12	-	-	323.12	-	-	-	-
2	The Maharashtra Agro Industries Development Corporation Limited	Agriculture, Dairy Development, Animal Husbandry and Fisheries	December 1965	3.00	2.50	-	5.50	-	-	-	-
3	Maharashtra Insecticides Limited	Agriculture, Dairy Development, Animal Husbandry and Fisheries	May 1984	-	-	1.00	1.00	-	-	-	-
4	The Maharashtra State Farming Corporation Limited	Revenue and Forest	March 1963	2.75	-	-	2.75	-	-	-	-
5	Maharashtra State Seeds Corporation Limited	Agriculture	April 1976	2.05	1.48	0.65	4.18	-	-	-	-
6	Punyashloka Ahilyadevi Maharashtra Mendi Va Sheli Vikas Mahamandal Limited	Agriculture, Dairy Development, Animal Husbandry and Fisheries	August 1978	3.84	2.13	-	5.97	-	-	-	-
7	Maharashtra Fisheries Development Corporation Limited	Agriculture, Dairy Development, Animal Husbandry and Fisheries	February 1973	4.04	-	-	4.04	1.10	-	-	1.10
8	FDCM Essel World Gorewada Zoo Private Limited	Revenue and Forests	November 2018	-	-	0.10	0.10	-	-	-	-
9	Maharashtra Bamboo Promotion Foundation	Revenue and Forests	April 2019	-	-	-	-	-	-	-	-
Sector Wise Total				338.80	6.11	1.75	346.66	1.10	0.00	0.00	1.10
FINANCE											
10	Annasaheb Patil Arthik Magas Vikas Mahamandal Maryadit	Skill Development and Entrepreneurship	November 1998	50.00	-	-	50.00	-	-	-	-
11	Kolhapur Chitranagri Mahamandal Limited	Tourism and Cultural Affairs	March 1985	3.24	-	-	3.24	-	-	-	-
12	Sahitya Ratna Lokshahir Annabhau Sathe Development Corporation Limited	Social Justice and Special Assistance	July 1985	394.26	0.34	-	394.60	0.23	-	155.35	155.58
13	Maharashtra Co-operative Development Corporation Limited	Co-operation, Marketing and Textile	August 2001	8.00	-	1.40	9.40	101.70	-	-	101.70
14	Maharashtra Film, Stage and Cultural Development Corporation Limited	Tourism and Cultural Affairs	September 1977	12.30	-	-	12.30	0.56	-	-	0.56
15	Maharashtra Patbandhare Vittiya Company Ltd.	Planning	December 2002	0.06	-	-	0.06	-	-	50.50	50.50

Appendix 1.3 (contd...)											
(₹ in crore)											
Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Name of the Department	Month and year of incorporation	Equity* at close of the year 2019-20				Long term loans outstanding at close of the year 2019-20			
				GoM	GoI	Others	Total	GoM	GoI	Others	Total
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
16	Maharashtra Rajya Itar Magas Vargiya Vitta Ani Vikas Mahamandal Limited	Social Justice and Special Assistance	April 1999	134.95	-	-	134.95	-	-	15.53	15.53
17	Maharashtra Small Scale Industries Development Corporation Limited	Industries, Energy and Labour	October 1962	14.50	-	-	14.50	-	-	-	-
18	Maharashtra State Handicapped Finance & Development Corporation Limited	Social Justice and Special Assistance	March 2002	47.51	-	-	47.51	-	-	37.88	37.88
19	Maharashtra State Handlooms Corporation Limited	Co-operation, Marketing and Textile	October 1971	88.71	1.89	-	90.60	23.29	-	3.63	26.92
20	Maharashtra Vikrikar Rokhe Pradhikaran Limited	Industries, Energy and Labour	June 2001	0.05	-	-	0.05	-	-	-	-
21	Mahatma Phule Backward Class Development Corporation Limited	Social Justice and Special Assistance	July 1978	568.58	64.07	-	632.65	40.99	178.66	-	219.65
22	Maulana Azad Alpasankhyank Arthik Vikas Mahamandal Limited	Minority Development	October 2000	400.70	-	-	400.70	-	-	23.08	23.08
23	Sant Rohidas Leather Industries and Charmakar Development CCCorporation Limited	Social Justice and Special Assistance	May1974	306.21	-	-	306.21	-	-	29.41	29.41
24	Shabari Adivasi Vitta Va Vikas Mahamandal Maryadit	Tribal Development	January 1999	83.59	3.52	-	87.11	-	-	11.68	11.68
25	Shamrao Peje Kokan Itar Magasvarg Aarthik Vikas Mahamandal Limited	Social Justice and Special Assistance	June 2010	-	-	15.00	15.00	-	-	1.00	1.00
26	Vasantrao Naik Vimukta Jatis & Nomadic Tribes Development Corporation Limited	Social Justice and Special Assistance	February 1984	198.85	-	-	198.85	33.47	17.20	18.37	69.04
Sector Wise Total				2,311.51	69.82	16.40	2,397.73	200.24	195.86	346.43	742.53
INFRASTRUCTURE											
27	Aurangabad Industrial Township Limited	Industries, Energy and Labour	December 2014	-	-	3,576.94	3,576.94	-	-	-	-
28	City and Industrial Development Corporation of Maharashtra Limited	Urban Development	March 1970	3.95	-	-	3.95	4.00	-	2.12	6.12
29	Development Corporation of Konkan Limited	Industries, Energy and Labour	December 1970	8.81	-	-	8.81	5.92	-	-	5.92
30	Maharashtra Airport Development Company Limited	General Administration (Civil Aviation)	August 2002	-	-	17.05	17.05	-	-	187.40	187.40
31	MSRDC Infrastructure Projects Limited (Maharashtra Satara Kagal Infrastructure Limited)	Public Works Department	December 2016	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
32	Maharashtra State Police Housing and Welfare Corporation Limited	Home	March 1974	7.96	-	-	7.96	-	-	892.94	892.94
33	Maharashtra State Road Development Corporation Limited	Public Works Department	August 1996	773.56	-	-	773.56	179.02	-	5,815.08	5,994.10
34	Maharashtra Urban Infrastructure Development Company Limited	Urban Development	August 2002	0.25	-	0.24	0.49	-	-	-	-

Appendix 1.3 (contd...)											
											(₹ in crore)
Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Name of the Department	Month and year of incorporation	Equity* at close of the year 2019-20				Long term loans outstanding at close of the year 2019-20			
				GoM	GoI	Others	Total	GoM	GoI	Others	Total
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
35	Maharashtra Urban Infrastructure Fund Trustee Company Limited	Urban Development	August 2002	0.05	-	0.05	0.10	-	-	-	-
36	Mihan India Limited	General Administration (Civil Aviation)	June 2009	-	9.80	10.20	20.00	-	-	36.25	36.25
37	Shivshahi Punarvasan Prakalp Limited	Housing	September 1998	115.00	-	-	115.00	-	-	-	-
38	Western Maharashtra Development Corporation Limited	Industries, Energy and Labour	December 1970	3.06	-	-	3.06	21.51	-	-	21.51
39	Thane Creek Bridge Infrastructure Limited	Public Works Department	January 2018	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
40	Nagpur Mumbai Super Communication Expressway Limited	Public Works Department	May 2017	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
41	Mumbai Pune Expressway Limited	Public Works Department	April 2018	-	-	250.05	250.05	-	-	-	-
42	Versova Bandra Sea Link Limited	Public Works Department	April 2018	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
43	MSRDC Sea Link Limited	Public Works Department	October 2018	-	-	1.00	1.00	-	-	-	-
44	MSRDC Tunnels Limited	Public Works Department	September 2018	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
45	Maha Mumbai Metro (M3) Operation Corporation Limited	Urban Development	June 2019	-	-	5.00	5.00	-	-	-	-
46	Pune Purandar International Airport Limited	General Administration (Civil Aviation)	September 2019	-	-	50.00	50.00	-	-	-	-
47	AITL Auric Skill Foundation	Industries, Energy and Labour	January 2020	-	-	0.01	0.01	-	-	-	-
Sector Wise Total				912.64	9.80	3,910.79	4,833.23	210.45	0.00	6,933.79	7,144.24
MANUFACTURING											
48	Haffkine Ajintha Pharmaceuticals Limited	Medical Education and Drugs	April 1977	-	-	0.18	0.18	-	-	18.44	18.44
49	Haffkine Bio-Pharmaceutical Corporation Limited	Medical Education and Drugs	April 1974	8.71	-	-	8.71	3.99	-	-	3.99
50	Mahaguj Collieries Limited	Industries, Energy and Labour	November 2006	-	-	0.05	0.05	-	-	62.58	62.58
51	Maharashtra Petrochemicals Corporation Limited	Industries, Energy and Labour	April 1981	8.96	-	-	8.96	-	-	-	-
52	Maharashtra State Mining Corporation Limited	Industries, Energy and Labour	November 1973	2.07	-	-	2.07	4.57	-	-	4.57
53	Maharashtra State Powerlooms Corporation Limited	Co-operation, Marketing and Textile	February 1972	15.27	-	-	15.27	0.20	-	-	0.20
54	Maha Tamil Collieries Limited	Industries, Energy and Labour	August 2009	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
55	MSMC Adkoli Natural Resources Limited	Industries, Energy and Labour	February 2010	-	-	0.01	0.01	-	-	3.26	3.26
56	MSMC Warora Collieries Limited	Industries, Energy and Labour	July 2010	-	-	0.01	0.01	-	-	2.98	2.98
Sector Wise Total				35.01	0.00	0.30	35.31	8.76	0.00	87.26	96.02
POWER											
57	Aurangabad Power Company Limited	Industries, Energy and Labour	June 2007	-	-	0.05	0.05	-	-	6.29	6.29
58	Dhopave Coastal Power Limited	Industries, Energy and Labour	March 2007	-	-	0.05	0.05	-	-	8.24	8.24
59	Mahagenco Ash Management Services Ltd	Industries, Energy and Labour	August 2007	-	-	0.05	0.05	-	-	1.45	1.45
60	M.S.E.B. Holding Company Limited	Industries, Energy and Labour	May 2005	88,940.22	-	-	88,940.22	-	-	-	-

Appendix 1.3 (contd...)											
(₹ in crore)											
Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Name of the Department	Month and year of incorporation	Equity ^s at close of the year 2019-20				Long term loans outstanding at close of the year 2019-20			
				GoM	GoI	Others	Total	GoM	GoI	Others	Total
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
61	Maharashtra Power Development Corporation Limited	Industries, Energy and Labour	December 1997	0.45	-	-	0.45	-	-	1,017.82	1,017.82
62	Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited	Industries, Energy and Labour	May 2005	-	-	47,614.32	47,614.32	19.99	-	19,177.95	19,197.94
63	Maharashtra State Electricity Transmission Company Limited	Industries, Energy and Labour	May 2005	-	-	8,984.97	8,984.97	197.59	-	5,538.67	5,736.26
64	Maharashtra State Power Generation Company Limited	Industries, Energy and Labour	May 2005	-	-	25,284.13	25,284.13	-	-	25,478.96	25,478.96
65	Kharghar Vikroli Transmission Company Limited	Industries, Energy and Labour		-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
Sector Wise Total				88940.67	0.00	81,883.62	1,70,824.29	217.58	0.00	51,229.38	51,446.96
SERVICE											
66	Maharashtra Tourism Development Corporation Limited	Tourism and Cultural Affairs	January 1975	15.39	-	-	15.39	4.40	-	-	4.40
67	Mahatourism Corporation Limited	Tourism and Cultural Affairs	May 2009	-	-	0.05	0.05	-	-	0.03	0.03
68	Nagpur Mass Transport Company Private Limited	Transport	June 2008	-	-	2.00	2.00	-	-	-	-
Sector Wise Total				15.39	0.00	2.05	17.44	4.40	0.00	0.03	4.43
MISCELLANEOUS											
69	Krupanidhi Limited	Industries, Energy and Labour	December 1964	-	-	0.01	0.01	-	-	-	-
70	Maharashtra Ex-Servicemen Corporation Limited	General Administration	March 2002	14.95	-	-	14.95	-	-	-	-
71	Maharashtra Information Technology Corporation Limited	Information Technology	October 2017	10.00	-	-	10.00	-	-	-	-
72	Mahila Arthik Vikas Mahamandal	Women and Child Development	February 1975	3.39	0.46	0.01	3.86	-	-	-	-
73	Nagpur Flying Club Private Limited	Civil Aviation	March 2007	0.85	-	-	0.85	-	-	-	-
74	Village Social Transformation Foundation	Rural Development	January 2017	0.01	-	-	0.01	-	-	-	-
75	Dr. Babasaheb Ambedkar Samata Pratishthan	Social Justice and Special Assistance	July 2017	-	-	-	-	-	-	-	-
76	Chhatrapati Shahu Maharaj Research, Training & Human Development Institute	Social Justice and Special Assisance (Vimukta Jatis, Nomadic Tribes, Other Backward Classes and Special Backward Classes Welfare Department)	June 2018	-	-	-	-	-	-	-	-
77	SPPU Research Park Foundation	Savitribai Phule Pune University	January 2019	-	-	0.01	0.01	-	-	-	-

Appendix 1.3 (contd...)												(₹ in crore)			
Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Name of the Department	Month and year of incorporation	Equity* at close of the year 2019-20				Long term loans outstanding at close of the year 2019-20							
				GoM	GoI	Others	Total	GoM	GoI	Others	Total				
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)				
78	SPPU Edutech Foundation	Savitribai Phule Pune University	March 2019	-	-	0.01	0.01	-	-	-	-				
Sector Wise Total				29.20	0.46	0.04	29.70	-	-	-	-				
Total A (All sector wise working Government Companies)				92,583.22	86.19	85,814.95	1,78,484.36	642.53	195.86	58,596.89	59,435.28				
B- WORKING STATUTORY CORPORATIONS															
AGRICULTURE AND ALLIED															
1	Maharashtra State Warehousing Corporation	Co-operation, Marketing and Textile	August 1957	4.36	4.35	-	8.71	-	-	-	-				
2	Maharashtra Krishna Valley Development Corporation	Water Resources	April 1996	35,862.16	3,339.30	-	39,201.46	-	-	180.00	180.00				
3	Konkan Irrigation Development Corporation	Water Resources	January 1998	8,342.15	-	-	8,342.15	-	-	-	-				
4	Vidarbha Irrigation Development Corporation	Water Resources	May 1997	47,901.02	-	-	47,901.02	-	-	-	-				
5	Tapi Irrigation Development Corporation	Water Resources	January 1998	10,819.17	-	-	10,819.17	-	-	-	-				
6	Maharashtra Water Conservation Corporation	Water Resources	August 2000	2,063.26	-	-	2,063.26	-	-	-	-				
7	Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation	Water Resources	October 1998	21,069.71	-	-	21,069.71	-	-	-	-				
Sector Wise Total				1,26,061.83	3,343.65	0.00	1,29,405.48	-	-	180.00	180.00				
FINANCE															
8	Maharashtra State Financial Corporation	Industries, Energy and Labour	August 1962	34.28	2.93	25.43	62.64	136.49	-	93.11	229.60				
Sector Wise Total				34.28	2.93	25.43	62.64	136.49	-	93.11	229.60				
INFRASTRUCTURE															
9	Maharashtra Industrial Development Corporation	Industries, Energy and Labour	August 1962	-	-	-	-	-	-	-	-				
Sector Wise Total				-	-	-	-	-	-	-	-				
SERVICE															
10	Maharashtra State Road Transport Corporation	Transport	July 1961	5,179.44	56.77	-	5,236.21	200.00	-	-	200.00				
Sector Wise Total				5,179.44	56.77	-	5,236.21	200.00	-	-	200.00				
Total B (All sector wise working Statutory Corporations)				1,31,275.55	3,403.35	25.43	1,34,704.33	336.49	-	273.11	609.60				
Grand Total (A+B)				2,23,858.77	3,489.54	85,840.38	3,13,188.69	979.02	195.86	58,870.00	60,044.88				
C- INACTIVE GOVERNMENT COMPANIES															
AGRICULTURE AND ALLIED															
1	Dairy Development Corporation of Marathwada Limited	Industries, Energy and Labour	March 1974	-	-	0.38	0.38	-	-	2.79	2.79				
2	Ellora Milk Products Limited	Industries, Energy and Labour	February 1985	-	-	0.05	0.05	-	-	1.44	1.44				

Appendix 1.3 (concl.)											
											(₹ in crore)
Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Name of the Department	Month and year of incorporation	Equity* at close of the year 2019-20				Long term loans outstanding at close of the year 2019-20			
				GoM	GoI	Others	Total	GoM	GoI	Others	Total
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
3	MAFCO Limited	Finance	December 1970	5.04	-	-	5.04	-	-	-	-
4	Parbhani Krishi Go-sanvardhan Limited	Industries, Energy and Labour	March 1977	-	-	0.19	0.19	-	-	1.04	1.04
5	Vidarbha Quality Seeds Limited	Industries, Energy and Labour	February 1973	-	-	0.10	0.10	-	-	0.36	0.36
Sector Wise Total				5.04	0.00	0.72	5.76	0.00	0.00	5.63	5.63
INFRASTRUCTURE											
6	Development Corporation of Vidarbha Limited	Industries, Energy and Labour	December 1970	7.17	-	-	7.17	8.37	-	-	8.37
7	Maharashtra Industrial Gas Transmission Company Limited	Industries, Energy and Labour	January 2007	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
8	The Maharashtra Land Development Corporation Limited	Irrigation (Water resources)	July 1973	3.00	1.00	-	4.00	46.88	-	-	46.88
9	Maharashtra State Housing Corporation Limited	Housing	October 1974	0.01	-	-	0.01	-	-	-	-
10	Marathwada Development Corporation Limited	Industries, Energy and Labour	August 1967	10.17	-	-	10.17	48.16	-	-	48.16
Sector Wise Total				20.35	1.00	0.05	21.40	103.41	0.00	0.00	103.41
MANUFACTURING											
11	Godavari Garments Limited	Industries, Energy and Labour	March 1977	-	-	0.24	0.24	-	-	7.73	7.73
12	Kinwat Roofing Tiles Limited	Industries, Energy and Labour	March 1977	-	-	0.19	0.19	-	-	0.96	0.96
13	Maharashtra Electronics Corporation Limited	Industries, Energy and Labour	January 1978	9.69	-	-	9.69	57.72	-	12.19	69.91
14	Maharashtra State Textile Corporation Limited	Co-operation, Marketing and Textile	September 1966	236.15	-	-	236.15	173.91	-	-	173.91
15	Marathwada Ceramic Complex Limited	Industries, Energy and Labour	December 1977	-	-	0.68	0.68	-	-	6.55	6.55
16	The Gondwana Paints and Minerals Limited	Industries, Energy and Labour	July 1946	-	-	0.10	0.10	-	-	1.31	1.31
17	The Pratap Spinning, Weaving and Manufacturing Company Limited	Co-operation, Marketing and Textile	August 1966	-	-	23.17	23.17	-	-	23.12	23.12
Sector Wise Total				245.84	0.00	24.38	270.22	231.63	0.00	51.86	283.49
MISCELLANEOUS											
18	Leather Industries Corporation of Marathwada Limited	Industries, Energy and Labour	March 1974	-	-	0.64	0.64	-	-	6.09	6.09
19	Vidarbha Tanneries Limited	Industries, Energy and Labour	May 1979	-	-	0.10	0.10	-	-	1.04	1.04
Sector Wise Total				0.00	0.00	0.74	0.74	0.00	0.00	7.13	7.13
Total C (All sector wise Inactive Government Companies)				271.23	1.00	25.89	298.12	335.04	0.00	64.62	399.66
Grand Total (A+B+C)				2,24,130.00	3,490.54	85,866.27	3,13,486.81	1,314.06	195.86	58,934.62	60,444.54

*Equity includes share application money

Note : GoM has investment of ₹ 88,960.66 crore (Equity ₹ 88,940.22 crore in M.S.E.B. Holding Company Limited and ₹ 0.45 crore in Maharashtra Power Development Corporation Limited and long term loans ₹ 19.99 crore in Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited)

Appendix 2.1

Summarised financial results of State Public Sector Undertakings for the latest year for which accounts were finalised

(Referred to in paragraph 2.4.4, 2.4.4.1, 2.4.4.5; Page 43, 44, 49)

(₹ in crore)

Sl. No.	Sector, Type and Name of the PSU	Period of accounts	Year in which finalised	Earnings before interest and tax (EBIT)	Net profit/loss (-) before dividend and tax	Net profit/loss (-) after interest and tax	Turnover	Paid-up capital ¹	Loans outstanding at the end of year ²	Capital employed ³	Net worth	Accumulated profit (+)/ Loss (-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
A- WORKING GOVERNMENT COMPANIES												
AGRICULTURE AND ALLIED												
1	Forest Development Corporation of Maharashtra Limited	2018-19	2019-20	139.74	139.74	107.02	216.82	323.12	0.00	1,103.88	1,669.32	780.76
2	Maharashtra Agro Industries Development Corporation Limited ^ϕ	2017-18	2019-20	2.16	0.49	0.03	597.54	5.50	0.00	194.64	195.53	189.14
3	Maharashtra Insecticides Limited	2018-19	2019-20	0.56	0.56	0.52	30.65	1.00	0.00	11.81	11.81	10.81
4	The Maharashtra State Farming Corporation Limited. ^ϕ	2017-18	2019-20	40.17	40.17	39.69	18.08	2.75	0.00	(191.98)	(191.98)	(194.73)
5	Maharashtra State Seeds Corporation Limited	2018-19	2019-20	42.10	41.24	26.77	611.13	4.18	0.00	325.66	334.71	321.48
6	Punyashloka Ahilyadevi Maharashtra Mendi Va Sheli Vikas Mahamandal Limited	2018-19	2020-21	2.58	2.58	1.86	37.35	5.97	0.00	11.03	11.03	5.06
7	Maharashtra Fisheries Development Corporation Limite	2015-16	2019-20	2.12	1.98	1.16	6.50	4.04	4.15	6.79	2.64	(1.40)
8	FDCM Essel World Gorewada Zoo Private Limited	2018-19	2020-21	-	(0.001)	(0.001)	-	0.10	-	0.10	0.10	-
9	Maharashtra Bamboo Promotion Foundation	FAA	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sector wise total				229.43	226.76	177.05	1,518.07	346.66	4.15	1,461.93	2,033.16	1,111.12
FINANCE												
10	Annasaheb Patil Arthik Magas Vikas Mahamandal Maryadit ^ϕ	2010-11	2012-13	2.37	2.37	2.37	3.43	50.00	0.00	59.10	58.85	8.85
11	Kolhapur Chitranagri Mahamandal Limited	2003-04	2019-20	(0.10)	(0.10)	(0.10)	0.09	3.24	0.13	1.07	1.02	(2.30)
12	Sahitya Ratna Lokshahir Annabhau Sathe Development Corporation Limited ^ϕ	2009-10	2014-15	2.92	2.19	2.19	1.55	118.35	25.94	107.69	81.75	(36.60)
13	Maharashtra Co-operative Development Corporation Limited ^ϕ	2018-19	2019-20	13.19	1.55	1.12	13.12	9.40	101.70	119.53	17.83	8.43
14	Maharashtra Film, Stage and Cultural Development Corporation Limited ^ϕ	2018-19	2019-20	40.99	40.99	28.28	70.57	12.30	0.56	185.72	185.16	172.86
15	Maharashtra Patbandhare Vittiya Company Limited (•) ^ϕ	2011-12	2016-17	82.66	0	0	0	0.06	690.13	690.18	0.01	(0.01)
16	Maharashtra Rajya Itar Magas Vargiya Vitta Ani Vikas Mahamandal Limited	2018-19	2020-21	10.84	9.37	9.37	4.99	85.46	9.40	204.18	194.78	109.32
17	Maharashtra Small Scale Industries Development Corporation Limited ^ϕ	2017-18	2019-20	(1.61)	(1.61)	0.70	13.54	14.50	0.77	51.50	56.92	36.23
18	Maharashtra State Handicapped Finance & Development Corporation Limited ^ϕ	2010-11	2014-15	0.80	(0.11)	(0.11)	1.21	14.23	36.41	54.28	17.87	3.64

Appendix 2.1 (contd...)												(₹ in crore)
Sl. No.	Sector, Type and Name of the PSU	Period of accounts	Year in which finalised	Earnings before interest and tax (EBIT)	Net profit/loss (-) before dividend and tax	Net profit/loss (-) after interest and tax	Turnover	Paid-up capital ¹	Loans outstanding at the end of year ²	Capital employed ³	Net worth	Accumulated profit (+)/ Loss (-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
19	Maharashtra State Handlooms Corporation Limited ^ϕ	2018-19	2019-20	0.96	(1.95)	(1.95)	11.39	90.61	23.29	(23.89)	(47.18)	(137.79)
20	Maharashtra Vikrikar Rokhe Pradhikaran Limited (•)	2017-18	2019-20	0.44	0	0	0.00	0.05	0.00	0.45	0.45	0.40
21	Mahatma Phule Backward Class Development Corporation Limited ^ϕ	2015-16	2017-18	46.03	41.55	41.55	14.86	632.64	167.79	871.05	703.26	70.62
22	Maulana Azad Alpasankyak Arthik Vikas Mahamandal Limited ^ϕ	2012-13	2018-19	9.99	9.34	9.34	8.72	206.39	28.13	265.83	237.70	31.31
23	Sant Rohidas Leather Industries and Charmakar Development Corporation Limited ^ϕ	2015-16	2017-18	17.79	16.58	9.08	10.97	306.21	22.74	355.36	332.62	26.41
24	Shabari Adivasi Vitta Va Vikas Mahamandal Maryadit ^ϕ	2017-18	2018-19	4.76	4.79	3.81	0.38	77.11	24.63	129.71	126.15	27.97
25	Shamrao Peje Kokan Itar Magasvarg Aarthik Vikas Mahamandal Limited	2018-19	2020-21	2.42	2.36	2.36	0.10	15.00	0.65	23.89	23.24	8.24
26	Vasatrao Naik Vimukta Jatis & Nomadic Tribes Development Corporation Limited ^ϕ	2013-14	2016-17	7.04	6.25	6.25	6.56	169.01	26.54	164.85	138.31	(30.70)
Sector wise total				241.49	133.57	114.26	161.48	1,804.56	1,158.81	3,260.50	2,128.74	296.88
INFRASTRUCTURE												
27	Aurangabad Industrial Township Limited ^ϕ	2018-19	2019-20	74.75	74.75	49.00	120.48	3,576.94	0.00	3,735.84	3,735.84	158.90
28	City & Industrial Development Corporation of Maharashtra Limited ^ϕ	2016-17	2018-19	0.05	0.05	0.035	0.05	3.95	8.79	15.01	6.22	2.27
29	Development Corporation of Konkan Limited ^ϕ	2018-19	2019-20	(0.26)	(0.26)	(0.26)	0.31	8.81	5.92	(0.56)	(2.62)	(15.29)
30	Maharashtra Airport Development Company Limited ^ϕ	2016-17	2019-20	(230.07)	(230.07)	(230.07)	109.24	17.05	279.29	37.05	1,496.35	(259.29)
31	MSRDC Infrastructure Projects Limited (Maharashtra Satara Kagal Infrastructure Limited)	2018-19	2019-20	(0.01)	(0.01)	(0.0066)	0.00	0.05	0.00	0.01	0.013	(0.04)
32	Maharashtra State Police Housing and Welfare Corporation Limited	2018-19	2019-20	21.89	21.89	15.36	31.09	7.96	676.53	719.83	43.30	35.34
33	Maharashtra State Road Development Corporation Limited ^ϕ	2016-17	2018-19	139.90	(141.90)	141.90	618.76	773.56	1,394.85	(1,626.26)	2,524.69	(3,794.67)
34	Maharashtra Urban Infrastructure Development Company Limited	2018-19	2019-20	0.66	0.66	0.48	0.75	0.49	0.00	8.46	8.46	7.97
35	Maharashtra Urban Infrastructure Fund Trustee Company Limited	2018-19	2019-20	0.0003	0.0003	0.00024	0.00	0.10	0.00	0.11	0.11	0.01
36	Mihan India Limited	2018-19	2019-20	53.19	49.00	28.88	125.66	20.00	20.00	12.67	78.89	(27.33)
37	Shivshahi Punarvasan Prkalp Limited ^ϕ	2016-17	2018-19	40.49	40.49	19.01	72.55	115.00	500.00	866.84	366.84	251.84
38	Western Maharashtra Development Corporation Limited	2018-19	2019-20	13.21	12.75	12.11	1.46	3.06	26.51	70.35	43.88	40.78
39	Thane Creek Bridge Infrastructure Limited	Since inception to 31 st March 2019	2019-20	(0.03)	(0.03)	(0.03)	0.00	0.05	0.00	0.02	0.02	(0.03)
40	Nagpur Mumbai Super Communication Expressway Limited	2018-19	2019-20	(0.14)	(0.14)	(0.14)	0.00	0.05	0.00	(3.07)	(3.07)	(3.12)
41	Mumbai Pune Expressway Limited	2018-19	2019-20	(0.04)	(0.04)	(0.03)	-	250.05	4,333.25	4,583.26	250.01	(0.04)
42	Versova Bandra Sea Link Limited	Since inception to 31 st March 2019	2019-20	(0.03)	(0.03)	(0.03)	-	0.05	-	0.02	8.20	(0.03)

Appendix 2.1 (contd...)												(₹ in crore)
Sl. No.	Sector, Type and Name of the PSU	Period of accounts	Year in which finalised	Earnings before interest and tax (EBIT)	Net profit/loss (-) before dividend and tax	Net profit/loss (-) after interest and tax	Turnover	Paid-up capital ¹	Loans outstanding at the end of year ²	Capital employed ³	Net worth	Accumulated profit (+)/ Loss (-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
43	MSRDC Sea Link Limited	Since inception to 31 st March 2019	2019-20	(0.09)	(0.09)	(0.09)	-	0.05	-	(0.04)	(0.04)	(0.09)
44	MSRDC Tunnels Limited	2018-19	2019-20	(0.03)	(0.03)	(0.03)	-	0.05	-	0.02	0.02	(0.03)
45	Maha Mumbai Metro (M3) Operation Corporation Limited	FAA		-	-	-	-	-	-	-	-	-
46	Pune Purandar International Airport Limited ^	FAA		-	-	-	-	-	-	-	-	-
47	AITL AURIC Skill Foundation^	FAA		-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sector wise total				113.45	(173.00)	36.09	1,080.35	4,777.27	7,245.14	8,419.57	8,557.11	(3,602.84)
MANUFACTURING												
48	Haffkine Ajintha Pharmaceuticals Limited	2018-19	2019-20	(3.09)	(3.09)	(3.09)	0.92	0.18	21.67	2.21	(19.10)	(19.64)
49	Haffkine Bio-Pharmaceutical Corporation Limited ^φ	2017-18	2018-19	16.47	16.44	10.48	195.06	8.71	3.99	175.94	172.13	163.24
50	Mahaguj Collieries Limited ^φ	2018-19	2019-20	(2.69)	(2.69)	(2.69)	0.00	0.05	60.68	54.30	(6.38)	(6.43)
51	Maharashtra Petrochemicals Corporation Limited	2018-19	2019-20	0.03	0.03	0.05	0.00	8.96	0.00	21.72	21.72	12.76
52	Maharashtra State Mining Corporation Limited	2018-19	2019-20	3.69	3.69	2.67	93.68	2.07	4.57	54.44	49.87	47.80
53	Maharashtra State Powerlooms Corporation Limited	2018-19	2019-20	(0.57)	(0.59)	(0.59)	9.95	15.27	0.00	(2.71)	(2.71)	(17.98)
54	Maha Tamil Collieries Limited	2018-19	2019-20	3.10	3.10	2.21	0.00	0.05	0.00	7.95	7.95	7.90
55	MSMC Adkoli Natural Resources Limited	2018-19	2019-20	0.00	(0.002)	0.00	0.00	0.01	0.00	0.01	0.0076	0.00
56	MSMC Warora Collieries Limited ^φ	2010-11	2013-14	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01	2.96	2.97	0.01	0.00
Sector wise total				16.94	16.89	9.04	299.61	35.31	93.87	316.83	223.50	187.65
POWER												
57	Aurangabad Power Company Limited	2018-19	2019-20	(0.00)	0.00	(0.0015)	-	0.05	6.29	0.10	(6.19)	(6.24)
58	Dhopave Coastal Power Limited	2019-20	2020-21	(0.00)	0.00	(0.004)	-	0.05	8.25	0.00	(8.25)	(8.30)
59	Mahagenco Ash Management Services Limited	2019-20	2020-21	(0.07)	(0.07)	(0.07)	-	0.05	1.53	0.11	(1.42)	(1.47)
60	M.S.E.B. Holding Company Limited	2018-19	2019-20	8.56	8.56	(32.24)	-	88,940.23	-	86,766.29	86,766.29	(2,173.94)
61	Maharashtra Power Development Corporation Limited ^φ	2018-19	2019-20	(0.23)	(0.23)	(0.23)	-	0.45	1,017.82	4.79	(1,013.03)	(1,013.48)
62	Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited	2018-19	2019-20	6,095.93	1,311.70	1,096.62	73,210.76	47,614.31	28,634.01	50,457.58	22,400.57	(25,790.74)
63	Maharashtra State Electricity Transmission Company Limited ^φ	2018-19	2019-20	1,284.34	745.43	525.06	3,590.33	8,984.97	5,003.59	15,379.09	10,375.50	1,390.53
64	Maharashtra State Power Generation Company Limited ^φ	2018-19	2019-20	2,839.23	(325.81)	(333.50)	21,415.82	25,284.13	23,012.11	41,447.31	18,435.20	(6,848.93)
65	Kharghar Vikhroli Transmission Private Limited^	2019-20	2020-21	(0.79)	(0.79)	(0.79)	-	0.05	-	(0.74)	(0.74)	(0.79)
Sector wise total				10,226.97	1,738.79	1,254.84	98,216.91	1,70,824.29	57,683.60	1,94,054.53	1,36,947.93	(34,453.36)
SERVICE												
66	Maharashtra Tourism Development Corporation Limited ^φ	2016-17	2019-20	1.09	0.91	0.95	24.88	15.39	10.04	38.68	31.90	13.25
67	Mahatourism Corporation Limited	2017-18	2018-19	(0.01)	(0.01)	(0.01)	0.00	0.05	0.00	(0.02)	(0.02)	(0.07)
68	Nagpur Mass Transport Company Private Limited ^φ	2015-16	2016-17	0.15	0.15	0.10	0.00	2.00	0.00	2.23	2.23	0.23
Sector wise total				1.23	1.05	1.04	24.88	17.44	10.04	40.89	34.11	13.41

Appendix 2.1 (contd...)

(₹ in crore)

Sl. No.	Sector, Type and Name of the PSU	Period of accounts	Year in which finalised	Earnings before interest and tax (EBIT)	Net profit/loss (-) before dividend and tax	Net profit/loss (-) after interest and tax	Turnover	Paid-up capital ¹	Loans outstanding at the end of year ²	Capital employed ³	Net worth	Accumulated profit (+)/ Loss (-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
MISCELLANEOUS												
69	Krupanidhi Limited *	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01	0.00	0.01	0.01	0.00
70	Maharashtra Ex-Servicemen Corporation Limited	2016-17	2020-21	11.63	10.85	10.85	243.85	14.95	0.82	98.75	97.93	82.98
71	Maharashtra Information Technology Corporation Limited ^ϕ	FAA										
72	Mahila Arthik Vikas Mahamandal	2018-19	2019-20	1.93	1.93	1.94	0.00	3.86	0.00	11.39	52.79	7.53
73	Nagpur Flying Club	2018-19	2019-20	0.32	0.32	0.32	0.01	0.85	0.00	3.18	3.18	2.33
74	Village Social Transformation Foundation ^ϕ	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01	0.00	0.01	0.01	0.00
75	Babasaheb Ambedkar Samata Pratishthan	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	(0.02)	0.07	(0.02)
76	Chhatrapati Shahu Maharaj Research, Training & Human Development Institute ^ϕ	FAA	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
77	SPPU Research Park Foundation [^] ^ϕ	FAA	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
78	SPPU Edutech Foundation [^] ^ϕ	FAA	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sector wise total				13.88	13.10	13.11	243.86	19.68	0.82	113.32	153.99	92.82
Total A (All sector wise working Government companies)				10,843.39	1,957.16	1,605.43	1,01,545.15	1,77,825.21	66,196.43	2,07,667.57	1,50,078.54	(36,354.32)
B- WORKING STATUTORY CORPORATIONS												
AGRICULTURE & ALLIED												
1	Maharashtra State Warehousing Corporation	2018-19	2019-20	71.41	70.78	47.78	408.72	8.71	0.00	8.71	448.96	0.00
2	Maharashtra Krishna Valley Development Corporation ^ϕ	2017-18	2018-19	0.39	0.00	0.00	0.00	36,373.82	236.85	36,610.67	36,373.82	0.00
3	Konkan Irrigation Development Corporation ^ϕ	2017-18	2018-19	29.57	29.57	29.57	50.49	8,342.15	0.00	8,398.16	8,398.16	56.01
4	Vidarbha Irrigation Development Corporation ^ϕ	2017-18	2018-19	86.88	86.88	86.88	35.85	40,924.01	0.00	41,008.96	41,027.26	84.95
5	Tapi Irrigation Development Corporation	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	11,576.37	0.00	11,576.37	11,576.37	0.00
6	Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation ^ϕ	2016-17	2018-19	0.00	0.00	0.00	0.00	16,783.30	0.00	16,783.30	24,736.31	0.00
7	Maharashtra Water Conservation Corporation ^ϕ	2017-18	2018-19	(57.06)	(57.06)	(57.06)	0.10	1,931.18	0.00	1,931.18	2,154.89	0.00
Sector wise total				131.19	130.17	107.17	495.16	1,15,939.54	236.85	1,16,317.35	1,24,715.77	140.96
FINANCE												
8	Maharashtra State Financial Corporation ^ϕ	2014-15	2015-16	(13.78)	(13.78)	(13.78)	9.29	62.64	350.17	(224.76)	(579.04)	(687.90)
Sector wise total				(13.78)	(13.78)	(13.78)	9.29	62.64	350.17	(224.76)	(579.04)	(687.90)
INFRASTRUCTURE												
9	Maharashtra Industrial Development Corporation ^ϕ	2017-18	2019-20	6.89	0.11	0.11	366.56	0.00	0.00	38.39	38.94	38.94
Sector wise total				6.89	0.11	0.11	366.56	0.00	0.00	38.39	38.94	38.94
SERVICE												
10	Maharashtra State Road Transport Corporation	2018-19	2020-21	(938.15)	(939.87)	(939.87)	7,840.29	4,700.60	200.00	297.51	97.51	(4,603.09)
Sector wise total				(938.15)	(939.87)	(939.87)	7,840.29	4,700.60	200.00	297.51	97.51	(4,603.09)
Total B (All sector wise working Statutory corporations)				(813.85)	(823.37)	(846.37)	8,711.30	1,20,702.78	787.02	1,16,428.49	1,24,273.18	(5,111.09)
Grand Total (A + B)				10,029.54	1,133.79	759.06	1,10,256.45	2,98,527.99	66,983.45	3,24,096.06	2,74,351.72	(41,465.41)

Appendix 2.1 (concl.)												₹ in crore	
Sl. No.	Sector, Type and Name of the PSU	Period of accounts	Year in which finalised	Earnings before interest and tax (EBIT)	Net profit/loss (-) before dividend and tax	Net profit/loss (-) after interest and tax	Turnover	Paid-up capital ¹	Loans outstanding at the end of year ²	Capital employed ³	Net worth	Accumulated profit (+)/ Loss (-)	
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	
C- INACTIVE GOVERNMENT COMPANIES													
AGRICULTURE & ALLIED													
1	Dairy Development Corporation of Marathwada Limited	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.38	0.00	(2.75)	(2.75)	(3.13)	
2	Ellora Milk Products Limited	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.05	1.35	(0.13)	(1.48)	(1.53)	
3	MAFCO Limited esselpuny	2018-19	2019-20	0.11	0.11	0.09	0.00	5.04	0.00	5.49	5.49	0.45	
4	Parbhani Krishi Go-sanvardhan Limited	2018-19	2019-20	(0.04)	(0.04)	(0.04)	0.00	0.19	0.00	(0.99)	(0.99)	(1.18)	
5	Vidarbha Quality Seeds Limited ^φ	2018-19	2019-20	(0.01)	(0.01)	(0.0085)	0.00	0.10	0.00	(0.32)	(0.32)	(0.42)	
Sector wise total				0.07	0.07	0.05	0.00	5.76	1.35	1.30	(0.05)	(5.81)	
INFRASTRUCTURE													
6	Development Corporation of Vidarbha Limited ^φ	2018-19	2019-20	0.04	0.04	0.04	0.00	7.17	8.37	0.74	(7.63)	(14.80)	
7	The Maharashtra Land Development Corporation Limited ^φ	2015-16	2018-19	0.00	0.00	-	0.00	4.00	46.89	30.88	(16.01)	(20.01)	
8	Maharashtra Industrial Gas Transmission Company Limited	FAA											
9	Maharashtra State Housing Corporation Limited ^φ	2015-16	2016-17	0.02	0.02	0.02	0.00	0.01	0.00	0.54	0.54	0.53	
10	Marathwada Development Corporation Limited	2018-19	2019-20	0.38	0.38	0.21	0.00	10.17	48.15	47.06	(1.09)	(11.26)	
Sector wise total				0.44	0.44	0.27	0.00	21.35	103.41	79.22	(24.19)	(45.54)	
MANUFACTURING													
11	Godavari Garments Limited	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.24	7.73	(0.20)	(7.93)	(8.17)	
12	Kinwat Roofing Tiles Limited	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.19	0.97	(0.05)	(1.02)	(1.21)	
13	Maharashtra Electronics Corporation Limited ^φ	2016-17	2017-18	(22.04)	(42.71)	(42.71)	0.00	9.69	56.72	(311.66)	(368.38)	(378.07)	
14	Maharashtra State Textile Corporation Limited ^φ	2017-18	2018-19	(2.16)	(41.95)	(41.95)	0.00	236.16	0.00	(850.97)	(837.21)	(1,087.13)	
15	Marathwada Ceramic Complex Limited	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.68	6.60	0.05	(6.55)	(7.23)	
16	The Gondwana Paints and Minerals Limited ^φ	2018-19	2019-20	(0.01)	(0.01)	(0.01)	0.00	0.10	0.00	(1.34)	(1.34)	(1.44)	
17	The Pratap Spinning, Weaving and Manufacturing Company Limited ^φ	2018-19	2019-20	(0.01)	(0.01)	(0.01)	0.00	23.17	0.00	(40.73)	(40.73)	(63.90)	
Sector wise total				(24.21)	(84.67)	(84.67)	0.00	270.23	72.02	(1,204.90)	(1,263.16)	(1,547.15)	
MISCELLANEOUS													
18	Leather Industries Corporation of Marathwada Limited	2018-19	2019-20	0.04	0.04	0.04	0.00	0.64	6.09	0.06	(6.01)	(6.67)	
19	Vidarbha Tanneries Limited ^φ	2018-19	2019-20	(0.01)	(0.01)	(0.01)	0.00	0.10	1.04	(0.09)	(1.09)	(1.23)	
Sector wise total				0.03	0.03	0.03	0.00	0.74	7.13	(0.03)	(7.10)	(7.90)	
Total C (All sector wise inactive Government Companies)				(23.67)	(84.14)	(84.33)	0.00	298.08	183.91	(1,124.41)	(1,294.50)	(1,606.40)	
Grand Total (A + B+C)				10,005.87	1,049.65	674.73	1,10,256.45	2,98,826.07	67,167.36	3,22,971.65	2,73,057.22	(43,071.81)	

¹ Paid-up capital includes share application money.

² Loans outstanding at the end of the year represents long term loans from all sources.

³ Capital employed represents Shareholder funds (+) Long term Borrowings.

FAA stands for First Accounts awaited

^φ Did not finalise even a single account.

(*) Expenditure in respect of companies at Sl.No.A-15 and A-20 is recouped from Government hence the figure under profit/loss is 'Nil'.

♦ Deficit is recoverable from shareholders hence there is no loss/accumulated loss (Sl.No.A-69)

^ New Company Sl.No.A-46, A-47, A-65, A-77, A-78 financial statements during the year

Appendix 2.2
Details of Inactive companies
(Reference: Paragraph 2.4.4.12; Page 52)

(₹ in crore)

Sl. No.	Sector, Type and Name of the PSU	Period of accounts	Year in which finalised	Outstanding Liabilities (As per information furnished by PSUs)				Outstanding liabilities (As per latest finalised accounts)	Inactive since
				State Government	Central Government	Others	Total		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
AGRICULTURE & ALLIED									
1	Dairy Development Corporation of Marathwada Limited	2018-19	2019-20	0.00	0.00	2.79	2.79	0.00	Stopped activities since 1996 and GoM permitted winding up on 25-10-2011
2	Ellora Milk Products Limited	2018-19	2019-20	0.00	0.00	1.44	1.44	1.35	Stopped activities since 1996 and GoM permitted winding up on 25-10-2011
3	MAFCO Limited esselpuny	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	Information awaited
4	Parbhani Krishi Go-sanvardhan Limited	2018-19	2019-20	0.00	0.00	1.04	1.04	0.00	Stopped activities since 1996 and GoM permitted winding up on 25-10-2011
5	Vidarbha Quality Seeds Limited	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.36	0.36	0.00	Inactive since 1978
INFRASTRUCTURE									
6	Development Corporation of Vidarbha Ltd.	2018-19	2019-20	8.37	0.00	0.00	8.37	8.37	Inactive since December 2006
7	The Maharashtra Land Development Corporation Ltd.	2015-16	2018-19	0.00	0.00	0.00	0.00	46.89	Inactive since 28 January 2004
8	Maharashtra Industrial Gas Transmission Company Limited	FAA		46.88	0.00	0.00	46.88	0.00	Inactive since 13 August 2014
9	Maharashtra State Housing Corporation Ltd.	2015-16	2016-17	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	Information awaited
10	Marathwada Development Corporation Limited	2018-19	2019-20	48.16	0.00	0.00	48.16	48.16	Stopped activities in 1993. All employees were given VRS in 2005
MANUFACTURING									
11	Godavari Garments Limited	2018-19	2019-20	0.00	0.00	7.73	7.73	7.73	Stopped activities since 1996 and GoM permitted winding up on 25-10-2011
12	Kinwat Roofing Tiles Limited	2018-19	2019-20	0.00	0.00	0.96	0.96	0.96	Stopped activities since 1996 and GoM permitted winding up on 25-10-2011
13	Maharashtra Electronics Corporation Limited	2016-17	2017-18	57.72	0.00	12.19	69.91	56.72	Information awaited
14	Maharashtra State Textile Corporation Ltd.	2017-18	2018-19	173.91	0.00	0.00	173.91	0.00	Inactive since 10 January 2001
15	Marathwada Ceramic Complex Limited	2018-19	2019-20	0.00	0.00	6.55	6.55	6.60	Stopped activities since 1996 and GoM permitted winding up on 25-10-2011
16	The Gondwana Paints and Minerals Limited	2018-19	2019-20	0.00	0.00	1.31	1.31	0.00	Inactive since 21 September 1993
17	The Pratap Spinning, Weaving and Manufacturing Company Limited	2018-19	2019-20	0.00	0.00	23.12	23.12	0.00	Information awaited
18	Leather Industries Corporation of Marathwada Limited	2018-19	2019-20	0.00	0.00	6.09	6.09	6.09	Stopped activities since 1996 and GoM permitted winding up on 25-10-2011
19	Vidarbha Tanneries Limited	2018-19	2019-20	0.00	0.00	1.04	1.04	1.04	Inactive since 30 November 1993
Total (All sector wise inactive Government Companies)				335.04	0.00	64.62	399.66	183.91	

Appendix - 3.1 (Reference: Paragraph 3.1; Page 75) Glossary of important Budget related terms	
1.	‘Accounts’ or ‘actuals’ of a year - are the amounts of receipts and disbursements for the financial year beginning on <i>April 1st</i> and ending on <i>March 31st</i> following, as finally recorded in the Accounting authority’s books (as audited by C&AG). Provisional Accounts refers to the unaudited accounts.
2.	‘Administrative approval’ of a scheme, proposal or work - is the formal acceptance thereof by the competent authority for the purpose of incurring expenditure. Taken with the provision of funds in the budget, it operates as a financial sanction to the work during that particular year in which the Administrative Approval is issued.
3.	‘Annual financial statement’ – Also referred to as Budget means the statement of estimated receipts and expenditure of the Central/State Government for each financial year, laid before the Parliament /State Legislature.
4.	‘Appropriation’ - means the amount authorized by the Parliament/State Legislature for expenditure under different primary unit of appropriation or part thereof placed at the disposal of a disbursing officer.
5.	‘Charged Expenditure’ - means such expenditure as is not to be submitted to the vote of the Legislature under the provisions of the Constitution.
6.	‘Consolidated Fund of India/State’ - All revenues of the Union/State Government, loans raised by it and all moneys received in repayment of loans form the Consolidated Fund of India/ State. No moneys out of this Fund can be appropriated except in accordance with the law and for the purposes and in the manner provided in the Constitution.
7.	‘Contingency Fund’ - is in the nature of an imprest. The Contingency Fund is intended to provide advances to the executive /Government to meet unforeseen expenditure arising in the course of a year pending its authorization by the Parliament/State Legislature. The amounts drawn from the Contingency Fund are recouped after the Parliament/State Legislature approves it through the Supplementary Demands.
8.	‘Controlling Officer (budget)’ - means an officer entrusted by a Department with the responsibility of controlling the incurring of expenditure and/or the collection of revenue. The term includes the Heads of Department and also the Administrators.
9.	‘Drawing and Disbursing Officer’ (DDO) - means a Head of Office and also any other Officer so designated by the Finance Department of the State Government, to draw bills and make payments on behalf of the State Government. The term shall also include a Head of Department where he himself discharges such function
10.	‘Excess Grant’ – Excess grant means the amount of expenditure over and above the provision allowed through the original/supplementary grant, that requires regularization by obtaining excess grant from the Parliament /State Legislature under Article 115/205 of the Constitution.
11.	New Service’ – As appearing in Article 115(1)(a)/205(1)(a) of the Constitution, New Service means expenditure arising out of a new policy decision, not brought to the notice of Parliament/State Legislature earlier, including a new activity or a new form of investment.
12.	‘New Instrument of Service’ - means relatively large expenditure arising out of important expansion of an existing activity.
13.	‘Public Accounts’ - means the Public Account referred to in Article 266(2) of the Constitution. The receipts and disbursements such as deposits, reserve funds, remittances, etc. which do not form part of the Consolidated Fund are included in the Public Account. Disbursements from the Public Account are not subject to vote by the Parliament/State Legislature, as they are not moneys issued out of the Consolidated Fund of India/State.
14.	‘Reappropriation’ - means the transfer, by a competent authority, of savings from one unit of appropriation to meet additional expenditure under another unit within the same grant or charged appropriation.

Appendix - 3.1 (concl...)	
15.	'Revised Estimate' - is an estimate of the probable receipts or expenditure for a financial year, framed in the course of that year, with reference to the transactions already recorded and anticipation for the remainder of the year in the light of the orders already issued.
16.	'Supplementary Demands for Grants' - means the statement of supplementary demands laid before the legislature, showing the estimated amount of further expenditure necessary in respect of a financial year over and above the expenditure authorized in the Annual Financial Statement for that year. The demand for supplementary may be token, technical or substantive/cash.
	a) Cash Supplementary is over and above the original budget provisions and results in enhancement of the allocation for the Demand/Grant. It should be obtained as a last resort and after proper due diligence. Presently, this method is followed by the State.
	b) There are four Sections in each Demand i.e., Revenue Voted, Revenue Charged, Capital Voted and Capital Charged. Technical Supplementary , after obtaining the approval of the State Legislature, allows to utilize the savings of one of the Sections for any other Section.
	c) Token Supplementary allows to utilize the savings within the same section of the grant.
17.	'Major Head' - means a Major Head of account for the purpose of recording and classifying the receipts and disbursements of the State. A Major Head, particularly the one falling within the Consolidated Fund, generally corresponds to a 'function' of Government such as Agriculture, Education, Health, etc.
18.	'Sub-Major Head' - means an intermediate head of account introduced between a Major Head and the Minor Heads under it, when the Minor Heads are numerous and can conveniently be grouped together under such intermediate Head.
19.	'Minor Head' - means a head subordinate to a Major Head or a Sub-Major Head. A Minor Head subordinate to a Major Head identifies a "programme" undertaken to achieve the objectives of the function represented by the Major Head.
20.	'Sub-Head' - means a unit of account next subordinate to a Minor Head which normally denotes the scheme or organisation under that Minor Head or programme.
21.	'Major Work' - means an original work, the estimated cost of which exclusive of departmental charges exceeds the amount as notified by the Government from time to time.
22.	'Minor Work' - means an original work, the estimated cost of which exclusive of departmental charges does not exceed the amount as notified by the Government from time to time.
23.	'Modified Grant or Appropriation' - means the sum allotted to any Sub-Head of Appropriation as it stands after Re-Appropriation or the sanction of an Additional or Supplementary Grant by competent authority.
24.	'Supplementary or Additional Grant or Appropriation' - means a provision included in an Appropriation Act, during the course of a financial year, to meet expenditure in excess of the amount previously included in an Appropriation Act for that year.
25.	'Schedule of New Expenditure' - means a statement of items of new expenditure proposed for inclusion in the Budget for the ensuing year.
26.	'Token demand' - means a demand made to the Assembly for a nominal or token sum when, for example, it is proposed to meet the entire expenditure on a new service from savings out of the sanctioned budget grant.

Appendix- 3.2 (Reference: Paragraph 3.3.1; Page 78) Grants/ Appropriation closed with excess supplementary provisions during 2019-20						
						(₹ in crore)
Sr. No.	Grant No.	Description	Original	Supplementary	Actual Expenditure	Savings out of Original provision
Revenue Charged						
1	J01	Administration of Justice	400.18	11.62	332.06	68.12
2	M02	Food Storage and Warehousing	94.02	61.98	93.91	0.11
3	I01	Interest payments	673.31	75.00	576.74	96.57
TOTAL			1167.51	148.60	1002.71	164.80
Revenue Voted						
4	J01	Administration of Justice	2152.21	13.33	1804.00	348.21
5	G07	Social Security and Welfare	153.42	13.49	124.85	28.57
6	G05	Treasury and Accounts Administration	372.33	14.72	354.04	18.29
7	A06	Information and Publicity	224.91	15.00	122.64	102.27
8	C05	Other Social Services	46.07	16.84	44.85	1.22
9	E02	General Education	58544.01	22.60	52740.44	5803.57
10	E03	Secretariat and Other Social Services	304.24	24.13	180.80	123.44
11	W02	General Education	8016.71	45.95	5849.87	2166.84
12	A05	Social Services	245.91	49.03	233.33	12.58
13	ZD02	Art and Culture	146.93	51.00	143.04	3.89
14	ZE01	Minorities Development	448.89	83.27	223.88	225.01
15	O01	District Administration	354.00	100.00	176.92	177.08
16	F04	Compensation and Assignments to Local Bodies and Panchayati Raj Institutions	20579.45	150.00	20121.62	457.83
17	W03	Technical Education	1786.38	160.00	1715.14	71.24
18	ZD04	Tourism	408.35	182.27	196.88	211.47
19	T05	Revenue Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	7626.80	190.07	5172.26	2454.54
20	B07	Economic Services	299.98	200.00	183.00	116.98
21	Y02	Water Supply and Sanitation	6408.81	200.00	2046.21	4362.60
22	D04	Animal Husbandry	1264.05	230.51	1178.28	85.77
23	S01	Medical and Public Health	3653.42	240.86	3368.34	285.08
24	ZA02	Social Security and Welfare	2319.04	251.26	1726.30	592.74
25	A04	Secretariat and Miscellaneous General Services	1008.41	305.36	786.50	221.91
26	F02	Urban Development and Other Advance Services	14094.48	366.73	8642.30	5452.18
27	B01	Police Administration	17150.82	462.11	16280.63	870.19
28	M02	Food Storage and Warehousing	2589.99	463.05	2138.53	451.46
29	C07	Forest	2715.09	525.57	2070.31	644.78
30	D03	Agriculture Services	8488.68	709.83	6856.49	1632.19
31	B03	Transport Administration	1883.91	722.11	1723.95	159.96
32	R01	Medical and Public Health	10427.75	1162.51	9449.46	978.29

Appendix - 3.2 (concl...)

Sr. No.	Grant No.	Description	Original	Supplementary	Actual Expenditure	Savings out of Original provision
33	H05	Roads and Bridges	5909.13	1278.40	5816.20	92.93
34	N03	Welfare of Scheduled Caste and Scheduled Tribes, Other Backward Classes and Minorities	8443.87	1490.27	6559.11	1884.76
35	L03	Rural Development Programmes	8537.62	2296.12	6975.92	1561.70
TOTAL			196605.66	12036.39	165006.09	31599.57
Capital Voted						
36	K11	Capital Expenditure on Energy	414.00	10.69	32.05	381.95
37	ZH05	Capital Expenditure on Irrigation	2723.36	28.50	823.61	1899.75
38	H08	Capital Expenditure On Public Works Administrative and Functional Buildings	1862.74	73.68	734.34	1128.40
39	D09	Capital Expenditure on Animal Husbandry	103.52	215.01	90.83	12.69
40	V03	Capital Expenditure on Social Services	91.49	300.14	43.55	47.94
41	B10	Capital Expenditure on Economic Services	1549.67	357.42	1045.95	503.72
42	Y06	Capital Expenditure on Economic and Social Services	32.33	442.48	22.89	9.44
43	C10	Capital Expenditure on Economic Services	1069.25	461.38	1053.28	15.97
44	O10	Capital Outlay on Other Rural Development Programmes	7643.71	581.09	908.54	6735.17
TOTAL			15490.07	2470.39	4755.04	10735.03
GRAND TOTAL			213263.24	14655.38	170763.84	42499.40

Source: Information obtained from VLC Section of Accountant General (A&E)-I, Maharashtra

Appendix-3.3
(Reference: Paragraph 3.3.4 and 3.3.6.3; Page 80, 85)
Unnecessary re-appropriation of funds during 2019-20

(₹ in crore)

Sr. No.	Grant	SBH	Description	Original	Sup	Re-app	Total	Actual	Saving
1	B01	205500108 009	Police Administration	3292.82	35.00	0.78	3328.60	2729.66	598.94
2	V02	285100110 598	Co-operation	90.00	100.00	10.00	200.00	53.98	146.02
3	R01	221001110 A014	Medical and Public Health	883.14	56.17	7.36	946.67	847.28	99.39
4	B01	205500001 001	Police Administration	189.15	0.50	2.80	192.45	133.26	59.19
5	L03	305404196 241	Rural Development Programmes	433.32	0.00	15.00	448.32	389.44	58.88
6	V02	242500195 251	Co-operation	20.00	0.00	49.10	69.10	11.99	57.11
7	E02	220201800 H67	General Education	215.00	0.00	20.73	235.73	181.98	53.75
8	D03	240100110 442	Agriculture Services	60.00	39.29	38.06	137.35	98.07	39.28
9	R01	221006101 093	Medical and Public Health	125.00	0.00	10.07	135.07	105.57	29.50
10	B01	205500101 057	Police Administration	74.62	1.00	0.54	76.16	51.85	24.31
11	B01	205500111 044	Police Administration	412.90	0.00	9.71	422.61	402.22	20.39
12	ZC01	201102103 007	Parliament / State/Union Territory Legislatures	73.04	0.00	0.30	73.34	55.26	18.08
13	F02	221780192 951	Urban Development and Other Advance Services	50.00	0.00	6.15	56.15	41.15	15.00
14	V02	285100110 599	Co-operation	12.00	0.00	10.00	22.00	7.20	14.80
15	O77	451500800 048	District Plan - Akola - Capital	40.77	0.00	3.86	44.63	31.94	12.69
16	B01	205500101 005	Police Administration	100.64	0.00	0.67	101.31	88.88	12.43
17	K07	285280102 047	Industries	15.00	20.00	6.00	41.00	30.00	11.00

Source: Appropriation Accounts 2019-20

Appendix –3.4

(Reference: Paragraph 3.3.5; Page 80)

Grants/appropriations which closed with savings of more than ₹ 10 crore each and more than 20 per cent of the total provisions

(₹ in crore)

Sl. No.	Grant No.	Description	Original	Supple-mentary	Total provisions	Actual	Savings	Amount surrendered
Revenue (Voted)								
1	V02	Co-operation	1603.89	19494.57	21098.46	6922.04	14176.42	5185.43
2	Q03	Housing	7146.78	0.00	7146.78	117.18	7029.60	7029.21
3	F02	Urban Development and Other Advance Services	14094.48	366.73	14461.21	8642.30	5818.91	5897.11
4	Y02	Water Supply and Sanitation	6408.81	200.00	6608.81	2046.21	4562.60	4593.82
5	O03	Rural Employment	5139.25	0.00	5139.25	1047.35	4091.90	2419.28
6	L03	Rural Development Programmes	8537.62	2296.12	10833.74	6975.92	3857.82	3856.84
7	N03	Welfare of Scheduled Caste and Scheduled Tribes, Other Backward Classes and Minorities	8443.87	1490.27	9934.14	6559.11	3375.03	3360.12
8	T05	Revenue Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	7626.80	190.07	7816.87	5172.26	2644.61	2645.07
9	D03	Agriculture Services	8488.68	709.83	9198.51	6856.49	2342.02	2320.13
10	W02	General Education	8016.71	45.95	8062.66	5849.87	2212.79	2212.81
11	O04	Other Rural Development Programmes	2175.47	0.00	2175.47	0.04	2175.43	2175.44
12	K07	Industries	2991.84	2170.00	5161.84	3589.24	1572.60	1567.91
13	G02	Other Fiscal and Miscellaneous Services	1732.93	0.00	1732.93	210.34	1522.59	1522.58
14	C07	Forest	2715.09	525.57	3240.67	2070.31	1170.36	0.00
15	M02	Food Storage and Warehousing	2589.99	463.05	3053.04	2138.53	914.51	977.97
16	B03	Transport Administration	1883.91	722.11	2606.02	1723.95	882.07	294.75
17	ZA02	Social Security and Welfare	2319.04	251.26	2570.30	1726.30	844.00	856.14
18	C01	Revenue and District Administration	2765.81	0.75	2766.56	2185.94	580.62	589.84
19	A04	Secretariat and Miscellaneous General Services	1008.41	305.36	1313.77	786.50	527.27	525.49
20	A07	Civil Aviation	231.92	485.00	716.92	265.15	451.77	451.77
21	ZD04	Tourism	408.35	182.27	590.62	196.88	393.74	388.86
22	B07	Economic Services	299.98	200.00	499.98	183.00	316.98	316.98
23	D04	Animal Husbandry	1264.05	230.51	1494.56	1178.28	316.28	316.59
24	ZE01	Minorities Development	448.89	83.27	532.16	223.88	308.28	183.23
25	N02	Secretariat and Other Social Services	744.38	0.00	744.38	464.98	279.40	276.70
26	O01	District Administration	354.00	100.00	454.00	176.92	277.08	277.08
27	U04	Ecology and Environment	240.30	0.00	240.30	9.82	230.48	230.48
28	L05	Compensation and Assignments to Local Bodies and Panchayati Raj Institutions	617.31	0.00	617.31	414.93	202.38	200.73
29	D05	Dairy Development	463.02	266.54	729.56	542.71	186.85	235.16
30	I01	Interest payments	673.31	75.00	748.31	576.74	171.57	0.00
31	L05	Compensation and Assignments to Local Bodies and Panchayati Raj Institutions	760.05	0.00	760.05	599.73	160.32	155.92
32	E03	Secretariat and Other Social Services	304.24	24.13	328.37	180.80	147.57	145.20
33	W04	Art and Culture	338.14	7.30	345.44	208.43	137.01	84.46

Appendix -3.4(contd...)								
Sl. No.	Grant No.	Description	Original	Supple- mentary	Total provisions	Actual	Savings	Amount surrendered
34	A06	Information and Publicity	224.91	15.00	239.91	122.64	117.27	115.88
35	O07	Secretariat-Economic Services	265.77	0.80	266.57	151.88	114.69	114.45
36	D06	Fisheries	130.00	132.05	262.05	147.44	114.61	114.57
37	K04	Labour and Employment	255.99	0.00	255.99	155.76	100.23	100.00
38	M02	Food Storage and Warehousing	94.03	61.98	156.01	93.91	62.10	0.02
39	A05	Social Services	245.91	49.03	294.94	233.33	61.61	64.03
40	ZC01	Parliament / State/Union Territory Legislatures	247.86	0.00	247.86	187.31	60.55	42.82
41	ZD02	Art and Culture	146.93	51.00	197.93	143.04	54.89	71.04
42	O06	Other Scientific Research	70.40	0.00	70.40	20.71	49.69	49.69
43	J02	Secretariat and Other Social and Economic Services	154.61	0.00	154.61	106.88	47.73	49.13
44	G07	Social Security and Welfare	153.42	13.49	166.91	124.85	42.06	42.03
45	G06	Pensions and Other Retirement Benefits	90.32	0.00	90.32	50.66	39.66	0.00
46	Q01	Interest Payments	38.65	0.00	38.65	0.71	37.94	38.65
47	M03	Secretariat and Other Economic Services	115.47	1.92	117.39	79.99	37.40	37.38
48	D07	Secretariat and other Economic Services	73.47	0.30	73.77	37.73	36.04	36.52
49	A08	Census Surveys and Statistics	0.00	26.53	26.53	0.00	26.53	26.53
50	H04	Secretariat and Other Economic Services	77.25	0.00	77.25	51.35	25.90	0.00
51	C06	Relief on account of Natural Calamities	0.00	25.35	25.35	0.00	25.35	25.35
52	C04	Secretariat and Other General Services	66.03	0.00	66.03	43.90	22.13	0.00
53	F03	Secretariat and Other Social Services	39.31	0.18	39.49	18.59	20.90	20.83
54	W07	Revenue Expenditure on Removal of Regional Imbalance	4.14	32.28	36.42	16.13	20.29	20.55
55	B03	Transport Administration	50.00	0.00	50.00	30.00	20.00	10.00
56	O03	Rural Employment	50.00	0.00	50.00	30.03	19.97	19.97
57	C05	Other Social Services	46.07	16.85	62.91	44.85	18.06	0.00
58	B04	Secretariat and Other General Services	66.58	3.93	70.50	52.53	17.97	17.69
59	O09	Census, Survey and Statistics	70.77	4.83	75.60	59.18	16.42	16.27
60	K01	Other Taxes and Duties on Commodities and Services	68.17	0.00	68.17	53.47	14.70	14.67
61	A01	Governor and Council of Ministers	30.70	0.00	30.70	16.52	14.18	14.45
62	G04	Secretariat - General Services	49.37	0.00	49.37	36.03	13.34	13.34
63	ZF02	Art and Culture	22.60	1.00	23.60	10.68	12.92	12.73
64	I04	Secretariat-Economic Services	53.01	0.00	53.01	40.28	12.73	0.00
65	L04	Secretariat-Economic Services	45.20	0.00	45.20	33.21	11.99	10.80
66	T04	Secretariat-Social Services	23.42	0.00	23.42	12.68	10.74	10.70
67	D01	Interest Payments	42.98	0.00	42.98	32.27	10.71	10.71
Total			105950.66	31322.18	137272.83	72080.67	65192.16	52413.90
Capital (Voted)								
68	O10	Capital Outlay on Other Rural Development Programmes	7643.71	581.09	8224.80	908.54	7316.26	7314.10
69	ZH05	Capital Expenditure on Irrigation	2723.36	28.50	2751.86	823.61	1928.25	1929.82
70	L07	Capital Expenditure on Rural Development	2809.84	0.00	2809.84	1438.38	1371.46	1371.47

State Finances Audit Report for the year ended 31 March 2020

Appendix –3.4(concl...)								
Sr. No.	Grant No.	Description	Original	Supple-mentary	Total provisions	Actual	Savings	Amount surrendered
71	H08	Capital Expenditure On Public Works Administrative and Functional Buildings	1862.74	73.68	1936.42	734.34	1202.08	0.00
72	B10	Capital Expenditure on Economic Services	1549.67	357.42	1907.10	1045.95	861.15	736.85
73	F05	Capital Expenditure on Social Services	370.01	2373.58	2743.59	2024.10	719.49	718.01
74	C10	Capital Expenditure on Economic Services	1069.25	461.38	1530.63	1053.28	477.35	0.00
75	Y06	Capital Expenditure on Economic and Social Services	32.33	442.48	474.81	22.89	451.92	451.86
76	K11	Capital Expenditure on Energy	414.00	10.69	424.69	32.05	392.64	360.69
77	V03	Capital Expenditure on Social Services	91.50	300.14	391.64	43.55	348.09	348.08
78	C09	Capital Expenditure on Other Administrative and Social Services	150.05	100.00	250.05	0.00	250.05	0.00
79	S04	Capital outlay on Medical and Public Health	300.77	498.22	798.99	550.06	248.93	247.10
80	D09	Capital Expenditure on Animal Husbandry	103.52	215.01	318.53	90.83	227.70	227.70
81	T06	Capital Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	694.93	0.00	694.93	482.88	212.05	212.13
82	N04	Capital Expenditure on Social Services	330.30	0.00	330.30	124.52	205.78	205.78
83	V05	Capital Expenditure on Economic Services	203.00	0.03	203.03	14.71	188.32	188.32
84	ZC03	Loans to Government Servants,etc.	0.88	99.62	100.51	1.39	99.12	98.75
85	H09	Capital Outlay on Removal of Regional Imbalance	68.96	0.00	68.96	15.29	53.67	0.00
86	N07	District Schemes	84.48	0.00	84.48	33.76	50.72	50.72
87	G08	Capital Outlay on Other Administrative Services	44.82	0.00	44.82	0.00	44.82	44.82
88	C12	Loans to Government Servants,etc.	154.16	0.00	154.16	112.10	42.06	0.00
89	B11	Loans to Government Servants,etc.	117.28	0.00	117.28	83.54	33.74	33.48
90	ZG04	Capital outlay on Welfare of SC	13.00	44.32	57.32	26.59	30.73	30.73
91	R04	Loans for Family Welfare	64.91	0.00	64.91	38.42	26.49	10.14
92	O19	District Plan - Thane	83.00	0.00	83.00	57.45	25.55	25.55
93	O11	Capital Outlay on Hill Areas	95.00	0.00	95.00	73.55	21.45	21.92
94	O77	District Plan - Akola - Capital	69.38	0.00	69.38	48.79	20.59	20.59
95	G10	Loans to Government Servants, etc..	51.12	0.00	51.12	33.89	17.23	16.68
96	ZA03	Capital Outlay on Other Social Services	28.36	0.00	28.36	12.93	15.43	15.16
97	K10	Capital Expenditure on Industries	14.38	0.00	14.38	0.00	14.38	14.38
98	W09	Loans to Government Servants,etc.	34.55	0.00	34.55	20.72	13.84	13.73
99	J05	Loans to Government Servants,etc.	27.00	0.00	27.00	14.11	12.89	13.05
100	W08	Capital Outlay on Other Social Services	10.20	0.00	10.20	0.00	10.20	10.20
Total			21310.46	5586.16	26896.64	9962.22	16934.42	14731.81
Grand Total			127261.12	36908.34	164169.48	82042.89	82126.59	67145.71

Source: Appropriation Accounts 2019-20 and VLC data from Accountant General (A&E)-I, Maharashtra

Appendix- 3.5									
(Reference: Paragraph 3.3.5; Page 80)									
Grants/ Appropriation having large (savings above ₹ 100 crore) during the year 2019-20									
									(₹ in crore)
Sr. No.	Grant No.	Description	Original	Supple-mentary	Total	Actual	Saving	Surrender	Savings excluding Surrender
Revenue (Voted)									
1	V02	Co-operation	1603.88	19494.57	21098.45	6922.04	14176.41	5185.42	8990.99
2	Q03	Housing	7146.78	0.00	7146.78	117.18	7029.60	7029.20	0.40
3	E02	General Education	58544.01	22.60	58566.61	52740.44	5826.17	5740.35	85.82
4	F02	Urban Development and Other Advance Services	14094.48	366.73	14461.21	8642.30	5818.91	5897.10	(-)78.19
5	Y02	Water Supply and Sanitation	6408.81	200.00	6608.81	2046.21	4562.60	4593.82	(-)31.22
6	O03	Rural Employment	5139.25	0.00	5139.25	1047.35	4091.90	2419.28	1672.62
7	L03	Rural Development Programmes	8537.62	2296.12	10833.74	6975.92	3857.82	3856.84	0.98
8	N03	Welfare of Scheduled Caste and Scheduled Tribes, Other Backward Classes and Minorities	8443.88	1490.27	9934.15	6559.11	3375.04	3360.11	14.93
9	T05	Revenue Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	7626.80	190.07	7816.87	5172.26	2644.61	2645.07	(-)0.46
10	D03	Agriculture Services	8488.69	709.83	9198.52	6856.48	2342.04	2320.15	21.89
11	W02	General Education	8016.71	45.95	8062.66	5849.87	2212.79	2212.81	(-)0.02
12	O04	Other Rural Development Programmes	2175.47	0.00	2175.47	0.04	2175.43	2175.43	0.00
13	R01	Medical and Public Health	10427.75	1162.51	11590.26	9449.46	2140.80	2115.32	25.48
14	K07	Industries	2991.84	2170.00	5161.84	3589.24	1572.60	1567.91	4.69
15	G02	Other Fiscal and Miscellaneous Services	1732.93	0.00	1732.93	210.34	1522.59	1522.58	0.01
16	H05	Roads and Bridges	5909.13	1278.40	7187.53	5816.20	1371.33	0.00	1371.33
17	B01	Police Administration	17150.82	462.11	17612.93	16280.63	1332.30	1366.85	(-)34.55
18	G03	Interest Payments and Debt Servicing	34370.29	0.00	34370.29	33121.40	1248.89	1108.38	140.51
19	C07	Forest	2715.10	525.57	3240.67	2070.31	1170.36	1050.14	120.22
20	M02	Food Storage and Warehousing	2589.99	463.05	3053.04	2138.53	914.51	977.97	(-)63.46
21	X01	Social Security and Nutrition	3000.98	2130.84	5131.82	4219.79	912.03	991.57	(-)79.54
22	B03	Transport Administration	1883.91	722.11	2606.02	1723.95	882.07	294.75	587.32
23	K06	Energy	7476.73	3967.41	11444.14	10593.70	850.44	850.89	(-)0.45
24	ZA02	Social Security and Welfare	2319.04	251.26	2570.30	1726.30	844.00	856.14	(-)12.14
25	F04	Compensation and Assignments to Local Bodies and Panchayati Raj Institutions	20579.45	150.00	20729.45	20121.62	607.83	607.83	0.00
26	C01	Revenue and District Administration	2765.81	0.75	2766.56	2185.94	580.62	589.84	(-)9.22
27	A04	Secretariat and Miscellaneous General Services	1008.41	305.36	1313.77	786.50	527.27	525.49	1.78
28	S01	Medical and Public Health	3653.42	240.86	3894.28	3368.34	525.94	503.86	22.08
29	ZG03	Welfare of Vimukta Jatis, Nomadic Tribes, Other Backward Classes and Special Backward Classes	2765.43	695.25	3460.68	2940.02	520.66	520.60	0.06

Appendix- 3.5 (contd...)									
Sr. No.	Grant No.	Description	Original	Supplementary	Total	Actual	Saving	Surrender	Savings excluding Surrender
30	H06	Public Works and Administrative and Functional Buildings.	2923.08	8.00	2931.08	2411.35	519.73	0.00	519.73
31	A07	Civil Aviation	231.92	485.00	716.92	265.15	451.77	451.77	0.00
32	I03	Irrigation, Power and Other Economic Services	2210.80	0.40	2211.20	1772.55	438.65	433.79	4.86
33	ZD04	Tourism	408.35	182.27	590.62	196.88	393.74	388.86	4.88
34	J01	Administration of Justice	2152.21	13.33	2165.54	1804.00	361.54	394.45	(-)32.91
35	B07	Economic Services	299.98	200.00	499.98	183.00	316.98	316.98	0.00
36	D04	Animal Husbandry	1264.05	230.51	1494.56	1178.28	316.28	316.59	(-)0.31
37	ZE01	Minorities Development	448.89	83.27	532.16	223.88	308.28	183.23	125.05
38	L02	District Administration	5334.69	315.17	5649.86	5344.17	305.69	303.79	1.90
39	N02	Secretariat and Other Social Services	744.38	0.00	744.38	464.98	279.40	276.70	2.70
40	O01	District Administration	354.00	100.00	454.00	176.92	277.08	277.08	0.00
41	A02	Elections	2088.64	0.00	2088.64	1854.71	233.93	224.38	9.55
42	W03	Technical Education	1786.38	160.00	1946.38	1715.14	231.24	231.27	(-)0.03
43	U04	Ecology and Environment	240.30	0.00	240.30	9.82	230.48	230.48	0.00
44	L05	Compensation and Assignments to Local Bodies and Panchayati Raj Institutions	617.31	0.00	617.31	414.93	202.38	200.73	1.65
45	D05	Dairy Development	463.03	266.54	729.57	542.71	186.86	235.16	(-)48.30
46	I01	Interest payments	673.31	75.00	748.31	576.74	171.57	171.57	0.00
47	N06	Social Justice and Special Assistance Department	2686.07	0.00	2686.07	2522.95	163.12	163.11	0.01
48	L05	Compensation and Assignments to Local Bodies and Panchayati Raj Institutions	760.05	0.00	760.05	599.73	160.32	155.92	4.40
49	G01	Sales Tax Administration	950.29	0.00	950.29	792.45	157.84	154.50	3.34
50	E03	Secretariat and Other Social Services	304.25	24.13	328.38	180.80	147.58	145.20	2.38
51	L01	Interest Payments	1448.68	0.00	1448.68	1311.47	137.21	175.31	(-)38.10
52	W04	Art and Culture	338.14	7.30	345.44	208.43	137.01	84.46	52.55
53	A06	Information and Publicity	224.91	15.00	239.91	122.64	117.27	115.88	1.39
54	O07	Secretariat-Economic Services	265.77	0.80	266.57	151.88	114.69	114.45	0.24
55	D06	Fisheries	130.00	132.05	262.05	147.44	114.61	114.57	0.04
TOTAL			288916.89	41640.39	330557.28	248444.47	82112.81	68745.93	13366.88
Capital (Voted)									
56	O10	Capital Outlay on Other Rural Development Programmes	7643.71	581.09	8224.8	908.54	7316.26	7314.10	2.16
57	ZH05	Capital Expenditure on Irrigation	2723.36	28.5	2751.86	823.61	1928.25	1929.82	(-)1.57
58	I05	Capital Expenditure on Irrigation	10049.86	2838.15	12888.01	11015.68	1872.33	840.38	1031.95
59	H07	Capital Expenditure on Social Services and Economic Services	6776.28	5302	12078.28	10612.87	1465.41	1457.95	7.46
60	L07	Capital Expenditure on Rural Development	2809.84	0	2809.84	1438.38	1371.46	1371.47	(-)0.01

Appendix- 3.5 (concl...)									
Sr. No.	Grant No.	Description	Original	Supple-mentary	Total	Actual	Saving	Surrender	Savings excluding Surrender
61	H08	Capital Expenditure On Public Works and Administrative and Functional Buildings	1862.74	73.68	1936.42	734.34	1202.08	1195.35	6.73
62	B10	Capital Expenditure on Economic Services	1549.68	357.42	1907.10	1045.94	861.16	736.85	124.31
63	F05	Capital Expenditure on Social Services	370.01	2373.58	2743.59	2024.10	719.49	718.01	1.48
64	M04	Capital Expenditure on Food	6530.28	0	6530.28	5934.22	596.06	715.49	(-)119.43
65	C10	Capital Expenditure on Economic Services	1069.25	461.38	1530.63	1053.28	477.35	477.85	(-)0.50
66	Y06	Capital Expenditure on Economic and Social Services	32.33	442.48	474.81	22.89	451.92	451.86	0.06
67	K11	Capital Expenditure on Energy	414	10.69	424.69	32.05	392.64	360.69	31.95
68	V03	Capital Expenditure on Social Services	91.50	300.13	391.63	43.54	348.09	348.07	0.02
69	C09	Capital Expenditure on Other Administrative and Social Services	150.05	100	250.05	0	250.05	250.05	0.00
70	S04	Capital outlay on Medical and Public Health	300.77	498.22	798.99	550.06	248.93	247.10	1.83
71	D09	Capital Expenditure on Animal Husbandry	103.52	215.01	318.53	90.83	227.70	227.70	0.00
72	T06	Capital Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	694.93	0	694.93	482.88	212.05	212.13	(-)0.08
73	N04	Capital Expenditure on Social Services	330.30	0	330.30	124.52	205.78	205.78	0.00
74	V05	Capital Expenditure on Economic Services	203	0.03	203.03	14.71	188.32	188.32	0.00
TOTAL			43705.41	13582.36	57287.77	36952.44	20335.33	19248.97	1086.36
GRAND TOTAL			332622.30	55222.75	387845.05	285396.91	102448.14	87994.90	14453.24

Source: Information obtained from VLC of Accountant General (A&E)-I, Maharashtra, Mumbai

Appendix – 3.6

(Reference: Paragraph 3.3.5.1; Page 82)

Grants which closed with savings of more than ₹ 100 crore persistently during 2015-16 to 2019-20

(₹ in crore)

Sr. No.	Number and Name of the grant	Amount of savings (per cent to total grants)				
		2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Revenue Voted						
1	B01-Police Administration	715.89 (14.59)	842.9 (6.89)	940.89 (7.59)	1426.59 (10.43)	1332.30 (7.56)
2	C01-Revenue and District Administration	317.86 (17.79)	311.8 (16.42)	515.56 (24.1)	638.25 (27.77)	580.62 (20.99)
3	C07-Forest	281.87 (13.78)	331.09 (15.1)	566.13 (21.41)	481.3 (17.06)	1170.36 (36.11)
4	D03-Agriculture Services	723.07 (13.65)	1024.24 (11.59)	1562.01 (22.56)	1790.18 (23.46)	2342.02 (25.46)
5	D04-Animal Husbandry	166.09 (16.86)	148.55 (13.85)	204.62 (19.08)	161.51 (14.8)	316.28 (21.16)
6	E02-General Education	3317.57 (8.48)	4502.23 (10.78)	6680.38 (14.31)	7318.33 (14.81)	5826.17 (9.95)
7	F02-Urban Development and Other Advance Services	1151.96 (15.35)	1554.65 (13.43)	4228.31 (34.6)	4016.56 (31.05)	5818.92 (40.24)
8	G01-Sales Tax Administration	206.77 (29.49)	198.82 (26.65)	242.52 (29.81)	202.18 (25.9)	157.84 (16.61)
9	G02-Other Fiscal and Miscellaneous Services	3491.79 (96.68)	2191.39 (94.5)	1114.16 (91.85)	9802.7 (96.69)	1522.58 (87.86)
10	H06-Public Works and Administrative and Functional Buildings.	525.37 (20.06)	526.59 (20.06)	608.48 (22.97)	696.87 (25.83)	519.73 (17.73)
11	I03-Irrigation,Power and Other Economic Services	316.9 (13.21)	473.49 (19.84)	322.92 (16.79)	430.43 (21.4)	438.65 (19.84)
12	J01-Administration of Justice	236.17 (17.43)	249.06 (17.14)	377.9 (22.09)	348.81 (19.42)	361.54 (16.70)
13	L02-District Administration	135.6 (4.15)	309.92 (8.22)	255.88 (6.67)	592.72 (13.16)	305.69 (5.41)
14	L03-Rural Development Programmes	1308.33 (23.44)	1199.04 (15.99)	1684.76 (24.39)	1807.25 (22.2)	3857.82 (35.61)
15	O03-Rural Employment	476.98 (17.56)	1592.76 (46.11)	3468.9 (67.5)	3960.53 (76.99)	4091.9 (79.62)
16	Q03-Housing	335.44 (61.63)	1662.53 (79.84)	1548.93 (90.76)	706.71 (51.29)	7029.60 (98.36)
17	R01-Medical and Public Health	1407.53 (17.27)	1434.53 (16.47)	1956.59 (18.35)	2181.51 (20.18)	2140.79 (18.47)
18	S01-Medical and Public Health	209.93 (9.34)	236.03 (9.29)	267.17 (10.15)	467.12 (14.17)	525.94 (13.51)
19	T05-Revenue Expenditure on Tribal Areas Development Sub-Plan	1374.04 (25.7)	1022.55 (18.86)	3258.17 (50.05)	3148.46 (44.69)	2644.61 (33.83)
20	V02-Cooperation	395.08 (26.3)	455.81 (26.78)	18554.1 (53.26)	5523.66 (44.97)	14176.42 (67.19)
21	W03-Technical Education	223.94 (11.65)	215.03 (11.54)	186.9 (13.39)	155.72 (9.41)	231.25 (11.88)
22	X01-Social Security and Nutrition	552.26 (15.31)	535.27 (17.95)	395.97 (12.53)	670.22 (14.64)	912.04 (17.77)
23	Y02-Water Supply and Sanitation	1445.3 (48.91)	2021.4 (51.54)	2059.43 (50.05)	2436.6 (48.11)	4562.6 (69.04)

Appendix – 3.6 (concl...)						
(₹ in crore)						
Sr. No.	Number and Name of the grant	Amount of savings (per cent to total grants)				
		2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20
Capital Voted						
24	B10-Capital Expenditure on Economic Services	488.45 (34.26)	242.46 (14.89)	537.53 (32.83)	595.83 (30.03)	861.15 (45.15)
25	H08-Capital Expenditure On Public Works Administrative and Functional Buildings	363.33 (23.48)	467.5 (31.59)	939.15 (53.1)	780.94 (41.24)	1202.08 (62.08)
26	I05-Capital Expenditure on Irrigation	651.8 (7.3)	352.01 (3.92)	1731.05 (15.43)	859.41 (6.81)	1872.33 (14.53)
27	L07-Capital Expenditure on Rural Development	1664.83 (55.46)	1427.67 (52.33)	2081.61 (34.44)	1020.95 (36.21)	1371.47 (48.81)
28	M04-Capital Expenditure on Food	1154.57 (22)	477.65 (10.94)	490.81 (11.68)	245.83 (5.45)	596.06 (9.13)
29	N04-Capital Expenditure on Social Services	1202.41 (84.11)	1117.18 (88.68)	509.49 (86.44)	917.63 (89.18)	205.78 (62.30)
30	010-Capital Outlay on Other Rural Development Programmes	5868.95 (89.43)	3004.57 (79.34)	2373.91 (75.19)	3655.18 (80.74)	7316.26 (88.95)
Source: Information obtained from VLC of Accountant General (A&E)-I, Maharashtra, Mumbai						

Appendix –3.7
(Reference: Paragraph 3.3.6.2; Page 84)
Excess expenditure remaining unregularised

(₹ in crore)

Year	Grant No./Appropriation	Grant/Appropriation details	Amount of excess required to be regularised	Status of regularization
2017-18	B-01	Police Administration	0.10	Yet to be regularised
	C-09	Capital Expenditure on Other Administrative Services and on Social Services	0.47	Yet to be regularised
	C-11	Internal Debt of the State Government	0.005	Yet to be regularised
	D-01	Interest Payments	1.83	Yet to be regularised
	G-06	Pensions and Other Retirement Benefits	6.86	Yet to be regularised
	L-01	Interest Payments	9.34	Yet to be regularised
	O-22	District Plan-Ratnagiri	0.27	Yet to be regularised
	O-27	District Plan-Pune	0.03	Yet to be regularised
	O-31	District Plan-Sangli	0.0001	Yet to be regularised
	O-43	District Plan-Ahmednagar	0.0038	Yet to be regularised
	O-46	District Plan-Aurangabad	0.68	Yet to be regularised
	O-47	District Plan-Aurangabad	0.03	Yet to be regularised
	O-48	District Plan-Jalna	0.21	Yet to be regularised
	O-49	District Plan-Jalna	1.09	Yet to be regularised
	O-53	District Plan-Nanded	2.54	Yet to be regularised
	O-59	District Plan-Osmanabad	0.48	Yet to be regularised
	O-74	District Plan-Amaravati	0.30	Yet to be regularised
	O-81	District Plan-Buldhana	0.0019	Yet to be regularised
	T-02	Co-operation	21.88	Yet to be regularised
	W-07	Revenue Expenditure on Removal of Regional Imbalance	1.03	Yet to be regularised
2018-19	C-06	Relief on account of natural calamities	943.19	Yet to be regularised
	C-11	Internal debt of the State Government	0.0007	Yet to be regularised
	H-08	Capital Expenditure of Public Works Administrative and Functional Building	0.0001	Yet to be regularised
	L-01	Interest Payment	2.71	Yet to be regularised
	O-18	District Plan-Thane	0.0007	Yet to be regularised
	O-52	District Plan, Nanded	0.07	Yet to be regularised
	O-58	District Plan, Osmanabad	0.0022	Yet to be regularised
	O-68	District Plan, Chandrapur	0.16	Yet to be regularised
O-78	District Plan, Yavatmal	0.03	Yet to be regularised	
			993.31	

Source: Information obtained from respective Appropriation Accounts.

Appendix - 3.8

(Reference: Paragraph 3.3.6.3; Page 85)

Sub-head wise persistent excess over provision

(₹ in crore)

Sr. No.	Grant	MJH	SMH	MNH	SBH	SBH Description	V/C	Excess 2017-18	Excess 2018-19	Excess 2019-20
1	C05-Other Social Services	2235	02	104	319	Financial Assistance to the heirs of the farmers who have committed suicides	V	3.72	4.61	1.16
2	C06-Relief on account of Natural Calamities	2245	02	101	015	Cash Doles, assistance to family of deceased persons and injured persons.	V	4.43	9.52	98.27
3	C06-Relief on account of Natural Calamities	2245	02	117	031	Assistance to small and marginal farmers for purchase of livestock in lieu of dead animals	V	2.10	1.73	12.00
4	C07-Forest	2406	01	101	857	Creation of Supernumerary Posts for Forest Labourers	V	7.07	5.32	8.26
5	C07-Forest	2406	02	110	236	Compensation for the Losses due to Wild Animals Attack	V	16.66	32.52	29.98
6	D05-Dairy Development	2404	00	234	306	Government Milk Scheme, Jalna - Procurement	V	2.84	2.00	2.91
7	F02-Urban Development and Other Advance Services	2217	80	191	091	Special provision for Development of Basic Amenities in area of the Municipal Corporations	V	464.36	320.00	282.83
8	O14-District Plan - Mumbai City	2217	80	191	833	Grants to Municipal Corporations for Maharashtra Nagrothan Maha-Abhiyan	V	2.00	14.88	12.54
9	O16-District Plan - Mumbai Suburban	2216	02	800	149	Removal and Rehabilitation of Slum Dwellers	V	12.00	14.00	12.00
10	O16-District Plan - Mumbai Suburban	3435	04	103	059	Grant-in-aid to Mumbai Municipal Corporation for aesthetic improvements in Greater Mumbai	V	29.19	23.77	10.00
11	O22-District Plan - Ratnagiri	2515	00	198	157	Grants to Village Panchayats for providing Civic Facilities	V	26.45	15.66	6.81
12	O24-District Plan - Sindhudurg	2202	01	196	H25	Grants to Zilla Parishad for Special Repairs of Primary School Buildings	V	3.53	2.70	2.40
13	O24-District Plan - Sindhudurg	2515	00	198	136	Grants to Village Panchayats for providing Civic Facilities	V	1.46	3.00	1.89
14	O34-District Plan - Kolhapur	2515	00	198	165	Grants to Village Panchayats for providing Civic Facilities	V	2.50	1.54	1.27

Appendix – 3.8 (contd...)										
(₹ in crore)										
Sr. No.	Grant	MJH	SMH	MNH	SBH	SBH Description	V/C	Excess 2017-18	Excess 2018-19	Excess 2019-20
15	O36-District Plan - Nasik	2515	00	198	202	Grant to Village Panchayats for public utilities.	V	18.08	6.02	5.25
16	O44-District Plan - Nandurbar	2217	80	192	849	Grants to Municipal Councils for Maharashtra Nagarotthan Maha-Abhiyan	V	1.46	4.67	1.97
17	O48-District Plan - Jalna	2515	00	198	182	Grants to Village Panchayats for providing Civic Facilities	V	2.17	4.51	2.95
18	O50-District Plan- Parbhani	2217	80	192	842	Grants to Municipal Council/Municipal Corporation for Maharashtra Nagarotthan Maha-Abhiyan	V	3.75	1.12	3.57
19	O52-District Plan - Nanded	2235	02	200	931	Other activities for the cremation and burial ground	V	2.78	10.18	3.50
20	O56-District Plan - Latur	2406	01	101	428	Reafforestation of degraded Forest	V	2.47	3.48	3.97
21	O56-District Plan - Latur	2515	00	198	127	Special Grants to Big Village Panchayats for providing Civic Facilities	V	1.01	10.00	7.00
22	O58-District Plan - Osmanabad	2217	80	192	836	Grants to Municipal Councils for Improvement of Dalit Bastis in Urban Areas	V	1.62	3.24	7.06
23	O64-District Plan - Wardha	2515	00	198	173	Grants to Village Panchayats for providing Civil Facilities	V	2.00	1.81	1.82
24	S01-Medical and Public Health	2210	01	110	G27	Government Medical College and Hospital, Chandrapur	V	6.23	1.79	1.90
25	W03-Technical Education	2203	00	105	276	Introduction of Double Shift in Government Polytechnics	V	6.40	4.67	3.75
26	ZE01-Minorities Development	2235	02	200	B02	Commencement of Second Shift in Existing Government Polytechnics for Minority Students.	V	3.89	2.18	1.98
27	O19-District Plan - Thane	4406	01	101	313	Soil and Water Conservation Works in Forest	V	8.39	12.55	9.40
28	O19-District Plan - Thane	4406	01	101	314	Central Nurseries	V	3.05	4.83	2.00
29	O21-District Plan - Raigad	4711	01	001	285	Flood Control Projects	V	1.26	1.84	1.02

Appendix – 3.8 (concl...)										
(₹ in crore)										
Sr. No.	Grant	MJH	SMH	MNH	SBH	SBH Description	V/C	Excess 2017-18	Excess 2018-19	Excess 2019-20
30	O23-District Plan - Ratnagiri	4515	00	800	073	Other District Schemes	V	1.47	3.15	4.83
31	O25-District Plan - Sindhudurg	4515	00	800	056	Other District Scheme	V	3.36	4.17	6.02
32	O27-District Plan - Pune	5054	04	800	424	Development and Strengthening of Other Districts Roads	V	16.61	1.82	7.24
33	O31-District Plan - Sangli	4515	00	800	065	Other District Schemes	V	2.61	2.82	2.88
34	O35-District Plan - Kolhapur	4515	00	800	079	Other District Schemes	V	12.48	15.60	17.17
35	O37-District Plan - Nasik	4406	01	101	337	Soil and Water Conservation Works in Forest	V	14.65	4.36	6.23
36	O39-District Plan - Dhule	4711	01	103	292	Flood Control Works	V	1.71	3.72	1.01
37	O43-District Plan - Ahmednagar	4406	01	070	322	Soil and Water Conservation Works in the Forests	V	1.68	1.80	3.02
38	O45-District Plan - Nandurbar	4059	80	051	269	Construction of Protection Wall to Prevent Encroachment on Public lands	V	2.18	1.80	1.60
39	O53-District Plan - Nanded - Capital	4406	01	101	180	Afforestation for Soil Conservation	V	1.16	6.35	3.87
40	O57-District Plan - Latur	4406	01	101	293	Afforestation for Soil Conservation	V	4.37	6.93	13.07
41	O61-District Plan - Hingoli - Capital	5054	04	800	486	Development and Strengthening of Other Districts Roads	V	1.22	1.04	3.95
42	O75-District Plan - Amravati - Capital	4402	00	102	237	Land Development through Soil Conservation Measures	V	9.05	3.00	3.29
43	O85-District Plan - Palghar	4406	01	101	377	Soil and Water Conservation Works in Forest	V	2.07	4.87	2.84

Source: Appropriation Accounts 2019-20

Appendix - 3.9

(Reference: Paragraph 3.5.2.1; Page 89)

Rush of expenditure during the last quarter and last month of 2019-20

(₹ in crore)

Sr. No.	Grant No.	Major Head	Grant Description	Total Expenditure during the year	Expenditure during the last quarter of the year		Expenditure during March 2020	
					Amount	Percentage of total expenditure	Amount	Percentage of total expenditure
01	H07	5054	Capital Outlay on Roads and Bridges	10471.2	5184.59	49.51	3639.25	34.75
02	I05	4701	Capital Outlay on Major and Medium Irrigation	9497.1	4885.62	51.44	2887.11	30.4
03	V02	2435	Other Agricultural Programmes	4940.55	3500.04	70.84	3230.04	65.38
04	H05	3054	Roads and Bridges	5816.2	3002.06	51.62	1765.26	30.35
05	N06	2225	Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes, Other Backward Classes and Minorities	2522.95	2032.05	80.54	1540.26	61.05
06	G03	2048	Appropriation for Reduction or Avoidance of Debt	4000	2000	50.00	2000	50
07	M02	2408	Food, Storage and Warehousing	2232.44	1929.57	86.43	1531.86	68.62
08	E01	2049	Interest Payments	1702.04	1702.04	100.00	1702.04	100
09	N03	2225	Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes, Other Backward Classes and Minorities	2591.25	1595.56	61.57	1211.6	46.76
10	F05	4217	Capital Outlay on Urban Development	2024.1	1516.57	74.93	1450.44	71.66
11	F07	6217	Loans for Urban Development	1416.78	1416.78	100.00	1416.78	100
12	T09	2225	Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes, Other Backward Classes and Minorities	1802.53	1356.53	75.26	1038.1	57.59
13	L01	2049	Interest Payments	1311.47	1277.1	97.38	1277.04	97.37
14	Y02	2215	Water Supply and Sanitation	2046.21	1158.96	56.64	423.26	20.69
15	I03	2701	Medium Irrigation	1655.36	840.09	50.75	682.63	41.24
16	I05	4702	Capital Outlay on Minor Irrigation	1383.49	767.53	55.48	452.13	32.68
17	S04	4210	Capital Outlay on Medical and Public Health	550.06	544.72	99.03	543.64	98.83
18	C10	4406	Capital Outlay on Forestry and Wild Life	1001	528.36	52.78	470.15	46.97
19	L05	3604	Compensation and Assignments to Local Bodies and Panchayati Raj Institutions	1014.65	518.07	51.06	383.35	37.78
20	O10	4515	Capital Outlay on other Rural Development Programmes	814.31	494.11	60.68	393.8	48.36
21	K02	2049	Interest Payments	365.03	365.03	100.00	182.51	50
22	H03	2216	Housing	502.19	331.25	65.96	258.56	51.49

Appendix – 3.9 (concl...)

(₹ in crore)

Sr. No.	Grant No.	Major Head	Grant Description	Total Expenditure during the year	Expenditure during the last quarter of the year		Expenditure during March 2020	
					Amount	Percentage of total expenditure	Amount	Percentage of total expenditure
23	W01	2049	Interest Payments	327.85	327.85	100.00	327.85	100
24	L03	2501	Special Programmes for Rural Development	564.45	315.11	55.83	247.38	43.83
25	B10	5055	Capital Outlay on Road Transport	288.9	288.9	100.00	0	0
26	T10	4225	Capital Outlay on Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes, Other Backward Classes & Minorities	301.2	259.43	86.13	238.75	79.27
27	H08	4210	Capital Outlay on Medical and Public Health	360.69	217.19	60.22	142.22	39.43
28	T05	2202	General Education	343.46	211.58	61.60	17.96	5.23
29	T05	2501	Special Programmes for Rural Development	249.93	196.53	78.63	160.73	64.31
30	T06	4225	Capital Outlay on Welfare of Scheduled Castes, Scheduled Tribes, Other Backward Classes & Minorities	284.30	181.29	63.77	138.97	48.88
31	W04	2205	Art and Culture	208.43	113.64	54.52	105.32	50.53
32	ZE01	2235	Social Security and Welfare	215.92	110.2	51.04	93.01	43.08
33	ZD04	3452	Tourism	196.74	107.38	54.58	12.53	6.37
34	O16	3435	Ecology and Environment	155.11	102.35	65.99	102.35	65.99
35	Q03	2216	Housing	116.74	100.46	86.05	67.43	57.76
		Total		63274.63	39478.54		30134.31	

Source: Information obtained from VLC of Accountant General (A&E)-I, Maharashtra, Mumbai

Appendix 4.1			
<i>(Reference: Paragraph 4.4; Page 100)</i>			
Department-wise breakup of outstanding utilisation certificates			
Sr. No.	Department	Number of certificates	Amount (₹ in crore)
1	Agriculture, Animal Husbandry, Dairy Development and Fisheries	853	142.53
2	Co-operation, Marketing and Textiles	193	214.41
3	Environment	35	1.59
4	Finance	4	9.40
5	Food, Civil Supplies and Consumer Protection	50	110.53
6	General Administration	55	9.65
7	Higher and Technical Education	28	113.87
8	Home	130	12.18
9	Housing	18	3.14
10	Industries, Energy and Labour	54	26.75
11	Law and Judiciary	38	8.54
12	Marathi Language	1	0.08
13	Medical Education and Drugs	37	25.43
14	Minority Development	135	91.94
15	Planning	4023	3527.75
16	Public Health	315	98.48
17	Public Works	91	29.14
18	Revenue and Forests	1472	1979.57
19	Rural Development and Water Conservation	945	2830.51
20	School Education and Sports	1425	3811.31
21	Skill Development and Entrepreneurship	59	30.70
22	Social Justice and Special Assistance	1800	1570.45
23	Soil and Water Conservation Department	184	68.62
24	Tourism and Cultural Affairs	161	251.70
25	Tribal Development	2684	1598.39
26	Urban Development	1045	3732.51
27	Vimukta Jatis, Nomadic tribes OBC and SBC Welfare Department	97	58.78
28	Water Resources	2	1.20
29	Water Supply and Sanitation	161	312.52
30	Women and Child Development	1414	104.14
31	Employment	1	0.00
	Total	17510	20775.81

Source : Finance Accounts 2019-20

Appendix 4.2			
<i>(Reference: Paragraph 4.5; Page 102)</i>			
Details of pending Detailed Contingent Bills up to 2019-20			
Sr. No.	Department	No. of AC Bills	Amount (₹ in crore)
1	Agriculture, Animal Husbandry, Dairy Development and Fisheries	10	2.30
2	Co-operation, Marketing and Textiles	33	4.43
3	Employment and Self Employment	2	0.00
4	Environment	1	0.00
5	Finance	45	3.14
6	Food, Civil Supplies and Consumer Protection	29	21.85
7	General Administration	784	257.48
8	Higher and Technical Education	25	1.00
9	Home	613	555.53
10	Housing	3	0.01
11	Industries, Energy and Labour	14	0.06
12	Law and Judiciary	116	27.86
13	Marathi Language Division	5	0.08
14	Medical Education and Drugs	337	880.73
15	Minorities Development	5	0.21
16	Parliament Affairs	1	0.00
17	Planning	101	161.11
18	Public Health	138	493.25
19	Public Works	4	0.04
20	Revenue and Forests	63	0.95
21	Rural Development and Water Conservation	203	2.77
22	School Education and Sports	42	1.29
23	Social Justice and Special Assistance	13	0.04
24	Tourism and Cultural Affairs	13	4.33
25	Tribal Development	22	3.69
26	Urban Development	8	0.10
27	Water Resources	1	0.00
28	Water Supply and Sanitation	2	0.01
29	Women and Child Development	15	0.29
30	Skill Development and Entrepreneur	25	0.38
31	Vidhan Mandal	1	4.78
32	Soil and water conservation	1	0.00
33	Vimukta Jatis, Nomadic tribes OBC and SBC Welfare Department	3	0.21
Grand Total		2678	2427.92

Source : Finance Accounts 2019-20

Appendix 4.3

(Reference : Paragraph 4.12; Page 110)

Delay in submission of Accounts/Audit Reports by Autonomous Bodies

Sr. No.	Name of the Body	Period of Entrustment/ Audit under Section of CAG's DPC Act, 1971	Year up to which Accounts were rendered	Due date of submission of Accounts to audit	Delay in submission of Accounts		Period up to which SAR is issued	Placement of SAR in the Legislature
					Accounts received on	Period of delay (in months)		
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
1	Maharashtra Housing and Area Development Authority (MHADA), Mumbai	01/04/2018 to 31/03/2023 Section 20(1)	2018-19	June 2019	9/12/2019	05	2017-18	SAR 2017-18 placed in March 2020
2	Mumbai Metropolitan Region Development Authority (MMRDA), Mumbai	01/04/2014 to 31/03/2024 Section 20(1)	2018-19	June 2019	13/08/2019	01	2018-19	SAR 2017-18 placed on 21/12/2019
3	Maharashtra Jeevan Pradhikaran (MJP), Mumbai	01/04/2017 to 31/3/2022 Section 20(1)	2016-17	June 2017	7/05/2019	23	2016-17	SAR 14-15 presented on 16/07/2018
4	Maharashtra Krishna Valley Development Corporation (MKVDC), Pune	01/04/2016 to 31/03/2021 Section 19(3)	2017-18	June 2018	27/12/2018	06	2017-18	SAR 2017-18 presented on 21/12/2018
5	Konkan Irrigation Development Corporation (KIDC), Thane	01/04/2018 to 31/03/2023 Section 19(3)	2017-18	June 2018	01/03/2019	08	2017-18	SAR 2016-17 presented on 21/12/2019
6	Maharashtra Maritime Board (MMB), Mumbai	01/04/2016 to 31/03/2021 Section 20(1)	2016-17	June 2017	29/06/2018	12	2016-17	SAR for 2015-16 presented on 27/11/2018
7	Maharashtra State Commission for Women (MSCW), Mumbai	01/04/2018 onwards Section 19(3)	2017-18	June 2018	27/08/2019	14	2017-18	SAR 2016-17 placed on 21/12/2019
8	Maharashtra Pollution Control Board (MPCB), Mumbai	01/04/2018 to 31/03/2023 Section 20(1)	2018-19	June 2018	16/01/2020	07	2017-18	SAR 2017-18 placed on 04/03/2020
9	Slum Rehabilitation Authority, Mumbai (SRA)	01/04/2016 to 31/03/2021 Section 20(1)	2018-19	June 2018	19/03/2019	09	2017-18	SAR 2016-17 presented on 28/02/2019

Appendix 4.3 (contd...)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
10	Maharashtra Water Resources Regulatory authority (MWRRA)	01/04/2015 to 31/03/2020 Section 20(1)	2016-17	June 2017	18/10/2017	04	2016-17	SAR 2016-17 presented on 27/03/2018
11	Rajiv Gandhi Science and Technology Commission (RGSTC)	01/04/2010 onwards till existence Section 19(3)	2018-19	June 2019	03/10/2019	03	2018-19	SAR 2015-16 and 2016-17 presented on 30/11/2018
12	Maharashtra State Khadi and Village Industries Board (MSKVIB), Mumbai	01/04/2017 to 31/03/2022 Section 20(1)	2018-19	June 2018	21/11/2019	04	2018-19	SAR 2017-18 presented on 04/03/2020
13	Maharashtra State Legal Services Authority (MSLSA) Mumbai	The audit of State District Legal services Authorities have been taken under Section 19(2) of the CAGs (DPC) Act 1971	2016-17	June 2017	10/11/2017	04	2016-17	SAR yet to be presented
14	Maharashtra State Commission for Protection of Child Rights (MSCPCR)	The audit has been taken up as per Section 19(2) of CAG's (DPC) Act 1971	2016-17	June 2017	01/09/2017	02	2016-17	SAR 2015-16 and 2016-17 presented on 02/07/2019.
15	Maharashtra State Human rights commission (MSHRC)	The audit has been taken under section 19(2) of the CAG's (DPC) Act 1971 read with rule 35(2) of the protection of Human rights Act, 1993	2017-18	June 2018	11/9/2018	02	2017-18	SAR 2002-03 yet to be presented.
16	Maharashtra State Minorities Commission (MSMC)	The audit has been taken under section 19(3) of the CAG's (DPC) Act 1971 read with section 12(3) of Maharashtra State Minorities Commission Act, 2004	2012-13	June 2013	22/11/2016	41	2012-13	SAR yet to be presented from the first year of audit 2005-06

Appendix 4.3 (contd...)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
17	Maharashtra Building and other construction Workers Welfare Board (MBOCWFB)	Section 19(2) of the CAGs (DPC) Act 1971	2018-19	June 2019	15/09//2020	15	2017-18	SAR 2014-15 & 2015-16 placed on 27/06/2019
18	Slum Rehabilitation Authority Pune & Pimpri Chinchwad Area, Pune	01/04/2011 to 31/03/2017 Section 20(1) of the CAGs (DPC) Act 1971	2016-17	June 2017	16/09/2019	27	2016-17	2005-06 is the first year of certification of Annual Accounts. Yet to be presented from the year 2005-06
19	Maharashtra Real Estate Regulatory Authority (MAHA RERA)	Section 19(2) of the CAGs (DPC) Act 1971	2018-19	June 2019	17/7/2019	01	2018-19	SAR for the year 2018-19 placed in the Legislature in March 2020.
20	Maharashtra Electricity Regulatory Commission (MERC)	Under Section 104 of the Electricity Act, 2003 read with section 20(1) of the DPC Act, 1971	2016-17	July 2017	30/10/2017	03	2016-17	SAR of 2015-16 placed on 28/7/2017 & SAR 2016-17 presented on 13/7/2018
21	Tapi Irrigation Development Corporation (TIDC), Jalgaon	01/04/2012 to 31/03/2023 Section 19 (3)	2018-19	June 2019	24/07/2020	13	2017-18	SAR for the year 2016-17 placed on 19/12/2019
22	Vidharba Irrigation Development Corporation (VIDC), Nagpur	01/04/2012 to 31/03/2022 Section 19(3)	2018-19	June 2019	07/02/2020	07	2016-17 2017-18	SAR for the year 2014-15 placed on 23/3/2018
23	Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation (GMIDC), Aurangabad	Upto 31/03/2024 Section 19(3) of DPC Act	2016-17	June 2017	14/11/2019	28	2014-15 2015-16 2016-17	SAR for 2014-15 and 2015-16 presented on 19/12//2019

Appendix 4.3 (concl...)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
24	Maharashtra Water Conservation Corporation (MWCC), Aurangabad	From 1/4/2001 under Sec19(3) of DPC act	2017-18	June 2018	02/09/2020	26	2016-17	SAR of 2014-15 placed in March 2018.
25	Compensatory Afforestation Fund Management and Planning Authority (CAMPA)	From 1/4/2011 under Sec20(1) of DPC act	2017-18	June 2018	06/12/2019	17	SAR for the period 2011-12 to 2016-17 issued	

*Fee Regulatory Authority (FRA) and Admission Regulatory Authority (ARA) excluded as entrustment of audit of Annual Accounts to this office is pending
Source: Information obtained from the Offices of Accountant General (Audit)-I, Mumbai; Accountant General (Audit), II, Nagpur; and Accountant General (Audit)-III, Mumbai

APPENDIX 4.4				
(Reference: Paragraph 4.13; Page 112)				
Status of finalisation of Accounts and Government investments in Departmentally managed Commercial and Quasi-Commercial Undertakings				
Sr. No.	Name of Undertaking	Accounts finalised up to	Investment as per the last Accounts (₹ in crore)	Remarks/Reasons for delay in preparation of Accounts
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Agriculture, Animal Husbandry, Dairy Development and Fisheries Department				
Mumbai Region				
1	Greater Mumbai Milk Scheme, Worli	2016-17	(-)11.67	
2	Milk Transport Scheme, Worli	2006-07	2.34	MTS Worli has been closed vide Government order dated 17/07/2008
3	Mother Dairy, Kurla	2016-17	31.47	
4	Central Dairy, Goregaon	2015-16	78.73	
5	Unit Scheme, Mumbai	2014-15	30.33	
6	Agricultural Scheme, Mumbai	2014-15	10.45	
7	Electrical Scheme, Mumbai	2014-15	5.16	
8	Water Supply Scheme, Mumbai	2014-15	15.57	
9	Cattle Feed Scheme, Mumbai	2014-15	(-)3.33	
10	Cattle Breeding and Rearing Farm, Palghar	2015-16	1.32	
11	Dairy Project, Dapchari	2016-17	16.25	
12	Government Milk Scheme, Bhiwandi	2015-16	0.61	
13	Government Milk Chilling Centre, Saralgaon, Thane	2015-16	0.21	
14	Government Milk Scheme, Khopoli	2016-17	2.69	
15	Government Milk Scheme, Mahad	2015-16	1.45	
16	Government Milk Scheme, Chiplun	2016-17	2.64	
17	Government Milk Scheme, Ratnagiri	2015-16	7.22	
18	Government Milk Scheme, Kankavali	2016-17	2.24	
Pune Region				
19	Government Milk Scheme, Pune	2017-18	(-)7.42	
20	Government Milk Scheme, Mahabaleshwar	2016-17	0.96	
21	Government Milk Scheme, Satara	2016-17	5.50	
22	Government Milk Scheme, Miraj	2016-17	15.90	
23	Government Milk Scheme, Solapur	2016-17	2.12	
Nagpur Region				
24	Government Milk Scheme, Nagpur	2014-15	1.25	
25	Government Milk Scheme, Wardha	2018-19	38.70	
26	Government Milk Scheme, Chandrapur	2018-19	(-)0.04	
27	Government Milk Scheme, Gondia	2018-19	38.59	
Aurangabad Region				
28	Government Milk Scheme, Aurangabad	2017-18	35.75	
29	Government Milk Scheme, Udgir	2017-18	39.48	
30	Government Milk Scheme, Beed	2017-18	31.08	
31	Government Milk Scheme, Nanded	2018-19	9.36	
32	Government Milk Scheme, Bhoom	2018-19	18.79	
33	Government Milk Scheme, Parbhani	2017-18	54.30	
Nashik Region				
34	Government Milk Scheme, Nashik	2016-17	2.56	
35	Government Milk Scheme, Dhule	2016-17	6.41	
36	Government Milk Scheme, Chalisgaon	2017-18	1.82	
37	Government Milk Scheme, Ahmednagar	2018-19	10.06	
38	Government Milk Scheme, Wani	2016-17	0.49	

Appendix 4.4 (concl'd)				
Sr. No.	Name of Undertaking	Accounts finalised up to	Investment as per the last Accounts (₹ in crore)	Remarks/Reasons for delay in preparation of Accounts
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
Amravati Region				
39	Government Milk Scheme, Amravati	2016-17	18.68	
40	Government Milk Scheme, Akola	2016-17	21.69	
41	Government Milk Scheme, Yavatmal	2017-18	17.41	
42	Government Milk Scheme, Nandura	2017-18	5.95	
Agriculture, Animal Husbandry, Dairy Development and Fisheries Department				
43	Land Development by Bulldozer Scheme, Pune	1994-95	4.00	These are sick units with no operations. Hence they have stopped preparing Accounts
44	Land Development by Bulldozer Scheme, Aurangabad	1998-99	21.93	
45	Land Development by Bulldozer Scheme, Amravati	1995-96	0.01	
46	Land Development by Bulldozer Scheme, Nagpur	1996-97	2.18	
Revenue and Forests Department				
47	Allapalli and Pendigundam Forest Ranges of Forest Divisions including Saw mills and Timber Depot	1985-86	0.00	These are sick units with no operations. Hence they have stopped preparing Accounts
Food, Civil Supplies and Consumer Protection Department				
48	Procurement, Distribution and Price Control Scheme in Mumbai and Thane Rationing Area	2016-17	999.74	
49	Procurement, Distribution and Price Control Scheme in Mofussil Area	2016-17	1427.16	
Total			3018.09	
Source: Proforma Accounts				

Appendix 4.5

Statement showing position of State Government investment in working State PSUs, accounts of which are in arrears

(Referred to in paragraph 4.13.1; Page 113)

(Figures in columns 4 and 6 to 8 are ₹ in crore)

Sl. No.	Name of the Public Sector Undertaking	Year up to which accounts finalised	Paid up capital as per last finalised accounts	Period of accounts pending finalisation	Investment made by State Government during the year of which accounts are in arrears		
					Equity	Loans	Grants
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
A	Working Government Companies						
1	Kolhapur Chitranagri Mahamandal Limited	2003-04	3.24	2004-05 to 2019-20	-	-	17.30
2	Sahitya Ratna Lokshahir Annabhau Sathe Development Corporation Limited	2009-10	118.35	2010-11 to 2019-20	276.25	0.23	50.99
3	Maharashtra Patbandhare Vittiya Company Limited	2011-12	0.06	2012-13 to 2019-20	-	-	5.37
4	Maharashtra Small Scale Industries Development Corporation Limited	2017-18	14.50	2018-19 to 2019-20	-	-	9.74
5	Maharashtra State Handicapped Finance & Development Corporation Limited	2010-11	14.23	2011-12 to 2019-20	33.28	-	12.60
6	Maharashtra State Handlooms Corporation Limited	2018-19	90.61	2019-20	-	23.29	-
7	Mahatma Phule Backward Class Development Corporation Limited	2015-16	632.64	2016-17 To 2019-20	-	40.99	34.58
8	Maulana Azad Alpasankyak Arthik Vikas Mahamandal Limited	2012-13	206.39	2013-14 to 2019-20	194.31	-	-
9	Sant Rohidas Leather Industries and Charmakar Development Corporation Limited	2015-16	306.21	2016-17 to 2019-20	-	-	8.52
10	Shabri Adivasi Vittava Vikas Mahamandal Limited	2017-18	77.11	2018-19 To 2019-20	10	-	-
11	Vasantrao Naik Vimukta Jatis & Nomadic Tribes Development Corporation Limited	2013-14	169.01	2014-15 to 2019-20	29.84	33.47	32.94
12	Maharashtra Airport Development Company Limited	2016-17	17.05	2017-18 to 2019-20	-	-	121.15
13	Maharashtra State Police Housing and Welfare Corporation Limited	2018-19	7.96	2019-20	-	-	301.64
14	Maharashtra State Road Development Corporation Limited	2016-17	773.56	2017-18 to 2019-20	-	-	648.36

Appendix 4.5 (concl'd)							
Sl. No.	Name of the Public Sector Undertaking	Year up to which accounts finalised	Paid up capital as per last finalised accounts	Period of accounts pending finalisation	Investment made by State Government during the year of which accounts are in arrears		
					Equity	Loans	Grants
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
15	Maharashtra State Mining Corporation Limited	2018-19	2.07	2019-20	-	4.57	-
16	Maharashtra State Electricity Transmission Company Limited	2018-19	8984.97	2019-20	-	197.59	5.34
17	Maharashtra Tourism Development Corporation Limited	2016-17	15.39	2017-18 to 2019-20	-	-	548.15
18	Maharashtra Information Technology Limited	FAA	10.00	Since Inception	10.00	-	-
19	Mahila Arthik Vikas Mahamandal	2018-19	3.86	2019-20	-	-	19.20
	Total A (Working Government Companies)		11,447.21		553.68	300.14	1,815.88
B	Working Statutory Corporations						
1	Maharashtra State Road Transport Corporation	2018-19	4,700.60	2019-20	535.61	-	155.00
2	Maharashtra Krishna Valley Development Corporation	2017-18	36,373.82	2018-19 to 2019-20	-	-	2,331.42
3	Vidarbha Irrigation Development Corporation	2017-18	40,924.01	2018-19 to 2019-20	6,977.01	-	289.44
4	Tapi Irrigation Development Corporation	2018-19	11,576.37	2019-20	-	-	1,258.22
5	Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation	2016-17	16,783.30	2017-18 to 2019-20	4,286.41	4,547.99	-
6	Maharashtra Water Conservation Corporation	2017-18	1,931.18	2018-19 To 2019-20	132.08	-	-
	Total B (Working Statutory Corporations)		1,12,289.28		11,931.11	4,547.99	4,034.06
	Grand Total (A + B)		1,23,736.49		12,484.79	4,848.13	5,849.94

Source: Compiled based on the accounts of PSUs received during the period October 2019 to September 2020.

Appendix 4.6

(Reference: Paragraph 4.16; Page 115)

Department-wise/category-wise details of losses to Government due to theft, misappropriation/loss of Government material

(₹ in lakhs)

Name of Department	Cases of misappropriation/ losses /theft of Government material		Reasons for the delay in final disposal of pending cases of misappropriation, losses, theft, etc.											
			Awaiting departmental & criminal investigation		Departmental action initiated but not finalised Total		Criminal Proceedings finalised but recovery of the amount pending		Judicial Inquiry		Write off/Recovery		Other reasons	
	No	Amount	No	Amount	No	Amount	No	Amount	No	Amount	No	Amount	No	Amount
Agriculture, Animal Husbandry, Dairy Development and Fisheries	45	38.72	6	1.24	25	31.68	1	0.73	6	0.96	7	4.11	0	0.00
Co-operation, Marketing and Textiles	1	0.53	0	0.00	0	0.00	0	0.00	1	0.53	0	0.00	0	0.00
Finance	25	426.28	1	0.16	4	119.83	19	305.87	1	0.42	0	0.00	0	0.00
Food, Civil Supplies and Consumer Protection	8	28.24	1	6.47	0	0.00	0	0.00	2	13.28	5	8.49	0	0.00
General Administration	2	2.58	0	0.00	0	0.00	1	1.29	1	1.29	0	0.00	0	0.00
Higher and Technical Education	4	321.90	1	0.49	0	0.00	2	320.02	1	1.39	0	0.00	0	0.00
Home	24	570.26	1	56.40	8	476.47	4	9.29	4	10.23	6	17.15	1	0.72
Housing	1	0.07	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00	1	0.07	0	0.00
Industries, Energy and Labour	2	27.68	0	0.00	2	27.68	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00
Law and Judiciary	8	7.57	2	0.25	3	2.43	2	4.85	1	0.04	0	0.00	0	0.00
Marathi Language	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00
Medical Education and Drugs	4	18.50	3	14.97	0	0.00	1	3.53	0	0.00	0	0.00	0	0.00
Planning	11	1.02	6	0.36	3	0.40	1	0.13	1	0.13	0	0.00	0	0.00
Public Health	16	6191.26	0	0.00	10	6022.42	1	4.27	3	161.58	2	2.99	0	0.00
Public Works	18	5.48	0	0.00	14	4.60	3	0.88	0	0.00	1	0.00	0	0.00
Revenue and Forests	28	82.75	1	0.14	11	8.24	0	0.00	4	64.68	12	9.69	0	0.00
Rural Development and Water Conservation	11	132.42	0	0.00	6	61.44	0	0.00	1	63.97	4	7.01	0	0.00
School Education and Sports	1	2.02	0	0.00	0	0.00	0	0.00	1	2.02	0	0.00	0	0.00
Social Justice and Special Assistance	6	136.64	1	48.00	3	77.12	0	0.00	1	11.34	1	0.18	0	0.00
Tribal Development	7	12.94	0	0.00	7	12.94	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00
Water Resources	40	32.29	3	0.38	35	31.16	0	0.00	0	0.00	2	0.75	0	0.00
Water Supply and Sanitation	1	3.39	0	0.00	0	0.00	0	0.00	1	3.39	0	0.00	0	0.00
Total	263	8042.54	26	128.86	131	6876.41	35	650.86	29	335.25	41	50.44	1	0.72

Source: Information obtained from Pr. Accountant General (Audit)-I, Mumbai, Accountant General (Audit)-II, Nagpur and Pay and Accounts Office, Mumbai

©
Comptroller and Auditor General of India

www.cag.gov.in

www.agmaha.nic.in